

İNSAN ve SAVAŞÇI

KARL MARX

BORIS NICOLAÏEVSKY * OTTO MAENCHEN-HELFEN

**AKA
DEMI**
BİYOGRAFİ

İnsan ve Savaşçı
KARL MARX

BORIS NİCOLAİESKY
OTTO MAENCHEN-HELFEN

İngilizce'den Çeviren: Özlem Gürkan

İnsan ve Savaşçı

KARL MARX

Boris Nicolaiesky/Otto Maenchen-Helfen

Biyografi: 1

Akademi Yayın: 6

Birinci Baskı: Ocak 2010

ISBN: 978-975-6304-90-7

Editör:

Berat Günçikan

Kapak tasarımı:

Nuran Gündoğdu

Teknik Düzenleme:

H. Ümran Yurdayol

Baskı-Cilt:

Can Matbacılık

Telefon/Faks: (0212) 613 10 77-613 15 47

Ceylan Basım Yayım Dağıtım:

Hocapaşa Mah. Kargılı sk. No:1

Celal Orman İşhanı Kat:2/24 Sirkeci-İstanbul

Telefon: (0212) 519 70 93 - **Faks:** (0212) 514 68 77

E-mail: akademiyayinlari@gmail.com

İnsan ve Savaşçı
KARL MARX

BORİS NİCOLAİESKY
OTTO MAENCHEN-HELFEN

KİTABIN YAZARLARI HAKKINDA

Boris Nicolaievsky 1887'de Kuzey Urallar'da Rusya'da doğdu. Henüz okuldayken devrimci harekete katıldı ve Çarlık Rusyası'ndaki çoğu devrimci gibi sık sık tutuklandı. Hapiste ve Sibirya'daki sürgünde SSCB'nin gelecekteki liderlerinin birçoğuyla tanıştı.

Hayatı boyunca sosyal demokrat olan Nicolaievsky Menşevik'ti. 1919'dan 1921'e kadar Moskova'daki Tarihi Devrimci Arşiv'in müdürlüğünü yaptı. 1924'de Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü'nün yabancı temsilcisi oldu ve Berlin'e yerleşti. Hitler 1933'te başa geçtiğinde Nicolaievsky Fransa'ya gitti. Amsterdam Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü'nün Paris kolunu yönetti. 1940'da zamanının çoğunu politik yazılara ayırdığı ABD'ye taşındı. 1966'da öldü.

Otto Maenchen-Helfen bir süre Berlin Üniversitesi'nde öğretmenlik yaptı. Uzun süre Çin ve Moğolistan'da bulundu. Bu kitapla ilgili çalışmalarda bulunmak amacıyla Moskova'daki Marx-Engels Enstitüsü'nde iki yıl geçirdi.

İçindekiler

Önsöz.....	11
Kökeni ve Çocukluğu.....	15
Bonn'da Mutlu Bir Yıl.....	29
Jenny Von Westphalen.....	35
Berlin'de Öğrencilik Yılları.....	43
Sansür Altındaki Felsefe.....	57
Almanlar Fransızca Öğreniyor.....	73
Paris'in Komünist Esnafı.....	87
Hayat Boyu Dost.....	97
Aydınlatma.....	109
İlkel Komünizmle Yüz Yüze.....	117
Komünist Birliği.....	131
Devrimci Fırtına.....	147
Köln'deki Çılgın Yıl.....	163
Şerefli Yenilgi.....	185
Komünist Birliğin Sonu.....	207
Uykusuz Sürgün Gecesi.....	233
Uluslararası Emekçiler Birliği.....	265
Michael Bakunin.....	283
Fransa-Prusya Savaşı.....	299
Enternasyonal'in Çöküşü.....	331
Son On Yıl.....	363
Bibloyografya.....	379

Önsöz

Karl Marx hakkındaki onlarca yıldır süren tartışma bugüne dek hiç bu kadar şiddetlenmemiştir. Marx, başka hiç bir insanın yapamadığı gibi zamana damgasını vurdu. O bazılarının göre insanlığı daha parlak bir geleceğe yönlendiren, ileriye gören, sevgili lider; bazılarının göreysen bir şeytan, insan uygarlığının baş düşmanı ve kaosun prensiydi. Öğretileri Rusya'da devletin resmi doktriniyken faşist ülkeler bunların kökünün kazınmasını diledi. Çinli Sovyetlerin yönetimi altındaki bölgelerde kâğıt paraların üzerinde Marx'ın portresi görünürken Almanya'da kitaplarını yaktılar. Pratikte tüm uluslararası sosyalist işçilerin partileri ve bütün ülkelerin komünist partileri Marksizmi kabul eder. Bu arada tek amaçları Marksizmi yok etmek olan sayısız politik birlik ve koalisyon da vardır.

1860'ların Fransız Proudhonistleri 1870'lerde Almanya'da Lasalle'in taraftarları, savaş öncesi İngilteresindeki Fabianlar Marx'inkine karşı kendilerine ait bir sosyalizm üretmişlerdi. Günümüzdeki anti Marksizmin bu hareketlerle ortak hiç bir yönü yoktur. Bugün Marksizme karşı olanlar, mesela Marx'ın kâr oranının düşme eğilimi teorisinin geçerliliğini inkâr ederek Marksizme karşı çıkmazlar. Aynı şekilde bugün milyonlar Marx'ı sırf kapitalist toplum bilmecesini çözdüğü için liderleri olarak kabul etmez. Büyük bir ihtimalle bin sosyalistten ancak biri Marx'ın ekonomik yazılarını okumuş, bin anti Marksistten de muhtemelen hiçbiri bir kez bile göz gezdirmemiştir. Tartışma artık tarihsel materyalizm doktrininin doğruluğu yanlışlığı ya da iş teorisi veya marjinal yararlılık teorisinin geçerliliği arasındadır. Konular artık hem tartışılıyor hem tartışılmıyor. Bugün Marx için savaşılan arena fabrikalar, parlamentolar ve siperlerdir. Burjuva ya da sosyalist, her iki tarafta da Marx bir devrimci, işçi sınıfının kapitalizmi yıkmaya savaşındaki lideridir.

Bu kitap Marx'ın savaşçı kişiliğini tanımlamayı amaçlıyor. Böyle bir işe kalkışırken bunun zorluklarını saklamak gibi bir çabamız olmadı. Marksizm -sözcüğü tam anlamıyla, yani Marx'ın tüm yapıtlarını kapsar bir biçimde kullanırsak- bir bütündür. Teoriyi pratikten ayırmak Marx'ın

doğasına tamamen aykırıdır. Marx'ın hayatı düşünce ve hareketin uyumu olmadan nasıl anlaşılabilir?

Engels arkadaşının mezarı başında yaptığı konuşmada, "Bilim adamı yarım bir insan bile değildir" demişti.

Marx için bilim tarihsel olarak hareket eden devrimci bir güçtü. Kapitalist toplumun ve onun yarattığı devlet kurumlarının şu ya da bu şekilde çökertilmesi, modern işçi sınıfının kurtuluşu için birleşme, bu sınıfın durumu ve ihtiyaçlarının farkında olmasını sağlama ve bu sınıfın kendi kurtuluşu için gereken koşullardan haberdar olmasını sağlamak -işte Marx'ın hayattaki gerçek yapıtı buydu⁽²⁾.

Marx burjuva toplumun gelişme kanunlarını tamamen ve gerçekten anlamadan önce bir sosyalistti. 30 yaşında Komünist Manifesto'yu yazdığına henüz artideğerin kabul ettiği birçok değişik formun farkında değildi, fakat Komünist Manifesto sınıf çatışması doktrininin tümünü kapsamış ve işçi sınıfına yerine getirmesi gereken tarihi görevi göstermiştir.

Marx'ın biyografisini sınıf çatışmasının stratejisi olarak yazdık. Marx'ın burjuva toplumun anatomisini incelerken keşfettiklerinden sadece konumuzla direkt ilgili olanlarından söz edeceğiz. Ama "direkt" kelimesi çok sert anlaşılmamalı. Marx'ın ekonomik doktrinlerinin tamamı konumuzla ilgili değildir.

Marx'ın hayatının bazı dönemlerine diğerlerinden çok daha fazla yer ayırdık. Onun biyografisini yazarken standardımız zamanın uzunluğu değil, Marx'ın hayatındaki olayların önemi idi. Bir keresinde Marx'a mutluluk hakkındaki düşüncesi sorulduğunda "Mutluluk savaşmaktır" cevabını vermişti. 1848-49 devrimi ve Birinci Enternasyonal yılları onun hayatının geriye kalanından iki üç misli önem taşımaktadır. Önemi olan hiçbir şeyi yazmadan bıraktığımızı sanmıyoruz. Önemli şeylere de hak ettikleri yeri ayırdık.

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana birçok yeni doküman bulundu. Bu dokümanlar yeni bir ışık tutup daha önceden varlıklarından şüphe bile edilmeyen bağları ortaya çıkardı. Kullandığımız bütün kaynaklardan söz etmek çok yer tutacak ama şunu söylemek yeterli olur: Basılmış materyallerin dışında -eski gazete ve dergilerden elde ettiğimiz büyük miktarda, daha evvelden tahmin edilmeyen materyaller- arşivlerden de büyük miktarda yeni bilgiler çıkarmayı başardık. Özellikle Alman

Sosyal Demokrat Partisi'nin arşivlerindeki Marx ve Engels'in ölümle-
rinden sonra bıraktıkları el yazması metinlerle onların çağdaşları ve
Marx - Engels'in yanında savaşan arkadaşlarının metinleri ile Birinci
Enternasyonal'in tarihine ilişkin büyük sayıda doküman kullanımımıza
sunuldu. Yurtdışına çıktığımızda bile bu materyaller kullanımımızdaydı.
Bunun için (Prag'daki) parti liderlerine teşekkür ederiz. Berlin-Dahlem
gizli devlet arşivleri ve Dresden'deki Sakson devlet arşivinde büyük mik-
tarda materyal bulduk^[2].

Kayıt Ofisi'nde korunan İngiliz Yabancı Ofisi'nin arşivinden de bazı
dokümanları -özellikle Marx'ın 1850'de İngiltere'den sürülmesi için Prus-
ya hükümetinin gösterdiği çabayla ilgili olanları- kullanmamıza izin veril-
di. Bu belgelere dikkatimizi çekip bize kopyalarını gönderen E.H.Carr'a
teşekkür ederiz.

Özellikle birçok alıntı yaptık. Artık günlük konuşmamızda çok aşına
olduğumuz Marx'ın bazı sözlerini kendimizce tekrar yazamazdık. Konu
gerektirdiği sürece Marx'ın kendisinden alıntılar yaptık ve sık sık kendi
adına kendisinin konuşmasına izin verdik. Çünkü düşüncelerine verdiği
o özel yön, cümlelerini birleştirme yolu, seçtiği sıfatlar onun doğasını
herhangi bir analizden çok daha açıkça ortaya çıkarıyor. Aynı nedenle
mümkün olan her yerde çağdaşlarının alıntılarını kullandık. Bir polis aja-
nının raporunun içindekilerin yarısı onun yazma biçimidir. Önemli pasaj-
larda onun sözcüklerini kullanmadan Bakunin'in bir mektubundan alıntı
yapmak, onu yanlış yansıtmak olurdu. Alıntılarımızın kaynağını vermiş
olmamız birçok okuyucu tarafından hoş karşılanacaktır.

B. NICOLAIEVSKY

OTTO MAENCHEN-HELFEN

Haziran 1936

KÖKENİ VE ÇOCUKLUĞU⁽¹⁾

Trier Almanya'nın en eski şehri olduğu için haklı bir üne sahipti. Şehrin kökeni eski zamanların sislerinde kaybolmuştu. Roma İmparatorluğu zamanında bir metropol olan şehir halkların fırtınalı göçü sırasında harabe haline geldi, fakat Orta Çağ'da Metz, Toul ve Verdun'a kadar olan bölge piskoposlarının ılımlı yönetimiyle doğrulup gelişti. Almanca konuşulan sınırın uç köşesinde olması onu Alman ve Fransız kültürleri arasında bir aracı yaptı. Birden fazla derebeyi değiştirdi. Şehir önce Kutsal Alman Roma İmparatorluğu'na aitti, sonra Fransız Krallığına ve sonra tekrar Almanların yönetimine girdi. Fransız Devrimi'nden sonra diğer sınır şehirlerine olduğu gibi Trier'e de Fransız göçmenler geldi ve Coblenz ilticalarına yıllarca ileri karakol mevkiliği yaptı. Trier'de beyaz müfrezeler kuruldu ve Fransa'ya giden ya da Fransa'dan gelen ajanların toplandığı ve suikastlerin planlandığı bir yer haline geldi.

1793 sonbaharında, Marx'ın doğumundan sadece çeyrek asır önce, müttefikler devrim ordularından önce Ren'e çekilirken Goethe, Urimar Dükünün bölükleriyle Trier'e geldi. *French Campaign'e* şöyle yazdı:

"Şehrin bir önemli özelliği var. Aynı boyutlardaki başka herhangi bir yerden daha fazla dini binaya sahip olduğunu iddia ediyor. Bu konudaki şöhreti inkâr edilemez. Zira gömüldüğü duvarlarının içine kilise ve mabetleri sıkıştırılmıştır, etrafını çevreleyen piskoposları, keşişleri ve kurumlarıyla yüksek okul ve binaları dini görevlere adanmıştır."

Dinsel devrimin dalgaları Trier'e asla ulaşmadı ve kilisenin politik ve ekonomik gücü yıkılmadı. Ruhbani seçmenleri kültür ve sanat için çok şeyler yaptı. 1794'de Konvensiyon'un muzaffer birliklerinden kaçmaya zorlanan son Clement Wenceslaus liberal bir kişiydi. Kamu eğitiminin etkin hamisi papazı Dalberg İlluminati mezhebine üyeydi.

Yine de Trier'in yerlileri Fransızları sevinçle karşıladı. İhtilal, köylüleri feodalizmin ağından kurtarmış, gelişmeleri için burjuvaya ihtiyacı olan gereçleri sağlamış, aydınları papazların vesayetinden kurtarmıştı. Trierliler "özgürlük ağaçlarının" etrafında tıpkı Mainz'in yerlileri gibi dans etmiş, kendi Jacoben Kulüpleri'ni kurmuşlardı. 1930'larda bile çoğu Trierli Jacoben geçmişine hâlâ gururla bakacaktı.

Trier 20 yıl Fransızların elinde kaldı ama devrimin getirdiği yenilikler etkisini kaybettikçe -özellikle de kilise malının bölünmesi- ve yükler arttıkça o ilk devrimci ateşi söndü ve kayıtsızlık büyüdü. Napolyon İmparatorluğu'nun son yıllarında kayıtsızlığın yerini açık bir düşmanlık aldı. Her geçen yıl vergiler daha da ezici bir oranda arttı. Trier esnafının oğulları ve Moselle'in köylüleri İspanya, Almanya ve Rusya'daki savaş alanlarında can verdi. Ocak 1815'te kenti dayanılmaz bir boyunduruktan kurtardığı için müttefikler coşkuyla selamlandı.

Viyana Kongresi Prusya'yı Trier'le ödüllendirdi.⁽²⁾ Prusya hükümeti yeni kazandığı arazisine özenle davranması gerektiğinin farkındaydı. Katolik kilisesiyle ters düşmekten çekindi ve yeni yönetime aldığı kişilerin dini hassasiyetlerini incitmemeye özen gösterdi. Fakat devrim sırasında kilisenin malı sayesinde zenginleşenlerin mülklerine el koymaktan çekindi. Napolyon Kanunu yürürlükte kaldı. Kamu ve sözlü dava muameleleri değiştirilmedi. Prusyalı memurlar Renonya illerine gönderildi ve yerel mizaca titizlikle saygı göstermekle görevlendirildi. Barıştan sonra Prusya'daki başka her yere yerleşen aşırı gericilikten Renanya birkaç sene de olsa korundu.

Katolik kitlelere hoşgörölü hükümet, aydınları kazanmak için de çok çabaladı. Diğer konuların yanı sıra arkeolojik araştırmalara da ağırlık verdi. Trier'in yerlileri şehirlerindeki Roma kalıntılarının zenginliğiyle gurur duyuyordu. Bir doktor, avukat ve okul müdürünün yanı sıra ayrıca birer tarihçi ve arkeologdular. Hükümet onların bu konudaki araştırmalarına mali destekte bulundu. Onlar da Prusya hâkimiyetine karşı çalkalanmak yerine Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlık öncesi resmi dini olan Mithraik mihrap ve mezar taşlarına sığındı. O yıllarda eski çağların Trier'i, *Augusta Treverorum* bir kez daha yıkıntılarının arasından doğruldu.⁽³⁾

Şarap kültürü, Moselle'in şimdi olduğu gibi tarımsal ekonominin en önemli kaynağı, 1818'de yürürlüğe giren tarife sayesinde çok gelişti. Prusya pazarı neredeyse tamamen yabancı şaraplara kapandı ve bu, Moselle köylülerine ürünleri için büyük ve sağlam bir yol sağladı.

Prusyalıları sevinçle karşılayanlar arasında Renanyalı Yahudiler de vardı. 1815'te Prusya Krallığı'ndaki Yahudilerin ekonomik durumu Fransa'nın çoğuyla karşılaştırılamayacak kadar iyiydi. 11 Mart 1812'deki Prusya Kararnamesi onlara Napolyon'un yönetimindeyken olmayan ya da kısa sürelerle yararlanabildikleri hakları verdi. Devrimin onlara sağladığı her hak Napolyon zamanında, 17 Mart 1808'de "decret infâme-rezil kararname" ile geri alınmıştı. Taşınma özgürlüklerine yoğun kısıtlamalar getirilmiş, ticaretle uğraşma veya diledikleri gibi para kazanabilme hakları neredeyse yasaklanmış, çıkmaya çalıştıkları azınlık mahallerine geri itilmişlerdi. Üzerlerindeki boyunduruk artık eskisinden çok daha ağırdı. O zamana kadar Renanya Yahudileri insafsızca senet tahsil eden tefecilerdi. Napolyon onları gizli ve karmaşık tefeciliğe zorladı. Kararnamenin başlangıçta 1818'e kadar, 10 yıl sürmesi düşünülmüştü. 1815'te Napolyon düşünce Yahudiler de onunla beraber bu kararnamenin de düşeceğini umdular.

Hayal kırıklığına uğradılar. Yeni Alman Prensleri Federasyonu'nun kararnamesinin 16. maddesiyle kanuni

hakların her yerde eskiden olduğu gibi kalması kararlaştırıldı. Özgürlük savaşında takmak zorunda kaldığı liberal maskeden kurtulmaktan memnun olan Prusya hiç utanmadan kendisi için fazlasıyla gerici olsa da Napolyon'un mirasına sahip çıktı. Yahudileri düşünmeye gerek yoktu! Bu yüzden Ossa'nın üzerine Pelion'ı yığan Napolyon'un kilerin yerine eski özel Prusya Yahudi yasaları yürürlüğe kondu. Fransız İmparatorluğu'nun yönetiminde bazı istisnai durumlarda Yahudilerin devlet görevine getirilmeleri mümkündü. Prusya'daysa sözde özgürlükten sonra bile bu hiçbir şekilde mümkün değildi. 3. Friedrich Wilhelm derebeyi olarak başa geçer geçmez Napolyon zamanında devlet hizmetinde çalışmaya başlayan Renanyalı Yahudiler işlerinden ayrılmak zorunda bırakıldı.

Bu durumdan etkilenen sadece üç kişiydi ve birisi de Trierli bir avukat olan Karl'ın babası Hirschel Marx'dı. Fransız otoritesinden Prusya otoritesine geçişle görevli komisyonun başkanı onu "Eğitilmiş, çok çalışkan ve vicdan sahibi bir insan" olarak tanımlamış ve içten bir şekilde Prusya hizmetine alınmasını tavsiye etmişti, fakat bu hiçbir işe yaramamıştı. Marx 1815 Haziran'ında Prusya adaletine olan güvenini ifade ettiği bir önerge yazdı ama bir cevap alamadı. İnancı ya da mesleğini değiştirme seçimiyle karşılaştığında kendini vaftiz ettirip Heinrich ismini aldı.⁽⁴⁾

Yahudi inanişından ayrılmak çok büyük bir burukluk yaratmasa da kendisini bu adımı atmaya zorlayan dar bakış açısı Heinrich'i gücendirdi. Onu ne sinagoga ne de kiliseye bağlayan bir bağ yoktu. Aile ağacı izlenebildiği sürece atalarının haham oldukları doğrudur. Hirschel'in babası 1798'de yaşamını yitiren Marx Levy -daha sonra sadece Marx olarak tanınacaktı- Trier hahamıydı. Annesi Eva Moses Luau'un (1753-1823) aile ağacında 1565'te ölen Padua'daki Talmud Okulu'nun başı Meir Katzenellenbogen, 1591'de ölen Joseph Ben Gersen Hat Cohen gibi meşhur hahamlar ve saygın bir öğretmen olan Josua Heschel Lvav (1693-1771) vardı. Hessia'da yaşayan aile daha sonra Polonya'ya göç etmiş, (Lvov Lemberg adının

Polonyacasıdır) 17. yüzyıldan sonra da Trier'da yaşamıştı. Levy'nin üç oğlundan en büyüğü Samuels kendinden önceki akrabaları gibi haham oldu. 1827'de, 50 yaşında Trier'de öldü.⁽⁵⁾

Hirschel Marx 1782'de Saarlouis'te doğdu. Aile çevresinden erken yaşta uzaklaştı. Oğluna yazdığı bir mektupta bundan bahsetmiş, "Adil olmak gerekirse ailemden annemin sevgisi dışında hiçbir şey almadım" demişti. Yazılarında Yahudi inancına manevi bağı olduğuna dair en ufak bir ima yoktu. Çocukluğunda saatlerce Marx'ların evinde kalan Edgar von Westphalen yaşlılığında Heinrich Marx'ı bir "Protestan" olarak hatırlıyordu. "Voltaire ve Rousseau'nun içini dışını bilen gerçek bir 18. yüzyıl Fransızı", şehrindeki çoğu eğitilmiş insan gibi bir Kantian (Kant felsefesi yanlısı) Newton, Locke ve Leibniz gibi Tanrıya saf bir inançla bağlı, Musevilik dünyasıyla hiçbir bağlantısı olmayan bir insandı. Gençliğinde ailesine yabancılaşmış birisi olarak Heinrich'in önünde gideceği taşlı bir yol vardı. Daha sonraki yıllarda sadece "güçlü prensipler"e sahip olduğunu itiraf edecekti.

1816 yazı ile 1817 baharı arasında yapılan vaftizi Heinrich Marx'ın ailesiyle arasındaki gevşek son bağı da kopardı. Önceleri yanlış anlaşılmaya ve yalnız kalmaya rağmen arka sokakların karanlığına ışık getirmeyi umdu ama kısa sürede bu görevin imkânsız olduğunu anladı. Bu sadece vaftiz olmasından kaynaklanmıyordu. Zaten Yahudilerin kurtuluşunun bir hayal olduğu ispatlanmamış mıydı? Herkesle eşit olma rüyaları bitmemiş miydi? Onu dış dünyaya yönlendiren kapı bir kez daha kapanmış ve kilitlenmişken, diğer Yahudiler daha fanatik bir şekilde eski yerlerine, arka sokaklara çekilmişler, daha önce özlemini çektikleri her şeyi reddetmişlerdi. Hiper-ortodoks'tular artık, Yahudiliği temsil eden her şey çok kutsal ve dokunulmaz olmuştu, Heinrich'in bu konuyla ilgisinin nasıl geliştiğini bilmiyoruz. Fakat Karl Marx'ın yirmi beşinde yazdığı şu kelimelerinde bir yankı görüyoruz: "Musevi inancı beni iğrendiriyor".⁽⁶⁾

Genç Marx'ın Yahudilik ve ülkesi hakkındaki fikirlerini 1844'te *Deutsch-Französische Jahrbücher*'de yazdıklarından da biliyoruz:

Yahudilerin sırrını dinlerinde aramayalım ama dinlerinin sırrını yaşayan Yahudilerde arayalım. Yahudiliğin dünyevi temeli nedir? Şahsi menfaat ve pratik isteklerin tatmini. Yahudilerin dünyevi ibâdeti nedir? Seyyar satıcılık. Dünyevi tanrıları nedir? Para. Çok güzel. Seyyar satıcılık ve paradan yani gerçekten Yahudilikten kurtulma, zamanımızdaki gerçek özgürlük bu mu olacaktır?⁽⁷⁾

24 Ağustos 1824'te Heinrich Marx'ın çocukları Sophie, Karl, Hermann, Henriette, Louise, Emilie ve Karoline ulusal kiliseye kabul edildiler. Anneleri Henriette 20 Kasım 1825'te vaftiz edilmeden önce ebeveynlerinin ölmesini beklemişti. Kızlık adı Pressburg'du ve nesillerdir Hollanda'da yaşamış Macar asıllı bir aileden gelmişti.

Bundan sonraki sayfalarda Marx'ın annesi ve kardeşlerinden çok az bahsedilecek. Annesi hayattaki ufak şeylerle uğraşan, sağlık konusunu kafasına takmış, çocuklarının beslenmesi ve giyimleriyle ilgilenen, dar görüşlü, insanüstü oğlunu hiçbir zaman anlayamamış, kendini evine adanmış bir ev kadınıydı. Babası gibi bir avukat olmadığı için Marx'ı asla affetmedi. Küçüklüğünden beri Marx'ın uğraşlarını şüpheli bulmuştu. Annesinin onun geleceği hakkındaki hayalleriyle ölçüldüğünde, Marx bir başarısızlıktı. Belki bir deha ama yine de bir haylaz, yetersiz bir çocuk, ailenin kara koyunuydu. Annesinin mantıklı kabul ettiği her şeyden tamamen yoksundu; yani, saygın kişilerce sayılan, dar bir çevrede sessiz ve rahat bir hayatı olmayacaktı. Marx 50 yaşında geri dönüp de hayatına bir baktığında hâlâ annesinin o kötü Almancasıyla şöyle söylediğini hatırlayacaktı:

“Keşke Karl bunların yerine sermaye yapsaydı...”⁽⁸⁾

Marx'ın kardeşleri hakkında fazla bir şey bilinmiyor. İlk doğan çocuk Moritz David kısa süre içinde öldü. Bir sonraki çocuk Sophie 13 Kasım 1816'da doğdu. Bildiğimiz kadarıyla diğer kardeşleri arasında gençliğinde Karl'a en yakın olan oydu. Fakat sonraki yıllarda Schmalhausen adında

bir avukatla evlenip Baastricht'te yaşayan Sophie ile Marx çok az haberleşti.

Karl 5 Mayıs 1818'de sabah bir buçukta dünyaya geldi. İki küçük erkek kardeşinden Hermann 23, Eduard da 11 yaşında öldü. Her ikisi de ailenin genetik hastalığından, diğer iki kız kardeş Henriette ve Karoline'in de ölümüne neden olan tüberkülozdan yaşamlarını yitirdi. 1821'de doğan Louise Jutta adında bir Hollandalıyla evlenip Cape Town'a yerleşti. O ve kocası Marx'ı Londra'da iki kez ziyaret ettiler ve 1853'te Marx *Zuid-Afrikaan'a* bazı makaleler yazdığında bunların editörlüğünü Louise yaptı. 1822 doğumlu Emilie, Conradi adında bir mühendisle evlenip 1888'deki ölümüne dek Trier'de yaşadı.

Moselle 1815'te Prusya egemenliğine geçtiğinde Heinrich Marx Trier mahkemesine bağlı bir avukattı. 1820'de yeni kurulan Trier eyalet mahkemesine bağlı çalışmaya başladı. Daha sonra hukuk danışmanı unvanını aldı ve yıllarca baro başkanı olarak kaldı. Şehrin sosyal yaşantısında saygıdeğer bir yer edindi. Aile şehrin en iyi yerlerinden Brückenstrasse'de Renanya barok stilinde yapılmış güzel eski bir evde yaşadı.⁽⁹⁾

Trier küçük bir yerd. Marx'ın doğduğu yıl, büyük bir çoğunluğu Katoliklerden oluşan şehrin nüfusu 11. 400 idi. Artık Marx ailesinin de mensubu olduğu Protestanların sayısı sadece 300'dü ve çoğu diğer illerden Moselle'ye görevle gönderilmiş memurdu. Bu koşullar altında hahamın oğlunun kökeni pek sorun olmadı. 1820'nin sonunda Friedrich Schiller'in oğlu Ernst von Schiller şöyle yazmıştı:

"Burada kendini idare edebilen herkese saygı duyulur."

1830'un başında Heinrich Marx Trier'deki anayasaya uygun ılımlı partinin lideriydi. Renanya'da o sıralar hâlâ oldukça yaygın olan Fransız sempatisini paylaşmıyordu ve bölgede eski Prusya'ya olan tepki kendini yavaş yavaş hissettirmeye başladıkça Heinrich Marx'ın bu görüşü de iyice vurgulanıyordu. 1837'de oğluna şöyle yazdı:

"Sadece günümüzün melez liberalleri bir Napolyon'u putlaştırabilir. Sizi temin ederim ki onun emrindeki hiç

kimse, özellikle Prusya'da engelleme olmadan bugün Almanya'da günlük yazılan şeylerin türünde bir şeyi sessiz düşünmeye bile cesaret edemez. Napolyon'un tarihini ve çılgın düşünce sistemini incelemiş olan bir kişi iyi bir vicdana sahipse onun düşüşünden ve Prusya'nın zafarından memnun olur."

Heinrich Marx, Belle Alliane zaferini öven bir kasidenin yazılmasını tavsiye etmişti. Önerdiği motif ilginçti. "Onun başarısızlığı insanlığı ve özellikle de zihni sonsuza dek zincirlerle bağlardı" diyordu. Çünkü aydın bir monarşiyi askeri diktatörlüğe tercih etmiş ama hiçbir zaman da mutlakiyet savunucusu olmamıştı.⁽¹⁰⁾

Bürokratik Prusya rejimi giderek yetersizliğini sergiledikçe, antipatisi de büyüdü. 1820'lerin sonuna doğru Moselle köylülerinin durumları daha da kötüleşmeye başladı. 1828'de Prusya Hesse ile bir gümrük birliği oluşturdu. 1834'de de Alman Zollverein (gümrük birliği) kuruldu. Prusyalı olmayan şarap üreticisi köylülerin yarışı Moselle'nin ürününü kötü yönde etkiledi ve artan vergiyle fiyatlar hızla düştü. Moselle köylülerinin fakirleşmesi öyle bir aşamaya geldi ki birkaç yıl içerisinde Silezya dokumacılarıyla benzerlik kurulmaya başlandı. Ticaret çöktü, esnafın durumu daha da kötüleşti. Paris'teki Temmuz 1830 devrimi, burjuva krallığının kurulması, Brüksel'deki Eylül ayaklanması ve Belçika Özgürlük Bildirisi Renanya'da derin bir etki yaptı. Almanya'da Beunswick, Saxony ve Kurhessen'da huzursuzluk vardı. 27 Mayıs 1832'de liberaller tarafından yapılan ünlü Hambacher Fest'e Moselle bölgesinden üzüm toplayıcıları katıldı. Renanya'daki eski Fransız yanlısı eğilimler güçlü bir uyanışa geçti. Fransız sınırından yeni, muhteşem, şok edici ve benzeri görülmemiş fikirler gelmeye başladı. Moselle'de Saint Simonizm o kadar çok taraftar kazandı ki başpiskopos kuvvetli bir uyarı yayınlamak zorunda kaldı. 1835'te ilk Alman sosyalisti Ludwig Gall'ın kitabı Trier'e geldi. Gall kitabında tüm zenginlik kaynağının iş olduğunu ve milyonların çalışma gücünden başka hiçbir şeye sahip olmadıklarını iddia ediyordu. "Ayrıcalıklı paralı sınıfla işçi

sınıfları arasında büyük bir ayrılık vardır", "Paralı sınıfın durumu iyileştikçe diğerinin durumu gittikçe kötüleşir, perişanlaşır ve daha sıkıntılı bir hal alır" deniyordu kitapta. Polis, Gall'in bu "çok şüpheli düşünme yolu"nun farkındaydı ve onun "özel ve sıkı bir gözetlenmeye" ihtiyacı olduğunu düşünüyordu.⁽¹¹⁾

Yerel görevliler önceleri politikalarını değiştirmediler. Yeni alınmış bölgelerle ilgili durumlara Berlin'deki merkezi otoritelerden daha alışıktılar ve durumu daha da şiddetlendirmesinden korkarak zıt görüşlere karşı kayıtsız kaldılar. Bu, olaylar onları müdahale etmek zorunda bırakıncaya kadar sürdü. Heinrich Marx ise bütün bu olup bitenler sırasında göze çarpan bir yer işgal ediyordu.

Fransız hükümdarlığı zamanından kalan bir kulüp olan Literarische Kasino - Gesellschaft Trier'deki sosyal hayatın merkeziydi. Orada sosyal statüdeki farklılıkların bir önemi yoktu. Rütbe ve mesleğine bakılmadan, dürüst ve eğitilmiş herhangi birisi bu kulübe üye olabilirdi. Kulüp konser, tiyatro ve balolar için birkaç oda ve holle, başlıca Fransız ve Alman gazetelerinin bulunduğu bir kütüphaneden oluşan büyük, iki katlı bir binadaydı. 1802'deki kuruluşundan bu yana geleneklere güçlü bir şekilde bağlı olan Yararlı Araştırma Topluluğu⁽¹²⁾ da kulüpte toplanıyordu. Bu topluluğun kurucusu ve aktif üyelerinden Hugo Wyttenbach Karl Marx'ın okulunun müdürüydü.

12 Ocak 1834'te Renanya Kurultayı vekillerinin şerefine resmi bir yemek verildi ve böylece 1833-34 kışında Güney Almanya'yı yönlendiren anayasa ile Trierliler arasında bir bağ kuruldu. Prusyalı otoritelerin görüşüne göre bu protokol oldukça lüzumsuzdu. Yine de yemeğin liberal ve "az beğenilir" Valdenaire, Kaiser ve Mohr'un şerefine verildiğini ve Trier soylularının temsilcisi Handel'in davet edilmediğini keşfedene dek alarma geçmediler. Yemeği organize edenlerden birisi de Heinrich Marx'tı ve vekillerin sağlığına içmeyi önerdi. Kraldan parlak bir övgüyle bahsetti:

"Halkı temsil eden ilk kurumlar için onun asil tabiatına minnettarız. Her şeye gücü yeten kralımız gerçek tahtın

merdivenlerine varabilsin diye kurultayların toplanmasını planlamıştır.”

Sözlerini şöyle bitirdi Marx:

“Öyleyse hep beraber açık bir geleceği dört gözle bekleyelim. Zira o değerli bir babanın, soylu kalbi daima halkının haklı ve mantıklı isteklerine açık ve verici olacak olan dürüst bir kralın ellerindedir.”⁽¹³⁾

Sadakat gösteren bir konuşmaydı, yine de karşıt görüşün sesi açıkça görölüyordu. Berlin'deki parti Renanya Kurultayı'nın kapatılmasını ya da en azından ayrıcalıklarının mümkün olduğunca sınırlandırılmasını istedi. Çünkü Kurultay'ı onaylayan Kralı övmek, Kurultay'ı bastırmaya çalışan asil planı protesto etmekle eşti!

Güney Almanya eyaletlerindeki olayların küçük çapta bir taklidi olan bu resmi yemeğin ardında iyi bir amaç olamazdı. Fakat Prusya'da türünün tek örneği idi. Yerel yöneticiler önceki icraatlarını yasaklamaya ve durumu Berlin'e bildirmeye zorlandı. Trier basınının bu konudan bahsetmesine izin verilmedi ama Köln ve Coblenz gazeteleri detaylı haberler verdi, hatta sol görüşlü *Paris Constitutionnel* Trierlilerin “En liberal konuşmaların yapıldığı parlak bir yemek” verdiklerini duyurdu. Adalet Bakanı Kamptz yemekte yapılan konuşmaları doğru bir biçimde yorumladı: “Onlar kendilerini sadece kurultay vekilleri değil, halkın temsilcileri olarak da görüyor ve yurttaşlık tacını alıyorlar.”⁽¹⁴⁾

Kısa süre sonra hükümetin yemek ve orada yapılan konuşmalarla ilgili hoşnutsuzluğunu besleyen bir etkinlik daha düzenlendi. 20 Ocak'ta kulübün kuruluş yıldönümü coşkuyla kutlandı, katılanlar içip, şarkı söyleyip eğlendi. Fazlasıyla cesaretlenip sadece Alman değil, Fransız şarkıları da *-Marseillaise* ve *Parisiennel-* söylendi. Heinrich Marx şarkılara eşlik edip Prusyalıları küçümseyen imalarda bulundu. Bir memur olayı rapor etti. Bunun üzerine soruşturma başladı. Berlin'deki bakanlık işe karıştı, *Veliaht Prens Friedrich Wilhelm* söylenen şarkıları; “İğrenç, eski ve modern haşinliğin ilahlaştırılması” olarak tanımlandı. Krala da konuyla

ilgili detaylı bir rapor gönderildi. Kulübün memur üyeleri ve eyalet yetkilileri istifa etti ve polis gözetimine alındı. O günden sonra Heinrich Marx hükümetçe politik olarak tamamen güvenilmez kişi olarak ilan edildi. O sıralar 16 yaşında olan genç Karl'ın babasını bu kadar yakından ilgilendiren konulara yabancı kalması olanaksızdı. Karl Marx babasına çok bağlıydı. Kızı Eleanor babasının asla büyükbabası hakkında konuşmaktan yorulmadığını anımsıyordu:

Her zaman yanında babasının eski gümüşlü levha üzerine çekilmiş bir fotoğrafını taşır ama onu asla yabancılara göstermek istemezdi, çünkü söylediğine göre resim gerçeğiyle çok az benzerlik gösterirmiş. Bana yüzü çok hoş gözükürdü. Gözler ve alın oğlununkilere benziyordur ama yüzü daha yuvarlak, ağzı ve çenesi daha yumuşaktı. Bütün olarak hatları kesinlikle Yahudi ama hoş bir Yahudi tipiydi. Karl Marx karısının ölümünden sonra sağlık arayışında, o uzun ve acı dolu yolculuğa başladığında bu fotoğraf, annemin ve kız kardeşim Jenny'nin fotoğrafları, onunla beraber gitti. Ölümünden sonra onları göğsündeki cebinde bulduk. Engels tabutuna koydu.^[15]

Marx'ın çocukluğu hakkında daha fazla bilgi vermek iyi olurdu ama bu konuda kız kardeşlerinden bize ulaşanlar yetersiz ve birbirleriyle alakası olmayan birkaç hatıraydı. Bu anılar Karl'ı oyunlarda asi bir arkadaş, korkutucu bir zorba olarak gösteriyordu. Kızları kovalayıp kirli elleriyle, daha da kirli bir hamurdan yaptığı kekleri yemeleri için ısrar edermiş ama kızlar bütün bunlara katlanırmış çünkü karşılığında harikulade hikâyeler anlatırmış. Okulda öğretmenleri onu hem sever hem de ondan korkarlarmış. Severlermiş, çünkü her zaman bir dolap çevirmiş, korkarlarmış, çünkü düşmanlarına taşlama dolu şiirler yazarmış.

Bu kabiliyetini hayatı boyunca koruyan Karl Marx 1830'da liseye yazıldı. Orta derecede bir öğrenciydi. Her öğrenim yılının sonunda açıklanan en iyi öğrenciler listesine bir kez, eski ve modern dillerdeki başarısıyla onuncu sırada girdi. Bir kez de Almanca kompozisyon dersindeki başarısından dolayı kutlandı. Marx'a dair bir bilgi de Bonn Üniversitesi'ne gittikten sonra eski okul müdürü Wyttenba-

ch ile babasına onun için bir şiir yazma niyetinde olduğunu haber verdiği, babasının çok mutlu olduğu yönünde...

Şiirin yazılıp yazılmadığı bilinmese de niyeti bile politik bir görüşü vurguluyor. Wyttenbach yeni yüzyılın ilk yıllarında kurulan Kantian'ın hayatı ve ruhuydu. Marx'ın babası da onlardan biriydi. Wyttenbach bir öğretmen, tarihçi, arkeolog ve hümanist olarak, öğrencilerini asil Prusya liselerinin aksine özgür ve kozmopolit bir ruhla eğitirdi. Her yıl üniversiteye giden öğrencilerinin uğurlanış törenlerinde oldukça etkileyici konuşmalar yapar, bu konuşmalar Trier gazetelerinde yayımlanırdı. "Bir öğretmen bir çocuğun erkinliğini değiştiremez" demişti bir konuşmasında, "Yalnızca engel olur ya da yardımcı olur, bozar ya da geliştirir". Mihrap, taht ve hüküm süren gibi zamanın çok kullanılan kelimelerini asla ağzına almazdı.

Polis 1830'a kadar liseyle ilgilenmedi. Prusyalı yetkililer yeni tebalarını kazanmak peşinde, gözlerini kapatıp Wyttenbach'ın bildiğini yapmasına izin verdi. 1830'dan sonra durum değişti. "Politik olarak tehlikeli grupların bastırılması için" Berlin'de bile komisyon oluşturuldu. Komisyon dikkatini Trier'e yöneltti. İhbarcılığa bayılan Saarbrücken bölgesinin yönetici başkanı Schnabel, dejenerere biri olan Nohl adındaki ajanının sızdırdığı bir takım haberleri Berlin'e iletmeye başladı. Hiç kimse güvencede değildi; ne doktor, ne esnaf, ne hancı, ne memur, hatta ne de yönetici bölge başkanının karısı. Hepsi de demagog ve Jacoben'di. Coblenz okul komitesi karalanan meslektaşlarını savunmaya çalıştı ama bu fazla etkili olmadı. Hangi yönde gideceklerini bilmeyen, sinmiş, yılmış yerel yetkililer lise personeline bazı "kötü niyetli" üyelerin bulunduğunu kabul etti. Bu kişilerin çocuklar üzerinde "kötü etkisi" olduğu söyleniyordu. Marx'ın Fen ve Matematik öğretmeni Steininger'in "muhalefete doğuştan eğilimli", Wyttenbach'ın çok zayıf bir kişiliği olduğu, dahası aleyhlerinde herhangi bir şey yaşandığı takdirde meslektaşlarını koruduğu söylendi. Yetkililere göre öğrenciler arasında üzücü bir disiplinsizlik vardı. Üst sınıflardan

bazı öğrencilerin gece yarısından sonra barlarda görül-
düğü, daha da kötüsü aralarında yasaklanmış kötü bir
dille konuştukları bildirildi. 1833'te Hambacher Fest'te
yapılan konuşmalardan birinin kopyası bir öğrencinin
üzerinde bulundu.⁽¹⁶⁾ 1834'te politik imalar içeren şiirler
yazdıkları saptanan öğrencilerden biri tutuklandı, aylarca
sorgulandı ve tutuklu kaldı. Coblenz okul komitesi ve Tri-
er yetkilileri okulu izlemeyi sürdürdü. 1833 ve 1835 yılları
arasında okul ve öğrenciler hakkında düzinelerce resmi
rapor hazırlandı.

Marx öğretmenlerini, okul arkadaşlarını ve kendisini
çok yakından ilgilendiren olayları hiç şüphesiz çok yakın-
dan izledi. İsmi resmi mektuplarda gözükmedi ama zaten
mektuplarda hemen hemen hiçbir öğrencinin ismi yoktu.
Yine de Marx'ın düşmanlarına karşı yazdığı hicivlerle kayıtlara
geçmemesi imkânsızdı. Yazdığı denemeler o sıralarda-
ki düşünme tarzını yansıtıyordu. Babası ve Wyttenbach'ın
da beslendiği, başta Rousseau olmak üzere liberal Fransız
aydınlarının etkisi apaçık ortadaydı. "Genç bir adamın bir
meslek seçmeden önceki gözlemleri" adındaki denemesi
dikkat çekiciydi.

Eğer insanlık için en iyi mesleği seçersek, herkesin yararına
fedakârlıktan başka bir şey olmayan yükler bizi bunal-
tamaz... En çok sayıda insanı mutlu eden kişi en mutlu
insandır. Din de bize herkesin ulaşmaya çabaladığı ideali
öğretir, kişinin kendini insanlık için feda etmesini.⁽¹⁷⁾

O zamanlar bu idealleri sadece sol görüştekiler,
'Burschenschaft'ın üyeleri ve sürgündeki devrimciler benim-
siyordu. Gençliğe konuşmalarında şu sözler sık sık tekrarla-
nıyordu: "Kendinizi feda etmeye hazır olun, insanlığın iyiliği
için kendi iyiliğinizden vazgeçin". Bunlar Marx'ın hayatının
da temel kurallarıydı. Paul Lafargue, onun en sevdiği kuralı-
nın "insanlık için çalışmak" olduğunu söyleyecekti.⁽¹⁸⁾

Ajanın okuldaki öğretmenler hakkında yazdığı raporları
fazlasıyla abartılı bulundu. İncelemeler şunu gösterdi, öğ-
renciler arasında "iyi bir hava" yoktu ama personel aleyhin-
de de elle tutulur hiçbir şey görünmüyordu. Düşmanlarının

istediği gibi Wyttenbach işinden çıkartılmadı ama okulun disipliniyle ilgilenmek üzere “iyi niyetli” Latince öğretmeni Loers müdür yardımcısı olarak atandı.

Loers tayin edildiğinde Karl okulu yeni bitirmişti. Bu da ona zararsız bir protesto gösterisi yapma fırsatı verdi. Prusya hükümeti hemen önlem alarak yeni bir gösteriyi engelledi.

Üniversiteye başlayan genç erkeklerin eski öğretmenlerine veda etmek için uğramaları doğal karşılanırdı. Marx, Loers dışında bütün öğretmenlerini ziyaret etti. Heinrich Marx Bonn’daki oğluna şöyle yazdı “Bay Loers gidip onu görmediğin için çok gücendi. Bunu yapan sadece sen ve Clemens’di”⁽¹⁹⁾ Baba Marx yararsız bir yalan söyleyip Karl’ın kendisiyle beraber Loers’e uğradığını fakat ne yazık ki yerinde bulamadıklarını söyledi.

1835 Ekim’inin ortasında Karl Marx Bonn’a gitti.

BONN'DA MUTLU BİR YIL

Karl'ın üniversitede okumasına Marx ailesi çok önceden karar vermişti. Babasının koşulları oldukça iyiydi ama bütün oğullarını okutacak kadar da zengin değildi. Karl'ın yetenekli küçük erkek kardeşi Hermann Brüksel'deki bir şirketle sözleşme imzaladı. Ne kadar zor da olsa, babasının başaramadığını başaracak olan oğlu, babasının onda yeniden yaşam bulduğu bu en sevilen çocuk Karl için para bulunması gerekiyordu.

Gideceği üniversite de seçilmişti. Trier'deki öğrencilerin çoğu en yakın üniversite şehri olan Bonn'u seçerdi. 1835 ve 1836'da Bonn'daki Trier öğrenci birliğinin üyeleri 30'u aşmıştı. Daha sonra Karl'ın Berlin'de bir üniversitede birkaç dönem geçirmesi de planlandı. Ne okuyacağı da kararlaştırılmıştı: Hukuk. Bunun bir nedeni Karl'ın 16 yaşında özellikle bu konuya merak salmasıydı. O edebiyat ve felsefe kadar fen bilimleriyle, bilhassa fizik ve kimyayla da ilgileniyordu. Herhangi bir konuda belirli bir tercihi olmadığı ve hepsini kucaklamak istediği için babasının öğüdünü kabul etti. Heinrich Marx'ın oğlu için yaptığı seçimin ardında şüphesiz pratik sebepler vardı. Trier bölgesinde yeni mahkemeler kuruluyordu ve avukat adaylarının iyi ve bol paralı işler bulması için fırsatlar boldu. 1834'te Bonn Üniversitesi'ndeki Trierli yedi öğrenciden dördü hukuk okuyordu.

Karl ebeveynleri, kardeşleri ve arkadaşlarının eşliğinde sabah dörtte Trier'den hareket eden gemiye bindi.

Halley kuyruklu yıldızı gökyüzündeydi. Heybetli gemi Ren boyunca ilerleyerek onu Moselle'e indirdi -nehir neredeyse Almanya'nın doğusuyla tek bağı oluşturunuyordu-. Yeni işlemeye başlayan Ren buharlılarından biri de Bonn'a götürdü. Bonn'a 17 Ekim cumartesi günü vardı, aynı gün üniversiteye kaydını yaptırdı.

40 bin kişilik nüfusuyla Bonn Trier'den çok daha büyüktü. Öğrencilerin sayısı 700'ü geçmese de şehrin hayatına üniversite egemendi. Öğrenci birliklerinin gizlenmesine gerek yoktu. Bu sadece aynı yöre veya şehirden gelen öğrenciler için değil, yetkililerden yardım, toplumdan saygı gören, içki içen, düello yapan ve şarkı söyleyen, açıkça liberal olan 'Burschenschafter'lar için de geçerliydi. Sivil memurlardan birinin daha sonra yazdığı gibi, "Öyle açık ve özgürce davranıyorlardı ki bu toplulukların varlığı kimse için, onlardan en rahatsız olan üniversite yöneticileri için bile sır değildi". Bilakis onları onaylıyorlardı. Devlet yetkilileri üniversiteyi rahatsız etmek istemiyor, bunun için de özgürlüğüne saygı gösterip olayları kendi akışına bırakıyordu.

Marx Bonn'a gelmeden kısa bir süre önce bu gidişat kesintiye uğradı. Nisan 1835'te heyecanlı ve atak genç adamlardan oluşan küçük bir grup Frankfurt'taki Federal Kurultay'ı düşürüp yerine geçici bir hükümet kurmaya çalıştı. Ayaklanma hiçbir sorun çıkmadan yatıştırılsa da Alman hükümetleri tamamen alarma geçti. O zamana kadar liberal tavırlar gösterenlerden bazıları 1834'te Viyana Konferansı kararlarında "yükselen sel"e karşı kendilerine verilmiş olan "baraj" görevini şevkle yerine getirdi. Bu şevkin kaynağında öğrenci birliklerine duyulan özel öfke saklıydı. Bu öfke Bonn'a da uzandı. Marx 1835 sonbaharında Bonn'a geldiğinde ihbarcılar soluksuz çalışıyor, her gün birkaç "şüpheli" hapishaneye gönderiliyordu. Üniversite yetkilileri, polis ve casusların ihbar ettiği onlarca Burschenschafter üyesi tutuklandı ve sürgüne gönderildi.

Bu baskı ve şiddetten tedbirli birlik bile kurtulamadı. Geriye tek ayakta kalan, "Bir öğrencinin hayatındaki

en yüksek amacın ağız dalaşı ve âlem yapmak" olduğunu düşünen "Korps" oldu. Yetkililer Korps'un yaptıklarına göz yumacak kadar memnundu. Ayrıca aynı şehirden gelen öğrencilerin oluşturduğu Köln, Aachen gibi küçük pub (bar) ve kulüpler de vardı. En cesur, en ilerici ve liberal görüşlü öğrenciler elendikten sonra geriye kalanlar politik tartışmalara katılmayacak kadar şaşkın ya da umursamazdı.

Marx Bonn'a vardığında dersler henüz başlamamıştı. Yerleşmek için çok zamanı oldu. Üniversiteye yakın bir oda buldu ve derhal ders listesiyle ilgilendi. Bilim dersleri Bonn'da öyle yetersizdi ki, Marx Berlin'e gidene kadar kimya ve fizik çalışmalarını ertelemeye karar verdi. Berlin'de bu konuları gerçek otoritelerinden öğrenebilecekti. Dokuz dersten az ders almamaya karar verdi. Planlarını babasına yazdı. Baba Marx oğlu bu kadar hevesli olduğu için mutlu mu olsun, yoksa çok çalışacağı için korksun mu, diye tereddüt etti. "Dokuz ders bana biraz fazla geldi" diye yazdı, "vücudun ve zihninin kaldıramayacağı kadar çalışmanı istemiyorum ama üstesinden gelebileceksen, gayet iyi. Bilginin alanı çok büyük, zaman kısadır".⁽¹⁾

Sonunda Marx sadece altı ders aldı. Profesörlerine göre derslerinde ya "çalışkan" ya da "çok çalışkan"dı. Yunan ve Roma mitolojisi Profesörü Weicker'a göre "Olağanüstü çalışkan ve dikkatli" bir öğrenciydi. Yaz döneminde dört ders aldı. Bu, Berlin'de okurken dokuz dönemde sadece on dört ders aldığı göz önünde bulundurulursa oldukça büyük bir yükü. Bonn'daki ilk yıl üniversitedeki çalışmalarını ciddiye aldığı tek yıldır. Şaşıracak gelecekteki mesleği hukuka bir ilgisinin olduğunu keşfetti. Yine de büyük Schlegel'i Homeros destanını ya da Propertius ağıtlarını anlatırken dinlemeyi yeğledi.

Çalışmalarına her ne kadar şevkle sarıldıysa da dersleri onu tamamen meşgul etmeye yetmedi. Okulda da ispatladığı gibi o bir kitap kurdu ya da başkalarını rahatsız eden bir haylaz değildi. Trier kulüplerine katıldı ve 1836 yazındaki beş başkanından biri oldu. Gerçek bir Renanyalı olan Marx tüm hayatı boyunca iyi bir içkiye hayır deme-

di. Haziranda, içkili olduğu gerekçesiyle disiplin memuru tarafından bir günlüğüne tutuklandı. Kaldığı hapisane oldukça eğlenceliydi, o da eğlendi. Marx'tan bir yıl sonra Bonn'da okuyan bir çağdaşının yazdığına göre tutukluların oyun kâğıtları, şarap ve birayla içeriye girebilen ziyaretçileri vardı. Bazen bu eğlenceler öyle abartılırdı ki, mahkûmun aylık harçlığı cezaevinde bir iki günde tükeniverirdi. Karl'ın da parası çabuk tükendi ve borçlandı, hem de cömert babasının gönderdiği bol harçlığa rağmen. Ama bunun nedeni cezaevi değil, Ozanlar Kulübü'ydü. Eğer polis kayıtlarına inanılacak olursa bu heyecanlı genç adamların kulübü görüldüğü kadar zararsız değildi. Kurucuları, önce Viyana'da sonra da Baden'de 1848 ve 1849 devriminde aktif rol oynayan Fenner von Fenneberg ile daha okuldayken "Ayaklandırıcı Şiir"ın yazarı olarak şüpheleri üstüne çeken Biermann adında Trierli bir öğrenciydi. Tutuklanmamak için Paris'e kaçan, batı Trier bölgesinde Belçika'dan alınan edilen bir yörede kıskırtıcılık yapan Binbaşı Stieldorf adında birisiyle bağlantı içinde olduğu ispatlanmıştı.

Marx Ozanlar Kulübü'nde oldukça aktifti. Göttingen'deki benzer bir kulübün o zamanlardaki lideri, filozof ve yetenekli bir estetikçi olan Moritz Carriere Marx'ı en önemli üç üyeden biri olarak hatırlıyordu. Diğer iki üyeyse lirik bir şair olarak ünlünen Emanuel Gebiel ile Marx'ın kısa bir süre sonra acımasızca savaşıp alay edeceği "gerçek" sosyalizmin taraftarlarından Karl Grün'dü.⁽²⁾

Babası Karl'ın Ozanlar Kulübü'ne katılmasını onayladı. Oğlunun fırtınalı doğasını iyi tanıyordu ve bu doğa yüzünden onu kaybetmekten endişeleniyordu. Karl'ın bir düelloya katılmasından korkuyor, publara gitmesini pek istemiyordu. Ozanlar Kulübü'ne katıldığını duyunca rahatladı ve şöyle yazdı:

"Şimdiki küçük grubunu eskisinden çok daha fazla sevdim. Bu tür toplantılardan zevk alan genç insanlar muhakkak uygar insanlardır ve ilerde iyi birer yurttaş olmak için zamanını külhanbeylik yaparak geçirenlere nazaran çok daha değerlidirler."⁽³⁾

Ne var ki kısa süre sonra bu küçük grubun da tehlikesiz olmadığı ortaya çıktı. Her yerde hainlikten ve hainler olduğundan şüphelenen polis Ozanlar Kulübü'yle ilgilenmeye başladı. Kulüp kuralları ve 1834-35 kışındaki buluşmalarının her dakikası artık Bonn'da görev yapan Nohl tarafından izlendi. Polis sonunda, büyük bir hayal kırıklığıyla kulübün kurallarının ve toplantılarının politik açıdan tamamen zararsız olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. Toplantı konularından biri, üyelerin benzer aşk mektuplarından etkilenip yazarlık yeteneklerini geliştirmeleriydi. Bu da polise politik suçlama yapabilmeleri için elverişli bilgi ve ipucu vermiyordu.

Yine de şüphe etmekten vazgeçemediler ama araştırma ve takip disiplin komitesinin işi olarak üniversite otoritelerine devredildi.

Soruşturmalar sırasında Marx'ın adından bahsedilmese de bu babasının endişelerini yatıştırmadı. 1836 baharında öğrenciler arasında anlaşmazlık çıktı, Trier Öğrenci Birliği büyük bir karışıklığın içine düştü. Korps birlikleriyle publar arasındaki sorun kışın başlamıştı. Korps'lar pubların kendileriyle birleşmelerini istiyor, publar da bunu reddediyordu. "Gerçek Prusyalı ve aristokrat" Kont von der Goltz, von der Schulenberg, von Heyden'in liderliğindeki Borussia Korps üyeleri gördükleri her yerde tahrik ve alay edip meydan okudukları "avamlara" düşmanca davranıyordu. Nefretleri özellikle Trierli öğrencilere yönelmişti. Feodal Borussialılarla Trierli burjuva vatandaşlarının oğulları arasındaki bu çekişme bir bakıma sınıf çatışmasıydı.

1858'de Marx kendisine düellolar hakkındaki düşüncelerini soran arkadaşına düelloya karar vermenin ya da denemenin açıkça saçmalık olduğunu ve prensiple bağdaşmadığını, fakat burjuva toplumun tarafı sınırları içinde, bu feodal tarzda, kişinin bireyselliğini haklı çıkarmak için bunun bazen gerekli olduğu cevabını verdi.⁽⁴⁾ Bonn'da 18 yaşında bir öğrenciyken de aynısını düşünüyordu. Üniversite disiplin komitesi kayıtlarında Marx'ın bir kez genellikle

düellolarda kullanılan silahlardan birini taşıırken görüldüğü yazılmıştı. Bu olayı duyan Trier'deki babası ona şöyle yazdı:

Ne zamandır felsefeyle düello bu kadar birleştirilmiştir? İnsanlar saygı yüzünden ya da diğerlerinin düşüncelerinden korktukları için düello ederler. Ve hangi başkalarının düşünceleri? Her zaman en iyisi bu değildir -alakası yok! İnsanoğlu arasında o kadar az tutarlılık vardır ki! Bu tadın -ya da bu hastalığın- kök salmasına izin verme. En sonunda ailenin ve kendinin kendin hakkındaki en iyi umutlarını çalabilirsin. Mantıklı bir insanın bu şeyleri bu kadar çabuk gözardı edebileceğine inanmıyorum?^[5]

Babasının korkuları yersiz değildi. Ippendorf ve Kessenich banliyölerinde gençlerin yaptığı düellolar vahşiceydi. Genç Kont von Arnim 1834'te bir düelloda öldürülmüş, kısa süre sonra Aachen'dan Daniels adında bir öğrenci katledilmişti. Karl babasının uyarılarına kulak asmadı. Ağustos 1836'da büyük bir ihtimalle bir Borussialı ile düello yaptı, sol gözünden yaralandı.

Babasının bu olaydan haberi oldu mu bilinmiyor. Yaz dönemi bitmeden Bonn Üniversitesi'ndeki yetkililere oğlunun Berlin'e transferi konusunda izin verdi. Sadece "izin" vermedi, bunun "dileği" olduğunun da altını çizerek belirtti. Bonn'da daha fazla kalması Karl'a hiçbir yarar sağlamayacaktı, tehlikeli düellolar ve polis nezarethanesinden başka.

JENNY VON WESTPHALEN⁽¹⁾

Marx 1836 yazı ve sonbaharını gelecekteki eşi Jenny Von Westphalen ile gizlice nişanlandığı Trier'de geçirdi.

Jenny'nin ataları Karl'inkilerden farklıydı. O bambaşka bir dünyadan geliyordu. Büyükbabası Philipp Westphalen (1724-92) Brunswick Dükü Ferdinand'ın danışmanı ve güvenilir sekreteriydi. Aslen orta sınıftan gelen bu adam yükselişini sadece yeteneklerine borçluydu. Çağdaşları ondan işinin ehli bir yönetici ve ileriye gören ihtiyatlı bir politikacı olarak bahsetmişlerdi. Asla asker olmayıp kariyeri boyunca sivil bir memur olarak kaldıysa da Krefeld, Bellinghausen, Warburg, Wilhelmsthal ve Minden zaferleri onun eserleriydi. Yedi Yıl Savaşı'nda Dük'ün asıl personel şefliğini Philipp Westphalen yaptı. Askeri tarihçi Delbrück onu Yedi Yıl Savaşı'nın Gneisenau'su (Waterloo savaşının Prusyalı generali) olarak, Bernhardi ise Ferdinand'ın adamlarının rehber ruhu olarak adlandırıyordu. Yetenekli bir yazardı ve notları o dönemin en önemli tarihsel kaynakları arasında yer alıyordu.

İngiltere Kralı Almanlara o kadar itibar ediyordu ki onu ordusunun yardımcı generali yaptı. Onu sivrilten ulusal gururu ve daha sonra sık sık Guelf'in dalkavuk saray mensupları ile düştüğü çatışmalardan dolayı bu şerefi geri çevirdi. En sonunda kendi seçtiği kadınla evlenebilmek için sadece Brunswick'lerin yanında yükselmeyi kabul etti.

Eşiyle tanıştığında o Dük Ferdinand ile Fransızlar arasındaki savaşta Düke yardım eden İngiliz - Hanover ordusu

komutanı olan amcası General Beckwith'i ziyarete gelmişti. Pitarrowlu Jeanie Wishart İskoçya tarihinde, özellikle Büyük İsyân ve Reformasyon sırasında çok büyük bir rol oynayan Argyll kontlarının soyundandı. Büyük büyük babalarından George Wishart Protestan olduğu için 1547'de kazığa bağlanarak yakıldı, bir süre sonra da bir başka atası Kont Archibald Argyll Edinburgh'da James II.'ye isyan ettiği gerekçesiyle asıldı.

Pitarrowlu Jeanie Wishart'ın da içinde bulunduğu - Jeanie Edinburgh papazlarından George Wishart'ın beşinci çocuğuydu- ailenin daha genç kuşağından birkaç ünlü çıkmıştı. Jenny'nin büyük büyük babası William Wishart Orange Prensine İngiltere'de eşlik etmişti, kardeşi de meşhur amiral James Wishart'tı. Jenny'nin büyük-annesi, papazın eşi, Orchardlı Anne Compbell de İskoç soylularından biriydi.

Bu Alman - İskoç evliliğinin en küçük oğlu olan Ludwig von Westphalen 11 Temmuz 1770'te doğdu. Annesinin en sevdiği çocuğuydu, ölümüne dek de oğlunun yanında yaşadı. Ludwig iyi bir şekilde eğitilmişti, ikinci dili olan İngilizceyi Almanca kadar iyi konuşurdu; ayrıca Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca ve İspanyolca da biliyordu. Marx yaşlı Westphalen'in Homer'in ilahilerini ezbere okuduğunu hatırlıyordu. Jenny ve Karl, Shakespeare'i sevmeyi -ki bu sevgiyi tüm hayatları boyunca koruyup çocuklarına da geçirdiler- Jenny'nin babasından öğrendi.

Marx baba dostu olan Jenny'nin babasına gerçekten çok düşkündü. Doktora tezini ona adanmış, şöyle yazmıştı:

Umarım şüphe içinde olan herkes benim sahip olduğum iyi şansa sahip olur ve güneş ışığı gibi, derin inançtan gelen idealizm ve doğruluk için zamanın her gelişmesini şevk ve ihtirasla karşılamış ve gençlik enerjisini korumuş yaşlı bir adama hayranlık ve saygıyla bakabilir. Bu adam dünyadaki bütün ruhlar ortaya çıkmadan önce sadece doğrunun sözünü tanımış ve kasvetli gökyüzünü karartan yozlaşmış hayaletlerden asla ürkmemiş aksine tam bir Tanrı'nın ihtişamıyla, erkekçe ve cesur bir bakışla, dünyanın bütün krizalit değişimlerinin içine girmiş ve

içlerindeki o en yüksek semayı görmüştür. Sen, benim baba dostum, bana her zaman "argumentum ad oculos"lu bir hayat sağladın ki bunda idealizmin hayal gücünün bir uydurması değil, bir gerçek olduğunu da öğrettin.⁽²⁾

O yıllarda bu tür bir görüşe sahip olan biri için Alman eyaletlerinde pek fazla fırsat yoktu. Onu, mirasını taşıdığı Brunswick Guelf hanedanlığına bağlayan çok az şey vardı. Westphalen'in Napolyoncu krallığının hizmetine girmekte hiç tereddüt etmedi. Oğlu ve biyografisini yazan Ferdinand Von Westphalen'e göre bu adımı ailesinin iyiliği için atmıştı, ama bu yeterli bir açıklama değildi, çünkü ailesi her zaman refah içerisindeydi. Ayrıca birkaç yıl sonra resmi bir görevdense inançları adına çok daha büyük fedakarlıklarda bulunmaya razı olduğunu yeterince açık bir şekilde ispatlamıştı. Westphalia krallığı feodal devlette öyle kayda değer bir gelişmeydi ve her bakımdan öyle çok yararlı reformlar içermekteydi ki Ludwig Von Westphalen gibi, zamanın gereklerine duyarlı bir adam, fosilleşmiş küçük bir prensliğe hizmet etmekle dünya imparatorunun kardeşine hizmet etmek arasında seçimini yaparken bir an bile tereddüt edemezdi.

Kral Jerome'in krallığında, aynı Renanya'daki gibi öncelikle orta sınıflar ve benzer köylüler arasında yayılan yeni rejimin popüleritesi yerini son derece şiddetli bir düşmanlık ve nefrete bıraktı. Bir türlü bitmeyen savaşa gereken parayı sağlamak için her vergi arttırılışında ve her acemi asker toplanmasında düşmanlık büyüdü. 1813'te Elbe departmanında Salzwedel'in memurluğunu yapan Westphalen, Fransız yönetimine karşı düşmanlığından dolayı Mareşal Davout'un emriyle tutuklandı ve Gifhorn kalesine hapsedildi. Ancak müttefik birliklerinin gelişiyle serbest kaldı. Prusyalılar tarafından bölgenin yönetici başkanının ofisinde işe başlatıldı ve üç yıl daha Salzwedel'de kaldı. 1816'da terfi ettirilip ailesi ve kendisinin ikinci yurdu olacak Trier'e gönderildi.⁽³⁾

Westphalen'in ilk karısı Elisabeth Von Veltheim eski Prusya soylularındandı ve 1807'de genç yaşta öldüğünde geride dört çocuk bıraktı. İki kızı akrabaları tarafından bü-

yütüldü. Babaları kızlarını ara sıra ziyaret etti. İki oğlundan büyük olanı Ferdinand okulu bitirene kadar Salzwedel'de kaldı, daha sonra kız kardeşlerinin yanına gitti. Yetiştirilmesinde babasının hiç bir etkisi olmadı. Tamamen gerici bir ortamda, tamamen gerici olarak yetişti, kibirli, dar görüşlü ve tutucuydu. Prusya'nın hayatındaki en gerici hükümetin en gerici üyesi olarak Prusya İçişleri Bakanı oldu. Friedrich Wilhelm IV'in, yani "tahttaki romantik'in iyi dostlarından biri oldu.⁽⁴⁾

Ludwig Von Wesphalen'in ikinci karısı Renanyalı küçük bir Prusya memurunun kızı olan Karoline Heubel'di. Akıllı ve cesur bir kadındı. Yaşlılığında yapılmış bir resmine bakarak onun büyük parlak gözleriyle gençliğinde ne kadar güzel olduğunu görmek mümkün. Bu evlilikten üç çocuk oldu. En büyük çocuk Jenny 12 Şubat 1814'te Salzwedel'de doğdu. Hakkında pek bir şey bilinmeyen ikinci çocuk da kızdı, üçüncüsüyse 1819'da doğan Edgar oldu. Hayatının sonraki kısımlarında korkunç bir yoksulluk çeken Jenny -Londra'da ölen çocuğu için bir tabut alacak parası bile yoktu- rahat ve mutlu bir çocukluk geçirdi.

Ludwig Von Wesphalen'in yıllık maaşı 1820'lerin başında, zamana ve bulundukları yere göre oldukça fazla sayılabilecek bir miktardı. Yılda 1600 thaler alıyordu, buna ek olarak küçümsenmeyecek bir mülkün de sahibiydi. O zamanlarda Trier'de dayalı döşeli iki odanın aylık kirası 6-7 thalerdi. Günde dört kap yemekten oluşan bir aylık yiyecek bedeli bu miktar kadardı. Westphalen ailesi Trier'in en iyi sokaklarından birinde, büyük bahçeli güzel bir evde oturdular.

Heinrich Marx ve ailesi de yandaki evde yaşıyordu. Trier gibi küçük bir şehirde herkes birbirini tanır, hele de çocuklar. Jenny'nin en sevdiği oyun arkadaşı Karl'ın ablası Sophie'ydi. Karl'dan ancak bir yaş küçük olan Edgar ile Karl aynı okul sırasını paylaştı. Kendisi yarı Alman, yarı İskoç olan Westphalen ulus ve ırk ayrımı gütmüyordu. En sevdiği yazarlardan biri Lessing'di. Heinrich Marx'ın sonradan Hristiyan olması da onu hiç etkilemedi. Çocuklar arkadaş oldu, babalar da buna uydu. Marx'ın çocukları

Westphalenlerin bahçesinde oynadı. Edgar Von Westphalen yaşlılığında bile yaşlı Marx'ın onu ve kardeşlerini nasıl dostça selamladığını hatırlıyordu.

Yaşlı Westphalen ve Karl Marx arasında güçlü bir dostluk doğdu. Yetmişlerindeki yaşlı adam genç öğrenciyle "harrika güzellikteki tepeler ve ormanlarda" yürümekten büyük zevk alırdı. Bu yürüyüşler sırasında yaptıkları konuşmalardan Marx'ta kalan en kalıcı hatura Saint-Simon öğretisine ve karakterine ilgisini uyandırmasıydı. Marx'ın babası Kantian'dı. Freidrich Engels'e göre bilimsel sosyalizmin şeceresi şuydu:

"Biz Alman sosyalistler soyumuzla gurur duyarız, sadece Saint-Simon, Fourier ve Owen değil Kant, Fihcte ve Hegel'den de..."⁽⁵⁾

Laura Lafargue ailesiyle yaptığı bütün yazışmaları yaktı. Gençler arasındaki aşkın ilk kez ne zaman başladığını bilemiyoruz ve arada kalan az ve bozulmuş izlerden de bunu takip etmeye çalışmanın zaman kaybı olacağı kanısındayız. Marx öldüğü zaman Trier'in eski bir sakini hâlâ "Tatlı Jenny ile güneşin o zamana dek üzerinde parlayabileceği en çirkin insanı, genç öğrenci Marx'ı hatırlıyordu. Söylediğine göre kendinden daha yaşlı olan bir arkadaşı hâlâ o "Çekici ve büyüleyici yaratık"tan ateşli bir şekilde bahsediyordu ve her ikisi de geri kalan herkes gibi onun nasıl böyle bir seçim yapıp Marx'a düştüğünü anlayamıyordu. Kadınlarla ilişkilerinde Marx'ın kendini genç yaşlarda gösteren yeteneğinin, karakterinin gücü ve cazibesinin çirkin görüntüsünü unutturduğu bir gerçektir. Böyle olunca insan bu sözlerde reddedilmiş bir talibin sesini duyuyor.

Gizli nişandan önce Karl'ın babası haberdar oldu. Oğlunu çok iyi tanıyordu, kendisine yasak konmasına izin vermeyecekti. Bu evliliğe kendisini neyin ikna ettiğini oğluna mektuplarıyla bildirdi. Diğer konularda olduğu gibi bu konuda da ona, tıpkı bir dostuna olduğu gibi dürüst olmasını, kendisini sert bir şekilde test etmesini ve hepsinden önemlisi bir erkeğin zayıf cinse karşı olan kutsal görevinde düşünceli davranmasını tembih etti. Altı hafta sonra tekrar yazdı:

Jenny ile konuştum ve onun güvenini tamamen tazelemek istedim. Elimden gelenin en iyisini yaptım ama söylemek istediğim her şeyi söyleyemedim. Ailesinin bu işe ne diyeceğini bilmiyorum. Nasıl olsa akrabaların ve dünyanın bu konudaki kararı önemsiz... O senin için paha biçilmez bir fedakârlık yapıyor. Soğuk mantığın bile kesinlikle takdir edeceği bir açıklıkla kendini inkâr etmeyi sergiliyor. Hayatın boyunca bir kez bile bunu unutursan sana yazıklar olsun! Kalbine yalnız başına bir bakmalısın. Gençliğine rağmen kesin olan odur ki sen bir erkeksin, dünyanın saygısını hak eden, aynı zamanda onu savaşıarak ve kazanarak alan bir erkeksin. Değişmezliğinin onayı, gelecek için dürüst çaban ve geçmiş hatalar için hain dillere suskunluğu kondurman sadece senden gelecektir.^[6]

Nişanlandığı sırada Karl Marx birçok hevesi ve oldukça belirsiz bir geleceği olan 18 yaşında bir öğrenciydi. Parasal kaynakları sınırlı pek çok ailenin oğulları gibi Karl da dünyada yerini alabilmek için savaşmak zorunda kalacaktı ve amacına ulaşmak için birkaç seneye ihtiyacı olacaktı. Kendinden dört yaş büyük olan Jenny soylu ve zengin bir devlet memurunun kızıydı, Trier'in "en güzeli", "balonun kraliçesi"ydi. Marx 1863'te Trier'i ziyaret ettiğinde Jenny'nin aynı masal prensesi gibi yaşlı insanların hatıralarında yaşadığını gördü. Nişanları burjuva ve soylu dünyasının ön yargılarıyla çelişkiye düşmüştü.

Karl "bir an önce erkek olmak" zorundaydı. Ekim'in ortasında Berlin'e gitti ve kitaplarının içine daldı. Evlenmek için bir an evvel çalışmalarını tamamlayıp, sınavlarını geçip bir iş bulması gerekiyordu. Bu arada Jenny'nin yapabildiği sadece beklemektir. 22 yaşındaydı. Arkadaşlarının çoğu evlenmiş, geriye kalanlarsa nişanlanmıştı. Bütün taliplerini geri çevirdi -subaylar, mülk sahipleri, devlet memurları- Trierliler dedikodu yapmaya başlamıştı.

Karl Trier'de olduğu sürece insanların söyledikleri Jenny'yi endişelendirmiyordu. Korkusu arttığında cesaret ve gelecekle ilgili planlarla dolu Karl'ı yanında buluyordu. Jenny ona, onun ve kendisinin geleceğine inandı ama o gittiğinde yalnızdı. Kimse bir şey fark etmemeliydi, gülme, ziyaretlere, danslara gitmeliydi, tıpkı toplumun en

iyi kesiminden evlilik çağına gelmiş kızlardan beklendiği gibi. Karl'ın babası ve kız kardeşi Sophie onun tek sırdaşıydı. Onlarla aşkı ve endişeleri hakkında açıkça konuşabiliyordu. Karl'ın değer verdiği iki insan, Jenny ve babası sık sık gelecekte endişe duyuyorlardı. 1837 Mart'ının başında babası ona yazdı ve onun ve gelecek hakkında düşünürken zaman zaman keyiflense de kendini endişe verici, kasvetli önsezilerinden bir türlü kurtaramadığını söyledi. Karl'ın kalbi, kafası ve kapasitesiyle uyum içinde miydi, kalbinde dünyevi fakat yumuşak teselli edici duygulara yer var mıydı? Karl'ın kalbi açıkça herkese nasip olmayacak bir cin tarafından ele geçirilmişti ama bu cin acaba ilahi bir cin mi, yoksa Faustca bir cin miydi? Acaba Karl, hiç gerçek, insani, evcil mutluluğa yatkın olabilecek miydi? Bu şüphe babasının kalbini en çok acıtanıydı. Karl kendine, kendi çocuğu kadar yakın birine âşık olmuşken bu şüphe ona işkence ediyordu: Karl en yakın çevresine mutluluk getirebilecek miydi? Jenny için üzülüyordu. O saf, çocuksu mizacıyla Jenny kendisini Karl'a öylesine adamıştı ki bazen ağır ve açıklanamaz bir şekilde, bir çeşit korkuyla, kendi isteği dışında Jenny'nin bir kurban olduğunu seziyordu.⁽⁸⁾

Altı ay sonra yazdığı bir başka mektupta şöyle yazdı:

"Emin olabilirsin, ben de bizzat bundan eminim; hiçbir prens onu senden uzaklaştıramaz. Sana bedeni ve ruhuyla bağlı ve çoğu kızın yapamayacağı bir fedakârlığı senin için yapıyor. Bu asla unutmaman gereken bir şey".⁽⁹⁾

Jenny sabırsızlıkla Karl'ın mektuplarını bekledi. Marx asla iyi bir yazışmacı değildi, nadiren mektup yazıyordu. Bunu telafi etmek için 1836 yılbaşında Jenny'e bir şiir kitabı aldı, *Aşkın Kitabı*, "Sevgili, hep seveceğim Jenny Von Westphalen" ithafıyla ulaştı Jenny'e. Sophie kardeşine, yılbaşından bir gün sonra Marx'ın ailesini ziyarete gelen Jenny'nin 'şiirleri alınca mutluluktan ve acıdan ağladığını" yazdı.

Aşkın Kitabı'nın, üç cildi de ortadan kayboldu. Kalan⁽¹⁰⁾ Marx'ın şiirsel denemeleri oldu, iki şiiri bir dergide, Athenäum'de yayımlandı, babasına adanmış bir cilt şiir, Oulanem'den sahneler, bir trajedi, *Scorpion ve Felix'den*

bazı bölümler, Sterne'in üslubunda bir roman... Hepsi de Marx'ın kendi çalışmaları hakkındaki sert kararlarını haklı çıkartıyordu: O yazdıklarını şiirsel duygunun yerini alan belagat sanatının yansımalarıyla dolu, tamamen doğallıktan yoksun ve bütünüyle ay ışığında örülmüş vahşice ve şekilsizce ifade edilmiş duygular olarak tanımlıyordu. Yine de onlara hayatın ritmine uygun bir sıcaklık yükledi...

Jenny'nin durumu git gide daha da dayanılmaz bir hal aldı. Karl'ın babası onu ailesinden istemesi gerektiğini önerdiğinde tereddüt etti. Karl ile arasındaki yaş farkından endişe duyar gibiydi. En sonunda kabul etti ve Karl Trier'e geldi. Evlilik teklifi nasıl karşılandı, bilmiyoruz. Birtakım zorlukların ve muhalefetin olduğu sanılıyor, elbette ki bu muhalefetin lideri, resmi bir görevle Trier'e gönderilen eski Prusya İçişleri Bakanı Ferdinand olmalıydı. Trierliler için Ferdinand heyecanı büyük, zekâsı orta biriydi.

Jenny'nin ebeveynleri evlilik izni verdi ve 1837'nin sonunda 19 yaşında bir öğrenci olan Karl Heinrich Marx, Jenny Von Westphalen ile resmen nişanlandı.

BERLİN'DE ÖĞRENCİLİK YILLARI

Bonn'da 700 öğrenci vardı, Berlin'de binlerce... Casus ve ihbarcılara rağmen Bonn düello ve barlarıyla alı-şıl gelmiş öğrenci çevresine sahip bir şehirdi. Diğer Alman üniversiteleriyle karşılaştırıldığında Berlin Üniversitesi, Ludwig Feuerbach'tan alıntı yapmak gerekirse "pubun ilim yuvası"na benziyordu. O dönemde Berlin'de hâlâ Brandenburg prenslerinin yadigarları vardı. Eski şehir hâlâ duvarlarla çevriliydi, şimdilerde yıkılmış olan eski kuleleri de yerli yerindeydi. Bahçeler, çayırılar ve kırlar dar ve çarpık yollara derin labirentler yapıyordu. Schöneberg hâlâ ağaçlıklı güzel dağdı ve Nollendorfs'un gösterişsiz evleri, bugün trafiğe yenilen Nollendorfsplatz'daydı. Ekonomik ve sosyal gelişme de Renenya'nın genç endüstri şehirlerinin gerisindeydi ama üç yüz bin kişilik nüfusuyla Viyana'dan sonra Almanca konuşulan, dahası Marx'ın gördüğü ilk büyük şehirdi.

22 Ekim 1837'de hukuk fakültesine kaydoldu, üniversiteden pek uzakta olmayan Mittelstrasse'de mütevazı bir oda tuttu. Babasının birkaç etkili arkadaşını gönülsüzce ziyaret ettikten sonra kendini her türlü sosyal ilişkiden soyutladı. Kimseyle görüşmüyor ve konuşmuyordu.

Bonn ona çekici bir başlığın dersin içeriği hakkında her zaman güvenilir bir rehber olmadığını öğretmişti. İlk döneminde sadece üç ders aldı, filozof Steffens'dan antropoloji, Savigny'den hukuk ve Gans'dan suç hukuku.⁽¹⁾

Üniversitenin iki yıldızı Gans ve Savigny şiddetli muhaliflerdi. Friedrich Karl Savigny doğal hak kavramını boş

bir soyutlama olarak reddedip, kanunu bir ulusun ruhu ve tarihsel gelişiminden doğan somut bir şey olarak kabul eden tarihsel hukuk akımının baş kuramcısı ve kurucusuydu. Bu, pratikte her şeyin geçmişten aktarılmış olduğuna dair bir kutsamaydı. Yönetici güçler Hristiyan Alman devletinin ideologu Hegel'in felsefesinde devrimci imalar sezerken onu hâlâ mutlakliyetin en güçlü desteği olarak görüyorlardı.

Onun en önemli muhalifi Eduard Gans'dı. Hegel başkalarına bahşedilmemiş bir şekilde güzel konuşma yeteneğiyle ödüllendirilmiş genç bilgini hukuk fakültesine çağırdı. Gans özel bir yaratıcılığı olan bir düşünür değildi. Bütün hayatı boyunca büyük öğretmeninin sistemine bağlı kaldı ama Hegel'in temel prensiplerinden kendince sonuçlar çıkarmayı da denedi. Geçmişe bakan tarihsel hukuk akımına karşı geleceğe bakan Saint-Simon'un fikirlerini savundu. İnsan kişiliğini tamamen özgür bırakmak için parlayan bir hevesi vardı, bütün planlarının amacı toplumu tamamen yeniden yapılandırmaktı. Savigny ile ayrılığı sadece kanuni bir ayrılık değildi. Felsefi, aslında politik bir ayrılıktı.

1831'de Hegel'in ölümünden sonra Gans hukukta olduğu kadar tarih üstüne de, özellikle de Fransız İhtilâli ve onun Avrupa'daki olumlu etkileri üstüne ders verdi. Büyük derslane dinleyicileriyle dolup taşardı. Derslerine sadece öğrenciler değil, subaylar, memurlar, edebiyatçılar, "bütün Berlin", o kokuşmuş zamanda hâlâ politik ve sosyal sorunlarla ilgilenen herkes katılıyordu. Özgür adamın özgür konuşmasını dinlemeye geliyorlardı.

Onun döneminde üniversite özgürlüğün küçük de olsa tek sığınağıydı. Gans bir Fransız bilgine Berlin'i gezdirmişti. Unter den Linden'de ona üniversitenin yanındaki binayı gösterdi. "Bakın" dedi. "üniversite arseniğin yanında. Prusya'nın sembolü". Prusya çok büyük bir kışlaydı. Entelektüel özgürlüğün üstünde acımasız, dar ve hain bir sansür dolaşıyordu. Bu öyle bir zamandı ki Dante'nin *İlähi Komedyasının* Philaethes tarafından çevrilmiş bir ilanı sansüre uğrayıp yayınlatılmamış, daha sonra Saksonya'nın

kralı John şöyle bir yorum yapmıştı: "İlâhî şeyler komedi malzemesi yapılmamalıdır". Polis rejimi vatandaşın tüm uğraşlarını engelleyip hayatını çekilmez hale getirmişti. Sadece üniversitede biraz konuşma özgürlüğü vardı. Akademik özgürlüğünü en iyi kullanan birkaç kişiden biri de Gans'tı. Derslerinde Fransız İhtilâlini övüyor, fikirlerini kitap yazarak yapamayacağı kadar etkili ve kolay bir şekilde ifade ediyordu.

Savigny ve Steffens, Marx'ın kendilerini dinlerkenki hevesinin farkındaydılar. Gans'ın Marx hakkındaki düşüncesi ise "Müstesna bir şekilde çalışkan"dı.

Hukuk okumak zorunda kalan Marx "Her şeyden evvel felsefeyle güreşme dürtüsünü" doyurabilmek için kendi ifadesini kullanmak zorunda olduğunun farkındaydı. Babasına yazdığı mektupta yeni Marx'ı şöyle tanımladı: "Tamamen eleştirmeyen ve tam bir öğrenci gibi". Tüm bölgenin hukukunu içeren 300 sayfalık bir çalışma yaptı. Çalışmasının esası hukuk felsefesi idi ve sonunda şunu öğrendi, "Felsefe olmadan hiçbir şey başarılamaz". Aynı dönemde sanat tarihi üzerine de çalışmalar yaptı, Latin klasiklerini çevirdi, dönemin sonunda; "Bir kez daha Muse'ların dansını ve satyrlerin müziğini araştırmak" için İngilizce ve İtalyanca öğrenmeye başladı. Babasına şöyle yazdı:

"Tüm bu uğraşlarımın ilk döneminde birçok gece uyumadım, birçok savaşta dövüştüm, içte ve dışta birçok heyecan yaşadım. En sonunda doğayı ve sanatı ihmal etmiş ve arkadaşlıkları geri çevirmiş olduğum için çok zenginleşmiş olarak ortaya çıkmadım."

Bu sırada sağlığı ciddi bir şekilde etkilenmişti, yine de kendine zaman ayırmadı ve bir kez daha felsefenin kollarına atıldı. "Fiziksel doğanın olduğu kadar zihinsel doğanın da aynı derecede somut ve güçlü olmasını ciddi bir şekilde" istiyordu, "...amacım gerçek şeylerin içindeki fikirleri aramaktı" diye yazdı. Marx "acayip, sarp melodi"si kendi zevkine uymayan Hegel'in felsefesinden parçalar okumuştur. "Cleanthes ya da Ayrılış Noktası ve Felsefenin Gerekli Gelişimi" başlıklı bir diyalog yazdı. Din ve tarih olarak,

kendi içinde bir düşünce olarak gösterilen ilahiyatın felsefi-diyalektik işlenişinin sonunda en sevdiği çocuğunun "Ay ışığında bakıldığını ve sanki yalancı bir sirenin onu oraya taşıyıp düşmanın eline verdiğini" gördü. Son cümlesi Hegel sisteminin başlangıcıydı. Nefret ettiği felsefi bir sistemin önünde diz çökmek onu hasta etti. Rahatsızlığı sırasında sadece Hegel'i baştan sona okumakla kalmadı, ayrıca Hegel'in öğrencilerini de okudu ve "kaçmayı düşündüğü mevcut dünya felsefesine daha da sıkı zincirlendi"⁽²⁾. 1837 yazının sonlarında bir Hegelci olmuştu.

O sıralarda doktorun onu gönderdiği Berlin yakınlarındaki Stralau'da yaşıyordu. Temiz hava, bol bol yürüyüşe çıkmak ve daha sağlıklı bir hayat onun "soluk yüzlü bir cılızdan, güçlü ve kuvvetli bir gürbüze ulaşmasını" sağladı. Ayrıca gelişiminde çok önemli bir rol oynayacak olan ve onu "Doktor Kulüp"le tanıştıran kişiyle de Stralau'da karşılaştı.

Doktor Kulüp birkaç yıl önce kurulmuştu. Berlin'de hiç bar ya da yerel öğrenci birlikleri yoktu. Birbirleriyle anlaşılan öğrenciler aynı zamanda okuma odaları da olan meyhane ve kahvehanelerde belirli günlerde buluşuyorlardı. Französischestrasse'deki bu meyhanelerden birinde benzer edebi ve felsefi sorunlarla ilgilendikleri için birleşen bir grup öğrenci ve genç mezun, düzenli olarak buluşuyordu. Zamanla bu buluşmalar resmi olmayan bir kulüp karakterine büründü, istenmeyen misafirlerin olmadığı ve daha açıkça konuşulabilen yerlere taşındı. "Bu hırslı genç adamlar topluluğunu", Doktor Kulüp üyelerinden birinin anılarında şöyle anlatılıyordu:

Kulüpte zamanın gençliğini tamamen canlandıran o idealizm ruhu, o hevesli öğrenme dürtüsü, o liberal ruh hüküm sürüyordu. Bizim tarafımızdan yazılmış şiirler ve diğer eserler yüksek sesle okunur ve toplantılarımızda eleştirilirdi, ama asıl ilgilendiğimiz o zamanlar altın çağında olan, Hegelcilerin kendi kademelerinde bile görülebilen sağ ve soldaki ayrılmaya ve sisteme karşı çoktan ortaya çıkmış bireysel seslere rağmen, aşağı yukarı bütün eğitilmiş dünyayı sarsan Hegel felsefesiydi...⁽³⁾

Marx kulübü sık sık ziyaret etmeye başladı ve kulüp sayesinde Berlin'in edebi ve bilimsel topluluklarından çok sayıda insan tanıdı. Bunlardan biri de her kesimden insanın -genç yazarlar ve yaşlı generallerin, inananlar ve ateistlerin, papazların ve Yahudi gazetecilerin Unter den Linden'deki salonunda bir araya geldiği son romantik Bettina Von Arnim'di. Marx Bettina'yı çok sık ziyaret etmedi ve şiirlerinde ondan "yeni-dişli Romantik" diye nükteli bir şekilde bahsetti. Bettina genç öğrenciyi oldukça iyi hatırlıyordu. 1838 ya da 1839'de Trier'a geldiğinde Marx tüm gezilerinde ona eşlik etmişti. Daha doğrusu eşlik etmek zorunda kalmıştı. Oysa bir haftalığına geldiği Trier'de asıl yapmak istediği Jenny ile konuşmaktı.⁽⁴⁾

Üniversite Marx için önemini yitirdi. Sınavlarını vermek isteyen bir hukuk öğrencisinin derslere girmesi gerekiyordu ve Marx bundan fazlasını yapmadı. 1837 yazından sonra Berlin'de geçirdiği sekiz dönemde sadece yedi ders aldı. İlgi alanı artık felsefeydi. Bazıları korunan o zamanki defterlerini Aristo, Spinoza, Leibniz, Bacon ve diğer felsefi klasiklerden alıntılarla doldurdu.⁽⁵⁾

Felsefi düşünce akımları gibi, zamanın politik akımları da maskelenmeye zorlanmıştı. Hegel kampında bölünmeler başgösterdi. "Eski" Hegelciler sisteme ve muhafazakâr ideallerine sadık kaldılar. "Genç" Hegelciler ise hiçbir şeyin durağan olmadığını, her şeyin aktığını kabul eden, her şeydeki zıtlığı ve böylece de "devrimin cebirini" tanıyan Hegel diyalektiğine ve Hegel metodundaki devrimci öğelere önem verdiler. Bu iki düşünce akımının arasındaki uçurum giderek derinleşti. Doktor Kulüp de yaklaşan savaşın tam ortasında kaldı ve bünyesindeki meydan okuyan Genç Hegelci grup daha belirginleşmeye başladı. Bunun önemli temsilcileri Adolf Rutenberg, Karl Friedrich Köppen ve Bruno Bauer'di.⁽⁶⁾

Marx önce Rutenberg ile tanıştı ve büyük bir ihtimalle onu Doktor Kulüp'le tanıştıran da Rutenberg oldu. 1837 Kasım'ında ondan en iyi arkadaşı olarak bahsetti. Rutenberg eski bir Burschenschafter'dı ve uzun yıllar Prusya

hapisanelerinde yatmıştı. Askeri okulda tarih ve coğrafya öğretmenliği yaptı ama öğrencileri üzerindeki kötü etkisi ve yazdığı liberal gazete muhabiri yüzünden kısa sürede işten çıkarıldı. Profesyonel bir yazar oldu. Yüzeysel, kolay ve çabuk yazardı ve kısa sürede Berlin siyasi yazarları arasında önemli bir yer edindi. 1830'ların Almanya'sında görünürde politika gazeteciliği yoktu, çünkü sansür bu konuda atılan her adımın hemen önünü kesiyordu. Berlinli gazetecilerin taşra basınından sağladığı haberler ise yetersizdi. Tüm içerdikleri birkaç haber ve çok az fıkirdi ama yine de köşe yazılarında önemli ipuçları vardı. Sansüre rağmen liberal düşünceler ifade edilebiliyordu. Bu dönemde başkentten gelen mektuplar da önemli bir ihtiyacı karşılıyor, toplumun temel ilgi alanlarından bahsetmekle kalmayıp yönetime karşı başlatılan ilk protestoyu güçlendiriyordu. Rutenberg bu tür gazeteciliğin önde gelen temsilcilerinden olduğu için Marx'ın hayatında önemli bir yer edindi. 1842'nin başında *Reinische Zeitung*'un editörlüğüne atandı. Kendini gerçek bir siyasi yazar olarak ispatlaması gereken bu görevinde başarılı olamadı. Berlin'e ipuçlarıyla dolu mektuplar yazmaktan fazlası için uygun değildi. Rutenberg daha da kötüye gidip en sonunda şüpheli bir köşe yazarlığına kadar düştü.

Karl Friedrich Köppen tamamen farklı bir insandı. O da Rutenberg gibi bir tarih öğretmeni idi ama birçok konuda yoğun ve yeterli bilgiye sahip tam bir ilim adamıydı. Aynı zamanda mütevazı bir kişiliği vardı ve Rutenberg'in aksine dikkatleri üzerinde toplamak peşinde değildi. Lamaizm hakkında bir başyapıtı imza atan Köppen, Fransız Devrimi'ndeki terörü önyargısızca ortaya koyan ilk Alman tarihçiydi. Günlük konulardaki bazı mektupları, Berlin Üniversitesi hakkında yazdıkları aradan geçen zamana rağmen değerini yitirmeyecekti. Muhafızlarına göre Köppen'in takdir edilmeyişi sadece bir politikacı ve sosyalist hareketin öncülerinden biri olmasından kaynaklanıyordu. 1848 ve 1849'da Berlin'de, ilk işçi örgütlerinin kurulmasında aktif rol aldı. Tepkiler başladığında şiddetli cezalar alma-

sına rağmen işçi kulüplerinde çalışmayı sürdüren birkaç aydından biriydi. Köppen ideallerine bağlı kaldı ve Marx'la dostluğunu yıpratıcı olaylara rağmen göğüs gererek sürdürdü. 1861'de Marx onu Berlin'de ziyaret ettiğinde onun "hâlâ eski Köppen" olduğunu gördü:⁽⁷⁾

Grubun en önemli üyesi ilahiyat öğretmeni olan Bruno Bauer'di. Bir çağdaş onu şöyle tanımlar: "Oldukça ufak tefek ve orta boyludur, tavırları sakindir ve sizi kendine güvenen berrak bir gülümseyişle karşılar, vücudu sıkıdır ve yüzündeki hoş ve belirgin hatlarını büyük bir ilgiyle izlersiniz, cesurca çıkmış, köşeli, hoş ve sivri burnu, yüksek kemerli alnı, güzel ağzıyla neredeyse bir Napolyon figürüdür."⁽⁸⁾

Geniş bilgisi, kesin tanımlama yeteneği, kinayesi ve düşüncesinin cesurluğu Bauer'ın Genç Hegel hareketine lider seçilmesini sağladı. Analizden senteze geçme ve pozitif, pratik amaçlar belirleme zamanı geldiğinde ise başarısız oldu. Elestirmen olarak kaldı ve "mutlak eleştiri" yani eleştirmek için eleştiri Bauer'de bir amaca dönüştü. Fakat 1830'ların sonları ve kırkların başlarında, eskiyi eleştirme ve eski putları parçalama savaşında en ön saflarda yerini aldı. 1837'de Marx gruba katıldığında Genç Hegelcilik yeni ortaya çıkıyordu. David Friedrich Strauss "İsa'nın Hayatı" adlı eserini iki yıl önce yayımlamıştı. Bu, resmi dinin temellerine yapılan ilk şiddetli Hegelci saldırıydı. Bugün nedense bunun öneminin farkına varmak zordur. O zamanın toplumu sınıflara bölünmüştü. Sadece dinin teyidinde dayanan sert bir çerçeveydi ve mantık sanki Tanrı'nın isteğiymişçesine kendini bütün tevazu ve yumuşak başlılığıyla buna uydurmak zorundaydı. Dayandığı temel, yani ilahi ifşa dokunulmadan yerinde durdukça sosyal yapının herhangi bir detayıyla ilgili eleştirilerin hepsi aciz kalıyordu. Fakat konunun kalbine gidecek herhangi bir darbe tüm yapıyı derinliklerine kadar sarsıyordu.

Strauss'dan önce Hegelci felsefe dinle barışçıl ve ahenkli bir şekilde yaşıyordu. Elbette ki beraberlikleri sadece bir sağduyu evliliğiymiş ama eski dünyanın görüşüne göre de oldukça uygun ve yararlı bir beraberlikti. Strauss

bu ahenkli beraberliği rahatsız eden ilk kişi oldu. Birden herkes bunun genel bir saldırı başlattığını fark etti. Marx birkaç sene sonra şöyle yazdı:

Dini eleştirmek bütün eleştirilerin hipotezidir. Dinsiz eleştirinin temeli insanın dini yarattığı, dinin insanı yaratmadığıdır. Fakat insanoğlu dış dünyadan ayrı yerlerde gizli gizli dolaşan soyut bir yaratık değildir. İnsan, insanların dünyasıdır, devlettir, toplumdur demektir. Dünyanın kendisi çarpık olduğundan çarpık bir dünya bakışı olan din, devlet ve toplumun ürünüdür. Din insan özünün fantastik bir maddileşmesidir, çünkü insan özünün hiçbir doğru gerçekliği yoktur. Böylece dine karşı savaşmak açıkça ruhsal bir aroma dünyasıyla savaşmaktır. ^[9]

Strauss Berlin Hegelcilerinden destek görmedi. Bauer tarafından 1835-1836'da yayımlanan denemeler ona yapılmış en kuvvetli saldırılar arasındaydı. Bauer kısaca felsefenin Hristiyan dogmasını eleştirme hakkını reddediyordu ve bunu da öyle dogmatik ve zalimce yapıyordu ki Strauss en sonunda kendini aşırı bağnazların arasında bulacağı kehanetinde bulundu. Bauer değişik bir yol izledi, fakat bu yola onu bağnazlar sokmuştu. Bauer gibi bir Hegelcinin savunmak zorunda hissettiği Hegel felsefesine saldırılarının yanı sıra cesurca ortaya koydukları Tanrı sadece ılımlı İsa değil ayrıca eski Ahit'in kasvetli, ikinci Yehova idi. Yeniden çok Eski Ahit kutsal kitaplarıydı ve Bauer'i eleştiri yoluna yerleştiren de bu oldu.

İlk atağını bu yönde yaptığı 1837 ve 1838, Marx'ın Doktor Kulüp'e üye olduğu yıllardı. Marx kulüpte Genç Hegelciliğin gelişiminde rol aldı. (Şunu da söylemeliyiz ki maalesef Marx'ın hayatında bu dönemde olduğu kadar kötü ve eksik bilgilendirildiğimiz başka bir dönem daha yoktur.) Marx, Genç Hegelciliğin gelişmesindeki en aktif ve ilerletici ruhlardan biriydi. Baştan beri en radikal kanatta yerini aldı. Entelektüel hayatının başlarında acımasız bağlılık gibi bir özelliğe sahipti. 1836'da hukuk hakkındaki düşüncelerini babasına bir mektubunda yazmış, şu yanıtı almıştı:

"Hukuk hakkındaki görüşlerinde gerçek payı var, ama sistemleştirildiklerinden çok hesaplanacakları için fırtına koparırlar. ^[10]"

Yaşlanan Trierli avukat Fransız Devrimini, Napolyon savaşlarını görmüştü, artık huzur ve sessizliği özlüyordu. Oysa oğlu fırtınaları seviyordu ve o sıralar sadece entelektüel çıkmazdaki fırtınaların peşindeydi. Doktor Kulüp üyelerinin çoğu Marx'tan büyüktü, hele bazıları oldukça yaşlıydı. Ama bu onların baştan beri Marx'ı kendilerinden biriymiş gibi kabul etmelerini engellemedi. Arkadaşları Rutenberg ve Bauer, henüz 1837'de, 19 yaşında edebi bir eser yaratma düşüncesi taşıyan bir öğrenci olan Marx'a, "Hegel akımının bütün estetik şöhretlerinin işbirliği yapacağına" dair teminat verdiler⁽¹¹⁾. Kulüp sık sık küçük evlerde ya da üniversite mahallesindeki küçük hanlarda toplanıyordu. Hayat verdiği kitap ve denemeler ilgi alanlarının genişliğini ve geçirdiği hızlı gelişimi gösteriyordu.

İlk başta ana tartışma konusu dindi. Önce mitolojinin çarpıklaştırdığı Hristiyanlık ve Hristiyanlığın asimilasyonu problemlerinin çözümü ile çağdaş felsefe tartışıldı, ama konu çabucak dinin kendisine, saldırıya dönüştü. Kulübün üyeleri 1842'ye kadar kesin bir şekilde ateist olarak ortaya çıkmadıysa da başladıkları bu yolun sonunda kendilerini neyin beklediğini biliyorlardı ve ara sıra birbirlerini selamlarken "Saygısız" lafını kullanıyorlardı.

1830'ların ikinci yarısında hükümet Hegelciliğe karşı bir saldırı başlattı ve bu, Doktor Kulübü politik muhalefete götürdü. Her şeyi, 1838'de Gans'ın yaş gününde öğrencilerin "serenad"ı başlattı. Kutlamaların sebebi sadece Hegel gelenekleri değildi, anayasayı yasaklayan Hannover Kralı'na bağlılıklarını bildirmeyen ve bütün Almanya'nın alkışını alan yedi Göttingen profesöründen biri olan Gans da kutlanıyordu. Kulübe göre politik muhalif olmak çağdaş hayatta aktif rol almayı gerektirmiyordu. Hayatın içine dalmalarını öneren tek kişi Rutenberg oldu. "Meyvesiz düşünmeden" kurtulmanın ve teori dünyasından hareket dünyasına geçmenin zamanının geldiğinde ısrar eden Rutenberg'e yanıt verdi: "Zamanın hayatına direkt olarak iştirak ettiğimiz şüphe götürmez". Bauer'e göre pratikte bir etkiden önce insanların zihinlerinde entelektüel bir devrim

yapmaları gerekiyordu. Başka yolu yoktu. Marx Bauer'in fikirlerine katıldı. Eskinin maddi hayattan önce entelektüel olarak imha edilmesi gerekiyordu. Dünyanın değişmesi elbette ki filozofların yeni dünya yorumuna bağlıydı. Bir başka deyişle, fazilet etkisizlikten doğmuştu. Bu kulübe klasik ölçüde bir yergi kazandırdı:

Şu ana kadar yaptıklarımız sadece sözlerdi ve öyle de kalacağı benzer; Zihinlerimizdeki soyut şeyler kendi kendilerine gerçek olmak zorundalar.

Bruno Bauer 1838'de Berlin'den Bonn'a taşındığında hâlâ bu görüşe sadıktı. 1840 ve 1841'de Berlin grubu hızlı bir şekilde sola doğru ilerledi. 1840 yazında bir gözlemci, grubu "tamamen meşrutiyet fikrine adanmış" olarak tanımladı. Köppen kitabını Büyük Frederick ve Muhafızları üzerine yazdı ve Trierli dostu Karl Heinrich Marx'a ithaf etti.^[12] "Köppen Frederick" diyerek Alman-Hıristiyan tepkisinin düşmanı olarak şereflendirdi. Temel düşüncesi devletin monarşiden oluştuğu ve bunun da dünya ruhunun bağımsız hizmetkârı Frederick gibi bir filozof tarafından yönetilmesi idi.

Liberal meşrutiyetçilik kısa sürede yerini buldu. 1840-41 kışına doğru kulüp kendini "insanların dostu" olarak isimlendiriyor, böylece teorik pozisyonları devrimci cumhuriyetçiliğin aşırı sol kanadı oluyordu. Berlin mektuplarında Rutenberg Berlin'deki sözde okuma odalarını Paris kahvehaneleriyle karşılaştırdı. Köppen de "Terör" üzerine bir deneme yazdı. Kulüp çağdaş hayata direkt olarak katılmaya başlamıştı.

Bu süre boyunca Marx hiçbir şey yayımlatmadı ve o yıllardaki metinlerinden hiçbiri korunamadı. Kulübün entelektüel hayatına katkısı diğerlerinin yazılarından dolayı olarak anlaşıyordu. Köppen'in 3 Temmuz 1841'de Marx'a yazdığı bir mektuptan Bauer'in dini eleştirilerinden politik çıkarımlara vardığı eserlerinin ilklerinden olan "Hıristiyan Devleti ve Bizim Zamanımız" adlı denemesindeki fikirlerin sahibinin Marx olduğu ortaya çıkıyordu. Köppen, Marx Berlin'de olduğu sürece hiçbir "kişisel, kendi düşündü-

gü düşüncesinin" olmadığını söyledi. Bu açıkça dostça ve oldukça abartılmış bir kendini hor görmeydi ama yine de Marx'ın dostlarına çok şey verebildiğini gösteren bir ipucuydu. Onu "bir düşünce deposu, bir fikir atölyesi" olarak değerlendiriyorlardı. Marx kulüptekilerin anılarında, problemleri çözerken onlarla karşılaştığındaki kadar cesur, savaşçı, keskin zekâlı "genç bir aslan" olarak yaşadı. 1842'de Marx Berlin'i terk ettikten sonra yazılan *Christliches Heldengedicht*'te kulüp onu şöyle hatırlıyordu:

Kim bu yaklaşan kim bu atıp tutan?
 Vahşi hiddet, kara yeleli Trierli Marx
 Onu ilerlerken gör, düşmanın üstüne sıçrarken
 Onu yakalayıp asla bırakmayacakmış gibi.
 Tehdit eden yukarı kalkmış kollarını açarken gör onu
 Gökyüzünden ilahi gök kubbeyi yakalarken
 Yumruklarını sıkışını, umutsuz havasını gör
 Sanki bin şeytan saçından yakalamışçasına."⁽¹³⁾

Doktor Kulüp sadece felsefi tartışma amacıyla akademik entelektüelleri bir araya getirmekle sınırlı değildi. Çoğu üyesi genç, taşkın ve her zaman yaramazlığa hazırdı. Onları çevreleyen kaba kültürsüzlüğü ve polislin özel hayata dair yasaklamalarını protesto ederken oldukça asiydiler. Polis kayıtlarında Bruno Bauer "aşırı içkici" olarak gözükürken Rutenberg'in sokak kavgalarına karıştığı yazılıydı. Bruno'nun kardeşlerinden Edgar Bauer sokakta gösterişli bir şekilde sigara içmekten cezalandırılmıştı. Liebknecht 1850'lerde Edgar Bauer'le Marx'ın Londra'da tekrar birleşmelerini ve Marx'ın buna çok sevindiğini hatırlıyordu. Yollarının üzerindeki bütün meyhanelere uğramış, daha fazla içmemeye karar verdiklerinde karanlığa gizlenip polis gelece kadar sokak lambalarına taş atmışlardı. Marx kimsenin ondan ummadığı kadar hızlıydı. O zamanlar bir aile sahibi ve çok önemli eserlerin yazarıydı ve neredeyse 40 yaşına gelmişti. Bu, onun 20'li yaşlarındayken Berlin'de neler yapabileceğini gösteriyordu.⁽¹⁴⁾

Genç Hegelcilere kabul edilen Marx üniversiteye artık hiç ilgi göstermiyordu, 'temizlenmişti'. Hegel'in en önemli öğrencilerinden, hukuk fakültesinde okuyan tek Hegelci

Eduard Gans genç yaşta, 1839'da öldü. Bauer kısa süre sonra üniversiteden ayrılmak zorunda kaldı. Sofulardan ifade edilemez bir şekilde tiksiniyordu ve Hegelcilerden yana olan Din ve Eğitim Bakanı Altenstein'in onun için yapabileceği en iyi şey onu Bonn'a transfer ettirmek oldu. Hegelcilerin yerine gericiler yerleştirildi. Gans'ın yeri 1850'lerde Prusya mutlakiyeti teorikisi Julius Stahl'a verildi. Üniversiteyi Hegel'in "ayaktakımı" olarak tanımladığı aşırı dinciler yönetiyordu.

Kral Friedrich Wilhelm IV'ün tahta geçmesiyle Romantik-Hıristiyan tepkisi bütün hızıyla başladı. Önünde eğilip barış yapmayanlar biraz da diğerlerine nispet olsun diye cezalandırılıyordu. Akademik özgürlükten hiçbir iz kalmamıştı. Üniversite kışlanın binası olmuştu.

Marx, ilk yıllarında Berlin Üniversitesi'nde öğretmen olmayı umuyordu. Bu artık imkânsızdı. Bitirme tezini, Gans'ın yerine gelen ve Marx'ın da aralarında bulunduğu öğrencilerin epey gürültülü bir şekilde protesto ettikleri Stahl'a sunmak zorundaydı. Varnhagen'in günlüğünde yazdığına göre bu hükümete karşı yapılan, ilk dışa vurulmuş muhalefetti.

Marx'ın babası Mayıs 1838'de öldü. Son yıl ailenin parasal durumu kötüye gitmeye başlamıştı. Trier'de Jenny bekliyordu, Bruno Bauer de arkadaşını acele etmesi için teşvik ediyordu. "Sallanıp durmasına" bir son vermenin ve "imtihanların tamamen saçma maskaralığının yorucu tereddütünü" sona erdirmenin zamanı gelmişti. Ona göre Marx her şeyin daha kolay olacağı Bonn'a gelmeliydi. Bonn'da ders verebilirdi. Bonn'daki profesörler filozof olmadıklarını ve öğrencilerin felsefe duymak istediğini biliyorlardı. "Buraya gel ve yeni savaş başlasın" diye yazdı Bruno. Oysa Marx Bonn'da her şeyin arkadaşının umduğu kadar kolay olacağından şüpheliydi, ayrıca felsefi bir dergi çıkarma projesi onu Bonn'da öğretmen olmaktan çok daha fazla cezbediyordu. Henüz engelleri aşma umudunu yitirmemişti ve arkadaşının yanında, Bonn'da öğretmenlik yapmaya niyetli değildi.

30 Mart 1841'de Berlin Üniversitesi'nden çıkışını aldı. 6 Nisan'da Jena'ya 'Demokritos ve Epiküroscülerin Doğal Felsefeleri Arasındaki Farklılık" konusunda bir tez gönderdi.⁽¹⁵⁾ Bu adımı bir takım görüşmelerin izlediği sanılıyor. O sıralarda Jena Üniversitesi verdiği doktora dereceleriyle tanınıyordu.

Üniversite ününü doğruladı. Bir hafta sonra dekan, aday Karl Heinrich Marx'ı felsefe fakültesine takdim etti. Diplomasının tarihi 15 Nisan'dı. Marx'ın resmi öğrencilik yılları sona ermişti.⁽¹⁶⁾

SANSÜR ALTINDAKİ FELSEFE

Mutlakıyetle yönetilen bir devletin politikalarının tümü baştaki kralın kişiliğinde şekillendirilir. Politikası hükümetten uzaklaştırılmış sınıfların menfaatleriyle bariz bir şekilde çatıştıkça, bu sınıflar da yöneticinin gücünü kırmak için ne kadar aciz olduklarının farkına vardıkça, gözlerini tahtın yeni varisine çevirirler. Bu yeni varisle yeni, harika bir dönemin başlayacağına inanırlar. Umutları büyüdükçe yeni rejimin aslında sadece eskisinin bir devamı olduğu anlaşılır ve hayal kırıklıkları daha acı bir hal alır. Tıpkı taçlı prens Friedrich Wilhelm IV'in olduğu gibi... Dudaklarından kolayca akıveren, kulağa hoş gelen ulusal birlik ve özgürlük hakkındaki cümlelerini -her ne kadar bulanık ve belirsiz de olsalar- fazla ciddiye almışlardı. O kral olur olmaz uzun süredir beklenen reform döneminin başlayacağını ummuşlardı. Tahta geçtiğinde her yanda politik hayat uyandı, herkes on beş günde sonuçlandırılmasını umarak dilekçe ve isteklerini gönderdi.

Prusya'da bir Augusta devri başlıyordu. Her yerde yeni, taze güçler yükseliyor gibiydi; filizlenme vardı ve her yerde yeni doğmuş güneşin sıcak ışığı altında açan, uzun süredir kapalı olan goncalar vardı. Berlin'den bir bahar nefesi çıkmış ve vatanın her yerine yayılmış gibiydi. ⁽¹⁾

Romantik, dindar, dik başlı, entelektüel kral kendinden beklenenlerin hiçbirini yerine getirmedi. Konuşma özgürlüğü olması gerektiğini ilan etmişti ama sansür dairesine gönderilen yeni direktiflerin şiddetin hafiflemesinin söz konusu olmadığını gösterdi. Her şey eskiden olduğu gibi

kaldı. Kişiyi geleneksel bağlarından kurtarmanın moda olduğu bir dönemdi. İnsanların zihinleri boşanma problemiyle çok meşguldü ama hükümet durumu o eşsiz haliyle bıraktı ve statükoya karar verdi.

Sol kanat Hegelcilerin taçlı prenze inançları çok az olsa da tamamen umutsuz değildi. Bu, Köppen'in yazılarından anlaşılıyordu ama çabucak hayal kırıklığına uğradılar. İlk darbe gecikmeden geldi. Friedrich Wilhelm IV, Savigny'nin şahsi dostuydu ve Savigny Hegelciliğin tanrısız güçlerinin kökünün kazınmasında onu cesaretlendirdi. Felsefesi polis devletinin metafizik doğrulanması olan sistemini gün ışığına çıkarması için Schelling'in Münih'ten Berlin'e getirilmesi emrini verdi. Hegelciler onunla mücadele etmeye çalıştığında aynı eskiden olduğu gibi, sansür Hegelcilerin edebi muhalefetini acımasızca bastırdı ve böylece hâlâ savaşın teorisinin huzurlu alanında yapılabileceğine inananları "pratiğe" ve "hayata direkt katılıma" taşıdı.

Bruno Bauer'in işinden çıkarılması Hegelcilere daha da şiddetli bir darbe oldu. Bu, Marx için kişisel bir darbeydi, çünkü Berlin'deki son yıllarında yaptığı bütün planları Bruno Bauer ile yakından alakalıydı. Bonn'da beraber öğretmenlik yapmak, *Ateizmin Arşivlerinin* editörleri olmak, Hegelcilerin düşmanlarına karşı beraber savaşmak... Hep bunu istemişlerdi. Bauer'in Marx'a Bonn'a bir an önce gelmesi için yaptığı ısrarların sebebi buydu. Marx'ın okulunu bitirmesi bu planların uygulanmasını yakınlaştırmıştı ama araya giren koşullar bunu imkânsızlaştırdı.

Bonn Üniversitesi'nde iki ilahiyat okulu vardı: Protestan ve Katolik. Her zaman şiddetli bir çelişki içerisindeki okulların destekçileri de vardı. Katolikler her zaman tamamen ortodoks olmayan Protestanları, Protestanlarsa Liberal Katolikleri destekliyordu. Bruno Bauer buna güveniyor, Hristiyanlığı eleştirmek için kendine, düşman din adamları arasında bir yer bulmayı umuyordu. Hayal kırıklığına uğradı. Katolikler ve Protestanlar eski kavgalarını unutup ortak düşmanlarına karşı birleşti. Geleceğin din adamları "ateist" öğretmenin kılavuzluğunda doğru yoldan çıktılar.

Bunun üzerine Katolik - Protestan birleşik cephesi kuruldu. Bauer'e karşı düşmanca gösterilere başlandı, derslerinde kavgalar çıktı. Üniversite yetkilileri huzurlarını kaçıran bu adamdan, tıpkı bu olayı onların üzerine atan ve Bauer'i Berlin'de istemeyen Din ve Eğitim Bakanlığı gibi kurtulmaya karar verdi.

Bu arada Bauer'in bakanlıktaki itibarı da ciddi bir şekilde azalmıştı. Bölümün son öncü Hegelcileri de temizlenmişti. Nisan 1841'de Bauer'in *Özet İncillerin Eleştirisi* çıktığında, papaz Eichorn Bonn'da ders verme hakkının elinden alınması için başvuruda bulundu. Fakat Bauer dershanede politik imalardan kaçındığı sürece hem akademik özgürlük varmış gibi davranıp hem de onu engellemek zordu.

Hükümet uzun süredir beklediği fırsatı 1841 sonbaharında buldu. Bauer, Karlsruhe'de bir profesör ve Baden Parlamentosu'ndaki muhalefet lideri olan Welcker'in şerefine Berlin'de düzenlenen gösterilere katılarak ipi boynuna kendi elleriyle geçirdi. Welcker'in Prusya'yı bir baştan bir başa dolaşması alışılmamış bir hareketin patlayacağına işaretliydi. Hükümet adına düzenlenen yemek ve "serenatların" onun kişiliği için değil de temsil ettiğinin, yani anayasal hükümet ve diktatörlüğe karşı mücadelenin şerefine verildiğinin pekâlâ farkındaydı. Berlin kutlamaları Bauer'in arkadaşları tarafından organize edilmişti ve o da o sıralarda Berlin'deydi. 28 Eylül'de yapılan bir yemekteki konuşmasında Hegel anlayışına göre görevlerini bilinçlice yerine getiren mantıklı devlet ile Güney Alman liberalizminin bulanık ruhunun arasındaki zıtlığı ortaya koydu.

Welcker'in şerefine yapılan gösterilerin sebep olduğu sansasyon, özellikle de Bauer'in konuşması sıra dışıydı. Günlerce konuşuldu. Polisler kendilerini "skandal" olayla meşgul ederken Kral da kendine detaylı bir rapor gönderilmesini emretti. 14 Ekim'de raporu okuduktan sonra Dışişlerine yazdığı bir mektupla olayın sorumlularının araştırılıp Berlin'den çıkartılmaları ya da en azından sıkı polis gözetiminde bulundurulmaları konusunda ısrar etti. Bauer'in Bonn'da ders vermesine hiçbir şekilde göz yumul-

mamalıydı. Kralın mektubu amacına ulaştı. Kış boyunca rapor ardına rapor yazıldı, olay basında ayrıntılarıyla tartışıldı, Prusya'daki tüm üniversitelere danışıldı ve sonunda 22 Mart'ta Kral'ın istediği karar gönderildi. Bruno Bauer Mayıs 1842'de Bonn Üniversitesi'nden ayrıldı. Marx, kendi kaderi de tehlikede olduğu için Bauer'in Bonn'daki mücadelesini dikkatle izledi. Bauer üniversiteden ayrılmak zorunda kaldıysa, bağınaz gerici devlet var oldukça akademik kariyeri sona ermiş demektir.

Marx Berlin Üniversitesi'nden ayrıldıktan sonra kısmen Trier'de, kısmen Köln'de ve Bonn'da yaşadı. Edebi planlarından sadece biri gerçekleşti. Sansürün her an artan şiddeti ateist bir dergi kurmanın düşüncesini bile imkânsız kılıyordu. Fakat Bauer'in *Posaune des jüngsten Gerichts über Hegel den Atheisten und Antichristen*'i çıktı. Kitapta Marx'ın da bir yazısı, isimsiz basıldı. Yazar, kendini doğru düşünen bir Hristiyan olarak tanıtıyor ve Hristiyan devletin en tehlikeli düşmanının, onu içerden yok ettiği için, Hegel olduğunu iddia ediyordu. Hegel'den kastı yanlış yönlendirilen öğrencilerinin Hegel yorumları değil, çoktan ölen Hegel'di. Kandırmaca öyle iyi yapılmıştı ki Arnold Ruge gibi insanlar bile ilk başta yazının doğru olduğunu sandı. Hegelcilere dost olan basının bir kısmı çuvaldaki kediye bırakmıştı. Bir gazetenin yeterince açık bir şekilde yazdığı gibi her "köylü" (köylünün Almancası Bauer'dir) bu kitabın hiç de dindar biri tarafından değil, sanatkâr bir isyancı tarafından yazıldığını anlayabilirdi. Marx Hegel'in sanat öğretisindeki devrimci öğeleri göstermeyi amaçlayan bir metin hazırladı. Fakat planlanan serinin devamının gelmesi, sansür nedeniyle imkânsızdı.

Filozoflar isteseler de istemeseler de kendilerini günlük hayatın istekleriyle sarılmış buldular. Marx denemesine devam etti, yayımlayamadı. Çalışmasını durdurmak zorunda kaldı, çünkü her şey düşmanla pençeleşme zamanının; o basit, pratik, politik görevin zamanının yaklaştığını gösteriyordu. Ocak ve Şubat 1842'de yazdığı "Yeni Prusya Sansürü Üzerine Görüşler" adlı denemesi hükümete ve sansüre

en ölümcül saldırı, yapay despotluğun yüz­süz suistimaline en keskin darbeydi. Ruge'un *Deutsche Jabnbücher*'inde yayımlanması planlanan yazı bir yıl sonra İsviçre'de, *Anek-dota zur neuesten deutschen Philosophie und Publizistik*'te yayımlandı.^[2]

Nisan 1842'de Marx, Bauer'in kaderinin çoktan kararlaştırıldığı Bonn'a gitti. Dindarları rahatsız etmek, kültürsüzleri şok etmek, ölümcül dini sessizliğe katılarak gülmekten kendilerini alıkoymak için artık neredeyse hiçbir neden yoktu. Bauer bu konuyu alaycı bir şekilde kardeşine yazdı. Marx'ın ve kendisinin bir gün Bonn'un "mükemmel vatandaşları" yürüyüşteyken at arabasıyla aralarına karışarak onları nasıl çılgına çevirdiklerini anlattı. "Vatandaşlar bize şaşkınlık içinde baktılar" dedi "Biz memnunduk, eşekler de anıyordu". Marx'ın Altıncı Renanya Kurultayı'nda belirlenen yargılama usulleri ve basın özgürlüğü üzerine yazdığı ilk makalesi Köln'de yayımlanan *Rheinische Zeitung*'da çıktı.^[3]

Ren, ekonomik ve politik olarak Prusya'nın en gelişmiş bölgesiydi ve merkezi Köln'dü. Almanya'nın başka hiçbir bölgesinde ne endüstri böylesine çabuk gelişmişti ne de modern ticaret böylesine yayılmıştı. Başka hiçbir yerde, genç burjuvalar, feodal devletin tarihi hatasını bu kadar erken ve güçlü bir şekilde algılamamıştı. Hükümetin ekonomik istekleri her yerde politik engellerle karşılaşmıştı ama bu yörenin insanları bu engellerin kaldırılmasının gerektiğini diğerlerine nazaran daha erken fark etti. Eğer başka yolu yoksa bunlara güç kullanılarak son verilmeliydi. Otuz altı değişik para, ağırlık ve ölçüm birimi ile kendine has geleneklere sahip ufak, orta ve büyük eyaletten oluşan Almanya'nın birliğini istiyorlardı. Politik özgürlük, birçok küçük, önemsiz kralın tahtlarından indirilmesi ve Almanya'nın tek bir ekonomik birimde birleşmesi amaçlanıyordu.

Köln yeni ekonomik düzenin olduğu kadar genç aydınların da merkeziydi. Prusya'yı tanımayan ve Prusya'nın nefret ettiği yeni dünyanın en enerjik ve ilerici temsilcileri

Köln'de yaşıyordu. 1841'de bazı yazarlar, filozoflar, tüccar ve sanayiciler Köln'de gevşekçe örülmüş bir grup kurdular. Geleceğin sanayi kaptanlarından Camphausen, Mevissen ve diğerleri bu gruba bağlıydı. Ayrıca Oppenheim bankacılığın sahibinin kardeşi Dagobert Oppenheim ve Kölnlül bir bankerin kızı olan eşi, zengin bir Hollandalı ailenin üyesi olan Georg Jung gibi yeni aydınların temsilcileri bu gruptaydı. Yetenekli ve çok yönlü olmakla beraber havai ve karsarsız davranabilen Moses Hess de gruba mensuptu.

Marx, daha ilk karşılaşmalarında grubun üyelerini etkiledi. Tarih 1841'in Haziran'ıydı ve Marx, Trier'den Bonn'a yeni geçmişti.

Jung, Marx'ı tanıdığı en keskin zekâlardan birine sahip, "oldukça umutsuz bir devrimci" olarak tanımladı.⁽⁴⁾ Eylül 1841'de Moses Hess Berthold Auerbach'a "buradaki dostlarımızdan biriyle tanışmaktan memnun olacaksınız, fakat o yakında bir öğretmen olacağı Bonn'da yaşıyor" diye Marx'ı öven bir mektup yazdı.

Benim ilgi alanım her ne kadar tamamen farklı bir şeyse de o benim üzerimde korkunç etki yapmış bir fenomendir. Kısaca, kesinlikle şu anda yaşayan en büyük ve büyük bir ihtimalle de tek gerçek filozofla tanışmaktan memnun olacaksınız. Bir akademisyen ve bir yazar olarak yakında ilk çıkışını yaptığı Almanya'daki tüm gözler üzerine çevrilecek. Dr. Marx denen idolüm -daha çok genç (en fazla 24 yaşındadır)- Ortaçağ dini ve felsefesine son darbeyi vuracaktır. En yüksek felsefi dürüstlükte en acımasız zekâyı birleştirmiştir. Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'in eritilip kaynaştırılmasını düşün- dikkat edin parça parça bir araya getirilmiş değil, kaynaştırılmış diyorum- işte o Dr. Marx'tır.⁽⁵⁾

O sıralarda Köln grubu günlük bir gazete çıkartmayı düşünüyordu. Koşullar uygundu. Protestan Prusya ile Katolik Renanya arasındaki düşmanlık 30 senelik birlik-teliklerine rağmen çok az azalmıştı. 1830'larda kilise ve devlet arasında yaşanan bir dizi sürtüşme yeni bir parlamın, çatışmanın habercisiydi. Devrimci bir ayaklanmayla Protestan Hollanda'dan bağımsızlığını kazanan Katolik Belçika'dan beri Renanya'da da benzeri talepler uyanmıştı

ama asıl tehlike statükocu ve militan din adamları arasındaki sürtüşmeydi. Köln'ün eski ve yaygın gazetesi *Kölnische Zeitung* büyük bir ustalıkla Katolik propagandasını yapıyordu. Hükümet ise 1841'de çıkarttığı *Rheinische Allgemeine Zeitung* ile ona karşılık vermeye çalışıyor, fakat pek başarılı olamıyordu. Ustaca yönlendirilen *Kölnische Zeitung* ile yarışmak için her yönden çok zayıftı.

Köln grubu bu gazeteyi almaya karar verdi, hisseler umulanın çok üzerinde taleple karşılaştı. Kısa sürede 30 bin thaler bulundu. Bu, o zamanlar için büyük bir miktardı. Aboneler arasında her türhü sol kanattan sempatizan vardı. Gazetenin kâra geçtiğini gören hükümet din karşıtı bir yayın organı aldı. Yerel yönetimin başkanı Gerlach bile hissedarlar arasındaydı.

Gazete politik çizgisini hemen bulmadı. İlk editörün yeni çıkmış *Politik Ekonominin Ulusal Sistemi* adlı kitabını yazan Friedrich List olması düşünülmüştü. List, ekonomik bakımdan bağımsız bir Almanya'nın sanayi gelişimi hakkında görüşlerini ve genç burjuvanın isteklerini dile getiren, ekonomik teori alanındaki ilk konuşmacıydı. Ama List hastaydı. Yerine öğrencilerinden Dr. Gustav Horken önerildi. Gazetenin ilk sayısı 1 Ocak 1842'de çıktı. Horken'in politikası Alman *Zollverein*'in büyütülmesi, Alman ticareti ve ticaret politikasının geliştirilmesi ve birliği engelleyen her şeye karşı Alman bilincinin ortaya çıkarılmasıydı. Bu gazetenin yeni sahiplerini tatmin etmedi. Hepsı eğitilmiş ve zengin burjuvaydı. Yönetici kadrosunda bulunan, babası bir tüccar olan Rudolf Schramm zengin avukat ve doktorlarla yan yana oturuyordu. Baş hissedarlar Köln sanayicilerinin en önemli isimlerinden Ludolf Camphausen ve Almanya'daki demiryolu sanayisinin öncülerinden, gelecekteki Prusya başbakanıydı. Çoiktandır, devlette temel bir yeniden örgüt yapılmadıkça ekonomik programlarının gerçekleştirilemeyeceğinin farkındaydılar. Jung ve Oppenheim, baştan beri yazım işleriyle yakından ilgili olan Hess'e gazetede çalışacak Genç Hegelciler bulmakta yardım etti. Horken'le ayrılıklar çıktı ve 18 Ocak'ta istifa etti. Marx'ın yö-

netimde, özellikle de Jung'un üzerinde büyük etkisi vardı ve kısa sürede bu görev için kesinlikle uygun olmadığını ispatlayacak olan eski arkadaşı Rutenberg'i tavsiye edip onun editör olarak atanmasını sağladı. Rutenberg Genç Hegelci makaleler yazabiliyordu, fakat gün geçtikçe daha da politikleşen *Rheinische Zeitung* gibi bir gazeteyi kontrol etmek için yeterli değildi. Şubatın ortalarından sonra asıl editör artık Moses Hess'di.⁽⁶⁾

Editör değişiklikleri gazetenin büyümesini engellemedi. Satışlar ilk ayda iki katına ulaşmış düzenli olarak daha da artmaya devam etti. Marx'ın gazeteyle olan yakınlığı ilk basımına dayansa da, ilk üç ayında gazete için çalışmadı. Bauer işinden çıkartılıp kendi akademik hayatıyla ilgili planları da ortadan kalkana kadar gazete için hiçbir şey yazmadı. İlk yazdığı makaleler Altıncı Renanya Kurultayı ve basın özgürlüğünü tartışan bir seriydi ve ilki 5 Mayıs 1842'de yayımlandı. Arkadaşlarının onun rızası dışında Athenäum'da yayımladıkları iki şiiri sayılmazsa bu Marx'ın yayımlanan ilk eseri idi. Georg Jung makalenin "çok iyi" olduğu kanısındaydı. Arnold Ruge'a göre "kısaca basın özgürlüğü konusunda yazılanların en iyisi"ydi. Ludolf Camphausen bu "takdire şayan" makalenin yazarı hakkında kardeşine bilgi verdi. (Marx makaleyi imzalamamış sonuna sadece "bir Renanyalı tarafından yazılmıştır" diye not düşmüştü) Makalesinden öyle çok alıntı yapıldı, *Rheinische Zeitung* öyle itibar kazandı ki Marx'tan en kısa sürede, elinden geldiğince çok makale yazması istendi. Yaz boyunca biri sansürlenene, bir diğeri de yayımlanmasına izin verilmeyen üç makale daha yazdı. Ekimin ortasında Köln'e gönderildi. 15 Ekim'de gazetenin editörlüğünü devraldı.

Marx'ın büyük bir kararlılıkla feodal mutlakiyetçilik ile hayali ve yarım çözümlere karşı savaşmasına rağmen -Ruge'a yazdığı bir mektupta "meşruti" olarak tanımladıkı kısa süre sonra Berlin'deki arkadaşlarından ayrılmaya zorlandı. Kendilerini buldukları somut koşullarda haklı ya da mümkün olup olamayacağına tamamen kayıtsız "sonsuz eleştirilerine" devam ediyorlardı. Edgar Bauer ile ara-

sında geçen bir tartışma çok aydınlatıcıydı. Bauer, Marx'a gönderdiği bazı denemelerinde politik konulardaki uzlaşma prensibini eleştiriyordu. Bununla da yetinmeyip, kendi uzlaşmaz eleştirel tavrını pratikte benimseyenlere de olabilecek en vahşi şekilde saldırıyordu. Oppenheim'a yazdığı bir mektupta Marx bu sahte radikalizm tülünü vurgulu bir şekilde kaldırıyor. Bauer'in makalelerini bir gazeteden çok bilimsel bir dergiye uygun, devletin yapısı hakkında oldukça genel teorik tartışmalar olarak tanımladı ve "anayasal sınırlar içinde özgürlüğü için adım adım mücadele eden pratik liberal görüşlü kişinin" bir tarifini yaptı.

Marx'ın somut gerçekleri sürekli düşünmesi onu sosyal problemlerle ilgilenmeye yönlendirdi. O sıralarda Alman basını İngiltere'deki Çartist hareket ile Fransa ve İsviçre'deki komünist eğilimlere özel bir hassasiyet gösteriyordu. *Rheinische Zeitung* bu sorunları ele aldı ve Hess'in komünistler hakkında yazdığı makalelerle İngiltere'den Köln'e yeni gelen Von Mevissen'in Çartistlerle ilgili makalelerine yer verdi. Ağustos 1842'de gazete yönetimi sosyal problemlerin tartışılması için bir çalışma grubu oluşturdu.

Marx toplantıların hepsine bizzat katıldı. Ekimin başında gazetesini komünistlik suçlamalarına karşı savundu. Yazdığı makale 1842'de Marx'ın sosyal problemler hakkındaki bilgisinin ne kadar az olduğunu gösterdi. Hâlâ Hess'in fikirlerinin etkisi altındaydı.

Hess, Genç Hegelcilerin arasında komünizmle ilgilenen ilk kişiydi.

Marx "uzun ve kapsamlı bir araştırma" yapıp komünizmin temel eleştirisini yazmak niyetindeydi. O zamanlar bu konunun baş otoriteleri olan Fransız sosyalist ve komünistlerinin, Proudhon'un *Qu'est-ce que la propriété*'ini (Türkçe'de *Mülkiyet Nedir, ismiyle yayımlandı*), Demazy'nin *Calomnie et politique de M Cabet*'sini, Leroux, Considerant ve diğerlerinin eserlerini okudu.

Sosyal problemler ne kadar önemli olursa olsun derhal çözülmesi gereken politik problemler vardı. Tüm bunlarda Marx diğer sol kanat Hegelcilerin görüşlerini paylaştı. Me-

todu da onlarınkiyle aynıydı. Yeni burjuva demokrasisinin aşırı sol kanadıydı. Tekrar etmek gerekirse, "umutsuz bir devrimciydi". Her şeyi bir güzel temizlemek gerekiyordu, -o zamanlarda bu sadece teorik olarak yapılmalıydı. Entelektüel küredeki zaferi gerçek dünyadaki zafer izlemeliydi- ama buna giden yol belirsizdi, henüz görünemiyordu. Bazı fikir değişiklikleri ve tereddütlere rağmen Marx bu temel değişimlerin gerekliliği konusunda yöneticileri elinden geldiğince ikna etmeye çalıştı. Çabaları boşa çıkarsa geriye tek alternatif kalırdı, o da devrimdi, bu da o zamanki yazılarında bir tehdit olarak gözüküyordu. Yönetici güçler savunmaları için "ilâhi ilham"ı çağırdıklarında, Marx, İngiliz tarihinin, üst tabakanın çağırdığı "ilâhi ilham"la, alt kesimin karşı "ilâhi ilham" kavramının geldiğini yeterince fazla gösterdiğini söyledi: "Charles I alt kesimin ilâhi ilhamı yüzünden idam edildi"⁽⁸⁾. Tehdit apaçık ortadaydı, fakat entelektüel küredeki zaferi kazanmak için gösterilen bütün çabalar sonuçsuz kalırsa diye askıya alınmıştı. Bu çabalarda yorulmaksızın ısrar etmek onların göreviydi.

Gazete ilk başta hükümet tarafından hoş karşılanmadı. Taşracılığın dar sınırlarına karşı ulusal birlik fikrini savunarak, devletin aşırı dincilik göstermesinden ve Kilise'nin devlet işlerine karışmasından doğan Almanya'daki Prusya hegemonyasına karşıydı. Birlik duygusuna zarar veren her şeye karşı ulusal bilinci yayma programının faziletine bağlıydı.⁽⁹⁾

Marx başına geçmeden önce de gazete hükümetle artan bir görüş ayrılığı içindeydi. Temmuz'da Ruge'a *Rheinische Zeitung* gibi bir gazeteyi yaşatmak için en büyük inadin gerektiğini yazdı. Haksızca ve sertlikle⁽¹⁰⁾ sansürlendi. Mutlakyeti, bürokrasiyi, sansürü ve bütün Hristiyan-Alman sistemini eleştirdikçe hükümet gazetenin üzerine daha çok gitti.

Gazete başta bir müttefik olarak hoş karşılanılsa da kısa süre sonra tonu *Kölnische Zeitung*'dan bile daha şüpheli bulundu. Kolay olmasa da son mercide Katolik tepkisiyle anlaşmaya varmak mümkündü. Liberalizm ruhuyla bu bahis konusu değildi.

Marx gazetesinin politikasını çok daha açık, amaçlı ve samimi olarak yönlendirdi. Onun yönetiminde gazete çok hızlı adımlar attı. Göreve geldiğinde bin abone vardı. 1 Ocak 1843'de bu sayı üç bine ulaştı. Bu sayıyı yakalayabilen Alman gazetesi yok denecek kadar azdı. Diğer gazeteler tarafından daha fazla alıntı yapılıyor, gazete için yazmak büyük bir şeref sayılıyordu. Almanya'nın her tarafından mektup, makale ve şiir gönderiliyordu. Marx gazeteyi, Bonn'dan katkıda bulunurken arzuladığı gibi düzenledi. Oppenheim'a Bonn'dan yazdığı mektubunda *Reinische Zeitung*'un sahipleri tarafından değil, sahiplerinin onun tarafından yönetilmesi gerektiğini ifade etmişti. Düşmanlarının ve dostlarının da kısa sürede gördüğü gibi o "içinden doktrin akan bir kaynaktı". Bütün detaylarla ilgilendi ve gazete bir bütünlüğe kavuştu. Makaleleri Marx seçip düzeltiyordu. Güçlü elinin izleri gazetesinin tonunda, stilinde ve hatta imlâsında bile görünüyordu.

Fakat bu Marx'ın gerçeklerle karşı karşıya getirilmesi demekti, hem de en sert şekilde. Prusya devleti olması gereken gerçek devlet kavramıyla hâlâ karşılaştırılabilirdi. Fakat Kurultay'daki odun hırsızlığı kanunu ve şarap yetiştiricisi Moselle köylülerinin yoksulluğu gibi ekonomik problemlere Hegel'de bir yanıt bulmak imkânsızdı. Engels daha sonra "Marx her zaman odun hırsızlığı kanunu ve Moselle köylüleriyle ilgili durumun ilgisini salt politikadan ekonomik koşullara, böylelikle de sosyalizme sürüklediğini söylemiştir" diye yazdı.⁽¹¹⁾

Marx gerçeğe daldıkça Berlin'deki arkadaşları soyutluğun içinde kendilerini kaybetti. Eleştiri soyutlaştıkça sonunda boş bir inkâra ulaşılması kaçınılmazdı. Eleştirileri nihilistik olmuştu. O zamanlar çıkan "nihilizm" akımı onlara çok uyuyordu. Mucidi olduğu sanılan Rus yazar Turgenyev bu kelimeyi o zamanlar Berlin'de Bruno Bauer grubunun üyelerinden öğrenmiş, yirmi yıl sonra Rus devrimcilere iletmmişti.

Berlin'in "nihilizmi" saçmalık ve kültürsüzlükten hoşlanırdı. Sözde "özgürlük"leri onları radikal bir biçimde red-

dettikleri dünyanın ta kendisine bağlayarak gerçek anlamda mücadele edemez hale getiriyordu. Bu da karşı-kültürsüzlük tarafından kurtarılışlarını gösteriyordu, ama kurtarılışın sonu tam bir maskaralık oldu. Marx'ın *Rheinische Zeitung*'u bu soytarılıklarını yayımlamaktaki isteksizliği vahşi öfkelerini getirdi. Son yankı Herwegh yüzünden oluştu.

Georg Herwegh'in şiirleri, *Gedichte eines Lebendigen*, onu Almanya'daki en meşhur şair yapmıştı. Şiirleri Alman toplumunda o sıralar hüküm süren bulanık, duygusal, saf özgürlük özlemiyle doluydu. Herwegh başka ülkelere sığınmak zorunda bırakıldı. 1842'de Almanya'ya dönebildi ve dönüşü giderek bir zafere dönüştü. Aslında politikayla ilgilenmeyen bir şairdi ama öyle şereflendirildi ki sonunda bütün uyum anlayışını yitirdi. Berlin'de Kral'ı ziyarete davet edildi. Friedrich Wilhelm IV, popüler rolleri ve popüler kişileri davet etmeyi severdi. Kral'ın önünde Posa Markizi rolünü oynamak isteyen şair kendini çok mutlu hissetti. Fakat görüşmeleri her iki tarafı da tatmin etmedi. Her ikisi de Herwegh'in asılsız pozisyonunun farkındaydı, basın konuyu araştırmaya başladığında suçu birbirlerine attılar. Aşırı sol Herwegh'i kusurlu buldu ve şairin Bruno Bauer'in grubuyla yolları ayrıldı. "Özgürlük" hakkında *Rheinische Zeitung*'un editörüne bir mektup yazdı. Bauer'in grubuyla yaptığı tartışmasından kısaca bahsettikten sonra saldırgan bir üslupla eleştirdi, "Romantik devrimcileri, büyük lafları ve deha olma özelemleriyle bizi tehlikeye atıyorlar" dedi.

Marx, Herwegh'in mektubundan memnun olmamıştı ama "Özgürlük" hakkındaki görüşleri aynıydı. Berlin'den şaire yapılan saldırılara karşı onu savunmak zorunda kaldı. Bauer grubu Herwegh aleyhtarı makalelerinin *Rheinische Zeitung*'da yayımlanmasını istedi ama Marx bunu reddetti. Marx'a umursamadığı bir ultimatom gönderdiler ve *Rheinische Zeitung* ve Marx'la ilişkilerini kestiler. Bu, Marx'ın aşırı solla ilk kopmasıydı.⁽¹²⁾

Gazete bu olaydan çok az etkilendi. Ünü büyüyor, satışı artıyordu. Almanya'nın lider gazetesi olma yolunda ilerlerken sansür gazeteye ölümcül bir darbe vurdu.

Hükümet Rutenberg'in editörlüğünden beri *Rheinische Zeitung*'a gösterdiği iyi niyetten pişmanlık duyuyordu. Şubat 1842'de gazetenin lisansını geri almak için Renanya resmi makamlarınca soruşturma başlatıldı. Bu tehlike başta atlatıldı, çünkü din adamı düşmanlarına karşı bir müttefiki kaybetmek istemiyorlardı. Fakat sansür daha da şiddetlendi. Sansür "ilahi şeylerin komedisini yapmayı" yasaklayan "utanmaz" Dolleschall'ın elindeydi. Anladığı her şeyi yasaklıyordu, anlamadığı şeylere ise şüpheli olduklarını düşünüp çok daha şiddetle karşı çıkıyordu. Fakat her şeyi yasaklamak mümkün değildi. Gazetenin çizgisinde pek bir şey değişmeyince Berlin'deki otoriteler önceki direktiflerinin yetersizliğini fark edip Sansür Dairesine yeni ve çok daha sert direktifler gönderdi. Marx uzun süre Dolleschall'ın şu sözlerinden bahsetmekten hoşlandı: "Artık hayatımı ortaya koyuyorum. Herşeyi sileceğim!"^[13] Fakat bu hiçbir şeyi değiştirmedii. Dolleschall geri çağırıldı ve yerine daha sert biri getirildi. Yeni sansür müdürü aşırı yumuşaklığı yüzünden kısa süre sonra azarlandı. Bundan çok incinen müdür kendini savundu. Tam 140 makaleye müdahale etmişti ama bunun için hiç merhamet göremedi! Müdürün sansürlemeden bıraktıklarına gerekenleri yapması için yardımcı bir memur atandı. O da yeterli olmadı. Berlin otoriteleri gazete kapatılırsa halkın tepkisinin ne olacağını anlamak üzere Renanya'ya özel bir elçi gönderdi. Gazetenin ünü öylesine büyümüştü ki hükümet son adımını atamadı ama bu sadece bir zaman problemiydi.

Emir Berlin'den gelmişti fakat *Rheinische Zeitung*'u gerçekten kapatan Çar Nicholas I oldu. 4 Ocak'ta *Rheinische Zeitung* Rus karşıtı bir makale yayımladı. Rusya, Prusya dış politikasının hamisiydi. Rusya emir veriyor, Prusya itaat ediyor, Çar Prusya'nın düz ve dar yoldan ayrılmamasını sağlıyordu. Friedrich Wilhelm IV tahta geçtiğinde Prusya basını Rusya'nın Alman devleti üzerindeki hegemonyasının belki de tamamen işlemediğini fısıldamaya başladı. Bunun üzerine Nicholas I haklı bir öfkeyle, sinmiş krala bir vaaz verdi ve Prusya'nın nasıl yönetilmesi gerektiği hakkındaki düşüncelerini açıkça bildirdi.

St. Petersburg'daki Prusya büyükelçisi bu ağır lafları birçok kez işitmek zorunda kaldı. 10 Haziran'da Berlin'e imparatorun öfkesinin bir başka ve çok daha vahşi bir çıkışı bildirildi. 8 Haziran'da Liebermann ile Kış Sarayı'nda bir baloda konuşan Nicholas I, liberal Almanbasını çok çirkin bulduğunu ve Kral'ın Herwegh'i davet etmesinden duyduğu utançı yeterince iyi ifade edemediğini söyledi. İmparator hazretleri öyle vahşice ve öylesine bir söz seliyle konuşmuştu ki büyükelçi hiçbir şey söyleyemedi. Ayrıca Friedrich Wilhelm IV'e çoktan kişisel bir mektup yazmıştı. Çar'ın azarları öyle ezici ve tehdit edici bir hal almıştı ki Berlin alarma geçti.

Büyükelçinin St. Petersburg'dan gönderdiği rapor ulaşmadan iki hafta önce Rus karşıtı makale yayımlanmıştı. Berlin yönetimi bu kez hiç tereddüt etmedi, 21 Haziran 1843'te sansür görevlisi üç Prusyalı Rheinische Zeitung'un yayınına geçici bir süre ara verilmesine karar verdi. Hükümet öyle telaştaydı ki Köln'e özel bir haberci gönderdi. Taşıdığı emre göre, gazete özellikle "Sansür Dairesi" olmak üzere devlet otoritelerine iftirada bulunmaktan suçluydu. Ayrıca Prusya basın polisi yönetimini aşağılamış ve dost yabancı güçleri gücendirmişti. Hissedar ve abonelere çok fazla zarar vermemek için gazetenin 31 Mart'a kadar çıkartılmasına izin verildi fakat bu süre boyunca yanlış yapmasını engellemek üzere özel sansüre maruz kalacaktı.

Son sansür müdürü olarak Wilhelm Saint-Paul adında akıllı, kültürlü ve alaycı biri Köln'e gönderildi. Marx hakkındaki raporlarında ondan gazetenin hayat kaynağı ve pınar başı olarak bahsetti. Marx "fikirleri uğruna ölebilecek bir adamdı", görüşlerinin derin spekülatif bir hataya dayandığı kesindi fakat o görüşlerinin doğruluğundan emindi. "*Rheinische Zeitungun* sahipleri prensipsizlikten suçlanabilirler" diyen sansür müdürü utanmaz bir mantıkla şöyle devam etti:

"Bu, onun görevden alınması için bir başka neden olabilir. Gazetenin hayatının devam etmesine izin verilirse bu gereklidir."¹⁴¹

Gazeteyi yasaklamanın tepki doğuracağı korkusunun iyi bir tahmin olduğu anlaşılmıştı. Bölgedeki her şehirde Köln, Aachen, Elberfeld, Düsseldorf, Coblenz ve Trier'deki yüzlerce saygın vatandaş yasağın kaldırılması için hükümete gönderilecek olan dilekçeler imzaladı. Bütün Alman basını gazetenin kapatılması problemiyle uğraştı. Berlin'deki yetkililer belirli kısıtlamalar altında olmak kaydıyla gazetenin çıkmasına izin verilmesinin salık verilip verilmemesi konusunda gerçekten tereddüde düştü.

Fakat en sonunda Berlin hükümeti Çar'ın memnuniyetinin Renanyalıların kızgınlığından daha önemli olduğuna karar verdi. St. Petersburg'daki büyükelçi 7 Şubat'ta başka bir rapor yazdı:

Son naçizane raporumu sunduktan sonra Kont de Nesselrode ile eşinin salonunda konuşma fırsatını buldum. Genel politik durumla ilgili ilgimi çekebilecek ya da yararlı olabilecek bilgiler vermektense Başbakan Köln'de basılan Rheinische Zeitung'un Rus kabinesi hakkındaki saldırıyı okuyup okumadığımı sordu. Alman basınındaki eğilimlerle ilgili bana yazılmış yanlış bir notu bahane eden Başbakan'ın kızgın ithamları buna dayanıyordu. O makalenin metniyle hiçbir şekilde alakam olmadığı cevabını verdim. Fakat Devlet Gazetesi'nin son zamanlarda yayımladığı ve kesinlikle hiçbir temele dayanmayan, hiçbir mantıklı sebebi olmayan benzer makalelerin reddedildiğini hatırladım. Elbette ki Başbakan da bundan haberdardı ama yine de majestemizin hükümetinin nasıl olup da bu yapıda bir sansür müdürünü atadığını anlayamadığını söyledi. Onun görüşüne göre bu makale Prusya basınında emperyal hükümetlerine karşı yazılan bütün evvelki saldırılardan çok daha vahşiydi. Kendi kendime karar verip gerçeklerin tamamen farkında olabilmem için bana söz ettiği makaleyi içeren bir gazete vereceğini söyledi. Balodan dönerken postayla gelen 31 Ocak Devlet Gazetesi'nde efendimizin emriyle görevlendirilmiş sansürden sorumlu üç görevlinin faziletli kararıyla Rheinische Zeitung'un 1 Nisan'dan itibaren yayınına son verileceğini okudum. Başbakan'ın beni davet ettiği yemekte bu haberi ona en kısa zamanda ileteceğim. Önceki gün konuştuğum Başbakan söz konusu makaleyi tereddüt ettiği için Çar'a henüz göstermediğini söyledi.⁽¹⁵⁾

Prusya hükümeti Çar'ın makaleyi görmesinden korktu. Gazeteye konulan yasağın kesinlikle kaldırılmamasına karar verildi. Hissedarların temsilcileri bile kabul edilmedi. Gazetenin kapatılmasının gerçek nedeninden habersiz olan Marx, umutsuzca son bir harekette bulundu. *Mannheimer Abenzeitung*'da Marx'ın telkiniyle bütün suçunun üzerine atan bir makale yayımlandı. Gazeteye o ayrıcalıklı tonu veren oydu, gazetede ki kötü ruh, iftiracı oydu ve suçlanması gereken onun küstahlığı ve genç boşboğazlığıydı. Ama bu da işe yaramadı. 18 Mart tarihli gazetede şöyle yazdı: "Şu anki sansür durumu yüzünden aşağıda imzası olan ben *Rheinische Zeitung*'dan istifa ettiğimi duyururum. Dr. Marx". Fakat hâlâ hiçbir merhamet belirtisi yoktu. *Rheinische Zeitungun* son sayısı 31 Mart'ta çıktı. Bu olaydan sonra gazete o kadar arandı ki, bir kopyasına on gümüş paraya kadar çıkan fiyatlar ödendi. *Rheinische Zeitung* bir şiirle veda etti:

Özgürlük bayrağını cesurca dalgalandırdık ve mürettebatın hepsi görevini yaptı. Boşuna izlenmemize rağmen yolculuk iyiydi ve bundan pişman değiliz. Tanrıların kıymasına, direğimizin yıkılmasına rağmen yılmadık. Colomb da başta hor görülmüştü ama sonunda Yeni Dünya'yı buldu. Bizi alkışlayan dostlarımız, savaştığımız düşmanlarımız yeni bir kıyıda tekrar görüşeceğiz. Herşey yıkılsa da cesaret kalır.

ALMANLAR FRANSIZCA ÖĞRENİYOR

Rheinische Zeitung'un yasaklanmasına Çar'dan gelen son darbe sebep olmuştu. Ancak bu darbe olmasa, gazete, dış politika üstüne yorumlar yapmaktan çekinse bile birkaç hafta içinde yasaklanacaktı. Prusya hükümeti radikal basının işini bir kerede ve tamamen bitirmekte kararlıydı. Gustav Julius'un editörlüğünü yaptığı ve iki yıldır sol kanat Hegelcilerin yayın organı olan *Leipziger Allgemeine Zeitung*'un Prusya'daki yayınları 1842'nin sonunda yasaklandı. Ocak 1843'te Friedrich Wilhelm IV, Saksonya hükümetinin Dresden'de, Ruge'un *Deutsche Jahrbücher*'ini yasaklatmasını sağladı. Kısa süre sonra Buhl'un *Patriot*'u Berlin'de yasaklandı. Polis ve sansür kurulu *Königsberger Zeitung*'un radikallerle bağlarını kesmesini istedi. Ocak sonunda yayımlanan bir bildiriyle iki yıl önce verilmiş olan bütün imtiyazlar geri alındı.

Sol kanat Hegelciler 1840'ların başında ellerinde bulundurdıkları edebi pozisyonları kaybetmişti. Devletin dönüşümü mücadelesinde mağlup edilmişlerdi. Bunun nedeni dünyanın yeniden mantıklı bir şekilde şekillendirilmesini mantıksızca gerçekleştirmeye kalkışmalarıydı. Sadece entelektüel silahlarla savaşmış ve yenilmişlerdi. Eski Prusya, tartışmalarını cevaplayamamış, teorik alanda zafere ulaşamamasına rağmen yine de kendilerini istila etmişti. Silahları polis, sansür ve kaba kuvvetti. Kaba kuvvete karşı teori, tek başına başarısız olmuştu. Mümkün olan tek politik faaliyet gazetecilikti ve şimdi o

da ellerinden alınmıştı. Görünürde, durumun değişeceğine dair hiçbir gelişme yoktu. Elbette ki orada burada protestolar vardı ve Renanya'da her taraftakinden daha güçlüydü, ama nüfusun çok büyük bir kısmı, kitleler özgürlük dağıtırcasına kayıtsızca bakıyorlardı. Hareketsiz halk yığınından umulacak hiçbir şey yoktu. Bruno Bauer ve taraftarları mantıksızca, gerçekten uzak, içlerine kapandılar. Kendilerini soyutlayıp acizliklerinden yeni bir teori oluşturdular, zaferlerin savaşılıp kazanılabileceği tek savaş alanı olarak gördükleri birey bilincinden bir fetiş yaptılar ve en sonunda Max Stirner'in aşırı radikal ve zararsız *Der Einzige und sein Eigentum*'unda zirveye ulaşan bireysel anarşistliğe kadar gittiler.⁽¹⁾

Marx, Ruge, Hess ve kavgadan yorulmayan herkes yenilgiden farklı bir sonuç çıkardı. Devletin fiziksel gücünün galip olmasının tek sebebi felsefenin yalnız kalması, kaba kuvvete kaba kuvvetle karşılık vermemesiydi. Bütün diğerlerinden daha önemli olan görev artık filozoflara yüklenmişti: Kitlelere ulaşmak. 1843 baharında Marx çağdaş felsefenin gerçeğe dönüşebilmesinin ancak tek müttefik politikanın yardımıyla mümkün olacağını yazdı. O senenin sonunda, meslektaşlarının hepsinden çok daha fazla bu fıkirden etkilenmiş olarak kendini şöyle ifade etti:

"Eleştirinin silahı elbette ki hiçbir zaman silahın eleştirisinin yerini tutamaz; kaba kuvvetten kaba kuvvetle kurtulunmalıdır ve kitleler anladığı sürece teori fiziksel bir güç olacaktır".⁽²⁾

İnsanlara hitap etmek ve anlamalarını sağlamak için kişinin özgürce konuşması gerekir. *Rheinische Zeitung*'un kapatılmasından hemen sonra Marx yurt dışına çıkıp mücadeleye orada devam etmeye karar verdi.⁽³⁾ Gazetenin kapatılması halka duyurulduğunda Ruge'a şöyle yazdı:

Özgürlük için bile köle gibi çalışmak ve sopalar yerine iğnelerle savaşmak hoş değil. Kaba kuvvet kullanılmamasından, eğilmekten, sinmekten, sözlü ayrılıktan, aptallıktan ve iki yüzlülüktен yoruldum. Hükümet beni kurtardı... Artık Almanya'da yapabileceğim hiçbir şey kalmadı. Almanya'da insanı sadece kendini kandırabilir.⁽⁴⁾

Marx'ın ilk niyeti İsviçre'ye yerleşip Herwegh'in orada çıkarttığı *Deutsche Boten*'da çalışmaktı. Bu arada, Ruge kapatılan *Deutsche Jahrbücher*'in yurt dışında bir başka şekilde çıkarılmasında yardım etmesini istedi. Marx'a 550 ila 600 thaler arasında değişen bir gelir ile diğer yazılardan kazanılabilecek 250 thaler sundu. Böylece eğer her şey yolunda giderse 850 thalerlik bir geliri olacaktı. Bu Marx'ın umabileceğinden de fazlaydı ve Ruge'un teklifini memnuniyetle kabul etti. Cevap olarak bir süredir görevliler ayrıcalık tanıdıkları takdirde Dresden'de kalmanın daha iyi olup olmayacağı konusunda tereddütte olan Ruge'a şunları yazdı:

Jahrbücher'i çıkarmaya devam etmek mümkün olmuş olsaydı bile bu en iyi ihtimalle ayrılmış sevgililerin zayıf bir taklidi olurdu ve bu da artık yeterince iyi olmazdı. Öte yandan Deutsch-Französische Jahrbücher yüksek prensipli bir girişim olurdu, sonucu olan tek şey insanın kendini şevkle adayabileceği bir teşebbüs.^[5]

Şimdi problemi çözmek, yani kitlelerle iletişim kurmak için aylık bir dergi gerekiyordu. Marx'ın seçtiği *Deutsch-Französische Jahrbücher* ismi bu yayının içeriğinin bir göstergesiydi. Ludwig Feuerbach kendisini hayat ve insanlıkla özdeşleştirmesi gereken filozofun Fransız-Alman kanı taşıması gerektiğini, kalbinin Fransız, kafasının da Alman olması gerektiğini ileri sürmüştü. Kafa ıslah etmeli, kalp de devrim yapmalıydı. Alman radikallerine göre kafa Alman felsefesi idi. Almanlar felsefeyle, Fransızlar ise tarihle çağdaştı. Paris yeni dünyanın yeni başkentiydi. Bu yayın Almanları ve Fransızları, teoride en gelişmişlerle pratikte en gelişmişleri "entelektüel müttefiklikle"^[6] bir araya getirmeyi amaçlıyordu.

Çalışması düşünülen yayıncı Julius Fröbel ile görüşmeler olumlu geçti. Marx son hazırlıkları da tamamlamak üzere Dresden'e gitti. Bu yayının gazete ve kitapları yasaklayıp, radikalleri süren ve giderek Berlin'in emirlerine daha çok boyun eğmeye başlayan İsviçre'de çıkarılması imkânsızdı. Bu yeni riskli iş için Brüksel, çok daha iyisi Paris daha parlak umutlar taşıyordu. Mayıs'ın sonuna kadar bü-

tün hazırlıklar tamamlandı. Marx da artık “özel planlarını” gerçekleştirip evlenebilecekti.

Mart'ta Ruge'a “Kontratı imzalar imzalamaz Kreuznach'a gidip evleneceğim” diye yazdı.

Seni temin ederim ki, hiç de romantik olmadan, tepeden tırnağa aşığım. Yedi yılı aşkın bir süredir nişanlıyım. Nişanlım benim için en zor savaşlara katlanmak zorunda kaldı ve bu arada neredeyse sağlığından oluyordu. Bütün bunların sebebi kısmen 'Berlin'deki ve 'Cennet'teki Tanrıya tapan bağınaz soylu akrabaları, kısmen de göğsüne bazı papaz ve düşmanlarımların sızdığı kendi ailemdir. Yıllarca ben ve nişanlım bizden üç kat daha yaşlı olan ve sürekli boş boş 'hayat tecrübelerinden' (ev çevremizin en sevilen ifadelerinden biridir) bahseden çiftlerin karşılaştıklarından bile daha gereksiz ve yorucu zorluklarla uğraşmak zorunda kaldık.⁽⁷⁾

Karl'ın babasının ölümünden beri Jenny'nin akrabalarıyla Karl'ın ailesi arasında bir takım sürtüşmeler olmuştu. 1839 ve 1843 arasında yazılan, ancak bugüne çok azı kalabilen mektuplar bu sürtüşmenin nedenine ışık tutmadı. Karl'ın annesi 1840'ların ortalarında yazdığı bir mektupta oğlunun ailesine iyice yabancılaştığından şikâyet etti, Hollandalı Almancasıyla oğlunun “evvelden kendisi için değerli ve sevimli olan her şeyden vazgeçtiğini” yazdı. Westphalen ailesi de ona itibar etmemiş, aşağılamış, rahatsız etmişti. Mesafeli ve kibirli davranan bu tuhaf ailede “aile duygusu” hiç yoktu. Mektuplarda anlaşmazlıkları körükler gözüken birinden Bay Schlink'ten de sıkça söz ediliyordu.⁽⁸⁾ Ama bu çekişmenin tam olarak nereden kaynaklandığı keşfedilemedi.

Marx 1842'den beri ailesinden ayrıydı. Annesinin ölümüne kadar babasının mülkü üzerinde bir hak talep etmedi. Bir gazetenin editörü olarak başladığı kariyerinin başarısızlığından sonra -annesinin değer verdiği insanların hepsi Rheinische Zeitung'un bir fiyasko olduğu kanısındaydılar- durumları gayet iyi olmasına rağmen ailesi oğullarının yoluna birçok engel çıkartıp, parasal sorunlarla karşı karşıya bıraktı. Annesi onunla asla uzlaşmadı. Londra'daki sıkıntılı yıllarında ona yardım etmeyi reddetti. 1863'te öldüğünde

Bayan Liebknecht'e yazan Jenny, kayınvalidesinin ölümüne üzüldüğünü söylemenin çok büyük duygusallık olacağını söyledi.

Yaşlı Wesphalen yaşadığı sürece kızının Karl'la nişanına koruyucu bir el uzattı. Düşmanlıklar onun ölümünden sonra çıktı. Kimse Karl'ın kökenine karşı değildi. Yıllar sonra Jenny Marx'ın ölümünden sonra yazılan kısa biyografisinde Charles Longuet ırkçılığın aşılması gerektiğinden bahsettiği Marx, ırkçılığı "saf ay ışığı" olarak tanımladı.⁽⁹⁾ Marx, Jenny'nin akrabalarına sadece ırkçı ataları yüzünden değil, ayrıca Hegel'in öğrencisi, Feuerbach'ın hayranı, adı çıkmış ateist Bruno Bauer'in dostu olduğu için de garip ve düşmanca gözüküyordu. Jenny'nin erkek kardeşi Ferdinand dini muhalefetin lideriydi. Jenny ondan nefret ediyordu. Mektuplarında ondan kardeşi olarak değil "Devlet Bakanı", "İçişleri Bakanı" gibi sıfatlarla bahsediyordu.⁽¹⁰⁾

Kızı Laura, Lafargue ile nişanlandığında Jenny Marx temel konularda, özellikle de din konusunda anlaşmalarının büyük bir şans olduğunu gözlemlemişti. Kendi gençliğini düşünerek, "Yaşamayı gereken çevrede onun görüşlerinde bir kız için kaçınılmaz olan mücadele ve acıların hepsinden Laura'nın böylece korunmuş" olacağını eklemişti. Jenny Marx bütün hayatı boyunca "bağnazlar"dan nefret edecekti. Ailesiyle arasında açık bir kopma yaşanmasa da Jenny ailesinin muhalefetini aşabilmek çok kararlı davranmak zorunda kalmıştı.

13 Haziran 1843'te "Köln'de ikamet eden felsefe doktoru Bay Karl Marx ile Kreuznach'da ikamet eden işsiz Bayan Bertha Julia Jenny Von Westphalen" evlendi. Genç çift sonraki birkaç ayı anne Westphalen'in Kreuznach'daki evinde geçirdi. Orada iki ziyaretçileri oldu. İlki, daha yeni *Rheinische Zeitung*'u kapatmış olan hükümet için çalışmasını isteyecek kadar saf, yüzüstü olan Karl'ın babasının arkadaşlarından Essen'di. Karl'ı satın alma girişimi kesin bir püskürtmeyle karşılandı.⁽¹¹⁾

Temmuz sonunda dergisinin yayımından gelecek kârları araştırmak için Brüksel'e giden Ruge Kreuznach'dan

geçti. Brüksel'in dergi için sundukları pek de umut verici değildi. Alman kolonisi küçüktü ve felsefe ve politikayla pek fazla ilgilenilmiyordu. Her ne kadar basın daha özgürse de Belçika'daki entelektüel hayat Fransa'nın zayıf bir yankısıydı. Ruge Paris'e geçti.

Genç Engels'in kelimeleriyle "Paris Avrupa uygarlığının tamamen çiçek açmış" yeri idi, "Avrupa'nın belirli aralıklarla bütün dünyayı harekete geçiren elektrik şokları gönderen sinir-merkeziydi". Burjuva krallık sendeliyordu. Almanya'da muhalefetin en ufak işaretlerini takip etmeye alışmış olan Ruge şehirdeki gerginliğin çok büyük olduğunu anladı. Guizot'un Kabine'deki çoğunluğu üçe düşmüştü.

Burjuva Kral'ın halkı arasındaki prestijini kaybetmesi bu diktatör hanedan prensine karşı girişilen birçok suikast girişiminde görülmüyordu. Söz verilen "cumhuriyet kurumlarının" kendisini "engellemesine" hiçbir şekilde izin vermedi. Bir gün Champs Elysees'te önden, arkadan ve her iki yandan süvarilerle iyice saklanmış arabasında giderken karşılaştığımızda süvarilerin silahlarının her zamanki gülünç şekilde değil de ateş etmeye hazır olduğunu, şaşkınlıkla gördüm."⁽¹²⁾

Fransa devrimin eviydi ve Fransa'da yeni bir devrimin başlaması kaçınılmazdı. Sabırsızca saatlerinin çalmasını bekleyen devrimciler "Galya Horozunun Ötmesini" umarak yaşıyorlardı.⁽¹³⁾

1843 Ekimi'nin sonunda Marx ve karısı Paris'e gitti. Ruge ve yayımcı Fröbler çoktan önde gelen radikaller ve muhalefet üyeleriyle görüşmüş, destek istemişlerdi. Derginin iki dilde çıkarılması planlandı; Alman yazarlar Almanca, Fransızlar da Fransızca yazacaklardı. Gazetenin önerilen popüler albenisine aykırı da olsa Ruge'un görüşü herkesin Fransızca okuyabileceği yönündeydi. Fakat bir Fransız'ın katkısını sağlamakta başarısız oldular, dergiye katkıda bulunmasının Almanya'daki işlerine mazeretsiz bir müdahaleye neden olacağını düşünen Lammenais onları geri çevirdi. Kendisi elbette ki dincilere karşıydı; bir Robespierre hayranı ve Jacobenlerin varislerinden biri olarak ateistti ama Louis Blanc

küstahtça ateistliklerini duyuran Genç Hegelciler hakkında kuruntulara sahipti. Leraux o sıralarda bir basım makinesinin icadıyla meşguldü. Cabet ve Considerant da dergiyle çalışmayı reddetti. Proudhon ise sadece ara sıra Paris'te bulunuyordu. Yeni yatırım, eskisi gibi *Deutsche-Französische Jahrbücher* olarak kaldı. Almanlara "Fransızca konuşmayı", yani devrimci olmayı öğretti.

Alman katılımcıların hepsi göçmendi, bir teki bile Almanya'dan yazmadı. Marx'ın katılımda bulunma davetine Fauerbach'ın gösterdiği sebep pek de makul değildi. Marx ve Ruge'un yazıştığı -mektuplar *Jahrbücher'de* yayımlandı. Zürih'deki Bakunin bile geri çekildi. Marx'ın dışında adı duyulmuş katılımcılar şairler Herwegh ve Heine'di.

Derginin çıkması için gereken para, Fröbel'in yatırdığı üç bin frank ile Ruge'un yatırdığı altı bin thalerden sağlanıyordu. Editörlüğü Ruge ve Marx paylaşa da Ruge bu işle çok az uğraşıyordu. Önceleri Paris'ten uzaktaydı, döndükten kısa bir süre sonra da hastalandı. Bütün iş Marx'ın üstüne kaldı, ilk ve tek çift sayı Şubat sonunda çıktı.

Bu sayıda Marx'ın iki denemesi vardı. Birisi Bruno Bauer'in iki denemesine cevaben yazılmıştı ve "Yahudi Sorunu"⁽¹⁴⁾ üzerineydi. Marx bunu Kreuznach'da yazmıştı. Diğer deneme "Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi"⁽¹⁵⁾ Kreuznach'da yazılmaya başlanmış, yıl sonunda Paris'te tamamlanmıştı. *Rheinische Zeitung'un* kapatılmasından sonra "kendine hücum eden şüpheleri çözümlemek için" halk sahnesinden "çekildi"⁽¹⁶⁾. Hegelci kanun felsefesinin rehberliğinde verdiği gazetecilik savaşını düşünmek zorundaydı. Bu savaşta felsefesi paramparça olmuştu. Hegel'e göre devlet mantıklı sosyal ve politik düzenin yaratıcısı ve koruyucusuydu. Sosyal örgüt devletten doğardı. Fakat Mo-seueli şarap üreticisi köylülerin sorunlarıyla uğraşırken "Nefes almak kadar bağımsız, yetkililerin ve bireylerin şahsi hareketleriyle belirlenen koşulların var olduğundan" haberdar olmak zorunda kalmıştı.⁽¹⁷⁾ "Tek tek yetkililerin" hareketleriyle belirlenen "koşulları" inceledikçe içerdikleri alanın daha da büyüdüğünü gördü. Koşulların belirli sos-

yal grupların özel menfaatleri olduğu ortaya çıktı ve tek tek yetkililerin en sonunda devletin kendisiyle özdeşleştiği anlaşıldı. Marx devletle toplum arasındaki ilişkilerin Hegel'in algıladığının tam tersi olup olmadığını anlamak için araştırma yapma gereği duydu.

Ludwig Feuerbach'ın *Felsefe Reformuna Giriş Tezleri* Mart 1843'te çıktı. Bu eserde Hegelci felsefeyle ilgili Marx'ı saran şüpheler en genel hatlarıyla ortaya atılıp sonuçta Hegel sisteminin tam zıttıyla çözümleniyorlardı. Feuerbach "varlık ile düşünce arasındaki gerçek bağ işte sadece budur" diyordu.

Varlık konu, düşünce de teyittir. Düşünce varlıktan doğar, varlık düşünceden değil. İnsanoğlu olmadan, insanoğlunun yanında ya da yukarısındaki kanun, irade, özgürlük, kişilikle ilgili bütün spekülasyonlar birlik, öz, madde, temel ve gerçekliği olmayan spekülasyonlardır. Kişiliğin, özgürlüğün, hukukun, varlığı insandır.

Fikirler köklerini gerçekten alırlar, asla gerçeklikten önce tahakkuk etmezler. Hukuk felsefesine uygulandığında toplumu yaratıp yönlendiren fikrin devletin fikri olmadığı, devletin içinden kendini yaratmadığı fakat devleti koşullandıran toplumdan çıktığı anlaşılır. 1859'da Marx araştırmalarının sonucunu şu klasikleşmiş cümlelerle özetledi:

Devlet şekilleri gibi kanuni koşullar ne kendi içlerinde şeyler olarak ne de insan ruhunun sözde genel gelişimi ile açıklanacaktır. Onların kökleri hayatın koşullarının materalindedir. 18. yüzyıl İngiliz ve Fransızlarını örnek alan Hegel bunu 'sivil toplum' olarak adlandırmıştır.⁽¹⁸⁾

Feuerbach Hegel'in bağımsız varlıklar olarak ayırdığı fikirlerin yaratıcısının insan olduğunu fark etti. Hegel'e göre insan soyut, genel "tarihi olmayan, dünyanın oldukça dışında kuvvetsiz" bir varlıktı.

Marx, Feurbach'tan daha ileriye, somut gerçekler dünyasına gitti. "İnsanoğlu insan, devlet ve toplum dünyasıdır" dedi.⁽¹⁹⁾

Devlet eleştirisi aynı zamanda sosyal düzenin de eleştirisi oldu. Daha da ilerledi ve toplumun temeline kadar indi. Bu temel, özel mülktü. Mantıklı bir şekilde Marx son

adımını attı. Barbarlıktan kurtulma görevini başarıyla tamamlayabilecek bir tek sınıf vardı, o da alt tabakaydı. Devrimin maddesel bir temele ihtiyacı vardı. Teori sadece insanlar için pratik bir gereklilik olduğunda gerçekleştirilirdi. Bu gerçekleştirmeyi sağlamak için sadece düşünce bastırması yetmezdi, gerçeğin kendisinin de düşünce için bastırması gerekirdi.⁽²⁰⁾ Pratikteki özgürlüğün muhtemelen nerede olduğuyla ilgili sorunun cevabı şöyleydi:

Bu zincirli, burjuva toplumundan olmayan ama burjuva toplumunun içinde bir sınıfın, bütün sosyal sınıfları yasaklayan bir sosyal sınıfın oluşturulmasında yatıyordu... kendini toplumun diğer bütün sınıflarından aynı anda bağımsızlaştırmadan bağımsızlığına ulaşamayacak bir toplum sınıfı. Bir başka deyişle sadece insanlığın tamamen kazanılmasıyla ulaşabilecek olan insanlığın bütünüyle kaybolması. Bu sosyal katalizör alt tabakaydı.

Felsefe ekonomiden doğdu. Politik radikalciliğin mantıksız Prusya devletini eleştirisinin sonunda komünizm, özel mülkün kaldırılması ve alt tabaka devrimi vardı. Deutsch-Frazösische Jahrbücher Genç Hegelcilerin son ürünüydü. Sadece Genç Hegelcilerden bir daha bahsedilmemesi bakımından değil, ayrıca başka bir bakımdan da sondu. Söyleyecekleri hiçbir şey kalmamıştı. Genç Hegelcilik komünizm olmuştu. Ya da Genç Hegelciler sonlarından öyle korkmuşlardı ki öncülleri tekrar gözden geçirip ayrıldılar: Dar küçük burjuva kültürsüzlüğüne, mutlak eleştiriye, bireysel felsefeye ya da diğer ufak soyut burjuva işlerinden.

Ruge, Marx'ın ilk sayıda çıkardıklarından tamamen tatmin olmadı. Marx'ın "vecizeleri"nin bazılarını çok yapay, diğerlerini fazlasıyla kaba buldu. "Hasta olmasaydım düzeltteğim bazı cilalanmamış şeyler de aceleyle basılmış" dedi.⁽²¹⁾ Yine de bu sayının Almanya'da çok dikkat çekecek birkaç kayda değer konu içerdiğini düşünüyordu.

Gerçekten de çok dikkat çektiler. Almanya'ya gizlice giren birkaç kopya elden ele dolaştı. Marx'ın eski arkadaşları arasında hayranlık, şaşkınlık, nefret ve tiksinti uyandırdı. Korkanlar yeni ışıktan kamaşmış gözleri ve kulaklarını kapattı. Hepsi de son derece etkilenmişlerdi.

Bu edebi ve politik başarının diğer yüzünde parasal başarısızlık vardı. Polis *Jahrbücher*'in daha önce uğraşmak zorunda oldukları her şeyden çok daha tehlikeli olduğunu anlamıştı. Nisan'da Prusya hükümeti yöresel yetkililerine *Jahrbücher*'in hıyanet maksadıyla ülkeye sızdığını bildirdi. Polise Ruge, Marx, Heine, Bernays ve işbirlikçilerini, Prusya toprağına adımlarını attıkları an tutuklama emri verildi. Avusturya polisi ve sansür müdürlüğü *Jahrbücher*'i "iğrenç yazılarıyla" daha önce devrimci basın tarafından yayımlanan her şeyi aşan bir yayın olarak tanımladı. Matternich "gizlice Avusturya'ya sokulmasından" korkuyordu. Şehir yöneticilerinden başlayarak bütün resmi makamlar harekete geçirildi. Kitapçılar bu canavar yayımı almama konusunda uyarıldı, aldıkları takdirde karşılaşacakları "şiddetli cezalardan" haberdar edildi. Tüm ikinci el kitap satan dükkanlarda bitmek tükenmek bilmeyen aramalar başlatıldı.

Bir Ren buharlı gemisinde polisin eline 100 kopya geçti ve Fransa sınırındaki Bayyerahılar ve asilzadeler de 230 kopyaya el koydu. Gümrük memurları Heine'nın Kral Ludwig hakkındaki dizelerini okuduklarında gülmekten kırılmışlardı. Bu Ruge'a göre Heine'in çok daha ucuza sahip olabileceği bir zevkti.

Fröbel işe daha fazla devam etmeyi reddetti. Başarılı spekülasyonlarıyla bir servete kavuşan Ruge zengin olmasına ve Marx'ı Paris'e belirli bir maaşla editörü olarak davet etmesine karşın aynı şekilde işten çekildi. Marx sözünde durması için Ruge'u uyardıysa da bu bir işe yaramadı. Marx'a iyi bir ödeme yaptı ve *Jahrbücher*'in satılmamış kopyalarını dağıtması için ona bıraktı. Ruge ve Marx arasında büyük bir tartışma çıktı. Kavga kişisel farklılık ya da sürtüşmeden çok bir süredir aralarında gelişmekte olan temel prensip ayrılıklarından doğmuştu.⁽²²⁾ Emma Herwegh, Ruge'un Marx ve Herwegh'e kadınların sırasıyla mutfak, dikiş gibi gerekli işleri yapıp evi çekip çevirecekleri komünal bir düzende yaşamayı önerdiğinden bahsetmektedir.

Bayan Herwegh bu fikri derhal reddetti. Küçük tatlı bir Sakson kadını olan Bayan Ruge nasıl olup da kendinden

çok daha bilgili, akıllı ve hırslı Jenny Marx 'la anlaşabilirdi? Ve en gençleri olan yeni evlenmiş Bayan Herwegh nasıl bu komünal hayatı isteyebilirdi? Elbetteki Herwegh ve eşi Ruge'un davetini geri çevirdiler. Ruge, Marx ve eşleri Vanneau 'da beraber yaşamaya gittiler. 15 gün sonra ayrıldılar.^[23]

Tüm bu dış etkenlerin yanında, Marx ve Ruge'un katlanmak zorunda kaldıkları işbirliklerinde karakterlerinin ve hayata bakış açılarının oldukça farklı olduğu ortaya çıktı. Ruge ufak bir radikal burjuva, dar görüşlü bir ahlâkçı, ahlâki düsturların sıkıcı bir sansürcüsü ve parasının bir bölümünü belirli sınırları aşılmamak kaydıyla bir sebep için feda etmekten kaçınmayan, dikkatli ve hesabını bilen bir iş adamıydı. Marx bir devrimciydi. Marx gibi Ruge da Paris'te "temel ve evrensel cehaletin" farkına varmak zorunda kaldı. Ruge Marx'm "böylesine çok okuyup, alışılmamış bir yoğunlukla çalışıp bazen dört gece hiç uyumadan devam edip sonra da kafasını yepyeni kitaplar okyanusuna gömebilmesini" anlayamadı.^[24]

Son ve en açık sürtüşme Ruge'un Georg Herwegh hakkındaki düşünceleri yüzünden çıktı. Marx'ın bu konuda tuttuğu tarafı gösteren bir kayıt yok ama Ruge'un kendi savunması yeterli. Zengin bir Berlinli bankerin kızıyla evli olan Herwegh lüksü çok seviyordu. Kıyafet, çiçek, yiyecek, mobilya, araba ve atlar konusunda aşırı müsrif olmasa bile yine de bazı şeylerde aşırıya kaçırıyordu. Herwegh'in Kontes d'Agoult ile dostluğu bu ilişkinin son derece "ahlâksız" bir aşk ilişkisi olduğu yönünde dedikodulara sebep olmuştu. Ruge annesine şöyle yazdı:

Bir akşam laf bu konudan açıldığında... Herwegh'in yaşam biçimi ve tembelliğine öfkelen dim. Birçok kez ondan alçak olarak bahsettim ve bir erkeğin evlendiğinde ne yaptığını çok iyi bilmesinin gerektiğini söyledim. Marx hiçbir şey söylemedi ve gayet arkadaşça bir şekilde ayrıldı. Sonraki sabah bana Herwegh'in büyük bir geleceğe sahip bir dahi olduğunu yazmıştı. Ona alçak demem Marx'ı kızdırmıştı ve evlilik hakkındaki düşüncelerimi düzeysiz ve insanlık dışı bulmuştu. O zamandan sonra birbirimizi hiç görmedik.^[25]

Marx bir başka tartışmada Herwegh'i bu sefer Heine'e karşı savundu. *Jahrbücher* grubu Heine'i neşeyle selamlamıştı. Yeni fikirleriyle yeni bir insandı. Gelişi bir temiz hava esintisi, bir fırtınalı hareket patlamasıydı. Diğer bütün Alman göçmenlerle tartışıp yalnız kaldıktan ve hastalandıktan sonra *Jahrbücher* grubuyla arkadaşlık kurmuştu. Hele-nik çıplaklığa ne kadar ilgi gösterse de, kafasında özgürlük olsa da bunun uzuvlarına inmesine asla izin vermediğini söylediği Ruge'a karşı kısa zamanda cephe aldı. Eleanor Marx anne babasından Heine'in her gün evlerine şiirlerini okumak ve genç çiftin fikirlerini almak için geldiğini duyduğunu anımsıyordu. Heine ve Marx sekiz dizelik bir şiirin üzerinden sayısız kez geçip, şu ya da bu kelimenin üzerinde sürekli tartışıp her şey mükemmel bir şekilde düzeltilip üzerinde çalışıldığına dair hiçbir iz kalmayana dek uğraşırlardı.⁽²⁶⁾ Bunun için büyük sabır lazımdı çünkü Heine eleştiriye karşı aşırı derecede duyarlıydı. Bazen tanınmamış bir eleştirmenin saldırısı yüzünden ağlayarak Marx'a gelirdi. Marx'ın bu durumda yaptığı şey, zekâsı ve çekiciliğiyle kısa sürede umutsuz şairi mantıklı bir hale getiren eşine yollamak oluyordu. Heine her zaman yardım istemeye gelmiyordu. Bazen de o yardıma geliyordu. Bunlardan biri Marx ailesi için hatırlanmaya değerdi.

1 Mayıs 1844'te doğan Jenny Marx bebekliğinde hayatını tehdit edecek kadar şiddetli kramplar çekmişti. Marx ve karısı ne yapacaklarını bilemeden umutsuzca bebeğin başında bekliyorlardı. Heine geldi, çocuğa baktı ve "bebeğin yıkanması lazım" dedi. Banyoyu kendi hazırladı, çocuğu yıkadı ve Marx'ın dediğine göre Jenny'nin hayatını kurtardı.⁽²⁷⁾

Marx ve Heine'nin dost olduğu yıl Heine'nin *Almanya: Bir Kış Hikâyesini* yazması elbetteki bir rastlantı değildi. Hepsinin bir bütün olarak yayımlanmasından önce Paris *Vorwärts*'de seri haline getirilmesi için eserinin parçalarını Hamburg'dan Marx'a gönderdi. Pakette bir de mektup vardı: "Hoşçakal sevgili dostum ve berbat karalamalarımın kusuruna bakma. Yazdıklarımın üzerinden geçemedim...

birbirimizi anlamak için sadece bir kaç hatıraya ihtiyacımız var".

Heine'nin "Dokumacının Şarkısı" adlı eseri de ilk olarak *Vorwärts*'da çıktı. Marx da aynı gazetede Silezyalı dokumacıların artışıyla ilgili bir yazı yazdı.⁽²⁸⁾ 1843'te, felsefesini taşıyacak olan alt tabaka gücünü gelişmemiş olarak gördüğünde, zamanı belirsiz de olsa çözümün gelecekteki gerekli ve kaçınılmaz alt tabaka devriminde yattığını fark etseydi, şu anda komünizmin gözlerinin önünde oluştuğunu göreceğine inanıyordu. Fakat Silezyalı dokumacıların umutsuz ayaklanmasını fazlasıyla abarttı. Dokumacılar o sıralarda inandığı gibi sınıf bilincinde, İngiliz ve Fransız işçi hareketlerinin başında değillerdi. Aksine onlardan oldukça gerideydiler. Bu kapitalistlere karşı organize olmuş endüstri işçilerinin ayaklanması değil, yarım yüzyıl önce İngiltere'de olduğu gibi makineleri paramparça eden fakirleşmiş ev işçilerinin umutsuz vahşi ayaklanmasıydı. Komünizmin felsefi temelleri gerçeklerle baş edemeyecek kadar yetersizdi. Böylece Marx bütün enerjisini politik ekonomiye verdi.⁽²⁹⁾ Fransız ekonomistleri J.B. Say, Frederic Skarbek, Destutt de Tracy, P. le Pesant de Boisguillebert'in yanı sıra Fransızca tercümelerinden Adam Smith, David Ricardo, J.R. McCulloch ve James Mili gibi büyük İngiliz ekonomistlerini okuyup alıntılar yaptı. Bir ara Kongre'nin tarihini yazmayı düşündü ve o ana kadar çok az yüz yüze gelme fırsatı bulabildiği gerçek alt tabakayla, Alman işçileri ve gerçek devrimciler olan gizli Fransız topluluklarıyla ilişki kurdu. *Rheinische Zeitung*'un eski hissedarları Mart ayında Marx'a bin thaler, Haziran'da da *Jahrbücher*'in toplatılan 100 kopyası için Georg Jung 800 frank gönderdi.

PARİS'İN KOMÜNİST ESNAFI

1840'ların ortalarında Paris'te on binlerce Alman yaşıyordu ve birbirleriyle hiçbir bağı olmayan iki bölüme ayrılmışlardı. Biri yazar ve sanatçılardan, diğeri de esnaftan oluşuyordu. Bazı ticari işler tamamen Almanların elindeydi. Bu durum özellikle kunduracılıkta geçerliydi. Alman ve ayakkabıcı kelimeleri neredeyse eş anlamlı olmuşlardı.

Birçok Alman esnaf Avrupa zevkini ve modayı yönlendiren bu şehre kendilerini geliştirmek için geliyor, bir yıl sonra da Almanya'ya dönüyordu. Çoğu çok az Fransızca öğreniyor ve Paris'te kendilerine özgü bir yaşam sürüyordu. Aynı durum anavatanlarından açlık yüzünden sürülenler için de geçerliydi, ama onlar için geri dönüş yoktu, Fransa yeni vatanlarıydı. Her iki sınıf da Fransız işçilerinin maaşlarını zor duruma soktu ve birkaç sene Fransız ve Alman işçiler birbirlerine düşmanlık besledi. O zamanlar bir işçi bölgesi olan Saint-Antoine banliyösünde sık sık sert kavgalar oluyordu. Fransız işçileri Almanlara saldırıyor ve düzenli sokak kavgaları yaşıyordu.

Değişik devrimci örgüt işçiler arasında çalışmaya başlana dek gerginlik giderilemedi. Alman Burschenschaft'ın (öğrenci birliği) 1833'teki ayaklanmasının başarısız olmasından sonra oldukça fazla sayıda politik göçmen Paris'te toplandı. Paris Polis Teşkilatı'nın evrak dosyalarından anlaşıldığı kadarıyla Alman göçmenlerin kurduğu ilk gizli topluluklar 1830'ların ortalarında oluşturuldu. Başta sadece entelektüellerden oluşuyorlardı ama kısa sürede işçileri de

aralarına çektiler. Bir tıp doktoru olan ve devrimci propaganda da ilk kez işçilerin arasına katılan Dr. Ewerbeck, bir keresinde Ludwig Börne'yi toplantıya nasıl götürdüğünü anlatmıştı. Börne konuşmaları dinlemiş, etrafındaki yüzlere bakmış ve ayrılırken de mutluluktan gözyaşlarını tutamamıştı. Devrimci aydınlar halka ulaşmıştı.⁽¹⁾

Alman suikastçılar kısa sürede gizli Fransız topluluklarla bağlantı kurdular. En aktif ve çevik Alman işçiler Fransız yoldaşlarının yaşadıklarıyla karşı karşıya kaldı. Kısa sürede Alman üyesi bulunmayan gizli Fransız topluluğu kalmadı. Blankist grupların özel Alman bölümleri vardı. Bu kaynaşma Fransız ve Alman işçileri arasındaki uçurumun iyileştirilmesini ve böylece de devrimciler arasında Alman dostlarının sayısının ve ününün artmasına neden oldu.

Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa gizli topluluklarla doldu. Önceleri en çok Latin ülkelerinde yaygındılar. Karbonari tepki yıllar boyunca Jacobenlerin ideallerini korudu, Blankistler de onların Fransız haliydi. Bu örgütlerde çalışan sınıfın etkisi arttıkça sosyalist fikirler yavaş yavaş topluluklara sızdı. 1830'ların ortalarından itibaren sosyalist etki üstünlük sağladı.

Uzun süre Almanya'daki gizli topluluklar sadece öğrenci ve profesyonellerden oluştu. "Sürgündekilerin Cemiyeti"nden "Adiller Cemiyeti" doğdu. Başlangıçta sadece göç eden entelektüellerden oluşan "Sürgündekiler Cemiyeti" işçileri de kabul ederek üyelerinin sayısını artırdı. Bu toplulukta işçiler ve entelektüeller yönetim toplantısında birlikte değillerdi, ama diğer toplantılarda bazen aralarında sürtüşmeler oluyordu. Sürgündekiler Cemiyeti'ndeki işçiler entelektüellerden ayrılıp kendi cemiyetlerini "Adiller Cemiyeti"ni kurdular. Bu topluluğa neredeyse hiçbir eğitilmiş kişi üye olmadığı gibi kendilerini asla birlikte düşünmek istemedikleri radikal edebi gruplardan ayırdılar. "Hümanistlere" büyük şüpheyile bakıyorlardı. Weithing onların hümanizmlerinin insan anlamına gelen homo kelimesinden değil de Paris'in önde gelen terzilerinden olan

Humaine'den geldiğini söylemişti. Weitling bütün hümanistlerin Humaine'den bir elbiseye sahip olmaları gerektiği görüşündeydi. Üyeleri neredeyse tamamen işçilerden oluşan Adiller Cemiyeti kısa sürede sosyalist görüşleri benimsemeye başladı. 1839'da Adiller Cemiyeti üyelerinin de katıldığı Paris Blankistlerinin başarısız ayaklanma teşebbüslerinden sonra bu süreç tamamlandı. Kaçtıkları Londra'da sosyalist aydınlar alt tabaka gibi yaşıyordu. Eski bir ormancılık öğrencisi olan liderleri Schapper Paris'de dizgici olarak çalışmıştı.

Adiller Cemiyeti'nin ruhsal lideri Wilhelm Weitling 1808'de Magdeburg'de doğmuştu.⁽³⁾ Bir Fransız memuruyla bir Alman çamaşırcı kadının gayri meşru oğullanydı. "Le-keli" sayılıp sık sık aşağılanan, düşünen ve yetenekli terzi çırağı çok genç yaşta bir asi oldu. 1835'te olduğu ve olması gerektiği gibi "İnsanlık"ı yazdı. Çağdaş toplum eleştirisi tarihinde önemli bir mihenk taşı olan *Ahenk ve Özgürlüğün Garantisi*⁽⁴⁾ 1842'de çıktı. Sevgi ve doğa kanununa göre kurulması gereken bir gelecek topluma işaret ediyordu. 1841'de Fransa'dan İsviçre'ye kaçtı ve Cenevre'de *Hülferuf der deutschen jugend* adında bir dergi çıkarttı. Paris polisinin tahminine göre basılan 4000 kopyadan 700'ü Fransa'ya gönderiliyordu.⁽⁵⁾

Marx'a göre Weitling Silezya dokumacılarının ayaklanmasında doruğa ulaşan ilk ve hâlâ işlenmemiş olan alt sınıf hareketinin ideologydu. *Vorwats*'teki makalesinde şöyle diyordu:

Burjuvanın -bunun içine filozoflar ve yazarlar da dahildir- özgürlüğüne kavuşması, yani politik özgürlüğe ulaşılması söz konusu olduğunda Weitling'in Ahenk ve Özgürlüğün Garantisi gibi bir eserin neresinde övünebilir? Zayıf, ürkek Alman politik edebiyatının aleladedeliği Alman işçisinin sınırsız zekâsının çıkışıyla ve hâlâ bebekliğindeki alt sınıfın dev ayak izleri Alman burjuvazisinin bıraktığı o ufaklık politik izlerle karşılaştırılırsa Alman Sinderella'sının son derece atletik, güçlü vücudu önceden tahmin edilebilir.⁽⁶⁾

Komünist işçilerin propagandaları yoğunlaşmıştı. Amaç artık ufak bir grup devrimciyi bir arada tutmak değil,

bütün benzer düşünceli insanları kazanmaktı. Bu süreçte propagandaları kendilerinkine benzer devrimci eğilimler taşıyan akımlara karşı çıktılar. Almanya'da birçok yerde özellikle de Harz Dağları ve Silezya'da tüm cezalara karşı birkaç Hristiyan mezhep, işlenmemiş bir çeşit ilkel Hristiyan komünizmini öğretmeyi başarabildi. Amerika'ya göçenler de vaftizi reddeden ve yurtlarındakiyle bağlı olan gruplar kuruyordu. Sadece kendilerine güvenen, birbirleriyle hiçbir bağları olmayan Silezya ve Sakson işçileri bildikleri tek kitap olan İncil'e dayanan bağımsız komünist ütopyalar ortaya çıkardı. Eğitimli yöre halkı onların bu çabalarından haberdar olduğunda rahatsızlık oluyor, alay etme ya da hor görme gibi tepkiler veriyordu. Kadınların komünistleştirilmesi de vaftizi reddedenler arasında doğdu. "Bütün burjuva dünyası kadınlarla komünistliği tanıştırma isteğimizden dolayı bizi suçlamaktadır" cümlesi Komünist Manifesto'da yer alacaktı. Marx'ın dostu ve *Neue Rheinische Zeitung*'daki meslektaş Georg Weerth şu komik şiiri yazdı:

Kadınları da komünalize etmeyi kafalarına koydular,
Evliliği yıkmak istiyorlar,
ki gelecekte herkes birbiriyle yatabilsin.
Tatarlar ve Moğollar Yunan kadınlarıyla,
Çeruskalılar Sarı Çinlilerle,
Kutup ayıları İsveçli bülbüllerle,
Türk kızlarıyla Iraklılar,
Yağ kokulu Samoyalı kadınlar İngiliz ve Romalılarla,
Ve esmer, düz burunlu Koffirlerle beyaz Fransız kızları,
Evet, bu modern yönetimde bütün dünyayı değiştireceğiz,
Fakat en güzel kadınlar Rheinische Zeitung'un personeline ayrılacak.⁽⁷⁾

Değişik mezheplerden ilkel Hristiyan komünizmini uygulayan gizli topluluklarının etkisi ifade tarzında da görüldü. Sürgündekiler Cemiyeti'nde Karbonarilerin izindeki bir birime "kulübe", üyelerine de "yurttaş" dendi. 1840'larda Adiller Cemiyeti "Komün" ve "Kardeş" terimlerini kullandı. İsviçre'de üyeler İsa'nın havarileri ve çömezleri gibi bayramlarda toplanıyordu. Tüm bu akımlar ve diğerleri Alman esnaflarının komünizmde birleşiyordu. İlkel Hristiyanlığın idealleri Saint-Simon, Owen ve Fraurier'ın fikirleriyle çakışı-

yordu. Bu insanların komünistlikleri, kendilerini buldukları durumdan da anlaşılabilceği gibi, ifadenin kendileri olacağı yeni bir dünyayı isteyen, ileriye bakan bir sınıf olmaktansa şekli değişmiş bir kapitalizmin öncesi dünyaya dönmenin özlemini duyuyordu. Sanayinin kendi kendine sosyal bir devrim için gerekli koşulları yarattığı fikri ve alt sınıfın yerine getirmesi gereken tarihi bir görevi olduğu komünist Alman esnafına çok uzaktı. Kötü, egoist, makineleşmiş adamın altında ezilmenin getireceği kötülükleri göremiyorlardı.

Bu "son derece işlenmemiş ve akılsız komünizm" Marx tarafından reddedildi. Marx onun "temel amacının istek olduğunu" gördü. Kadınların "hayvanlar gibi" komünistleştirilme fikrine karşıydı. Bu tür komünizm "kişiliği inkâr ediyor" ve "hayatı ve varlığının tek amacı olarak fiziksel mülkleri" görüyordu. Marx'ın bu komünizmde değer verdiği, var olan durumu eleştirmeleri ve bunlardan zor kullanarak kurtulmak istemeleriydi.⁽⁸⁾ Alman komünist birliklerinin irtibatında olduğu gizli Fransız topluluklarına da aynı devrimci ateş hayat veriyordu. Fransız Devrimi'nden, Gracchus Babeuf, Buonarotti ve Blanqui'ye türlü türlü şekillerde de olsa vahşi bir halk devrimi fikrine bağlıydılar. İnsanların işkenceci ve sömürücülerinden kurtuluşunun ayaklanıp düşmanlarını parçalamadıkları sürece gerçekleşmeyeceğine inanıyorlardı. Onlara göre fakirler için adalet de ancak bu yolla sağlanabilirdi.

Marx'ın şahsen tanıştırıldığı gizli Fransız işçi örgütlerinin liderlerinin kimlikleri henüz ortaya çıkarılmamıştı. Alman komünist gruba Dr. Ewerbeck tarafından tanıştırıldı. 1844 yazında Paris'i dolduran Prusya casuslarının raporlarına göre Marx, sık sık Barriere du Trône ve Rue de Vincennes'deki işçi toplantılarına katılıyordu. Yine de ne Adiler Cemiyeti'ne ne de herhangi bir gizli Fransız örgütüne katıldı. İnsan ve savaşçı olarak onlara büyük değer veriyordu ama onlarla arasındaki fark körfez kadar büyüktü. 1844'te "Komünist işçi toplantılarında kardeşliğin lafta kalmayıp gerçek olduğunu ve bu insanların çalışmaktan sertleşmiş yüzlerine gerçek asalet ruhunun yansıdığını"⁽⁹⁾

yazdı. "Çalışkanlıklarını, bilgiye susamalarını, manevi enerjilerini ve sabırsız gelişme isteklerini"⁽¹⁰⁾ takdir ediyordu.

Komünist işçilere kendisini dinletebilmesi kolay bir iş değildi. Daha önce burjuva yazarlarla konuşan işçilerin çoğu bu tecrübelerinden pişmanlık duyuyordu. Weitling'in arkadaşları eserlerini bastırmak için para toplarken Ewerbeck Ruge'dan katkıda bulunmasını istemiş, Ruge hiddetle onu geri çevirmişti. Haklı olarak "tüm insanları işçi yaparak özgürleştirmeyi isteyen ve bütün önemi özellikle mal ve paraya vererek şahsi malların komünal mallarla değiştirilmesini ve servetin eşit olarak bölünmesini öneren"⁽¹¹⁾ Alman komünistlerine kızıyordu. Marx 1845 yazına kadar Weitling'le şahsen tanışmadı.

İlişkide olduğu Alman ve Fransız komünistlerini yanı sıra Fransız sosyalistleriyle de ilişki içindeydi. Onları komünistlerden ayıran burjuva toplumu kademe kademe reformlarla dönüştürme olasılığına olan inançlarına katılmıyor, tartışma gücüyle zengin sınıfların kalplerine girip onları ikna edip yepyeni bir sayfayı çevirmenin mümkün olabileceğine inanmıyordu. Fakat var olan toplumun sosyalist eleştirisinden çok şey öğrendi. Komünistler bu dünyayı kötü insanların kötü dünyası olarak reddediyorlardı. İçlerindeki nefret sosyal zıtlıklardaki görüşlerini keskinleştirmiş ve karşılaştırıldığında sosyalistlerinkinin zayıf gözükmeye sebep olan eleştirilerine manevi bir güç katmıştı. Fakat sosyalistler dünyayı sadece zengin ve fakir diye bölünmüş olarak görmüyorlardı. Zenginlerin gitgide zenginleşirken fakirlerin gün gün fakirleştiğini gözlemlemişlerdi. Tarihi bir sürecin gözlerinin önünde gelişimini izlemişlerdi: Orta tabakanın düşüşü ve büyüyen sermaye. Bütün bunların tam ortasında durmuş olanları anlamaya çalışıyorlardı. Weitling taraftarı komünistler gidecek olan ütopya krallığının vatandaşlarıydı.

Marx, Temmuz 1844'te, Paris'te bulunduğu sürece görüşeceği Proudhon'la tanıştı. Onunla sık sık bütün gece süren ve ona Hegelciliği "aşıl原因"⁽¹²⁾ uzun tartışmalar yaptı. Paris'te kalışının neredeyse sonlarında Louis Blanc'la

tanıştı. 1853'te "çok yakın olmasa da bir tür dostluk"⁽¹³⁾ geliştirdiklerini söyleyecekti.

Paris'te her zamankinden daha fazla ihtiyacı olmasına rağmen Deutsch - Fransızsische Jahrbücher'in yıkılmasıyla Marx'ın fikirlerini iletebileceği bir organ kalmamıştı. İşçilerinin bir raporu şöyle diyordu:

"Alman komünistleri bütün gizli işlerini merkezleri Paris'ten yönetmektedir. Fransa'dan harekete geçmeyi umuyorlar. Fransız Krallığı ve belki de İngiltere dışında kanunlara ve uygulayıcılarına böylesine küstahça hakaret edebilecekleri başka hiçbir ülke yoktur.

Alman komünist işçilerinin anlayabileceği popüler bir yayın çıkarmak Vorwats'ın⁽¹⁴⁾ çıkışıyla mümkün olmuştu. Bu haftalık derginin kurucusu çevirmen ve iyi bir işadamı olan Heinrich Börnstein'dı. Derginin kurulması için gereken parayı besteci Meyerbeer vermişti. Paris'te daha önce çıkmış diğer Alman yayınları gibi, çok az okuyan Parisli Almanların kafasını kurcalayan sorunlardan ziyade dedikodu haberleri yazan bu derginin başarısı da yetersizdi. Fakat Börnstein sol için de yazabilirdi. 1 Temmuz 1844'te, Bernays'ı Vorwarts'a editör olarak atadı. Bernays son derece esprili ve hazır cevap biriydi ve Deutsch - Fransızsische Jahrbücher'e de katkıda bulunmuştu. Tüm politik göçmenler işe Vorwart için yazarak başladılar. Bunu bu dergide çalışmak için istekli olduklarından değil de başka seçenekleri olmadığından yaparlardı. Börnstein anılarında şöyle yazdı.⁽¹⁵⁾

Bütün herkesin ofisimde toplandığı haftalık toplantılar hâlâ zevkle hatırlarım. Rue des Moulins ve Rue Neuve des Petits'in köşesindeki evin ilk katını kiralamıştım... Bu toplantılara on iki ile on dört arasında kişi katılırdı. Bazıları yatağa ya da sandığa oturur diğerleri de ayakta durur ya da dolaşırlardı. Hepsi sigara içer ve büyük bir ihtiras ve heyecanla tartışırlardı. Sokakta gürültünün sebebini merak eden bir kalabalık toplanacağından camı açmak imkânsızdı ve kısa sürede oda öylesine tütün dumanıyla kaplanırdı ki dışarıdan gelen birinin içerde kimlerin olduğunu anlaması imkânsızlaşırdı. En sonunda bizler bile birbirimizi tanıyamazdık.

Marx'ın *Vorwärts*'daki ilk makalesi 7 Ağustos'ta çıktı ve Ağustos ortasından sonra dergideki etkisi giderek arttı. Derginin tepkinin en soylu ve en uygun temsilcisi Freidrich Wilhelm IV'e saldırıları gün geçtikçe daha da sertleşiyordu. Heine şiirlerini "Yeni Alexander" üzerine yazıyordu. Bu konuda kızgın ama güçsüz olan Prusya Hükümeti *Vorwärts*'in Burgomaster Tscech'in Kral'a karşı giriştiği başarısız suikastı övmesiyle Paris'e karışmaya karar verdi. Ernst Dronke bu durumu şöyle tanımlıyordu:

Bürokratik kayıtsızlıklarına rağmen basının diktası Prusya resmi yetkililerine ulaşmıştı. Berlin'deki şehir hükümetinin takdimindeki bir toplantıda papaz Armin yasaklanmış Paris dergisi *Vorwärts*'da suikastçıya övgüler yazıldığını nefretle belirtmeden geçemedi.

Vorwärts'ın dili gerçekten de çok güçlüydü. Bir Alman Kralı'nın hayatına kastetmek Almanya'nın, Alman mutlakıyetine karşı tek tartışmasıydı. Diğer bütün tartışmaları başarısız olmuştu. Saldırılabilir olduğu görülür görülmez mutlakıyet ilahi yanılmazlığını yitirdi. Saldırılabilirliği bir Alman kralının şahsına yapılan saldırıyla gösterilmeliydi; çünkü ne Charles I, ne Louis XVI ne de Louis Philippe'e yapılan suikast girişimleri Almanya'ya ders olmuştu.

Alman gazeteciliğinin "süprüntüleri" için konan korkunç cezalar artık yeterli değildi. Bu yüzden Prusya Kralı profesyonel krallar dayanışmasından medet umdu. Büyükelçi von Armin Başbakan Guizot'a danışmanlık yaptı. Guizot Armin'in söylediklerinin hepsini yapmak zorunda değildi. Bernays'ı *Vorwärts*'in lisansı için para ödemediği gerekçesiyle mahkemeye çıkarttığı, iki ay hapis ve 300 frank para cezasına çarptırdığı doğrudu. Fakat Prusya karşıtı bir makale suçlamasına bir jürinin karar vermesi gerekiyordu. Bu durum büyükelçiye uymadığı için vazgeçti. Böyle bir mahkeme politik bir gösteri olurdu ve o zamanki birçok mahkemede olduğu gibi suçluya propagandasını yapabileceği en büyük halk kitlesi sağlanmış olurdu. Prusya Hükümeti böyle bir davaya asla itibar edemezdi. Bu yüzden Freidrich Wilhelm IV Alexander von Humbolt'u Louis Philippe'e özel bir elçi olarak gönderdi. 7 Ocak 1845'te

Humbolt majestelerine efendisi Friedrich Wilhelm IV'in gönderdiği "güzel bir porselen vazoyla" uzun bir mektup ilettili. Louis Philippe Prusya Kralı'nın samimi selamından memnun olmuştu. Kral, Humbolt'a Alman ateistleri Paris'ten atacağı konusunda teminat verdi.

Prusya Hükümeti istediğini almıştı. Casusları bir yıldır Marx'ın izini sürüyor, adı sürekli raporlarda gözüküyordu. Onu mütevazı işçi sınıfı barlarında bile izlediler. *Vorwärts*'in ardındaki lider ruh olarak onu gösterip adını Prusya'nın sürülmesini istediği kötüler listesinin en başına yazdılar.

11 Ocak'ta İçişleri Bakanı; Marx, Ruge, Börnstein ve Bernays'ın ülkeden ihraçlarını emretti. Kararın alınmasındaki sözde sebeplerden ötürü ülkede kalmaları halkın düzen ve güvenliğini rahatsız edecekti. Emri aldıktan sonra 24 saat içinde Paris'i, en kısa zamanda da Fransa'yı terk etmeleri gerekiyordu. Dönüşleri ceza tehditleriyle yasaklandı. İhracı durdurmanın bir tek yolu vardı, basın yoluyla dost hükümetlere karşı kışkırtıcı şeyler yazmaktan vazgeçerlerse Fransa'da kalabileceklerdi. Liberal basının Fransa'nın Prusya'ya köleliğini protestosu, Kabine'de kendi taraftarlarından bile gördüğü tepkilerden sonra hükümet böyle bir açık kapı bırakmak zorunda kalmıştı.

Bernays hapisteydi. Politik sessizliği kabul eden Börnstein'in kalmasına izin verildi. Dünden razı bir şekilde *Vorwärts*'i kapatacağına söz vermiş, çoktan kendine başka bir iş bulmuştu bile. Fransız siyasi polisinde göreve başladı. *Vorwärts* kadrosuyla hiçbir ilişkisi olmadığını ispatlayan Ruge da Paris'te kaldı. Ayrılan tek kişi Marx oldu. Ferdinand *Freiligrath*'ta *Anıları*'nda Heinrich Bürgers şöyle yazacaktı:

1845'te iki genç adam Brüksel'e giden yolda, Belçika sınırını Messagerie'ye doğru seyahat ederken görüldüler. Küçük arabada yalnızdılar. Picardy boyunca süren can sıkıntılarını giderecek çok az şey vardı. Sohbetler kesilince daha genç olanı bir şarkı söylüyor, diğeri sıkıldığını göstermemeye çalışıyordu. Kendi seçimleri de olsa yolculukları tamamen gönüllü değildi. İki genç Alman yolcusundan daha yaşlıca olanı Karl Marx Paris Polis Teşkilatı'nın emriyle

ihraç edilmişti... Polis gözetiminde gönderilmek gururunu incittiği için kendi isteğiyle karısı ve çocuğunu geride bırakarak Brüksel'e yerleşmeye karar vermişti. Beni seyahat arkadaşı olarak yanına aldı, çünkü dostum ve çalışmalarımın rehberi olan bu kişiye verilen ceza Fransız başkentinde daha fazla kalmamı gerektirmiyordu.⁷¹⁶⁾

Marx 5 Şubat 1845'te Brüksel'e vardı. Karısı da kısa süre sonra, henüz bir yaşında olan kızını da alıp onu izledi.

HAYAT BOYU DOST⁽¹⁾

Marx Paris'te kaldığı on beş ayda Proudhon, Louis Blanc, Heine, Herwegh, Alman komünistleri ve gizli Fransız örgütleriyle tanıştı. Bazıları tekrar karşısına çıkacaktı, çok azı onu cesaretlendirdi, hiçbirisiyle dost kalmadı. Friedrich Engels'le böyle olmadı, Ekim 1844'ten gözlerini sonsuza dek kapayınca kadar, zaferde ve yenilgide, devrim fırtınasında ve sürgün acısında, her zaman mücadele ederek ve savaşarak Marx, Engels'in, Engels'de Marx'ın yanında aynı yolda, aynı amaç için yürüdü.

Büyük Friedrich Engels'in en büyük oğlu olan Friedrich Engels 28 Kasım 1820'de dünyaya geldi. Babası bir tacirdi. Engels'in büyük büyük babası Johann Caspar Engels çok az bir sermayeyle bir dantel fabrikası kurdu. Wuppertal'ın en büyük işletmelerinden biri olan fabrika, oğulları ile torunlarının enerjik yönetimiyle gelişip büyüdü, çamaşır suyu ve kurdele imalathanesiyle birleşti. Kardeşler 1837'de ayrıldığında büyük Friedrich Engels Manchester'de Engels ve Ermen pamuk eğirme şirketini kurdu. Daha sonra şirket Barmen'de de şube açtı ve uzun süre ayakta kaldı. Engels'in büyüdüğü çevre Marx'ın çocukluğunu geçirdiği çevreden oldukça farklıydı. Wuppertal'da bağnazlık en kaba şekliyle hüküm sürüyordu -çuvallar giyip küllerde yürüyen- sonsuz bir şekilde günahlarını düşünen ve tüm dünyayı isteyen dar, kasvetli, bunaltıcı "tutuculuk" hüküm sürüyordu. İlahilerden başka şarkı söylenmeyecek, dini kitaplardan başka kitap okunmayacaktı. Bilim ve sanat şeytanın beyhudelikleri olarak kabul ediliyordu.

Engels'in okulunda bir çocuk öğretmenlerine Goethe'nin kim olduğunu sorduğunda -huysuz, sitem dolu- cevap: Onun bir "ateist" olduğuydu. Engels on sekiz yaşında, doğduğu şehri "bilgisizlik taraftarlığının Sion'u" olarak tanımladı.

Engels'in annesi Berlin'deki mutlu çocukluğunu neşeli karakterinde korumuştur fakat babası sadece sofuluğun en şiddetli adetlerine bağlı biri değil, aynı zamanda çocuklarını bağımlılık ruhuna sıkıca bağlı yetiştiren biriydi. Engels annesini seviyordu fakat erken yaşta babasına yabancılaştı ve ondan gerçekten nefret etti.

Trier şarap üretimiyle geçinen eski, güzel bir şehirdi, Bonn ise öğrenci, ev sahibesi ve esnafın dostça bir karışımıydı ve Berlin'de bile Marx modern endüstriye dair hiçbir şey görmemişti. Engels fabrika ve kenar mahallelerin arasında büyümüştü. Küçük yaşlardan itibaren fakirlik ve sıkıntıyla çevrilmişti. Yaşadıkları pis odalarda ciğerlerine "oksijenden çok toz ve duman" giren hasta çocuklar, var oluşlarının kasvetini unutmalarına izin veren tek dostları konyak şişesi olan, günde on dört ila on altı saat çalışan yarı aç, yarı tok, tüketilmiş erkekler, kadınlar... Renanya'nın bu bölgesinde yaşanan, sefahatini kutlayan vahşi kapitalizmin dehşetiydi...

Engels kendini çevreleyen gaddar var oluşa çocuk yaşta isyan etti. Babası, sert cezalara rağmen dini kitaplar yerine cömert aşk maceraları okuyan ve "bunun dışında mükemmel" olan Engels'i yakaladığında, onu küstahlık ve prensipsizliği yüzünden kınamıştı. Okulunda küçük bir grup şair vardı ve Engels dizelerini "günlük ve hesap defteri arasında" yazan, o zamanlar Barmen iş merkezinin sayım evinde memur olan Ferdinand Freiligrath'ın stilinde yazmaya başladı. Şiirleri çölün, aslan avlarının, Faslı kraların oğullarının özgür hayatlarının şarkılarını söylüyordu. Zamanın Avrupa'sına isyan eden ilk zayıf, pasif işaretler de bu şiirlerde mevcuttu.⁽²⁾

Engels Barmen'de yaşadığı sürece kulaklarına savaşın sadece uzak yankıları geliyordu. Memleketinde Börne, Heine

ve Genç Almanya şairlerinin isimleri neredeyse hiç bilinmiyordu ve dini topluluklarının üyelerinden birinin böylesine günahkâr ve dînsiz şeyleri okuması fikrinden tiksiniyordu. Yurt dışındaki halkların arasındaki hareketleri görmezlikten geldiler ve politika, edebiyat ya da felsefeyle hiç ilgilenmediler. Engels tatillerini geçirmek üzere Barmen'e dönen kendinden büyük okul arkadaşlarının anlattıklarını dinliyor, bu da ona nefret ettiği çarpık çevreden kaçma isteği veriyordu. Ama daha bir süre kaçamayacaktı.

Okulunu bir yıl erken bitirdi. Mükemmel bir öğrenciydi. Kolayca ve çabucak öğreniyordu ve özellikle dil derslerinde başarılıydı. Babasının oğlunun avukat olma düşüncesini yasaklayıp onu bir tacir yapmasının nedeni bilinmiyor. Engels'i önce kendi işine aldı ve bir yıl sonra da daha çok tecrübe kazanması için Bremen'e yolladı. Bu genç insanın evinden uzakta ayartılmamasına özen gösterdi. Engels ve Ermen şirketi sayesinde genç Engels mükemmel şartlarla bir ihracat şirketinde işe başladı ve yakınları olan papaz bir ailenin yanına yerleştirildi. Kendi kenti gibi Bremen de çok bağnaz bir yerdı. Ayrıca dış dünyayla Wuppertal'dan çok daha farklı bağları olan bir ticaret merkeziydi. Yönetim dini yapısına rağmen insanlara çekingen Prusya bürokrasisinininkinden çok daha fazla özgürlük veriyordu. Sansür daha ılımlıydı ve Prusya'da şiddetle yasaklanabilecek şeylere izin veriyordu. Genç Engels'in önünde birden yepyeni bir dünya açıldı. Bu dünya onu hem çekiyor hem itiyor, hem onu arıyor hem de ondan kaçıyor, varlığının temellerine kadar onu sarsmıştı.

Börne'nin yazıları onu radikal bir politikacı yaptı. Üzerindeki sınırlardan kurtulmak kolay gözüktü. Geçmişle arasındaki yarık çok büyük acı yaratmamıştı. Okul günlerindeki alttan alta, etrafa göstermeden yazdığı isyan şiirleri ona bu yolu hazırlamıştı. Edebiyat onun için büyük anlam taşıyordu ve okul yıllarında yazdığı şiirler, bulanık özgürlük özlelerini ifade eden zamanın şairlerine yönelmesine sebep oldu. Onların sayesinde daha da ileriye doğru yönlendirildi. Börne ile zamanın açık görüşlü gençlerinin gelişim seviyesine ulaştı.

Dinle olan mücadelesiyse çok daha zor oldu. Genç Marx'ın dinle mücadele ettiğine dair en ufak bir kanıt yoktu fakat Engels, çocukluğunun ve gençliğinin inancından en acı ve rahatsız edici işkencelerden sonra kendini kurtarabildi. Kader doktrini baba inancının mihenk taşıydı. Tanrının seçtikleri kurtulacak ve lanetledikleri de sonsuza dek lanetlenecekti. İnsanoğlunun kendi içinde iyilik yapma gücü yoktu, kaderi rahmeti her şey demek olan Tanrı tarafından önceden belirlenmişti. Bu doktrinin insanlık dışı sertliği Engels'i erkenden uzaklaştırmıştı, fakat tamamlayıcıları; Kaderci teslimiyetin yasaklanması, kişinin kurtuluşuna inancının gerekliliği ve teminatının tekrarı için sonsuza dek mücadele etmesi dindarca düşünce ve hareketlerinde yansıyor. İnancının gerekli olduğu söylenen birçok şeyi fanatik abartılar olarak reddetmesine rağmen Bremen'e gittiğinde hala çok dindardı. İnancını sarsan ilk ve kararlı darbe Strauss'un *İsa'nın Hayatı* oldu. İncil'de bir tek zıtlığın bile olması onun inancını paramparça edecekti ve Strauss bir yığın zıtlığı gösteriyordu. Sadece bağınazların İncil'in edebi sözlü ilhamındaki şiddetli ısrarlarıyla ilgili sütunun düşmesiyle bütün yapı tehdit altına girecekti. Genç Engels dört bir yandan kendini çevreleyen şüphelerine karşı bütün gücüyle savaştı. Bir arkadaşına "Her gün dua ediyorum" diye yazdı:

Gerçek için bütün gün dua ediyorum. Buna şüpheye düşer düşmez başladım ve daha hâlâ senin sahip olduğun inanca dönemedim... Yazarken gözlerim doluyor. Varlığımın derinliklerine kadar etkilendim, yine de kaybolmayacağımı ve bütün kalbimle özlediğim Tanrı'ya varacağımı hissediyorum. Bu da elbette ki her ne kadar on binlerce kez İncil'de aksi söylene de yanında yaşayıp öldüğüm Kutsal Ruh'un şahitliğinde oluyor.⁽³⁾

Cemaatine geri dönmedi. Fakat Schleiermacher dini duygularını bir süre canlı tuttu. Fakat bir kere yola girdikten sonra, kendine karşı sıkı ve boyun eğmez bir dürüstlikle yoluna devam etti. Dinden felsefeye geçti. Yirmi yaşında Hegelci oldu ve orada da durmadı. Ekim 1841'de gönüllü olarak Topçu Birliği'ne katılmak için Berlin'e gittiğinde aşırı sol kanatta bir Hegelciydi. Kendini dini, tarihi problemlerle

meşgul etme eğilimi de yaşlılığına kadar koruduğu hoşgörüsüz ruhu da dindar gençlik günlerinden kalmıştı. Marx inatçılığa sık sık sitem ederdi fakat Engels çok daha fazla. Bir keresinde Eduard Bernstein'a Enternasyonal'in Genel Konseyi'ne başkanlık ederken Marx'ın nadiren açık bir zıtlığa yol açan ihtilaflı sorulara bile tahammülsüzlüğünden bahsetmiş, kendisi koltuğa geçtiğindeyse her şeyin oldukça farklı olduğunu söylemişti.

Kısa süre sonra Engels Berlin'deki "Özgürler" grubuna girdi ve orada Schelling'e karşı yapılan mücadeleye, yazdığı iki güçlü kitapla katıldı. *Rheinische Zeitung* ve diğer radikal gazetelerde yazdı. Makaleleri çoğu, diğer Genç Berlin Hegelcileri'ninkinden daha iyi, daha nükteli ve daha kolay anlaşılırdı. 1842 sonbaharında Barmen'e döndüğünde, çok genç bir yaşta -yirmi iki yaşında ki o yaşlarda Marx'ın bir satırı bile yayımlanmamıştı- edebiyat dünyasında oldukça saygın bir yer edinmişti.

Ailesinin yüzünden o zamana kadar yazılarını isimsiz ya da Friedrich Oswald adı altında yayımlamıştı. Fakat kendini "hayal kırıklığına" uğratan oğlunun düşünceleri babası tarafından biliniyor, Engels de bunları saklamak için hiçbir çaba sarf etmiyordu. Engels'in gelişim yılları hakkında çok iyi bilgilendirilen Danimarkalı polis ajanı 1852'de şöyle yazdı:

Aile konseyi onu Almanya'nın aydınlatıcı atmosferinden alıp Manchester'daki fabrikaya yollamaya karar verdi. Babası ona İngiltere'ye gitmesini ve nezih bir işadamı olmasını, aksi takdirde bütün aile desteğini çekeceğini söyledi. O da bir Prusya askeri olarak askerliğini tamamladıktan sonra Manchester'a gitmeyi daha akıllıca buldu. Bu, 1842 sonbaharının sonlarında oldu.^[5]

Engels *Rheinische Zeitung* çalışanlarını görme fırsatını yakalayabilmek için Köln üzerinden seyahat etmeye karar verdi. Marx'la ilk karşılaşması çok sakindi. Marx Berlin Özgürlükçüleri'nden ayrılmak üzereydi ve Engels'de onların müttefiklerinden birini görmüştü. Engels ise Bruno Bauer yüzünden Marx'a karşı önyargılıydı. Yine de Engels'in *Rheinische Zeitung*'a yazmayı İngiltere'den sürdürmesi ko-

nusunda anlaştılar. Engels İngiltere'deki iç kriz hakkındaki ilk yazısını neredeyse Londra'ya varır varmaz, 30 Kasım'da gönderdi.

Engels'in yabancı ülkelerde çabucak yolunu bulma gibi bir yeteneği vardı ve Marx'ın aksine gençlik yıllarında çabucak bir yargıya varabiliyordu. İleri attığı görüşler ne kadar gelişmemiş gözükse de -daha iki gün önce geldiği, yabancı toprakların en derin yapısını ortaya çıkarmaya çabalayan genç bir adam- doğru ve yerinde saptamalardı. Engels Almanya'dayken İngiltere üzerine "sessiz" çalışmalar yapmıştı ve Manchester'a gitmesinin en önemli nedeni de buydu. Fakat başka nedenleri de vardı.

Engels 1842 sonbaharında komünist oldu. Bu yolu seçerken de dini eleştiriden Feuerbach'a varan ve insanoğlunun genel nosyonunun gerçekleştirilmesinin sadece komünizmde olduğunu fark eden diğer sol kanat Hegelcilerinden farklı değildi. Moses Hess ile tanışmış ve onun Almanların felsefe, Fransızların politik, İngilizlerin de ekonomik devrimi yapmaları gerektiğini savunan dünya tarihi kavramından çok etkilenmişti. Hess, Ekim 1842'de Berthold Auerbach'a yazdığı bir mektupta, Engels'le günün sorunlarını tartıştığını ve çıkarken Engels'in ateşli bir komünist olduğundan bahsetmişti.

Marx gibi Engels de komünizme çağdaş Alman felsefesiyle ulaştı. Fakat Engels'in komünistliği diğer felsefi kaynaklarca da beslenmişti. Filozofların vardıkları sonuçlar sadece özel mülkün kaldırılmasıyla gerçeğe geçirilebilirdi ve sadece komünizm insanlığı barbarlıktan kurtarabilirdi. Marx bu sonuca entelektüel gelişim sürecinin bir sonucu olarak ulaşmıştı. Engels ise teorisinde duyularının kanıtlarına dayanarak değişiklikler yaptı. Alt sınıfın durumunu birinci elden biliyordu; bu, "insanlığın tamamen yok olduğunu yansıtan bir durum"du.⁽⁶⁾ Bu insanlıktan çıkma durumunu açıklığa kavuşturmak için yapması gereken tek şey o yolda, felsefenin o yüce yolundan ilerlemektir. Onun için alt sınıf sadece felsefi bir vasıta değildi. Wuppertal'daki alt sınıf, babasının fabrikasında çalışan işçilerdi, insanlıktan

çıkmayı en büyük haliyle görmek için tek yapmak zorunda olduğu şey etrafına bakmaktı. Babasının Manchester'daki fabrikasındaki eğirme işçilerinin Almanya'daki sınıf yurtttaşlarıyla aynı hayvanca varlığı yaşadıklarını biliyordu. Onların bu hayvanca yaşam şekilleri içinde yaşadıkları ekonomik sistemin sonucuydu. Marx gibi felsefe onu da ekonomiye yöneltti. Ekonomik gerçekleri araştırırken onların ortasında yaşaması Engels'e Marx'ın üzerinde bir avantaj sağlamıştı.

Engels Manchester'da yaklaşık iki yıl kaldı ve bunun meyveleri çok oldu. Ekonomi çalışmalarında başarısı "*Politik Ekonomi Eleştirisinin Anahatları*"nda⁽⁷⁾ ortaya çıktı. Marx bu eseri "zeki bir taslak"⁽⁸⁾ olarak tanımladı. Engels bütün ekonomik kategorilerin özel mülkün suretleri olduğu ve burjuva ekonomisinin bütün ayrılıklarının da özel mülkün gerekli sonuçları olduğunu göstermeye koyuldu. Felsefi bir dille ve genellikle ima yoluyla kaleme aldığı bu eser bilimsel sosyalizmin temellerini içeriyordu. Çok övülen serbest rekabet sistemi, kapitalistler ve işçiler arasındaki uçurumu daha da büyütüyordu. Politik ekonomistler, kaynak ve talep dengesi ile fazla üretimin imkânsızlığı konularındaki teorileri üstünde çalışırken, gerçek onlara, eskinin büyük ve-balarından da fazla acı ve kötülük getiren ve düzenli olarak geri dönen kuyruklu yıldızlara benzeyen ticaret krizleriyle cevap verdi. Özel teşebbüsün hâkimiyeti sürerken krizler her biri diğerinden daha evrensel olmak üzere tekrarlandı. Böylece bir öncekinden daha şiddetli bir şekilde daha fazla küçük kapitalist fakirleşiyor ve sadece çalışarak yaşayabilen sınıf büyüyordu.

Engels İngiliz sosyal ve politik planının daha da derinine indikçe, İngilizlerin o zamana kadar güvendiği kategorilerce yenilmeyeceğini de açıkça anladı. Fakat Almanya'da "sözde maddi çıkarların tarihte asla kendi kendine yeten güdüler olmadığına, ama yine de bilincinde olarak ya da bilinçsizce bunların her zaman tarihi gelişime de rehberlik ettiği"ne körü körüne inanıldığını "inatçı İngilizlerin" kafasına bir türlü sokamadı. İngiltere'nin sadece maddi çıkar

çakışmasının farkında olduğu sonucuna vardı. İngiltere’de devrimi prensipler değil çıkarlar gerçekleştirecekti. Fakat bu sadece İngiltere için geçerliydi, Almanya için söz konusu değildi. 1843 sonunda İngiliz arkadaşlarına İngilizce olarak şöyle açıklamaya çalıştı:

Almanlar çıkarlarını hiç gözetmeyen bir ulustur; eğer Almanya’da prensip çıkarla çakışırsa prensip hemen her zaman çıkarın isteklerini susturur. Bu aynı soyut prensip aklı, Almanları politik hiçlik durumuna getiren bu aynı bireysel çıkar ve gerçeğin önemsenmemesi, işte bu özelliklerin ta kendisi, bu ülkedeki felsefi komünizmin başarısını garanti eder.⁽⁹⁾

Ama artık genel prensipleri göz ardı eden bir ülkede, İngiltere’deydi. Komünistliğini maddi çıkar temeline dayandırmak Engels’in görevi olmuştu. Hâlâ devam eden büyük bir işçi hareketi olan Çartistleri buldu. Bu hareketin amacı tamamen politiktir, ama Engels bir an bile bu örgütün sosyalist olacağından ve örgüt üyelerinin kısa süre içinde işçi sınıfına ıstırap veren bütün kötülüklerin kökünün özel mülk olduğunu göreceklerinden şüphe etmedi. Çartistler, evrensel bir onayı zorlayan başarısız bir genel grev girişiminden sonra kendilerini propagandayla sınırlamak zornanda kaldılar. Engels bir Avrupa ülkesinde ilk kez yapılan büyük, bağımsız işçi hareketinin yakın takipçisiydi. Onlarla Manchesterli bir işçi olan James Leach yoluyla tanıştı ve Leeds’te *Northern Star*’ın editörü Çartist yazar George Julian Harney ile arkadaşlık kurdu.⁽¹⁰⁾

Çartistlerin pratikte yaptıklarını takdir ediyordu fakat bir komünist ve ateist olarak teoride Robert Owen’a yakındı. Mantık üstüne kurulu yeni bir dünya ile birliğin oluşturulması için insanlığın kurtarılması gereken üç mantıksız ve egoist kurum olan evlilik bağı, din ve özel mülke karşı Owen’ın verdiği mücadeleyi gönülden destekliyordu. Owen-cılarla ilişki kurdu ve gazeteleri *New Moral World*’de İngilizlere daha önce çok az duydukları kıtasal komünizmin büyümesi ve gelişimini anlattı.⁽¹¹⁾

Engels Avrupa’nın en modern endüstri ülkesi İngiltere’nin, en modern endüstrisi olan pamuk endüstrisi-

nin kalbinde yaşadı. Son yıllarda yapılan “inanılmaz ilerlemelere” rağmen, memleketi Wuppertal burasıyla karşılaş-tırılamazdı. Endüstrileşmenin en bollukla geliştiği yerde alt sınıfın ne büyük sıkıntılara düştüğünü gördü. Aylar boyunca Manchester’ın işçi sınıfı bölgelerinde dolaştı ve kısa sürede yörede yaşayanları daha yakından tanıdı. Alman eğirme işçilerinin ve dokumacılarının kötü durumuna alışık olmasına rağmen burada gördüklerinden çok derinden etkilendi. İngiltere’deki işçi sınıfının durumunu anlatan kitabı geniş araştırmalarına ve gözlemlerine dayanıyordu ve vahşi kapitalizmin en alevli suçlamalar altında kaldığı 1844- 45 kışında yazıldı.⁽¹²⁾

Ağustos 1844’ün sonunda Engels Paris üzerinden, ikinci kez Marx’la görüşmek üzere Almanya’ya gitti. Geçirdikleri on günde tüm teorik alanlarda fikir birliğine ulaşp beraber çalışmalarının temellerini attılar.⁽¹³⁾ Engels Marx’a, Marx’ın ona verdiğinden çok fazla şey getirdi. Her ikisi de özgürce komünizme ulaşmış, her ikisi de aynı anda özel mülkün ürünü ve hükümsüzlüğü olan alt sınıfın özel mülkü yok edeceğini fark etmişti. Fakat Engels burjuva toplumun ekonomisi hakkında çok daha derin bilgiye sahipti. Ekonomik bakımdan gelişmiş İngiltere’de yaşarken Marx’ın bunun diyalektiğini, zıtlıklar üreten doğuştan gelen eğilimini ve böylece de düşüşünü anlamasını umdu. Gerçek bir işçi hareketiyle karşılaşmıştı, alt tabakayı gerçek haliyle görmüştü. Manchester’da burnu sürtülerek şunları yazdı:

Ekonomik gerçekler şimdiye kadar yazılmış tarihte ya hiç ya da çok az önemli rol oynadılar. Modern dünyadaysa, tarihi belirleyici bir güç oldular. Bu ekonomik gerçekler günümüzdeki sınıf çatışmalarının çıkması için temel oluşturdular. Büyük endüstriye sahip ülkelerde, örneğin İngiltere’de bu çatışmalar çok belirginleşmişti ve politik partilerin kurulması, parti mücadelelerinin yapılması ve böylece de bütün politik tarihin oluşturulması için temel teşkil ediyorlardı. Marx sadece aynı sonuca varmakta kalmadı ayrıca Deutsch-Französische Jahrbücher’de devletin sivil toplumu koşullandırıp düzenlemediğini ama sivil toplumun devleti koşullandırıp düzenlediğini yazdı, böylece politikanın ve tarihinin ekonomik koşullarla ve bu

koşulların gelişimiyle açıklandığı bir genellemeye vardı. ⁽¹⁴⁾ Engels 1885'de bu cümleleri yazdığında 1844 sonundakinden çok daha olgun bir şekilde Marx'ın ve kendisinin tarihi gerçeklik hakkında düşündüklerini yansıtıyordu. Bu fikirlerin kesin bir şekilde oluşması tanışıp birlikte çalışmalarından sonra olmuştu. ⁽¹⁵⁾ Engels, Marx'ın devlet ve toplum hakkındaki oldukça soyut fikirlerinin somutlaştırılmasında, Marx da Engels'in politikanın maddi çıkarlara ve sınıf çıkarlarına dayandığını anlamasında yardımcı oldu. Engels sadece İngiltere için geçerli olduğunu düşündüğü bu bağın aslında bütün ülkelerde geçerli olduğunu gördü. Fakat ülkesine bir kez daha gittiğinde hâlâ Almanya'nın eğitilmiş insanların ülkeyi komünizme kazandıracağı fikrini koruyordu.

İki dost ayrılmadan önce Bruno Bauer'le son kez dövüşmeye karar verdi. Engels, Paris'teyken planlanan kitaba katkısını yazdı. Yaklaşık yirmi sayfa tutuyordu. Marx "eleştirel eleştiriyi" son pusu yerinde arıyor ve eleştiriyordu. Hokkabazlara saldırısını öyle büyük bir istekle yapıyordu ki sanki sadece neşelenmek için yazıyordu. Engels karşıtlarının boşluğuna bu kadar çok değinileceğini önceden kestiremediği için Marx'ın 300 sayfa yazması karşısında şaşırıldı. Kitap Şubat 1845'te "*Kutsal Aile* ya da *Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi*" başlığı altında basıldı. ⁽¹⁶⁾ "Kutsal Aile"den kasıt üç kardeşti: Bruno, Edgar ve Egbert Bauer. Kitap pek dikkat çekmedi. Bruno Bauer ve taraftarları kendilerini soyutluğa o kadar kaptırmışlardı ki artık kimse onları fark etmiyordu.

Engels döndüğünde bulduğu Almanya'nın, bıraktığı Almanya'dan çok farklı olduğunu gördü. Geniş esnaf kitlelerinin ve işçilerin artan fakirliği, insanların o zamana kadar sadece duygusal Fransız roman ve kitaplarında okudukları fakirliğin hızla yayılması, dokumacıların ayaklanması, endüstri işçileri arasındaki ilk hareket, kendi hayatlarını süren eğitilmiş kesimin Almanya'da oluşturduğu tamamen yeni özellikler burjuvayı rahatsız etti ve ortaya çıkan problemlerle yüz yüze gelmeye zorladı. 1844'te Almanya'dan bir grev dalgası geçti. Berlin'deki pamuklu bez fabrikalarındaki işçiler ayaklandı, Westphalia'daki demiryolu işçileri de aynısını yaptı. Saksonya, Hamburg ve diğer yerlerde de

grevler oldu. İnsanlar aşağıda bir şeyin, hem de tehdit eden bir şeyin gümbürdediğini fark etti. O bir şey, daha önce polisin çoğunun farkına vardığı milyonlarca insandı. "On dokuzuncu yüzyılın vebası"nı yenmek için tarifler veren kitaplar çıktı. Bettina von Arnim, "*Bu Kitap Krala Aittir*"⁽¹⁷⁾ adlı kitap yazdı. Friedrich Wilhelm IV'un de katkısıyla "işçi sınıfların iyiliği için" hayırsever topluluklar kuruldu. Doğu Prusya'da kurucularının kurma nedenlerine bağlı kalınsa da sosyalist görüşlü aydınları kısa sürede batıdaki topluluklara girmeyi başardı. Elberfeld, Barmen, Köln, Bielefeld ve başka yerlerde hayırseverlerin kurduğu merkezler işçiler için eğitim merkezi ve sosyalist propaganda merkezleri haline getirildi. 1844'te Berlin'deki yerel topluluğu eritmek gerekli oldu.

İlk sosyalist Alman gazeteleri de - *Westfälisches Dampfboot* Bielefeld'de; *Gesellschaftsspiegel* Elberfeld'de, *Sprecher* ise Hamm'de kuruldu ve aynı zamanda çıktı. "Sosyalist" kelimesi bu günkü anlamıyla algılanmamalı, o günlerde sosyalizm acı çeken kitleleri anlamak, haksızlığa karşı çıkmak, insanın soylu içgüdülerine başvurmak ve daha iyi bir dünyaya inanmak anlamına geliyordu. O gazetelerin içerdiği işçi hayatlarını tasvirleri bugün de değerlidir. Duyarlılıkları körleşmemiş herkesin vicdanını sarstılar. O zamanlar komünist fakirlik, açlık ve toplumun sıkıntılarının kararlı muhalefetinden başka bir şey demek değildi.

Moses Hess ve D'Ester gibi eskiden *Rheinische Zeitung*'a katkıda bulunan kişiler sosyalist taraftarlarının önde gelenlerindendi. Engels büyük bir istekle kendini propaganda verdi, işçilere giden yol ona kapanmıştı, yetkililer onun işçileri komünizme kıskırtmasına izin vermezlerdi. En iyi ihtimalle çok küçük gruplara konuşma yapabilirdi. Fakat o sıralarda bu tür bir işin o kadar da gerekli olduğuna inanmıyordu. Bütün umudunu aydınlar üzerinde kazanılması gereken prensiplere bağlamıştı. 1844-45 kışında komünizmin zaferi ona sadece bir kaç yılda, hatta sadece bir kaç ayda kazanılacakmış gibi gözüküyordu. Marx'a Köln'de yapılan propagandanın muhteşem olduğunu yazdı:

Düsseldorf'ta harika taraftarlar, Elberfeld'te komünistler vardı ve Barmen'de polis komiseri bile komünistti. Eğer sadece doğrudan insanlarla çalışabilselerdi, çok kısa sürede zirveye ulaşırlardı. Zenginden fakire herkes komünist toplantılara geliyordu. Ayrıca aktiviteleri de başarısız değildi. Nereye dönerseniz dönün bir komüniste çarpıyordunuz. Konuşmanın tek konusu komünizmdi ve her gün yeni taraftarlar geliyordu. Wuppertal'de komünizm bir gerçektir, neredeyse oradaki bir güçtü.⁽¹⁸⁾ Hareketin bütün hakikatsizliği şu cümlede açığa çıkıyordu: "Neyle olduğunu, ne olduğunu bilmiyoruz ama alt sınıf meşguldür".⁽¹⁹⁾

Engels'in Barmen'deki durumu yavaş yavaş dayanılmaz bir hal aldı. Polis onun hareketleriyle yakından ilgilenmeye başladı ve büyük bir ihtimalle de komünist polis komiseri tarafından tutuklanma olasılığını düşünmek zorundaydı. Ailesiyle olan hayatı, tam bir köpek hayatıydı. Babasının bütün dini fanatikliği yeniden uyanmıştı ve Engels'in bir komünist olarak ortaya çıkması 'burjuva fanatikliği'ni' harekete geçirmişti. Brüksel'deki Marx'a şöyle yazdı, 'Ruhumu kovalayan Hristiyan delâletlerinin kötülüğünü tahmin edemezsin. Babamın beni tamamen reddetmesi için yapması gereken tek şey Eleştirel Eleştiri kitabının varlığından haberdar olması... Artık katlanamayacak'.

Marx'ın ortak işlerine devam etmek için dostunun Brüksel'e gelerek ona katılmasını istemesi acilleşmişti. Nisan 1845'in başında Engels Brüksel'e gitti.

AYDINLATMA

Brüksel'de bir gece geçirdikten sonra, Marx'ın sabah bana [H. Bürgers] söylediği ilk şey şu olmuştu: 'Bugün gidip Freiligrath'ı görmeliyiz. O burada ve Rheinische Zeitung'un "parti siperlerinde" durduğu için ona yaptığı yanlış düzeltmeliyim. İnancını itiraf etmesi her şeyi sildi.'⁽¹⁾

Ferdinand Freiligrath fazlasıyla çok olan Alman şairleri arasından sıyrılmıştı. Egzotik şiirleri Victor Hugo'nun *Les Orientales*'ine eş, ihtirasla yanan, vahşi önsezilerle süslenmişti ve teknik bakımdan da kusursuzdu. Almanya'daki genç insanlar bu şiirlere büyük bir istekle sarıldı, daha önce söz edildiği gibi genç Engels'i de etkiledi. 1840'a doğru Freiligrath Almanya'daki en meşhur şairdi. Kendini "Saf sanat" idealine adanmıştı ve şairin çağdaş arenaya düşmesini değersiz buluyordu. Sık sık şu dizelerini tekrarlıyordu:

*Şair parti siperlerinden
daha yüksekteki bir gözetleme kulesinde durur*

Friedrich Wilhelm IV'un Alexander von Humboldt'un tavsiyesiyle 1842'de bağlattığı 300 thalerlik aylığı karşı çıkmadan kabul etmişti. Şiiri politikanın hizmetçiliği seviyesine düşürme isteği için Herwegh'e açık bir saldırı mektubu yazmıştı. Anlaşılan Berlin'in saray şairi olmak gibi istiyordu. Bu *Rheinische Zeitung*'un büyük bir şiddetle üstüne gitmesine sebep oldu. Gazete "aylıklı şairi" acımasızca alay konusu etti. Marx'a göre Freiligrath "Herwegh'in ve özgürlüğün düşmanıydı".⁽²⁾

Bir yıl sonra Freiligrath devrimci taraftarıydı. Almanya'yı bir dalga gibi kasıp kavuran özgürlük çığlığı hayalciyi

uyandırmıştı. 1844'te sansür yüzünden *Milliyetçi Fantazier* adlı eserinin basımı yasaklandı. Sansürü hiç düşünmeden şiirleri başka bir isimle *İnancın İtirafları* başlığıyla yayımladı, önsözde de o çok konuşulan "aylığı"ndan vazgeçtiğini duyurdu. Kitap yasaklandı, Freiligrath tutuklanmaktan Belçika'ya kaçarak kurtuldu. Belçika'da sadece birkaç ay kaldı. Yine de bu süre "Hoş, ilginç, mütevazı, kararlı insan" olarak tanımlandığı Marx'la dostluk kurmasına yetti. 1848 ve 1849'daki devrim yıllarında Freiligrath'ın şiirsel güçleri doruğa ulaştı ve *Neue Rheinische Zeitung*'da Marx'ın en yakın işbirlikçilerinden biri oldu. Dostlukları yaşamın bütün olaylarına meydan okudu ve Londra'daki zor sürgün yıllarındaki birkaç geçici bozuşmaya rağmen ayakta kaldı. Freiligrath Marx'ın "dostluk kelimesinin en yüce anlamıyla sevdiği"⁽³⁾ bir dostuydu.

Marx, Brüksel'de sadece bir kaç Alman sürgünle tanıştı. Freiligrath'ın "nahos melez ülke" olarak tanımladığı Belçika'da Almanlar kendilerini evlerinde hissetmiyordu. Brüksel'de de sevilmiyorlardı. Üç yıl sonra devrim aleyhtarı hükümeti tarafından Marx ihraç edildiğinde, Engels'in kelimeleriyle ihracı "Almanların Belçika nefretini azaltmıştı". Diğer ülkelerden gelen pek fazla sürgün de yoktu. O yıllarda bir politik mülteci Belçika'da Avrupa'nın herhangi bir ülkesinden çok daha güvenli bir hayat sürüyordu, hatta İsviçre'de bile o kadar güvende sayılmazlardı. Babeuf'un suikastçı arkadaşlarından Buonarotti, Restorasyon'un başında Cenova'ya kaçmak zorunda kaldığında onu mülteci olarak kabul eden tek ülke Belçika olmuştu. 1830 devrimine kadar orada yaşamış, Babeuf ve arkadaşlarının büyük devrim sona erdikten sonra Paris'teki sosyalizmi yasaklayanı tuzaga düşürmek için kalkıştıkları cesur adımı anlatan *Eşitlerin Suikasti* adlı eserini yazmıştı. Kitap Belçika ve Fransa sınırlarının çok dışında bir etkiye sahip oldu. "Fiziksel güç" Çartistler arasında güçlü bir etki yarattı. Sürgün Buonarotti tipindeki insanlara damgasını vuruyordu. Belçika'da bütün Avrupa'nın kapalı olduğu mülteciler vardı, Fransız Blankistler, Polonyalı demokratlar, Alman cumhuriyetçiler, ikinci ve üçüncü nesil sürgünler...

Belçika hepsini kabul etti ve direkt politik faaliyetlere katılmaktan kaçındıkları sürece bu kişilerin topraklarında kalmasına katlandı. Bu küçük ülke bağımsızlığını sadece birkaç yıl önce, uğrunda savaşıarak kazanmıştı; yeri henüz sağlamlaşmamıştı ve güçlü komşularının diplomatik anlaşmazlıklarına karşı akılcıca savaşıyordu. Sürgünler Belçika'dan propagandalarına devam ettiği için bu anlaşmazlıklar kaçınılmazdı ve politik herhangi bir girişimde bulunmak mültecileri sığınaklarından edebilirdi. Bu yüzden basının Fransa'dakinden özgür olmasına rağmen Belçika'da bir "sürgün" gazetesi ya da örgütü yoktu. Bu koşullar, bütün Avrupa'daki atmosferi değiştiren Şubat Devrimi'nin patlak vermesi, daha sonra da Belçika'da liberallerin başa geçmesine kadar sürdü. Marx Belçika'ya gittiği ilk günlerde bu ülkenin acayiplikleriyle tanıştı. Prusya Hükümeti Fransa'yı terk etmek zorunda bırakılan Ruge, Börnstein ve diğerlerinin üzerindeki ihraç emrini Marx'ın ki dışında geri çekti. Marx Brüksel'e daha yeni gelmişti ki Prusya Büyükelçisi ihraç edilmesi isteğinde bulundu. Brüksel'de yaşamak için izin başvurusunda bulunan Marx'a olumsuz yanıt verildi. Araştırmaları sonucu izin verilmesi için Belçika'da güncel politika hakkında hiç bir yayın çıkartmayacağına dair yazılı bir dilekçe vermesi gerektiğini öğrendi. Bunu yaptıktan sonra izin alabildi.⁽⁴⁾ İhraç kararına ve çok daha kârlı bir şekilde kullanabileceği zamanını harcamasına sebep olan "Rusya'nın geri kolonisi" gerici anavatanına kızgındı. Kasım 1845'te artık Prusya vatandaşı olmadığını ilan etti.

Gazetecilik faaliyetlerinden vazgeçmek onun için çok zor olmadı. Aklında yapılacak başka şeyler vardı. 1844 Eylül'ünde yazılan *Kutsal Aile'nin* önsözünde o ve Engels, Bruno Bauer'in yıkılması tamamlandıktan sonra çıkartacakları eserlerinde, yeni felsefi ve sosyal doktrinleriyle ilgili pozisyonlarını ifade edeceklerini duyurmuşlardı.

Marx Paris'ten ayrılmadan önce bir kontrat imzaladığı Darmstadtli yayıncı Leske'ye göndermek üzere iki ciltlik *Politika ve Politik Ekonominin Eleştirisi*'ni yazmayı planladı.

Brüksel'e yerleşir yerleşmez bütün enerjisini bu işe yönlendirdi. Ocak'ta kendisi tatmin olmasa da kitabı bir an önce bitirmesi konusunda Engels'in ısrarlarıyla karşılaştı. Engels kitabın Nisan'dan önce bitmesi gerektiği görüşündeydi. Bu kitap için insanların beyinleri olgundu ve demire sıcakken vurmaları gerekiyordu. Bu formül ilerdeki yirmi yıl içerisinde sık sık tekrarlandı. Engels tekrar tekrar dostunu elindeki eseri "bitirmesi" için zorlayacak, kitaplar arasında materyal toplamayı kesmesi ve yazma işine geçmesi için ısrar edecekti. Engels daha sonra Brüksel'de beraberken Marx'ın kendisine sıkı çalışmanın ne olduğunu ilk kez ve gerçekten öğrettiğini söyleyecekti. Marx'ın bir konuyla uğraşmadaki isteği, kusursuzluğu, bütün detayları öğrenmeden konunun peşini bırakmaması ve o konu üstüne yazılmış her şeyi okumadaki çalışkanlığı Engels'in tabiatına yabancı şeylerdi. *Politika ve Politik Ekonominin Eleştirisi'nin* 1845 yazında çıkması planlanmıştı. İlk cilt olan *Politik Ekonominin Eleştirisi* 1859 yazında, *Kapital'in* ilk cildi ise 1867 sonbaharında çıktı.

Marx bir kez daha kitaplar denizine daldı. Sadece en önemlilerinden bahsetmek gerekirse Buret, Sismondi, Senior, A. Blanqui, Ure, Rossi ve Pecchio gibi ekonomistlerin eserlerini okuyup alıntılar yaptı. 1845 yazında Brüksel'de eserlerini bulamadığı İngiliz ekonomistler Petty, Tooke, Thompson, Cobbert ve diğerlerini okuyabilmek için Engels'le Manchester'a gitti. Tüm bunlara ek olarak önemli bir seri sosyalist kitabın Almanca basımında Engels'le beraber çalışmayı planladı. Bu kitaplar Fourier'in ana yapıtlarını, Owen'ı ve diğerlerini içeriyordu. Fransız yazarlar için girişleri Marx, İngiliz yazarlar içinse Engels yazacaktı.

Fakat 1845 yazında araya başka bir iş girdi. Marx yayıncısına *Politika ve Politik Ekonominin Eleştirisi* üzerindeki çalışmalarına ara vermek zorunda olduğunu bildirdi. Alman felsefesine saldırmak ve Alman sosyalizminin geçmişi ve bugünü hakkındaki olumlu yaklaşımından bahsetmek Marx için ölümcül derecede önem taşıyordu. Bu, zamanın

öncel Alman kavramlarıyla tamamen çakışan ekonomik sisteme halkı hazırlamak için gerekliydi.

Marx ve Engels'in hayatları boyunca bu yapıt ortaya çıkmadı. Sadece çeşitli yerlerde el yazmalarından alıntılara rastlandı. DB Riazanov'un yorulmak bilmez araştırmaları en sonunda 1932'de⁽⁶⁾ çıktığında *Alman İdeolojisinin* Marx ve Engels'in ilk tarih -tarihsel materyalizm- yorumu olduğu anlaşıldı. 1859'da Marx *Politik Ekonominin Eleştirisini* yayımladığında halkı yeni görüşe önsözdeki birkaç cümleyle hazırlayabileceği konusunda kendine güveniyordu. Buna Engels'le beraber çalışarak ulaşması için on beş yıl geçmesi gerekmişti. Bütün eserlerinde onu bir rehber olarak kullanmıştı ve okuyabilen herkes için anlaşılabilir olduğuna inanıyordu. Gereken tek şey son ve belirli bir şekillendirmeydi. Fakat tarihsel materyalizmin doğru yorumlanması etrafında öbeklenmiş sonsuz zıtlıklara dönüp de bakılırsa, *Alman İdeolojisi'nin* 1846'ya kadar bir yayıncı bulamamasının ne kadar acı olduğu düşünülmenden geçilemez.

Komünist İttifakı'nın⁽⁷⁾ başlarındaki anılarında Engels, Marx'ın 1845 baharında Brüksel'de kendisine katılana kadar tarihin materyalist yorumunun ana hatlarını geliştirmiş olduğunu söyledi. İki dost görüşleri arasındaki antitezleri ve Alman felsefesinin ideolojik geçmişini birlikte, ayrıntılı bir şekilde gözden geçirmeye karar verdiler. Bu amaç Hegel sonrası felsefenin eleştirisi şeklinde yerine getirilecekti. Aksi takdirde eleştiri imkânsızdı, çünkü bu, sadece Marx ve Engels'in eski felsefi vicdanlarıyla uzlaşmalarının tek yolu değil, 1840'lardaki entelektüel ve tarihi koşullarda onların durumunun özü olan ve açıklanması gerekirse zihnin insanın varlığını şartlandırmadığı, aksine insanın sosyal varlığının beynini şartlandığına dayanan düşüncenin en etkili şekilde anlatımıydı. Zıtlığa dayanan politik hareket alanındaki en uzaklara erişen sonuçlarla, sadece bu şekilde bir idealizmle gerçekleştirebileceğiydi.

Marx ve Engels'in Eylül 1845 ve Ağustos 1846 arasında yazdıkları, sekiz yaprak halinde katlanmış iki cilt-

din neredeyse yarısı bireysel anarşizmin⁽⁹⁾ teorisini Max Stirner'in tekzibine ayrılmıştı. Marx Stirner'in tarafını büyük bir zevkle tuttu. "Okul öğretmenini" cümle cümle inceledi ve ateistik "egoistten" geriye biraları deviren Berlinli bir kültürsüzden başka hiçbir şey kalmayana dek ona rahat vermedi.⁽⁹⁾ Almanya'da son vakitlerde moda olan, kendini "kaba" komünizmden üstün zanneden "gerçek" sosyalizme karşı da aynı derecede acımasızca davrandı. Onun sosyalist ve komünist sistemlerin ifadesi olan hareketi anlayamamış, iyiliksever edebiyatçılar tarafından Fransız sosyalist ve komünist sistemlerinden ödünç alınmış, yarı anlaşılmış tekliflerle harmanlanmış tatsız bir Alman felsefi mayası olduğunu ortaya çıkardı. Bu tür idealist çöplüğün her çeşidine karşı savaşmak her şeyden fazla gerekiyordu, çünkü sosyal zıtlıklar Almanya'da henüz Fransa ve İngiltere'de olduğu kadar gelişmemişti ve bu ibarelerle zehirlenmiş ülke için tehlikeliydi. Saygıyı hak eden tek filozof Ludwig Feuerbach'dı.⁽¹⁰⁾

Marx'ın o zaman ortaya attığı tarih teorisinin yoğunlaştırılmış özü, Rus dostu Paul Annekov'a yazdığı bir mektupta mevcuttu. Proud-hon'un eleştirisi aslında tarihi idealizmin eleştirisiydi. Marx şöyle yazmıştı:

Toplum nedir, şekli ne olabilir? İnsanların birbirlerini etkilemesinin ürünü. İnsanlar bu ya da şu sosyal şekli seçmekte özgürler mi? Alakası bile yok. İnsanın üretici güçlerinin gelişimindeki herhangi bir devreyi ele aldığınızda ona mukabil bir ticaret ve tüketim şekli bulursunuz. Üretim, ticaret ve tüketime gelişmesinde belirli devreleri ele alın, buna mukabil olarak karşınıza sosyal yapı, belirli bir aile, kademe veya sınıf örgütü, tek kelimeyle sivil toplum çıkacaktır. Böyle bir sivil toplumu aldığınızda sivil toplumun tek resmi ifadesi olan politik durumla karşılaşsınız.

İnsanların kendi üretim güçlerinin -tüm tarihlerinin temelini- özgür efendileri olmadıklarını eklemek gerekiyor çünkü önceki faaliyetlerin ürünü olan bu güçler kazanılırlar. Bu yüzden üretim güçleri insanoğlunun pratik enerjisinin sonuçlarıdır; fakat bu enerjinin kendisi de çoktan insanların kazandığı üretim güçleri ve kendilerinin değil, önceki neslin ürünü olan kendilerinden önceki sosyal formların

oluşturduğu durumlarla koşullandırılmıştır. Her neslin kendinden önceki neslin üretim güçlerini kazanmış olarak bulması, (bunları) yeni üretim güçlerinin ham maddesi yapar. Bu yüzden de insanlık tarihinin devamı sağlanır. Bunun gerekli sonucunda farkında olsalar da olmasalar da insanlığın sosyal tarihi her zaman sadece insanların bireysel gelişiminin tarihidir. Maddi ilişkileri diğer bütün ilişkilerinin temelini oluşturur. Bu maddi ilişkiler maddi ve bireysel faaliyetlerini gerçekleştirdikleri gerekli şekillerdir... İnsanların üretip, tüketip, değiştirdiği ekonomik şekiller, tarihi ve geçicidir. Yeni kazanılmış üretim güçleriyle insanlar üretim metotlarını, üretim metotlarıyla da o belirli üretim metotlarının basitçe gerekli koşulları olan ekonomik koşullarını değiştirirler... Proudhon insanların kumaş, keten, ipek yaptığını anlamıştı. Proudhon'un anlayamadığı kapasitelerine göre kumaş ve keten üretirken sosyal ilişkilerini de kendilerinin ürettiği idi. Proudhon maddi üretimlerine göre sosyal ilişkilerini üreten insanların ayrıca bu sosyal ilişkilerin ideal, soyut ifadelerini de ürettiklerini anlamakta güçlük çekiyordu. Buna göre kategoriler ifadeleri oldukları koşullar kadar az sonsuzdu. Proudhon'a göre birincil gerçekler kategoriler ve soyutlamalardı. Onun görüşüne göre tarihi yapanlar insanlar değil, bu gerçeklerdi... Ona göre itici güçler kategoriler olduğundan kategorileri değiştirmek için pratik hayatı değiştirmeye hiç gerek yoktu. Aksine kategoriler değiştirilirse bunu gerçek hayattaki değişiklikler izlerdi.⁽¹¹⁾

Marx not defterine yazdığı *Feuerbach Üstüne Tezlerin* sonuncusunda şöyle söylüyordu: "Filozoflar sadece dünyayı farklı bir şekilde yorumladılar. Şimdi yapılması gereken bunu değiştirmektir".⁽¹²⁾

Mayıs 1846'nın başında Marx ve Engels, el yazmasının büyük kısmını Almanya'ya gönderdiler. Westphalia'da kitabı basmayı düşünen varlıklı "gerçek" sosyalizm taraftarları buldular. Fakat gerçek mi ya da sözde mi oldukları artık belirlenemeyen iş zorlukları araya girdi. Marx boşuna yeni bir yayıncı aramayı denedi. Marx'ın ve komünist ve eski bir Prusya topçu yüzbaşısı olan, 1846'da Brüksel'de Marx'ı ziyaret eden Joseph Weydemeyer'in bütün çabalarına rağmen kitap basılmadı. Geçmişe baktığında Marx hayatının bir yılını adadığı eserinin yayımlanmasının imkânsızlığından çok fazla etkilenmemişti. Fakat o sıralarda bu, onun

için büyük bir darbeydi. Şu satırları yazdığında tüm bunları çok geride bırakmıştı: "Asıl amacımız olan aydınlatmaya ulaşmış olduğumuzdan el yazmasını çok daha fazla gönül rahatlığıyla farelerin kemiren eleştirisine bıraktık".⁽¹³⁾

İLKEL KOMÜNİZMLE YÜZ YÜZE

Ne eski komünist ütopyaları ne de bir ara Engels'in tesadüfen benimsediği Hess'in "teori" tiplerinin farklı rollerinin bulutlu spekülasyonu, yeni tarih yorumunun karşısında ayakta kalabildi. Almanya ve Fransa'daki komünizm ve İngiltere'deki Çartizm artık olmamış da sayılabilecek kazayla olmuş olaylar, diğer fikirlerle ölçülebilen fikirler olarak ya da mutlak, zamansız, ahlâki ve mantıksal yönden kabul edilebilen ya da reddedilebilen sistemler olarak gözüküyordu. Artık bunlar, Engels'in kelimeleriyle, bastırılmış işçi sınıfının hareketleri ve yönetici sınıf olan burjuvaya karşı gerekli tarihi çekişme şekilleri olarak gözüküyorlardı. Komünizm artık uydurulmuş, hayali, belki gerçekleşmesi mümkün bir sosyal ideal değil, işçi sınıfının doğasını, koşullarını ve çabalarının amaçlarını anlamak anlamına geliyordu.

Komünizm artık bir doktrin değil bir hareketti. Artık prensiplerden ya da Feuerbach veya Genç Hegelcilerin hümanizminden değil gerçeklerden çıkıyordu. İşçi sınıfıyla burjuvazi arasındaki sınıf çatışmasında işçi sınıfının durumunun ve özgürlüğüne ulaşması için gerekli koşulların teorik bakımdan anlaşılması demekti.

Marx ve Engels görüşlerini Alman felsefi teorisine dayandırmışlardı. Artık Avrupalı, öncelikle de Alman işçi sınıfına görüşlerini kabul ettirmek zorundaydılar. "Aydınlatmaya ulaşır ulaşmaz göreve başladık" diye yazan Engels⁽¹⁾ için ilkel komünizmin yıkılması, gereken ilk ve en acil amaçtı.

Wilhelm Weiting Eylül 1844'te Londra'ya geldi.⁽²⁾ Komünist idealleri yüzünden çektiği acılar ve baskılar onun hatırı sayılır ününü artırmıştı. 1843 yazında İsviçre yetkilileri tarafından tutuklandı ve komünizmi yaymak için gizli bir örgüt kurmak ve mülkiyet haklarına saldırmaktan günahkârlıkla suçlandı. Sorgulanması sürerken dört aylık bir hapis cezasına çarptırıldı. Zürih mahkemesince 6 ay daha hapse çarptırıldı ve cezasının sonunda kelepçelerle Prusya sınırına gönderildi. Resmi bir rapora göre "İsviçre'deki komünistler" İsviçre sınırlarının çok ötesinde ilgi çekmişlerdi.⁽³⁾ Weiting'in davasının büyük kitlelere açık olması birçok insanın komünist hareket ve komünizmden ilk kez haberdar olmasını sağladı. Komünist edebiyatın dağıtılmasının imkânsız olduğu bir zamanda herkesin Weiting'in yazılarından alıntılarla dolu resmi raporları alması pek de fena bir şey sayılmazdı.

Bir zamanların şair ve felsefeci terzi çırağı, başarılı genç yazarı evrensel bir sempati kazandı. Goal Şiirleri'ni hapisanede yazdı.⁽⁴⁾ Prusya hükümeti bile yaygın ruh durumunun farkındaydı ve İsviçre yetkilileri onu kendilerine asker kaçağı olarak gönderdiklerinde bile uygun bulunmayarak serbest bırakıldı. Fakat birkaç ay sonra tekrar tutuklanıp Heine'in onu ziyaret ettiği Hamburg'a gönderildi. Heine şöyle yazdı: "Benim bacaklarım Weiting'inkiler gibi demir halkaları taşıyamaz. Bana izlerini gösterdi".⁽⁵⁾

Weitling Hamburg'dan Alan yurttaşlarının onu büyük bir istekle karşıladığı Londra'ya geçti. Fransız mültecileri ve Çartistlerin işbirliğiyle 22 Eylül'de şerefine büyük bir kutlama yapıldı. Fakat zafer şenliği ve heyecan söndü, altı ay geçmeden de hareket içinde çoktan şekillenmeye başlamış olan zıtlıklar ortaya çıkmaya başladı.

Weitling *Olduğu ve Olması Gerektiği Gibi İnsanlık* adlı eserini yazdığı yıllarda ve en olgun eseri olan *Ahenk ve Özgürlüğün Garantileri*'ndeki fikirlerini geliştirirken Adiller Cemiyeti'nin bütün liderleri Paris'te yaşıyordu. 12 Mayıs 1839 ayaklanmasından sonra dağıldılar. Weitling İsviçre'ye gitti. Schapper, Heinrich Bauer ve Moll İngiltere'ye sığındı.

İsviçre'deki küçük komünist gruplar, duygusal, ilkel Hıristiyan komünizmi ve romantik planlarda kendilerini kaybetmişlerdi. Arkadaşlarından ayrılmış ve geri bir ülkede, geri bir esnafla çevrelenmiş olan Weitling kısa sürede kendini son derece ilkel bir ütopyacılığa ve oldukça mantıksız hayal uçuşlarına kaptırdı. Durum batıya giden cemiyet üyeleri için farklı oldu. O zamanlar dünyadaki en ileri işçi hareketi olan Çartizm'den etkilendiler. Çartist liderleriyle dostane ilişkiler kurup Çartist basını okudular ve kendileri de katkıda bulundular. İngiltere'de yaşadıkça kendilerini ilkel komünizmden kurtardılar. 1843'te Weitling kadınların komünalizasyonundan ve acımasız gerilla savaşıyla sömürücüleri çökertecek, 40 bin hırsızdan oluşan bir ordunun kurulmasını amaçlayan fikirlerden bahsetmeye başladığında, batıdaki mülteciler böylesine bir saçmalığa karşı çıktılar.

Hapsedilmek Weitling'in aklını her zamankinden fazla karıştırdı. Zürih mahkemesinden sonra sağduyusunu ve dengesini tamamen yitirdi. Görünüşteki ünü onun kendini insanlığı bütün sefalet ve çilelerinden kurtaracak bir kurtarıcı, lider ve öğretmen olarak görmesini haklı çıkartıyordu. "Londralılarla" Weitling ayrılmak zorundaydılar.

Anlaşmazlık Londra Alman İşçileri Birliği yüzünden alevlendi. Birlik Schapper ve Adiller Cemiyeti'nin altı üyesi tarafından, bir vitrin niyetiyle, yasal bir örgüt olarak, Şubat 1840'da kuruldu. Bu birliklerin asıl amacı propagandaydı, ayrıca hasta arkadaşları için dayanışma sağlıyordu. Birliğin Londra'daki Alman işçileri kolonisinin merkezi olması uzun sürmedi. Üyelerinin arasında Almanların yanı sıra, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Almanlara küçümsenmeyecek hizmetlerde bulunan İskandinavlılar, Hollandalılar, Macarlar, Çekoslavaklar, Güney Slavlar ve Ruslar da vardı. 1847'de üniformalı bir İngiliz muhafız, düzenli ziyaretçi sayılıyordu. Birlik'in doruğa ulaştığı zamanlardı ve 1848 devriminin arifesinde üye sayısında o güne kadar ulaşılan en yüksek rakam yakalanmıştı. 400 - 500 üyesi vardı. Nisan 1846'da Birliği ziyaret politik ekonomist Hugo Hildebrand tanık olduklarını bir mektupta şöyle anlatacaktı:⁽⁷⁾

Sekiz buçuk sularında hatırı sayılır bir bekleyiş ruhuyla Birliğin binalarına vardık. Giriş katta siyah ve diğer binaların satıldığı sıradan bir dükkân vardı. Ziyaretçiler için özel bir yer gözüme çarpmadı. Dükkânın içinden geçip yukarıya çıktık, hole benzer, masa ve sıralarda 200 kişinin oturduğu bir odaya gittik. Yaklaşık 20 kişilik gruplarda oturan adamlar önlerinde bira bardakları, hafif bir akşam yemeği yiyor ya da pipolarını içiyorlardı. Diğerleri ayakta duruyordu. Kapının her yeni gelen için açılmasıyla toplantının yakında başlayacağı anlaşıyordu. Hepsi nezih bir şekilde giyinmişti. Odada terbiyeli bir hal hüküm sürse de adamların yüzlerinden çoğunun işçi sınıfına ait olduklarını okumak mümkündü. Konuşulan dil büyük bir çoğunlukla Almancaydı, fakat İngilizce ve Fransızca da duymak mümkündü. Holün bir ucunda, müziksiz Londra'da doğru odayı bulduğumuzun en iyi kanıtı olarak çalınan, büyük bir piyano vardı. Odada bulunanlardan kimseyi tanımadığımız için kapının yanında bir masaya oturduk. Bizi fark eden çok az kişi oldu. Birer bardak siyah bira ve her zamanki tütünden istedik ve tanıdığımız kişiyi, ev sahibimiz Schapper'i beklemeye başladık. Kısa bir süre sonra siyah bıyıklı, otuz altı yaşlarında, sağlıklı gözükten, büyük, güçlü, emreder edasıyla bir adam Diefenbach'ın [Hildebrand'ın arkadaşı] yanına geldi. Bu adamla derhal tanıştırıldım. O daha sonraları İspanya ve İsviçre'deki kampanyada da, açıkça söylemek gerekirse devrimlerde rol alan eski Frankfurt demagogu Schapper'di. Onunla tanıştığımda çok ciddi ama dostça davrandı ve mesleki durumuma bir çeşit gururla baktığını hissettim.

Kırk yıl sonra hareketin ilk yıllarına bakan Engels'in Komünist Birliği'nin kurulmasındaki en önemli üç insan: Schapper, Heinrich Bauer ve Moll hakkında söylediklerinden burada bahsetmek yararlı olabilir. Engels, Schapper'i 1830'ların ideal profesyonel devrimci tipi, burjuva saadetini ve kendi hayatını her zaman riske atmaya hazır, enerjik, kararlı ve dev boyutlarda biri olarak hatırlıyordu.⁽⁶⁾ Belirli bir düşünce ağırlığına rağmen, kendi teorik anlayışından daha iyi bir anlayışa açıktı. Zekâsı bazen devrimci hevesine kapılıyordu fakat hatalarını her zaman yaptıktan sonra görüyor ve dürüstçe kabul ediyordu. Heinrich Bauer Frankonyalı bir çizmeciydi. Ufak vücudunda büyük miktarda kararlılık ve kurnazlık saklı; canlı, esprili bir adamdı. Son olarak da Kölnlü saatçi, orta boy bir Herkül olan Joseph Moll enerji ve kararlılık bakımından ar-

kadaşlarına eş; zekâ bakımından onlardan üstündü. Teorik anlayışa açık olmasının yanında doğuştan diplomattı.

Hildebrand şöyle devam etti:

Schapper onunla oturmamız için bizi holün bir ucuna davet etti ve bana Birlik kurallarının gösterildiği bir ilan tahtası gösterdi. Kurallar Alman İşçileri Eğitimsel Birliği başlığı altında yazılmıştı. Hayatını dürüstçe kazanan ve kendine saygılı herkes üyelik için uygundu; fakat her yeni üye, bir başka üye tarafından önerilmeliydi. Birlik yöneticileri bir başkan, bir sekreter, bir kütüphaneci ve bir maliyeciden oluşuyordu. Üyeler iki sınıfa ayrılıyordu:⁽¹⁾ Üyelik şartları yukarıda belirtildiği gibi olan ve kendi komünist gruplarını oluşturanlar.⁽²⁾ Sadece Birlik'in eğitimsel faaliyetlerinde yer alanlar. Oylamaların olduğu toplantılara katılan, yöneticileri seçen ve yeni üyelerin kabulünde oy kullananlar sadece ilk kategorideki üyelerdi. Diğerleri sadece pasif roller alıyor, komünist toplantıların hiçbirisine katılmıyor ve sadece aidatlarını ve eğitimsel toplantılardan birini kaçırdıysa ceza ücretlerini ödüyorlardı. Birlik'in temel düşüncesi, insanın bağımsızlığına ve öz bilgiye sadece aklını eğitip yetiştirerek ulaşabileceğiydi. Bu sebepten dolayı her akşam çeşitli eğitimlere adanıyordu; İlk akşam İngiliz diline, ikincisi coğrafyaya, üçüncüsü tarihe, dördüncüsü resim ve fiziğe, beşincisi şarkı söylemeye, altıncısı dansa, yedincisi de komünist politikaya ayrılmıştı. Eğitim konuları her yarıyıl da bir değiştiriliyordu...

Önceden belirlenen yerlerimize oturduk. Bu arada hol kalabalıklaştı, doktor olduğunu öğrendiğim başkan toplantıyı açtı. Ciddi bir sessizliğe ulaşıldıktan sonra herkes piposunu ağzından çıkarttı ve tasvir gücü gerçekten imrendirici olan terzi çırağı sekreter vatandaş Hildebrand ve vatandaş Diefenbach'ın vatandaş Schapper tarafından misafir olarak davet edildiğine dair bir bildiri okudu ve buna karşı çıkan olup olmadığını sordu. Bundan sonra son zamanlardaki olaylara dikkat çekildi ve vatandaş Schapper haftanın olaylarından oluşan raporunu sundu. Raporu açık, kapsamlı ve bilgilendiriciydi. Kulüple çok yaygın bir şekilde mektuplaştıkları açıktı, çünkü Madrid'ten gelen bir mektuptan bahsediyordu ve bu mektubun içerdiği Christina'nın hiyerarşik eğilimleri yüzünden ortaya çıkan askeri despotizmden, hiçbir gazetede yayımlanmadığından daha çok ve ayrıntılı bir şekilde bahsediliyordu. Hitabı baştan sona açıkça belli olan güçlü komünist

renkleriyle doluydu ve işçi sınıfı teması da baştan sona geçen kırmızı bir ip gibiydi. Dürüstçe itiraf edebilirim ki iyi dozda bir liberalizme katlanabilirim, fakat bazı yerlerde saçların diken diken oldu...

Konuşma dinleyiciler üzerinde büyük bir etki yarattı ve sürekli bir alkışla izlendi. Komünist toplantının son dakikaları Hristiyan dininin itiraz edilebilirliğinden bahseden bir yazının sekreter tarafından okunmasıyla geçti.

Daha sonra yeni bir tartışma konusu ortaya atıldı. Bu tartışma komünist ülkede çocukların eğitilmesi için ne gibi düzenlemeler yapılması gerektiği üzerineydi. Tartışma süresinde şaşırarak orada bulunan adamların, en azından yarısının evli erkekler olduğunu fark ettim. Malesef tartışma başlangıç devrelerinden öteye gidemedi ve sonuçta merakımı gidermek için bulabildiğim kadınların komünistleştirilmesine ve özgürleştirilmesine karşı olmaları, kadını erkeğin zihinsel tamamlayıcısı, evliliği de erkek ve kadının faaliyet, karakter ve kapasitesi tamamen farklı olsa da kadın ve erkeğin eşit haklara sahip oldukları ahlaki bir kurum olarak gördükleriydi. Eğitim zihinsel ve fiziksel, özel ve politik olmalı ve doğumdan önce başlamalıydı.

Artık gece yarısını geçtiğinden bu konuların tartışılması gelecek haftaya ertelendi. Daha sonra Schapper'le liberalizme düşmanlığı konusunda çok ciddi ve özel bir tartışma yaptık, Silezyalı bir işçinin de aralarında olduğu birkaç üyeyle de konuştum. Birlik Kütüphanesini inceledim ve bazı komünist yayınlar satın aldım... Toplantı çok dostça ve iyi bir havada sona erdi. İkinci tekil kişinin yaygın kullanımı sadece kulüp kurallarından çıkmamış, ayrıca üyelerin kalplerinde kök salmıştı.

Alman işçiler sadece yaşadıkları İngiltere'dekileri değil, evleri olan Almanya'daki politik olayları da yakından izliyorlardı. Onların görüşleri tüm Avrupa'yı ele geçirmişti. Weitling'in hükümdarlığı bu dünyada geçerli değildi. Fark ettiği tek farklılık, tamamen reddettiği şimdiki zamanla parlayan bir gelecekti. Geri kalan her şey kötüydü. Schapper ve arkadaşları uzlaşmaz parti ve sistemlerden oluşan dikenli yolda, sabırla kendilerine bir yol bulmaya çalışıyorlardı. Weitling ise sadece duygularını izliyordu. İncil, sevgi, soylular ve iyilerin yanındaydı. Onun görü-

şüne göre insanlar yeni sosyal düzene hazırdı ve geriye kalan tek görev, kararlı kardeşlerin oluşturduğu küçük bir topluluğun, devrimci bir örgütün kararlı teşebbüsüyle insanları baskıcılardan kurtarmasıydı. Eski, modası geçmiş dünya, gözükmeden devrimci olan kitlelerin menfaatleri için devrimci bir azınlığın diktatörlüğünün vuruşuyla ezilecek ve bu azınlık amacına ulaşmak için hiç bir şeyden yılmayacaktı. Weitling'in 1845'te yazdığı şu satırlarda, Marx'ın yirmi yıl sonra aynı mücadeleyi vermeye zorlandığı Bakunin'in sesini duymak mümkündür:

Bence [Weitling'e göre] herkes, suçlular bile, komünizm için hazırdır. Suçlular şu andaki toplum düzeninin ürünüdür ve komünizmin altında suçlu olmayacaklardır. İnsanlık mecburen her zaman devrime hazırdır yoksa asla hazır olamaz. İnsanlığın devrime asla hazır olmadığı muhaliflerimizin ifade tarzıdır. Onları izleyecek olursak ellerimizi dizlerimize koyup kızartılmış güvercinlerin ağızımıza girmesini beklemekten başka şansımız kalmaz.

Weitling bu sözleri Haziran 1845'te, Alman işçileri Birliği'nin bir toplantısında söylemişti.^[9] Yılbaşından beri komünizmin temel sorunlarının tartışıldığı, düzenli haftalık toplantılar yapıyordu. Birlik üyeleri için eski yurttaşları ve kendileri arasındaki uçurumun boyutları yavaş yavaş netleşmişti. Kendi geçmişlerinden kopmak hiç de kolay değildi. Liderlerine kişisel olarak bağlı olduklarından arada bir yol bulabilmek için geçinemeyenlerin arasını yapmaya çalıştılar. Ayrıldıkları için neredeyse özür dilediler fakat bölünme artık daha fazla ertelenemezdi. Konuşmacıları Schapper, Weitling'e cevaben kendisinin de sekiz, hatta altı yıl önce aynı şekilde konuştuğunu söyledi. Fakat artık böylesine acı tecrübeler geçirdikten sonra insanların henüz devrime hazır olmadığını, olsalardı "insanlar devrime hazır" diye bir cümlemin kurulamayacağını ifade etmek zorunda kaldı. Konuşmasını gerçeğin insanların kafasına tüfek dipçikleriyle vurarak yerleştiremeyeceğini söyleyerek tamamladı.

Londra Alman işçileri Weitling ve dürüst fikirlerini saygıyla karşıladı; fakat büyük bir çoğunlukla Schapper'i

seçti. Weitling yenilgiyi kabullenemedi. Schapper'ın mantığını biraz olsun bile anlayamamıştı. Entrika ve hıyanetten şüphelenerek kızgın bir şekilde Londra'dan ayrıldı.

Engels 1843'te Birliği'n önemli üyeleriyle tanıştı. 1845 yazında Londra'da iki yıl önce ilk devrimci işçi sınıfı mensupları olarak tanıdığı ve üzerinde "müthiş bir etki" yapan Schapper, Bauer ve Moll'ü Marx'la tanıştırdı. Elimizdeki materyallerden Marx'ın Birliği'n bir toplantısına katılıp katılmadığını söylemek imkânsız; fakat Weitling'e karşı gelişmeleri büyük bir dikkatle izlediğini biliyoruz. Böylece Marx'ın özel görevi olan, bilimsel sosyalizmi duygusal komünizm, felsefe ve prensiplerden koparması için yol açıldı. En acil ve pratik amacı, hareketi doğru yola yerleştirmek ve gelişimini hızlandırmaktı.

Birlik'in bu amaç için yararlı olabilecek bir olanağı vardı. O da diğer ülkelerdeki üyelerle aktif haber alışverişiydi. İşçileri göç ettikleri ülkelerde ilgilendiren politik olayları içeren oldukça düzenli raporlar tutulmuştu. Marx üyelerle beraber Birlik'in yazışmalarını daimi bir kurum haline getirmeye ve bunu tüm gruplarla, komünist ve sosyalist hareketin bütün temsilcilerine yaymaya, böylelikle haberleşmeye daha yüksek bir düzeye getirmeye karar verdi. Raporların gönderilmesi ne kadar arzulansa da görüşlerin açıklığa kavuşturulması hâlâ daha önemliydi. Bu amaca tek tek ülkeler arasında ve ülkenin kendi içinde yazılı irtibata geçilmesiyle ulaşılabilirdi.

Brüksel'i merkezi olarak belirleyen Marx 1846 baharında yazışma komitelerinin kurulması işine girişti.⁽¹⁰⁾ Bütün bunları tamamlayıcı olarak da hareketle ilgili sorunların bütün bakış açılarından tartışılacağı bir gazete çıkartmayı planladı. 5 Mayıs 1846'da Proudhon'a yazdığı bir mektupta yazışma komitelerinin yerine getirmeleri gereken görevleri şöyle anlattı:

İki dostum Friedrich Engels ve Philippe Gigot (her ikisi de Brüksel'de) ile beraber Alman komünist ve sosyalistleriyle Almanya'da yazışmayla yürütülebilecek sosyalist propaganda, bilimsel konular ve benzer popüler yazıların

denetlenmesi konusunda düzenli bir yazışma organize ettim. Fakat yazışmaların asıl amacı Alman sosyalistleri Fransız ve İngiliz sosyalistlerle ilişkide tutmak, yabancıları Almanya'daki sosyalist hareketten haberdar etmek ve Almanya'daki Almanları Fransa ve İngiltere'deki sosyalizmin gelişimi konusunda bilgilendirmek olacaktır. Bu yolla fikir ayrılıkları gün ışığına çıkacak, fikir alış veriş ve tarafsız eleştiri sağlanacaktır. Bu da sosyalist hareketin edebî kolunun kendini milliyetçilik kısıtlamalarından kurtarmak için attığı bir adım olacaktır. Zira şu anda yurtda olduğu kadar yurt dışındaki olaylardan da haberdar olmak herkesi kesinlikle fazlasıyla ilgilenmektedir.

Almanya'daki komünistlerin yanı sıra yazışmamız Paris ve Londra'daki Alman sosyalistleri de içerecektir. İngiltere ile ilişkilerimiz çoktan kurulmuştur; Fransa içinse hepimiz sizden daha iyi bir yazışmacı bulmamızın imkansız olduğuna inanıyoruz.

Fakat Proudhon daveti kabul etmedi.⁽¹¹⁾ Her şey yoluna girdiğinde yardım etmekten memnuniyet duyacağını ama şimdilik bunu lüzumsuz bulduğunu söyledi. Brüksel komitesiyle ilişki kuran tek Fransız sosyalist Louis Blanc oldu. Çok aktif gibi gözükmesine de İngiltere'den G. Harney işbirliği yapmak istediğini bildirdi. Schapper ve arkadaşlarıyla oldukça canlı yazışmalar sürdürüldü ve buna Adiller Cemiyeti'nin Paris bölümünden, özellikle Ewerbeck olmak üzere, birçok üye katıldı. Almanya'daki temaslar hakkında çok az şey biliniyor; fakat Silezya ile Wuppertal'da ressam Köttgen, Kiel'de Doktor Georg Weber arasında yazışmalar vardı. Marx'ın dostu Doktor Roland Daniels'in liderliğindeki Köln komünistleri önceleri yazışma davetini erken olduğu için geri çevirse de⁽¹²⁾ daha sonra Brüksel'e rapor yolladı. Genelde gevşek bir yapılanma olan yazışma komitesi pek başarı sağlayamadı. Alman komünist çevreleri dışında sağlam bir yer edinemedi, raporlar düzensizce gönderildi ve komünizmin teorik gelişimine pratik hiçbir katkıda bulunulmadı. Fakat en önemli Londralı Alman İşçi Birliği ile Marx'ı daha da yakın temasa sokarak, bu bakımdan amacına ulaştı. Schapper ve arkadaşlarının görüşleri Marx'inkilere daha da yaklaştı.

Weiting "bu yeni propaganda sistemiyle" herhangi bir şekilde ilişkide bulunmayı reddetti. Prestijinin günden güne azalmasını büyüyen bir kızgınlıkla izledi. Bilimsel komünizm temellerine dayanarak tüm komünistlerin işbirlik'ini amaçlayan bu özgür yeni örgüt, kendisinin duygusal bin yıllık barış devri inancı ve suikastçı gizli örgütlerin taktiklerinden başka her şeyi desteklemeyi reddeden önyargılarına aykırı düşüyordu. İngiltere'de kalışı ona sadece politik alanda hayal kırıklığı değil birbiri ardına kişisel başarısızlıklar da getirdi. Hiçbiri başarılı olmayan birkaç yöntem denedi. "Düşünce ve konuşmada mantıklı bir eğitim" yoluyla bilimde devrim yapmak ve yapay evrensel bir dil bulmak gibi muhteşem fikirlerine hiç kimse ilgi göstermedi! Elbette ki entrikacı aydınlar suçluydu, onun yayıncılarla arasını bozmuşlardı. Weitling iftiracı biri olarak ün kazandı. İlk yazıları içinden çıktığı bastırılmış sınıfın kızgınlığının güçlü çığlığıydı, fakat yarı eğitilmiş ve "bu dünyanın" bilimine güvensizliği nedeniyle bir sistem kâşifi olarak gülünç bir anlamsızlığa düşmüştü. Londra'lı komünistler kendini bırakıp Marx'ı izlemeye başladıklarında gerçeği görmek zorunda kaldı. 1845 yazında Marx'la Londra'da kısa bir görüşme yaptı, 1846'nın başında Avrupa kıtasına geri dönerken de Brüksel'de durdu. Brüksel yazışma komitesi henüz yeni kurulmuştu, Weitling'in hâlâ sahip olduğu prestiji göz önünde bulundurduğunda komiteyle işbirlik'ine daveti kaçınılmazdı. Marx onu davet etti.

Marx ve Weitling'in 30 Mart 1846'daki karşılaşmalarıyla ilgili günümüze kadar gelebilmiş iki kaynak bulunuyor. Birisi Weitling'in Moses Hess'e yazdığı bir mektup, diğeri o zamanlar Marx'a çok yakın olan ve onunla Brüksel'deki komünistler sayesinde tanışan Rus yazar Annenkov'un konu hakkındaki detaylı bir hikâyesi.⁽¹³⁾ Annenkov, Marx'ın o yıllardaki tek tanıtımını verdi ve hareketin o zamanlardaki atmosferini karşılaştırılamaz bir şekilde yansıttı. Otuz yıl sonra bile genç Marx'ın 1846'nın o bahar akşamındaki halini hatırlıyordu:

Marx tamamen enerjiden oluşmuş, ne istediğini bilen, sarsılmaz bir inanca sahip biri olduğu kadar dış görünüş olarak da son derece fark edilir birisiydi. Kalın siyah yele gibi saçları, kılı elleri ve ters iliklenmiş paltosuyla davranışı ve görünüşü garip gözükse de saygı görmeyi isteme hakkı ve gücüne sahip bir adamın görünüşüne sahipti. Hareketleri zarif değildi ama cesur ve kendine güvenliydi. Davranışları tüm sosyal davranışlara aykırıydı. Fakat yine de biraz kibirli ve gururluydu ve metal gibi keskin sesi insanlar ve üstlerinde bıraktığı radikal hükümlere oldukça uyuyordu. Hiçbir karşı çıkmaya izin vermeyen emir cümleleriyle konuşuyordu ve bu da kullandığı, bana göre son derece çatlak ve ıstırap veren bir ses de olsa, tonla yoğunlaşıyordu. Bu ton onun insanların kafalarına hükmetme ile kanunlarını kabul ettirmedeki kesin inancını ifade ediyordu. Gözlerinin önünde gücün fantezi anlarında gözükebileceği gibi demokratik bir diktatörün canlandırması duruyordu.

Onunla karşılaştırıldığında Weitling neredeyse iki dirhem bir çekirdekti, "Oldukça züppece kesilmiş bir sakalı vardı. Züppece bir palto giymiş, yakışıklı, sarışın, genç" bir adamdı. Annenkov'un hayal ettiği, iş ve düşüncenin yükünden ezilmiş kasvetli, acılı bir işçiden çok gezginci bir tacire benziyordu.

Toplantıya katılanlar Engels, Belçikalı Gigot, Edgar von Westphalen, Marx'ın karısının erkek kardeşi, Weydemeyer, Seiler, Almanya'dan kaçmış bir Alman sicil memuru ve gazeteci Heilberg'di. Küçük yeşil toplantı masanın başında oturan Marx "elinde bir kalem, aslan başını bir sayfa kâğıdın üzerine eğmişti". Tartışma konusu Almanya'da propagandanın nasıl bir şekil alması gerektiği idi. "Uzun, dik, ciddi ve ayrıcalıklı bir İngiliz gibi gözükken" Engels ayağa kalktı ve karşıt görüşleri açığa çıkartmanın ve genel bir programda karar kılmanın ne kadar gerekli olduğunu anlatmaya başladı, fakat savaşa susamış ve sabırsız Marx Weitling'e yönelttiği bir soruyla Engels'in sözünü kesti. "Fakat söyleyin Weitling" dedi "devrimci sosyal heyecanınızı savunan tartışmalarınız nelerdir ve gelecekte bunu neye dayandırmayı amaçlıyorsunuz"? Annenkov yeşil masanın etrafındaki küçük grupta ateşli tartışmayı başlatan bu açık soruyu aynen hatırlamaya çalışıyordu.

Bu alışılmamış izleyicilerin önünde Weitling her zamanki güveni ve konuşma yeteneğini kaybetti. Belirsiz ve kafası karışık bir şekilde konuşuyor, durmadan kendini tekrar ediyor, söylediklerini düzeltiyor ve hedeflediği tartışmaları zorlukla yapabiliyordu. Konuşmaları "sıradan liberal sözlerden" oluşuyordu. Yeni ekonomik teoriler yaratamadı, ona göre Fransız doktrinleri etraflı ve yeterliydi. İşçiler gözlerini açmalı, hiçbir söze güvenmemeli ve umutlarını sadece kendilerine bağlamalıydılar.

Marx kızgınca çatılmış kaşlarıyla onun sözünü kesip alaylı cevaplar vermeye başlamamış olsaydı Weitling çok daha uzun konuşabilirdi. Fantastik umutların uyanışı acı çeken insanların kurtarılmasını değil, düşüşlerini sağlamıştı. Özellikle Almanya'da işçileri soyut öğreti ve güçlü bilimsel fikirlerle etkilemeye çalışmak boştu, ağzı açık birçok eşeğe hitap eden heyecanlı bir Apostol gibi propagandayla prensipsizce oynamaktı. Güçlü bir hareketle bana [Annenkov] işaret ederek ekledi "İşte burada aramızda bir Rus var. Onun ülkesinde Weitling, ama sadece Rusya'da senin rolün için bir yer olabilir, belki de saçma Apostoller ile saçma genç adamlar arasında başarılı birlikler kurulabilir" dedi. "Fakat Almanya gibi gelişmiş bir ülkede" diye devam etti Marx "yerleşmiş, somut bir öğreti olmadan hiçbir şey elde edilemez ve yapılmış olanlardan dolayı bugüne dek gürültü, zararlı heyecan ve asıl sebebin yok edilmesinden başka hiçbir şey elde edilememiştir".

Sonraki gün yazdığı bir mektupta Weitling, Marx'ın konuşmasını uygun olmayan insanların "para kaynaklarından" bir an evvel ayrılması gerektiğini söyleyerek özetledi. Marx'ın partinin "kalburdan geçirilmesi" isteğini tamamen yanlış anlaması Weitling'in o eski entelektüel koalisyon hayalinden kaynaklanıyordu. Marx'ı anlamadan dinlemişti⁽¹⁴⁾ Marx komünizmin derhal anlaşılmasından bahsedilemeyeceğini söylemişti, ilk önce yönetime burjuvazinin gelmesi gerekiyordu. 40 bin haydutla eski toplum düzenini yok edebileceğine ve Hristiyan faziletine dayanan yeni bir toplum kurabileceğine inanan Weitling bunu nasıl anlayabilir-

di? Marx'ın tarihsel gelişim yorumu ile arasında aşılamaz bir uçurum oluştu. Marx bu konuda daha sonraki üç yıl boyunca da bütün bir ekonomik, yani politik devri geride bırakmak için sadece karara ihtiyaç olunduğuna inanan sabırsızlara tekrar etmek zorunda kalacağı şeyler söyledi. Marx Avrupa'daki gelecek devrimin feodalizmin tüm kalıntılarını yok etmesi gerektiğini, liberal ve radikal burjuvayı göreve getirip böylece de işçi hareketi için ilk kez politik koşulları yaratması gerektiğini belirtti. Bu nedenden ötürü partinin, "felsefi" komünizm ile esnafların komünizmi arasındaki mücadelenin kalburdan geçirilmesini istedi. Weitling duygunun sahneden yuhalanarak indirilmesi gerektiğini düşündü, Marx'ın işlenmemiş duyguyu bilimsel anlamıyla değiştirdiğini anlamadı. Marx "gizli propaganda" artık son verilmesini istediğinde bu Weitling için hareketin kendisinin sonu anlamına geldi. Bir tek propaganda şeklini, gizli örgütün suikast propagandasını tanıyordu. Kitlelerin ham ve olgunlaşamaz olduğuna inandığından kitle hareketini istemez, isteyemezdi.

Marx'ın eleştirisi Weitling'i en zayıf noktasından vurmuştu. Kendi kendini eğitmiş olmanın verdiği güvensizlikle bir kez daha aydının korkulan ve nefret edilen gururunu hissetti. Acı çeken dünyadan ve insanların kederlerinden uzakta sürdürülen çalışma analizi ve eleştirinin hiçbir şey elde edemeyeceği cevabını verdi.

Bu sözlerin üzerine Marx masaya yumruğunu öyle hidetle, öyle kuvvetlice vurdu ki lamba sallandı. Ayağa fırladı ve şöyle haykırdı:

'Cehalet henüz kimseye yardım etmemiştir!'

Biz de onu izledik ve ayağa kalktık. Konferans bitmişti. Marx alışılmamış derecede sinirli bir heyecanla odada bir aşağı bir yukarı yürürken ona ve diğerlerine çabucak hoşçakal dedim ve gördüklerim ve duyduklarımdan son derece şaşırılmış bir şekilde eve gittim.

Marx ve Weitling arasındaki belirgin uçurum Mayıs 1848'e kadar oluşmamıştı. Weitling Marx'a o sıralarda çıkartacağı gazete için bir makale bile gönderdi ve Gsermaye-

nin üzerinde oturan aydınların liderinin” yardımını kabul etmeye hiçbir şekilde karşı çıkmadı. Fakat Marx partinin elenmesinde ısrar etti ve ilk darbe Weitling ile aynı şekilde düşünen ve dostu olan Hermann Kriege’e geldi. Engels’in bir yıl önce Marx’a “Harika bir ajitator” olarak önerdiği Kriege genç ve yetenekli bir adamdı ve haftalık *People’s Tribune*’u çıkarttığı Amerika’ya göç etmişti. Onun asla gerçek olmayan “duygusal” komünizmi Amerika’da en şişirilmiş duygusallığa kadar düştü. *People’s Tribune*’de komünizmi saçmalaştırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Her şeyin ötesinde Kriege komünizmle uzaktan yakından hiçbir alakası olmayan insanlara son derece ayırım gözetmez bir tutumla maddi destekte bulundu. Brüksel grubu bu faaliyetlerin hiçbir şekilde kendileriyle alakası olmadığını açıkça tüm dünyaya açıklama zamanının geldiğini hissetti. Çoğu çok kısa süre önce yurttaşları olan bir adamı reddetmeyi oldukça zor buldu. Fakat Marx ve Engels bunu yazışma taslaklarında ortaya koyunca herkes izledi. Çünkü parti bir gruba düşmemeliydi ve parti kendine ait olmuş veya olan insanlardan daha önemliydi. Uzun tartışmalar oldu ve 11 Mayıs’ta grup Kriege’in taşkınlıklarına karşı açık bir protesto başlatmaya karar verdi. Bir tek Weitling imzalamayı kabul etmedi. 16 Mayıs’ta litograf yazışmalar Almanya, Paris, Londra ve New York’a gönderildi. Aynı gün Weitling, Marx’a gönderdiği metnin derhal geri verilmesini istedi. Bu da son kopuş oldu.⁽¹⁵⁾

KOMÜNİST BİRLİĞİ⁽¹⁾

Yazışmanın sert dilini eleştirseler de Alman komünistler Marx'ın tarafını tuttu. Böylece Brüksel komitesi "felsefi ve duygusal" komünizmle açık olarak savaşılmamasını istedi. Bu, Brüksel komitesinin "entelektüel kibrine" isyan eden Schapper ve arkadaşlarını üzdü. Kendilerinin duygusal eğilimlerinin olmadığını iddia ettiler. İyi niyetli "duygusal" komünizme karşı Marx'ın vahşi saldırısından ziyade daha ılımlı bir yaklaşımın tercih edilmesi gerektiğine inanıyorlardı. Marx vazgeçemezdi, vazgeçmedi de. Eğer küçük komünist seçkin sınıfı geniş işçi kitlelerini etkilemek için hiçbir çabaya ve açık, belirli görüşe sahip değilse o zaman başarısız olmaya da mahkûmdu. Marx çok büyük önem verdiği Londra'daki Alman komünistlerle yazışmalarını -daha sonra yazdığı gibi- bunun için kullandı:

O zamanlar Birlik'in gizli öğretisini oluşturan Alman felsefesi ile İngiliz ve Fransız sosyalizmi ya da komünizmini yarı basılmış yarı litografla broşür haline getirilmiş, acımasız eleştirilere maruz kalan çeşitli yazışmalarda anlattım. Tek makul teorik temelin burjuva toplumun ekonomik yapısını bilimsel anlayışla değiştirmek ve sonunda da amacımızın herhangi bir ütopya sistemini hayata geçirmek değil, toplumun gözlerimizin önünde tarihi bir devrimsel yolla değişimine bilinçli olarak katkıda bulunmak olduğunu açıkladım.⁽²⁾

Mümkün olan yerlerde yazılı propagandaya ek olarak sözlü propaganda da yapıldı. Engels özellikle, Ağustos 1846'da yerleştiği Paris'te aktıftı.

Londra ve Paris'teki Adiller Cemiyeti üyeleri isteksiz oldukları için Marx bilimsel ve ütopyacı sosyalizmden birini seçmeleri için karşlarına çıktığında bir çıkmaza düştüler. Yıllardır kabul ettikleri bir şeyden vazgeçmek çok zordu; fakat yine de şüphelerini yenip Marx'ı izlediler. Ondan öğrendikleri, olaylar hakkında kendi anlayışlarını geliştirebilmelerini sağladı, kendi tecrübelerine anlam ve birlik getirdi, İngiliz işçi hareketinin tarihsel önemini kavramalarını kolaylaştırdı ve onlara ihtiyaçları olan sağlam görüş noktasını verdi. Bu onların ileriki yıllarda geride kalmadığı anlamına gelmiyordu. Fakat söz konusu iki yıl boyunca Marx öncü kol işçi sınıfını bilimsel sosyalizm konusunda ikna etti.

Adiller Cemiyeti'nin merkezi ofisleri -sadece gelenekler yüzünden, çünkü üyelerinin ağır basan çoğunluğu artık Fransa'da yaşamıyordu- 1846 sonbaharına kadar Paris'te kaldı. Gerçek karargâhlar Londra'daydı. Schapper ve yurttaşlarının Londra'da yarattıkları kanuni işçi örgütleri türünde yapılanmaları Paris'te kurmak imkânsızdı ve Fransa'da, embriyo halinde bile İngiltere'deki Çartistler gibi bir kitle hareketi yoktu. Paris'te suikastçı gizli örgütlerin eski şekilleri hâlâ korunuyordu. Yükselen işçi sınıf hareketinin ihtiyaçlarına karşılık vermiyorlardı. Marxçı eleştirinin ilk sonucu Adiller Cemiyeti'nin tekrar organize edilmesi oldu. Cemiyet memurları 1846 sonbaharında tekrar seçildi. Schapper, Moll ve diğer "Londralılar" lider oldu.⁽³⁾

Kendi yazışmalarındaki kelimelerle, devrim yaklaşımlarının "büyük bir ihtimalle dünyanın kaderini yüzyıllarca belirleyeceğini" hissettiler. Acil görevlerinin Marx'ın bir yıl önceki emirlerine uygun olarak gerçekleştirilmesi lazımdı. Bir komünist parti programı yaratmalı ve taktiklerine karar vermeliydiler. Bunları yapmak için de Londra'da bir kongre toplanmalıydı. Kongre toplama önerisi 1846 yazında Londra yazışma komitesi tarafından yapıldı. Kasım 1846'da özel bir mektup zinciri gönderildi. Bu mektup Cemiyet'in tüm kollarının temsilcilerini 1 Mayıs 1847'de yapılacak kongreye çağınıyordu.

Joseph Moll'a Marx'a ilişki kurup onu cemiyete katılması için davet etme görevi verildi. Moll Şubat 1847'nin başında Brüksel'e geldi. Marx'a Adiller Cemiyeti'ndeki olaylar hakkında sözlü bir rapor verme, karşılığında da ondan bilgi alması konusunda yetkilendirilmişti.

Moll, Brüksel'den sonra Paris'e gidip Engels'le de görüştü. Kendi ve yurttaşları adına Marx'ın görüşlerinin doğruluğuna ikna olduklarını ve eski suikastçı şekil ve geleneklerden kurtulmaları gerektiği düşüncesine katıldıklarını açıkladı. Marx ve Engels tekrar örgüt ve yeniden teorik yönlendirme işlerinde işbirliği yapmak üzere davet edileceklerdi.

Marx için Cemiyet'e katılma daveti beklenmedik bir şey değildi. Kabul etmekte tereddüt ettiyse de bunun nedeni geleneğin gücünü takdir etmesi ve bunun sonucunda da Adiller Cemiyeti'nin kendini temelden tekrar organize etmedeki kararlılığının samimiyetinden duyduğu kararsızlıktı. Paris'teki gizli örgütlerden uzak durmuştu. Kendini sık sık en gülünç şekillerde ifade eden romantikliklerinden tiksinimişti, ütopyacı ve asilerin doktrinlerine kulak asmamıştı ama artık işçi sınıfının tarihi görevini tüm ihtişamıyla fark etmişken gizli örgütlerin suikastçı yöntemlerini kararlı bir şekilde reddetmekten başka seçeneği yoktu. Fakat Moll tüm eski zincirlerinden gerçekten kurtulmak için Engels'in de Cemiyet'e katılmasının gerekli olduğunu, Marx'ın da şüphelerinden kurtulup Şubat ya da Mart 1847'de Adiller Cemiyeti'ne yer alması gerektiğini bildirdi.

Kongre 1 Haziran 1847'de toplandı (bir ay ertelenmişti). Engels Paris kolu delegesiydi. Wilhelm Wolff da Brüksel'den gelmişti. Marx Brüksel'de kaldı. Kongreye katılamamasının resmi nedeni yolculuk için gereken parasının olmayışydı. Bir mektuptan anlaşıldığı kadarıyla gereken parayı bulmak için başarısızlıkla sonuçlanan çabalarda bulunmuştu. Fakat bu karardaki asıl belirleyici faktör para olamazdı. Eğer kongreye katılmakta gerçekten kararlı olsaydı Wolff'un yerine kendisinin göndermesini sağlamakta zorluk çekmezdi. Şüphesiz bu durumun gerçek açıklaması cemiyete katılmadan önce kongrenin sonuçlarını beklemeyi istediği varsayımıydı.

Kongre Cemiyet'in bütünüyle tekrar organize edilmesi kararlaştırdı. Herkesin dilediği anlamı verebileceği eski adının yerine -aslında bu konuda cesaretlendirilmişlerdi, çünkü sadece birkaç üyesi vardı ve kirlenmiş küllüğü yönlendirmek yararlı olacaktı- yeni bir isim "Komünist Birliği" ortaya çıktı. Birlik'in kuralları tamamen yeniden düzenlendi. İlk cümle şuydu: "Birlik'in amacı burjuvanın çökmesi ve işçi sınıfının yükselmesidir, sınıf çatışmalarına dayanan eski toplumun yıkılması ve özel mülk ile sınıfları olmayan yeni bir toplum kurmaktır."⁽⁴⁾ Bu Marx'ın diliydi. Bütün örgüt Marx'cı bir ruhla kurulmuştu. Baştan sona demokratikti. Birliğe katılmadan önce Marx ve Engels "batıl görüşlü sıkı-yönetime sebep veya aracı olan her şeyin kurallardan çıkarılmasını"⁽⁵⁾ şart koştular. Birlik'in bütün memurları seçimle göreve atandı ve onları seçenler tarafından her an görevden alınabilirlerdi. Sadece bu bile diktatörlüğe yol açabilecek entrika ve dolaplara karşı etkili bir bariyer oluşturmuştu. Birlik -her halükârda, sıradan barış zamanları için- direkt bir propaganda örgütüne dönüştürülmüştü. Yeni kuralların taslakları hazırlanıp tartışılmak üzere kollara gönderildi. Aralık'taki ikinci kongrede üzerlerinde biraz daha tartışıldıktan sonra yeni kurallar kabul edildi.

Artık bir sonraki kongreye kadar Birlik'in "inancının açıklanması", yani Birlik'in programının bildirilmesi üzerinde çalışılması gerekiyordu. Ayrıca bir dergi çıkartmaya karar verildi. Çıkan tek dergi olan *Kommunistische Zeitschrift*'in deneme sayısı Eylül 1847'de yayımlandı. Şüphesiz Engels'in katkısıyla Londra'daki Alman komünistler tarafından hazırlandı. Adiller Cemiyeti'nin eski ilkesi "Tüm insanlar kardeştir" Engels'in önerisiyle değiştirildi. Bu değişikliğin gerekliliğini düşünürken nedenlerinin Marx'ınkilerle aynı olup olmadığı bilinmiyor. Engels'in önerip Komünist Birliği Kongresi'nin kabul ettiği cümle ilk kez 1847 sonbaharında Drury Lane'deki White Hart Han'ında, Alman işçilerinin iki kuruşa satılmak üzere kötüce bastıkları küçük kâğıtlarda gözüktü. Şöyle diyordu: "Bütün ülkelerin işçi sınıfları, birleşin"!

Marx uzun süredir Almanya'da görüşlerini ifade edebileceği yasal bir gazeteyi ele geçirmeye çalışıyordu. Sayısız planlar yaptı, uzun görüşmelerde bulundu ama hepsi de başarısızlıkla sonuçlandı. Alman sosyalist gazeteleri onun ve arkadaşlarının gazetelerine katkıda bulunması için yarışıyorlardı ve *Rheinische Jahrbücher*, *Deutsches Bürgerbuch*, *Gesellschaftsspiegel*, *Westfälisches Dampfboot* ve diğerlerinde birkaç makale yayımlandı. Oldukça beğenilse de Marx sadece ara sıra bu yayınlara katkıda bulundu. Hiçbir gazetenin politikasını yönlendirme gücü yoktu. Engels ve kendi makalelerinin yanında, savaştığı "gerçek" sosyalizm taraftarı yazılar çıktı. Diğerleriyle ayrım büyüdükçe Marx'çı grup daha iyi organize oldu ve sadece kendileri tarafından belirlenecek politikalarını iletebilecekleri bir yayın organına sahip olmaları daha da gerekli bir hale geldi.

Alman sansürü Almanya'da bir gazete çıkarmayı imkânsız kılmıştı. Yurt dışında, Marx'ın olduğu şehirde yayımlanmalıydı, sadece bu koşullarda, kontrol elindeyken görüşlerini tamamen yansıtabilirdi. Fakat bu da onun ve arkadaşlarının ellerinde bulunmayan bir takım araçlara ihtiyaç duyuyordu. Kendi yayın organını kurması ise imkânsızdı. 1847'de bir fırsat çıktı. Çoktan var olan bir organı sanki kendisininmiş gibi etkileme imkânı doğdu. *Deutsche Brüsseler Zeitung*, yılbaşından beri haftalık olarak Brüksel'de, Marx'ın zamanında Paris *Vorwärts*'e katkıda bulunan Adalbert von Bornstedt tarafından çıkartılıyordu. Fakat Bornstedt çok şüpheli bir geçmişe ve şüpheli bağlantılara sahipti, insanlar yazıyla ve sözle oldukça açık bir şekilde onun siyasi polis için çalıştığını ifade ediyordu. Şüphe ettikleri tek şey kimin tarafından olduğuydu, bazıları Avusturya, bazılarıysa Prusya ajanı olduğunu düşünüyordu. Diğerleri ise "Rus rublelerinin ona gülümsediğine" inanıyordu. Şüphesiz, Marx da dostlukları sırasında Heine ile arasındaki mektuplarda sıkça bahsedilen bu suçlayıcı iddiaları biliyordu. Brüksel sürgününün ilk aylarında her gün görüştüğü Freiligrath bile Bornstedt'in Brüksel'e buradaki "göçmenleri" gözetlemek için, özel bir amaçla geldiğine inanıyordu.

Başlangıçta Marx'ın *Deutsche Brüsseler Zeitung* ile bir ilişkisi olmadı, politik nedenlerin dışında tamamen renksiz bir yayın organıydı. 20 Ocak 1847'de Prusya Büyükelçisi Berlin'e "Şu ana kadar göze çarpan hiç bir şeyi yok" diye bildirdi. 3 Nisan'da ise gazetenin "Majestelerinin hükûmetine iğrenç ağız bozukluğu ve yabanilikle" saldırdığını rapor etti. Ayrıca gazeteyi "engellemesi" için durumu Belçika polisine bildirdi. Fakat polis henüz Prusya'nın kumandasına eğilimli değildi. Büyükelçinin bu davranışı sadece Belçika gazetelerinin bu konuya el atmasını, *Deutsche Brüsseler Zeitung*'a da yeni materyal bulunmasını sağladı. Yabancı hükûmet ve prenlere yaptığı saldırılar daha da sertleşti, daha da "küfürbaz" oldu.

Bu koşullar altında Bornstedt üzerindeki şüpheler kalktı. Marx Nisan 1847'de *Deutsche Brüsseler Zeitung*'da yazmaya başladı. Bornstedt "Bizim için her şeyi yapmaya hazır olduğunu bildirdi". Şüphesiz Marx bu suçlamaların hiçbir temele dayanmadığı sonucuna varmıştı. O sıralarda Alman sürgünler arasında aynı Polonyalı sürgünlerde olduğu gibi sırf politik muhalefet nedeniyle casus olduklarından şüphelenilirdi.

Artık gizli polisin dosyalarına girilebildiği için Bornstedt'in ihbarcılığı biliniyordu. Avusturya, Prusya ve belki de birkaç küçük Alman eyaleti için de casusluk yapmıştı. Berlin'deki gizli dosyalar arasında bulunan 1830'lara ve kırklı yılların başına dayanan raporları Alman sürgünleri hakkında çok zengin materyaller içeriyordu. Elbette ki raporlarının kesilmesi alçak faaliyetlerinden vazgeçtiği anlamına gelmiyordu, fakat gerçek bir devrimci olma olasılığı da göz ardı edilemezdi. O bir maceraperestti. 1848'de Herwegh'in seferine katıldı, Baden birliklerine karşı savaştı, tutuklandı ve çıldırarak öldü.

Marx *Deutsche Brüsseler Zeitung* için yazmaya başlar başlamaz diğerlerini de aynısını yapmaları için ikna etmeye çalıştı. Herwegh'e yazıp Almanların her zaman gazetede bir hata bulmaya çalışmalarından şikâyet etti.

Bundan yararlanacaklarına, bir şey elde etme fırsatlarını boşa harcıyorlar. Benim yazılarıma karşı tutumları *Deutsche Brüsseler Zeitung* 'a tepkileri gibi ve eşekler aynı zamanda gün aşırı benim neden hiçbir şey basmadığımı sorup, hiç yazmamaktansa Fransızca yazmanın daha iyi olacağına bile beni ikna etmeye çalışıyorlar. İnsanın eski Germen kabilelerinden birinin ferdi olarak doğmuş olmasını telafi etmesi için çok zaman geçmesi gerekiyor.⁽⁸⁾

Haziran 1847'de çıkan Proudhon'un eleştirisinde Fransızca yazma öğüdü Marx'ı rahatsız etmişti. Yazışma komitelerinin faaliyetlerine Paris'ten katılma davetine cevabında Proudhon, sosyal probleme kendi çözümünü açıkladığı bir kitapla katılmaya söz verdi. Sözünü tuttu ve *Systeme des contradictions economiques, ou la philosophie de la misere*'i⁽⁹⁾ yazdı. Çözümün "küçük burjuva reformizmine" sarılmış, yanlış anlaşılmış Hegelci diyalektik formüllerden başka bir şey olmadığı anlaşıldı. Marx, Proudhon'un okuyucuları tarafından anlaşılabilmek için Fransızca yazdığı cevabı *Miserie de la philosophie*'de⁽¹⁰⁾ Proudhon'un "sonsuz fikirlerini" ve "sonsuz kanunlarını" felsefi şaşkınlığını, ekonomik koşulların "ahlaki" ve "felsefi" açıklamalarını "eleştirmen kamçısıyla" acımasızca parçaladı. Çoğu öğretmenlerinin kim olduğunu bilmeyen Weitling'in öğrencileriyle hayatı boyunca savaşmak zorunda kalan Marx aynı şekilde Proudhonculuğa karşı da Almanya'da ve özellikle de Fransa'da savaşmak zorunda kaldı.⁽¹¹⁾

Deutsche Brüsseler Zeitung her türlü sahte sosyalist ve sahte radikali çeken yararlı bir platformdu. Çok kısa bir sürede uluslararası demokratik harekette sabit bir yer kazandı. Londra Çartist Birliği Eylül 1847'de *Deutsche Brüsseler Zeitung*'u, *Paris Reforme* ve *Northern Staft* "Avrupa'nın en büyük ve en demokratik organları" olarak selamladı. Tüm engellere rağmen Almanya'ya gizlice, oldukça büyük sayılarda sokulduğu da polis raporlarındaki şikâyetlerde yer aldı.

Gazete, Brüksel'deki tüm Alman işçileri tarafından okunuyordu. Marx çoktan onlarla iyi ilişkiler kurmuştu. Brüksel yazışma komitesi Komünist Birliği'nin bir kolu haline dönüştürüldükten sonra Marx ve arkadaşları Brüksel

Alman İşçileri Eğitim Birliği'ni kurdu. Adiller Cemiyeti, daha sonra da Komünist Birliği'nin üyeleri nereye giderlerse gitsinler mümkün olan her yerde bu tür yasal örgütler oluştuyordu. Brüksel Birliği her yönden, amaçları, kuralları ve oluşumuyla Londra Alman İşçileri Birliği gibiydi.

Haftada iki kez düzenli toplantılar yapılıyordu. Çarşambaları konuşmalar vardı ve konuşmacı da genellikle Marx'dı. Ekonomik konuşmalardan günümüze kalan tek şey "Ücret-İş ve Sermaye"⁽¹²⁾ başlığı altında daha sonra *Neue Rheinische Zeitung*'da yayınlananlar oldu. Eskiden Wilhelm Wolff'un⁽¹³⁾ 'Almanya'daki yöneten ve yönetilenlerin bireysel küçüklükleri ve alçaklıklarını layıkıyla kınayan esprili ve aynı zamanda canlı, meşhur tasvirlerinden oluşan günün olaylarının bir özetinin⁽¹⁴⁾ yerine pazarları eğlenceye adandı. Daha sonra şarkı söyleme ve dans etmeye ek olarak -bazen Marx'ın karısının yaptığı- ezberden parça okumalara yer verilirdi.

Kısa süre sonra polis ajanları gazete ve Birlik üzerinde çalışmaya başladı. Frankfurt -on-Main'deki polis otoritelerinin gizli bir raporunda şöyle yazıyordu:

Bu zararlı gazete tartışmasız, yöneldiği eğitimsiz toplumun üstündeki en çürütücü etkisini kullanmaktadır. Zenginliğin bölünmesiyle ilgili cazip teoride fabrika işçileri ve günlük işçilere doğuştan sahip oldukları bir hak gibi sunulur ve yöneticiler ile toplumun geri kalanına duyulan derin nefret bu insanlara aşılır. Bu tür faaliyetler din ve kanunlara saygıyı zayıflatmaktadır. Bu nefret basın ve bu tür kulüpler yoluyla halkın en alt tabakasına aşılarmakta başarılı olursa vatan ve uygarlık için kasvetli bir görüntü ortaya çıkacaktır... Üye sayısının (İşçi Birlik'inin) birkaç günde otuz yediden yetmişe çıkmış olması dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

Komünist Birlik'inin Brüksel kolu elbette resmi olarak değil ama yakın kişisel bağlarla sol kanat Belçikalı demokratlarla yakından alakalıydı. Bir Brüksel banliyösünde yayınlanan, küçük bir gazete olan *Atelier democratique*'ün editörlüğünü genç yaşta ölen Alman mülteci L. Heilberg yapmıştı. Bu yüzden Birlik'in Brüksel kolunun Brüksel'deki

Uluslararası Demokratik Birlik'in kurulmasında aktif rol oynaması oldukça normaldi.

1830'lar ve 1840'larda Kutsal Krallar Müttefiği'ne karşı Kutsal Halklar Birliği'ni kurmak için tüm devrimci örgütleri birleştirme fikrini gerçekleştirmek için birçok girişimde bulunuldu. Fransız, Alman, Yunan ve diğer uluslar İsviçre'deki Çarbonari merkezlerinde bir araya geldiler. Mazzini'nin *Genç Avrupa'sında* Genç İtalyanlar, Almanlar, Polonyalılar, Fransızlar ve diğer ulusal bölümler vardı. Polisin yasaklayamadığı genel ziyafetler devrimci hareketin temsilcilerini bir araya getirmenin en iyi yoluydu. Marx 1844 baharında böyle bir ziyafete katıldı. Bu ziyafetle ilgili, Fransız, Alman ve Rusların demokratik propagandayı tartıştıklarının dışında bir şey öğrenilemedi.

Fakat 22 Eylül 1844'te Londra'da Weitling'in şerefine verilen kutlamalar hakkında daha fazla şey biliniyordu. Bu kutlamalarda Karl Schapper tüm ülkelerin demokratlarını birleştirme görüşünde olan bir propaganda örgütü kurulmasını önerdi. Bu öneri herkes tarafından kabul edilerek büyük bir heyecanla karşıldı ama ilk adımı atmak için bir yıl geçti. 22 Eylül 1845'te her ulustan binin üzerinde demokrat Fransız Devrimi'nin yıldönümünü kutlamak üzere Londra'da bir araya geldi. Bu toplanmayı başlatan kişi Ernest Jones'dan sonra dar görüşün dışına çıkabilen, en hararetli Çartist liderlerinden G. J. Harney'di. Harney'nin "Yabancı kelimesini reddediyoruz. Bu kelime artık demokratik kelimelerimizin arasında yer almamalıdır" sözleri, 15 Mart 1846'da kurulan Kardeş Demokratlar Topluluğu'nda gerçek oldu. Başlangıçta İngiltere'de yaşayan benzer düşünceli yabancıları bir araya getirmeyi amaçlayan oldukça esnek bir topluluktur. 1847 yazında daha resmi temellerle organize edildi. Her ulusa bir genel müdüriyet verildi. Harney İngiliz temsilcisi, gerçek adı Juin d'Allas olan devrimci Michelot Fransa ve Karl Schapper'de Alman temsilcisi oldu. İlkeleri Londra Alman İşçileri Birliği'nin de ilkeleri olan, "Bütün İnsanlar Kardeştir"di.

1847'de Kardeş Demokratlar son derece aktifti ve broşürler ya da basın yoluyla tavırlarını belirtmedikleri hiçbir önemli uluslararası politika olayı kalmadı. 1847 sonbaharında, "elden geldiğince çok şehirde uluslararası komiteleri olan, tüm ulusların halklarına açık uluslararası" yaygın bir örgütün ana hatlarını taşıyan bir bildiri yayımlandı. Buna özellikle Belçika'dan canlı bir cevap geldi. Temmuz 1846'da Brüksel yazışma komitesi Çartist Feargus O'Connor'ı Nottingham seçimlerindeki zaferinden dolayı kutladı. *Norther Star* "Demokratik Alman Komünistleri" tarafından gönderilmiş ve altında Marx, Engels ve Gigot'un⁽¹⁵⁾ imzası olan bir makaleyi bastı ve Kardeş Demokratlar bunu "Kardeşliğin gelişmesinin ve tüm ülke demokratlarının büyük politik ve sosyal eşitlik savaşında yaklaşan birleşiminin bir başka kanıtı" olarak selamladı.

27 Eylül 1847'de Brüksel'de Komünist Birlik'in koluna karşı Demokratik Birlik kuruldu. Marx'ın Belçikalı radikaller ile Alman mülteciler üzerindeki büyüyen etkisine karşı koyma amacındaydı. Hirstan tükenmiş ve Marx tarafından direkt politik faaliyette bulunması engellenen Bornstedt'in her koşulda politik bir rol oynaması isteniyordu. Marx Brüksel'de yokken değişik ülkelerin demokratlarına bir konferans verme fırsatı buldu. Bornstedt'e Marx'ın dostları, özellikle de Engels karşı tavır almakta gecikmedi ve Marx dönene kadar başkanlığa Engels vekâlet etti. Kasım'ın ortasında Marx resmen Alman temsilcisi olarak seçildi. 1830'un ulusal kahramanı kıdemli General François-Amie Mellinet da fahri başkandı. Brüksel *Debat Social*'ın editörü ve avukat Lucien-Leopold Jottrand Belçika, devrimci bir geçmişe sahip Blankist Jacques İmbert Fransa, ünlü tarihçi Joachim Lelewel de Polonya temsilcisi oldu.⁽¹⁶⁾

Sonraki aylarda Marx Demokratik Birlik için canla başla çalıştı. Brüksel'deki herkese açık düzenlenen bir toplantıda özgür ticaret problemi hakkında konuştu ve Birlik bu konuşmayı bir broşür halinde yayınladı.⁽¹⁷⁾ Çoğunluğu işçilerden oluşan üç binden fazla kişiyle toplantı yapmak üzere Ghent'e gitti ve orada Birlik'in bir kolunu oluştur-

maya karar verdi. Örgütün güçlü, demokratik bir partiye dönüşmesi umudu için temeller mükemmeldi.

Komünist Birliği, İşçi Birliği, Demokratik Birlik, Brüksel gazetesinde yazmak, Almanya, İngiltere ve Fransa ile yoğun yazışmalarda bulunmak, üstelik de edebi işlerini sürdürmek Marx'ın enerjisinden büyük taleplerde bulundu. Hiçbir şey genç Marx'ın -1848 devrimi çıktığında sadece otuz yaşındaydı- kasvetli bir derviş ve fanatik olduğunu düşünmek kadar yanlış olamazdı.

1844 ve 1847 arasında Marx ve Engels'in birbirlerine yazdıkları mektuplar Engels'in hayatı hakkında mükemmel biyografik kaynaklar oluşturur. Fakat o zamanlardan günümüze sadece Marx'ın bir mektubu gelebildi. Yine de Marx'ın Brüksel'deki özel hayatına ışık tutacak bir kaç doküman bulundu.

Eşinin kardeşi Edgar von Westphalen 1847 sonbaharının sonuna kadar Brüksel'de kaldı. Jenny Marx onu çok seviyordu. Bayan Liebknecht'e yazdığı bir mektubunda Edgar'dan "Benim biricik sevgili kardeşim" diye bahsediyordu "Çocukluk ve gençliğimin ideali, sevgili ve tek dostum".⁽¹⁸⁾ Bir komünistti, fakat pek aktif sayılmazdı. Burjuva toplumdan ziyade kültürsüzlüğün düşmanıydı, tamamen kararsız bir kişiydi ama iyi kalpli ve neşeli bir arkadaşı. Marx da onu çok severdi. Weydemeyer Şubat 1846'da nişanlısına şöyle yazdı:

Sana burada nasıl bir hayat sürdürdüğümüzü anlatmam gerekse komünistlere çok şaşırsın, Weitling, Marx ve ben bütün gece oyun oynadık. Önce Weitling yoruldu. Ben ve Marx koltukta birkaç saat uyuduk ve sonraki gün eşi ve erkek kardeşi ile komik şekilde boş boş gezindik. Sabahın erken vakitlerinde bir bara, sonra da trenle yakınlardaki Villeworde'a gittik, orada öğlen yemeği yedik ve çok neşeli bir şekilde son trenle geri döndük.⁽¹⁹⁾

Brüksel'e Paris'e olduğu kadar çok Alman gelmiyordu. Fakat komünizme en az sempati duyanlar bile Brüksel'e uğradıklarında Marx'ı ziyaret ediyordu. Stephen Born "Komünizmin ruhi merkezini" Ekim sonunda ziyaret etti. Bu genç yayımcı Paris'te Engels'le dostluk kurup komünist ol-

muş, daha sonra Almanya'da "prens katili"⁽²⁰⁾ olarak tanınan "Alman karikatürü" Cumhuriyetçi Karl Heinzen'e karşı komünistliği savunmuştu. Born 1848'de Berlin işçi hareketinin liderlerinden biriydi, fakat yaşlılığında Basle'de anılarını yazarken sıkıcı sosyal reformcu bir üniversite profesörüydü. Ama her zaman Marx'a karşı utangaç bir hürmet besledi. 1847 sonbaharını hatırlarken şöyle yazacaktı:

Onu neredeyse fakir denecek kadar mütevazı döşenmiş, küçük bir Brüksel banliyö evinde buldum. Beni dostça karşıladı, propaganda yolculuğumun başarısını sordu, karısıyla Heinzen'e karşı yazdıklarımı iltifatta bulundu. Eşi beni çok dostça ağırladı. Hayatı boyunca kocasını meşgul eden her şeye yoğun bir ilgi göstermişti, ben de Marx'ın umut vaat eden genç adamlarından biri olduğumdan... Marx karısına aşıktı, ve karısı da ona. Bütün mutluluğun ve acının -en şiddetli acının- karşılıklı bağlılıkla üstesinden geldiği böylesine mutlu bir evliliğe daha önce hiç rastlamamıştım. Dış görünüşü, kalbi ve aklıyla böylesine uyumlu bir şekilde örülmüş ve ilk görüşmede böylesine bir izlenim bırakan bir kadını daha önce tanımamıştım. Jenny Marx sarıındı. Hala küçük olan çocukları babaları gibi siyah saçlı ve siyah gözlüydüler.⁽²¹⁾

Marx'ın ikinci kızı Laura Eylül 1845'te, oğlu Edgar da Aralık 1846'da doğdu. Yazılarından elde ettiği düzensiz geliri büyüyen ailesini geçindirmeye yetmiyor, Marx da borç para almak zorunda kalıyordu. Şubat 1848'de kısa bir süre de olsa maddi durumu iyileşti. Uzun tartışmalardan sonra annesinden babasının arazisi için altı bin frank alabilmişti, fakat bu para kişisel ihtiyaçlar ikinci planda bırakılarak politik ihtiyaçlar için harcanmıştı.

İkinci Komünist Kongresi'nin 1847 sonbaharında yapılmasına karar verildi. O zamana kadar Birlik'in "inancını açıklamaya" hazır olması gerekiyordu. Schaper bir taslak hazırlamayı denedi, Moses Hess'de bir başka taslağı denedi ama Birlik'in Paris kolu ikisini de reddetti. Sonra Engels bu işle uğraşmaya başladı. Seçtiği form, diğer sol kanat gruplarla komünistlerin o zamanlar bildiri yazarken kullandıkları geleneksel formdu. Metni direkt, kolay anlaşılır bir dille yazmış ve bilimsel sosyalizmin temel fikirlerini kısa ve

öz bir şekilde ve şeffaf bir açıklıkla yansıtmıştı.^[22] Fakat bununla tatmin olmadı. Ona göre sefil bir şekilde yazılmıştı ve Engels bu “şeyin” bir takım olayların tasvirini içermesi gerektiği için, bilimsel yazının şeklini tamamen değiştirmenin daha iyi olacağını düşündü. Marx’a “Komünist Manifesto” adını önerdi.^[23]

Paris kolu kongreye delege olarak Engels’i atadı. Brüksel kolu da bu kez Marx’ı gönderdi. İki dost Ostend’de buluştu, taslağı tartıştı ve artık ait oldukları ve liderliğini üstlendikleri Komünist Birliği’nin amaçlarının ilk bildirisinin ne kadar iyi olursa olsun, geleneksel broşürlerden biri gibi yazılmamasında fikir birliğine vardı.

Brüksel komünistlerinin temsilcisi olmanın yanında Marx 29 Kasım’daki Kardeş Demokratlar Konferansı’nda Demokratik Birliği de temsil etti. 1830 Polonya isyanının anısına Demokratik Birlik kutlamalar düzenlemişti. Kutlamalar o yıllarda Batı Avrupa’daki tipik uluslararası dayanışma gösterileri gibiydi. Komünist kongresi bir sonraki gün Londralı Alman İşçi Birliği ile aynı salonda toplanacak ve komünist delegeler Polonyalı devrimcilerin şerefine yapılan kutlamalara katılacaktı. Marx İngiliz, Fransız, Alman, Belçikalı ve Polonyalı temsilcilerle yan yana konuştu:

Eski Polonya kayboldu. Yenilenmesini en son biz istemeliyiz. Fakat kaybolan sadece Polonya değil, eski Almanya, eski Fransa, eski İngiltere ve tüm antik toplumlarımız da kayboldu. Fakat antik toplumumuzun kaybı, kaybedecek bir şeyi olmayanlar için kayıp sayılmaz ve şu anda ülkelerin büyük çoğunluğunda durum böyle. Antik toplumun çöküşünden onlar sınıf çatışmalarına dayanmayan, yeni bir toplumun oluşumundan çok daha fazla kazançlı çıkacaklar.^[24]

Marx Demokratik Birlik’in gelecek yıl, uluslararası demokratik bir kongre toplanmasını önerdiğini duyurdu. Bu öneri Kardeş Demokratlar’ın benzer bir önerisiyle çakıştı. Kongrenin 25 Ekim 1848’de Brüksel’de yapılmasına karar verildi, ancak olaylar çok çabuk geliştiği için yapılamadı.

Bir sonraki gün komünistlerin tartışmaları başladı. On gün süren müzakereler Marx ve Engels için çok yoğun

faaliyet demektir. Londralıların Marx'a karşı kazandıkları doğruydı fakat "aydınlara" güvensizliğin son izleri de silinmeden, insan çabası, sabırlı eğitim ve eski duyarlılıklar için tedbirli hoşgörünün söndürülmesi gerekiyordu. Yeni kurulan Birlikte -kuralları kesinlikle sabitleştirilmişti- Adiller Cemiyeti'nin gerekli unsuru olan suikastçı özellik yoktu. Gizli bir örgüt olarak kalmamasının gerektiği açıktı. Almanya'nın dışında, özgür İngiltere'de bile komünistlerin örgütleri polise kayıtlıydı. Komünist Birliği gizli bir öğretisi olmadığı, gizli planlar yapmadığı ve "Komünistler görüş ve niyetlerini gizli tutmayı küçümsedikleri için Komünist Birliği demokratik temellere dayanan bir propaganda birliği idi.

Engels'in hazırladığı taslağı kongreye sunup sunmadığı bilinmiyor. Delegeler program taslağını Marx ve Engels'in hazırlamasına karar verdi. Birlik'in merkezi Londra'da kaldı ve liderler yine Schapper, Heinrich Bauer ve Moll oldu. Birlik'in teorik yönlendirilmesinin Marx'a bırakılması konusunda anlaştılar.

Marx, Kasım ortasından Ocak sonuna kadar Komünist Manifesto üzerinde çalıştı. Londra'daki Alman komünistlere göre çalışma yavaş ilerliyordu. 24 Ocak'ta Marx'a hızlanmasını öğütlediler, yazı 1 Şubat'ta ellerinde olmazsa sert bir dille vatandaş Marx'a ceza verebileceklerini bildirdiler. Fakat ultimatoom gereksizdi, çünkü Marx yazıyı belirtilen günden önce teslim etti.^[25]

Komünist Manifesto Marx ve Engels'in ortak yapıtıydı. Her ikisinin de katkılarını birbirinden ayırmak imkânsızdı, fakat Engels'in sık sık tekrar ettiği gibi temel fikirler sadece Marx'a aitti.²⁶ Şeklini veren de Marx'tı. Her kelimeden akan onun müthiş gücüydü ve tamamlandığı gün olduğu gibi, bugün de tüm zamanları aydınlatan dünya edebiyatındaki en zeki kitaptaki ışık Marx'ın ateşiydi.

Manifesto işçi sınıfına savaşlarında, her kelimenin bugün de geçerli olduğu hatasına düşmeden, yanılmaz bir şekilde yön gösterdi. 1848 Avrupa Devrimi'nin çıkmasından bir kaç hafta önce yazılmıştı. Çeyrek asır sonra Marx ve

Engels'in ekonomik, sosyal ve politik koşulların değişmesinden dolayı modası geçmiş olarak tanımladıkları devrimci önlemleri öneriyordu. Tüm tarihsel gelişimi eksiksizce araştırdığı için, işçilerin tarihi durumlarını somut olarak anlamalarını sağlamıştı. Manifesto'nun müthiş devrimci yönü önlerindeki görev için gözlerini kamaştırmamış, görüşlerini keskinleştirmişti. En uzak geleceği görebildiği gibi, en yakın geçmişi de görebiliyordu. İşçi devrimi çabalarının tarihsel çağının, aynı zamanda da bir sonraki günün ciddi, hayal kırıklığına uğramış savaşının programıydı.

Komünist Manifesto'nun son sayfaları da basıldığında Marx devrimci Paris'in ortasındaydı.

DEVİRİMCİ FIRTINA

Devrimin ilk işareti Kasım 1847'de İsviçre'den geldi.

İlk ateş ulu vatanda
papazlara karşıydı.⁽¹⁾

Roma Katolik Birliği'ni oluşturan devrimci Kantonlar, Federal Konsey'in Cizvitleri sürme kararı karşısında ayaklandı. Rus, Avusturya, Prusya ve Fransa hükümetleri varlıklarının temeli olan Katolik kantonların tarafını tuttular ve askeri müdahaleye karşı tehdit oluşturdular. Avrupa'nın önemi konusunda yerel bir İsviçre ikilemi ortaya çıktı. İsviçreli radikallerin lideri Oxenbein Avusturya müdahaleye kalkışırsa Lombardy'e yirmi bin kişilik ordu gönderip bir İtalyan cumhuriyeti kuracağı tehdidinde bulundu. Avusturya birlikleri sınırda toplandı, fakat harekete geçmedi. Üç hafta sonra Katolik Kantonlar yenildi. Başkentleri Lucerne'nin düştüğü haberinin Londra'ya ulaşması komünist kongresinin açılmasıyla aynı zamana rastlamıştı.

Devrimci çığ Alplerden İtalyan ovalarına düşüyordu, İsviçre'nin tehdidiyle karşılaşan Avusturya geri çekildi. Yabancı yöneticinin prestiji sarsılmıştı. Lombardy'de fırtınalı gösteriler yapıldı, bazı yerlerde kavgalar çıktı. Ocak ayında güneyden, Sicilya'dan ayaklanma haberi geldi.

Dans güneyde başladı:
Sicilya ve Çaribdis'te,
Vezûv ve Etna patladı
patlama üstüne patlama, vuruş üstüne vuruş.

Devrimciler Bourbon Ferdinand'ın birliklerini beş gün süren sokak savaşlarında mağlup etti, İtalyan eyaletlerinde birbiri ardına ayaklanmalar çıktı. Napoli, Torino ve Floransa da anayasalar açıklandı. Kral Ferdinand halk mahkemesinden kıl payı kaçtı.

Avrupa'yı devrime hazırlayan endüstri krizi özellikle ekonomik gelişmenin oldukça yüksek olduğu Belçika'da şiddetliydi. 1847 - 48 kışında tekstil alanındaki işsizlik her hafta artıyor, mahrumiyete alışık olan işçi mahallelerinde açlık kol geziyordu. Belçikalı işçi hareketi tarihçisinin yazdıklarına göre, bir işçinin hapse girmek pahasına, açlığını gidermek için bir dükkânın camını kırmadığı bir gün geçmiyordu.

1847 seçimleri liberalleri başa getirdi. Krizi durdurmaktaki beceriksizliklerini gösterdiler ve radikal demokratların ıstırapları bereketli toprağa düştü. Demokratik Birlik yönlendirici ruhtu. Ghent, Liege, Namur ve diğer yerlerde birbiri ardına birlik kolları kuruldu. Üyeler kitleler halinde aktı. İşçi sınıfından, bastırılmış küçük burjuva ve aydın çevresinden geliyorlardı. Ekonomik kriz belirginleştikçe politik gerginlik büyüdü.

Belçika'daki olaylar yurt dışında büyük ilgiyle izleniyordu. *Deutsche Brüsseler Zeitung*, Ocak 1848'de sevinçle şöyle yazdı: "Cellât bekliyor".⁽²⁾ Devrimci dalga tüm sınırları yıktı, hiçbir sağlam yapılmış baraj bu dalgayı tutacak kadar güçlü değildi. Engels, yüzyıl önce oradan buradan çalınmış ve miras kalmış parçalarla beceriksizce yamanmış Avusturya İmparatorluğu'nun çökeceğini tahmin etmişti. Avrupa'nın diğer jandarması Rus Çarı Nicholas I de ölüm-cül vuruşu Polonya'dan aldı. Çoktan gözlemlendiği gibi, Polonya tüm ülke devrimcilerinin otuz yıllık devrim boyunca gözlerini diktikleri ülke olmuştu. Polonya'nın yükselişi tüm Avrupa'nın yükselişi demekti, Polonya'nın özgürlüğüne kavuşması tüm baskı altındakiler için derhal bir sembol ve işaret olacaktı. 1847 - 48 kışında Brüksel'de Polonya adına üç büyük demokratik gösteri düzenlendi. 14 Şubat'ta Belçikalılar, Polonyalılar ve Almanlar 1830 ihtilâlinin kahra-

manları ile ayaklanan Rus Dekabristlerin şehitleri anısına gösteriler yaptı. Bir hafta sonra, 22 Şubat'ta Marx 1846 Cracow ayaklanması anısına bir toplantıda konuştu. Polonya devrimini övdü ve Cracow'daki ayaklanmayı Avrupa'ya muzaffer bir örnek teşkil ettiği için yüceltti. Milliyetçiliğin sebebini demokrasi ya da baskı altındaki sınıfın özgürleştirilmesiyle bir tuttu.⁽³⁾ Toplantı dokunaklı bir sahneyle bitti, Polonya devriminin kudemlisi, yaşlı Lelewel Marx'ı kucaklayıp öptü.

Yıllardır kendilerini tutmak zorunda kalan mülteciler politik faaliyete daha büyük bir ihtirasla sarıldı. Katılmadıkları hiçbir toplantı yoktu. Bu, özellikle ülkelerine dair görevlerini unutmadan kendilerini büyük bir istekle Belçika hareketinin ortasına atan Alman sürgünler için geçerliydi. Renanya başta olmak üzere Prusya'ya komşu sınırlarla bağlantı kuruldu. Marx ve yurttaşları Komünist Birlik'ine katıldıktan sonra, ilişkide oldukları tüm komünistlerin Birlik'in bir kolunu açmalarını sağlamışlardı. Dışarıda basılan kanun dışı yayınlar gizlice ve büyük sayılarda Almanya'ya sokulmuş ve *Deutsche Brüsseler Zeitung'un* önemli makaleleri tekrar basılıp oldukça yaygın bir şekilde dağıtılmıştı.

Belçika'daki Alman komünistler ilk işaretle Almanya'ya hücumu hazırdı. Wilhelm Wolff 1848 Şubat'ının ortasında Brüksel polisince tutuklandı ve dikkatlerini kendisi ve arkadaşlarının yoğun propaganda yaptıkları Almanya'ya çevirdi. Bir polis raporunda şöyle yazılmıştı: "Köln ve Aix-la-Chapelle ayaklanmalar için seçilmiş yerlerdi".⁽⁴⁾

Belçika polisi ve Belçikalı muhafazakârlar başta Alman komünistleri pek de tehlikeli bulmadı. Prusya Büyükelçisi onları gözden kaçırmadı ve zaman zaman Belçikalı yetkililerin dikkatini onların "Kriminal faaliyetlerine" çekti; fakat bunlar sonuçsuz kaldı. Ülkedeki durum kesinlik kazanıp Almanya aktif bir hale geldiğinde olaylar değişti. Birçok gazete Alman sürgünlere saldırmaya başladı. Büyük ihtimalle bu kampanyada da Prusya Büyükelçisinin parmağı vardı. 20 Ocak'ta hükûmetine Belçika polisinin artık

yapılan kışkırtmaları gözetlemenin gerekliliğine inandığını ve yabancılara, özellikle de Almanlara karşı belirli adımlar atma amacında olduğunu bildirdi. Büyükelçinin polis hareketini cesaretlendirmek için elinden geleni yaptığına şüphe yoktu. Bu arada gerginlik günden güne arttı. Fakat herkes devrimin Paris'i işgal etmeden başarılı olamayacağını biliyordu. Herkes Fransız horozunun ötmesini bekliyordu.

Fransa'ya kargaşa hâkimdi. Oy kullanma hakkıyla ilgili reformlar gerekliydi ve zamanın geleneklerine göre yemek kampanyaları düzenlendi. Fakat hiçbir şey ani bir devrimci patlamaya işaret etmiyordu. Birçok devrim görmüş yaşlı bir kinik olan Louis Philippe ortaklarını yatıştırmayı denedi, "Parisliler kışın devrim yapmaz" dedi "Sıcak havada hücum ederler. Bastille'i Temmuz'da, Bourbon tahtını Haziran'da basmışlardı, Ocak veya Şubat'ta değil, hayır"! İri yarı, soğukkanlı Louis Philippe kalabalığa açılan yaylım ateşinin Şubat'ta bir Temmuz sıcaklığı doğurabileceğini unutmuştu. 23 Şubat'ta silahlı kuvvetler sakin bir gösteriyle ateşe başladı. Sonraki gün Paris barikatlarla doldu. Halkın çığlığı seçimle ilgili reform değil, Cumhuriyet içindi. 24 Şubat akşamında Kraliyet Sarayı isyancıların eline geçti. Kral kaçmış ve yıkılan saltanat için şenlik ateşi yakılmıştı. Aynı akşam geçici bir hükümet kuruldu ve cumhuriyet ilan edildi.

Paris'teki olaylar Brüksel'de biliniyordu, fakat en iyimserler bile her şeyin bu kadar hızlı ve başarılı gelişeceğini beklemiyordu. İsyanın çıkmasından sonra Paris ve Brüksel arasındaki bağ kesildi. "24 Şubat 1848 akşamında" diye yazdı Stephan Born:

Yarım düzine Alman genci Brüksel istasyonunun Paris platformunda duruyordu. Pratikte yalnızdılar. Sabahtan beri Fransız başkentinden tren gelmemiş ve çıkan karışıklık hakkında hiçbir haber ulaşmamıştı. Belçika başkentinin dürüst sakinleri her nedense yavaş bir ırktı ve harekete geçmeden ısıtılmaları gerekiyordu. Paris'te ne olmuş olabileceği açıkça meraklarını uyandırmıyordu. Söylediğim gibi, biz birkaç Alman platformda neredeyse yalnızdık ve yabancıydık. Fakat hayır, iki insan daha

vardı, bir kışede sessiz ve endişeli bir şekilde duran bir bayan ve bir bay. Onlar da Paris'ten olmasa bile, en azından Fransız sınırından gelecek olan treni bekliyorlardı. Ara sıra biri artık gelmesi uzun sürmeyecek olan haberle ilgili umutlarımızı ifade ediyor, mutluca laflıyorduk. Onlarsa bize kasvetli bir şekilde bakıyordu. Düşüncelerimizi tahmin etmiş ve bize doğru birkaç adım yaklaşmışlardı ki birden uzun bir düdük uzun süredir beklenen trenin yaklaştığını duyurdu. Bir dakika sonra istasyondaydı. Durmadan önce nöbetçi inip tüm gücüyle bağırdı: "Valenciennes kulesinde kırmızı bir bayrak var, cumhuriyet ilan edilmiş". Hep beraber "Yaşasın cumhuriyet" diye bağırdık. Fakat haberi bekleyen bay ve bayan solgunlaştılar ve çabucak gittiler. Bir istasyon görevlisi onların Fransız Büyükelçisi General Rummigny ve eşi olduğunu söyledi.⁽⁵⁾

Paris devriminin zaferi Belçika hükümetini karıştırmış ve korkutmuştu ya da en azından yüzeyde öyle gözüküyordu. Dışişleri Bakanı Rogier yukarıdan bir devrimi öneren arkadaşı Faurierist Considerant'la görüşmelere başladı. Liberallerin elinde olan hükümet cumhuriyeti ilan etmeliydi. Kral halkın isteğine karşı çıkmayacağını ipucunu cumhuriyetçilere verdi ve Belçikalılar gerçekten bir cumhuriyet isterlerse tacını ve tahtını terk etmeye hazır olduğunu belirtti. Tüm dileği her şeyin kan akıtılmadan, düzenli bir şekilde halledilmesi, ayrıca da kendisine iyi bir maaş bağlanmasıydı.

Her şey mükemmel bir şekilde geliyor gibi gözüküyordu, fakat bu, sadece bir manevradan ibaretti. Bu arada hükümet yedek kuvvetleri ve izindeki askerleri çağırdı ve alayları Brüksel'e yürüttü. En uçtaki isteklere razı olmaya hazır olduklarına dair yayılan dedikoduların yayılmasını durdurmaktansa, kararlı bir kaç kişiyi sakinleştirmek ve gerginliği gidermek için bu dedikoduları cesaretlendirmişlerdi.

Hareketin liderliği Demokratik Birlik tarafından yürütülüyordu. 27 Şubat'ta bir sonraki gün toplanmaya karar veren bir kitle toplantısı yapıldı. Şehir meclisinin dışındaki toplantıda işçi ve esnaf ulusal himayenin ve gerekli baskının sağlanması için çağrıldı. Bir polis saldırısına karşı savunmasız kalmamak için de silah dağıtıldı. O gece geç

vakitlerde yapılan bir kaç ufak gösteri sayesinde polis istediği fırsatı elde edip bir gün sonraki toplantıyı yasakladı. Artık güvenebileceği yeterli askeri güce sahip olan hükümet aniden tamamen değişik bir tutuma girmişti. Yasama meclisindeki demokratik milletvekilleri devrimin muzaffer yürüyüşünün Paris'ten çıkıp bütün dünyayı ele geçireceğini söylediğinde hükümet sözcüsü, özgürlüğün bu tür bir dünya turu yapmadan önce Belçika'ya gelmesinin pek gerekli olmadığı cevabını verdi.

Alman sürgünler devrimci hareketin ön saflarındaydı. Marx Demokratik Birlik'in Fransa'daki geçici hükümete gönderdiği kutlama mesajının taslağının hazırlanmasına yardımcı oldu. Mesajda devrimin önünde duran büyük görevlerden bahsediliyordu.^[6] 28 Şubat gecesindeki gösterilerde Alman mülteciler rol aldı. Wilhelm Wolff tutuklandı ve üzerinde bir bıçak bulundu. Polise göre Marx Brüksel'deki işçilere silah almak için gereken altı bin frankın beş binini vermişti. Polis en sonunda sürgünlerle uğraşma fırsatını elde etmişti. 29 Şubat'ta sürüleceklerin listesini elinde bulunduran Prusya Büyükelçisiyle yakın bir ilişki içinde çalıştılar. Marx'ın adı listenin başındaydı.

Marx da Belçika'da kalmak niyetinde değildi. Avrupa'nın devrimci merkezi Paris'ti. Orada eski tanıdığı ve artık geçici hükümetin bir üyesi olan Flocon vardı. Zorba hükümetin kovduğu "sevgili ve cesur" Marx'ı bu ülkeye tekrar davet ediyordu: "Zorba hükümet sizi kovdu; özgür Fransa kapılarını siz ve insanların kardeşliği için çabalayan herkese ardına kadar açmıştır".

Mektup Paris'ten 1 Mart'ta gönderilmişti. Marx mektubu aldığı anda, polis de kendisine Brüksel'den ayrılması için yirmi dört saat süre tanımıştı. Sürgün haberi 3 Mart günü, saat beşte verildi. Bir yığın kişisel ve politik işi halletmek için birkaç saati vardı.

Başarılı Paris ayaklanması haberi Londra'ya ulaşır ulaşmaz Komünist Birliği merkezindeki Schapper, Heinrich Bauer ve diğerleri derhal Paris'e gitmeye karar verdiler. Birlik'in Londra kolu yetkilerini Brüksel koluna devretti.

3 Mart akşamı örgütlerin beş temsilcisi Marx'ın yaşadığı hotel odasında toplandı. Toplantıda yeni atanan Birlik'in merkezi ofisi feshedildi ve Marx'a Paris'te yeni bir merkezi ofis kurma göreviyle kişisel olarak tam yetki verildi. Hotel-den ayrılmadan polis baskınına uğradılar. Kargaşada kaçmayı beceren Marx'ın arkadaşlarını yakalayamadık. Fakat aralarında henüz yapılan toplantının belgelerinin de olduğu Birlik kâğıt ve dokümanlarını ele geçirdiler. Böylece de Birlik'in baş yetkililerinin isimlerini öğrendiler. Yeni dostluklarının bir göstergesi olarak toplantı belgeleri ve Marx'ın odasında bulunan diğer dokümanlar Prusya Büyükelçisine gönderildi.

Marx utanç verici davranışını *Reforme'ye* yazdığı bir mektupta şöyle tanımlamıştı:

3 Mart öğleden sonra saat beşte, yirmi dört saat içerisinde Belçika'yı terk etmemi söyleyen emri aldıktan sonra aynı günün akşamında yolculuğum için hazırlıklarımı sürdürürken bir polis komiseri on polis memuruyla daireme girdi, tüm evi aradı ve en sonunda da belgelerim olmadığı gibi sudan bir sebepten ötürü beni tutukladı. Bay Duchâtel'in Fransa'dan sürülürken bana verdiği son derece düzenli belgelerin yanında Belçika'nın birkaç saat önce elime tutuşturduğu sürgün pasaportu da yanımdaydı.

Avusturya'da bile anlaşılması güç olan bir durum söz konusu olmasaydı tutuklanmam ve maruz kaldığım vahşetten bahsetmezdim.

Tutuklanmamdan hemen sonra eşim gerekli adımları atması için Belçika'daki Demokratik Birlik'in başkanı Jottrand'ı aradı.

Döndüğünde kapıda benimle konuşmak isterse kendisini izlemesini söyleyen bir polisle karşılaşmış. Eşim merakla öneriyi kabul etmiş. Karakola gittiğinde komiser benim orada olmadığımı söyleyip kabaca eşime kim olduğunu, Jottrand'dan ne istediğini ve belgelerinin yanında olup olmadığını sormuş. Karakola kadar polis memuruyla eşime eşlik eden Belçikalı demokrat Gigot komiserin saçma ve küstah sorularına kızınca kendini zapt eden muhafızlar tarafından susturulmuş ve hapse atılmış. Eşim Hotel de Ville'de hapsedilmiş ve birkaç fahişeyle birlikte karanlık bir odaya kilitlenmiş. Bir sonraki gün sabah on birde jandarmaların nezaretinde hâkimin odasına götürülmüş.

Her taraftan gelen sert protestolara rağmen jandarmaların en adi aşağılamalarına ve mevsimin bütün sertliğine maruz kalarak iki saat bir hücrede tutulmuş.

En sonunda aynı şekilde meraktan küçük çocuklarımı da tutuklamayan polise oldukça şaşırın hâkimin önüne çıkarılmış. Bu koşullar altında Prusyalı aristokrat bir kökenden gelmesine rağmen tek suçu kocasının fikirlerini paylaşmak, olan karımın sorgulaması tam bir maskaralıkla sonuçlanmış.

Bu iğrenç işin tüm detaylarına girmeyeceğim ama sadece şunu eklemek isterim; serbest bırakıldığımızda bize tanınan yirmi dört saatlik süre çoktan dolmuştu ve en vazgeçilmez kişisel eşyalarımızı bile alamadan ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmıştık.⁽⁸⁾

Belçika liberal basını ülkelerinin rezaletine canlı bir protestoyla karşı çıktı. Engels İngiltere'deki Çartist basını harekete geçirdi. Milletvekili Bricourt Belçika meclisinden gensoru istedi. Marx'ı ve eşini tutuklayan polis komiseri görevden alındı. Fakat Marx artık Belçika topraklarında değildi.

Sınura polis gözetiminde götürüldü. Zorlu bir yolculuktu. Trenler ve istasyonlar güneye giden askerlerle doluydu. Havada söylentiler dolaşıyor, Fransa'dan sonra Belçika'da da Cumhuriyet'in süngünün ucunda olduğu söyleniyordu. Uygun bir şekilde karşılanacaklardı!

Fransa'da ise hâlâ cumhuriyetin zaferi kutlanıyordu. İstasyonlar bayraklarla donatılmıştı, kırmızı ve üç renkli bayrak yan yana dalgalanıyordu. Demiryolu Valenciennes'de kesiliyor, yolcular tren yolculuğuna devam etmeden önce yarım saatlik bir araba yolculuğu yapmak zorunda kalıyordu. Pantoise ve Saint Denis hattında olduğu gibi burada da ayaklanmadan sonraki ilk günlerde, araba sürücülerini han sahipleri yeni rakipleri demiryolundan intikamlarını aldı. Raylar kırıldı, istasyonlar yakıldı, motorları ve vagonları parçalandı. Tüm bu engellere rağmen, Marx 4 Mart'ta Paris'e ulaştı.⁽⁹⁾

Paris'teki barikatlarda hâlâ savaşın izleri vardı. Marx'tan sonra Paris'e gelen Alman yazar Fanny Lewold karşılaştığı

manzarayı tasvir etti.⁽¹⁰⁾ Sokak köşelerindeki kaldırım taşları çimentoyla tutturulmak yerine ortalıkta duruyordu. Şurada burada parçalanmış ekmek arabaları ve ters dönmüş arabalar eski barikatları gösteriyordu. Bir kilisenin dışındaki demir parmaklıklar bir kaçının dışında tamamen yıkılmıştı. Kraliyet Sarayı'nda, şimdiki adıyla Ulusal Saray'da bütün pencereler, çoğu pencere çerçevesi ve çoğu darağacı kırılmıştı. Kraliyet Sarayı'nın karşısında muhafızların yakılarak öldürüldükleri Château d'Eau yakılmış, Sen mahallesindeki diğer muhafız evleri de yerle bir edilmişti. Ulusal muhafızlar, muhafız binalarına dönüştürülen barlarda oturuyor ve nöbet tutuyorlardı. Bulvarlardaki ağaçlar kesilmiş, su boruları ve sütunlar sökülüştü. Tuileries'in camsız pencerelerinden kirli beyaz perdeler gözüküyordu.

Şehir hâlâ cumhuriyetçi heyecanın doruklarındaydı. Engels'in sözleriyle, "İşçiler gündüzleri ekmek ve patates yiyor, akşamları da bütün gün evlerinde saklanan burjuva renkli fenerlerini sergileyerek insanların öfkesini yatıştırmaya çalışıyordu. Kendilerini kaybeden fanatikler sokaklarda *Marseillaise*'i söylerken işçiler 'özgürlük ağaçları' dikiyordu."⁽¹¹⁾ Eski bir Gironde şarkısı söyleniyordu:

İnsanın ülkesi için ölmesi
En güzel ve en imrenilecek kaderdir.

Marx'ın eski dostu İmbert'in yönettiği Kraliyet Sarayı ve Tuileries'de artık üç renkli bayrak dalgalanıyordu. Orada burada da işçi sınıfı devriminin kırmızı bayrağı görölüyordu.

Devrimci ve sosyalist kulüpler mantar gibi çoğaldı. Paris politik hayatla kaynıyor, her gün gazete ve broşür yayımlanıyordu. Sürgündekilerin gözlerinin önünde birden sınırsız olasılıklar ve sarhoş edici perspektifler belirivermişti. Devrimin Fransa sınırları içinde kalabileceği akıllarından bir an bile geçmiyordu. Paris'i tutuşturan devrimci alev sınırları aşıp Almanya, Avusturya, Polonya ve tüm Avrupa'ya ateşe verecekti.

Büyük Fransız Devrimi'nden bu yana demokrasilerle zorba monarşilerin barış içinde, yan yana yaşayamayacak-

ları açıkça ortaya çıkmıştı. Demokrasi muzaffer olursa hâlâ mutlakîyetçiliğin elinde olan komşu ülkelerle mutlaka çarpışmalıydı. Devrimin tekrar boşa çıkmaması için devrimci savaş kaçınılmazdı. Şubat olaylarını izleyen aylarda devrimci savaş, parti anlaşmazlıklarının en önemli nedenini teşkil ediyordu. Kendilerinde çoğunlukla bir saplantı haline gelen büyük devrim geleneğine bağlı Blankistler devrimci savaşı kışkırtmak için ellerinden geleni yapıyordu. Bunu sadece yeni Fransa'yı kurtarabilecek tek yol olarak değil, Fransa'daki devrimi tam anlamıyla yerine getirilebilecek tek seçenek olarak görüyorlardı.

Geçici hükümet, Lamartine ve Dışişleri Bakanlığı barış istiyordu. En baştan beri tüm Avrupa hükümetlerine ne tür bir yönetimleri olursa olsun Fransa'nın onlarla barışçıl ilişkiler kurmaktan yana olduğuna dair güvence verilmişti. Fakat Belçikalı, İtalyan ve Polonyalı sürgünler savaş için çalışıyor ve ateşli bir şekilde savaşa hazırlanıyorlardı. Her grup despotlara karşı yürüyecek olan büyük orduda yer alacak kendi birliklerini oluşturuyor ve devrimci Fransa ordusunun girişeceği bu son savaşla, tüm halklardan özgür ve kardeşçe bir Birlik'in doğacağına inanıyorlardı. Almanlar bu fikre büyük bir heyecanla sarıldılar.

Marx Paris'e varmadan önce Alman sürgünleri ve esnafı, bir Alman birliği oluşturulması için büyük bir toplantı düzenlemişti. Çözüm Bornstedt tarafından önerildi ve Herwegh komitenin başkanı seçildi. Bildiriler çoktan Paris duvarlarına yapıştırılmıştı:

Fransız vatandaşlarına duyurulur,

Silahların!

Kardeşlerine özgürlük savaşında yardım etmek için yürüyen, hakları için hayatlarını vermeye hazır olan ve düşmanlarının bir kez daha kandırmaya çalıştıkları kardeşleri için Almanlar silahların!

Paris'in demokrat Almanları, Alman Cumhuriyetini ilan etmek için yürüyecek bir alay oluşturmuştur. Silaha, cephaneye, paraya, giysiye ihtiyaçları var. Onlara yardım edin. Hediyeleriniz minnettarlıkla kabul edilecektir. Almanya'yı olduğu kadar Polonya'yı da kurtarmaya yardım edecektir.

Bağımsızlık için Alman ve Polonyalı demokratlar birlikte yürüyeceklerdir.

Yaşasın Fransa! Yaşasın Polonya! Yaşasın birleşik Alman Cumhuriyeti! Yaşasın halkların kardeşliği!

Odenwald'dan başlamak üzere bütün Almanya ayaklanmaya hazırды, fakat her nedense, planları yeterince hırslı değildi. Aslında Posen ve Galicia'da birer ayaklanma, Rusya'ya karşı da bir sefer yapmayı planlayan Polonyalılarla müttefik olmayı gözden geçirmişlerdi. Her şey mümkün gözüküyordu. Avrupa reaksiyonunun kalesi olan Petropavlovsk Kalesi'nde ilk devrimci trompetlerin çalınması, duvarların kendiliğinden yıkılması için yeterliydi. O sıralarda her yerde günün kahramanı olan Polonyalı demokratlar çoktan Rus demokratlarla özgür ve bağımsız Polonya'nın sınırları hakkında kavgaya başlamıştı. Onların devrimci gayretleri en imkânsız görevlerle eşit gibi gözüküyordu, Herwegh "Ah, sadece bir gün, cesaret et!" dizesini isteksizler için kışkırtıcı olsun, diye yazmıştı. Sadece bir tek şey gerekliydi: Azim ve yine azim.

Heyecan ve kargaşaya kapılmayan çok az kişiden biri de Marx'tı. Fransa'nın savaş istemediği, görebilen herkes için gün gibi açıktı. Blankist bir hükümet savaşırdı ama Blankistleri başa getirmek de başka bir devrim gerektirirdi. Lamartine olayları devrimci temeller için değil de, çok daha ciddi ve sıradan sebepler için cesaretlendirip desteklemeliydi. Geçici hükümet eskiden beri rahatsız edici bir unsur olan yabancı işçilerden kurtulmak istiyordu. Aslında devrimcilerin sınıra yolculuklarını parasal olarak desteklemeye hazırды. En fazla iki bin adamdan oluşan alay yalnız savaşırsa hiç bir şekilde başarılı olamazdı. Saldırdıkları mutlakıyetçi güçler içinse alayın baskını sadece hoş karşılanabilirdi, zira böyle bir saldırı işgal edilmiş ülkedeki milliyetçi ve vatansever duyguları uyandırıp sonuçta, kendilerinin şu ya da bu şekilde güçlenmesine sebep olurdu.

Marx en baştan beri devrimle böylesine zararlı ve sonuçsuzca oynanmasına karşı çıktı, işçilere alayla yok etme işine hemen girişmemelerini ve nasıl olsa kısa bir süre son-

ra bir devrime yol açacak olan Almanya'daki gelişmeleri beklemlerini öğütledi. Onların yeri Odenwald değil Paris'ti. O zamanlar Komünist Birlik'in bir üyesi ve Marx'ın bir tanıdığı olan Sebastian Seiler daha sonra şöyle yazacaktı:

Sosyalist ve komünistler silahlı müdahaleyle bir Alman Cumhuriyeti kurulması çabalarına şiddetle karşıydılar. Saint-Denis sokağında gelecekteki isyancıların bazılarının da katıldığı halka açık toplantılar düzenlediler. Marx bu toplantıların birinde uzun bir konuşma yaptı ve Şubat devriminin sadece Avrupa hareketinin yüzeysel bir başlangıcı olarak değerlendirilmesini söyledi. Kısa bir süre içinde işçi sınıfı ve burjuva arasında Paris'te açık kavgalar kopacaktı (ki gerçekten de Haziranda bütün bunlar gerçekleşti). Devrimci Avrupa'nın zaferi ya da yenilgisi bunların sonucuna bağlıydı. Bu yüzden Marx Alman işçilerin Paris'te kalıp silahlı çatışmada yer almak üzere hazırlıklara başlamalarında ısrar etti.⁽¹²⁾

Bu akıntıya karşı kürek çekmekten başka bir şey değildi. Devrimci ve demokratik Alman sürgünlerin çoğu Marx'a karşıydı. Ona "hain ve korkak" diyor, Fransız Devrimi'nin kulağa hoş gelen büyük güzel sözlerini başına kakıyorlardı. Komünist Birlik'indeki önemli otoritesine rağmen üyelerin bazıları ona karşıydı. Marx bir adım bile geri atmadı. Devrimin ve işçi sınıfının çıkarları tehlikedeydi.

Martin başında Kardeş Demokratlar geçici hükümetle görüşmek üzere Paris'e bir işçi temsilci heyeti gönderdiler. M. Grath Çartist ulusal yetkili komite temsilcisi, Jones partinin Londra bölümü temsilcisi, Harney Kardeş Demokratların, Schapper ile Moll'de Londra Alman işçileri Birlik'inin temsilcileriydi. Garnier-Pages ve Ledru-Rollin temsilcilere dostça bir resepsiyon verdi. Komünist Birliği'nin Paris'te birleştirilen Brüksel ve Londra kolları yeterli bir merkezi ofis oluşturabilmişti, Marx başkan, Schapper kâtip seçilmişti. Üyeleri de Engels, Moll, Bauer, Wilhelm Wolff ve Wallau'dan oluşuyordu. Artık Marx Herwegh ve alayını şükranla kabullenen örgütlerden Birlik adına ayrılma yetkisine sahipti. Brüksel'de Birliğe seçilen Bornstedt ihraç edildi. Bu karar ve sebepleri yayımlandı. Özellikle Almanya'daki bazı gazeteler kararı tekrar bastılar ki, içlerinde Marx'ın memleke-

tinde çıkan Trierer Zeitung da vardı. Marx ve taraftarları Demokratik Örgüt'den çekildiler ve Saint-Dumes sokağında Cafe de la Picarde'de toplanan yeni bir örgüt kurdular. Bu kulüp neredeyse tamamen işçilerden, özellikle de terzi ve çizmecilerden oluşuyordu. O dönemdeki kulüplerin gerici kayıtçısı Alphonse Lucas onları "Fransa'ya kendini nasıl yönetmesi gerektiğini"⁽¹³⁾ küstahça gösterdikleri için küçümseyecekti. Fakat Marx başarılıydı. 20 Mart gibi kısa bir süre sonra Baden Büyükelçisi hükûmetine Marx'ın taraftarlarının "çok arttığını" bildirdi. Nisan'ın başında Birlik'in 400 üyesi oldu.

Paris'e gelişinden kısa süre sonra Marx 1844 ve 1845 den beri tanıdığı Fransız devrimci çevreleriyle ilişkilerini tekrar canlandırdı. Brüksel'den ayrıldığı günün akşamında sol kanat Blankist Barbes'in lideri olduğu *Societ'des Droits de l'Homme et du Citoyen*'in merkez kulübünde bir konuşma yapmıştı.⁽¹⁴⁾ Marx'ın geçici hükûmette Ledru-Rollin ve Flocon'un temsil ettiği gruplarla olan ilişkisi özellikle çok iyiydi. Ledru-Rollin ve Flocon'dan Engels'in kayınbiraderi Emil Blank'a yazdığı mektuplarda övgüyle söz ediliyordu. Engels işçilerin Ledru-Rollin'den başka kimseyi duymadıklarını, bunda da son derece haklı olduklarını çünkü onun diğerlerinin hepsinden çok daha kararlı olduğunu ve bu iki ismin çevresindeki kişilerin farkında olmadan komünist olduklarını söylemişti. Marx ve Engels sık sık ziyaret ettikleri Flocon ile kişisel dostlardı. Flocon Almanya'da yeni bir gazete çıkarmaları için para önerdi fakat onlar bunu kabul etmedi.⁽¹⁵⁾ Marx Ledru-Rollin ve Flocon'la ilişkisi daha sonra değişti, fakat onları sonuna kadar nispeten daha ılımlı bir şekilde eleştirdi.

Avrupa hareketi dev adımlarla ilerliyor, her gün "muhteşem" haberler geliyordu.

Nassau'da tamamıyla bir devrim; Münih'te öğrenciler, sanatçılar ve işçiler tamamen isyan etmişti, Cassel'de devrim kapıdaydı. Berlin'de ise sınırsız korku ve dehşet vardı. Bütün batı Almanya'da ulusal bir koruma ve basın özgürlüğü ilân ediliyordu. Başlangıç için bu kadarı yeterliydi. Keşke Friedrich Wilhelm IV inadına devam etse!

Öyle yaparsa her şey kazanılır ve birkaç hafta içinde Alman ihtilalini gerçekleştirebiliriz. Sadece o feodal tavırlarına devam etse! Fakat o değişken çılgın kişinin bir saniye sonra ne yapacağını ancak şeytan bilir.

8 Mart'ta Brüksel'den Engels Paris'te bulunan Marx'a bunları yazmıştı.^[16]

19 Mart'ta Butte de Monceau'da Herwegh'in demokratlarının savaş tehdidi, süngü takma, tüfek talimi, saldırı ve savunmadan oluşan bir gösterisi vardı. Son gösteride Herwegh Polonyalı demokratlara Almanca bir hitabe okudu. Saat dörde yaklaşırken bin kadar kişi askeri düzende Paris'e yürüdü. Paris'e ulaştıklarında şehre henüz ulaşmış bir haberi öğrendiler: Viyana'da bir devrim olmuş, Matternich tahttan indirilmiş ve imparator barikatlardaki savaşçıların isteklerine boyun eğmeye zorlanmıştı. On binlerce Fransız coşkuyla Almanlarla kardeş olmuştu. Bir sonraki gün Berlin'den zafer haberi geldi. Rüyalar fazlasıyla gerçekleşiyordu. Söylentiler tüm sınırları aşarak yayıldı. Prusya Kralı'nın isyancılarca tutuklanıp hapse atıldığı söyleniyordu. Varşova ayaklanmış, Ruslar kaçırılmış ve St. Petersburg'daki garnizona isyancıların bayrağı dikilmişti.

Alay artık tutulamazdı. 1 Nisan'da Paris'ten ayrıldı. Muhteşem bir uğurlamayla gönderildi. Marshal Ney'in oğlu Moskova Prensi büyük devrimci geleneklerden bahsettiği, kuzeyde mutlakiyetin siperine karşı devrimin verdiği savaştan, başlayan ve çok çabuk, zavallı bir şekilde bitecek olan maceradan söz ettiği bir konuşma yaptı. Alayın liderleri henüz ne istediklerini bilmiyorlardı; bir köylü savaşı mı başlatsınlar yoksa sakince Almanyadan mı geçsinler, ellerinde silahları Rusya'ya mı saldırınsınlar yoksa Fransız ilerleyişi başlayana kadar Almanyadaki sivil bir savaşta mı savaşınsınlar, karar verememişlerdi. Ledru-Rollin Herwegh'in hareketinin tam amacını anlamaya çalışırken onun bir yakınıyla uzun bir konuşma yapmıştı:

"Ah, şimdi anlıyorum, profesör barikatlarının cesetlerini Almanyaya getirmek istiyorsunuz".

"Profesör barikatları" Strasbourg'da durduruldu. Blan-kistlerin en içten dileklerini taşımaları onlara hiç de yar-

dımcı olmadı. Lamartine son derece diplomatik ve kurnaz bir şekilde, gücü dahilinde her şeyi yaparak, alayı karşılamadan önce birliklerini hazırlaması için Alman hükümetinin zaman kazanmasını sağladı. Ren'den geçerken alay öylesine yetersiz bir şekilde silahlanmış ve öylesine heyecana kapılmıştı ki karşılaştığı son derece üstün kuvvetler karşısında hemen yenildi.

Marx bu sonucu çok önceden görmüştü. Üzerine bir kuramcı olarak yığılan aşağılamaları önemsemeden isyancıların kör, umutsuz heyecanlarına, sabırsız, saplanmış ruhlarına karşı çıkmıştı.⁽¹⁷⁾ Ona göre devrimcilerin çok hızla gelişen olayların seyrinde kendilerine dikte edilen programa alışmaları çok daha önemliydi. Aşırı devrimcilerin Marx'a karşı çıkışları, kendileri tüm gerçek devrimcilerin işçilere silah kullanmayı öğretmesi gerektiğine inanırken Marx'ın politik ekonomi hakkında konuşmalar yaparak heyecanlarını yok etmesi, onları birer kuramcıya çevirmek için zamanını harcaması yüzünden doruğa ulaştı.

Almanya'daki devrimle komünistlere yeni görevler doğdu. Yerleri artık Paris değil, sadece ve sadece onların işçi sınıfına yol gösterebileceği ülkeydi. O ülke de Almanya'ydı. Marx sürgünlere teker teker Almanya'ya dönüp işçi örgütleri kurmaya başlamalarını öğütledi.

Bir tesadüf eseri Komünist Birlik'inin liderleri Paris'i Herxegh'in alayı ile aynı gün terk ettiler, ama müziksiz ve Moskova Prensi'nin konuşması olmadan. Herwegh'in heyetinin genç bir üyesi bunu bazı Alman gazetelerine bildirdi. "Alman komünistler de Paris'ten ayrıldı" diye yazdı "Alman demokratların aksine kardeşçe ve sosyal bir şekilde ayrılmadılar, fakat her biri kendi seçtiği değişik bir noktaya gitti. Her yolcu göğsünde dünyanın kurtuluşunu taşıyordu". Bu satırların yazarı kısa süre sonra yazdığı küçümsemenin kendini nasıl da yanlış yönlendirdiğini gördü. Bunları yazan, o sıralarda yirmi iki yaşında olan Wilhelm Liebknecht'ti.

Komünistler Paris'ten ayrıldı. Dört buçuk yıl önce Marx kendini Friedrich Wilhelm IV'ün Prusya'sından Lou-

ise Philippe'in Paris'ine nakletmişti. O zamandan beri sol kanat Hegelcilerle ayrılmış, aydınlanmış, bulanık yarım yamalak duygusal sosyalizmi reddetmiş, Komünist Manifesto'yu yazmış, Komünist Birlik'ine katılmıştı. Marx Paris'ten ayrılırken Kraliyet Sarayında cumhuriyet bayrağı dalgalanıyordu ve Almanya alevler içindeydi.

KÖLN'DEKİ 'ÇILGIN YIL'

Komünist Birliği'nin üyeleri Almanya'da her tarafa yayılmıştı. Çoğu doğdukları şehre ya da sürgünden önce yaşadıkları yerlere gitmişti. Engels Nisan ve Mayıs'ı Wuppertal'da geçirdi, Wilhelm Wolff Breslau'ya, Schapper Wiesbaden'a, Born Berlin'e, Wallau da Mainz'e gitti. Pratikte işçi birliklerinin ortaya çıktığı her yerde yönlendirme Birlik üyeleri ya da Birliğe bağlı örgütler tarafından yapılıyordu.

Derhal yerine getirilmesi gereken görev devrimden önce kurulmuş işçi örgütlerini bir araya getirmektir. Birleşme isteği önce Mainz İşçileri Eğitimsel Birliği'nden geldi. Paris'ten Köln'e geçerken yolda iki gün durduğu Mainz'de Marx, bu birleşmenin taslağına yardımcı oldu.

Marx Köln'e gitti; çünkü bu şehirle sürgün yıllarında bile tamamen yitirmediği bağları vardı. Köln Almanya'nın en sanayileşmiş bölgesinin, en büyük şehriydi ve elbette ki Komünist Birliği'nin merkezi için en doğal yerdi. İki yıl hapiste yatan, kitap ve hikâyeleriyle ünlenmiş genç ve yetenekli bir politik yazar olan Ernst Dronke ve Engels ile birlikte 10 Nisan'da Köln'e vardı. Wesel kalesinden yaptığı cesur kaçıışı onu daha da meşhur yapmıştı.

1847 sonbaharından bu yana Köln'de Komünist Birliği'nin bir kolu vardı. Liderleri Doktor Andreas Gottschalk ve eski bir topçu yüzbaşı olan August von Willich idi. Yahudi bir kasabın oğlu olan Gottschalk 1815'te

Düsseldorf'ta doğdu. Bonn'da tıp ve felsefe okudu -Marx'la aynı zamanda Bonn'daydı- ve iyi dereceyle 1839'da mezun oldu. 1840'ta Köln'de tıbbi ve cerrahi kariyerine başladı. Baştan beri işçi sınıfının oturduğu yerlerde, en fakir işçilerin şifa getireni, yardımcısı ve dostu olarak çalıştı. Anısına 1849'da yazılan bir broşürde şöyle deniyordu:

Fakirliği, sefaleti ve sıkıntıyı en yakından ve dolu dolu gözlemleme fırsatını bulmuş ve neredeyse en uç mahrumiyette olan işçi sınıfının acılarını en sıcak şekilde paylaşmıştır. Aynı şekilde, fakirlik ve sıkıntının en çabuk ve en etkili şekilde tamir edebildiğini de söylemeliyiz.⁽¹⁾

Gottschalk için işçilerin sorunları kendi sorunlarıydı. Köln işçileri iyi kalpli doktor ve dostlarını putlaştırmışlardı. Gottschalk tartışmasız onların lideriydi.

August von Willich tamamen farklı bir kişiydi. Eski, aristokrat, askeri bir Prusya ailesinden geliyordu. Potsdam'daki askeri akademiye gitti ve 1840'ların başında Westphalia'da bulunan topçu tugayına yüzbaşı oldu. Zamanın fikirleri -demokrasi, sosyalizm, eskisinin yerine yeni bir devrimci dünyanın gelmesi- Prusya kışlalarının havasız atmosferinden bile sızıyordu. Willich bu fikirlere inanan oldukça fazla sayıdaki askerlerden biriydi. Daha sonra Gottschalk'ın en yakın arkadaşı ve meslektaşı olacak Yüzbaşı Fritz Anneke Willich'in adına, Kral'a yazdığı bir mektuptan sonra sosyalizmini açıkça, cesur bir şekilde beyan ettiği için görevinden alındı. Bu yüzden bir şeref mahkemesine çıkartıldı ve rütbesini kaybetti.⁽²⁾ Köln'e gitti ve Komünist Birliği'nin yerel koluna katıldı. Hayatını marangozluk yaparak kazandı. Eski Prusya ordu komutanı Köln'deki gösteri alanından geçerken, her sabah işe giden Willich, -özellikle yaptığı gibi- talim yapan müfrezelerin arasından yavaşça yürüyüp deri önlüğü ve araç gereçlerini sırtında taşıyordu, Bu çok tahrik edici bir etki yapmıştı ve tam da Willich'in istediği şeydi. Kendisi -ve sonuçta da demokrasi ve sosyalizm- hakkında konuşulmasını istiyordu.

Köln Komünist grubu ordu içindeki propagandaya büyük önem veriyordu.⁽³⁾ Üyeleri haftada iki kez toplanıyor, "Ko-

münizm ve tarihi" tartışıyor ve Gottschalk'ın Hess'e yazdığı bir mektupta olduğu gibi, "perakende propaganda" yapıyordu.⁽⁴⁾ Örgütün üye sayısı henüz yirmiye ulaşmamıştı, fakat Köln'deki işçi sınıfı içinde etkili çalışmalar yapıyordu.

Paris'teki devrim bütün Almanya'da büyük bir etki yapmıştı; fakat bu etki hiçbir yerde Renanya'daki kadar büyük olmamıştı. Bütün Renanya şehirlerinde benzeri görülmemiş bir şekilde Radikal Reformlar isteyen dilekçeler hükümete gönderiliyor, dilekçeler derhal binlerce ve on binlerce imzayla doluyordu. Bu faaliyetler hep Köln'de ortaya çıkıyordu. Komünist Birliği'nin bir kolu da Köln'de kurulmuştu. 3 Martta örgüt şehir meclisinin dışında bir kitle toplantısı düzenledi. Gottschalk ve Willich tarafından yönlendirilen bir temsilciler heyeti komisyon meclisine çıkıp şaşkın şehirlilere isteklerini duyurdu. Dışarıdaki dört bin kişi söylediklerinin iyice vurgulanmasını sağlıyordu. Askerler de sahneye getirilmişlerdi, askerlerle göstericiler arasında sürtüşmeler oldu, askerler ateş açtı, ölen ve yaralananlar oldu. Gottschalk, Willich ve Anneke tutuklandı. Üç hafta sonra Berlin'deki devrimin zaferi sayesinde serbest kaldılar. Gösteri Ren'de hareketin zeminini oluşturma amacına ulaşmıştı.

Martin sonunda Gottschalk ve arkadaşları bağımsızlık için yola çıktıklarında durum tamamen değişti. Marx'ın önceden gördüğü gibi Fransa'dan Almanya'yı işgal için cumhuriyetçi bir alayın gelmekte olduğu haberi muhafazakâr güçlere gözle görülür bir şekilde yaramıştı. Panik halinde bir Fransız korkusu Almanya'nın güney ve batısını ele geçirdi. Fransızların topraklarından geçişini, yağmayı ve yangını gözlerinin önüne getirdiler. Alman hükümetleri genel alarmı dikkatle besliyordu. Gottschalk 26 Mart'ta arkadaşı Hess'e şöyle yazdı: "Burjuvamızın 'cumhuriyet' kelimesinden ne kadar korktuğunu bilemezsin. Onlar için bu kelime hırsızlık, cinayet ya da bir Rus işgaliyle eş anlamlı ve sizin alaylarınızdan, ölüm saçan bir tahrikçi takımı olarak öylesine nefret ediyorlar ki sadece birkaç işçi size yardıma gelir."⁽⁵⁾ Georg Weerth 25 Mart'ta Köln'den Marx'a, neredeyse aynı tarzda bir mektup yazdı. Kelime olarak komünizmin

insanların tüylerini ürperttiğini ve açıkça komünist olduğunu söyleyen birinin taşlanacağını ekledi. Ve alay sınırını geçtiğinde, hepsinin üstünde de Baden'de ortaya çıkan cumhuriyetçi ayaklanma çabucak bastırıldığında "cumhuriyet" kelimesi insanların akıllarında en kötü çağrışımlara yol açtı. Devrim karşıtlarını güçlendiren bir başka şey de alayın yakalanan liderleri üzerinde bulunduğu söylenen Marx'ın mektupları hakkında gazetelerin yazdığı yalanlardı. Bu yalanlar da cumhuriyetçi, komünist ve ulusal düşman kelimelerinin eş anlamlı düşünülmesini kolaylaştırdı.

Bir gazetenin dediği gibi Köln'de dağıtılan gösterinin elebaşlarının yakalanması için "gerçek sürgün avı" başlatıldı. Willich, Köln'ün kendisi için tehlikeli olmaya başladığını hissetti. Baden'e gitti, oradaki isyanda görev aldı ve bir daha Köln'de görülmedi. Gottschalk fırtınaya karşı koymak için orada kaldı. İlmli demokratların kendini ya gönülsüzce savunduklarını ya da hiç savunmadıklarını görse de önemsemedi, onlardan ümidi kesti ve tüm tekniklerini işçilere yöneltti. 6 Nisan'da, Marx'ın Köln'e gelmesinden dört gün önce "Demokratik sosyalist Birlik'in" kurulması için bir bildiri yayımladı.

13 Nisan'daki toplantının açılış konuşmasında üç yüz kişi vardı. Büyük çoğunluk işçiydi. Bu yüzden bir an önce isimlerine "İşçi Birliği" tanımı eklenmeliydi. Yeni örgütün başarısı şaşırtıcıydı. Mayıs başında gazeteler tahmini üye sayısının üç-dört bin kişi olduğunu yazdı. Haziran sonuna doğru üye sayısı neredeyse sekiz bine ulaştı. Gürzenich Haus'taki her toplantı çok coşkulu oluyordu, işçiler kırmızı bayrakla süslenmiş platformun önünde gömleklerini giymiş, göğüslerinde kırmızı kuşaklarla oturuyordu. Bazılarının kafasında Jacoben kepler vardı. İzleyicilerin çoğu kadındı ve birçoğu yaygın işsizliğe yenik düşmüş, okuma yazma bilmeyen kayıkçı, hamal ve işçilerdi.

Gottschalk, Köln işçileri arasında popüler olsa da, bu insanların en acil menfaatlerini en etkili ve becerikli bir şekilde yansıtıyor olmasaydı, adı büyük kitleler halinde ki insanları bir arada tutmaya yetmezdi. İşçi Birliği önce-

likle eğitimsel bir örgüt, bir politik kulüptü, ayrıca ticaret Birlik'ini besleyen bir temeldi. Gottschalk birliği mesleki kısımlara ayırdı ve yaygın ticaret krizinde -hiçbir kanun tarafından engellenmeyen işverenler ücretleri düşürdü, çalışma saatlerini uzattı ve çalışanlara verilen yiyecekleri kötüleştirdi- hepsinin fazlasıyla yapacak işleri oldu. Ücret oranları, çalışma günü için standartlar kurmak için çalıştılar ve iş koşullarıyla meşgul oldular. İşçiler bütün sorunlarını çözebilecekmiş ve istedikleri her şeyi yapabilecekmiş gibi Birlik'e getiriyorlardı.

Bu yüzden de işverenler Birlik'ten nefret ediyordu. Sadece işverenler değil, bütün mal sahibi sınıf, İşçi Birliği'ni insanlığa alçak bir saldırı olarak görüyordu. Birlik ve başkanı "Komünist Havarisi" Gottschalk hakkında inanılmaz söylentiler dolaşıyordu. Gericici bir yayın bu demagogun işçilerin aklına çılgınca fikirler soktuğunu yazdı, işçiler artık çalışmıyor, bütün akşamlarını politik kulüplerde geçiriyor ve çıktıklarında da evlerine sarhoş bir şekilde dönüp açlığa terk ettikleri eşlerini ve çocuklarını dövüyorlardı. Gottschalk en alçakça planların sahibi olarak görülüyordu. Nisan sonunda "İşçi Birlikleri'nin Abd-el-Kadr'in (Emir Abdel Kader) gönderdiği on bir bin silahla talim yaptıkları" söyleniyordu.

Her ne kadar saçma gelse de bütün bunlar azımsanmayacak kadar çok kişi tarafından ciddiye alınıyordu. İşçi Birliği mal sahiplerinin gözünde uğursuzlaştıkça gericilerin sesi daha da istekle dinlenmeye başlandı. İşçi Birliği'ne karşı olumsuz duygular Köln'ün en demokratik görüşlü esnaf- ların da bile yaygındı. 1850 ve 1851'de Komünist Birliği'nde aktif görev alan, bir demokrat olan "İşveren Birliği"nin lideri Hermann Becker daha sonra tamamen görüşünü değiştirip Köln'ün belediye başkanı olduysa da, usta esnaf ve eğitilmiş esnaflardan oluşan birlik, kendine sınıf barışı temeline dayanan bir yer edindi.

Marx Köln'e geldiğinde durum buydu. Önce, doğal olarak Gottschalk'ın grubuna girdi, İşçi Birliği'nin toplantılarına katıldı. Fakat çok kısa bir zamanda Gottschalk ve

Marx arasında Birlik'in politikası hakkında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Marx'ın Köln'e gelişinden kısa bir süre sonra Komünist Birliği liderleri ile Köln örgütü liderleri arasındaki bir toplantının kayıtları günümüze ulaştı. Tartışma "çok sertleşmiş" ve Dr. Gottschalk sert bir şekilde eleştirilmişti. Kayıtlarda daha fazla bilgi olmamasına rağmen, sonraki gelişmelerden Marx'ın Köln'e varışının ilk birkaç gününden itibaren Gottschalk'ın politikasına tamamen karşı olduğu sonucu çıkarılabilir. Çünkü Almanya'daki durum göz önüne alındığında Gottschalk'ın programı, işçi sınıfını demokratik hareketten ayırıp tamamen izole etmekten başka bir sonuç vermiyordu.

Alman tarihinde ilk kez devrim, Avusturya da dahil olmak üzere bütün Almanya'da parlamento yarattı. Millet Meclisi Frankfurt'ta toplanacaktı. Prusya'da evrensel bir gizli oylamayla bir yasama meclisi seçilecekti. Gottschalk, Frankfurt ve Berlin Meclislerinin seçimlerinin boykot edilmesini istedi. Gizli oylamanın kendisine karşı çıkılması gerektiğini iddia etti. Ayrıca gerekli ön kampanya için de yeterince zaman olmadığını söyledi. Gottschalkı destekleyen işçilerin çoğu bu görüşünde onu izledi. Diğer aşırı sol kanat gruplar da Fransa'daki Blankist örneğinden etkilenerek seçim boykotuna katıldı. Blankist örneğinin Gottschalk'ı etkilediğine şüphe yoktu. Blankistler sadece bu alanda modeli değildi, Blankistlerle ilişkisi 1848'e dayanıyor olabilirdi. Herwegh Gottschalk'ın 1849 başında Paris'te, hapishanede Blankistleri ziyaret ettiğine tanık olmuştu.

Marx aşırı solcuların seçimi boykot etmelerini boş, sonuçsuz bir gösteri, aşırı şekilde devrimci ve içerikte gerici olarak görüyordu. Böyle yaparak sol politik savaş alanını gerici güçler ve ılımlı merkez için temizlemiş oluyorlardı. Marx'la Gottschalk arasındaki tartışma kızışmaya başladı.

Gottschalk'ın boykota kalkışması onun genel tavrının bir sonucuydu. Bütün uzlaşmaları tamamen reddediyor ve işçi sınıfından olmayan demokratik gruplarla yapılabilecek en ılımlı koalisyonları bile dinlemiyor, istek ve sloganlarının kendi taraftarları dışındaki kişiler üzerindeki

olası sonuçlarından hiçbir şekilde rahatsız olmuyor, işçi cumhuriyeti, sosyalist ve cumhuriyetçi sancakların altında açıkça propagandasını sürdürüyordu. Kısaca Gottschalk Almanya'nın politik gericiliğine gözlerini kapatmıştı Demokratların kendileri bile Almanya'nın üç düzine vatanının nasıl birleştirileceği konusunda anlaşılamamışlardı. En geniş demokratik temellerde anayasal monarşi taraftarları, "Soydan gelen kraliyet yetkililerinin oluşturduğu cumhuriyet" yanlıları, tamamen Alman bir monarşiye tabi birçok eyalet cumhuriyeti isteyenler ve federal Alman cumhuriyetine bağlı anayasal monarşi eyaletlerinin olmasını arzu edenler vardı. Aşırı federalci ve aşırı merkezizetçi taraftarların arasında akla uygun her türlü uzlaşmayı kabul etme yanlısı olanlar da görülüyordu. Demokratlar arasında bile, liberalleri hiç bu işe katmadan; Komünist Birliği'nin ufak bir broşür halinde bir araya getirip dağıttığı on yedi isteğin ilki olan "tek ve bölünmez bir cumhuriyet" yanlısı olan bir kaç kişi çıkmıştı.⁽⁶⁾ Marx bu konuda Almanya'nın dört bir yanından sempatizan ve dostlarının ona gönderdiği mektuplarla ikna oldu. Engels, Barmen'den şöyle yazıyordu: "On yedi seçeneğimizi içeren broşürün bir tek kopyası bile burada dağıtılacak olsa kaybolacağından eminiz". Çok geçmeden Marx, *Neue Rheinische Zeitung*'da aldatıcı umutlara karşı uyarılarda bulundu:

Başlangıçta tek ve bölünmez bir cumhuriyet için ütopyacı bir isteğimiz yok, fakat devrimci hareketin nihai amaçlarında ve ayrılma noktasındaki savaşta sözde Radikal-Demokratik Partinin bizi mahcup etmemesini istiyoruz. Şu anda sorun şu ya da bu görüşü ya da politik fikri gerçekleştirmek değil, gelişim sürecini kavramaktır. (Frankfurt'taki) Millet Meclisi sadece acil ve pratikte mümkün olan adımları atmalıdır.

Bu koşullarda Gottschalk'ın tutumu gelişmiş işçileri sadece liberal ve demokratik burjuvadan değil, ayrıca büyük işçi kitlelerinden de ayırmak anlamına geliyordu. Bu, Komünist Manifesto'nun kaçınılmaz ama geçici olarak tanımladığı mutlakıyete karşı, işçi sınıfının devrimci burjuva ile oluşturduğu koalisyonun yok edilmesi demektir.

Marx'ın tavrı devrimin ilk aylarından itibaren açıkça belirginleşmişti. Erkenden ve on yedi öneriyle, bağımsız bir şekilde ortaya çıkılmasına karşıydı. "Almanya'da büyük bir gazete kurduğumuzda" diye yazdı Engels 1884'te:

Altında yer alacağımız sancak kendini belli etmiştir. Bu sancak sadece ve sadece işçi sınıfı karakterini özellikle detaylıca vurgulayan demokratik sancaktan başkası olamazdı; çünkü sancağın henüz işçi sınıfı karakterini bir kerede ve tamamen ilan etmesi mümkün değildi. Bunu yapmakta isteksiz olsaydık kendimizi, tanınmamış yerel bir gazetede komünizmin doktrinlerini öğretirken ve büyük bir parti hareketindense küçük bir mezhep kurmuş olarak bulmaktan başka seçeneğimiz olmazdı. Zaman bizi el değmemiş yerlerin vaizleri haline getirdi. Ütopyalara gerçekleştiremeyeceklerini çok iyi bilecek kadar iyi inceledik. Programımızı bunun için tasarlamadık.^[9]

Nisan'ın ortasında Marx ve arkadaşları Köln'de Demokratik Birlik'in kurulmasında katkıda bulundular. Marx ilk başta belirgin bir şekilde öne çıkmadı; fakat Frankfurt'taki Millet Meclisi'nin karar vereceği gelecekteki birleşik Almanya hükümetinin çizgisinde, saltanatla Prusya halkı arasındaki ilişkilerin Berlin'deki meclise bırakılması görüşündeydi. Demokratik Birlik'in üyelerinin en basit sorularına açık bir cevap vermekten sakınılması üyeler arasında tepkiyle karşılandı. Toplantıda biri, Demokratik Birlik üyelerinin ne istediğini sordu. Tartışmanın gösterdiğine göre sekizde yedisi bir cumhuriyetten yanaydı ama cumhuriyete dair bir teklif de yapılmamıştı. Henüz karar verememiş olan birkaç kişi kışkırtılıp ılımlı olanlarca ezilmemeliydi.

Demokratik Birlik'in ilk belirgin hareketi Frankfurt ve Berlin seçimlerine katılmak oldu. Marx'ı eleştirenler, onun taktikleri sonucunda bir tek demokratın bile parlamentoya gönderilmemiş olmasının iyi bir şey olduğu görüşünde birleşirler. Fakat Marx'ın kendisinin de kısa süre sonra *Nene Rheinische Zeitung*'da eleştirmek zorunda kaldığı tesadüfi solcu türünden Fransız Raveaux Parlamentoya katıldı. Yine de Demokratik Birlik olmasaydı Köln'ün sadece sağcı ve ılımlılarca temsil edileceğine şüphe yoktu.

Komünist Birliği devrimin yarattığı durumla eş değildi. Her yönden yetersizdi. Kısa sürede Almanya'da merkezi ofisin bile düşündüğünden daha zayıf olduğu görüldü. Birlik'in her yana dağılmış temsilcileri bile aynı görüşteydi. Berlin'de örgüt namına bir şey yoktu. Yaklaşık yirmi sempatizan da birbirinden habersizdi. Mainz'de örgüt yıkılma noktasına gelmişti, diğer merkezlerde de hikâye aynıydı. Elbette ki Birlik'in temsilcileri gayret ve enerjiden yoksun değildi, fakat kurabildikleri kollar kısa sürede kendilerinde hayat olmadığını göstermişlerdi. Gerçekten aktif üyelerin hepsi kendilerini işçi birliklerindeki kanuni işlere ve gazetelere adanmıştı. Marx Komünist Birlik'ini yapay bir şekilde hayatta tutmayı ve bir kez kurulduğu için hareketi yönlendirmeye devam etmesini reddetti. Ayrıca Birlik'in içinde halletmesi gereken zorluklar da vardı.

Marx'ın görüşüne göre *Neue Rheinische Zeitung*'un ortaya çıkması Komünist Birliği'nin varlığını ortadan kaldırmak için bir bahaneydi. Gizli bir örgüt tamamen lüzumsuz bir hale gelmişti ve Marx'ın yapmak istediği bu örgütü basın yoluyla herkese duyurmaktı. Sözü de orada söyleyebilecekti. Eyaletten eyalete ve şehirden şehire değişen Almanya'daki koşulların sonsuz farklılığı yüzünden genel bir yönlendirmeden fazla bir şey yapmak mümkün değildi. Bu yüzden Marx merkez ofise Birlik'in kapatılmasını önerdi. Schapper ve Londra grubundaki diğer üyeler buna karşı çıktı. Genel politik problemlerde Marx'a katılsalar ve Gottschalk'la olan mücadelesinde onun tarafını tutsalar da Birlik içinde, Birlikle beraber ve Birlik için yaşamışlardı ve Birlik'in kapatılmasına razı olamıyorlardı. Bir çağdaşının sözleriyle Marx bu yüzden, "ihtiyari gücünden yararlandı ve Birliği feshetti".⁽¹¹⁾

Gottschalk Birlik'in feshedilmesi konusunda Marx'la anlaşmıştı, İşçi Birliği Komünist Birlik'in küçük yerel organından çok daha güçlü bir silahı olduğundan, Komünist Birliği'nin ölümünü rahatça izleyebiliyordu. Başka bir faktör de onu etkilemiş olabilir, Marx'la bütün parti bağını koparmak istiyordu. Böylece Marx'a, ondan daha

az çekinerek saldırılabilecekti. *Neue Rheinische Zeitung* çıkmadan önce bile Marx ve Gottschalk'ın taraftarları arasında keskin bir ayrılık ortaya çıkmıştı. Baden'deki cumhuriyetçi ayaklanmanın başarısız olmasından sonra Willich Fransa'ya kaçtı ve firarileri Besançon'da topladı. Çoğu işçiydi ve durumları öyle hazindi ki Willich onlara yardım etmeleri için Almanya'daki demokratlara başvurdu. Gottschalk'la dostluğuna rağmen Anneke Demokratik Birliğe katıldı. Birlik'in bir toplantısında Willich'in yardım isteyen mektubunu okudu ve Birlik'in Besançon'daki cumhuriyetçi mülteciler için para toplamasını önerdi. Canlı bir tartışmadan sonra önerinin büyük çoğunlukla reddedildiği bir oylama yapıldı. Oylamada para gönderilmesi için oy kullanan tek kişi Anneke oldu. Gazetelere göre demokratlar aç ve sürgündeki işçi mültecilere sempati duymalarına rağmen onlara yardım etmediler; çünkü bu yönlendirildikleri politikayı tasvip etmeleri olarak yorumlanabilirdi. Anneke Demokratik Birlik'ten ayrıldı. Onun ve Gottschalk'ın önerisiyle İşçi Birliği oldukça büyük miktarda para toplamaya başladı. Bu, elbette ki Marx ve demokratlarının korkak ve merhametsiz, Gottschalk ve işçi Birliği'nin ise asil ve cesur cumhuriyetçiler olduklarını ortaya çıkarmıştı!

Marx'ın adından henüz söz edilmemiş, ikinci saldırı direkt olarak ona yapılmamıştı ama ilk sayısı çıkan *Neue Rheinische Zeitung* topun ağzındaydı. Yayıncı, İşçi Birliği'nin ticaret için minimum olarak kabul ettirmeye çalıştığı ücretleri ödememişti. Köln'deki hiçbir yayıncı minimum ücreti ödemiyordu; ama Gottschalk'ın bundan bahsetmesine gerek yoktu. *Neue Rheinische Zeitung*'un editörünün, yani Marx'ın yayıncı ve yayıncının çalışanlarına ödediği ücretle bir alakası yoktu. Gottschalk'ın gazetesi¹² kendini demokrasinin bir organı olarak tanımlasa da aslında bir grup müzmin aristokratın -aslında en tehlikeli türde para aristokratlarının- elindeydi ve bu gazete *Neue Rheinische Zeitung*'a karşı vahşice bir kampanya başlattı. Onlar "İşçi sınıfını çığnıyor ve insanları aldatıyorlardı".

Marx durumunu açıkça gösterebileceği bir yayın organına daha yeni kavuşmuştu. Görevi, hiçbir şekilde Köln'deki aşırı sol tarafından aleyhinde yapılan kışkırtma ve saldırılara karşı kendini savunmakla sınırlı değildi. Gazete, tüm Almanya'da Komünist Birliği'nin yerine geçecekti ve her şeyin üstünde de Alman devriminin "Büyük hareket partisinin" organıydı. Birkaç radikal, özellikle de epeydir Marx'ın dostu olan Georg Weerth ve Heinrich Bürgers, Marx Köln'e gelmeden önce bir gazete kurma projesiyle meşguldüler. Bürgers komünist değildi. Aslında gazetenin sadece yerel bir Köln gazetesi olması planlanmıştı ve Marx'ın da bu gazetede çalıştırılması düşünülmüyordu. Köln'e geldiğinde ona Berlin'e gitmesi öğütlendi. O bunu reddetti. "O zamanki Berlin'i kişisel gözlemlerimiz sayesinde fazlasıyla iyi tanıyorduk" diye yazdı Engels. Açıkça ortaya çıkmış burjuvaziyle, geveze ama utangaç ve fazlaca boyun eğen orta sınıfıyla, kesinlikle gelişmemiş işçileriyle, verimli bürokrasisiyle, itaatkâr soylu ve saraylı sürüleriyle Berlin...⁽¹¹⁾ Fakat belirleyici faktör, Mart olaylarından sonra bile Berlin'de uygulanmayan, Köln'de geçerli olan ve basın özgürlüğünü içeren Napolyon Kanunu'ydu.

Marx kısa sürede gazetenin kontrolünü ele geçirmeyi başardı. Bunun için Köln demokratlarının onayını sağlamak gerekiyordu. Gazete şöyle olmalıydı:

Demokratik Alman görüşüne sahip olmalı, cumhuriyetçi fikre hem pratik hem de teorik bir bakış açısından bakarak Almanya'nın monarşi mi yoksa cumhuriyetle mi yönetilmesi gerektiğine dair sorunu irdelemeliydi.⁽¹²⁾

Bürgers editörlüğün Marx'a verilmesi için koşulları böyle ayarlamıştı. Bürgers de editörler arasındaydı. Doğal olarak Marx bu koşulları kabul etti.

Gazete için para bulmak, kurucularının umduğundan da zor oldu. Yüksek burjuvazinin demokratlarla özellikle de komünizmle ilgisi bulunanlarla hiçbir bağı olamazdı. Marx, Engels'ten Wuppertal'daki bazı hisselerini satmasını istedi. Oğluna göre, yaşlı Engels ona bin thaler yollamaktansa bin mermi yollamayı tercih ederdi.⁽¹³⁾ Bu arada olaylar iyice bas-

kı uygulamaya başladı. Millet Meclisi Frankfurt'ta toplandı ve daha ilk günden öylesine çekingen ve kararsız olduğunu gösterdi. Bu da yarım devrimin geleceğinin çok kötü olacağını ispatlıyordu. Gazetenin bir an önce çıkarılması şarttı. Marx elini kendi cebine soktu ve sahip olduğu her kuruşu verdi. Bulunan bütün para bu işe yatırıldı ve *Neue Rheinische Zeitung*'un ilk sayısı 1 Haziran 1848'de çıktı.

Bürgers dışında editörler Komünist Birliği'nin eski üyeleri Dronke, Weerth, Ferdinand Wolff ve Wilhelm Wolff den oluşuyordu. Baş editör Marx'tı. Engels'in sözleriyle yönetici kadrosunun örgütü Marx'ın basit bir diktatörlüğüydü.

Belli bir zamanda çıkması gereken büyük bir günlük gazetenin başka bir şekilde tutarlı bir yaklaşıma ulaşması mümkün olamazdı. Bu hepimiz tarafından tartışmasız ve memnuniyetle biliniyordu. Onun açık görüşleri ve sıkı ilkelere gazeteyi devrimci yılların en ünlü gazetesi yapmıştı.⁽¹⁶⁾

Marx'ın editörlüğünün göze çarpması zamanın diğer demokratik gazeteleri gibi aşırı genel teorik makalelere hiç yer vermemesiyle gerçekleşti.⁽¹⁷⁾ *Neue Rheinische Zeitung*'un dili gerçeklerdi. Demokrat profesörler cumhuriyetçi hükümetin avantajlarını bitmez tükenmez bir şekilde açıklarken -buna özellikle Güney Alman basınında eğilimliydi- bu tür dersler *Neue Rheinische Zeitung*'da kesinlikle yoktu. Bunun sebebi sadece Bürgers ile anlaşmaya varılmış olması değildi. Marx'ın görevi okuyucularının "gelişmenin seyrini kavramalarını" sağlamaktı. Marx'ın gerçekleri sunuş yolu ve cumhuriyetçi çözümün kaçınılmazlığını göstermesi, "cumhuriyetçilik" kelimesinden asla söz edilmese de, mümkün olan en etkili cumhuriyetçilik propagandasıydı.

Gazetenin politikası sadece ve sadece Marx tarafından belirleniyordu. Marx gazeteyi beş yıl önce *Rheinische Zeitung*'u yönettiği gibi yönetiyordu. Yine her kelimenin ardında onun sesi vardı. Gazete kendini "demokrasi organ" olarak isimlendiriyor ve feodal mutlakıyet güçleriyle yapılan savaştan söz ederken de "biz demokratlar" ibaresini kullanıyordu. İlk aylarda birleşmiş grubu rahatsız edebilecek her şeyden kaçındı. İşçiler, işçi olmayanlar, burjuva ya

da küçük burjuva demokrasisi hakkında bir tek kelime bile edilmedi. İşçilerin özel çıkarları ve Alman devrimindeki özel görevleri hakkında bir kelime bile yazılmadı. Ne Engels ne de Marx, 1848 sonuna kadar işçilerin durumu hakkında bir kelime yazdı.⁽¹⁸⁾ Gazete çıkmadan önce Barmen'den Marx'a yazan Engels birleşik grubun politikasıyla ilgili problem konusundaki görüşlerini son derece güçlü bir şekilde ifade ediyordu: "İşçiler hâlâ işlenmemiş de olsalar kitle halinde harekete geçmeye başladılar. Fakat bu bize uymuyor."⁽¹⁹⁾ İşçi sınıfı büyük demokratik savaşta, her zaman aşırı sol kanatla, ordunun geri kalanıyla ilişkiyi koparmamaya özen göstererek yürümeliydi. Aceleci şekilde saldırmak, savaşçı ruhu Bastil'in fırtınasındaki ev sahibini canlandırmalıydı. Bastil henüz alınmamıştı. Marx yorulmaya başlayanları mutlakiyetin daha yenilmediğini haykırarak uyardı. Bastil durduğu sürece demokratlar birleşik olarak kalmalıydı.⁽²⁰⁾

Komünist Manifesto, Komünist Parti'ye iki görev vermişti: Sadece burjuvazinin gerici sınıflara karşı verdiği ortak mücadelede yer almakla kalmamalı, ayrıca işçilerin burjuvazi ve işçiler arasındaki düşmanlığı mümkün olan en açık şekilde fark edip, burjuvazinin ileri süreceği politik ve sosyal koşullarla derhal ve elden geldiğince çok silahla savaşmalıydı. Yani, gerici sınıfların çöküşünden sonra derhal burjuvaziyle savaşa başlamalıydı.⁽²¹⁾

Önce burjuvazi başa geçmeliydi, ama gerçekten başa geçmeliydi. Bunda işçi sınıfı destek olmalı, harekete geçirmeli, burjuvazinin gerici güçlerle yapmak isteyebileceği bütün uzlaşmaları, kararsızlıkları ve zayıflıkları acımasızca kamçılamalıydı. Burjuvazinin devrimci ilerleyişi sürdükçe bu birleşik sınır korunmalı, zaferden sonra yok edilmeliydi. Burjuvazi tamamen gücü eline geçirir geçirmez ona karşı mücadele başlatılmalıydı. Almanya'daki henüz başlayamazdı, başlamamalıydı. Fransa ve İngiltere'de durum farklıydı.

Neue Rheinische Zeitung Almanya'daki gazeteler içinde yurtdışındaki olaylara en fazla yer ayıran gazeteydi. Fransa ve İngiltere'de olanlar yarın Almanya'da da olmak zorundaydı. "Burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki düşmanlı-

ğın farkına açıkça varılmasını sağlayabilmek” için işçilerin dikkatini sürekli yurt dışındaki olaylara çekmekten daha iyi bir yol olamazdı. Fakat Almanya’da önce Bastil tufanı olmalıydı. Almanya’da uzlaşma kaçınılmazdı. Almanya’da “biz demokratlar” zafer kazanılana dek omuz omuza savaşmalıydık. Fransa’da uzlaşma zamanı geçmişti. Marx Almanya’daki birleşik demokratik kuvvetleri zayıflatabilecek her şeyden nasıl yoğun emek sarf ederek sakındıysa o Haziran günlerinde de aynı azimle isyancı Paris işçilerinin yanında oldu.⁽¹²²⁾

Müttefiklerinin mücadelelerine önem vermesi onların zayıflıklarının farkına varmadığı anlamına gelmiyordu. *Neue Rheinische Zeitung* muhaliflerini, monarşiyi, askeri danışmanlar grubu ve bütün gerici güçleri hor görmekteydi. Bu bir gerçektir. Solun kararsızlığı ve korkaklığını da aynı derecede küçümsüyordu. Devrim henüz tamamlanmamıştı. Artık meyvelerini toplamaktan başka yapılacak bir şey kalmadığına inanmak bir ilüzyondan başka bir şey değildi. Frankfurt’taki meclis sadece çekingen bir başlangıçtı ve ayakta kalırsa ileriye doğru kamçılanmalıydı. Daha ilk sayı Frankfurt Meclisi’nin yetersizliğini, uzun konuşmalarının işe yaramazlığını, çekingen kararlarının boşluğunu alay konusu haline getirdi. “Bu bize hissedarlarımızın yarısına mal oldu”.⁽¹²³⁾ Engels bunu yaklaşık kırk yıl sonra zevkle hatırlayacaktı.

Rusya ile savaş devrimi ileriye götürecektir, bir burjuva geri çekilişinin bütün olasılıklarını ortadan kaldıracak ve tek bir güçlü vuruşla yarı ölü feodalizmi yok edecekti. *Neue Rheinische Zeitung* ilk günden beri bunu istedi. Polonya’yı bağımsızlaştırmanın savaştan başka yolu yoktu. Rusya, Avrupa tepkisinin başlıca dayanağıydı ve savaşla yok edilmeliydi. Her geçen ay Alman devriminin sadece Rusya’yla savaşla kurtarılabileceği daha da açıklık kazanıyordu. Marx’ın Eylül 1848’de yakındığı gibi Alman devrimi “usandırıncı bir kültürsüzlük maskaralığına” sıkışıp kalmıştı.⁽¹²⁴⁾ Sayısız ufak eyaletlere bölünmesini engelleyen o eski manilerden kurtulmayı başaramamıştı. Bazı ağır darbelere

dayanmış olsa da Prusya esasen bozulmamıştı ve tek ciddi iç muhalif olarak kalmıştı. Tüm şoklara rağmen Avusturya sağlam kalmış ve bir kez daha güçlenme tehdidinde bulunmuştu. Almanya'yı birleştirebilmek sadece Almanya'nın birleşerek Rusya'ya savaş açmasıyla mümkündü. "Eğer Almanya'nın Rusya ile savaşa girmesi sağlanabilirse Habsburg ve Hohenzollernlerle birlikte davranır ve devrim her tarafta galip olur."²⁵ Marx savaşın Rusya'yı tamamen değiştirebileceğine pek inanmıyordu, istenilen bir amaç olsa da Polonya'nın bağımsızlığı yine de bir yan üründü. Savaş, Alman devriminin tamamlanması uğruna yapılmalıydı. Alman devriminin kurtarıcısı Çar olacaktı; çünkü devrimin merkezini o oluşturacaktı. Savaş problemine Marx işte böyle bakıyordu.

Fakat Çar çok tereddüt etti, devrime saldırmadı. Hücum sırası devrime geldiğinde de devrim çok zayıftı ve çok az merkezleşmişti. Marx doğrudan işçilere hitap etmeye başladıktan sonra Köln'de algılanabilir bir değişiklik oldu. Neue Rheinische Zeitung başta kendine güvenmeyen Gottschalk'ın Birliği'nin üyeleriyle işçilere ulaşmaya başladı. İşçi Birliği, içinde toplantılarda konuşulanlar ve işçilerin günlük hayatlarıyla ilgili ufak propagandalardan başka hiçbir şey olmayan zavallı küçük bir kâğıt yayınladı. Bu kâğıt parçası en mütevazı istekleri bile karşılayamadı. Toplantılarda bundan şikâyet edildi, fakat iyi bir konuşmacı ve organizatör olan Gottschalk orta derecede bir gazeteci kadar bile iyi değildi.

Marx'ın faaliyet alanı bir başka yönde de genişledi. Almanya'nın her tarafına dağılan değişik demokratik birlikler 14-15 Haziran'da Frankfurt'ta yapılan bir kongreye temsilcilerini yolladı. Bu kongreye Köln'deki İşçi Birliği de katıldı. Gottschalk tutarlı olsaydı tıpkı iki parlamentoyu olduğu gibi, bu demokratik kongreyi de boykot ederdi ama etmedi. İşçi Birliği onu tek delegeleri olarak Frankfurt'a gönderdi, çünkü "Gottschalk tek başına Köln'ün İşçi Birlik'ini temsil edebilecek kapasitedeydi". Kongrede açıkça cumhuriyet ilan edilmesini ve Frankfurt ile Berlin Parlamentoları'nın tanınmamasını isteyecekti.

Gottschalk kongrede önemli bir rol oynadı. Bir delege onu "diktatör olmak için doğmuş, giyotin kadar keskin bir zekâ ve yorulmaz bir enerjiye sahip bir Robespierre imajı" olarak tanımladı. Yaptığı iki öneriden parlamentolara karşı olanı reddedildi. Diğerisi ise büyük ölçüde değiştirilerek kabul edildi. Demokratik cumhuriyet Gottschalk'ın istediği gibi "mümkün olan tek" hükümet sistemi olduğu için değil de "tek makul olanı" olduğu için ilan edilecekti. Bu yüzden kongreden ayrılmadı, aslında Birlik'in oluşumunu belirleyen bu çözümler lehinde oy kullandı. Bu çözümler *Neue Rheinische Zeitung*'u Demokratik Parti'nin üç yasal organından biri olarak kabul ediyor ve var olan tüm demokratik birliklerin birleşmesini istiyordu.

Köln'den kongreye temsilcilerini gönderen üç örgüt vardı: İşçi Birliği, Demokratik Birlik, İşveren ve İşçi Birliği. Şimdi bunların birleşmesi gerekiyordu. Gottschalk'a göre sayıca üstün olan İşçi Birliği'nin çatısı altında birleşmeliydi. Demokratik Birlik teslim olmayı reddedip bunun yerine ortak bir büronun açılmasını önerdi. Köln demokratlarının durumunu tamamıyla değiştiren olaylar olduğunda bu konudaki tartışmalar hâlâ devam ediyordu.

Gottschalk'tan nefret eden burjuvazi bunda yalnız değildi. Polis uzun süredir onu izliyordu. Polis raporlarına göre Gottschalk ve Anneke İşçi Birliği'ne "sert yollarla bir cumhuriyet kurulmasını" önermişlerdi. 3 Temmuz'da tutuklandılar. Hapishane kapıları altı ay boyunca üzerlerine kapalı kaldı. İşçi Birliği'nde başkansız bir dönem başlamıştı. Gottschalk'ın taraftarlarından hiçbiri onun yerini alamıyordu. Joseph Moll geçici başkan olarak seçildi. Gottschalk'ın muhalifi de olsa enerjisi, cesareti ve bilgisi sayesinde genel bir saygı kazandı. Birlik'in liderleri artık o ve Schapper'di, her ikisi de Marx'ın politik partizanlarıydı. Bir başka cephe-den Marx'a saldırma teşebbüsü ise boşa çıktı.

Marx'ın eski muhalifi Wilhelm Weitling Temmuz ortasında Köln'e geldi. 21 Temmuz'da Demokratik Birlik'te onun tarafını tutan bir gazeteye göre "politik ve sosyal kurumlarımızın tamamen yeniden organize edilmesinin"

gerekliliğini savunduğu heyecanlı bir konuşma yaptı. Bu konuşma Demokratik Birlik'in resmi organında bütünüyle yer aldı. Weitling Amerika'da hiçbir şey öğrenmemişti. Hâlâ hükümete tedbirli bir şekilde vaaz veriyordu,⁽²⁶⁾ çünkü kabaca eklediği gibi, ne Almanya da ne Amerika'da hatta ne de Demokratik Birlik'te kalabalıklar gerçek çıkarlarının nerede yattığını görebiliyordu. 4 Ağustos'taki bir toplantıda Marx ona cevap verdi.⁽²⁷⁾ Almanların sosyal gelişmesinin şu anda 1789'da Fransızların olduğu yerde bulunduğunu söyledi. Herhangi bir adamın fikirlerini gerçekleştirmek üzere bir diktatörlük tutmak saçma olurdu. Paris'teki geçici hükümette olduğu gibi, bağımsız güç fikir alış verişiyle en heterojen unsurlarla oluşturulmalı ve en etkili hükümet metoduna karar verilmeliydi.⁽²⁸⁾ Raporun taslağının pek açık olduğu söylenemez ama Marx'ın anlatmak istedikleri karmaşık cümlelerden anlaşılabilirdi. "En heterojen unsurların" hepsini, demokrasinin bütün güçlerinin koalisyonunu temsil eden 1789 Almanya'sının, burjuva yani Alman devriminin tamamlanmasını istiyordu.

Bu sırada bir Birleşik Köln Demokratları Komitesi kuruldu. Marx ve avukat Schneider Demokratik Birliği, Schapper ve Moll İşçi Birlik'ini ve iki kişi de İşveren ve İşçi Birlik'ini temsil etti. Bu birleşimin lideri elbette ki Marx oldu. Komite birçok faaliyette bulundu. Ağustos ortasında on altı örgütü temsilen kırk delegenin katıldığı ilk Renanya demokratik kongresini organize etti. Kongrenin hayatı ve ruhu Marx'tı. O zamanlar Bonn'da genç bir öğrenci olan Alman asıllı Amerikalı devlet adamı Karl Schurz, Marx'ın, üzerinde yaptığı etkiyi kırk yıl sonra şöyle anlatacaktı:

Marx otuz yaşındaydı ve çoktan sosyalizm akımının başı olarak tanınıyordu. Geniş alnı, koyu siyah saçları ve sakalı, siyah parlayan gözleriyle tıknaz ve güçlü bir adamdı ve ilgiyi derhal üzerinde topluyordu. Konusundakiengin bilgiyle ünlüydü ve söyledikleri mantıklı, açık ve gerçektir.

Kafası karışmış insanlar Marx'ın açıklığı ve mantığının hep nefret etmişlerdi. Schurz daha önce hiç böyle sine yaralayıcı ve dayanılmaz kibirli bir tavır olan biriyle tanışmadığı görüşündeydi. "Burjuva" kelimesini neredey-

se tükürürcesine, nasıl ısırgan bir kibirle söylediğini asla unutamadı. O sıralarda Köln'de olan *New York Tribune*'ün muhabiri Albert Brisbane de Marx'ı görmüştü ama oldukça farklı bir açıdan. "Hatları insanda büyük bir enerji izlenimi uyandırıyor ve o ölçülü halinin ardında cesur bir ruhun ihtiraslı ateşini görmek mümkündür".⁽²⁹⁾

Neue Rheinische Zeitung daha da açıkça kendini ifade etmeye başlayıp hainlikle olmasa da solu devrime karşı korkaklıktan bir sınır örmekle daha da enerjik bir şekilde suçladı. Her ne kadar o sırada Almanya için gerekli olsa da, burjuva ve işçi sınıfının ortaklığının sadece geçici olabileceğine daha da açıkça işaret etti. Bu, gazete hissedarlarını daha fazla alarma geçirdi. Gazete çıkar çıkmaz hissedarların yarısı ortadan kayboldu, Haziran çatışmaları hakkındaki makaleler de hissedarların geri kalan yarısına mal oldu. Gazete ciddi pratik zorluklarla karşı karşıya kaldı. Yayıncı krediyi daha fazla artırmayı reddetti ve gazetenin bir sayısı çıkartılmadı. Neyse ki başka bir yayıncı bulundu; fakat ağustos sonunda durum öylesine tehdit edici bir hal aldı ki gerekli kaynağı bulabilmek için Marx Almanya ve Avusturya'yı kapsayan bir geziye çıkmak zorunda kaldı. Seyahatleri onu Berlin'e, Viyana'ya ve tekrar Berlin'e getirdi. Viyana'da yerel ve Demokratik Birliğe seslendi ve Birinci Viyana İşçi Birliği'nde iş, ücret ve sermaye hakkında konuştu. Her iki şehirde de sol kanat örgütlerin liderleriyle müzakerelerde bulundu. İsteddiği yardımı görüp görmediği bilinemedi. Bilinen tek şey *Neue Rheinische Zeitung*'un Polonyalı demokratlardan çok cömert bir destek sağladığıydı. 18 Eylül'de Polonyalı demokratlar adına Vladislav Koscielsky *Neue Rheinische Zeitung*'a iki bin thaler gönderdi.⁽³⁰⁾ Marx tam Köln'deki "çılğın yılın" en fırtınalı günleri, Eylül olayları başlarken Köln'e döndü. Olayların çıkması Prusyalı bakan Auerwald Hansemann'ın istifasına rastladı. Marx her gün cursurlaşan gerici güçlerin önünde adım adım geri çekilen korkaklığı kınadı. Başarısız bir hükümetti, hiçbir şekilde devrimci bir niyeti yoktu ve bütün anahtar mevkileri bur-

juva üyelerince işgal edilmişti, istifası yaklaşan çöküşün bir göstergesiydi. Marx demokratların kitle hareketine geçmesini istedi. Bu kritik durumun ortasında, Köln'de, en azından politik değişimle doğrudan bağı olmayan bir kaç çatışma yaşandı. Ren boyunca her yerde olduğu gibi Köln'de de şehir halkıyla askerler arasındaki gerilim artmıştı. Garnizonlar Elbe'nin doğusundan gelen birliklerle doluydu ve komutanları tarafından sistematik olarak halka karşı kışkırtılıyordu. Geçen bahar boyunca Mainz ve Aachen'da askerler ve siviller arasında ciddi sürtüşmeler olmuştu. Şimdi Köln'ün sırası gelmişti. Askerler hiç bir neden yokken sivillere saldırıp dövdü. Bu duruma karşı sadece demokratlarla sınırlanmayan genel bir öfke ortaya çıktı. Bu öfke tamamen "sadık" nüfusta da yaygındı. Protesto işini *Neue Rheinische Zeitung*'un yönetici kadrosu ele aldı. Wilhelm ve Engels askerlerin vahşetinin ifşa edildiği ve bu tür saldırıların tekrarını önlemek için, otuz güçlü kişiden oluşan bir halk güvenliği komitesinin seçildiği bir açık hava kitle toplantısı düzenledi. Marx da komitenin üyelerinden birisiydi.⁽³¹⁾

Köln'de bu olayların sebep olduğu heyecana bir de Danimarka ile Prusya'nın ateşkes yapmasına ve Prusya'daki gericiliğin ilerlemesine duyulan öfke eklendi. Bu öfke bütün Almanya'yı sardı ve çoğunun ikinci bir devrimin kapıda olduğuna inanmasını sağlayan bir durum yarattı. En ılımlı demokrat ve liberallere göre bile Danimarka ile yapılan savaş tüm Alman halkını ilgilendiren bir olaydı. Schleswig-Holstein'i Danimarkalı derebeylerin elinden kurtarıp bağımsızlaştırmak Birleşik Alman Hareketi'nin en büyük amaçlarından birisiydi. Savaş çıktığında Berlin'deki bari-katlarda savaşıyor işçi ve öğrenciler gönüllü olarak orduya katıldı. Onların Schleswig-Holstein mücadelesi Alman Birliği'nin bir sembolü haline geldi. Prusya Danimarka ile ateşkes imzaladı. Bu, Birleşik Alman sınırından vazgeçip sadece Prusyalı olan eski, saf hanedana ait politikaya geri dönmek anlamına geliyordu. Malmö'deki ateşkes ulusun yüzüne bilerek atılmış küstah bir tokattı. Milli Meclis'e

gelince; o da tereddüt edip, değersizce bir şu yana bir bu yana sallanmış, 16 Eylül'de de ateşkes kararını onayladığını ifade etmişti.

17 Eylül'de Köln yakınındaki Worringen'de dev bir mitingi yapıldı. Bu mitinge çevre yörelerden birçok köylü ve sayısız Renanya şehrinin delegeleri katıldı. Engels'in önerisiyle Prusya ve Frankfurt'taki Millet Meclisi anlaşmazlığa düşerlerse "kalın ve ince"⁽³²⁾ hepsinin Almanya'nın yanında olacakları sonucuna varıldı. Milli Meclisin Prusya'ya teslim olmuş olduğu henüz Köln'de bilinmiyordu. Haber Köln'e ulaştığında hiddet sınır tanımadı. Öfke tüm Almanya'ya yayılmıştı. 18 Eylül'de Frankfurt'ta ciddi çatışmalar oldu ve en nefret edilen gerici milletvekillerinden biri linç edildi. Köln'deki Demokratik Birlik ve İşçi Birliği Frankfurt barikatlarında savaşanlarla birlik içinde olduklarını ilan etti. *Neue Rheinische Zeitung* isyancılar ve aileleri için para toplamaya başladı. Bir gün sonra Kral general Pfuel'i Prusya başbakanı ilan etti. Pfuel, Polonyalıları baskıda bulunduğu için demokratlar tarafından nefret edilen birisiydi. Onun atanması ateşi körüklemekten başka bir işe yaramadı.

Askerler hazırlıklarını yaptı, kalelerdeki birlikler harekete hazır ve silahlar şehre çevrilmişti. İkinci Renanya demokratik kongresinin 25 Eylül'de yapılması planlanmıştı. O gün sabah saat yedide Hermann Becker ve Karl Schapper tutuklandı. Moll tutuklanmaktan kurtuldu: çünkü etrafını saran kalabalık polisin onu yakalamasını engelledi. Şehir milisi polise yardım etmeyi reddetti. Bütün şehir ayağa kalkmıştı. Marx derhal İşçi Birliği'ne gitti. Bütün olanlar hakkında bilgilendirilen Marx ve Bürgers, "Kongre adına şu anda, kesinlikle, hiçbir şekilde bir ayaklanma istemediklerini bildirdiler."⁽³³⁾ Liderlerinin kaybolmasıyla sinirlenen işçiler "kasvetli bakışlarla" onları dinledi. Başka toplantılar yapıldı, orada burada insanlar barikatlar kurmaya başladı, fakat bir çatışma olmadı. Ordunun üstünlüğü öyle etkiliydi ki her durumda sorunları uç noktalara taşımamakta kararlı olan milisler geriledi ve silahsız

ya da kötü silahlanmış işçiler tek başlarına savaşamadı. Patlama Köln'le sınırlı kalmamalı ve henüz başlamamalıydı. Öncelikle krizin daha da belirginleşmesi gerekiyordu. Marx yerel bir ayaklanmayı onaylamayı reddetti. Almanya henüz genel bir ayaklanmaya hazır değildi.

Köln'de bir el bile ateş edilmedi fakat milisler zaferlerinin tadına varmak istiyorlardı. Sıkıyönetim ilan edildi, tüm politik birlikler kapatıldı, tüm mitingler yasaklandı ve başta *Neue Rheinische Zeitung* olmak üzere radikal gazeteler kapatıldı. Gerici basın nefret ettiği düşmanlarının sonuna çok sevindi. "Tüm yönetici kadrolar kaçmak zorunda kaldılar" diye övünerek yazdılar. Bu abartıydı. Engels, Dronke ve her iki Wolff için arama emri çıkartılmıştı. Hiçbir mitingde konuşmamış olduğundan polis ona işlem yapacak bir bahane bulamadı. Fakat gazetenin durumu oldukça kötüydü. Marx'ın yanı sıra sadece sanat eleştirisi sütunundan sorumlu Georg Weerth kaldı. Personelin geri kalanı kaçmak zorunda bırakıldı.

Tepkiciler zamanlarının geldiğini düşündüklerinde sevinmek için biraz fazla erkendi. Marx'ın silahlarını indirmek gibi en ufak bir niyeti yoktu. Gazetenin o sıralardaki çok daha umutsuz parasal durumuna rağmen sıkıyönetimin uzatılması ihtimaline karşın yayına Düsseldorf'a devam etmek için derhal görüşmelere başladı.

Görüşmelerin gereksiz olduğu ortaya çıktı. Sıkıyönetim ilanı Köln'ün en uysal vatandaşını bile askeri yönetimle karşı karşıya bırakmıştı. Şehir konseyi tam bir ittifakla sıkıyönetimin kaldırılmasını istedi. Berlin Meclisi'nde de bu konuda tartışmalar yapıldı ve bu, hükümet için çok utanç verici oldu. 3 Ekim'de askeri otoriteler Berlin'in emriyle gönülsüzce sıkıyönetimi kaldırdı. Bir hafta sonra *Neue Rheinische Zeitung* tekrar çıkmaya başladı. Marx yönetici kadronun değişmediğini duyurdu. Hükümdara hıyanet etmek suçundan yeni beraat eden Ferdinand Freiligrath da kadroya katılmıştı. Sıkıyönetim döneminden önce altı bin abonesi ile Alman gazeteleri içinde üst sıralarda yer alan gazete etki bakımından da başta geliyordu. Kısa zamanda

eski durumuna ulaştı, hatta eskisinden çok daha iyi bir duruma geldi.

Marx'ın İşçi Birliği üstündeki etkisi git gide arttı. Birlik'in lideri olması için davet etmeleri doğaldı. Gottschalk'ın tutuklanmasından bu yana ikinci kez liderlerini kaybediyorlardı. Moll bir kaçaktı, Schapper de hapisteydi. Bir delegasyon teklif götürdü, fakat liderliği kabul etmeden önce Marx uzun süre tereddüt etti. Bunun sebeplerini 16 Ekim'deki bir toplantıda açıkladı. Onun Köln'deki pozisyonu riskliydi. Artık bir Prusya vatandaşı değildi ve Köln Konseyi'nin şehirde kalması için izin vermesine rağmen devlet yetkilileri milliyetini iade etmeyeceklerdi.⁽³⁴⁾ Ayrıca *Neue Rheinische Zeitung*'un yönetici kadrosunun geçici bir süre için dağılması yüzünden işi başından aşkındı. Çok yakında da basın kanunlarına karşı sözlü saldırı da bulunmak suçundan bir jüri önüne çıkmak zorundaydı. Toplantı kayıtlarına göre, yine de Dr. Gottschalk serbest bırakılana kadar işçilerin dileğini yerine getirmeye hazırdı. Hükümet ve burjuvanın bütün cezalandırmalara rağmen her zaman kendilerini işçilerin hizmetine sunmaya hazır insanların olduğuna inanmaları gerekiyordu.⁽³⁵⁾

Aslında Moll'un geçici olarak başkanlığa seçilmesinden beri İşçi Birliği'nin liderliğini üstlenmişti. Şimdi de resmi lider unvanını alıyordu. Bu, altı aydır Köln'deki Komünist Birliği ve işçi örgütlerinin her biriminde sürdürdüğü mücadelesinin zaferle sonuçlanmasının açık bir işaretiydi.

ŞEREFLİ YENİLGİ

Gerici basın işler zorlaştığında geri çekildikleri için işçileri "korkaklıkla" suçlayıp aşağılıyordu. Marx bunun korkaklık olduğunu kabul etmedi. Bu, sadece sabırsız olmadıkları anlamına geliyordu. Genel ayaklanma anı sadece büyük problemler ve güçlü olaylar nüfusu savaşa ittiğinde ortaya çıkacaktı.

Ekim ayaklanması böyle bir an olmalıydı. Viyana devrimcileri Kossuth'un Macaristan'ı ile müttefik olarak bir kez daha Habsburg mutlakîyetinin onarılmış güçleriyle kararlı bir savaşa girmek üzere ayaklandı. Bunun sonucu sadece Avusturya'daki devrimin zaferi ya da yenilgisi olmayacak, Alman devriminin bütün kaderi Viyana'da belirlenecekti. Habsburglar istila ederse Hohenzollernlar da öyle yapacaktı ve Mart boşa gitmeyecekti. Almanya'nın iyiliği için kazanmalıydılar.

Neue Rheinische Zeitung demokrat Almanları kışkırtmak için en güçlü tartışmalarını ortaya koydu, Viyana'nın sorununa sahip çıkmaları için Freiligrath'ın hararetli dize-leri kullanıldı:

*Eğilebiliyorsak, dizlerimizin üstünde durmalıyız,
Dua edebiliyorsak, Viyana için dua etmeliyiz.*

Sol görüş Viyanalılar için güzel sözlerle dolu övgüler üretti. Fakat Viyana'yı Berlin, Dresden ve Frankfurt'ta savunarak, o anki görevi yerine getirmek için güçleri olmadığını anlayamadılar. Almanya'nın vahim bir şekilde ufak

eyaletlere bölünmesi her genel sorunun yerel şekillerde - Prusya, Sakson, Baden, Bavyera vs.- farklılıklar göstereceği anlamına geliyordu. Yerel sorunlara gelince; çözümlenmeleri imkânsızdı. Sadece bir tek Alman devrimi olabilirdi. Alternatifi Alman karşı-devrimiydi.

İkinci demokratik kongre Ekim sonunda Berlin'de toplandı. Bitmek tükenmek bilmeyen tartışmalar yapıldı ve zaman boş konuşmalarla ziyan edildi. Viyanalıları seslenişinde "kürsü sempatisi uyandırma" Marx'ın sözleriyle "devrimci enerji" ile değiştirildi. Almanya ayaklanmadı ve Viyana kendi kaderine terk edildi, imparator birlikleri 1 Kasım'da Avusturya'nın başkentine girdi.

Mantıklı olarak bundan sonra Prusya'nın sırası geldi. 2 Kasım'da Pfuell'in kabinesi Berlin'de istifa etti. Bu kabine artık kendini yeterince güçlü hisseden kral için dilediği kadar gerici değildi. Atadığı yeni başbakan Friedrich Wilhelm II'nin gayri meşru oğlu Kont Brandenburg'dı. Brandenburg Berlin Parlamentosunu Berlin'in dışından yönetiyordu. Parlamento isteksizce işliyordu, bu yüzden bir alay muhafız parlamentoyu oldukça kolay bir şekilde dağıttı. Mart'ta Kral demokratlara karşı kullanılabilecek tek işe yarar şeyin askerler olduğunu söylemişti.

Meclis güce güçle değil cümlelerle karşılık verdi. Bütün zamanını adım adım gerileyerek geçirmişti. Şimdi üyelerinin silahlı direniş için organize olması, devrimciler gibi davranıp her türlü zorlukla karşı karşıya gelmeye hazır bir halde bekleyip çekingen bir teslimiyettense bin kez daha yeniden dirilmenin garantisi olarak kanlı bir yenilgiye bile hazır olması gereken Meclis, çok resmi bir şekilde kanunun yanındaki yerini aldı. Tabii ki askerler de Berlin'deki sağlam yerlerine geçti. Meclis aslında hiçbir şey demek olan pasif direnişi önerdi. Yapabildikleri en son şey ülkeye, anayasal olmayan bir hükümete vergi ödememelerini söyleyen bir duyuru yayınlamak oldu.

Bu gerici saldırıya verilen ilk ve en açık cevaptı. Meclis karara varmadan Marx, Renanya'da bir vergi boykotu ilan etmişti. Artık darbe ardına darbe yapılmalıydı. Köln baş-

kentten gelecek savaş sinyallerini bekledi. Berlin şehir milislerinin silahlarını bırakmayı reddettiklerine dair haberler yayılmaya başladı. Bu Marx'ın beklediği andı. Artık zaman gelmişti. Almanya'nın batısına "adamlı ve silahlı"⁽¹⁾ bir şekilde Berlin'in yardımına koşmaları çağrısında bulundu.

Fakat haberler yanlıştı. Berlin halkı sessiz kalmıştı. Şehir milisleri silahlarını teslim etmişti. Askerler şehirde bir aşağı bir yukarı gezip sivil halka onları aşağılayarak bakıyorlardı. Prusya Millet Meclisi'nin mecburi dağıtılması bile Alman devriminin zayıf ateşini canlandıramadı.

Köln askerlerle kaynıyordu. Ordu kendini tatmin etmek için sağa sola saldırıp ateş açma fırsatını yakalayabilmeye uğraşıyordu. Öldürülmek için onların önüne dikilmek çılgınlık olurdu. Marx yanlış kahramanlığa karşı uyarılar yayınladı. Aynı zamanda hareketi yaymak için mümkün olan her şeyi yaptı. Sadece Köln'de bir saldırı başlatmak küçümsediği Eylül ayaklanması kadar umutsuz olurdu. Berlin karışmadı. Fakat her şeye rağmen bir şeyler yapılmalıydı. Alman devriminin böylesine namussuzca yenilgiye boyun eğmesine izin verilmemeliydi.

18 Kasım da Schapper ve avukat Schneider'la birlikte Marx Renanya demokratik komitesi bölgesi adına bir vergi boykotu çağrısında bulundu. *Neue Rheinische Zeitung* pasif direnişin aktif direnişi gerektirdiğini ilan etti, aksi takdirde bu bir dananın mezbahadaki çabasına eş olurdu. Bu yüzden Marx askerlik yaşındaki tüm erkeklere silah dağıtımı, halk güvenliği için komiteler oluşturulması ve hükümete sadık yetkililerin görevlerinden alınmaları için halkın toplanmasını istedi.⁽²⁾

En uygun an geçmiş de olsa Prusya Millet Meclisi belki de hala insanları, harekete geçirebilirdi. Fakat kendi cesaretinden korktu. Kral tarafından küçük gerici şehir Brandenburg'a sürgün edildi.

Sonuçsuz söylenme ve kızgınlıkla iki hafta geçirdikten sonra Brandenburg'a gitti. Bir kez oraya gidince de derhal kapatıldı.

5 Aralık 1848'de Prusya'ya yeni bir anayasa bahşedildi.

Bunun gibi burjuvanın yararına olacak popüler bir devrim, böyle bir meclis için ayaklanmak mantıksızlık olurdu. Birkaç hafta sonra Marx kavganın ne uğruna olduğunu bir Köln jürisine açıkladı. 'Bizim karşımızdaki', dedi, 'eski feodal bürokrasi ile modern burjuva toplumunun mücadelesi', toprak sahibi toplumla endüstriyel toplumun savaşı, inanç toplumu ile bilgi toplumunun kavgasıdır.⁽³⁾

Bu iki toplum arasında sadece bir ölüm mücadelesi olabilirdi. Fakat kendi men faatleri, kendi sınıf çıkarları için savaşması gereken burjuva ağlayıp omuz silkmiş ve görevinden kaçmıştır. Devrimi isteyen ve istemekten de başka bir çaresi olmayan onlardı ama bunun bedelini ödemekten korktular. Kendileri tek başlarına feodalizmle yüz yüze gelemeyecek kadar zayıf olan burjuva aslında korktuğu ve zayıflığı yüzünden harekete geçirdiği kitlelere korkarak bakmaktadır. Çünkü kendi devrimlerinin arkasında çoktan pusuda bekleyen ve onlara karşı olacak devrimi sezinlemelerdir. İnsiyatifleri, insanlara ve kendilerine inançları olmadığından başa geçecek, gücü kendilerinde bulamamışlardır. Yarı yola kadar bile gitmemişlerdir. Tüm eski devlet mekanizmasının el sürülmeden kalmasına izin verip bunun yardımıyla ustaca üstünlüklerini kurup korumayı umud etmişlerdir. Asıl popüler hareket her şeyi süpürme tehditini sürdürdükçe asiller, askerler ve bürokrasi onların dizginleri tutmasına izin verdi. Tehlike tehdit ederken burjuva arkasında saklanılacak yeterince iyi bir ekran ve sığınaktı. Bu amaç için artık lüzumsuz olduklarında feodal sınıflar onları hizmetlerinden aldı.⁽⁴⁾

Geçmiş dokuz ayın tecrübeleri bir şeyi şüphesiz ortaya koymuştu. Viyana ve Berlin, Prusya Meclisi ve Frankfurt'taki Millet Meclisi, konuşmalar ve partilerin davranışları, hepsi bir tek şeye işaret ediyordu. Burjuvaya karşı devrim başaramazdı. Olayların gelişimini özetlediği bir dizi makalede Marx şu sonuca varıyordu: Şu anda Almanya'nın önündeki alternatif feodal mutlakliyetin karşı devrimi ya da 'sosyal-cumhuriyetçi devrimdi'.⁽⁵⁾

Kullandığı terim 'işçi' ya da 'sosyalist' değil 'sosyal-cumhuriyetçi' idi. Komünist Birliği programının on yedi maddesi sosyalist kurumları olan bir cumhuriyeti herkes

için eşit oy hakkı veren bir cumhuriyeti, köylüleri feodal yüklerden kurtaracak, işçilere ulusal iş yerlerinde hayatlarını kazanmayı garanti edecek, 'küçük burjuva ve endüstrinin yararına olan aristokrat finans gücünü kıracak, özel bankaların yerini alacak ve krediyi kontrol edecek bir devlet bankasının kurulacağı bir cumhuriyeti öngörüyordu. Sosyal cumhuriyetçilik ne üretim yoluyla kazanılmış özel mülkiyetin ne de sınıf çatışmalarının kaldırılmasını içeriyordu. Hala kapitalizm anlamına geliyordu; fakat işçilerin, küçük burjuvanın ve köylülerin maksimum imtiyazlara sahip olduğu bir devletin kapitalizmiydi bu. Sosyal cumhuriyetçi devrim alt sınıf özgürlüğüne kavuşturmuyordu; sadece özgürlük mücadelesi için zemin hazırlıyordu. Eğer burjuvazi başarısız olursa, kendilerinden bekleneni başaramazlarsa yani aslında teoride anayasal monarşi fakat aslında kendi üstünlükleri anlamına gelecek şeyi yerine getiremezlerse o zaman diğer anti-feodal sınıflar onlardan ayrılmalı ve işçiler, küçük burjuva ve köylüler sosyal cumhuriyet için ilerlemeliydi.

1848 sonbaharından başlayarak *Neue Rheinische Zeitung* tonunu değiştirmeye başladı. Eskiden burjuva ve alt tabaka arasındaki uyumlu çalışmaya zarar verebilecek herhangi bir şeyden kaçınmak için işçi sınıfı problemlerine özellikle çok az değinen gazete kendini tamamen burjuvazi ve alt tabaka arasındaki düşmanlığı olabildiğince fazla bir şekilde göstermeye adanmıştı. Köln belediye yetkililerinin işçiler üzerinde uyguladığı ve işçilerin hiç haklarının olmadığını gösteren utanmaz bir doküman olan iş kitabını herkese tanıttı. Bunun, eğer başa geçerlerse Alman burjuvasının yapısı gösteren bir kanıt olduğunu söyledi.

Alman devriminin zayıflığı artık açıktı. En derin sebep Almanya'nın aldatıcı ekonomik gelişiminde yatmaktaydı. Gün ışığına çıkan bütün olumsuz faktörler, devrimci hareketin ayrı eyaletlerde bölünmesi, burjuvazinin zayıflığı, küçük burjuvazinin ataleti, işçilerin kararsızlığı, hepsinin en derin kökleri bu sonucu beslemişti. Viyana ve Berlin'in yıkılmasından sonra, etkisini her geçen gün artırarak bü-

yüyen kayıtsızlık ve felcin karşısında Alman devriminin kendinde bir kez daha güç bulabileceği umudunu kaybettiği görülmüyordu. 1848'in sonuna doğru Marx bütün umutlarını dışarıdan gelecek bir vuruşa bağlamıştı, Fransız horozu tekrar büyümeliydi. Avrupa'daki devrim dalgası Paris'te başlamıştı, karşı devrim ilk zaferlerini Paris'te kazanmıştı; aynı şekilde bir sonraki yenilgisini de Paris'te alacaktı. Artık Avrupa'da hiçbir ülke tek başına yaşamıyordu, hepsi için aynı savaş alanı geçerliydi. Fransa'daki karşı devrimden kurtulmadıkça hiçbir ülkede devrim başarılı olamazdı. *Neue Rheinische Zeitung*'un yeni yılı selamladığı makale şu sözlerle bitiyordu:

Fransız işçi sınıfının devrimci ayaklanması, dünya savaşı... 1849'un programı işte budur.^[6]

Devrimin gerileme döneminde ayrı ayrı olan sosyal güçler devrimin yükseliş devrinde olduklarında çok daha dü-rüstçe ortaya çıktılar. Çeşitli sınıfların gücü ve zayıflıkları artık ortadaydı. Aşırı sol tüm oran kavramını yitirmek için bu anı seçmişti. Gerçekten uzaklaşmış dileklerine daha da fanatikçe sarıldılar. 1849'un başında İşçi Birliği'nde Marx'a karşı yeni bir saldırı filizleniyordu.

"Bir görüş oluşturmak için en kaba kitlelere, toplumun en düşük bölümüne, en yeteneksiz olanına seslenen" Gottschalk'ın mahkûm edilebilmesi için mahkemenin partizan başkanının desteklediği savcının bütün merhametsiz çabalarına rağmen jürinin kararı "serbest bırakılması" oldu. Marx İşçi Birliği başkanlığını sadece geçici olarak kabul etmişti. Gottschalk artık serbest kaldığına göre görevini geri alabilirdi. Fakat bu arada Birlik'te çok şey değişmiş ve uzun süreli mahkûmiyetinin Gottschalk'ın üzerinde bazı etkileri olmuştu. Birlik'in o fırtınalı günlerde Marx'ın ve arkadaşlarının liderliğinde öğrendikleri boşuna değildi. Gelişmiş, gelişim süreci anlayışı tamamen açıklanmış, artık geçmişte yaptığı gibi sadece siyah ve beyaz, cennet ve cehennem arasındaki farkları ayırt etmekle kalmayıp kendi saflarıyla karşı devrim saflarını da ayırt etmeyi öğrenmiş ve ya hep ya hiç zihniyetinden kurtulmuştu.

Gottschalk çok fena bozuldu. Son derece şefkatle kendisinin yarattığına inandığı ve sanki kendi malıymış gibi oraya buraya sürükleyebileceğine inandığı "Kendi" Birliği ondan çalınmıştı. Birlik'in tekrar organize edilmesi gerektiğine inandı ve tüm gücün başkana -yani kendisine- verilmesini ve gerekli bilgi, anlayış ve otoriteye tek başına sahip olduğu için başkanın yetkilerini kendisinin seçmesini önerdi. Birlik bu tür bir diktatörlüğe boyun eğmeyi reddetti ve Gottschalk'a "nankörlüğü" yüzünden kızdı. Gururu öylesine incinmişti ki hiç kimseye bir şey söylemeden Ocak 1849'da Köln'den ayrılıp Brüksel'e gitti. Fakat ayrılmadan önce Birlik Gazetesi'nin kontrolünü eline geçirdi ve göreve getirdiği yeni editör yaklaşan seçimlerle ilgili yazdıklarıyla kısa sürede onun koşulsuz taraftarı olduğunu gösterdi.

Gottschalk İşçi Birliği üyelerinden kendisini Prusya Millet Meclisi için aday göstermelerini istemiş ve onlar da bu isteği geri çevirmiş olabilirdi. Daha sonra bunun Gottschalk'ın Köln'den ayrılmasının asıl nedeni olduğuna inanıldı. Fakat Gottschalk bunu inkâr etti ve güçlü bir şekilde karşı çıkılan 1848 seçimlerine katılma isteğini yeniledi. Fakat bu olaylar 1848'deydi. 1849'da hem Bonn'dan hem de Bonn yakınlarındaki bir köy seçim merkezinden koyduğu adaylıklarında başarıya ulaştı.

Kralın bahşettiği yeni anayasa ile seçimler 22 Şubat 1849'da yapılacaktı. İşçi Birliği seçimlere katılıp katılmamak için üç hafta boyunca tartıştı. Sonuna kadar partizanı olarak kalmasa da Gottschalk'ın dostu olan Anneke İşçi Birliği'nin bir aday çıkarmasından yanaydı. Marx bu görüşe pratik sebeplerden ötürü önce karşı çıktı. Seçime kadar olan süre gerekli hazırlıkları tamamlamak için çok azdı. Elbette prensipte bir işçi adayı çıkartmaktan yanaydı. Fakat sorun o anda "Prensip temellerine bağlı bir şeyler yaparak sadece hükümete, mutlakıyete ve feodal egemenliğe muhalefet yaratmak" değildi. Her ikisi de adaylığa talip olan Schneider ile sürekli eleştiren Raveaux'le prensiple ilgili konularda hem fikir olmaktan çok uzaktı. Artık bu "kırmızı" ve "pembe" demokratlar arasındaki çekişme sorunu değildi.

"Kişinin kendi prensiplerini hayata geçilmesi imkânsızken zaferi mutlak monarşiye bırakmamak için diğer muhalefet partisiyle birleşmek gerekliydi".

Bu, yolun bir kısmını radikal burjuvayla gitmek için yapılan bir başka denemeydi. Neredeyse kaybedilmiş bir savaşın askerlerini toplamak için pek fazla umut taşımayan bir girişimdi. Yine de dışardan bu atmosferi temizleyecek bir hareket gelmedikçe Almanya için açık olan tek yol buydu. Bu durumda güçler böyle dağıtılmışken her şey boş laf kalabalığından başka bir şey değildi.

İkinci Prusya Millet Meclisi de gizli oylamayla seçildi. Oy kullananlar milletvekillerini seçen seçmenleri seçti. Köln'de sol kanat bloğu başarılı oldu. 344 seçmenden 200'ü demokrat ve Kral'ın anayasasının muhalifiydi. Berlin'e iki vekil gönderdiler: Kyll ve Marx'ın aylarca Demokratik Birlik'te beraber çalıştığı avukat Schneider.

İşçi Birliği üyelerinin çoğu Marx'ın tarafındaydı. Eskiden olduğu gibi uzlaşmaya kesinlikle karşı, hesaplarındaki bir yanlışlık kazara doğru sonucu çıkartsa da yanılan, pratik politik düşünceden tamamen yoksun olduğu için prensiplerine çok daha sıkı sarılan Gottschalk'ın en yakın taraftarları kibarlığı bir tarafa bırakıp gazetelelerinde Marx'a vahşice saldırmaya başladı. Şubat'tan başlayarak Köln'de birbirleriyle didişen iki işçi gazetesi ortaya çıktı. Gottschalk'ın gazetesi⁸ "[Aşırı solun organı] *Neue Preussische Zeitung*'tan *Neue Rheinische Zeitung*'a kadar tüm gazetelere acımasız bir savaş açtı. 25 Şubat 1849 sayısında Gottschalk ile Marx arasındaki tartışmanın açık göstergesi olan "Bay Karl Marx'a" bir mektup yayınlandı. İmzalanmamıştı ama eskisi gibi bütün kavgalarda canlı bir rol olan Gottschalk'ın arka planda kalıp yazdığı açıktı. Bunu yapmasının en büyük nedenlerinden biri yaralanmış gururuydu. Frankfurt Demokratlar Günü'nde Schapper Marx'ın kaderinde büyük bir rol oynayacağını yazdığını söylediğinde bu Gottschalk'ı incitmişti. Kendini bunu Goliath'ın Davud'la karşılaşmasına benzeterek avuttu.

"Açık Mektup" Marx'ın 21 Ocak'ta *Neue Rheinische Zeitung*'ta yazdığı bir makaleye takılmıştı. Gottschalk iyi bir seçim yapmıştı. *Neue Rheinische Zeitung*'da Marx devrim görevlerini ve değişik sınıfların devrimlerdeki rollerini daha önce bu kadar açıkça ifade etmemişti, bir daha da etmeyecekti.⁹

İkinci Prusya Millet Meclisi seçimleri yaklaşıyordu. Burjuvazi yeni anayasayı kabul etmeye hazırdı. Marx bir kez daha açıkça -kristal kadar açık kelimelerle ve bu sefer genelde çok az kullandığı küçümseyişini de takınarak-burjuvazinin menfaatinin bu anayasayla nasıl iç içe olduğunu ortaya koydu. Artık sorun cumhuriyet, hatta kızıl bir cumhuriyet bile değil, bir yanda hiyerarşik eski mutlakiyet öte yanda da burjuvazinin temsilci sistemiydi. Prusya ya yüzyılın sosyal koşullarına uyan politik örgüte ulaşacak ya da geçmişin sosyal koşullarına tekabül eden bir politik anayasayı elinde tutmaya devam edecekti. Burjuvazinin özel mülkiyet sistemiyle henüz savaşılmazdı. İngiltere'nin karşısına çıkmış, Fransa'ya gelmek üzereydi. Almanya'da mücadele daha çok burjuva özel mülkiyet sistemini tehdit eden politik sisteme karşıydı; çünkü bu mülkiyet devlet gemisinin dümenini feodal özel mülk temsilcilerine, Tanrı'nın izniyle Kral'a, orduya, bürokrasiye, taşralı junkerlara ve onların müttefiki birkaç finans baronuna bırakmıştı.

Marx yazısına detaylı olarak Prusya feodalizminin burjuvaziye nasıl yaraladığını ve yaralamayı nasıl sürdürdüğünü, Alman endüstrisini umutsuzca İngiliz rekabetinin ellerine bıraktığını, dış ticarete zarar vererek modern büyük endüstrinin gelişimini nasıl sınırladığını ortaya koyarak devam etti. Prusya mali politikasının ve bürokratik mekanizmasının büyük küçük her şeyi feodal sınıflarıyla nasıl kesmiş olduğunu gösterdi. Burjuvazinin sınıf çıkarı feodal devleti kendiliğinden yok edecekti. Bu onların tarihi göreviydi ve bu devrim onların devrimiydi.

Peki, işçilere ve küçük burjuvaziye göre neydi?

İşçilere ve küçük burjuvaziye şunu söylüyoruz: Sınıfınızı kurtarma bahanesiyle tüm ulusu tekrar orta çağ

barbarlığına götürecektir olan eski topluma gerilemektense hepinizi kurtaracak olan yeni bir toplumun kurulması için gerekli maddi yolları yaratacak endüstri gelişimiyle modern burjuva toplumunda acı çekin daha iyi.

Bu sözlerinde Marx vahşice ve tamamen kuruntudan arınmış bir şekilde kimin omuzlarında doğmuş olursa olsun devrimin ilk önce burjuva devrimi olması gerektiğini ve başka türlü de olamayacağını, çünkü burjuvaziyi mal koşullarından kurtarmak gerektiğini, yani daha sonra söylediği gibi kapitalist ekonomiyi gelişimini engelleyen bütün prangalardan kurtarmak gerektiğini ifade etti. Alt tabaka devrimi ancak kapitalist ekonomiyi gerektiren koşullar yaratıldığında gerçekleştirilebilirdi.⁽¹⁰⁾

Gottschalk Marx'a şu cevabı verdi:

Böyle bir devrimin amacı nedir? Neden biz, alt tabaka insanları bunun için kanımızı dökelim? Biz gerçekten siz sayın vaizin bize söylediği gibi sizin komünist ittifakınızın bulutlu cennetine ulaşabilmek ve orta çağ cehenneminin kurtulmak için gönüllüce eli ayağı tutmaz kapitalist egemenliğinin Araf'ına mı dalmak zorundayız?⁽¹¹⁾

Bu Weitling'in, Willich ve taraftarlarının bir yıl sonra, Bakunin'in taraftarlarının 1870'lerde ortaya attığı soruydu. Ne zaman burjuva devrimi gündeme gelse bilimsel sosyalizmin karşısına Londra komünistlerinin klasik formülünü 1850'de verdikleri aynı sabırsızlığı ifade eden -Bir an evvel başa geçmeliyiz yoksa uykuya yatmalıyız- bu soru çıkartılıyordu.

Gottschalk'ın açık mektubu ayrıca bu tür fikirlerin sadece bir entelektüelden çıkabileceği yaklaşımını içeriyordu. "Aydınlar aslında baskı altındakilerin kurtarılması konusunda dürüst değillerdir, işçilerin sıkıntıları, fakirlerin açlığı onlar için sadece bilimsel bir doktrin niteliğini taşır, insanların içlerine işleyen şeylerden onlar etkilenmezler" diyordu. Böylece alt tabaka görüntüsünün ardına saklanan, aslında kendisi bir entelektüel olan Gottschalk birçok işçinin entelektüellere karşı duydukları güvensizlikle oynayıp sanki barbarlığa dönüş tehdidinin işçiler için değil de

Marx için, yani işlenmiş ve estetik zihinler için geçerli olduğunu söyledi. Gottschalk devrimci alt tabaka partisinin asla korkmadığını savundu. Fransa'daki devrimi İngiltere'deki devrime bağlayan, Almanya'daki devrimi de Fransa'daki devrimle ilişkilendiren Marx'la alay etti. O alt tabakanın devrimini derhal ve hiç tereddütsüz gerçekleştirilmesi görüşündeydi. Devrim kalıcı olmalı ve alt tabakanın zaferine kadar sürmeliydi. Marx'ın seçim için Köln'den önerdiği vekiller gibi "cılız kişiliksizler" olmasalar bile yukarıdaki görüşlere sahip olan Gottschalk'ın burjuva demokratlarla beraber çalışmayı reddetmesi doğaldı.

Gottschalk Marx'ın bu görüş ayrılığına devam etmesini umsaydı hayal kırıklığına uğradı. Marx saldırıyı görmezlikten geldi. Weitling'le sahne arkasındaki çekişmesini sürdürmekte başarılı oldu ve o zaman da "sola karşı" polemige girmekten kaçındı. Kolaylıkla yanlış yorumlanabilecek ve her durumda uygunsuz olacak bir tartışmaya girmede. Sağ görüşe karşı kullanabilecek tüm güçlerin konsantrasyonunu gerektiren Gottschalk'la girişeceği teorik bir savaştansa kendi pozitif görüş açısını ortaya koymayı yeğledi. Daha sonra birçok açıdan benzer olan bir durumda, Lassalle ile Prusya İlerici Partisi arasındaki çekişmede de aynı tavrı takındı. Fakat İşçi Birliği'ndeki yurttaşlarının sessiz kalması imkânsızdı. Kendileri ile Gottschalk'ın taraftarları arasındaki uçurum öyle büyüktü ki en sonunda Birlik ikiye ayrıldı. Gottschalk'ın taraftarları istifa edip kendi organizasyonlarını kurdu. Bu organizasyon sadece birkaç ay ayakta kalabildi. Bir yıl sonra eski Birlik de gericilerin darbeleriyle dağıldı.

Gottschalk 1849 yazında Köln'e dönüşünden sonra pratik olarak politik aktivitelere katılmadı. Tıbbi görevine fakirlerin sadık ve özgecil yardımcısı olarak geri döndü. Sonbaharda kolera baş gösterdi ve varlığının bütün nedeni olan fakirlere sempatisiyle harekete geçen Gottschalk hastalığın yayıldığı bölgede çalışan ilk, uzun süre boyunca da tek doktordu. Kendisi de hastalığa yakalandı ve bir günlük bir hastalıktan sonra 8 Eylül 1849'da öldü. Yüzlerce işçi ölü dostları Gottschalk gibi yaşamını yitirdi.

İşçi Birliği'nin çoğunluğuna karşı yürütülen mücadelede Gottschalk'ın taraftarlarının büyük bir kısmı liderlerine karşı duydukları duygusal bağlılık gibi kişisel sebeplerle hareket ediyordu. Her ne kadar bozuk ve değiştirilmiş bir şekilde de olsa Gottschalk zaman geçtikçe git gide güçlenen devrimci hareketin temelindeki duygu akımını ifade etmişti ve burjuva demokrasiyle koalisyon politikası konusunda Marx'ın görüşünü paylaşanları bile etkilemişti. İşçi hareketini tüm yüklerinden ve baskıcı bağlarından kurtarmayı amaçlayan aynı istek, Komünist Birliği'ne tekrar bir araya gelinmesi için çağrıda bulundu.

Başta Schapper ve Moll olmak üzere eski liderleri Marx'ın Birliğin kapatılması konusundaki tartışmalarına karşı koyamamışlar da Birliğin kapatılmasına asla tamamen razı olmamışlardı. Yurt dışındaki kollarına Birliğin kapatıldığı bildirilmemişti. Berlin'deki ikinci demokratik kongrede Paris kolu lideri Ewerbeck Aralık 1848'de Berlin'de genel bir Birlik kongresi yapılması konusunda eski üyelerle konuştu. Kongre'de daha önce Marx tarafından atanmış yönetici memurların yerine yenileri görevlendirilecekti. Berlin'deki tepkinin zaferi kongrenin yapılmasını engelledi; fakat Birliği tekrar hayata geçirme isteği ortadaydı. Özellikle Köln'den kaçtıktan sonra Londra'ya yerleşen Moll bu konuda çok aktifti. Londra kolu üyeleri yeni Birlik kurallarının taslağında onunla beraber çalıştı. Dirilen Birliğin liderleri Moll, Heinrich Bauer ve George Eccarius olacaktı.

1849 başında Moll Londra'nın kararını Schapper'e ilet-ti, Schapper de Köln'de eski üyelerle İşçi Birliği'nin en aktif birkaç üyesini toplayıp bir organizasyon kurdu. Marx, Engels ve *Neue Rheinische Zeitung*'un tüm yönetici kadrosu boşu boşuna davet edilmiş gibiydi. Kısa bir süre sonra Moll gizlice yeni merkezi ofisin Köln temsilcisi oldu. Organizasyon adına görüşmelerde bulunarak bütün Almanya'yı dolaştı. Asıl amacı Marx ve Engels'i tekrar Birliğe katılmaya ikna etmektir.

Neue Rheinische Zeitung'un yönetici ofisinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Moll ve Köln organizasyon üye-

lerinin yanında Marx, Engels ve Wilhelm Wolff da katıldı. Toplantıda bulunanlardan birinin yazdığına göre "Tartışma Birliğin tekrar kurulup kurulmaması üzerineydi". Tartışmaya katılanlar bir tarafta başlıca Marx, Engels ve Wolff diğer taraftaysa Schapper ve Moll'dü. Bir kez daha Marx var olan koşullara, basın ve konuşma özgürlüğüne dayanarak Birliğin lüzumsuz olduğunu söyledi. Diğer taraftan Schapper ve Moll Birliğin kesinlikle gerekli olduğu konusunda ısrar ettiler. Marx ve arkadaşları Moll'ün önerdiği kurallara da karşı çıktı.⁽¹²⁾

Marx Birliğin önerilen programına -kurallarda belirtilen amaçları komünistlerin amaçları değildi- karşı çıktığı gibi "suikastçi eğilimleri olan" organizasyonuna da karşıydı. Marx Köln organizasyonunun birkaç üyesiyle Engels ve Wolff tarafından desteklendi ve Moll amacına ulaşmadan Köln'ü terk etti.

Marx'ın görüşüne göre Birliğin tekrar kurulmasını gereksiz hale getiren konuşma ve basın özgürlüğü hâlâ geçerliydi; fakat her gün artan bir tehdit altındaydı. *Neue Rheinische Zeitung* kendini gittikçe sertleşen saldırılara karşı korumak zorunda kaldı. Acımasızca eleştirdiği yetkililer var olduğu ilk günden beri onu rahat bırakmamıştı. Her dakika kendilerine "sözlü iftirada bulunduğunu" sanıyorlardı. Şikâyet edenlerin arasında Prusyalı General Drigalski, yüksek bir yetkili Zweiffel, bir polis ve başsavcı Hecker vardı. Karşı çıktıkları bazı şeyler öyle saçmaydı ki yukarıdan güdümlendiklerini gösteriyordu. Örneğin Marx kötü şöhretli Gustav Hecker tarafından yapılan cumhuriyetçi bir duyuruyu bastıktan sonra başsavcı Hecker, Gustav Hecker'in kendisiyle aynı adam olmadığını yazılmasını protesto etti. Okuyucunun bunu kendisini, asil bir Prusya memurunu, cumhuriyetçi bir hitap yaptığı şeklinde yorumlayabileceğini iddia etti. Marx ve arkadaşlarının halkı vergi ödememeye sevk eden hitapları hakkında çok daha ciddi bir suçlama vardı.⁽¹³⁾

Başlangıçta yetkililer kısa ya da uzun bir süre için hapsedilmesini sağlayarak Marx'ı geçici olarak susturmayı

amaçladılar. Bunun için temelsiz suçlamalarda bulundular. Köln'ün demokratları alarına geçti, zaten iki Birlik liderini kaybetmişlerdi, bir üçüncüsünün de hapsedilmesini istemiyorlardı. Kasım ortasında ufak bir yazılı iftira dava için sulh hâkimlerinin önüne çıkması istenildiğinde mahkeme dışında büyük bir işçi kalabalığı toplandı ve Marx çıkana kadar dağılmayı reddetti. Marx çıkışında büyük bir sevinçle karşılandı ve Köln sokaklarında ilk ve son kez küçük bir konuşma yapmaya zorlandı.⁽¹⁴⁾ Bir hafta sonra Marx ve Demokratik Birliğin diğer üyelerinin bu sefer hükûmete hıyanet ve anayasayı ihlâl etmek suçundan mahkeme önüne çıkmaları istendiğinde öfke daha da büyüdü. Suçlular mahkeme önüne çıkmadan özel bir delegasyon, yüksek yetkili bir memurun Marx ve arkadaşlarının tutuklanmayacağına garanti etmesinde ısrar etti.

Sivil yetkililer en azından kanuni şekillerin dış görünüşünü koruyordu. Ordu çok daha sıkı önlemler aldı. *Neue Rheinische Zeitung* özellikle sıkıyönetim dönemi boyunca komutanlarının kışkırtmasıyla askerlerin yaptığı aşırılıkları teşhir etmekten asla vazgeçmedi. Doğal olarak komutanlar gazeteyi nefretle karşıladılar ve Savaş Bakanlığına "habis paçavrayı" bastırma çağrısında bulundular. Her postayla tehdit mektupları yağıyordu. Bir gün iki rütbesiz asker Marx'ın evine gitti, gazetenin rütbesiz bir askeri aşağıladığını söyleyip yönetici kadrosuna sert tehditler savurdu. Engels şöyle aktardı:

"Marx onları bir cebinden gözüken boş bir tüfek dipçigiyle ve üzerinde pijamasıyla karşıladı. Bu sahne beyefendilerin daha fazla tartışmaktan çekinmeleri için yeterliydi ve yanlarında tabancaları olmasına rağmen uysalca geri çekildiler".⁽¹⁵⁾

Bu kaba gözdağı verme çabaları sonuçsuz kaldı. Sivil yetkililer de başarılı olamadı. Şubat 1849'da Marx suçlamaları cevaplandırmak üzere iki kez jüri önüne çıktı. İlk mahkemede yetkilileri aşağılamaktan, ikincisinde Kasım'daki vergi boykotu çağrısından dolayı suçlanıyordu.⁽¹⁶⁾ İlk suçlamanın delillerle çürütülmesi kolay oldu ve jüri Marx'ı bera-

at ettirdi. Marx ikinci mahkemesinden yararlanıp tepkinin bütün ikiyüzlülüğünü gözler önüne seren parlak bir konuşma yaptı. Konuşmasında kanunları paramparça edip sonra da insanlar bu yüzden kendilerini suçlayıp onlara karşı sertleştiğinde, onları kanunu ihlâl etmekle suçlayan gerçek suçlulardan söz etti. "Taht bir karşı devrim yaptığında halkında bir devrimle karşılık verme hakkı vardır" dedi. Ondandır ele geçirilmiş bir düşman olarak kurtulabilirlerdi; fakat onu bir suçlu olarak kınayamazlardı. Jüri Marx'ı bir kez daha suçsuz buldu ve jüri başkanı "son derece bilgilendirici konuşmasından" dolayı meslektaşlarının adına Marx'a teşekkür etti.

Mahkemeler onları hayal kırıklığına uğrattığı için, artık tamamen öfkeden çılgına dönen yetkililer başka önlemler denemek zorunda kaldı. Mart'ta işe yarayabilecek bir fırsat ortaya çıktı. Joseph Moll Almanya'daki yolculuğunda amacına ulaşamadıysa da bazı ilişkiler ve Berlin'de bir organ kurmakta başarılı oldu. Kısa süre sonra polis iz üzerindeydi; çünkü üyelerin arasında casusları vardı. Çok şey bilmiyorlardı ama bazı şeyler öğrenmişlerdi. Gerisini de ya tahmin ediyor ya da uyduruyorlardı. Mart 1849 sonunda polisler birkaç ev aradı ve içlerinde Moll'ün kaleme aldığı istatistikleri de içeren bazı belgeleri ele geçirdi. Bu belgelerde gizli örgütün merkezinin Köln'de olduğu sonucuna vardıkları ipuçları da vardı. Polis, liderlerin mutlaka Paris'teki üçlü komite Herwegh, Heinzen ve Ewerbeck'ten emir alan Engels, Gottschalk, Moll ve Marx'tan oluştuğuna karar verdi. Gerçek ve yalan içinden çıkılmaz bir şekilde kısmen sağduyuya meydan okumaktan kısmen de cehaletten karıştı. Fakat uğursuz bir plan ortaya çıkartılmıştı, vatan tehlikedeydi ve en sonunda harekete geçmek mümkündü. Berlin'den Köln'e gelen özel bir memur, belirtilen kişilerin evlerinde arama yapmak ve araştırmalarının sonunda bulunduğu belgelere el koyup haklarında tutuklama emri çıkarmak için görevlendirildi. Ayrıca bu kişilerin yazışmaları da izlenecekti. Polis nefret ettiği düşmanlarını çoktan hapiste sayıyordu. Büyük bir hayal kırıklığına uğ-

radılar. Köln yetkilileri de polisi onları hapsedmeye zorlamak için sabırsızlanıyordu fakat şehrin ruh hali ve mahkeme hükümlerinin tamamen güvenilmez oluşu nedeniyle bir başka fiyaskodan çekiniyorlardı. Bir karar almak ve uygulamak konusunda isteksizdiler. Bir evin aranması için bile Berlin'deki üst yetkililerden gelecek kesin emirler olmadan harekete geçmeyeceklerdi. Böylece bu adım da boşa çıktı.

Renanya Berlin değildi ve Ren üzerindeki nüfusun büyük çoğunluğu sola sempati duyuyordu. Gericilerin Prusya'nın başka herhangi bir yerinde dokunulmazlıkla yerine getirebilecekleri adımları burada düşünerek atmaları gerekiyordu. Politik durum her geçen gün daha da zorlaşıyordu. Yeni Prusya Millet Meclisi eskisinden çok daha radikaldi, sol kanadı daha güçlü ve aktifti. Könlü D'Ester'in liderliğindeki Demokratik Parti silahlı bir ayaklanmaya hazırlanıyordu. Paskalya tatillerinde Almanya'nın değişik yerlerinden gelen vekiller bu ayaklanma gerçekleşirse nasıl bir ortak hareket izlemeleri gerektiği konusunda tartışıyordu.

Burjuvanın, özellikle de küçük burjuvazinin "hayatta olan" kısmı bir kez daha son anda ayağa kalkmıştı. Fakat bu sadece burjuvazinin bir kısmıydı. Burjuva demokratlarının büyük bir çoğunluğu kendilerini sadece ve sadece konuşmayla sarhoş etmişti. Geçen yılın tecrübeleri Marx'a işler ciddileştiğinde burjuvazinin Eylül ve Kasım'da yaptıkları gibi ürkekçe ocaklarının başında çömeceklerini öğretmişti. Cumhuriyetçi problem Köln Demokratik Birliği'nde tartışıldı. Birliğin kendini "demokratik mi yoksa demokratik cumhuriyetçi mi" diye mi adlandırması iki uzun toplantıda tartışıldı. Birlik demokratik başlığına sadık kaldı. Fakat Nisan 1848'de iyi ve doğru olanlar Nisan 1849'da yeterli değildi. Anneke tarafından yayınlanan Neue Kölnische Zeitung'a göre Birlik "Son günlerde liberalizmin yerini alan demokrasinin derin sularında daha da derine dalmakta" kararlıydı. 14 Nisan'da Marx, Schapper, Wilhelm, Wolff ve Anneke Demokratik Birliğin Renanya komitesinden istifa ettiler.¹⁷ Sebepleri "hali hazırdaki Demokratik Birlik organizasyonunun hedefine yarayacak faaliyetlere izin ver-

meyecek kadar çok heterojen unsurlar taşımasıydı". İşçi Birliği üç gün sonra, 6 Mayıs'ta Köln'de Ren ve Westphalia bölgeleri ile sosyal demokrat olduklarını bildiren tüm diğer organizasyonları bir kongreye çağırılmaya karar verdi. En sonunda burjuva ve alt tabaka demokrasisi arasındaki ayrışma ulaşılmıştı.

Ağustos 1848'de Marx "en heterojen" unsurların koalisyonundan yanaydı, Nisan 1849'da ise demokratlardan ayrıldı; çünkü onlar çok fazla heterojen unsuru kucaklıyorlardı. 1848'de tüm anti-feodal sınıfların birleşmesinden yanaydı; şimdi bu müttefikliğin bozulmasına yönelmişti. Bu ayrılık kaçınılmaz bir hale gelmişti. Mutlakıyet güçlerine karşı, tek bir amaç için birleşerek harekete geçip zafere ulaşmak zorunda olan büyük ordunun farklı kolları arasında, araç gereç, tempo ve savaşma ruhu farklılıkları çok büyümüştü. Burjuva demokrasisiyle elden geldiğince yakın bir ilişki kurulmuştu; fakat bu artık hiçbir işe yaramıyordu, bu ilişkinin bitirilmesi gerekiyordu. Bu koşullar, gerektirdiği takdirde işçi birlikleri ve demokrasi arasında oluşturulabilecek koalisyonları içermiyordu. Şubat'ta Marx demokratların adaylığını destekledi, Nisan'da onlardan ayrıldı. Haziran'da Demokratik Komite'nin temsilcisi olarak Paris'e gitti.

Marx'ın demokratlardan ayrılmaya karar vermesinde başka bir neden de olabilirdi. 1849 baharında yeniden doğan Komünist Birliği hâlâ çok zayıftı. Fakat yine de hayat-taydı ve yakında çok daha önemli olacağı tahmin ediliyordu. Karşı devrim yaklaştıkça varlığının sebebi de büyüyordu. İşçiler demokratlarla aralarındaki gerekli ama istenmeyen müttefikliğin sadece gönülsüz taraftarlarıydı. Seçimleri açıkça Birliğe katılmak, böylece demokratik birliklerle bütün bağları koparmaktı. Marx demokratlardan ayrılmayı çok uzun süre ertelerse bu tehlikenin ileri de kendini ve meslektaşlarını sabırsız işçilerden ayrılabilceğini önceden görebilirdi. Komünist Birliği'ne ne zaman tekrar katıldığı belirlenemedi. Demokratik Komite'den istifa ettiğinde de olabilirdi. Nisan ortasında başladığı yolculuk büyük ihti-

malle bir organizasyon turuydu. Bunun için en acil sebep elbette ki *Neue Rheinische Zeitung*'un parasal sorunlarını karşılamaktı.

Gazetenin tirajı her geçen gün arttı ve bütün Almanya'da okundu. Fakat başarısıyla beraber karşılaştığı zorluklar da arttı. Yayıncılar, dizgiciler, kâğıt üreticileri ve dağıtım görevlilerinin ücretleri nakit olarak verilmeliydi. Oysa abone ücretleri de düzensiz ve gecikerek ödeniyordu. Tüm hissedarlar gazeteyi terk ettiğinde hiç sermaye kalmamıştı. Gazete Marx'ın mirasının kalıntıları ile eşinin tüm sermayesini yuttu. Tehlike kısa süre için uzaklaştırılmıştı; fakat 1849 baharında bir kez daha iflasın eşiğine gelindi. Marx; Westphalia ve kuzeybatı Almanya'da para bulmaya çalıştı; fakat çok başarılı olamadı. 9 Mayıs'ta Köln'e döndüğünde yanında 300 thaler vardı.

Köln sessizdi; fakat diğer Renanya şehirlerinde çatışmalar başlamıştı. Mayıs 1849'da Alman devrimi son kez alevlendi. Dresden ayaklandı ve dört gün boyunca sokaklarda şiddetli çatışmalar yapıldı. Aralarında Kraliyet Sakson Orkestrası yöneticisi Richard Wagner'in¹⁸ de bulunduğu devrimciler yenildi; çünkü Prusya güçleri çok kuvvetliydi. Bavyera hükümrانlığında sert bir ayaklanma vardı. Baden devrimci demokratik bir hükümetin elindeydi. Renanya Prusyası'nda işçiler Elberfeld, Iserlohn ve diğer yerlerde ayaklanmıştı. Hükümetin askeri üstünlüğü öylesine büyük ve küçük burjuva birkaç mücadelecii öylesine acınacak bir halde, güç durumunda yapayalnız bırakmıştı ki Renanya'daki birbirinden ayrı isyanlar bir kaç günde tökezledi. *Neue Rheinische Zeitung*'un kaderi de bu oldu.

Artık hükümet bile gazeteyi açıkça yasaklamayı göze alamıyordu. Köln askerlerle doluydu ama yine de açık bir ayaklanmadan korkuyorlardı. Doğalarına uygun olarak şeytani bürokratik önlemler aldılar. Gazeteye karşı bir yaptırımda bulunmadılar, "sadece" Marx'ı yasakladılar. Marx Prusya vatandaşlığını kaybedip "yabancı" olunca bunu yapacak resmi hakları doğmuştu. O barış ve düzen bozucuydu,⁽¹⁹⁾ bu yüzden Prusya'dan bir an evvel ayrılması istendi. Sürgün

haberini Marx 16 Mayıs'ta aldı. 18 Mayıs'ta *Neue Rheinische Zeitung*'un son sayısı kırmızı olarak basıldı.⁽²⁰⁾ Freiligrath 'm güçlü veda şiirine göze çarpan bir yer verildi:

... Dudaklarımda meydan okuma ve küçümseme titrer-
ken,
Elimde pırıltılı hançer,
Hâlâ ayaklanma diye bağırıyorum!
Ölümle, böylece şereflice yeniliyorum...
Şimdi elveda, elveda sana savaş dünyası,
Elveda mücadele eden ordu,
Elveda baruttan siyahlanmış alanlar,
Elveda size kılıçlar ve mızraklar!
Elveda ama sonsuza kadar değil!
Çünkü ruhu öldüremezler!
Yakında tekrar yükseklerde olacağım.
Yakında bir atın üzerinde geri döneceğim!

Neue Rheinische Zeitung'un son sayısı işçileri herhangi bir ayaklanmaya karşı uyarıyordu. Köln'deki askeri duruma bakılırsa bir daha ele geçmez bir şekilde kaybolacaklardı. Şu cümlelerle veda ettiler: "Prusyalılar sessizliğinizden çılgına dönecekler. "*Neue Rheinische Zeitung*'un editörleri elveda derken, onlara gösterdiğiniz anlayış için teşekkür ediyorlar. Son sözleri her zaman ve her yerde şu olacak: İşçi sınıfının özgürlüğü".⁽²¹⁾

Tepkiciler "1793'ün solan Moniteur'ü gibi"⁽²²⁾ gazetenin son bulmasını büyük bir sevinçle karşıladı. "Hayatta kalan dostları küfürbazlık ve mukaddesata hürmetsizlikte insanlığın en mübareği Renanyalı ustalarını geçemezlerdi". Gazetenin basımının durdurulmasına Köln halkının tavrı bir muhabirin sözleriyle şöyleydi:

Neue Rheinische Zeitung'un hiçbir sayısı sonuncusu kadar sansasyon yaratmamıştı. Baştan sona kırmızı basılmıştı. Editör ofislerine koşup bu sayının istenmesi gerçekten de sıra dışıydı. Yaklaşık yirmi bin kopya satılmış olsa gerekti ve bazıları çoktan tanesini bir thaler'e satın alıyordu. 18 Mayıs sayısı ile gerçekten de bilinçsizce, çılgınca bir sevgi ortaya çıkmıştı. İnsan sık sık gazetenin pahalı bir şekilde satıldığına dair haberler duyuyordu.

Marx hızla gazetenin tüm işlerini bitirdi. Elindeki nakit parayı, (kendine ait olan) satış gelirlerini vs. gazetenin

borçlarını ödemek için kullandı. Kendisinin ve karısının tüm serveti son kuruşuna kadar tükenmişti. Acilen gerekli şeyler için Jenny Marx gümüşlerini rehİN vermek zorunda kaldı. Gazete çalışanları Almanya'nın ayaklanma çıkmış, çıkmamış yerlerine dağıldı. Marx ve Engels güneye Palatinate ve Baden'deki ayaklanma bölgesine gitti.

Buradan çok şey beklemiyorlardı. Büyük umutlara kapılmadan önce aralarında en iyi ve en dürüst devrimciler de olsa küçük burjuvanın ve özellikle de Almanya'nın alt orta sınıfının doğasını öğrenmek zorundaydılar. Fakat en ılımlı umutları bile hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Marx Frankfurt üzerinden seyahat etti ve parlamento kararı ile Baden ve Palatinate'deki devrimci birliklerin Frankfurt'a çağırılması için Alman Millet Meclisi'ndeki sol kanat temsilcilerini ikna etmeyi denedi. Belki de yanlış anlaşılmıştı; ama isteğini kabul ettiremedi. Hayır, hayır sol bile kendini "kanun çerçevesinde" tutmak niyetindeydi. Ayaklanma olan bölgelerde durum daha iyiydi. Liderlerin gözünde Marx'ın temsil ettiği, onları kurtarabilecek tek şeyin kararlı bir hücum olduğuydu. Derhal Frankfurt'u işgal etmeli, Millet Meclisi açıkça istemese de onu korumaları altına almalı ve mücadeleyi tamamen bir Alman, yani Millet Meclisi ile gerici hükümetlerin mücadelesine dönüştürmeliydiler. Fakat Baden ve Palantine halkları Baden ve Palatinate'in ötesini göremiyorlardı. Oldukları yerde kaldılar ve ezildiler. Diğerleri gibi Alman devriminin son ayaklanması da yerel kısıtlamalardan dolayı çöktü.

Artık Almanya'da Marx'ın yapabileceği bir iş kalmamıştı. Asker değildi, orduda yeri yoktu. Fransız demokratlardan ayaklanma için elinden geldiğince yardım alabilmek için Palantine Demokrat Komitesinin temsilcisi olarak Paris'e gitti. Engels biraz olsun pratik savaş tecrübesi kazanma fırsatını kaçırmak istemiyordu: "*Neue Rheinische Zeitung* Baden ve Palatinate ordusunda temsil edilmeliydi, bir kılıç kuşanıp Willich'e gittim".^[23]

Gottschalk'ın taraftarları silahlanma konusunda işçileri uyardı. Aşırı radikalcilikleri en sonunda aslında karşı

devrimcilik olan pasiflikle sonuçlandı. Gazeteleri, mutlakıyetçiler ve meşrutiyetçiler birbirlerini yiyip bitirene kadar işçilerin sessizce beklmeleri gerektiğini savundu. Komünistler var olan sosyal ve politik koşullara karşı her devrimci hareketi desteklemelerini öğütleyen Manifesto'nun sözlerine sadık kaldılar ve bir an bile tereddüt etmeden isyancı ordunun saflarına katıldılar.

KOMÜNİST BİRLİĞİN SONU

Almanya'daki durum kötüleştikçe devrimcilerin ümitleri Fransa'ya yöneldi. 1849 başında Marx, "Baharda Fransa'da savaş tekrar başlayacak"¹ diye yazdı. Ona göre Fransa'daki "devrimci volkan" bir patlamanın eşiğindeydi ve bu patlamanın alevlerinin Almanya, Avusturya ve Macaristan'a sıçraması kaçınılmazdı. Alman karşı devrimi Avrupa devriminde sadece bir olay olabilirdi. Baden ve Palatinate'in ne önemi vardı? Paris ayaklanırsa bütün Avrupa alevler içinde kalacaktı.

Marx Paris'e gitti. Fakat içeriden görülen Paris dışarıdan gözüken Paris'ten farklıydı. Şehirde kolera yayılıyordu. O sıralarda Paris'te bulunan Rus devrimcisi Alexander Herzen "Hava bunaltıcıydı" diye yazmıştı "Güneşsiz bir sıcak insanlığı bastırıyor, bulaşıcı hastalığın kurbanları birbiri ardına ölüyordu. Dehşete düşen halk ve sanki yarı-sırcasına mezarlığa koşan cenaze arabası alayları olaylara yetismeye çalışıyordu". Bu telaş Haziran 1849'daki politik olaylara doğruydü. Tarihin cilvesi bir kez daha devrimci mücadeleyi gündeme getirmişti ama bu sefer bir sene önce olduğundan çok daha farklı bir şekilde. Mayıs sonunda Fransız Cumhuriyetçi Ordusu'nun bir keşif gücü, özgürlük ve bağımsızlığı savunmak için, resmi bir amaçla İtalya'ya gönderildi, İtalyan bağımsızlığının son kalesi olan Roma'ya hücum edip devrim savunucularını Papa'nın sorgusuna devretti. Fransız anayasası hâlâ şu hoş cümleyi içeriyordu: "Cumhuriyet güçlerini asla hiçbir halkın bağımsızlığına karşı kullanamaz".

11 Haziran'da, Marx'ın Paris'e gelişinden sadece birkaç gün sonra, Montagnard'ların lideri Ledru-Rollin Meclis'te Başkan Louis Bonaparte'ın ve kabinenin anayasayı ihlâl etmekten mahkeme önüne çıkarılmasını önerdi. Fransa'daki sınıf çatışmalarından bir alıntı yapmak gerekirse, Marx onun sözlerinin "açık, keskin, gösterişsiz, doğru, özlü ve güçlü" olduğunu düşünüyordu. Meclis bu öneri hakkındaki tartışmayı erteledi ama kaderine mecliste karar verilmeyecekti.

Akşam Montagnard liderleri ve gizli işçi örgütlerinin delegeleri arasında bir toplantı yapıldı. Marx'ın toplantı hakkında bildiklerine bakılacak olursa ya toplantıda bulunmuştu ya da toplantının en önemli kişilerinden biri tarafından kendisine detaylı bilgi verilmişti. Alman demokratlarının kendisine verdiği Fransız devrimcileriyle ilişki kurma görevini büyük başarıyla tamamlamıştı. Paris'teki gizli komünist organizasyonlarından birinin üyesi olduğuna dair de kanıtlar vardı. Engels'e yazdığı gibi tüm devrimci gruplarla ilişki kurmuş ve birkaç gün içinde Paris'teki bütün devrimci yayınların kullanımına sunulacağını umacak kadar iyi temeller atmıştı. Fakat bir hafta sonra ortada hiç bir devrimci yayın kalmadı.

Alman parlamenterlerin "sol" kararsızlığının ardındaki tek şey Montagnardlar değildi. İşçi delegelerinin derhal o gece ayaklanmaları konusunda yaptıkları öneriyi reddettiler. Başarılı bir ayaklanmanın şansının artık çok fazla olmadığı doğrudur; fakat harekete geçmeyi reddetmeleri Montagnardlara son şanslarına mal oldu. 13 Haziran'da sokaklarda bir gösteri yaptıklarında hükümet hazırlıklarını çoktan tamamlamıştı. Silahsız kitleleri sokaklardan sürmek süvari ve tüfekli erler için çok basit bir işti. Bazı Montagnard vekilleri tutuklandı, diğerleri de kaçtı. O günden sonra Millet Meclisi "Düzen Partisi'nin kamu güvenliği komitesinden başka bir şey"⁽³⁾ olmadı.

Devrimcilerin Orta Avrupa'daki son direnişi de aynı zamanda çöktü. Danube havzasında bağımsız Macaristan ordusu kendilerinden sayıca ve silah bakımından çok

daha güçlü olan Rus birlikleri karşısında teslim oldu. Karşı devrimin eline geçen liderleri asıldı. Türkiye'ye kaçmayı başaranlar Babilî tarafından Avusturya cellâtlarına teslim edilme korkusuyla yaşadı. Parçalanmış Almanya'da devrim yavaş yavaş öldü. Son ana kadar bile karşı devrimin zaferini kolaylaştırmak için her şey yapıldı. 1849 baharında birbiri ardına ayaklanmalar çıktı ve hepsi bastırıldı. Dresden ve Ren'de cesur çatışmalar oldu, çoğu işçi, yüzlerce kişi barikatlarda hayatlarını yitirdi. Ölenler listesinde "esnaf, madenci, günlük işçi" gibi kelimeler sık sık göze çarpıyordu. Çoğu Komünist Birliğin üyeleri idi. Sadece Gottschalk ve Weitling'i izleyen grup, işçi hareketinin aşırı sol kanadı ayaklanmaya karşı çıktı. Gottschalk taraftarlarının gazetesi işçileri alt tabakayı değil, burjuvayı ilgilendiren bir harekete katılmamaları konusunda uyardı. Bu, aşırı devrimcilikten kaynaklanan ve tamamen pasiflikle sonuçlanmak zorunda olan bir yaklaşımın sonucuydu. 1848 ve 1849 yıllarında, her ne olursa olsun Birlik üyelerinin büyük bir çoğunluğu kendilerini derhal mücadeleye attı ve acı sona kadar savaştı. Almanya gezisinden sonra Londra'ya geri dönemeyen Joseph Moll Baden'deki ayaklanmanın hazırlıklarında yardımcı oldu. Kayda değer bir cesaretle Prusya silahlarının ateşi altındaki isyancı orduya bile katıldı. Daha sonra cesurca savaştığı Baden'e gitti ve Murg'de savaşırken başına isabet eden bir Prusya mermisiyle öldü.

Engels kampanyada görev aldı. Önce basit bir piyade olarak, daha sonra da bir gönüllü müfrezenin komutanlığını yapan Willich'in emir subayı olarak. Onun birimi devrimci ordunun en iyi birliklerinden biriydi ve neredeyse tamamen işçilerden oluşuyordu. Ciddi, açık görüşlü, şüpheli Engels mücadeleye büyük umutlarla katılmamıştı çünkü girişimin zayıf tarafları -aslında zayıf tarafından başka bir şeyi de yoktu- onun keskin zekâsından kaçamıyordu; ama küçük burjuvazinin devrimci adamlarında gördüğü heyecan ve alarm karışımına kahkahalarla gülmekten kendini alamadığını da inkar etmiyordu. Sefer süresinde "tek pratik komutan" olan Willich'le yakınlaştı ve onu cesur ha-

reket ettiği, sakın, akıllı ve çabuk karar verdiği için övdü. Engels ikisi oldukça önemli, dört çarpışmaya katıldı. Kısa süre sonra Jenny Marx'a şöyle yazdı: "O çok övülen aceleci cesaretin insanın sahip olabileceği sıradan özelliklerden biri olduğunu keşfettim."⁽⁴⁾ Sonuna kadar savaştı, devrimci ordunun son birimlerinden biri olan birliğiyle İsviçre sınırına kadar yürüdü.⁽⁵⁾

Başlangıcı umutlarla dolu olan 1848 devriminin sonu buydu; ayrıca Avrupa tarihinde doruğa ulaştığı dönemin de sonuydu. Fakat kavganın tam ortasında olanlar buna inanmadı. Yeni ve büyük dünyayla karşılaştırıldığında, gözlerinin önünde yavaş yavaş yok olan eski dünyayı da, kendilerini daha da büyük bir istekle özdeşleştirdikleri yeni dünyayı tanımakta da çok zorlanıyorlardı. Her şey bitmiş olamazdı. Yarın ya da öbür gün hepsi tekrar ortaya çıkacak ve her şey değişecekti. Böyle bir durumda aksini düşünen kimse devrimci olamazdı. Fakat bu durumunun etkisinde fazlasıyla kalıp ondan kurtulmayı başaramayan, yeni bir tarihi devrin başlamış olduğu gerçeğine kendini sert bir şekilde inandıramayan da gerçek bir devrimci değildi.

Marx öylesine istekle savaşmıştı ki bir süre kendini bu kaçınılmaz hayallere kaptırmaktan alıkoyamadı. Bir yıl boyunca bunların etkisinde kaldı. 1 Ağustos 1849'da Weydemeyer'e yazdığı bir mektup genelde son derece katı olan analitik zekâsının nasıl yanılabildiği hakkında bazı ipuçları veriyordu. O sıralarda durum kötü olsa da o yine de tatmin olanların tarafındaydı. "İşler iyiydi ve resmi demokrasinin Waterloo'su zafer sayılıyordu. Tanrının izniyle hükümet, burjuvadan öcümüzü almış ve onları bizim yerimize cezalandırıyordu".⁽⁶⁾

Marx düşman saflarındaki en zayıf noktayı bulmaya çalıştı. İngiltere özel ilgisini çekti. Bir sonraki vuruşun oradan gelebileceğini ve İngiltere'nin "bir sonraki dansın başlayacağı" sahne olduğunu ummaya başladı. İngiltere müthiş bir ekonomik krizin arifesindeydi ve fazla zaman geçmeden Marx kendinden emin bir şekilde bunun Ağustos 1850'de patlak vereceğini tahmin etti.⁽⁷⁾ Yakın gelecekte

beklentilerine rağmen İngiltere'ye gitmek niyetinde değildi. Temmuz 1849 başında eşi ve çocukları Paris'e geldi. Marx küçük bir daire kiraladı ve sanki çok kalacakmış gibi yerleşti. O bir iyimserdi. 13 Haziran'dan itibaren baskı Paris'in tartışılmaz efendisiydi ve polisin, Marx gibi bir adamı uzun süre tamamen rahatsız etmeden bırakması beklenemezdi.

Polis Almanya'dan gelen mültecilere özel bir ilgi gösteriyordu, çünkü bu kişilerin polisin var olduğunu düşündüğü uluslararası devrimci komitede yönetici roller oynadıkları söyleniyordu. Meşhur mülteciler birbiri ardına tutuklanıp ülke dışına çıkartılıyordu. Marx'ın sırası da çabuk geldi. Sürgün emri 19 Temmuz tarihini taşıyordu. Polis Paris'te olduğunu büyük bir ihtimalle o sıralar zamanını "göçmen hayatından skeçlerle" geçiren Alman basınından öğrenmişti. Polis çok iyi bilgilendirilmemişti, Marx'ın adresini keşfetmeleri birkaç haftalarını aldı.

Jenny Marx günlüğüne şöyle yazmıştı: "Paris'te bir ay kaldık, daha fazla kalmamıza izin verilmedi. Güzel bir sabah bir polis gelip Karl'ın ve eşinin yirmi dört saat içinde Paris'ten ayrılması gerektiğini söyledi. Morbihan- Vannes'da kalmamıza izin verecek kadar iyiydiler".⁽⁸⁾

Jenny Marx dördüncü çocuğuna hamileydi ve Marx umutsuzca para sıkıntısı çekiyordu. Morbihan, İngiltere'deki "Pontus Bataklıkları" gibi, Fransa'nın en sağlıksız yerlerinden biriydi. Engels'e "Böyle bir yere sürülmek, gizlenmiş bir cinayet teşebbüsüne eş" diye yazdı.⁽⁹⁾ Sürgün kararının geri alınması için çok uğraştı ama boşunaydı. Basına yazdığı açık bir mektupta Paris'te tamamen bilimsel araştırma yapmak için bulunduğunu belirtti. Elde edebildiği tek erteleme eşi için alabildiği bir ayrıcalıktı. Fransa'dan ayrılmaktan başka seçeneği kalmamıştı. Belçika'ya gitmeyi denese sınırdan çevrileceğinden emindi. İsviçre'de Alman göçmenler için düzenli bir tutuklama vardı, geriye yalnız İngiltere kalmıştı. Marx Manş Denizi'ni 24 Ağustos 1849'da geçti, eşi ise 15 Eylül'de onu izledi. Kader onu "bir sonraki dansın başlayacağına" inandığı İngiltere'ye belki de hayallerinden bir an evvel kurtulması için getirmişti.

Hayatında üçüncü kez 1849 yazında İngiltere'ye geldiğinde bu ziyaretinin diğer ikisinden uzun olacağını sanmıyordu. Bir kaç hafta, belki bir kaç ay ya da en fazla bir yıl... Oysa bu ülke ikinci yurdu olacak, hayatının ikinci yarısını İngiltere'de geçirecekti. Londra'ya iki yıl önce yaptığı son ziyaretinden beri İngiltere'de çok şey değişmişti. Çartist hareketi Nisan 1848'de⁽¹⁰⁾ aldığı ciddi yenilgiyi henüz atlatamamış, politik manzara çok büyük bir değişikliğe uğramıştı. Yine de bazı eski tanıdıklarıyla karşılaştı. 29 Kasım 1847'deki toplantılarında yaklaşan devrimi selamladığı Kardeş Demokratlar ve Marx'ın liderleriyle Komünist Birliği'nin programını ve kurallarını tartıştığı Alman Komünist İşçiler Eğitim Birliği hayattaydı. Eski üyeler ülkelerindeki devrim çağrısına kayıtsız değildi ama çoğunun kökleri ayrılmalara engelleyecek kadar çok İngiltere'deydi. Almanya'nın umutlarını, neşesini ve hayal kırıklıklarını paylaşmışlardı. Birlik elbette yeni mültecilerin toplandıkları merkez oldu.

Marx Londra'ya geldiğinde henüz yeni mültecilerin çok azı oradaydı. Fakat her Manş gemisi taze bir akın getiriyordu. İlk gelenler neredeyse sadece işçiler ve esnaftı. Marx'ın son derece nahoş tecrübeler yaşayacağı "göçün büyük adamları"⁽¹¹⁾ sırasıyla geliyordu. Mülteciler İngiltere'ye acınacak kadar sıkıntılı bir durumda varıyordu, çoğunun cebinde bir kuruş bile yoktu. Krizin devamı en becerikli işçilerin bile iş bulmalarının zor olacağı anlamına geliyordu. Bulabildikleri günlük işlerin azıcık geliriyle alabildikleri bir somun ekmekti, bununla açıklarını geçiştirip sık sık böyle durumlara razı olmak zorunda kalıyorlardı. Bir gazete göçmenlerin halini şöyle anlatıyordu:

Bu talihsizlerin çoğu insanı irkiltten bir şekilde bir iş bulabilirlerse kendilerini şanslı sayıyorlar. Doğu Londra'daki bir Alman kürk fabrikasında yapılan iş, ham postların ezilmesi. Çok sıcak bir odada büyük bir fiçı düşünün, ağzına kadar kakım ve samur postuyla dolu. Bir adam çırılçıplak fiçıya çıkar ve sabahtan akşama kadar ellerini ve ayaklarını kullanarak postları bastırır. Vücudundan terler akar. Bu postları ıslatır ve onlara zarif amaçlar için kullanıldıkla-

rında gereken esneklik ve dayanıklılığı verir. Böylece zengin hanımlarımız hiç şüphelenmeseler de boyunlarına taktıkları kürklerini ve el kürklerini demokratların terleriyle giyerler.

Fakat çoğu bu tür bir işi bile bulamıyordu. Açlara yardım etmek ilk ve en önemli görevdi. Marx Londra Yardım Komitesi'nin kurucuları arasındaydı. Alman mültecilerin toplandığı her yerde benzer yardım toplulukları kuruluyordu. Londra Komitesi'nin diğerlerinden farkı baştan beri komünistler tarafından kontrol edilmesiydi. Beş yönetici üyenin üçü komünistti ve başları Marx'tı. Bu, Londra mültecilerinin sosyal kompozisyonuna uyuyordu. Her gün düzinelerce mülakatın yapıldığı, Londra'nın bir ucundan diğerine para toplayıp dağıtmak için koşuşturmayı gerektiren yorucu bir işti. Marx'ın yapacak bir sürü işi vardı. Kardeş Demokratları da yardım işinde birlikte çalışmaya ikna etmeyi başarmıştı ama sonuçlar yetersizdi. Kardeş Demokratların üç ay boyunca açık tuttıkları fonun toplam makbuzu sadece 114 poundu.⁽¹²⁾

Marx'ın yardım işine aktif olarak katkıda bulunması elbette ki acil ve gerekliydi, fakat Komünist Birliği'ndeki politik işi de karşılaştırılmaz biçimde acildi. Moll'un yılbaşında diriltmek için tüm çabasını harcadığı Birliğin Londra kolu devrimden sonra hayatta kalabilmişti. Merkezi ofis Almanya ve diğer ülkelerdeki mülteci merkezleriyle ilişki kurulan tek merkezdi.

Marx derhal bu örgütle ilişki kurdu ve kısa süre sonra da onlara katıldı. Ofis tekrar organize edildi ve bir kaç ayda tamamlandı. Engels'in tavsiyesiyle Londra'ya gelen Willi-ch derhal merkezi ofise seçildi. Engels onun' "gerçek" bir sosyalist ve az ya da çok sıkıcı bir ideolog⁽¹³⁾ olduğunu düşünse de merkezi ofiste yararlı olacağı görüşündeydi. Kısa bir süre sonra Engels'in kendi de sahnede gözüktü. Kasım 1847 komitesinden üç üye -Heinrich Bauer, Eccarius ve Pfänder- hayatta kalmıştı. Bir dördüncüsü, Schapper 1850 yazında geldi ve birkaç yeni üye daha seçildi. O yaz merkezi ofisin toplam on üyesi vardı. Bu Birlik tarihindeki en yüksek üye sayısıydı.

Willich'in seçilmesi en kalıcı sonuçları olan olaydı. Gottschalk'ın dostuydu ve birçok görüşünü paylaşıyordu ama Gottschalk ve Weitling gibi demokratik ayaklanmaları reddedecek kadar ileriye gitmemişti. Willich komünist hareketinin "sol" kanat temsilcisiydi, merkezi ofisteki varlığı Marx ve dostlarının "sol" ile politik uzlaşmaya vardıklarının bir göstergesiydi. Uzlaşma Marx'ın yukarıda bahsedilen Avrupa'nın durumu hakkındaki yeni tahmininin doğal bir sonucuydu. İlk ifade biçimini Mart 1850'de Marx ve Engels tarafından tasarlanan ilk genelgede buldu. Bütün detaylarıyla bu dokümanın gerçekten de Marx'ın görüşlerini yansıtıp yansıtmadığına karar vermek güçtü. Marx'ın o dönemde yandaşlarını aşırı solculuğa karşı uyardığına dair oldukça fazla bilgi vardı ama yine de bu genelge çerçevesinde "sol" ile uzlaşabileceğine inanılıyordu.⁽¹⁴⁾ Genelgede 1948 ve 49'da özellikle Birliğin kapatılmasıyla ilgili kararı ve işçilerin kendi adaylarını çıkarmamaları yönündeki taktikleri eleştiriliyordu.

Devrimci harekete katılan üyelerin büyük bölümü gizli örgütlerin geçmişte kaldığına ve açık faaliyetlerin yeterli olacağına inanıyordu... İşçi sınıfının desteğini yitirdiği küçük burjuvanın sürekli gelişen partisi, Almanya'daki Demokratik Parti sadece yerel amaçlar için organize olurken genel hareket de tamamen küçük burjuva demokratlarının liderliğine ve egemenliğine geçti.⁽¹⁵⁾

Bu cümlelerle Marx ve Engels "sol"a çok belirgin bir konuda hatalı olduklarını kabul ettiklerini itiraf ediyorlardı.

Fakat bu genelgenin önemi sadece geçmiş tasfiye etmesinde değil hareketin gelecekteki görevlerini bildirmesinde de yatıyordu.

Geriye kalan, yakın gelecekte yeni bir devrimci olayın patlak vereceğine dayanan ciddi umuttu. Marx bir taraftan bu genelgenin taslağıyla uğraşırken diğer yandan da Ağustos 1850'de İngiltere'de patlak vereceğini tahmin ettiği krizle çakişacağını düşündüğü yeni devrimle ilgili makalesi üzerinde çalışıyordu. Engels'e İngilizlerin bunu Şubat devriminin araya girdiği noktada kabul edecekleri konusun-

da güvence veriyordu. Marx'a göre, Fransa ve Almanya'da da farklı olamazdı. İngiltere ve Fransa'da alt tabaka devlet gücü için direkt bir mücadeleye girecekti. Almanya'da devrim bir yenilgi görmüştü. Burjuva bir kez daha gücü, feodal mutlakîyetin partisine bırakmak zorunda kalmıştı, fakat yine de uzun vadede hükümetin parasal sıkıntısı yüzünden güç onların eline geçecek ve tüm menfaatlerini garanti altına alacakları koşulları sağlayacaklardı. Şu andan itibaren devrimci hareketin huzurlu bir gelişimi olacağını tahmin etmek mümkündü.

Burjuva devrimci bir rol oynamaktan vazgeçti. Almanya'da sadece iki devrimci sınıf kalmıştı: Küçük burjuva ve alt tabaka. Devrimin ileriki gelişiminde, küçük burjuva demokrasisinin Almanya'da önemli bir etkisinin olacağı an şüphesiz gelecekti. Bu yüzden alt tabaka ile küçük burjuva demokrasisinin ilişkisinin tam olarak tanımlanması gerekiyordu. Meşrutiyetçi ya da cumhuriyetçi, onlara ve müttetikleri köylülere çoğunluğu verecek olan demokratik bir devlet için uğraşmalıydılar. Sosyal koşullarda küçük burjuva için mümkün olduğunca katlanılabilir ve rahat olan toplum düzenine eşit bir değişiklik için savaşmaları gerekiyordu. Fakat demokrasi, devrimci alt tabakanın yararına tüm toplumun tamamen değişimini düzenlemekten uzaktı. Bu yüzden alt tabaka küçük burjuvayla beraber ayaklanmalı, fakat demokrasinin ilerde oynamaya devam edeceği hain rolü bir an bile unutmamalıydı.

Demokratik küçük burjuva devrimin en süratli şekilde sonuçlandırılmasıyla uğraşırken bizim menfaatimiz ve görevimiz, bütün mülk sahibi sınıfların güçleri ellerinden alınıp devlet gücü alt tabakanın eline geçene ve dünyadaki tüm alt tabakalar arasındaki rekabet sona erene, en azından hayati üretim güçleri alt sınıfın eline geçene kadar devrimi sürdürmektir. Yaklaşan Alman devriminde alt tabaka her koşulda örgütlerinin bağımsızlığını sağlamalıdır.

Alt tabaka, yeni resmi hükümetin yanında burjuva demokratik hükümetin aniden işçilerin desteğinden yoksun kalmaması, ayrıca arkasında işçi kitleleri olan organizas-

yonların tehdidi ve denetimi altında olmasını sağlamak amacıyla yerel komiteler, örgüt konseyleri, işçi kulüpleri ya da işçi komiteleri şeklinde kendi devrimci işçi hükümetlerini kurmalıydı.

Var olan hükümetlerin çöküşünün en çabuk sonucu olarak bir millet meclisi seçimi yapılacaktı. Alt tabaka -burada Marx'ın 1848 ve 1849'da yaptığı faaliyetleri bir kez daha eleştirdiği özellikle belirgindir- şunların yapıldığından emin olmalıydı:

Hiç seçilme şansları olmasa da her yerde demokratik adayların yanında işçilerin adayları da adaylıklarını koyacaklardı. İşçi partisinin bu yolla bağımsızca öne çıkmasını sağlayacak olan ilerleme, birkaç gericinin seçilmesi dezavantajından çok daha önemliydi.

Bu yüzden acilen İngiltere ve Fransa'daki ilgili devrimci gruplarla ilişki kurulmalıydı. Kardeş Demokratlar açık bir propaganda örgütüydü, işçilerin eğitim birlikleriyle ilişkiye geçerek bir şeyler yapabiliyorlardı fakat o zamanın görevleri için yeterli değillerdi. Her an çıkabilecek devrimde, aynı zamanda harekete geçebilmek için bir gizli örgüt birliği oluşturmak gerekiyordu. Mart 1850'de genelge Birliğin kollarına gönderildi ve Nisan'da uluslararası bir militan müttefiki oluşturuldu. Bu müttefike Evrensel Komünist Devrimciler Örgütü adı verildi. Kurallarının altında Londra Blankist "göçmen" organizasyonlarının temsilcisi Vidil ve Adam'ın, Komünist Birliği temsil eden Marx, Engels ve Willich'in ve Çartistlerin temsilcisi Harney'nin imzaları vardı.⁽¹⁶⁾ Bu altı adam yeni toplumun merkezi komitesini de oluşturuyordu.

Programları ve organizasyonun yapısı çok ilginçti. Kuralların ilk paragrafında şöyle deniyordu: "Birliğin amacı ayrıcalıklı sınıflara son vermek, insanlığın son oluşumu olacak komünizm gerçekleşene kadar alt sınıf tarafından sürdürülecek kalıcı bir devrimle bu sınıfları alt sınıfın diktatörlüğüne teslim etmektir".

Birlik üyelerinin bağlılık yemini ettikleri bu amaca "Cumhuriyetçi kardeşlik prensibine bağlı olarak milliyetçilik engellerini kırarak, devrimci Komünist Parti'nin bütün kı-

sımlarındaki dayanışma bağlarıyla" ulaşılacaktı. Gizli örgütlerin üyeleri, örgüt sadece liderlere ait kurulduğu için üyesi olamıyorlardı. Yani bu yüksek dereceli bir gizli örgüttü. Organizasyonun önemli bir özelliği de asla açığa çıkmaması gerektiği idi. Merkezi ofisin Haziran 1850'de yayınladığı ikinci genelgesindeki bir ifadede⁽¹⁷⁾ bir ima gizliydi. Bu ifade, gizli Blankist örgütlerinin delegelerinin Birlik delegeleriyle sürekli ilişkide olduklarını ve Birlik delegelerinin Blankistlerden gelecek Fransız devrimi ile ilgili önemli hazırlık işleri konusunda güvence aldıklarını ima ediyordu. Bu delegelerin kim, görevlerinin ne olduğu bilinmiyordu. Fakat Blankistlerin 1850 ve 1851 yıllarında neyle meşgul oldukları ortadaydı. 1848'de yaptıkları, sonra da yapmaya devam ettikleri gibi silahlı bir ayaklanmanın hazırlıklarıyla uğraşıyorlardı. Gizli planlar yaparak basit, sürpriz saldırılarla politik gücü ele geçirmeyi amaçlıyorlardı. Oldukça küçük sayıda azimli, iyi organize olmuş adamın doğru zamanda, sadece devletin dümenini ele geçirmekle kalmayıp ayrıca büyük bir enerjiyle, bu pozisyonlarını tüm insanları devrime sokup küçük yönetici grubu izlemelerini sağlayana kadar koruyabileceklerine kesinlikle inanıyorlardı. Marx'ın daha önce ve sonra da sert bir şekilde küçümsediği bu tür bir devrimciliği kabul edip alt tabaka devriminin doğasına her bakımdan son derece yabancı kalması ve Blankistlerle müttefik olması, ölçülemez umutlarının yıkılmasıyla hüküm verme gücünün ne dereceye kadar etkilenmiş olduğunu her şeyden daha iyi ortaya koyuyordu. Daha sonraki yıllarda sıkı bir prensip meselesi olarak Blankistlerle birlikte çalışmadı. Metotlarına ne kadar şiddetle karşı çıksa da kararlılıklarına çok değer veriyordu.⁽¹⁸⁾ Fakat 1851'den sonra yönlendirdiği herhangi bir organizasyonun üyelerini bir Blankist gruba katılmaları için cesaretlendirmesi mümkün olmayacaktı. Görüleceği gibi süper gizli örgütün kuralları Komünist Birliği'nin varlığını temin ediyordu ve -Marx'a göre oldukça önemli bir şekilde- onu diğer organizasyonlar tarafından yok edilme tehlikesine karşı koruyordu. Bir kararın kabul edilmesi için üçte ikilik bir çoğunluk sağlanması gerekiyordu. Yeni üyeler de sadece tam ittifakla seçilecekti.

Marx'ın birinci genelgede işaret edilen bakış açısı her ne kadar 1848 ve 1849'daki yaklaşımından farklı olduysa da her iki tutumun kalbinde de aynı temel fikirler yatıyordu. Önünde sonunda bu fikirler onu aşırı soldan tekrar ayıracaktı. Marx en başta, bir ülkedeki devrimin gelişiminin diğer bütün ülkelerdeki gelişimiyle yakından ilgili olduğuna, daha sonra da tüm devrimlerin belirli safhaları izleyeceğine ve ekonomik gerçeklerle şartlandırılan belirli bir düzende, farklı sınıfların mutlaka yönetime gelmeleri gerektiği konusunda ikna olmuştu.

Marxçı doktrinin bu noktalarında Gottschalk saldırısına başlamış, Marx'ın Fransa, İngiltere vs. gibi ülkelerdeki yaklaşan devrimleri kastederek kendi ülkesinde işçilere 'beklemelerini' söylemesini hareketi "saptırmak" olarak görmüş, Marx'ı da "kalpsizlikle" suçlamıştı. Marx hâlâ alt tabaka güçlenene kadar küçük burjuva demokrasisinin yönetici sınıf olması görüşündeydi. Zamanın müdahale etmesi gerektiğine inanan tahminlerinde eski muhaliflerine teslim olmuştu, şimdi de meslektaşlarına teslim oluyordu. Köln'de onlarca yıldan bahsetmişti; fakat şimdi, her ne kadar daha yakından tanımlamaktan çekindiyse de devrim çok daha az bir sürede gerçekleşecek gibi gözüküyordu.

Marx yanıliyordu. Sabırsızca bir gelişim süreci tahmin etmişti. Koskoca yılları atlayıvermişti. -zaten o zaman böyle bir şey yapmış olmayı kim dilemezdi ki?- Fakat devrim gelişimine dair temel yaklaşımında 1848 ve 1849'daki görüşlerden eser yoktu.

Yeni devrim kapıdaysa Komünist Birliği önceden silahlı olmak için gücü dahilindeki her şeyi yapmalıydı. Marx 1850 baharı ve yazında yoğun bir şekilde aktifti. Heinrich Bauer özel görevli olarak Almanya'ya gönderilmiş, Kuzey Almanya, Saksonya, Württemberg ve Renanya'da başarılı bir yolculuk yapmıştı. Bauer becerikli bir düzenleyiciydi, insanlar hakkında çok iyi hüküm verebiliyordu ve bir kez daha Birliğe artık aktif olmayan ya da bağımsız olarak kendi başlarına çalışan eski üyelerini kazandırmıştı. 1850 yazında Birliğin otuz kolu vardı. O sıralarda eski bağları

canlandırarak amacıyla İsviçre'de kurulan demokratik bir organizasyon adına Almanya'da seyahat eden gelecekteki Amerikan devlet adamı Karl Schurz, "kullanılabilir tüm güçlerin çoktan Komünist Birliğin eline geçmiş olduğunu" itiraf etmek zorunda kalmıştı.⁽¹⁹⁾

Birlik 1848 devrimindekinden çok daha büyük, güçlü ve çok daha iyi organize edilmişti. İlki çok erken gelmişti, bir sonraki devrim ise tüm beklentilerin aksine oyalanıyor gibi gözüküyordu. Marx 1850 sonbaharında ekonomik bir krizin olacağından emindi. Fakat yaz geçti, sonbahar geldi ama kriz hâlâ ortalarda yoktu ve geleceğine dair en ufak bir işaret görülmüyordu. Haziran'da İngiliz Müzesi'nin okuma odasına kabul edildi ve geçmiş on yılın ekonomik tarihini, özellikle de İngiltere'nin ekonomik tarihini yoğun bir şekilde inceledi. Bu dönemdeki defterleri her türlü rakam, tablo ve istatistiki bilgiyle doluydu. Bu konuda yoğunlaştıkça umutlarının boş olduğunu daha açık bir şekilde gördü. Avrupa yeni bir ekonomik krizin başında değil, aksine yeni bir refah devrinin eşiğindeydi. Engels daha sonra şöyle yazdı:

"Gözleri olan ve onları kullanabilen biri olarak 1848'in devrimci fırtınasının geçmekte olduğunu açıkça gördü".

1850'nin başında bir kez daha bir gazete çıkarttı. Engels ve Almanya'daki dostlarının yardımına rağmen gazete için gereken parayı bulmak çok zor olmuştu. "Editörlüğünü Karl Marx'ın yaptığı bir politika ve ekonomi eleştirisi olan Neue Rheinische Zeitung"⁽²⁰⁾ Şubat 1850'de, Hamburg'da çıktı. Aylık bir dergiydi. Aslında on beş günde bir ya da mümkün olsa haftalık yayımlanmasına çalışılıyordu ki Almanya'ya dönmek için koşullar elverdiğinde, orada derhal eskisi gibi günlük olarak yayın hayatına devam edebilsin.

İlk üç sayıda Engels'in Palantine ve Baden ayaklanmaları⁽²¹⁾ anlatımlarının yanı sıra Marx'ın Şubat 1848'den Kasım 1849'a kadar olan sürede Fransa'daki devrimi analizi de yer alıyordu. Marx araştırmasını yakındaki devrimin tahmin edilen sonuçlarıyla bitirmişti:

[Bonaparte'ın Düzen Partisi ile kavgasının] sonucu ertelendi, statüko desteklendi. Düzen Partisinin bir bölümünden feragat edildi, bu bölüm zayıfladı. Ortak düşmanın, ulusun büyük kitlelerinin bastırılması uzatılıp kopma noktasına getirildiğinde, yeni bir patlama meşrutiyetleriyle birlikte bütün bu kavgacı partilerin hepsini yok ettiğinde ekonomik koşullar bir kez daha gelişme noktasına ulaşmış olacaktır.^[22]

Dergi'nin son çift sayısı Kasım sonunda çıktı. Marx çalışmalarının sonuçlarını şöyle özetledi:

Burjuva koşullarında, mümkün olduğunca çok gelişen burjuva toplumun üretici güçlerinin genel refahıyla ilgili bu görüşte, gerçek bir devrimden bahsedilemez. Böyle bir devrim ancak iki faktörün, modern üretim güçleri ile burjuva üretim şekilleri çatıştığı sürece mümkündür. Kıtasal Düzen Partisi'nin bireysel gruplarının temsilcilerinin ardı arkası kesilmeyen ama artık birbiriyle uzlaşan kavgaları yeni bir devrim fırsatı sağlamaktan uzak gözükmektedir. Şu anki koşullar -tepkiciler bilmese de- öylesine güvenli ve burjuvadır ki gericilerin burjuva gelişimini durdurmak için yaptıkları bütün girişimler demokratların bütün ahlaki öfkesi ve istekli beyanları gibi geri tepecektir. Yeni bir devrim ancak yeni bir krizle mümkündür. Fakat tıpkı yeni bir kriz kadar da kaçınılmazdır.^[23]

Bir kriz olduğu sürece devrimin yakında olacağını doğru sayan bir politikaya bağlanmak "gerçek koşullarla" yönlendirilmekten çok, bir "dilekle" yönlendirilmek anlamına geliyordu. Marx'ın başlangıçta ileriki yılların burjuvaya ait olduğuna kendini inandırması hiç de kolay olmamıştı. Willich ve taraftarları değişen durumu görmezlikten geldiler. Onların görüşüne göre, yeni koşullar olması gereken koşullar olabildi. Eğer değillerse onları değiştirmek gerekecekti.

Marx'ın sınıf çatışması, sınıfların devrimdeki pozisyonu ve devrimin gerekli evrelerinin, analizine Willich'in tepkisi, bunun bir sürü entelektüel teoriklikten başka bir şey olmadığını gösteriyordu. Marx'ın tarihsel gelişim görüşünün yanlış olduğuna inanıyordu. Sınıfların -kapitalistlerin, orta sınıfın ve alt tabakanın- menfaatlerinin zaferinin mutlaka birbirlerini izlemesi gerektiği ona tamamıyla saçma geliyordu. Orta sınıflardan nefret ediyordu ve küçük burjuvanın Almanya'ya

yöneteceği düşüncesinden rahatsız oluyordu. Tüm büyük fabrikaları yıkacaklar, "yağma ve kargaşadan sonra alt tabaka kendine düşen payı fazlasıyla alacaktı". Willich sadece iki sınıfın var olduğunu kabul ediyordu, biri ister ideolojik ister pratik temellerde olsun her türlü baskıya karşıydı. Diğeri de bencil baskıcı sınıftı, ilk sınıfın insanlarıyla alt tabakanın birlikte çalışıp politik güçleri düşürebileceklerine inanıyordu. Bu insanlar alt tabakayı aldatmazdı.⁽²⁴⁾

Bu basitleştirilmiş görüşten pratik sonuçlara varıyordu. Tüm kedilerin geceleri gri olduğu gibi, politik sürgünler de her zaman kendilerini süren gücü inkâr etmeye meyilli olurlardı. 1850'lerin Alman sürgünleri de aynı şekildeydi. Hepsi "her türlü baskıyı" düşmanları olarak adlandırıyordu. Sözlerinden anlaşıldığı kadıyla da baskıcılara karşı acımasızca mücadele etmekte kararlıydılar. Willich bu insanlarda, 1848 ve 1849'da demokratlar gibi sadece yolun bir kısmında eşlik eden arkadaşlar değil, beklediği eylemcileri buldu. Tek yapılması gereken gizlice hareket etmektir. Her türlü sürgünle her türlü gizli planı yaptı. Marx'ın daha sonra yazdığı gibi, Willich ve arkadaşları "gerçek suikastlar olmasa da en azından suikast gibi eylemlerde gözüküp böylece zamanın demokratik kahramanlarıyla doğrudan müttefiklik" sağlamak istiyorlardı.⁽²⁵⁾ Bu tür sürgün gruplarıyla müttefiklik daha da maceracı suikastlara yol açtıkça Marx da onları daha sert bir şekilde reddediyordu.

Marx da bazı suikastçılarla, Blankistlerle ilişkideydi. Fakat Fransa'da suikastçılığın tarihi bir geleneği vardı. Devrimci hareketin gerekli bir kısmı haline gelmişti ve devrimle beraber hesaba katılıyordu. Bunun olumsuz yanlarını çok iyi biliyordu. Nisan'da Blankistlerle bir anlaşma imzalamıştı, aynı ay Neue Rheinische Zeitung A. Chenu ve Lucien de la Hodde'un kitaplarının eleştirisiyle basıldı. Marx'ın profesyonel suikastçılar hakkındaki görüşü olumsuzdu, "Başta sosyal pozisyonları sosyal karakterlerini koşullandırıyor" diye yazdı.

Alt tabaka suikastçılığı elbette ki onlara çok kısıtlı ve belirsiz bir varlık sunuyor, bu yüzden sürekli suikastçı

cüzdanlarına el atmak zorunda kalıyorlardı. Çoğu burjuva topluma aykırı düşmüş ve polis mahkemelerinde az çok iyi bir gösteri yapmıştı... Kendilerini devrimci alt tabakayı düzenlemekle kısıtlamıyorlardı, işleri devrimci gelişim sürecinin önüne geçmek, yapay krizlerle devrimi kışkırtmak, gereken koşullar olmadan hazırlıksız devrim yapmaktı. Onlara göre devrim için gereken tek koşul suikastçıların iyi bir şekilde organizasyonuydu. Onlar devrimin simyagerleriydi ve her bakımdan eski simyagerlerin sabit fikirlerine ve sınırlarına sahiptiler... Polis, sadece gerekli bir kötülük unsuru oldukları için mûsamaha etmiyor, onlara en güçlü devrimci sosyal unsurlarını birleştiren ve kolaylıkla denetlenebilen merkezler, Fransa'da polis kadar gerekli bir hükümet aracı haline gelmiş olan ayaklanma atölyesi ve kendi politik casusları için toplanma zemini olarak bakıyordu. İspanyon suikastçının baş görevlerinden birisiydi. Bu yüzden rutin suikastçılıktan polis casusluğuna geçişin tehditler ve sözlerle cesaretlendirildiğine şüphe yoktu. Böylece bu tür örgütlerin kör üyeleri meslektaşlarını casus, gerçek casusları da güvenilir kişiler olarak değerlendiriyordu.^[26]

Marx, suikastçının gizli planlar yapmakla meşgul olduğunu, gözünün var olan rejimin derhal düşürülmesinden başka hiçbir amacı görmediğini, sınıflarının menfaati için işçilerin teorik aydınlatılmasını küçümsediğini söylüyordu. Onlar, devrimcinin harekete geçmesi, yani gizli planlar yapıp ayaklanmaya hazırlanması gerektiği sıralarda Marx'ın işçilere yaptığı konuşmaları anlamsız bir zaman kaybı olarak görüyorlardı. 1850 yazında Londra'ya gelen Wilhelm Liebknecht Marx'ın konuşmaları hakkında büyük bir enerjiyle şunları yazdı:

1850 ve 1851'de Marx politik ekonomi üzerine bir dizi konferans verdi. Bu konuşmaları yapma konusunda çok isteksizdi; fakat küçük bir arkadaş topluluğunda birkaç kez konuştuktan sonra, daha büyük dinleyici toplulukları önünde de konuşması için kendisini ikna etmemize izin verdi. Bu süreçte... Das Kapital'de yatan sistemin geniş hatlarını ortaya koydu. Dolu olan Komünist İşçileri Eğitim Birliği salonunda... Halka hitap etmekte kayda değer bir becerisi olduğunu gösterdi. Kimse adileştirilmiş, cansız-

laştıran, bozan, sulandırılmış bilimden Marx kadar nefret edemezdi fakat hiç kimse onun kadar yüksek derecede açık bir izah kapasitesine sahip değildi. Konuşmadaki açıklık düşüncedeki açıklığın sonucuydu. Açık düşünce açık bir ifade şekli gerektirirdi.

Marx'ın yöntemi sistemliydi. Bir öneriyi en kısa ve net şekilde öne sürüyor, işçiler tarafından anlaşılmayacak kelimeler kullanmamaya büyük özen gösteriyordu. Konuşması bittikten sonra dinleyicilerinin sorularını bekliyor, çıkmazsa onları bir sınava tabi tutuyordu. Bunu öyle iyi bir pedagojik beceriyle yapıyordu ki hiçbir yanlış anlamaya ya da boşluğa yer vermiyordu... Marx birinci sınıf bir öğretmenin özelliklerine sahipti.⁽²⁷⁾

Liebknecht sadece ekonomi üzerine yaptığı konuşmaları dinlemişti. Oysa Marx aynı Komünist Birliği'nde olduğu gibi çok daha somut problemlerle de uğraşıyordu. Temmuz 1850'de Köln'deki Birlik üyelerinden P.G. Röser'e yazdığı bir mektupta 1849-50 kışında Londra İşçi Birliği'nde Komünist Manifesto üzerine konuşmalar yaptığından söz etti. Polis tarafından yapılan bir sorgulamada Röser, Marx'ın bu konuşmalarında daha uzun yıllar boyunca komünizme ulaşamayacağını, komünizmin kendisinin bir sürü safhadan geçmesi gerektiğini, eğitim ve düzenli gelişim olmadan asla komünizme ulaşamayacağını gösterdiğini söyleyecekti. Fakat Marx'ın sözleriyle, Willich onun bu "saçmalığına" sertçe karşı çıkıyor, komünizmin gelecek devrimle, gerekirse giyotinin gücüyle gerçekleştirilmesinin mecburi olduğunu söylüyordu. Marx gerekirse tüm Almanya'nın isteğine karşı çıkıp cesur Palatinate birliklerinin başında ilerleyerek zorla komünizmi yayma fikrine sıkıca bağlanan "General" Willich'in Komünist Birliği'nde bir bölünmeye yol açacağından korkuyordu.⁽²⁸⁾

Röser'in hafızasındaki bu mektubun her kelimesinin çok dikkatlice tartılmasına gerek yoktu. Fakat bir kez daha Marx ve Willich arasındaki görüş ayrılığına ışık tutuyordu. Marx Komünist Birliğe bir görev, propaganda görevi verdi. Suikastçılığı, aceleci macerayı, ayaklanmayı reddediyordu. Willich'in bütün düşünce ve planları ise ayaklanma üzerinde yoğunlaşmıştı. Marx devrimde atlanması müm-

kūn olmayan oldukça belirli safhalardan geçtikten sonra alt tabakanın başa geçebileceği tarihi bir süreç görüyordu. Willich'in tavrı ise ya şimdi ya da aslaydı. Marx bütünüyle 1848 ve 1849'daki görüşlerine geri dönmüştü. Şimdi ve ileride istediği şey, bağımsız bir partiydi. Willich Komünist Birliği'ndeki teorik tartışmalara küçümseyerek bakıyordu. Kendini "bir hareket adamı" olarak görüyordu. Harekette geçtiğinde Marx ondan ayrılmak zorunda kalacaktı. Willich'in ayaklanma maceraları Komünist Birliği için artık büyük bir tehlike taşıyordu.

Birlik'teki durum çok karışıktı. Merkezi ofisteki çoğunluk Marx'tan yanaydı. Kasım 1847'deki komünist kongresinde seçilen dört üyeden üçü, Heinrich Bauer, Pfänder ve Eccarius, Marx'ı destekliyordu. Willich'i destekleyen azınlıktı, -merkezi ofisteki "eski" üyelere sadece Schapper onu destekliyordu- fakat Londra kolu ve Londra İşçi Eğitim Birliği'nde çoğunluğa sahipti. Bunun birçok nedeni vardı. Willich'in kaba devrimciliği her iki organizasyonda toplanan aç, ümitsiz işçilere hitap ediyordu. Ayrıca, bir insan olarak da Willich onlara daha yakındı. "Âlim" ve "teorici" olan Marx kendi hayatını yaşayıp Birliğe sadece konuşma yapmak için gelirken, ailesi olmayan Willich sürgündeki işçi ailelerinin acılarını ve sevinçlerini paylaşıyordu. İşbirliğine dayanan bir topluluk yaratmıştı, işçilerle beraber yaşıyor, onlarla birlikte yemek yiyor, onlara o yakın, ikinci tekil şahısla sesleniyordu; Marx'a saygı duyuyorlardı, Willich ise popülerdi.

Marx merkezi ofis üyelerine Birliğin merkezinin Almanya'ya taşınmasını yetkilerini, hem faaliyetleri hem de sosyal gücünden dolayı Birliğin en önemli kolu olan Köln ofisine bırakmasını önerdi. Marx'ın tarafında olanlar bu öneriyi kabul etti. Willich azınlığı öneriyi kuralları aykırı olduğu gerekçesiyle reddedip, kendi yeni merkezi ofisini kurdu. Bu kararın alındığı toplantıda Marx'ın yaptığı konuşmanın bir kısmı şöyleydi:

Azınlık kritik bir yaklaşım olarak dogmatik, materyalist olarak da idealist bir yaklaşım oluşturmuştu. İsyanın iş-

letme dışlısı gerçek koşulların yerine sadece isteklerden oluşuyordu. Biz işçilere 'sadece koşulları değiştirmek değil ayrıca kendinizi de değiştirip politik güce hak kazanabilmek için on beş, yirmi ya da elli yıl daha burjuva ve ulusal savaşlar yapmanız gerek' derken, siz aksine şöyle söylüyorsunuz: Bir an evvel gücü ele geçirmeliyiz yoksa uyusak daha iyi olur. Biz Alman işçilerinin dikkatini özellikle Alman alt tabakasının gelişmemiş durumuna çekerken siz belirgin bir şekilde çok daha popüler olan Alman esnafının ulusal hassasiyetini ve sosyal önyargılarını yüceltiyorsunuz. Demokratlar nasıl 'halk' kelimesine kutsal bir mahiyet veriyorsa siz de 'alt tabaka' kelimesine aynı şeyi yapıyorsunuz.⁽²⁹⁾

Toplantı 15 Eylül 1850'de yapıldı. Willich, temeli kriz sona ermiş olsa bile hâlâ devrimin her an çıkacağına inanıyordu. 6 Eylül'de İngiltere Bankası uzun bir süredir ilk kez kâğıt parayı altınla karşıladı. Kriz bitmişti.

Birlikteki bölünme beklendiğinden de evvel gerçekleşti, çünkü bu tarihten sonra Willich, tamamen saçma bir şekilde romantik faaliyetlere daldı. Her şeyin oldukça yakın bir zamanda olacağı konusunda pozitifti, Almanya'ya birbiri ardına mektuplar gönderiyordu. Kendi yanında olduğuna inandığı ya da en azından kendi tarafına çekmeyi umduğu Köln koluna çok güveniyordu. Prusya ve Avusturya arasındaki sürtüşme tehdit ediciydi ve yedek kuvvetler göreve çağırılmıştı. Willich komünistlerin bu fırsattan yararlanıp Köln'ü ele geçirmesini, tüm özel mülklerin kamulaştırılmasını, biri dışında bütün gazetelerin yasaklanmasını ve bir diktatörlük kurulmasını istiyordu. Bundan sonra o, yani Willich gelecek ve devrimci birliklerinin başında Paris'e yürüyecek, Lois Napoleon'u indirecek, derhal tek ve bölünmez bir cumhuriyet ilan etmek üzere Almanya'ya dönecekti, vs. Bu saçma fikirlerini taraftarlarına yaydı, fakat kimse onu dikkate almadı. Köln kolu, bu tür çürük planlara karşı çıkmak için gücü dahilindeki her şeyi yaptı.

Willich'le bağın kopartılmasından üç hafta sonra Marx Evrensel Örgütü kapattı. Bu organizasyonun faaliyetleri hakkında hiçbir şey bilinmiyordu, gerçekten aktif olup olmadığı da şüpheliydi. Blankistler Londra'da bir yer kurdu.

Açıkça isyan için suikastçı yetiştirip hazırlamak niyetindeydiler. Liebknecht Marx'ın atış talimi yapmak için oraya gittiğinden bahsediyordu. Blankistler, Marx ve Engels'i Evrensel Örgüt'le ilgili sorunu Willich ile tartışmak üzere davet etti. Marx ve arkadaşlarının yanıtı "Bu örgüt uzun süre önce öldü" oldu.⁽³⁰⁾ Bundan sonra Londralı Blankistler Marx'a yoğun bir nefret beslemeye başladı, içlerinden biri, maceraperest Barthelemy, Marx'ı bir "hain" olarak tanımladı, "hainlerin ölümü hak ettiğini" söyledi. Fakat kavga sözlerden ileri gitmedi.

Birliğin bölünmesinden sonra Marx'ın yanında kalan Londralı komünistler başlangıçta düzenli olarak haftalık toplantılara katılıyordu, sonra yavaş yavaş uzaklaşmaya başladılar. Konuşmalarına katılımlar da gitgide azaldı. Marx Şubat 1854'te Engels'e "senin ve benim kendimizi bulduğumuz bu tecrit beni çok memnun ediyor" diye yazdı:

Bu tamamen pozisyonumuz ve prensiplerimize uygundur. İnsanın terbiye uğruna katlandığı karşılıklı imtiyaz ve uzlaşma sistemi ile partinin diğer tüm eşekleriyle ortak alay konusu olma payına katlanma görevi artık bitti.⁽³¹⁾

Marx Komünist Birliği'nin diriltilmesine, tıpkı 1848'den önce olduğu gibi gizli örgütleri, kolları, gizli görevleri ve genel-geleri ile birliği gerekli kılan yeni bir devrimin derhal ortaya çıkacağını düşünerek katılmıştı. Bu tahminin yanlış olduğu ortaya çıkmış, Birlik var olma sebebini yitirmişti. Artık Blankistlere ayrıcalık tanımaya gerek yoktu, uzlaşmalar, dahası birliğin kendisi lüzumsuzlaşmıştı. Willich'ten ayrıldıktan ve Willich'in Almanya kollarını anlamsız bir ayaklanma için karıştırma tehlikesi giderildikten, daha doğrusu oldukça azaltıldıktan kısa süre sonra Marx Birlik'teki faaliyetlerini "süresiz" olarak "erteledi". Bundan sonra sadece bir kez daha Birliğin işleriyle meşgul oldu. Bu, Köln örgütü liderlerinin yargılanmasından kaynaklanan bir olaydı.

Artık Almanya'daki hareketin merkezi olan Köln'deki komünistler, kanuna aykırı işlerde çok az deneyime sahipti ve bazen, saflık derecesine varabilecek kadar inanılmaz bir dikkatsizlikle çalışıyorlardı. Prusya polisi de çok akıllı sayıl-

mazdı. Kendi kendilerine “suikastçıların” izine düşmemiş, dışardan bir fiskeyle harekete geçmişlerdi. Mayıs 1851’de Nothjung isimli bir terzi, Birlik’in gizli görevlisi olarak Sakson polisi tarafından Leipzig’de tutuklandı. Üzerinde bulunan kâğıtlardan Köln’deki organizasyonun varlığı keşfedilip en önemli üyelerinin isimleri ortaya çıkarıldı. Prusya polisi gerekli bütün deliller onlara iletilene kadar bir adım atmadı. Profesyonel beceriksizliklerini tutuklulara sert davranışları ve utanmaz provakasyonları ile gideriyorlardı.

Köln’deki evlerde yapılan aramalarda bulunan belgeler Köln organizasyonu üyelerini mahkeme önüne çıkartmak için yeterli değildi. Daha geçerli ve etkili belgeler bulunması, yoksa yaratılması gerekiyordu. Yetkililer Willich’in Köln komünistlerine gönderdiği çılgın mektuplardan haberdarlardı. Köln kolunun Willich’in ayaklanma planlarını reddetmeleri hiçbir şeyi değiştirmiyordu. Polise göre onlar da Willich’le aynıydı, aralarında hiçbir fark yoktu. Politik farklılıklar onlar için bir şey ifade etmiyordu, Willich ve Marx aynıydı. Aralarındaki tartışma, gizli örgütün liderliğinden çıkmış, tamamen kişisel bir sorundu. Polis, aralarında sorgulaması süren hükümlü ve tutukluların da olduğu birçok kişiye, haklarında yürütülen işlemlerin geri çekilmesi, mahkûmiyetlerinin iptali gibi sözler verdi, karşılığında tek bir isteği vardı, Birlik yöneticileri hakkında delil sağlamak. Bununla da yetinmeyip doküman arayışına girişti, özellikle Marx hakkında yazılı kanıtların peşine düştü.

Köln polisi ağını “Willich-Schapper Partisi” ile “Marx Partisi”⁽³²⁾ nin liderlerinin ve çoğu tanınmış mültecinin yaşadığı Londra’ya kadar yaydı. Almanlar sadece Avusturya, Prusya ve diğer Alman eyaletlerinin polis ajanlarıncaya değil; ayrıca Fransız, Belçikalı, Hollandalı ve Danimarkalı casuslarca da izleniyordu. Alman mülteciler hakkındaki bilgilerin takas edildiği ya da karşılığında nakit para ödendiği gerçek bir pazar oluşmuş, düzenli bir bilgi ticareti ortaya çıkmıştı. Alman büyüklerine yaranmak için uğraşan diplomatlar ile birbirleriyle korkunç bir rekabette olan ve halkalar oluşturan ajanlar endişeli bir şekilde bilgi arayışı içindeydi. Pis ve kazançlı bir işti.

Birçok raporda Marx, Avrupa hanedanlarına karşı saldırılarını düzenlemek üzere Londra'yı bir üs olarak kullanan umutsuz bir terörist olarak gözükmüyordu. Prusya büyükelçisi Aralık 1848'de Belçika'da Marx'ın Prusya Kralı'na bir saldırı hazırlığında olduğuna dair söylentiler dolaştığını rapor etti. Doğal olarak da 1850 baharında iyi, kralcı, rütbesiz bir asker olan Freinrich Wilhelm IV'e suikast girişiminde bulunulduğunda bu saldırıyı düzenleyenin Marx olduğundan emin, özel ajanlar, Londra'ya gönderildi. Belçika polis şefi, ajanlarının Marx'ın her gece bir barda bir grup gözü dönmüş haydudu toplayıp onlara alevlendirici konuşmalar yaptığına dair -günün birinde doğaları kolayca tahmin edilebilecek görevlerle teker teker Almanya'ya göndereceği hizmetkârlarına güvenerek onlara fikirlerini aşıliyordu⁽³³⁾- raporlarını Prusyalılara ilettili.

Polis, Marx'ın Kraliçe Victoria ve Prens Regent'in canına da kastı olduğunu keşfetmişti. Bu sansasyonel haber Berlin'e bildirildi, Kraliçeye şahsen haber verilip verilmemesinin önerilip önerilmeyeceğini soruldu. Kraliçe görüşmeyi kabul etmedi, fakat 24 Mayıs 1850'de Prusya Başbakanı Manteuffel raporun kopyalarını İngiliz Dışişleri Ofisi'ne gönderdi. İngiliz polisi Prusyalıların sandığından çok daha akıllıydı, kısa sürede Prusya ithamlarının ardındaki gizli planları keşfetmişti.

Köln duruşmalarının hazırlıkları sırasında polis faaliyetleri iki katına çıkartıldı. Ellerinde sayısız kaynak bulunan ajanları açlıktan nefesleri kokan mültecilerin çoğunu satın almayı başarmıştı. En önemli mülteci ajanlardan biri; Kossuth'un emrinde çalışan ama aynı anda Fransa, Avusturya ve Prusya polisinden para alan Macar Albay Bangya'ydı.. Zamanın polis dosyaları Bangya'nın gün gün, mülteci toplantısına katıldığı, bazı mektuplar okuduğu, şu ya da bu liderin dostluğunu kazandığına dair raporlarla doluydu. Satın alınan eski devrimciler Marx hakkında da bilgi veriyordu, bazen de raporları çok bilgilendirici oluyordu. Brangya, son aylarda Marx'ın dostu olduğu ve sık sık Marx'ın evini ziyaret ettiği için oldukça detaylı raporlar sunuyordu.⁽³⁴⁾

Doğru haber alan ajanların raporlar yeni suçlar yüklemektense onların tarafını tutup suçsuzluklarını ortaya çıkarmaya yönelik eğilimler içerdikleri için polise yardımcı olmuyordu. Marx'ın silahlı ayaklanma ve gizli planlara karşı olduğunu söyleyerek onunla ittifak içinde olduklarını gösteriyorlardı. Bu yüzden polis başka yöntemlere başvurmak zorunda kaldı. Willich taraftarlarından birinin evini aratıldı ve "Willich-Schapper Partisinin" neredeyse bütün belgelerini ele geçirdi. Bu dokümanları kendi yazdıkları mektupların arasına koydular. "Marx Partisinin" belgeleri ise Marx ve Engels'deydi, bir an önce aranmaları gerekiyordu, fakat her nasılsa polis bunlara da ulaşmayı başarmıştı! Asla olmamış toplantıların düzmece bir kayıt defteri oluşturuldu. Artık dosya hazır, dava başlayabilirdi.

Marx aylarca tüm enerjisini üç hafta süren duruşmalar da suçlananları savunmak için harcadı. Ekim 1852 sonunda Jenny Marx Amerika'daki bir arkadaşına şöyle yazdı:

Kölnische Zeitung'da canavar komünist duruşmasını izleceksindir. 23 Ekim'de her şey suçluların yararına öylesine harika ve ilginç bir hale geldi ki ruhumuz tekrar biraz biraz canlanmaya başladı. "Marx Partisi"nin gece gündüz aktif olduğunu, kafası, elleri ve ayaklarıyla çalıştığını tahmin edersin.

Polisin öne sürdüğü her şey yalandan ibaret. Çalışıyor, sahte belgeler düzenliyor, çalışma masalarını kırıyor, yalan yere yemin ediyor ve uydurma deliller sunuyorlar. Söz konusu artık iyice solgunlaşmış komünistler olduğunda tüm bunları yapmaya kesinlikle hakları olduklarını düşünüyorlar. Tüm bunlar ve polisin savcının tüm fonksiyonlarını üstlenip alçakça bir şekilde delil üretmesi, doğrulanmamış dokümanları, bariz söylentileri ve raporları kanunen ispat edilmiş gerçekler olarak göstermesi insanın tüylerini diken diken ediyor. Kocam bütün gün ve geceleri çok geç vakitlere kadar, düzmece belgelerin yalancılığını ispat etmek için çalışmak zorunda kalıyor.

Bütün belgelerin altı ya da sekiz kez kopyalanıp değişik yollarla Frankfurt, Paris vs. üzerinden Almanya'ya gönderilmesi gerekiyor.

Çünkü kocama gelen ve buradan Köln'e gönderilen mektuplar denetlenip açılıyor. Artık her şey bir tarafta kocam

diğer tarafta da polisin olduğu bir çekişmeye dönüştü. Kocam her şeyin uğruna, tüm devrim adına savaşıyor. Şimdi de bütün savunma işi onun omuzlarında.

Bu kafa karıştırıcı yazımı affet ama ben de bir şekilde bu planın içindeyim. Öyle çok kopya çıkarttım ki parmakların sızlıyor. İşte kargaşa. Belgeleri vs.yi güvenli bir şekilde gönderebilmemiz için Weerth ve Engels'in gönderdiği sahte iş mektupları ve bir dolu iş adresi henüz elimize geçti. Burada düzenli bir ofis kuruldu. İki ya da üçümüz yazıyoruz, diğerleri mesajları iletiyor, geriye kalanlarsa kazıyarak, yazarların hayatta kalmasını sağlayacak kurusları buluyor ve bu skandalı kanıtlamak için uğraşıyor. Bu arada şarkı söyleyip ıslık çalan üç muthu çocuğum babalarını çileden çıkarıyor. Öyle bir telaş ve koşuşturma ki!⁽³⁵⁾

Marx'ın çabaları, sahtekârların bazılarının maskesinin düşürülmesi ve suçlanan on bir kişiden dördünün beraat etmesiyle sonuçlandı. Polis ve hükümetin jüri üzerindeki baskısı öylesine büyüktü ki diğer yedi kişi suçlu bulundu, bir kalede üç yıldan altı yıla kadar hapis cezasına mahkûm edildi.

Bu Komünist Birliği'nin sonu oldu. İngiltere'de ise sadece suçlananlara yardım eden bir organizasyon olarak kaldı. Cezalar Köln'de 12 Kasım 1852'de açıklandı. Birlik beş gün sonra Marx'ın önerisiyle kapatıldı, nedeni Birliğin "artık uygun" olmayışydı.

Marx bir daha asla gizli bir örgüte bağlı olmadı. Genel politik ve özel nedenler birleşerek onun bu tür organizasyonlardan uzak durmasını sağladı. Bazı Amerikalı komünistler 1850'lerin sonlarında Birliği tekrar düzenlemeyi önerse de o ilgilenmedi. Onlara, geçen bunca zamanda olduğu gibi organizasyonlara katkıda bulunmaktansa, teorik çalışmalarıyla işçi sınıfına çok daha yararlı olacağı cevabını verdi. "Bu tür organizasyonlar Almanya'daki insanları tehlikeye atmadıkça"⁽³⁶⁾ herhangi bir gizli örgüte katılmayı reddetti. Köln'deki yurttaşlarının mahkûm edilmesi onun için büyük bir darbe olmuş, diğerlerinden çok daha fazla sevgiyle bağlı olduğu Ronald Daniels, genç yaşta hapisshanede kaptığı bir hastalığa yenik düşerek ölmüştü. Marx, Daniels'in eşine yaz-

dığı başsağlığı mektubunda, "Onun doğası nazik, narince düzenlenmiş ve tamamen asıldı" diye yazdı "karakter, yetenek ve estetik görüş onda bir harmoni içindeydi. Köln halkı arasında Daniels bir sürü kara cahil Hotantolu arasına garip bir talihsizlik eseri itilmiş bir Yunan heykeli gibiydi".⁽³⁷⁾ Marx asla Daniels gibi Prusya polisının alçaklığı yüzünden ölerək kendini feda eden insanların sızısını üzerinden atamadı. Batı Avrupa'daki işçi hareketinin gizli örgütler yoluyla organize olması devrinin geçtiğine ikna olmuştu.

Marx Köln'deki Komünist Mahkemesinin İşası broşürünü 1852 yılının Kasım ve Aralığında yazdı. Polisin bütün iğrenç işlerini ortaya döktü, bütün sahtekârlıkları belgeledi ve kurdukları yalan ağını tahrip etti. İsviçre'de oldukça fazla sayılabilecek bir rakam, iki bin kopya basılan broşür Almanya'ya ulaşamadı, gizlice sınırdan sokulmaya çalışılırken el konuldu.⁽³⁸⁾

Marx'ın eserlerinden biri daha bu broşür gibi, fazla yol kat edememişti. 1850 sonbaharında göç ettiği Amerika'da Joseph Weydemeyer haftalık bir gazete kurmuştu. Bu Neue Rheinische Zeitung-Revue'nün ölümünden sonra Marx'ın kullanımındaki tek Alman gazetesiydi. Marx adı Revolution olan bu gazete için "Louis Bonaparte'in On sekizinci Brumaire'i" başlığında, 2 Aralık 1850'deki Bonapartçı darbeden bahseden bir makale yazmaya başladı. Fakat Weydemeyer daha ilk sayıda gazeteyi çıkartamayacak hale geldi. Engels'in söylediğine göre, eğer bir Alman işçi biriktirdiği bütün parası olan kırk dolarını Weydemeyer'e vermeseydi, bakış açılarına göre değişen bir olayı, tarihin maddeci yorumunun nasıl açıklandığına muhteşem bir örnek olarak veren, Marx'ın bu kısa tarihi yapıtlarının en parlağı, neredeyse basılamayacaktı. "On sekizinci Brumaire" aylık Revolution'ın ilk sayısında çıktı. Almanya'ya yüzlerce kopya sokulduysa da biri bile bir kitapçada gözükmedi.⁽³⁹⁾

Komünist Birliği'nin dağıtılmasından sonra Marx İşçi Eğitim Birliği'nden ve Mülteciler Yardım Komitesi'nden istifa etti. "Göçün büyük adamları" diye adlandırdığı ve çok yakında olduğuna inandıkları devrimin çıkması umuduyla

zamanlarını dolduran, az çok tanınan demokratik liderlerden uzak durdu. Boş sempati ve merhamet uyandırma yeteneklerine, komite ve kısımlarına, içinden geçtikleri bütün o boş devinime sadece acıma ve küçümseme duyuyordu. Onlar da Marx'ı bir oyunbozan, kendi yolunda yalnız ilerleyen gururlu, asosyal bir adam olarak görüyorlar, inatçı komünist olduğu için ondan nefret ediyorlardı. Burjuva "göçmenlerin" istediklerinde Marx'ı ne derece aşağılık gösterebilme yeteneğine sahip olduklarının bir örneği şöyle yaşandı:

1851 yazında Londra'da Marx'ın aşırı gericilerin gazetesini Neue Preussische Zeitung'da yazmaya başladığına dair bir söylenti yayıldı. Bu söylenti kısmen, Marx'ın 1848'de karısına şaka olsun diye kardeşinin bir gün bir Prusya bakanı olabilecek kadar aptal olduğunu söylediği, İçişleri Bakanı Ferdinand van Westphalen'in kontrolü altındaydı. Ne Marx ne de karısı yıllardır onunla en ufak bir ilişkiye bile girmemişti. Londra'da basılan tanınmamış bir Alman gazetesini kızıl devrimciyle devlet bakanı arasındaki mükemmel bir ilişki olduğuna dair imalarda bulundu. İşte o zaman, o güne kadar basına iftira atma hakkı dışında olabildiğince hoşgörülü davranan Marx'ın sabrı taşıtı ve editörü düelloya davet etti. Hayatını kaybetmekten korkan editör, bir sonraki sayıda kendine dikte ettirilen bir özür yayınladı, olay da böylece kapandı.

Engels Manchester'a gittiğinden beri Marx Londra'da yalnızdı. Maddi ihtiyaçlar giderek daha fazla sıkıştırıyordu, 1848'de Alman devrimi tavsamaya başladığında Engels devrimi getiren yıllardaki "uykusuz sürgün gecesine"⁽⁴⁰⁾ pişmanlık dolu bir gülümsemeyle bakmıştı. Gerçek ve korkunç "uykusuz sürgün gecesini" şimdi başlamıştı.

UYKUSUZ SÜRGÜN GECEİ

Bonaparte'ın darbesi artık bütün Avrupa Kıtasını elinde tutan Avrupa karşı-devrimine son bitirici dış dokunuşu kondurdu. Savunmanın kahramanca olduğu Macaristan'da artık cellâtlar ipin ucunda sallanıyordu. Avusturya Mattemich zamanında olduğu gibi yönetiliyordu. Prusya'da Mart'ın muzaffer başarılarından geriye sadece askeri despotizmin takdir edilen desteği, yalancı meşrutiyet kalmış, içteki düşman her yerde yenilmişti. Yol bir kez daha aktif bir dış politikaya açıktı.

Devrim, Avrupa'nın ulusal problemlerinin bir tekini bile çözümleyememişti. Almanya küçük parçalar halinde oyulmuş, Macaristan esir edilmişti. Polonya bölünmüş, İtalya ise paramparça halde duruyordu. Son sığınaklar Avusturya ve Prusya da Rusya tarafından kurtarılmıştı. Ruslar Polonyalıları tutmuş, Macar devrimini bastırmıştı, şimdi de Çar Orta Avrupa'yı "kaos"tan kurtarmasının mükâfatını istiyordu. Rus dış politikasının ana amacı Kutsal Bizans zaptına bir adım daha yaklaşma fırsatı, artık hiç olmadığı kadar mümkündü. Rusya tarafından Kossuth'un elinden yeni kurtarılan, tamamen iflas etmiş Avusturya'nın hareketsiz kalmaktan başka şansı yoktu. Prusya ise biat eden bir devlettir. Batı'dan gelen hiçbir tehdit tehlikesi yoktu. St. Petersburg'dakilerin inancına göre, Fransa Rusya'ya tek başına karşı koyacak kadar güçlü, İngiltere'deki Truva hükümeti de Hristiyanlık haçını İslamiyete karşı savunacak kadar iyi değildi.

Bu hesaplar yanlıştı. Savaştan sakınmak isteyen İngiltere ve Fransa Osmanlı İmparatorluğu'na yardım etmek zorunda kaldı. Çanakkale Boğazı'nda sağlam bir yer edinen Hristiyanlığın hamisi görüntüsüne gizlenmiş olsa bile Rusya'ya tahammül etmek onlar için imkânsızdı. 1854 yazında Rusya kendini İngiltere, Fransa ve Osmanlı ile savaşta buldu. Bu, Marx'ın 1848 ve 1849'da özlediği savaş değildi. Karşı devrimin gücüne karşı savaşılmıyor, en önemli karşı devrimci üç gücün arasında yaşanıyordu. Marx bu savaşı iyi karşıladı; çünkü bilmese ve istemese de Rusya savaşıırken aslında devrim için çalışıyordu. Son tecrübeler bir kez daha alt sınıfın zaferi için Rusya'nın devrilmesinin gerekli bir öncelik olduğunu göstermişti. 1890'larda Engels Marx'ın sebeplerini iki cümlede özetleyecekti:

... Rus İmparatorluğu, Avrupa tepkisinin büyük kalesini, yedek yerini ve yedek ordusunu oluşturmaktadır. Sadece var olması gerçeği bile bizim için bir tehlike ve tehdittir. İkinci olarak Rusya avantajlı coğrafik noktaları güvenlik altına almak amacıyla sürekli Avrupa'nın işlerine müdahale etmektedir. Tüm amacı Avrupa'nın üzerinde üstünlük elde etmektir. Bunları yaparken bizim doğal gelişimimize de müdahale ediyor ve böylece Avrupa işçilerinin bağımsızlığını imkânsızlaştırıyor.^[1]

Rus karşıtı olmak İngiliz, Fransız hatta Osmanlı taraftarı olmak dışında bir anlama geliyordu. Fransa'da İmparator'un popüler ihanetin en devasa aleti haline geldiği evrensel oy kullanma hakkı yüzünden yapay bir despotizm hâkimdi. Toplanma hakkı neredeyse yasaklanmıştı. İşçilerin birleşme hakları ellerinden alınmış, iş kitaplarındaki koşullar sertleştirilerek işçilerin düşük yetkili polis memurunun bile kölesi olması sağlanmıştı. Ülke tamamıyla fırsatları kendi menfaatlerine kullanan "Kasım" zümresinin zorbalığına terkedilmiş, zavallı bir kurbandı. İngiltere'ye gelince, "barbarlığa karşı bir uygarlık savaşı" yürütüyormuş gibi gözüküyordu, fakat Osmanlı'yı savunurken aslında Hindistan'a -Marx'ın sözleriyle 'burjuva uygarlığının tüm çıplaklığıyla gözüküttüğü ikiye bölünmüş ve barbarlığın' olduğu yere- kadar olan bütün kanatlarını koruyordu. İngiltere İrlandahlara çok daha sert davranıyordu. Bütün bunlar göz

önünde tutulduğunda Rus mülk sahibinin kölelerine nasıl davrandığını tahmin etmek zor değildi. İngiltere'nin kaderini yalnız başına belirleyen aristokratlar ve kalpsiz orta sınıf, Rusya'nın Anadolu'daki Hristiyanlara kötü davranmasına ve asil Kafkas halklarının bastırılmasına öfkeyle karşılık veriyor ama tekstil fabrikalarında günde on-on bir saat köle gibi çalıştırılan on bir yaşındaki çocukların durumuna karşı çıkmıyordu.⁽²⁾

Avrupa tekrar harekete geçmişti ama Marx herhangi bir doğrudan politik hareket olasılığından tamamen uzaktı. Her halükarda uygun bir politik hareket aracı olmayacak Komünist Birliği'nin kapatılmasından sonra ortada başka bir organizasyon kalmamıştı. Alman basını Marx'a kapanmıştı. 1855 başında Breslau'da önemsiz bir gazetede yazmaya başladı. Niteliksiz bir gazeteydi ve bir yıl sonra da yayınına son verildi.⁽³⁾ Marx'ın Fransa'daki bağlantıları daha da seyrekleşmişti; hepi topu arada bir Paris'teki bir mülteciden gelen bir mektuptu. İngiltere'de işler biraz daha iyiydi.

Çartist hareket 1848 baharında aldığı yenilgiden sonra asla toparlanmayı beceremedi.⁽⁴⁾ Orada burada kesinlikle birbirleriyle alakaları olmayan birkaç grup hayatta kalmıştı. Çoğu lider hareketi yarı yolda bırakmıştı ve krizin sona ermesiyle İngiliz işçi hareketinin de sonunun geldiği anlaşıyordu. Marx'ın eskiden beri tanıdığı G.J. Harney şüphesiz iyi niyetliydi ve işçilerin amacına, olabilecek en sıkı şekilde kendini adanmıştı ama sönmekte olan hareketi canlandıramayacağı açıktı. Her zaman Kossuth ve Mazzini, Marx ve Willich ile çalışma isteğiyle doluydu. Hepsi mükemmel insanlardı, hepsini kahraman yapmıştı. Marx ve Engels ona özel bir isim takmışlardı "Yaşasın Vatandaş"⁽⁵⁾ Kısa süre sonra ondan ayrıldılar.

Marx'ın uzun süre ilişkisini koruduğu tek Çartist lider Ernest Jones'du.⁽⁶⁾ Enerjik, azimli, akıllı, bazen fazla akıllı, eğitilmiş, harika bir konuşmacı ve mücadelede denenmiş-fırtınalı 1848 gösterisindeki rolü yüzünden iki yıl hapiste yatmıştı- Jones büyük bir ajitatörün bütün özelliklerine sahipti. Onun ateşli ruhu harekete yeni bir ha-

yat üfledi. Mart 1854'te bütünüyle İngilizlerden oluşan bir parlamentonun Manchester'da toplanmasını sağladı. Şeref delegesi olarak davet edilen Marx parlamentonun görevini "birleşik güçlerinin organizasyonu, ulusal bir skala da işçi sınıfının organizasyonu"⁽⁷⁾ olarak tanımladı. Ama Çartistler yenilgilerinden doğrulacak güce sahip değildi, hareket hızla bölünüyordu. Eski taraftarlarının bazıları küçük burjuvanın reformcu gruplarına katıldılar, diğerleri ilgilerini yitirdi. Jones da en sonunda John Bright'ın radikalleri arasına karıştı.

Marx çok değil, sadece birkaç yıl önce Avrupalı alt tabakanın şampiyonu olan bu güçlü hareketin bu şekilde sona ermesi fikrine kendisini inandırmakta oldukça zorlandı. Hareketin spontane bir hareketle tutuşturulup tekrar parlayacağını ümit ediyordu. Haziran 1855'te Hyde Park'ta iki yüz bin işçi, esnaf ve küçük esnaf Pazar Ticaret Yasası'na karşı gösteri yaptığında Marx bunun "İngiliz devriminin" başlangıcından⁽⁸⁾ başka bir şey olmadığına inandı. O ve diğer Alman sürgünler bu gösteride aktif rol oynadı. Liebknecht anılarında böyle durumlarda çok heyecanlanmaya meyilli olan Marx'ın "bir polis tarafından yakasından yakalanıp hiç de sıcak bir hitap şekline sahip olmayan, en sonunda susadığı başıyla karşılaşmış kanunun cesur muhafızı bir hâkimin önüne çıkartılmaktan kıl payı kurtulduğunu"⁽⁹⁾ yazdı. İkinci bir gösteriden sonra kanun geri alındı ve ufak ufak parlayan alev söndü.

Çartist hareketin 1850'lerin ilk yarısındaki zayıflığı gazetelerinde de görülüyordu. Komünist Manifesto'nun ilk İngilizce çevirisini yayınlayan Harney'in gazetesi *Red Republican* kısa süre sonra basımını durdurdu. Varisi *Friend of the People*'in da kaderi farklı olmadı. Şubat 1852'den sonra Jones *People's Paper* adı altında haftalık bir gazete yayınlandı, fakat "zavalı kâğıt parçasını" (Marx onu böyle adlandırmıştı) hayatta tutabilmekte çok zorlandı. Marx bir süre bu gazetenin editörlüğüne yardımcı oldu. Şonbahardan sonra Jones'un gazetesi için çok nadir yazmaya başladı, onun daha önce başka yerde çıkmış makaleleri tekrar

yayınlanmasına izin verdi. Fakat *People's Paper*'ın tirajı bile çok sınırlıydı. Birçok kez iflasın eşiğine geldi, en sonunda da radikal bir burjuva gurubun eline geçti.⁽¹⁰⁾

İngiltere'deki gazeteler arasında önemsiz olan Çartist basını dışında sadece Urpuhartçı gazeteler Marx'ın kullanımındaydı. 1853 baharında Doğu Sorunu bir kez daha ortaya çıktığında başlangıçta Marx bu probleme çok az ilgi gösterdi. Mart'ta hala "gazetelerdeki bütün kirli işler ve ağır kalabalığına rağmen bunun asla bir Avrupa savaşına sebep olmayacağı" fikrine inanıyordu. Altı ay sonra Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu savaşıyordu ve Fransa ile İngiltere'de kavgaya karıştığında alevlenen bir yerel tartışma bir Avrupa savaşı doğurdu. Marx kendisini tiksiniilen doğu sorununa attı, hatta bir ara Arapça ve Türkçe öğrenmeyi düşündü. Yakın Doğu hakkında eline geçen her şeyi okudu.⁽¹¹⁾ Engel'sin dikkatini çektiği David Urquhart'ın yazılarına özel bir ilgi gösterdi.

Şu anda Palmerston'un Prusya'ya satıldığını iddia eden çılgın milletvekili Urquhart'ı okuyorum. Açıklama basitti: Bu adam romantik bir doğaya sahip bağımsız bir tacirdi, ova eğitilmiş bir dağ İskoçuydu. Helen hayranı olarak Yunanistan'a gitti ve üç yıl Türklere karşı savaştıktan sonra Anadolu'ya gidip bir Türk sever oldu. İslamiyette kendinden geçmiş ve ilkesi: "Eğer bir Calvinist olmasaydım bir Müslüman olurum" olmuştu. Ona göre Türkler, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminin altın çağında, hiç istinasız yeryüzündeki en mükemmel ulustu. Türk dili en mükemmel ve en ahenkli dildi. Osmanlı anayasası "safılığıyla" herhangi bir anayasa kadar iyiydi, neredeyse İngiliz anayasasından üstündü. Kısaca sadece Türkler centilmendi ve özgürlük sadece Anadolu'da vardı.⁽¹²⁾

Urquhart barbarca bulduğu için Anadolu'yu araştırdı. Aynı nedenden ötürü Orta Çağa ve Katolik Kilisesi'ne de ilgi gösterdi. Modern endüstriden, burjuvaziden, evrensel oy kullanıma hakkindan, Çartistlerden ve her türlü devrimciden nefret ediyordu. Bütün bunların, onları kullanarak Batı'da huzursuzluk çıkmasına sebep olan ve onu Rusya'nın dünyayı işgal etme planlarına umutsuz bir kurban olarak sunan Rus diplomasisinin araçlarından başka bir

şey olmadıklarından emindi. Marx kısa sürede Urquhart'ın tam bir sabit fikirli olduğunu gördü ama Rusya'dan nefret etmesi onu yararlı bir müttefik yapıyordu.

Marx 1853 yazından itibaren *New York Tribune*'de Doğu sorunu üstüne yazdığı makalelerde sık sık Urquhart'ı övdü.⁽¹³⁾ Bu İskoç, elbette ki yakın Doğu'yu çoğu çağdaşından çok daha iyi biliyordu. Rusya'nın her türlü alçaklığı yapabileceğine inandığı gerçeği sadece Marx'ın onun hakkında daha iyi şeyler düşünmesini sağladı. Ayrıca abartılarında gerçek payı da var gibiydi. Marx'ın şüpheciliğine rağmen İngiliz-Rus ilişkilerinin yakın tarihini inceledikçe, Urquhart'ın İngiliz devlet adamlarına, özellikle de Palmerston'a ithamlarının ne kadar haklı olduğu ortaya çıkıyordu. Kasım 1853'te araştırmalarının sonucunu Engels'e yazdı:

"Sana garip gelebilir Palmerston'un onlarca yıldır Rusya'ya satılmış olduğu konusunda sabit fikir delisi Urquhart ile aynı sonuca vardım".⁽¹⁴⁾

İngiltere ve Fransa'nın Çar'ın uzlaşması imkânsız biri olmasından doğan şikâyetleri arzulanan uzlaşmayı güçleştirdi. Bu da Marx'ın Palmerston'un aslında ciddi olarak savaşı kastetmediğine ve savaşın bir hile olduğuna olan inancını yoğunlaştırdı. Marx da Urquhart gibi bir sabit fikirli oldu. İngiliz Müzesi'ndeki yüzlerce diplomatik dökümanı inceledi. Ona göre bu belgeler Peter zamanından beri St Peterburg ile Londra kabineleri arasında gizli bir suç ortaklığı olduğunu açığa çıkartıyordu. Marx Palmerston'a büyük bir hiddetle saldırıyordu. Doğrudan Rusya tarafından baştan çıkartıldığını söyleyerek Palmerston'u suçlamadı ama "Palmerston'un St Petersburg kabinesiyle suç ortaklığı yapıp Polonya, Anadolu ve Türkiye, Çerkezistan vs gibi yerlerde işler çevirdiğini" gösterdi.

Urquhart Marx'ın Lord Palmerston hakkında *New York Tribune* ve *People's Paper*'da yazdığı makalelerinden memnundu. Urquhart'ın dostu olan yayıncı E.Tucker bu makalelerden birkaçını broşür halinde on beş bin kopya olarak bastırdı.⁽¹⁵⁾ 1854 yazında Urquhartçılar, bu sefer Chartistle-

rin desteğiyle, gizli diplomasiye karşı bir kampanya başlattı. Kampanya esasen Palmerstan'a yönelikti. Londra'daki yayın organları *Free Press* ve *Sheffield Free Press* Marx'ın birçok makalesini tekrar yayınladı.⁽¹⁶⁾ Marx 1860'ların ortasına kadar onlarla ilişkisini korudu. Sıra Rus Çarlığına darbe atmaya geldiğinde sebepsiz yere kendini geri çekti. Daha sonra muhafazakâr gazetelerde Rus karşıtı makaleler yazdı.

Çartist hareketi ve Urquhartçı komiteler, bazı önemli haftalık yayınlar ve iki ya da üç küçük kitabın dışında Marx'ın sesi İngiltere'de duyulmadı, Fransız ve Alman alt sınıfı ise sadece bir tek büyük gazete yoluyla onu izleyebildi. 1852 yazından sonra Marx, 1850'lerde dünyanın en büyük tirajına sahip *New York Tribüne*'de düzenli muhabirlik yaptı.⁽¹⁷⁾

New York Tribüne Nisan 1841'de eski bir besteciyken gazeteci olan Horace Greeley tarafından kurulan, gelişmiş burjuva aydınlarının bir organıydı. Greeley Fourier'in sosyalist öğretisinin iki hararetli çömezi Albert Brisbane ve George Ripley'in dostuydu. 1842 baharında gazetesini Fourierci propagandanın kullanımına sundu. O sıralarda Amerika'nın eğitimli sınıfları arasında Fourierciliğin bir sürü taraftarı vardı. Boston yakınlarındaki Brook Fann'daki kolonisi ziyaret ediliyor, Fouriercilik, Nathaniel Hawthorne, Ralph Waldo Emerson, William Ellery Channing ve Margaret Fuller gibi döneminin ünlü yazarları tarafından cesaretlendiriliyordu. *New York Tribune*'ün başka hiçbir Amerikan gazetesinin olmadığı kadar çok yazarı, rastlanmamış derecede yüksek bir edebi ve politik standardı, mükemmel Avrupa muhabirleri vardı. Ripley eleştirmenliğini yapıyor, şehir editörlüğünü ise Charles A. Dana yürütüyordu. 1848'den önce de başarılıydı ama tirajı devrimle artmıştı. Dana özel bir muhabir olarak Avrupa'ya gönderilmişti. Haziran ayaklanmasında Paris'teydi, sonbaharda Berlin'e, Kasım'da da Köln'e gitti. O zamanlar Berlin'de olan ve Marx'la Paris'te tanışan Brisbane Dana'nın dikkatini Marx'a çekti.⁽¹⁸⁾ Dana Marx'ı ziyaret etti, yıllar sonra mektuplarında hatırladığı gibi "harika" bir akşam geçirdi ve Marx'ın tanıdığı en zeki

ve ileriye görebilen devrimci olduğuna dair bir izlenimle ayrıldı. Temmuz 1850'de Marx'a New York'tan yazdığı bir mektupta faaliyetlerinden her zaman haberdar olduğunu söyleyip Amerika'ya gelip gelmeyeceğini sordu. Marx'ın cevabı bilinmese de, daha sonra da bahsedileceği gibi, elbette ki Amerika'ya göç etme planları vardı.

Alman devriminin yenilmesinden sonra "yeni özgür dünya"ya büyük bir göçmen akını oldu. Sadece 1852'den 1854'e New York'a yarım milyon Alman yerleşti, akıllarının bir yanı ülkelerinde, orada yaşanan olaylardaydı. O güne kadar Avrupa'ya fazla ilgi göstermeyen Amerikalılar da göçmenler sayesinde bakışlarını yaşlı kıtaya çevirdi. Göçmen demokratlarla bağlantıları *New York Tribüne*'ün tirajını küçümsemeyecek oranda artırdı.

Ağustos 1851 ve Eylül 1852 arasında New York Tribüne'de Almanya'daki devrim ve karşı devrim konusunda on sekiz makale çıktı. Bir tanesi bile Marx tarafından yazılmamış olmasına rağmen üzerlerinde Marx'ın imzası vardı.⁽¹⁹⁾ Yazıların gerçek sahibi ise bir an önce tamamlamayı planladığı büyük ekonomik işten kafasını kaldıramayan Marx'ın ricasını kırmayan Engels'ti. Mayıs 1852'de Dana Marx'tan "kaynayan devrimci krize ışık tutacak son zamanlardaki olaylar" hakkında makaleler göndermesini istedi. Marx ilk makaleyi Ağustosta gönderdi. Henüz İngilizcesi yeterli olmadığı için Almanca olarak yazdı, Engels çevirdi. Şubat 1853'ten başlayarak Marx İngilizce makalelerini kendisi yazdı. Gazetedeki ilk yılında altmıştan çok makale yolladı, sonraki yıllarda da bu sıkı çalışmasını sürdürdü.

Marx'ın New York Tribüne için yaptığı iş sıradan bir yabancı muhabirin ki gibi değildi. Gündemdeki olayların etraflı değerlendirmelerinin olduğu makaleleriyle gazeteye katkıda bulundu. Bazen düzenli denemeler yazdı. Aceleyle yazıyordu, çünkü buharlı gemi haftada iki kez Amerika'ya açılıyordu. Eğer postayı kaçırırsa bir makale hakkını yitirmiş ve iki sterlin kaybetmiş oluyordu. Fakat yazdığı her satır dikkatli bir çalışmanın eseri idi. Marx düzenli bir muhabirin istek ve yeteneğinden yoksundu. Politik çevrelerle çok az ilişkisi vardı, burjuva çevreleriyle olan ilişkisi çok daha azdı, gazetecilerden sakınıyordu ve son sansasyon-

ların etrafında dört dönmüyordu. Sabah ondan akşam yediye kadar İngiliz Müzesi'nin okuma odasında oturuyordu. İngiltere'nin Hindistan üzerindeki iktidarı hakkındaki makalesini yazmadan önce konu hakkında düzinelerce kitap okumuştur.⁽²⁰⁾ İspanyol devrimi üstüne yazdığı seriyi de konuyla ilgili bütün eski ve modern edebiyatı araştırdıktan sonra kaleme almıştı.⁽²¹⁾ Engels de kendi konuları olan askeri meseleler ve coğrafyada ona katkıda bulunmuştu. *New York Tribüne*, yazarının yazdıklarından çok memnundu, yazıları bazen başmakale olarak çıkıyordu. Dana da makalelere ofiste yazılmış izlenimini vermek için bazı cümleler eklemek ve başlangıçla sonucu değiştirmekten çekinmiyordu. Engels'in Osmanlı-Rus Savaşı⁽²²⁾ üzerine yazdığı askeri makaleler o kadar ilgi çekmişti ki yazarının Greeley'in dostu ve başkan adayı General Winfred Scott olduğu sanıldı.⁽²³⁾

Okuyucunun yazıların ne kadarının kendisi tarafından yazıldığını bilmesinden endişe duyan gazete editörleri Marx'ın imzasını daha seyrek kullanmaya başladı. Marx makalelerinin hepsinin ya kendi adına imzalanması ya da hiç imzalanmaması konusunda ısrar edince 1855 baharından itibaren bütün yazıları imzasız çıktı. Başlangıçta Freiligrath, Ruge ve hatta Bruno Bauer gibi diğer Almanlar da *New York Tribüne* için yazıyordu, 1850'lerin ortasından itibaren gazetenin Avrupa'daki tek diplomatik muhabiri Marx oldu

Makaleleri için ödenen ücret onu "en değer verilen yazarı" olarak gören *New York Tribune*'ün ideolojisine pek uymuyordu. İlk makalesi için bir Sterlin verildi, daha sonra ücreti iki sterline yükseltildi. Yolladığı bütün makaleler için değil sadece basılanlar için para ödeniyordu. Marx'ın eline geçirdiği en büyük imtiyaz 1857 yazındaydı: *Tribüne* kullanılsa da kullanılmasa da her hafta gönderdiği bir yazı için para ödemeye kabul etti. Geri kalanlara sadece basılırlarsa ücret ödenecekti. Makaleler için ödenen para Amerikalıların Avrupa'daki olaylara ilgisine göre yükselip iniyordu. Amerikalıların ilgisini ise Birleşik Devletleri etkileyeni ya da savaş, ayaklanma, kriz gibi onlar için yete-

rince “sansasyonel” olan makaleler çekiyordu. Marx, Ocak 1857’de Engels’e şöyle yazdı:

İnsanın böyle bir paçavrayı dostu olarak kabul etmesi, bir iyilikmiş gibi karşılamak zorunda olması gerçekten de iğrenç bir şey. İnsanın böyle bir toplumda politik çalışmalar için cömertçe mahkûm edileceği şeyin tamamı, hayır kurumlarındaki düşkünlerin yaptığı gibi kemikleri kırıp, öğütüp sonra da ondan çorba yapmasıyla eş değer. Bir eşek olmama rağmen bu alçaklara yeni değil, daha önceki yıllardan beri paralarının hakkından çok daha fazlasını vermiş olduğumun farkındayım.^[24]

Yaklaşık on yıldır çalıştığı *New York Tribune*’den elde ettiği gelir düzensiz ve belirsiz de olsa, tek kazancıydı. Engels’in sınırsız yardımlarına rağmen bu gelir olmadan ayakta kalamazdı.

Marx, Londra’ya geldiğinde yakın gelecekteki parasal durumu hakkında hiç de endişeli değildi. Bir eleştiri gazetesi olarak *Neue Rheinische Zeitung*’u tekrar ayaklarının üzerinde tutabileceğinden emindi. Fakat yayıncılarla yapılan görüşmeler aylarca sürdü, sonra da Marx hastalandı. Yazarlar zamanında hazır olamadı ve ilk sayı 1 Ocak yerine Mart 1850’de çıktı. Marx’ın beraberinde getirdiği para -karısı Köln’de mobilyaları satmış, Fransa’da da gümüşleri rehin bırakmıştı- çabucak eriyip gitti. Kendileri yoksul olan diğer sürgünler de yardım edemedi. Marx’ın eşine, dört küçük çocuğuna (ikinci oğlu Gudio Ekim 1849’da doğdu) ve sadık kâhyaları Lendnen Demuth’a bakması gerekiyordu. İhtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyordu, bu da yetmiyor-muş gibi Mart 1850’nin sonunda evlerinden çıkarıldılar. O sıralarda Jenny Marx Weydemeyer’e şöyle yazdı:

Sana bu hayatın bir gününü gerçekten olduğu gibi tarif edeceğim ve sen belki de çok az mültecinin böylesine acı çekmek zorunda kaldığını anlayacaksın. Burada bir sütninesi tutmak çok pahalı olduğundan göğüslerimde ve sırtımdaki korkunç ağrılara rağmen çocuğu kendim emzirmeye karar verdim. Fakat zavalılı küçük melek öyle az süt içiyor ki sürekli ağlayıp gece gündüz acılar içinde kıvranıyor. Doğduğundan beri daha bir gece bile bütünüyle uyuyamadı, en fazla iki ya da üç saat uyudu. Son zamanlarda vahşi krampları var, bu yüzden yaşam ve

ölüm arasında gidip geliyor. Böylesine acı çekerken sütü öylesine vahşice emiyor ki göğüs ucum acıyıp en sonunda kanamaya başladı. Sık sık o minik ağzından içeriye kan aktı. Bugün böyle otururken birdenbire ev sahibemiz çıkıp geldi. Kış boyunca ona 250 thalerden fazla ödemiş ve daha sonraki ödemeleri kendisine değil de icraya verilen ev sahibine ödemeyi kararlaştırmıştık. Fakat geldiğinde bu anlaşmayı inkâr edip ona beş sterlin borcumuz olduğunu söyleyip bizden ödememizi istedi. Bu parayı hemen ödeyemeyeceğimiz için iki simsar eve girip bütün her şeyimi: Yatak takımını, çarşafı, giysileri, her şeyi, hatta zavallı bebeğin beşiği ile orada durmuş ağlayan kızların iyi durumda olan oyuncaklarını bile aldı. İki saat içinde kalanları da alacakları tehdidinde bulundular. O zaman ağrıyan göğsüm ve donan çocuklarımla çıplak yerde uzanmak zorunda kalacaktım. Dostumuz Schramm yardım bulabilmek için şehre koştu. Bir arabaya bindi ama arabanın atları kaçtı. Arabadan atlarken düşüp her tarafı kan içinde kalan Schramm zavallı titreyen çocuklarımla umutsuzca beklediğim evimize getirildi.

Sonraki gün evden çıkmak zorunda kaldık. Hava soğuk, yağmurlu ve kasvetliydi. Kocam bizim için bir pansiyon bulmaya çalıştı ama dört çocuğu duyunca kimse oda vermiyordu. En sonunda bir dostumuz bize yardım etti de borcumuzu ödeyebildik. Eve simsarların geldiğini duyup faturalarını yollamaya koşan eczacı, fırıncı, kasap ve sütçüyü yatıştırmak için hemen bütün yatakları sattım. Yataklar sokağa çıkartılıp bir el arabasına yüklendi. Sonra ne oldu biliyor musun? O zamana kadar güneş batalı çok olmuş, ortalık kararmıştı ve İngiliz kanunlarına göre gün batımından sonra böyle mobilya taşımak yasaktı. Birkaç polisle gelen ev sahibi yabancı bir ülkeye kaçıyor olabileceğimizi ve arabadaki eşyalardan bazılarının kendi malı olabileceğini söyledi. Beş dakikadan daha kısa bir süre içinde bütün Chelsea kalabalığı ön kapının önünde - iki ya da üç yüz kişi- toplandı. Yataklar içeri alındı. Sabaha kadar da satıcıya satılamazlardı. Artık evimizi barkımızı satıp borcumuzu son kuruşuna kadar ödediğimiz için, küçük sevgililerimle Leicester Square, Leicester Sokağı, Alman Otelindeki kişi başına haftada 5-10 sterlin ödediğimiz iki küçük odalı yeni adresimize doğru yürüdüm.

Bu ufak sıkıntıların belimi büktüğünü zannetme. Mücadelemizde yalnız olmadığımı, hatta şanslı ve iyilerden biri sayılabileceğimi biliyordum. Çünkü hayatımın başlıca

dayanağı kocam hâlâ yanımdaydı. Gerçekten beni mahveden ve yüreğimi yakan şey, onun çekmek zorunda olduğu bütün bu rezillikler, yardımına çok az gelenin olması ve birçok kişiye isteyerek ve bundan memnun olarak yardım eden kocamın burada umutsuz kalmasıydı. Fakat Sevgili Bay Weydemeyer bundan kimseden bir talebimiz olduğu sonucuna varmayın. Kendilerine bir sürü fikir, cesaret ve destek veren kocamın bu insanlardan isteyebileceği tek şey çok kârlı çıkabilecekleri Review'ına daha fazla pratik ve enerji ile bağlanmaları olabilir. Bunu önermekten son derece gururluyum ve bunu yapabilecek kadar cesurum. Sanırım bu kadarcığını ona borçlular. Fakat kocam öyle düşünmüyor. Asla, en kötü zamanlarda bile, geleceğe olan güvenini ya da neşeli esprilerini kaybetmemiştir.⁽²⁵⁾

Mayıs ortasında Marx ve ailesi en fakir mültecilerin yaşadığı Soho'ya taşındı. Dean Sokağı'nda iki küçük oda kiralandı ve hastalıkların kol gezdiği gürültülü, kirli mahallede altı yıl yaşadı. 1854'te kolera Soho'da başka hiçbir yerde olmadığı kadar yaygındı. Çocuklarının üçü orada öldü. Bunlar ifade edilemeyecek kadar acı yıllardı.

Neue Rheinische Zeitung Marx'a topu topu otuz thalerden daha az kazandırıyordu ve bu durumda devam etmek imkânsızdı. Marx Köln'de bıraktığı kütüphanesini sattı, borca girdi ve çivilenmemiş her şeyini rehin verdi. Edebi planların boşa çıkmasından sonra artık Engels de Londra'da kalamazdı. 1853 sonbaharında Manchester'a "şeytani ticarete" geri dönüp, babasının pamuk fabrikasında, sıradan bir işçi olarak ortalama bir ücretle çalışmaya başladı. Kendini "Mısır köleliği"nden kurtaracağına inandığı devrimin yakında geleceğine olan inancı nefret ettiği bir hayata katlanmasını sağlıyordu. Fakat asıl amacı Marx'a yardım etmektir. Devrimci partinin beyni, dâhi, karşılaştırıldığında Engels'in yeteneklerinin sadece bir beceri olarak kaldığı Marx'ın fakirlikte ve mültecilikte yok olmasına izin verilmemeliydi. Yirmi uzun yıl boyunca Engels kendi bilimsel araştırmalarını erteledi, nefret ettiği bir işte çalışıp dostunun üretmesini sağlamak için çabaladı. Onun için gazete makaleleri yazıp elinden geldiği kadar çok para verdi. İlk yıllarda bu büyük bir miktar değildi, Engels'in maaşı

düzenli olarak artıyordu ve kendisinin de sorumlulukları vardı. "Saygın" bir şekilde evini geçindirmesi gerekiyordu, ayrıca İrlandalı Mary Burns ve akrabalarıyla birlikte yaşadığı eve de bakmak zorundaydı; fakat arttırabildiği her kurusu durumu gitgide kötüleşen Marx'a gönderdi.^[26] 1850 sonbaharında Marx ciddi bir şekilde, bir Alman gazetesi kurabileceğini umduğu Amerika'ya göç etmeyi düşündü. Baden'deki ayaklanmaya katılan Rothacker'den New York'taki dost ve tanıdıkları arasında zemin hazırlaması istendi. Rothacker Kasım'da Marx'a koşulların olabileceğinin en kötüsü olduğunu yazdı. Londra'daki imkânlar ne olurlarsa olsun Amerika'dakilerden çok daha iyiydi. Küçük Guido, Marx'ın Engels'e söylediği gibi "burjuva sefilliğine bir kurban" olarak öldü.^[27] Mart 1851'de Franziska adında bir kızı daha oldu. Neredeyse bir yaşında öldüğünde Marx, tabutunun parasını ödeyebilmek için bir Fransız göçmenden borç almak zorunda kaldı.

Marx gazeteyi on beş günde bir çıkarmak istedi ama yayıncı kabul etmedi. O da bütün enerjisini ekonomi üstüne yazdığı kitabına adadı. Marx ve Almanya'daki dostları yayıncılarla görüşmek için aylar harcadılar ama hiçbir yayıncı onunla çalışmak istemiyordu. Sadece adı bile onları paniğe sokmak için yeterliydi. Hermann Becker Marx'ın *Seçilmiş Denemelerini* Köln'de yayımlamaya çalıştı,^[28] ama sadece bir cilt çıktı. Marx yayıncılara Proudhon üstüne küçük bir kitap, daha sonra *Misere de la philopsohie'nin* (*Sefaletin Felsefesi*) çevirisini yapmayı önerdi. Çeşitli yayınlar da yazmayı da önerdi, hatta "tamamen zararsız" makaleler yazmaya bile hazırды. Fakat bütün önerileri geri çevrildi. Dostları özellikle de Daniels yardım etmeseydi, 1851'de açlıktan ölürdü. "Elbette ki durumun çok kasvetli olduğunu tahmin edersin" diye yazdı Weydemeyer'e:

Bu durum daha fazla sürerse karımın sonu olacak. Asla bitmeyen ufak, değersiz burjuva mücadelesi onda büyük bir gerginlik yaratıyor. Bunun yanında asla bana saldırmaya cesaret edemeyip acizliklerinin intikamını, en alçakça şeyleri yayıp beni sosyal bakımdan bir zanlı durumuna düşüren muhaliflerimin rezillikleri de var. Bu pisliğe

elbette ki sadece gülmeliyim. Onların beni çalışmamdan biran bile alıkoymalarına izin vermiyorum. Fakat senin de anlayışla karşılayacağın gibi, sabahtan akşama kadar en kasvetli fakirliğe katlanmak zorunda kalan ve sinir sistemi tamamıyla altüst olan karımın bir de demokratik lağımların ürettiklerini taşıyan aptal aracılardan dinleyecek hali kalmadı. Bunların bazılarının kabalıkları insanı şaşırtıyor.⁽²⁹⁾

Marx doğal olarak "On sekizinci Brumaire" için tek kuruş bile almadı. O parti işiydi. Köln mahkemesinde davacılar için verdiği savaş ile *Revelations'da* polisin maskesini düşürmesi de parti işiydi. 1852'nin ikinci yarısında büyük zorluklarla yürütülen bu faaliyetler tüm zamanını aldı. Şubat'ta dışarı çıkamadığında "hoş noktaya" ulaştı, çünkü paltosu rehin verilmişti, çünkü artık kredi alamıyordu. Eşi, küçük Jenny ve Lenchen Demuth hastalandı. "Doktor getiremedim ve getirememem" diye yazdı Marx, Engels'e "çünkü ilaç için hiç param yok, son sekiz on gündür ailem ekmek ve patates yiyerek yaşıyor ve bugün bunları alıp alamayacağım da şüpheli".⁽³⁰⁾ Yıl sonuna doğru durum düzelmeye başladı. Engels daha fazla para gönderebildi, *New York Tribune'den* de ilk ödemeler geldi. Fakat 1858'e kadar, "iyi" yıllarda bile, Marx'ın cebinde bir kuruş olmadığı günler yaşandı. Çocuklar alacaklıların kuşatmasına -kasap, sütçü, fırıncı- şöyle yanıt veriyordu: "Bay Marx yukarıda değil".⁽³¹⁾ Bir keresinde Manchester'a kaçmak zorunda kaldı, çünkü 26 sterlinlik bir borç için hakkında dava açılmıştı, gazla su da kesilmek üzereydi.⁽³²⁾ Marx'ın evine sızmayı başarabilen Prusyalı bir casusun raporu 1853'te yaşadığı hayatın genel atmosferi hakkında oldukça iyi bir fikir veriyordu:

"Komünistlerin baş lideri Karl Marx'tır, diğer liderleri de Manchester'da Friedrich Engels, Londra'da Wolff ve Freiligrath, Paris'te Heine, Amerika'da da Weydemeyer ve Cluss'dür. Burgers ve Daniels Köln'deki, Weerth da Hamburg'daki liderlerdir. Geriye kalanların hepsi basit üyelerdir. Partinin harekete geçirici, aktif, gerçek ruhu Marx'tır. Bu yüzden size bu adamın kişisel bir tanımını vermeyi öneriyorum.

Orta boylu Marx otuz dört yaşındadır. Daha hayatının baharında olmasına rağmen saçları beyazlaşıyor. Yapısı güçlü, hatları Maca devrimci Szemere'i akla getiriyor ama onun teni, saç ve sakalı daha koyu. Son sıralarda hemen hemen hiç tıraş olmuyor. Büyük, delici, ateşli gözlerinde şeytanca uğursuz bir şey var. İnsanın onun hakkında edindiği ilk izlenim, bir dahi ve bir enerji adamı olduğu; entelektüel üstünlüğü çevresinde dayanılmaz bir güç oluşturuyor.

Öze hayatında son derece düzensiz ve alaycı bir insan. Kötü bir ev sahibi ve düzenli bir bohem hayat sürüyor. Yıkanmak, taranmak ya da çamaşırlarını değiştirmek onun pek yaptığı şeyler değil, sarhoş olmayı da seviyor. Sık sık günlerce başıboş dolaşıyor fakat yapacak çok şeyi olduğunda yorulmak bilmez bir dayanma gücüyle gece gündüz demeden çalışıyor. Yatmak ve kalkmak için belirli zamanları yok. Sık sık bütün gece ayakta kalıyor, sonra da öğlen elbiseleriyle koltuğun üzerinde akşama kadar uyuyor. İçeri girip çıkan insanlardan rahatsız olmuyor, çünkü herkes onun evine serbestçe girebiliyor.

Karısı Prusya bakanı Von Westphalen'in kız kardeşi. Kocasına olan sevgisinden dolayı bu bohem hayata kendini uydurmuş, kültürlü ve çekici bir kadın, fakirliğe de oldukça alışmış. İki kızı ve bir oğlu var. Bütün çocukları gerçekten de çok güzel ve babalarının akıllı gözlerini almışlar. Sabırsız ve vahşi karakterine rağmen Marx bir eş ve baba olarak en nazik ve ılımlı insanlardan biri. Londra'nın en kötü, yani en ucuz mahallelerinden birinde yaşıyor. İki odası var. Sokağa bakan oda oturma odası, yatak odası da arkada. Her iki odada da bir tek temiz ya da düzgün mobilya yok, her şey kırılmış, yıpranmış veya yırtılmış, her şeyin üstünde kalın bir toz tabakası var ve her yer son derece düzensiz. Oturma odasının ortasında üzerinde muşamba örtülü, büyük eski bir masa var. Üzerinde el yazmaları, kitaplar, gazeteler, yanlarında da çocukların oyuncakları, kansasının dikiş sepetinden parçacıklar, kenarları kırılmış bardaklar, kirli kaşıklar, bıçaklar, çatal-lar, lambalar, bir mürekkep kabı, Hollanda kil pipoları, tütün külü var... Hepsi bir yığın halinde aynı masada.

Marx'ın odasına girdiğinizde tütün dumanı gözlerinizi öyle bir yaşırtıyor ki bu dumana alışıp da sisin içinden nesneleri seçene dek el yordamıyla bir mağarada ilerlediğinizi sanıyorsunuz. Herşey pis ve tozla kaplı olduğu için

oturmak oldukça tehlikeli bir iş. Orda burda, aslında her yerde, üç ayaklı, çocukların üzerlerinde yemek pişirme oyunu oynadıkları sandalyeler var. Bir ziyaretçiye önerilecek şey çocukların pişirdiklerini sandalyelerin üzerinden kaldırması, yoksa pantolonunu riske atabilir. Fakat bütün bunlar ne Marx'ı ne de karısını en ufak bir şekilde utandırıyor. En dostane şekilde karşılanıyorsunuz ve pipo, tütün ya da orada ne varsa candan bir şekilde size sunuluyor. En sonunda evdeki bütün eksiklikleri unutturan zeki ve ilginç bir konuşma başlıyor, bu da rahatsızlığı dayanılır hale getiriyor. Gerçekten de onların arkadaşlığına alışıyor, bunu ilginç ve orijinal buluyorsunuz. Bu komünist lideri Marx'ın aile hayatının sadık bir resmidir.⁽³³⁾

Marx durumu ne kadar kötü olursa olsun, daima düzenli burjuva hayatı görüntüsünü korudu. "Demokratların eşeklerinin" ucuz bir zafer kazanmasına izin veremezdi, gururu da hiçbir sempatiye tahammül edemiyordu. Onun bu fakir halinden sadece en yakın dostları haberdardı. Zorunlulukların ağırlığı altında eğilmiyor; fakat onun için her şey demek olan ve sadece kendisinin yapabileceği işinden ayrılmaya zorlayan ve tekrar tekrar günlük ekmeğini kazanmak için çalışmanın iğrenç köleliğine mecbur bırakan bu zorunluluklara sadece öfkeyle karşılık veriyordu. Görevine olan sarsılmaz inancı kendisi kadar Jenny'nin cesaretini de koruyordu. En zor yıllarında bile Jenny ve Marx mutluydular. Maalesef bu devre ışık tutan çok az belgeye ulaşılabildi, Wilhelm Liebknecht'in hatıraları, Jenny'nin gençlik arkadaşlarından birinin günlüğünden birkaç sayfa ve diğer sürgünlerin yazdığı birkaç mektup... Liebknecht'in anılarından alınan aşağıdaki bölüm Marx ve dostlarını çok iyi tanımlıyordu:

"Hampstead kırındaki gezintilerimiz! Bin yaşıma gelsem asla unutmayacağım. Hampstead kırında geçirilen bir Pazar, en büyük zevkimizdi. Çocuklar bütün hafta boyunca başka hiçbir şeyden konuşmaz, hatta yaşlılar da gençler gibi gezintiyi dört gözle beklerdi. Yolculuk bile bir zevkti. Kediler gibi çevik ve yorulmaz olan kızlar harika yürüyüşçülerdi. Oraya vardığımızda yaptığımız ilk şey çay ve biraların hazırlanması için derhal çadırımızı kuracak bir yer bulmak olurdu. Yemekten sonra herkes oturacak ya da uzanacak rahat bir yer arar, sonra herkes cebinden

yoldan aldığı -şekerleme yapmamak kaydıyla- Pazar gazetesini çıkartır, çabucak kendilerine oyun arkadaşı bulan çocuklar saklambaç oynarken okumaya başlar ya da politikadan konuşurdu.

Bazen biz de koşu yarışı yapar, güreş, taş atma ve benzer spor dallarıyla uğraşırdık. En büyük eğlence eşeğe binmektir. Eşeğe binmek ne büyük eğlence, ne çok kahkaha yaratırdı! Ve ne komik sahneler! Ve Marx nasıl da eğlenir, bizi de nasıl eğlendirirdi. Başta ilkel ötesi biniciliğiyle, sonra da bu sanatta gösterdiği virtzlğyle bizi iki kat güldürürdü. Virtzlk öğrencilik yıllarında binicilik dersleri almasına dayanırdı, fakat Engels çten fazla ders almadığına inanır, kırk yılda bir kendisini Manchester'da ziyaret ettiğinde saygıdeğer Rosinante ile gezintiye çıktığını sylardı. Eve dönerken nadiren politik şarkılar, çoğunlukla duygusal ve popüler baladlarla, herkesin sevdiği "anavatanın" zellikle "vatansever" şarkılarını sylardı. Ya da çocuklar zenci şarkıları söyleyip onların eşliğinde dans ederlerdi. Oraya giderken ve dönüşte politika ya da mültecilerin kötü durumu hakkında konuşmak yasaktı. Onların yerine edebiyat ve sanattan konuşurduk ve Marx o şaşırtıcı hafızasını ortaya koyma imkânı bulurdu. Divina Comedia'dan ve kendisi gibi bir Shakespeare'ci olan eşiyle Shakespeare'in sahnelerinden alıntılar yapardı.⁽³⁴⁾

Shakespeare Marx'lar için düzenli bir aile ibadeti ydi. Jenny Marx Bayan Liebknecht'e yazdığı bir mektupta, en küçük kızının odasını bir Shakespeare müzesi haline getirdiğini, gururla anlatmıştı. Marx İngilizcesini mkemelleştirmek istediğinde Shakespeare'den yardım almıştı, sonraki yıllarda bütün Marx ailesi sık sık Shakespeare oyunlarının aktörü Phelps'i görmek için Havestock Hill'den Sadlers Wells Tiyatrosu'na kadar bütün yolu yürümüştü. Yer alabilecek paraları olmadığı için oyunları ayakta seyrederlerdi. Çocuklar, daha doğru dürüst okuyamazken Shakespeare'in bütün sahneleri ezbere biliyordu.

Ocak 1855'te o zamanlar kırk bir yaştında olan Jenny Marx'ın bir kızı oldu. Marx, Engels'e "zlerek söylüyorum ki bir kızım oldu" diye yazdı. Meşhur Barut Planı'ndaki Fawks'dan sonra "Foxre" olarak çağırıldıkları ölen oğlu Guido'nun yerine bir oğul istiyordu. Marx'ın evinde herkesin bir takma adı vardı. Öğrencilik yıllarındaki 'Fash' idi,

çocukları ve karısı da onu böyle çağırıyordu. Çocuklar "Faslı" isminin yerine babalarına "Şeytan" ve "Yaşlı Nick" diye de hitap ediyordu. Jenny Marx'a sadece "Möhme" deniyordu. En büyük kızı Jenny "Kiki", "Di" ve "Çin İmparatoru", ikinci kızı Laura "Hotanto" ve "Kakadu", oğlu Engar "Musch" ya da daha saygılı bir biçimde "Albay Musch", en küçük kızı Eleanor ise önce "Koko" sonra "Cüce Alberich" ve en sonunda da "Tussy" isimlerini aldı. Tussy 1895'te yayınlanan "Birkaç Başboş Not"unda çocukluğundaki bazı olayları anlattı. Marx'ın kendisini nasıl omuzlarında taşıdığını ve saçlarına anemon çiçeği taktığını hatırlıyordu:

Faslı kesinlikle muhteşem bir attı. Büyük ablalarımın ve ağabeyimin Faslı'yı bir koltuğa bağladıklarını ve kendileri de koltuğa oturup ona çektirdiklerini duymuştum. Ashnda "On sekizinci Brumaire"inin birçok bölümünü arkasındaki sandalyelere oturmuş onu kamçılaman çocuklarıyla "atçılık" oynarken yazmıştı.⁽³⁵⁾

Marx'la samimi olan herkes -Liebknecht, Lessner, Lafargue- Marx'ın çocuklarına duyduğu o sınırsız sevgiden bahsederdi.⁽³⁶⁾ Marx sık sık Isa'da en çok sevdiği şeyin; onun çocuklara karşı olan sevgisi olduğunu söylerdi. Kızı onun Hristiyanlığı çocuk sevgisini öğrettiği için büyük ölçüde affedebileceğini söylediğini hatırlıyordu. Ölümünden bir yıl önce kızı Laura'ya Paris'e huzur bulmak için geleceğini yazdı "Huzurdan kastım" dedi "aile hayatı, çocuk sesleri, 'makroskobik' dünyadan çok daha fazla ilginç olan o 'mikroskobik küçük dünya'dır".⁽³⁶⁾

Küçük Musch 6 Nisan 1855'te öldüğünde, en sevdiği çocuğunun sesi de kesilmişti. Marx genellikle en yakın dostlarından bile duygularını saklardı. Doğası gereği o kadar utangaçtı ki iş duygularını ifade etmeye gelince, İngiliz soğukluğunda bir Alman oluyordu. Fakat çocuğunun ölümünden sonraki günlerde yazdığı mektuplarda acısı sınırları aştı. 30 Mart'ta Engels'e yazılan mektubun başlangıcı buna bir örnekti. Günlük tarih bültenini göndermeyi ertelediğini, hastalığın seyrinin inişli çıkışlı olması nedeniyle insanın fikrinin her saat başı değiştiğini söylüyordu. En sonunda hastalığın tüberküloz olduğu anlaşıldığında dok-

torun bile umudu kalmamıştı. Son hafta karısı hiç olmadığı kadar bunalım içindeydi. Marx mektubunu şu sözlerle tamamladı: "Kendimi kontrol etmek zorunda olmama rağmen yüreğim kan ağlıyor ve başım yanıyor". Bir sonraki cümlede ise sanki özür diliyor, bir babanın en sevdiği çocuğunun ölümünden duyduğu acıdan bahsetmesinin bir açıklama gerektirdiğini sanıyordu: "Çocuk hastalığı boyunca bir an bile asil, iyi ve bağımsız karakterinden farklı bir şekilde davranmadı".⁽³⁷⁾ 6 Nisanda şöyle yazdı:

Artık zavallı Musch yok. Bugün beşle altı arası kollarımda uyudu. Dostluğunun bu berbat zamanda bize ne kadar yardımcı olduğunu asla unutmayacağım. Çocuk için hissettiğim acıyı anlıyorsun.⁽³⁸⁾

Bir hafta sonraki mektubunda ise şu cümleler vardı:

"Sevgili çocuğun ölümünden beri ev tamamen viran ve kimsesiz. Her saniye onu ne kadar özlediğimizi anlatmak imkânsız. Her türlü felâketi gördüm ama gerçek mutsuzluğun ne olduğunu yeni öğrendim... Bugünlerde çektiğim bütün acının ortasında, senin ve dostluğunun düşüncesi ve yine de bu dünyada birlikte mantıklı bir şeyler yapabileceğimiz inancı beni ayakta tutuyor."

Temmuz sonunda Marx bir başsağlığı mektubuna şöyle yanıt verdi:

Bacon, gerçekten önemli insanların doğa ve dünyayla öyle çok ilişkisi, onları ilgilendiren o kadar çok şeyleri olur ki her türlü kaybın üstesinden kolaylıkla gelirler, der. Ben o önemli insanlardan birisi değilim. Çocuğumun ölümü beni öyle çok etkiledi ki yokluğunu ilk günkü kadar çok hissediyorum. Karım tamamen yıkıldı.⁽³⁹⁾

Yara asla tamamıyla iyileşmedi. On yıl sonra bile Jenny Marx acısını unutamayacak, bir arkadaşına şöyle yazacaktı, "Onsuz yaşadıkça onu daha çok düşünüyorum ve acı gitgide büyüyor".

Jenny Marx 1856 yazında kızıyla birlikte annesini ziyaret etmek üzere Trier'a gitti. Onun ölmek üzere olduğunu gördü. Amcalarından biri de uzun süre önce, seksen yedi yaşında ölmüştü. Marx'ın söylediği gibi "Çok mutlu bir olaydı" bu ölüm, her iki akrabadan kalan paralarla eski borçlarını ödeyebildiler. 1856 sonbaharında Soho'daki iki odalı

küçük evlerini şehrin dışında 9 Grafton Terrace, Maitland Park, Howerstock Hill'de rahat, küçük bir evle değiştirdiler. Fakat bu kısmen rahat hayat fazla sürmedi. *New York Tribune* Marx'ın daha az makalesini kabul etmeye başladı. Gazetedeki yerini Amerikan politikası almıştı, Avrupa'daki olaylar yerine başkanlık seçimleriyle ilgili makaleler tercih ediliyordu. Daha sonra bütün olaylar yaklaşan krizin gölgesinde kalacaktı...

Marx ve Engels krizi çok daha erken beklemişlerdi. Ocak 1855'te Marx'a göre İngiltere büyük bir ticaret krizinin ortasındaydı. Engels'e göre ise kriz "tüm Avrupa sanayisini mahvedecek, piyasayı aşırı malla dolduracak, tüm mal sahibi sınıfları bunaltacak ve burjuvanın tamamıyla iflas etmesini"⁽⁴⁰⁾ sağlayacaktı. Kriz 1857 sonbaharına kadar gelmedi ve geldiğinde de ne kadar berbat olsa da Engels'in beklediği kadar kötü değildi.

Kapitalist dünyanın ilk büyük krizi Amerika'da başladı ve İngiltere, Almanya ve Fransa gibi Avrupa'nın önde gelen ülkelerini de kucakladı. Marx ve Engels vaktin geldiğini düşündüler. Marx arkadaşına "parasal sıkıntısına rağmen" 1849'dan beri hiç bu krizdeki kadar kendini "sıcak" hissetmediğini yazdı.⁽⁴¹⁾ Engels de kendini "son derece neşeli"⁽⁴²⁾ hissediyordu. Ekonomik eserini tamamlama zamanı gelmişti. 8 Aralık 1857'de Engels'e yazdığı gibi bütün gece, en azından kafasındaki büyük tufan kopmadan, ana hatlarını çıkarabilmek için "deli gibi" ekonomik çalışmalarını toparlamaya çalışıyordu.⁽⁴³⁾ Bu konuda çalışmaya 1850 - 51 kışında Brüksel'de başlamış ancak devrim yılları boyunca ne tamamlayacak zamanı ne de böyle bir eğilimi olmuştu.⁽⁴⁴⁾ Tüm materyalleri toplamış, bir kez daha büyük ekonomi adamlarının eserlerinin üzerinden gitmiş ve beş hafta sonra, Nisan 1851'de "kendini tamamen ekonomiye"⁽⁴⁵⁾ adanabileceğine inanmıştı. Artık oturup kitabını yazmaya başlayabilecekti. İki ay sonra kendine yeni bir tarih belirlemişti, Weydemeyer'e bahsettiği materyalin o kadar çok kahrolası dalı vardı ki tüm çabasına rağmen istediği sürede bitiremeyecekti. Yine de, tüm dış kargaşaya rağmen epey yol almış-

tı. "Aydınlanmanın yukarıdan geldiği demokrat budalaların doğal olarak böyle çabalar göstermesine gerek yok" diye yazmıştı "Böyle şanslı doğmuşken, neden kendilerini ekonomik ve tarihi materyallerle sıksınlar ki? Cesur Willich'in eskiden bana söylediği gibi, her şey öyle basit ki".⁴⁶ Fakat araya politik işler girmiş, dahası ekmek parası kazanmak zorunda kalmış, 1853'ten 1856'ya, arada geçen üç yılda teorik ekonomik çalışmaları tamamen ruhsuzlaşmıştı. Arasıra eski defterlerine bakmış, şurdan burdan parçalar okumuştı, o kadar. Kriz şimdi onu yarım bıraktığı çalışmalarına dönmeye zorluyordu.⁽⁴⁷⁾

Kriz kişisel olarak Marx'ı çok kötü etkiledi. Ekim'de *New York Tribune* B.Taylor ve kendisi dışında bütün Avrupa muhabirlerinin görevlerine son verdiğini ve gelecekte de kendisinin haftada sadece bir makale istediklerini bildirdi. Daha yeni uzaklaştırılmış olan sıkıntı tekrar evden içeri girdi. Karısı hastaydı, ayrıca gelecek yıllarda kendisine aman vermeyecek karaciğer sorunu ilk kez o yaz ortaya çıktı. Marx'ın parasal sıkıntısı kışın daha da arttı. 1858 başında "bu şekilde yaşamaktansa toprağın yüz kat dibinde olmayı tercih ederim" dedirtecek hale geldi. Engels'e, kendisinin çeşitli politik konulara sıkıca konsantre olarak sefaletten kaçabildiğini ama karısının bu kaynağa sahip olmadığını yazdı.⁽⁴⁸⁾ Birkaç hafta sonra dış dünyada bir sürü neşe verici olayın yaşanmasının çok iyi olduğunu, çünkü kişisel olarak kendisinin "hayal edilebilecek en problemlı hayatı yaşadığını" yazdı.⁽⁴⁹⁾ Evrensel amaçları olan insanların evlenip kendilerini "ev ve özel hayatın ufak sefaletine" bırakmalarından daha aptalca bir şey olamayacağını söyledi. Fakat ev yıkılsa bile kitabını bitirmekte kararlıydı. Öyle çok çalıştı ki Nisan 1858'de yıkıldı. Engels'e böylece oturup birkaç saat daha yazarsa bunun birkaç gün uzanıp hiçbir şey yapmaması anlamına geleceğini,⁽⁵⁰⁾ 15 Temmuz 1858'de içinde bulunduğu durumun sonucunda tamamen çalışamaz hale geldiğini yazdı.⁽⁵¹⁾ Bunun nedeni kısmen para bulabilmek için boşuna koşuşturup durması kısmen de konsantrasyon gücünün artık ev sorunlarına daha faz-

la dayanamamasıydı, "Belki de fiziksel çürümenin sonucu olarak kaçınılmaz son felaket daha fazla önlenemiyordu".^[52] Freiligrath'ın ayarladığı, Marx'ın da yüzde yirmi faizle geri ödemek zorunda olduğu 40 sterlinlik bir borç ona birkaç hafta yardım etti.

El yazısı metinleri Ocak 1859'da tamamlanmıştı. Planladığı büyük eser *Das Kapital*'di. Artık Berlin'de bin kopya basabilecek bir yayıncı bulmak çok zordu. İlk cilt *Politik Ekonominin Eleştirisi* ismini taşıyordu ve sadece mal ile para üzerine iki bölümden oluşuyordu.^[53] Kitap umduğu gibi "tufandan" önce çıktı ama sonra tufan da olmadı. 1859'da kriz geçmiş ama eski dünya yıkılmamış, devrim olmamıştı. Krizin etkileri ise devam ediyordu.

Çok hafif de olsa Almanya'da yeni politik hayat uyandı. İtalya'da ulusal bağımsızlık hareketi bir kez daha parladı. Kriz Fransa sanayisini fena vurmuştu, devlet finansları düzensizdi, mısır fiyatı düşmüş, Bonaparte'ın en güçlü desteğini oluşturan köylüler şikâyet ediyordu. Küçük burjuvanın muhalefeti yükseliyordu. Haziran 1848'den beri krizin avucunda olan işçiler de yavaş yavaş bu felçten kurtuluyordu. Bu tehdit edici durumda imparator etrafına baktı ve önüne ilk gelene savaş açtı. Bu sonuçları önceden görülemeyecek bir Avrupa savaşı değil, en fazla zafer şansı olan belirli yerlerdeki savaşlardı. Avusturya'ya karşı bir zafer ve Avusturyalıların İtalya'dan atılması, ordunun bir kez daha kendine bağlanması ve Napolyon'un yasal varisi olarak onaylanmak onun pozisyonunu güçlendirecekti.^[54]

Marx'ın 1859 Fransız-Avusturya savaşına tavrı, tıpkı Kırım Savaşı'ndaki gibi, sadece devrimin çıkarına göre belirlenmişti. Oldukça zayıf olan devrimci gurubun Bonaparte'ın zaferini engellemek için gücü ölçüsünde her şeyi yapması gerekiyordu. Avusturyalı cellâdın İtalya'daki boyunduruğu elbette kırılmalıydı, fakat bu, İtalyan halkını kurtarma görevini üstlenen Fransız halkını köleleştirirdi ve zafer sadece onun gücünü doğrulardı. On sekizinci yüzyılın ortasından beri Rusya'nın doğu Avrupa'da yayılmasına karşı olan Avusturya'nın yenilgisi her ne kadar durumu "umutsuz,

sonuçsuz, korkak fakat inatçı" görünse de Rus Çarlığı'nın yararına olacaktı. Düşman Napolyon III ve Rusya'ydı. Zafer İtalyanların bağımsızlıklarına ulaştırsa bile -ki aslında ulaştırmamıştır- Avrupa devriminin çıkarı ulusal İtalyan bağımsızlığından önce gelmekteydi.

Bu olaydaki tutumlarında Marx ve Engels devrimciler arasında yalnızdı. Rus tehlikesi Alman radikallere uzak gözüküyordu. Evet, bir devrimci Avusturya vardı ve Bonapartçı olmadan Avusturya karşıtı olmak zordu. Lassalle güç turunu⁽⁵⁵⁾ başarıyla tamamladı. Bazı demokratik Alman göçmenler belirgin bir şekilde (Marx'ın ya Badinguet ya Boustrafa ya Bauenum ya da en fazla Louis Bonaparte ama asla Napoleon diye adlandırmadığı) Badinguet'e yöneliyordu. Bu tutumları için politik sebepleri vardı. Ayrıca bu iş için para aldıklarından imparatoru Almanya'da görevli ilan edenler de vardı. Bunlardan biri de İsviçre'de profesörlük yapan, "aydınlanmış" kültürsüzlerin ideali olan Frankfurt Parlamentosu'nun eski sol kanat lideri Karl Vogt'tu.

Marx'la ilişkileri kötü olmayan Londra'daki küçük bir Alman gazetesi Vogt'u Napolyon'un satın aldığı bir ajan olmakla suçladı. Bu suçlamalar Almanya'da önde gelen devrimci gazetelerden birinde yayımlandı. Vogt patronunun ona ihanet etmeyeceğini biliyordu ve gazeteye karşı harekete geçti. Konu mahkemeye yansıdığına daha önce sanki açık kanıtlara sahipmiş gibi davranan Londra'dakiler bir anda bu konuda hiçbir şey bilmiyormuş gibi bir tavır takınınca Vogt davası teknik olarak reddedilmiş olmasına rağmen mahkemeyi yaralanmış masumun muzaffer edasıyla terk etti. Duruşma raporlarını yayınladı, tüm bu olup bitenlerle hiçbir ilgili olmasa da kendisine iftira edenlerin elebaşısı olarak Marx'ı gösterdi. Marx'ın devrimcilere şantaj yapan, onları polise bildirmekle tehdit eden ve sahte para basan bir göçmen çetesinin lideri olduğunu iddia etti.

Vogt'un iddialarında gerçeikle, yarı gerçek ve küstah uydurmalar öylesine beceriyle harmanlanmış, öylesine ustaca örülmüş yalanlardan oluşuyordu ki bazıları, "göçmen" tarihi gerçeklerini tamamıyla bilmeyenlerin akıllarına kazına-

bilirdi. Marx, Vogt ve arkadaşlarına karşı harekete geçmeye çalıştı, kendi hakkında konuşmaktan nefret etse de Vogt'un yalan dokusunun ulaşabileceği başarının kendisini konuşmak zorunda bıraktığına karar verdi. 190 sayfalık, tartışmalı kitabı *Bay Vogt* Kasım sonunda yayınlandı.⁽⁵⁶⁾ Marx yalancılık suçlamasını yazarına iade ederken analizleriyle de Vogt'un Napolyon'un hizmetkârı olduğu şüphesi kesinlik kazandı. Devrimci hükümet tarafından 1871'de yayınlanan belgeler kanıtıydı, Ağustos 1859'da İmparator'un özel fonundan Vogt'a kırk bin frank ödenmişti.

Politik imhasını amaçlayan bu girişime karşı savaşmak Marx'ın bir yıldan fazla zamanını aldı. 1861 yılının ortasına kadar ekonomi çalışmasına dönemedi. 1860 – 1863 arası ise hayatındaki en kasvetli yıllardandı. 1861 sonunda karısı çiçek hastalığına yakalandı. Marx da yıllarca iyileşir iyileşmez tekrarlayan ve onu aylarca çalışamaz hale getiren çıbanlardan çekiyordu. Karısı hastalandığında o yeni iyileşmişti. Engels'e "Tanrı'dan o kadar korkmasa da Eyüp gibi vebalı" olduğunu yazdı. Doktorlar verdiği "mükemmel" öğütlerden söz etti, "Beyefendilerin söyledikleri aslında insanın bir kili-se faresi gibi, yani benim gibi fakir değil, varlıklı biri olması gerektiği" dedi.⁽⁵⁷⁾ Bu sözleri söylediğinde, yani 1868'de durumu 1860'ların başındakinden çok daha iyiydi. Ocak 1860'da New York Tribüne altı ay hiçbir şey göndermemesini istedi. Bu aradan sonra yazıları sadece ara sıra kabul edildi. Viyana basınıyla kurduğu bir ilişki bunun yerini alacak gibi gözükte ama üç aylık sıkı çalışmanın sonunda sadece altı sterlin alabildi. *New York Tribüne* ile ilişkisi, en sonunda Nisan 1862'de kesildi. Gazetedeki yerin Amerikan olayları için gerektiği, bu yüzden de muhabirliğinin sona ermesi gerektiği söylendi. Marx'ın tek gelir kaynağı kurumuştur. Ermen ve Engels firmasındaki pozisyonu iyileşen Engels'in gönderdiği paralar Marx ailesini daha kötüsünden korudu.

Bir kez daha yedeği olan ve olmayan her şey, çocukların ayakkabıları ve kıyafetleri de içinde olmak üzere rehin verildi. 1861 baharında annesinin arazisi için 160 sterlin veren amcası Lion Philips'i görmek için Hollanda'ya gitti.⁽⁵⁸⁾

Paranın çoğu eski borçları ödemeye harcandı, Kasım'da Marx bir kez daha Engels'e yazıp kansının son derece ciddi bir buhran içinde olduğunu ve eğer bu mücadele biraz daha sürerse bir felaketin yaşanacağını söyledi. Şubat 1862'de "Ne olursa olsun, bunun gibi iğrenç bir hayatı yaşamaya değmez" diye yazdı.⁽⁵⁹⁾ O yaz, bir kez daha annesini kendilerine yardım etmesi için ikna etmeye çalıştı, fakat ona bir kuruş bile vermeyecekti. O sıralarda Engels'e şöyle yazmıştı: "Karım çocuklarla mezarında olmayı diliyor. Maruz kaldığımız aşağılamalar, acılar ve korkular gerçekten anlatılamaz olduğundan onu suçlayamıyorum".⁽⁶⁰⁾

Marx ne olursa amacına ulaşmaya kararlıydı. 1859'da bir dostuna burjuva toplumunun kendisini "para kazanan bir makineye" çevirmesine izin vermeyeceğini yazmıştı, şimdi para kazanan bir makine olmayı isteyecek kadar sıkıntının doruklarına ulaşmıştı. 1862'de demiryollarında bir işe başvurdu, fakat kötü el yazısından dolayı reddedildi. En büyük çocuk Jenny anne babasından habersiz sadece özel bir eğilimi olduğundan değil, biraz para kazanabilmek için de sahneye çıkmak istedi. Marx iki büyük kızına mürebbiyelik işi bulup evi dağıtmayı, karısı ve en küçük çocuğuyla Londra'nın en fakir yerinde bir oda kiralamayı düşündü. Engels ona bir beş sterlin sonra bir tane, sonra bir tane daha gönderdi. Marx onu "sıkıntıya soktukları" için özür dilediğinde Engels neredeyse kendine hâkim olmayacak, ağlayacaktı.

Ocak 1863'te dostlukları maruz kaldığı ilk ve tek zorluktan sağ çıktı. Engels eşini kaybetti. Marx'a yazdığı kısa bir notta, "kendimi nasıl hissettiğimi sana anlatamam" diye yazıyordu. "Zavallı kız beni bütün kalbiyle seviyordu"⁽⁶¹⁾ Marx cevabında şöyle yazdı: "Mary'nin ölüm haberi beni hem şaşırttı hem de dehşete düşürdü. Son derece iyi ve zekiymi, sana da çok bağlıydı". Sonra derhal kendi umutsuz para bulma çabalarından bahsetmeye başladı. Mektubu şöyle bitiyordu:

"Böyle bir anda tüm bu dehşet ve korku buhranlarını teker teker ayrıntılarıyla sana anlatmam tiksindirici şe-

kilde egoistçe bir davranış. Fakat bu benzeriyle tedavi edilen bir hastalık, bir kötülük diğerini iptal ediyor. Şimdi kudret ve sabrımın sonundayken ne yapmalıyım? Bütün Londra'da, özgürce konuşabileceğim bir tek insan yok. Evde de diğer tarafın fevranlarını dengelemek için sessiz stoği oynuyorum. Bu koşullar altında çalışmak tamamen imkânsız. Mary'nin yerine hayatını yaşamış ve vücudu sakatlıklara dolu annem ölemez miydi? Bazı koşulların içinde, biz "uygar" insanlar ne garip fikirlere sahip oluyoruz görüyorsun."⁽⁶²⁾

Engels çok incinmişti. Kendini derinden etkileyen bu olayda bütün arkadaşlarının umduğundan fazla anlayış gösterdiğini yazıp şöyle dedi:

"Bu sana soğuk düşünce yolunun üstünlüğünü gösterebileceğin uygun bir an gibi gözükte. Öyle olsun!"⁽⁶³⁾

Marx cevap yazmadan önce biraz zaman geçmesini bekledi. Sonra "O mektubu yazmakla hata ettim ve gönderir göndermez pişman oldum" diye yazdı:

Kalpsizlikle yazmadım o satırları. Sabah erkenden elime geçen mektubunun beni en yakınım ve en sevdiğimin ölümü kadar etkilediğini karım ve çocuklarım doğrulayacaklardır. Aynı akşam sana yazdığım da en umutsuz koşulların stresi altındaydım. Ev sahibi simsarları göndermiş, kasap haber yollamıştı, evde ne kömür ne de yiyecek vardı ve küçük Jenny hasta, yataktaydı. Böyle durumlardan bildiğim tek kurtulma yolu genellikle konuşmaktır, kinizm."⁽⁶⁴⁾

Engels dürüstlüğünden ötürü dostuna teşekkür etti. "İlk mektubunun üzerimdeki izlenimini anlayabilirsin. Bütün bir hafta kafamdan atamadım. Unutamadım. Boş ver, son mektubun onu unutturdu. Mary'le birlikte en eski ve en iyi dostumu da kaybetmediğime memnunum" diye yazdı.⁽⁶⁵⁾

Yıl boyunca Engels, pamuk krizinin işini ne kadar kötü duruma soktuğu düşünüldüğünde oldukça fazla bir miktar sayılacak 350 sterlini Marx'a verdi. Annesi Kasım sonunda öldü. Mirası pek fazla değildi ama en azından sıkıntılarını hafifletti. Mayıs 1864'te sadık Wilhelm Wolff Manchester'da öldü ve Marx'a 800 sterlin bıraktı. Eylül'den itibaren şirketlerinin ortakları arasına katılan Engels de daha büyük pa-

rasal yardım sağlayabildi. 1864'ten itibaren parasal durumu katlanılabilir hale geldi. Ufak derlere endişelenmekten kurtulması kendini işine adanmasını sağladı. Asıl rahatlığa ise 1869'da Engels pamuk fabrikasındaki hissesini satıp çok olmasa da belirli bir yıllık bağladığında ulaştı.⁽⁶⁶⁾

Kapital Marx'ın bazen açlıktan ölecek duruma geldiği hastalık ve yoksulluk yıllarında doğdu. Onu, endişelerle bağlanmış, çocuklarının sıkıntısına üzülürken ve bir sonraki günün düşüncesiyle acı çekerken yazdı. Fakat hiçbir şey tamamen onu etkileyemedi. Aşırı çalışkanlığını bilen Engels eserini tamamlaması için onu teşvik ediyor fakat o kısaltma ve eklemeler yaparak, konu hakkındaki son yazılara göre eserini güncelleştirmeyi sürdürüyordu. Engels'e "Bütününü önümde görmeden parçalarını gönderemiyorum" diye yazdı "ne gibi eksiklikleri olursa olsun yazılarımın bir özelliği var: Artistik bir bütün oluşturuyorlar. Kanımca buna sadece bütününü gözlerimin önünde görmeden hiçbir şeyin yayınlanmasına asla izin vermeyerek ulaşıyorum".⁽⁶⁷⁾

İlk cildin kopyası Mayıs 1867'de tamamlandı. Becker'e yazdığı gibi en sonunda "Burjuvanın kafasına atmaya başarmıştı".⁽⁶⁸⁾ Son düzeltmeleri 16 Ağustos'ta yaptı. Sabah ikide Engels'e şöyle yazdı: "İşte bu cilt de bitti. Bunu mümkün kıldığın için sana teşekkürler. Benim için yaptığın fedakârlıklar olmadan bu korkunç eserin üç cildini sürdürmek imkânsız olurdu. Seni teşekkürle kucaklıyorum. Seni selamlıyorum benim sevgili sadık dostum!"⁽⁶⁹⁾

Kapital'in bin kopyası Eylül başında Hamburg'da çıktı.⁽⁷⁰⁾

1867'de Siegfried Meyer'e şunları yazdı:

Benim hakkımda çok kötü şeyler düşünüyor olmalısın. Sana o acılı dönemde gelen mektuplarının bana sadece büyük bir zevk değil, ayrıca gerçek bir rahatlık da verdiğini söylediğimde hakkımda daha da kötü düşüneceksin. Niye sana cevap vermedim? Çünkü sürekli mezarın ucundaydım. Bu yüzden çalışmak için her anı kullanmak, sağlığımı, mutluluğumu ve ailemi uğruna feda ettiğim kitabımı bitirmek zorundaydım. Sanırım bu açıklama yeterli olacaktır. Sözde "pratik" insanlara ve onların erdemine

gölüyorum. Eğer insan bir öküz olmak isterse kolaylıkla insanların acılarına sırt çevirip kendisine bakabilir. Fakat kitabımı en azından el yazmasını bitirmeden ölseydim kendimi gerçekten beceriksiz hissederdim.⁽⁷¹⁾

Paul Lafargue Marx'ın en sevdiği ilkesinin "insanlık için çalışmak" olduğunu söylüyordu. Yaşananlara ve bu yazdıklarına bakılırsa hiç de haksız değildi. Komünist Birliği'nin kapatılmasından Enternasyonel'in kurulmasına kadar geçen yılları, yani 1852 -1864 arasını, vücudunu ve ruhunu bir arada tutabilmek amacıyla para kazanabilmek için yazdığı makalelerle, yoksulluğa katlanarak geçirmiş, ama her şeye rağmen hayatının eserini ortaya çıkarmıştı.

Marx, Çartist ve Urquhartlilerle nadir ilişkisi dışında kendini politik faaliyetlerden tamamen uzak tuttu. İlgilendiği genellikle dış politika, savaş, Hindistan isyanı, Çin'deki İngiliz-Fransız seferberliği, ticaret krizi, Fransa'nın iç durumu, Amerika'daki kölelik karşıtı hareketti.⁽⁷²⁾ Makalelerinde ve Engels ile yazışmalarında Almanya'dan çok az bahsediliyordu. Marx elbette ki Almanya'daki gelişmeleri göz ardı etmiyordu, ama tesadüflere bağlı olarak izliyordu. Alman işçi hareketini diriltmek onun işi değildi. Hareket onsuz, Ferdinand Lassalle sayesinde de ona rağmen gerçekleşmişti.

Lassalle 1825'te Breslau'da doğmuştu. Yahudi bir iş adamının oğluydu. Berlin'de Hegelci felsefe üzerinde çalışmış, hayatı boyunca bu felsefenin idealist şekline bağlı kalmıştı. 1840'ların ortasından sonra politik durumu demokratik radikalizmin aşırı sol kanadıydı. 1848'deki özgür birkaç haftada Marx'la tanıştı ve komünist oldu. Ağustos ortasına kadar hapisteydi, Kral'a karşı silahlanmayı teşvik etmekten Ekim sonunda tekrar tutuklandı. Hapisten çıktığında *Neue Rheinische Zeitung* son günlerini yaşıyordu. Marx ve Lassalle 1861 baharına kadar bir daha görüşmedi.⁽⁷³⁾

Bu arada birbirleriyle yazıştılar. Lassalle her iki yazarı arasında daha çalışkan olandı. Edebi işleri hakkında Marx'ı bilgilendiriyor, -gösterişli bir felsefi kitapla bir oyun yazmıştı- politik sorunlar hakkında ona danışıyor ve isteyeerek Marx'a yardım önerip, para gönderiyordu. *Eleştiri* onun

arabuluculuğuyla yayınlanabilmişti. Almanya'da Marx'a sadık kalan tek kişi oydu. Marx, ilk baştan beri tüketici hırsı ve sınırsız kibri nedeniyle bu genç adamdan nefret etse de enerji ve yeteneklerine güveniyordu. Lassalle'in yazılarından geriye Eylül 1845 tarihli mektuptan başka hiçbir şey kalmasa bile, onu Marx'tan ayıran sebebi açıklamak için yeterliydi. Lassalle yirmi yaşında şunları yazmıştı:

İnsan doğası üzerinde gücüm olduğundan onu esirgemedim kullanacağım... Ben fikirlerin hizmetkârı ve efendisi, tanrının papazıyım ki o tanrı da benim. Bir oyuncu, bir plastik artist olacağım. Tüm varlığım isteğimin huzurunda, ona verdiğim anlamın ifadesinde. Sesimin canlı tonu ve gözümde parlayan ışık, yüzümdeki her çizgi onlara çizdiklerimi yansıtmalı.⁽⁷⁴⁾

Lassalle Marx'ın bütün kalbiyle nefret ettiği yapmacık tavırlara bayılırdı. Marx tam zıttını yaparken o safça kişilikleri göz ardı ederdi, amaçlarına ulaşmak için seçtiği yollarda da son derece dikkatsizdi. Marx, 1861 ve 1862'deki kişisel ilişkilerinden sonra, mektuplarından da onun karakterinin olumsuz yönlerini anlamış da olsa Lassalle'i bir ön safha politikacısı ve tahrikçi olarak görüyordu. 1861 baharında Berlin'de Lassalle'i ziyaret etti. İmparator Wilhelm I'in varisi Prusya Prensi Regent sürgünlerin bazı koşullarla geri dönmesine izin veren bir genel af çıkarttı. Artık Londra'da daha fazla tutunamayacağına inanan Marx Almanya'ya dönmeyi düşünüyordu. Lassalle kendisiyle bir gazete çıkarmasını önerdi. Marx Engels'e Lassalle'in bir yönetici olarak sıkı bir denetim altında çok yararlı ama aksi durumda çok zararlı olabileceğini söyledi.⁽⁷⁵⁾ Fakat hem plan hem de Marx'ın Prusya'da kalmasını garantiye alacak tekrar Prusya vatandaşı olma girişimi sonuçsuz kaldı. Polis onun görüşlerinden hâlâ şüpheleniyordu.

Almanya'da ekonomik krizin geçmesinden sonra bir refah dönemi geldi. Politik alandaki sonucu da liberalizmin dirilmesi oldu. Meclis'deki ilerici parti hükümete sertçe karşı çıkıyordu, "dördüncü sınıfı" kazanmaya çalışıyordu (burjuva devriminin taktik kaynakları çok sınırlıydı ve sürekli kendilerini tekrar ediyorlardı). Her tarafta demokratik

aydınlar tarafından kurulan işçi eğitim birlikleri açıldı. İşçi hareketi canlanmıştı. 1862 yazında Lassalle Londra'ya gitti, Marx'a ikisinin bir olup yeni hareketin başına geçmelerini önerdi.

Marx, hem kişisel hem politik nedenlerden ötürü bunu reddetti. Ekonomi üzerine yazdığı eserine ara veremezdi. Lassalle'e olan kişisel hoşnutsuzluğu korkunç bir nefrete dönüşmüştü. "Lassalle artık sadece en büyük ilim adamı, en engin düşünür, araştırmacıların en zekisi vs. değil, ayrıca sonsuz konuşması, yapmacık yüksek sesi, çirkin gösterişli hareketleri ve hepsinin üstünde de öğretici tonuyla bir Don Juan ve bir devrimci Kardinal Richelilu olarak tanınıyor".⁽⁷⁶⁾ Marx bunları Engels'e yazdığında Lassalle hâlâ Londra'daydı, bunlar da Marx'ın en ılımlı sözleriydi. Lassalle'in yeni işçi partisi için önerdiği politik ve teorik-ekonomik temeller Marx için kabul edilemezdi. Lassalle'in partisi işe devletten işçilerin kooperatif örgütler kurabilmesi için işçilere sermaye sağlaması isteğiyle başlatılacaktı.⁽⁷⁷⁾ Lassalle bu örgütler için para bulunsa bile, en iyi ihtimalle bunların sadece kapitalist ekonomi içinde kuşatılmış birer bölgeden ileri gidemeyeceğini çok iyi biliyordu. Kooperatif hareket üzerinde yoğunlaşmak henüz başlamış olan alt tabaka savaşının başlangıcının zayıflatılması anlamına geliyordu. Marx "cebinde kitlelerin her türlü derdine deva bir ilaç olduğuna inanan herkes gibi" Lassalle'in de "kışkırtmalarına dini bir mezhep karakteri vereceğini"⁽⁷⁸⁾ önceden görmüştü. Lassalle devlet yardımı isteğinin yanında programına Çartistlerin evrensel oy kullanma isteğini de koydu. Marx daha sonra, "Almanya ve İngiltere'deki koşulların tamamen farklı olduğu gerçeğini gözardı etti" diye yazdı "Aşağılık imparatorun evrensel oy kullanma hakkı konusundaki derslerini gözardı etti".⁽⁷⁹⁾ Lassalle Londra'da işçi hareketini yönlendirmekte kullanacağı kurnaz taktiklerinden pek bahsetmedi, Almanya'ya gider gitmez de bunları uygulamaya başladı.

Lassalle propagandasını 1862'den 1864 yazı sonundaki erken ölümüne kadar sözlü ve yazılı olarak yürüttü. Ko-

nuşmaları zekiceydi, kitapları da muhteşem bir şekilde yazılmıştı. Aslında gerçekten de bir Alman İşçi Partisi yarattı. Alman işçileri Genel Birliği Mayıs 1863'te kuruldu. Fakat daha kuruluş gerçekleşmeden Bismark ile müzakerelere başlamıştı.

Meclisteki Prusya Başbakanı ile çoğunluk arasındaki çekişme gün geçtikçe belirginleşiyordu. Onlara zarar verebilecek herhangi bir şey ya da Lassalle gibi sosyalist ve Yahudi bir kışkırtıcı bile Bismark tarafından hoş karşılanıyordu. Politik bakımdan uyanık olan işçilerin çoğu ilericileri destekliyordu. Lassalle'in ilk görevi mecburen onları burjuvadan ayırmaktı. Bunun sonucunda liberal muhalefetin geçici olarak zayıflayacağı gerçeği çok önemli değildi. Çünkü bir kere işçi partisi kurulduğunda sadece liberal burjuvayla değil ayrıca kararlı asker zihniyetli kraliyetçilerle de savaşmak zorunda kalacaktı. Bismark bunun farkındaydı. Lassalle ile anlaşma yaparken satranç tahtasında kendinden daha güçlü taşların yanında sadece bir piyonmuş gibi davrandı. Bismark kendi sınıfını aldatmadı, fakat Lassalle işçi hareketine neredeyse ihanet etti. Marx Lassalle'in Bismark'la ne kadar ileri gittiğini o yaşadığı sürece, hatta ölümünden sonra bile öğrenemedi. Prusya Başbakanı'nın odasındaki eski bir dolap 1927'de açılana kadar gerçek asla gün ışığına çıkmadı. Bu dolapta Bismark ve Lassalle arasındaki mektuplar gizliydi.⁽⁸⁰⁾ İşçi Birliği öyle düzenlenmişti ki lideri, tabii ki Lassalle'in ta kendisi, onu bir diktatör gibi yönetiyordu. Birliği kendi "krallığı" olarak adlandırmakta haklıydı. Bismark'a işçilerin kendi menfaatleri için çalıştığı sürece kendilerini bir diktatörlüğün eline ne kadar isteklice bıraktıklarını ve Kralı bile sosyalist bir diktatör olarak şereflendirmeye ne kadar hazır olduklarını gösterdi. Lassalle Realpolitik'e inanıyordu, yani Marx'ın sözleriyle, sadece "hemen burnunun önündekileri gerçek olarak kabul ediyordu". Bu durumda burnunun dibindeki hükümeti de bağımsız işçi partisi hakkında ilericilerle yaptığı kavgada iyi niyetliydi. İşçiler bağımsızlıklarını kazanmaya bu kavgayı tepki partisine bırakarak başlamalıydı. Lassalle Alman İş-

çileri Genel Birliği'ni burjuvaya karşı küçük bir feodal tepki kuvvetine dönüştürme noktasına gelmişti. Devlet yardımı sloganı bile acilen Bismark'ın dostluğunu kazanmasını gerektiriyordu, işçilere de kooperatif örgütlerin derhal kurulmasının sadece devlet yardımına bağlı olduğunu söylemişti. Var olan devlet Prusya krallığıydı, alt tabaka savaşını tek bir küçük amaçla sınırlayan Lassalle Prusya yöneticileriyle uzlaşmak zorundaydı. Çünkü ileride yardım edecek olan gelecekteki uzak ve karanlık bir güç değil, onlardı.

Lassalle Bismark'ı devre dışı bırakabileceğini inanıyordu; fakat aslında Bismark onu devre dışı bıraktı. Lassalle Bismark'ın yardımını istedi -tabii sadece geçici olarak-, çünkü gerektiği sürece ilericilere karşı onun yardımına ihtiyacı vardı, gerek kalmadığında ise kendini güçlü patronundan kurtaracaktı. Fakat bu garip ittifak giderek kendisinin Bismark'ın aleti olmasıyla sonuçlandı. Marx'ın Lassalle'in bütünüyle yoldan çıkmasından haberdar olması imkânsızdı, yine de onun tahriklerini şüpheyile izledi. Hareketin ölümcül eğilimlerine karşı çıkmak zorunda kalacağı açıklık kazanıyordu. 1862'de Lassalle ile kişisel bağlarını koparttı. Lassalle bir satır bile selamlama olmadan kitaplarını Marx'a göndermeyi sürdürdü. İçlerinde Komünist Manifesto ve diğer eserlerinden beceriksiz çalıntılardan başka bir şey bulamayanı Marx asla cevap yazmadı.⁽⁸¹⁾

Tüm eksikliklerine ve hatalarına, uzlaşmalarına ve manevralarına, temelde işçi hareketine ters olan diktatörce tutumuna, ekonomik görüşünün darlığına rağmen Lassalle Almanya'daki işçi hareketini dirilttiği için ölümsüzlüğü hak ediyordu.⁸² İnancı bir mezhepteki gibi kaldı. Alman işçileri biraz tereddütten sonra Lassalle'in kendilerine gösterdiğinden farklı bir yol izledi. 30 Ağustos 1864'te politik olmayan bir düelloda öldürüldü. Dört hafta sonra Londra'da Uluslararası Emekçiler Birliği kuruldu.

ULUSLARARASI EMEKÇİLER BİRLİĞİ⁽¹⁾

Marx uzun sürgün yıllarında kendini bir politik organizasyona bağlanmaktan öylesine alıkoymuştu ki 1864 son baharında ismi yeni bir uluslararası işçi organizasyonunun kurucuları listesinde gözük­­tüğünde dostlarına ve sempatizanlarına bir açıklama yapmak zorunda kaldı. 29 Kasım 1864'te eski dostu Weydemeyer'e bunu "önemli şeyler yapmanın mümkün olduğu bir iş olduğu için"⁽²⁾ kabul ettiğini yazdı. Organizasyonun kurulması kararı aktif kitle oluşumlarının liderleri tarafından alınmıştı. Bu, onu kendinden öncekilerden ayıran unsur, Marx'ın kendini geri çekmesini ortadan kaldıran faktördü. Marx olumsuz yönleri de oldukça açık bir şekilde görebiliyordu, organizasyonun heterojen doğasını ve ardındakilerin çoğunun açık olmayan ve değişken politik görüşlerinin farkındaydı. Yine de birliğe katıldı. 4 Kasım'da "Bu sefer hem Paris hem de Londra tarafındaki gerçek 'güçlerin' iş başında olduğunu biliyordum" diye Engels'e açıklamada bulunuyordu "aksi takdirde bu tür davetleri geri çevirme konusundaki kuralımdan ayrılmam mümkün olmazdı".⁽³⁾ Engels Marx'ın hem kararını hem de sebeplerini onayladı. "Gerçek koşullarla" yönlendirmenin gerekli olduğunu söyledi, gerçek bir hareketin aktif liderleriyle ilişkiyi kabul etmek onların göreviydi. "En azından sınıflarını yansıtan insanlarla bir kez daha ilişkiye girmek, iyi bir şey. Sonuçta, bu asıl istediğimiz" diye yazdı.⁽⁴⁾

Ashında ana neden buydu. Yakın gelecek, yeni organizasyonun Marx'a nasıl büyük bir dünya açtığını gösterdi. Kısa sürede ünlü olan bu yeni organizasyon, bugün Birinci Enternasyonal olarak bilinen "Uluslararası Emekçiler Birliği"ydi. Birliğin kurulmasıyla Marx'ın hayatında ve işçi hareketinin tarihinde yeni bir çağ başladı. "Sürgündeki uykusuz gece" sona ermiş, onunla beraber aktif, pratik hayattan uzaklık ve yalnızlık da son bulmuştu. Marx, hayatında ikinci kez işçi sınıfının politik mücadelesinin düzenleyicisiydi.

1860'ların başında daha önce de belirtildiği gibi işçi hareketi sadece Almanya'da değil, Uluslararası Emekçiler Birliği'nin oluşmasında başrol oynayan İngiltere ve Fransa'da da yükseldi. On yıllık bir duygusuzluk ve felçten sonra işçiler bir kez daha darbe için silahlarını ellerine alıyor, yeniden örgütlenme eğilimi gösteriyordu. Fransa'daki işçilerin değişik bir geleneği vardı. İngiltere'deki işçilerden farklı koşullar altında savaşıyorlardı ve prensipleriyle pratikte yaptıkları da farklıydı. Fakat iki ülkenin işçileri de, Manş Denizi'nin her iki tarafında kendi bağımsız organizasyonları olmadan aciz kaldıklarının farkındaydı. Teorik yeterlilikleri eksik olsa bile deneyim en sonunda onları mecbur bırakıyordu.

Kısa sürede Fransız ve İngilizler bir araya gelmelerinin gerekli olduğunu gördü. Bunun için iki önemli sebep vardı, İngiltere'de darbe hareketi, darbeyi işverenlerin önlemeye çalıştığı diğer ülke işçileriyle gönülden bir kaynaşma gerektiriyordu. Ayrıca Fransız ve İngiliz işçilerini ilgilendiren bir dizi uluslararası sorun ortaya çıkmıştı.

İngiliz ve Fransız işçileri arasındaki ilk ilişkiler 1862'de kuruldu. Büyük dünya sergisi o sene Londra'da yapıldı. Sergi bir Fransız işçi delegesi tarafından ziyaret edildi, fikir ise kendilerine has bir "Sezarcı Sosyalizme" sahip olan ve işçilerle imparatoru barıştırmayı amaçlayan Bonapartçı çevrelerden çıkmıştı. Yolculuk için para bulmaları ve fabrikalarda kendi organizasyonlarını oluşturmak için delegelerini seçmelerine izin verilmesini sağlayan impara-

torun kuzeni Prens Napolyon'dan destek almışlardı. Böyle bir "kanuni fırsat" elbetteki sömürülmeliydi. Seçim kampanyasına katılan ve delege olarak seçilenlerin arasında Fransa'da bağımsız işçi hareketleri başlatanlar da vardı. Delegelerin çoğu kaçınılmaz olarak Bonapartçıydı. Çoğu aktif İngiliz İşçi Birliği delegeleri ise Fransız delegelerini karşılamak için oluşturan Londra komitesinde temsil edilmedi. Londra komitesi, oluşumunu Parlamento'nun ılımlı liberal üyelerine olduğu kadar kooperatif hareketin ılımlı insanlarına da borçluydu. Bu kişiler işçi hareketinin aşırı sağ kanadını temsil ediyordu. 5 Ağustos 1862'de yaptıkları karşılama konuşmasında da tamamıyla uyuşan sınıf barışı prensibine dayanıyorlardı. İngiliz konuşmacılar ise şunu ifade ettiler:

"Şu anda bizi çevreleyen zorlukları düzeltmek için tek yol işverenlerimizle aramızda anlayış olmasıdır".⁽⁵⁾

Toplantı tatlı dilli konuşmaları, sevgisi, dostluğu ve kardeşçe öpüşmeleriyle gerçekten de sakin geçmişti. Harmoni festivali olmasına rağmen onunla birlikte "Kızıl Enternasyonal"ın tarihi de başlıyordu. Güzel merasimlerin dışında bağımsız Fransız delegeler genç İngiliz ticaret birliği liderleriyle tanıştı, meyveleri gelecek yıl kendilerini gösterecek İngiliz-Fransız işçi ittifakının ilk tohumlarını atıldı.

Polonya'ya olan eski sempati ve Rus mutlakıyetine olan eski nefret İngiltere ve Fransa'da hâlâ yaşıyordu. Her ikisi de 1863'teki Polonya ayaklanmasıyla tazelendi. İki ülkenin işçileri Polonya adına ayaklanmaya katılmasını istedi. Napolyon'a gönderilen dilekçelerde yüzlerce kişinin imzası vardı. İngiltere'deki dev bir işçi mitinginden sonra Başbakan'a bir heyet gönderildi. Fransız imparatoru işçileri huzuruna kabul etmedi, Prens Napolyon ise Fransa'nın bu işe yarın değil hemen katılmak istediğini fakat hareketlerinin İngilizlerin sabotajıyla engellendiğini söyledi. İngiliz tarafından Palmerston ise Polonya adına bu işe girmeyi çok istediğini ancak Fransa kenarda kalmakta ısrar ettiği için bunun imkânsız olduğunu söylüyordu. Sonra Polonya yanlısı birleşik İngiliz - Fransız gösterisi yapılması planı

ortaya çıktı. Gösteri 22 Temmuz 1863'te Londra'da yapıldı. Paris'ten sadece bağımsız işçi hareketi taraftarlarından oluşan özel bir delegasyon geldi. Gösteri o güne kadar Polonya ayaklanması yıkılma sınırına geldiği için amacına ulaşmasa da Fransız delegeler İngiltere'den ayrılmadan önce tarihi önemi olan bir karar aldı. Fransız ve İngiliz işçilerin temsilcileri prensipte uluslararası bir işçi birliğinin kurulması ve açılış toplantısıyla ilgili hazırlıkları yürütmek üzere bir komitenin seçilmesi konusunda fikir birliğine vardı. Ön hazırlıklar bir yıldan fazla bir zaman aldı, gelecekteki birliğin görevleri hakkında "söylevler" karşılıklı değiştirildi, bildiriler tasarlandı, en sonunda da açılış toplantısı 28 Eylül 1864'te St Martin's Hall, Long Acre'da yapıldı.

Marx ön hazırlık işinde rol almadı. 22 Temmuz'daki toplantıyı gazetelerden okudu, Polonya ayaklanmasını tutkulu bir ilgiyle izledi, İngiliz diplomasisinin tavrına sinirlendi, Polonya sorunu hakkında küçük bir kitap yazmayı düşündü.⁽⁶⁾ İngiliz-Fransız işçi gösterisi gözünden kaçmış olamazdı ama toplantıyı düzenleyenlerle doğrudan bir ilişkisi yoktu, sessizce sürdürülen hazırlık çalışmaları hakkında da hiçbir şey bilmiyordu. Düzenleyenlerin planlarından açılış toplantısına bir hafta kala haberi oldu. Fransız işçileriyle İngiliz Ticaret Birliği'ndekiler arasındaki ilişkiyi genç bir Fransız sürgünü, Le Lubez kuruyordu. Le Lubez hareketin ardında kimlerin olduğunu ve niyetlerinin ne olduğunu Marx'a anlattı, Alman işçilerinin temsilcisi sıfatıyla toplantıya davet etti. Marx bunun ciddi bir girişim olduğunu fark edip daveti geri çevirmedi. Komünist Birliği'nin eski bir üyesi olan dostu Eccarius'u Almanların konuşmacısı olarak önerdi, kendisi de "platformda sessiz bir figür olarak" yardım etti.

Toplantı çok başarılıydı. Büyük salon tıklım tıklım doluydu. Fransız, İngiliz, İtalyan ve İrlandalılar konuşmalar yaptı. Uluslararası Emekçiler Birliği'nin kurulması, merkezinin Londra'da olması ve programı ile kurallarını tasarlamak üzere bir komitenin seçilmesi konularında uzlaşmaya varıldı. Marx da komitenin üyeliğine seçildi.

Komite fazlasıyla büyüktü. Yirmi yedisi İngiliz, çoğu ticaret birliği lideri elli beş üyesi vardı. Geri kalanlardan

Fransız ve Almanların dokuzar, İtalyan, İsviçre ve Polonyalıların ikiye temsilcisi vardı. İngiliz olmayan üyelerin çoğu göçmendi. Politik olarak heterojen bir komiteydi, Çartistleri, Owencuları, Blankistleri, Proudhon taraftarlarını, Polonyalı demokratları ve Mazzini yanlılarını içeriyordu.

Bu koşullar altında birliğin temel amaçları, programı ve kuralları konusunda anlaşmaya varmak çok kolay olmadı.⁷⁾ Marx ilk birkaç hafta kısmen hasta olduğundan kısmen de davetiyeler kendisine ulaşmadığı için toplantılara katılamadı. Bu zaman zarfında komite eski bir Owencu olan John Weston'dan bir taslak programı hazırlamasını istedi, Jeston da kendini bu işe adayıp her cümle üzerinde haftalar harcadı. Birliğin kurallarının temelini oluşturması planlanan İtalyan İşçi Birliğinin kurallarının tercümesi görevi Mazzini'nin sekreteri Binbaşı Wollfa verildi. Her ikisi de yaptıkları çalışmayı komitenin önüne serdiğinde ürettiklerinin yetersizliği en az titiz olanlarca bile görülebiliyordu. Marx'ın ve diğerlerinin görüşüne göre Weston'un ifadesi "aşın derecede kafa karıştırıcı ve son derece gereksiz sözlerle doluydu". Önerdiği kurallar ise imkânsızdı. Mazzini ise sınıf çatışmasını tanımıyor, modern endüstriyel toplumun problemlerinin 1830'ların tarzında duygusal sözlerle çözümlenebileceğine inanıyordu. Nesillerdir İtalya'daki ulusal bağımsızlık hareketine liderlik eden eski Karbonari, ulusal problemleri her şeyden üstün tuttu. Karbonari metodu dışında hiçbir örgütlenme metodu düşünemiyordu. Onu destekleyen İtalyan işçi organizasyonları sadece ulusal mücadeleye yardım için kurulmuş hayır örgütleriydi. Diğer eksikliklerinin dışında, İtalyan taslağı Marx'ın sözleriyle "oldukça imkânsız bir şeyi (elbette ki geri planda Mazzini'nin olduğu) bir tür Avrupalı işçi sınıfı merkezi hükümetini amaçladığından" geri çevrildi. Komite her iki taslağı da gözden geçirmesi için Le Lubez'e verdi. Sonuç eskisinden de kötü oldu. Le Lubez metnini Marx'ın ilk kez katıldığı, 18 Ekim'deki bir komite toplantısında sundu. Engels'e yazdığı gibi Marx "Fransız sosyalizminin bulanık parçalarıyla kabuk bağlamış, her kelimesinde Mazzini'nin gizli olduğu prensiplerin bir bildirisiymiş gibi duran, iyi Le

Lubez'in korkunç kelimelerle, kötü yazılmış ve tamamen kötü düşünülmüş başlangıcını dinlerken gerçekten de şok" oldu. Marx "ılımlı" bir muhalefette bulundu, Le Lubez'in taslağının gözden geçirilmek üzere bir alt komiteye geçirilmesini kabul ettirdi.

Marx artık kendisi çalışmak zorundaydı. Kendisine has yöntemle alt komitenin görevlerini özetledi, "Mümkünse bu şeyin bir tek satırının bile ayakta kalmamasına" karar verildi. Alt komite ona yardım eli uzattı. Prensiplerin bildirisi yerine Marx "İşçi Sınıfına Hitap"⁽⁸⁾ yazdı. Taslakla tek ortak yanı "kurallar" başlığıydı. Olup biteni Engels'e şöyle yazıyordu: "Görüşlerimizi işçi hareketinin şu andaki durumu tarafından kabul edilebilir bir şekilde anlatmak çok zor. Hareketin eski konuşma cesaretini tekrar uyandırmak için zaman gerekiyor".

Alt komite Marx'ın önerilerini kabul etti ve sadece birkaç ahlaki cümle ekledi. Bunlar öyle yerleştirilmişti ki metne "hiçbir zarar veremezlerdi". "Giriş hitabı" genel komitenin toplantısında tam ittifakla ve büyük bir istekle kabul edildi. "Enternasyonal"ın bir anayasası vardı ve artık çalışmaya başlamıştı. Açılış hitabının ve kurallarının temel fikri şu cümlede ifade ediliyordu:

İşçi sınıfının bağımsızlığı sadece işçi sınıfının işidir.

Enternasyonel, işçi kitle örgütleri kurmak ve onları aynı faaliyetle birleştirmek amacını taşıyordu. Kuralların birinci maddesi şöyle diyordu:

Bu birlik çeşitli ülkelerde var olan, aynı amaca sahip işçi birlikleri arasında merkezi bir birlik ve beraber çalışma ortamını yaratmak için kurulmuştur. Çeşitli işçi organizasyonlarının ortak amacı, işçi sınıfının birleşmesi, yükselmesi ve tamamıyla özgürleştirilmesidir.

Enternasyonal ulusal bölümlerine herhangi bir mücadele yöntemini uygulama ya da kaçınma konusunda tam bir özgürlük tanıdı. Sadece örgüt üyelerinin mutlak bağımsızlığında ısrar ediyordu. Açılış hitabesi ayrıca İngiliz işçilerinin şu deneyimini de gösteriyordu: "Politik gücü ele geçirmek işçi sınıfının en büyük görevidir".

Açılış hitabesi ile kurallar Marx'ın ilerideki beş yıl içinde Enternasyonel'de yapacağı işlere tipik örneklerdi. Kitleleri eğitmenin kendi görevi olduğunu gördü, yavaş yavaş ve dikkatlice, fakat sıkıca ve kendinden emin bir şekilde kitleleri amaca doğru yönlendirdi. Yaptığı işin bütün zeminini, işçi sınıfının kitle hareketinin içgüdüsüne olan derin inançtan ibaretti. Devrim yıllarındaki acı tecrübe ile sürgünde yaşadıkları Marx'a her türlü aracı gruplardan, özellikle de sürgün organizasyonlarından ayrı durmasının gerekli olduğunu göstermişti. Ayrıca kendi ülkelerinde özgürce gelişebilen, sınıf hareketinin farkındaki büyük işçi organizasyonlarının, tereddüt etseler de en sonunda doğru yolu bulacaklarına inanıyordu.

Marx'ın söylediği gibi, 1840'lardaki eski aşırı sol kanat muhalifleri, Proudhon ve Lassalle aynı yanlış yapmıştı: Onlar "Ajitasyon için gerçek koşullarda, doğru temeli" aramaktansa "birtakım belirli kuramsal tarifleri talimat olarak vermek istiyorlardı".⁽⁹⁾ Marx ise temeli hayatın dayattığı hareketin şekillerinde aradı. Talimat vermekten kaçındı. Bu elbette ki olayları gidişine bırakmak anlamına gelmiyordu. Her hareketin kendi kendine su yüzüne çıkmasına yardım etmek, özelindeki ve bütünündeki bağları anlamak, özel amaçlarının sadece bütün sınıfın isteklerinin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacağını görmek, göstermek ve alt sınıfın bütününü bağımsızlaştırılması gerektiğini anlamak... Yaptığı buydu. Enternasyonaldeki taktiklerinin mükemmel örneği, açılış hitabında birlikte çalışan örgütlere olan tutumunda mevcuttu. Kooperatif hareket o zamanlar önemliydi ama etkisi her zaman bütününü işçi hareketinin yararına olmuyordu. Bağımsız kooperatif fikri sık sık sınıf çatışması fikrinin yerine kullanılıyordu. Kooperatif hareketin işçi sınıfını bağımsızlaştırabileceğine inananlar işçilerin korunması, ticaret birliği mücadelesi ve hatta kapitalist toplumunun düşüşünü bile lüzumsuz görüyordu. Marx kooperatif örgütlere açıkça saldırmadı. Böyle yapsaydı kooperatif ideale bağlı işçi guruplarını Enternasyonal'e ya-bancılaştırmış olacaktı, bunun yerine Kooperatif hareketin yansıttığı sosyal tecrübenin değeri-

nin abartılmaması gerektiğini söyledi. Kooperatifler, özellikle de kooperatif fabrikalar, modern bilimsel gelişmelerle yapılan büyük miktarda üretimin "eller" sınıfını görevlendiren kapitalist bir sınıfın varlığı olmadan da mümkün olduğunu göstermişti. Kooperatif örgütler işçi sınıfının politik ekonomisinin, mülk sahiplerinin politik ekonomisi karşısındaki zaferini temsil ediyordu. Fakat tecrübede şunu göstermişti ki prensiplerinin mükemmelliği ve pratikteki yararlılıklarına rağmen bu örgütler aşamayacakları sınırlamalarla karşı karşıyaydı. Çalışan kitleler, ulusal önlemlerle ilerletilmeliydi. Böylece kooperatif idealin savunucusu, işçi sınıfının politik gücü ele geçirmesini arzulamaktan uzağa düşüyordu.

Açılış hitabı ve Marx'ın Enternasyonal'deki faaliyetinin temel fikri, her ülkede değişen "gerçek koşullar" temeline göre davranan işçilerin bağımsız partiler yaratması, ülkelerinin sosyal ve politik hayatında rol almaları, böylelikle alt tabakanın politik gücü ele geçirmek için olgunlaşmasını sağlamaktı.

Marx Genel Konsey'in lideri oldu. Yapılacak iş çok fazlaydı. Enternasyonal'in kurulmasının ve zamanlamasının ne kadar isabetli olduğu son derece hızlı büyümesiyle daha da belirginleşiyordu. 23 Şubat 1865'te Kugelmann'a Enterna beklentilerin çok üstünde olduğunu yazdı.⁽¹⁰⁾ 4 Mart'ta Engels'e yazdığı bir mektupta⁽¹¹⁾ organizasyonun Fransa'da yirmi beş şehirde ilişkide olduğunu haber verdi. 15 Nisan'da St Martin's Hall'deki toplantıdan altı ay sonra da Belçika böhümü liderlerinden birine İngiltere'de on iki binden kişiden fazla üye olduğunu yazdı.⁽¹²⁾ Her taraftan Genel Konsey'e araştırmalar, öneriler, ricalar ve yeni bölümlerin açılmakta olduğuna dair haberler yağıyordu. Herhangi bir büyük örgütlenmede kaçınılmaz olan sorunlar birbiri ardına çıkıyordu. Marx, 1865 Mart'ının başında Engels'e şöyle yazdı:

"Fransızlar, özellikle de Paris işçileri, Londra Konseyi'ni dış işlerin düzenleyicisi bir işçi hükümeti olarak görüyorlar."⁽¹³⁾

Çoğu zaman Marx demek olan Genel Konsey **direktif** ve öğütler vermek, soruları yanıtlamak, politik ve **ekonomik** olaylara karşı sürekli tavır takınmak zorundaydı. 1865 Mart'ı ortasında Marx, Engels'e tüm işin başı olduğu için Enternasyonal'in bütün zamanını aldığından yakındı.⁽¹⁴⁾ Son zamanlarda ne kadar meşgul olduğuna dair bir örnek veriyordu. 28 Şubat'ta Paris'ten gelen Tolain ve Fribourg adındaki Fransızlarla bir toplantısı vardı. Gece on ikiye kadar süren toplantı 200 üyelik kartını imzalaması gereken akşam toplantısıyla aynı anda yapılmıştı. 1 Mart'ta bir Polonya toplantısı vardı. 4 Mart'ta Fransız sorunuyla uğraşan alt komite toplantısı saat bire, 6 Mart'ta başka bir toplantı daha sabahın birine, 7 Mart'taki Genel Konsey toplantısı da gece yarısına kadar sürmüştü. "Ee, sevgili dostum, bu adil mi" diye sordu Marx. "A desen B ile devam etmek zorunda kalıyorsun".⁽¹⁵⁾ Sık sık söylene de Genel Konsey'in bir tek toplantısını bile kaçırmadı. Kısa sürede Enternasyonal'in Marx'tan taleplerinin her ay artacağı açıklık kazandı. Bir sorun iki sorunu beraberinde getirdi. Bu kaçınılmazdı. Enternasyonal bir sisteme göre değil de hareketin iç mantığına "gerçek koşullara" göre geliyordu.

Organizasyon içindeki iç sorunlarda Marx baskı kurmak istemedi. Genel Konsey'in çeşitli gruplarla yapılan tüm tartışmalarda sıkı bir parti üstü tavır takınması konusunda ısrar etti. 1868'deki bir Alman tartışmasında "Başkanlarını kim olarak seçtikleri benim değil, onların bileceği şey" dedi.⁽¹⁶⁾ 1865 başında Proudhon'ın yanında yer alan Tolain ve Fribourg tarafından yönlendirilen bir grup işçi ile sosyalist ve cumhuriyetçi Lefort ve Le Lubez tarafından yönlendirilen bir başkası arasında ortaya çıkan sert tartışmalarda kavgayı yatıştırıp her iki tarafı da Enternasyonal'de tutabilmek için büyük çaba harcadı.⁽¹⁷⁾

"Program" kelimesiyle tek, somut, detaylı bir sistem kastediliyorsa Enternasyonal'in programı yoktu. Marx kuralları özellikle bütün sosyalist grupların katılımını sağlamak amacıyla çok geniş hazırlamıştı. 1870 baharında yapılan bir duyuru, tek tek bölümlerin programları hakkında

teorik görüş bildirirken Genel Konsey'in görevi olmadığını iddia etti. Konsey'in tek görevi programların kuralların ruhuna ve ifadesine aykırı olup olmadığını bilmektir.⁽¹⁸⁾ 1872'de bariz ayrılıklar üzerine yazdığı küçük kitabında Marx bir kez daha Enternasyonal'in hiçbir istisna gözetilmeksizin bütün sosyalist görüşlü organ ve kongrelerini kabul ettiğini vurguladı.⁽¹⁹⁾ Enternasyonal'de temsil edilen tüm politik görüşlere tolerans göstermesi eleştirel tavrını terk ettiği anlamına gelmiyordu. Mektupları, özellikle de Engels'e yazdıkları, uğraşmak zorunda olduğu karışmış zihniyetler hakkında sert hükümler içeriyordu. Enternasyonal'in kurulmasını izleyen ilk birkaç yıldaki hastalığı tavrını yumuşatmaya yaramadı, aslında bölümlerde yaşanan sıkıntılar da pek ufak tefek değildi. Önemli olan Marx'ın Proudhoncular ve geri kalanlarla ilgili dostlarına şikâyetle bulunması değil, yaklaşımındaki tutarlılık ve uygunluk ile yeni harekette çıkması doğal çatışmalara tolerans göstermedeki direnişiydi. Özel mektuplarında, savunduklarını küçümseyerek bertaraf ettiği, herhangi bir gurubun programıyla ilgili bazı iç meseleleri savunduğu gerçekten de çok nadirdi.

İşçi hareketinin içindeki çeşitli akımlara karşı toleranslı olmasının yanında Enternasyonal'i herhangi bir gurubun programına bağlamaya çabalayan ya da onun sınıf hareketi özelliğini yok etmeye uğraşan bütün girişimlerle azimle savaştı. İkinci sorun yüzünden ilk çatışma ortaya çıktı. Mazzini taraftarları Enternasyonal'in sınıf özelliğini vurgulayan kurallardaki belirli sayfaların ve açılış hitabesinin kaldırılmasını istedi. Genel Konsey şiddetli bir şekilde bunu reddetti. Mazzini taraftarları tarafından kurulan ve yönlendirilen Londra'daki İtalyan İşçi Birliği "babalarından" ayrıldı. Bu "Enternasyonalcilerin" Mazzini ile yaptıkları uzun çatışmanın ilk zaferiydi. Bunun bir yankısı Mazzini'nin yıllar sonra Marx hakkında yaptığı bir yargıda mevcuttu. Şöyle demişti;

"Bir Alman, nüfuz eden fakat çürüten bir zekaya sahip bir insan, karşısındakilere söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan, diğerlerinin etkisini kışkırtan, güçlü felsefi ve dini inançlardan yoksun biri olan Marx, korkarım, kalbinde sevgiden çok nefrete sahip".⁽²⁰⁾

Mazzini taraftarlarıyla olan savaş, Enternasyonal'in 1869'a kadar süren bütün ilk safhasını işgal eden, Proud-honcular ve Kolektivizm taraftarlarıyla yapılan çok daha fazla önemli savaş yanında sadece küçük bir prelüden başka bir şey değildi.

Enternasyonal'in ilk yıllarında ana desteği İngiliz ve Fransız işçi organizasyonlarından gelmişti. Her ikisinin de doğası ve politik bakış açısında temel farklılıklar vardı. İngiltere ekonomik bakımdan dünyanın en ileri ülkesiydi. Endüstri başka hiçbir yerde olmadığı kadar hızlı gelişmişti ve bu yüzden sınıf çatışmaları yaşanmış, işçi hareketi de oldukça yüksek bir düzeyde gerçekleşmişti, işçiler grev silahını kullanabilirlerdi. Tam Enternasyonal kurulduğu sırada bir biri ardına çıkan grev dalgaları tüm ülkeyi sarmıştı. 1860'ların başında hayır kurumlarından ticaret birlikleri doğmuş, sonra da savaşçı organizasyonlar ortaya çıkmıştı. Enternasyonal'in içindeki en önemli gurubu İngilizler oluşturuyordu. Resmi olarak Enternasyonal'le ilgili olan organizasyon sayısı çok değildi. Ticaret Birliği hareketinin en kararlılarından birisi olan Londra Ticaret Konseyi bile Enternasyonal'in katılım davetini kabul etmemişti. Fakat bazı ticari birlikler Enternasyonal'e katıldı ve üye listesine girdi. Baştan beri İngiliz ticari birlikleri lideri Genel Konsey'de önemli bir yere sahipti. Çabuk, pratik sonuçlarıyla ilgilendikleri için teorik sorunlar ve Enternasyonal'in nihai amaçlarına son derece ilgisizdiler. Marx'ın etkisiyle Enternasyonal'in büyük bir özen gösterdiği işçi sınıfı yasalalarının önemini çok iyi anlamışlardı, fakat bunun için yapılan mücadeleyi bağımsız bir parti olarak yürütmek-tense, seçim reformunda olduğu gibi, Parlamento'daki liberal ve radikal üyeler kanalıyla yürütmeyi seçtiler. Bunların arasında her zaman hareketin açık bir sınıf özelliği benimsememesi konusunda ısrar edenler vardı. Fakat alt tabakanın günlük mücadelesi söz konusu olduğunda genç İngiliz Ticaret Birliği liderlerinin bütün Kıta'daki işçi liderleriyle karşılaştırılmayacak kadar çok tecrübesi vardı. Enternasyonal'de onları ilgilendiren asıl şey, onu grev kazanmak için kullanma olasılığıydı. Enternasyonal'in dışarıdaki

ülkelerde etkisini, o sıralarda işverenlerin en sevdikleri kestirme yol olan yabancı grev kırıcıların getirilmesini önlemesi olarak görüyorlardı. Enternasyonal'in kurucularından Fribourg İngilizlerin Enternasyonal'i tamamen grevlerle destek sağlayacak bir organizasyon olarak gördüklerini söylemişti.⁽²¹⁾

Fransa endüstriyel bakımdan İngiltere'nin çok gerisindeydi. Fransa'da, özellikle Paris'te hayatı sanat, el yapımı ürünler ve lüks tüketim maddeleri belirliyordu. Bu yüzden devrimci hareketin liderlerinin çoğunun, küçük esnaf ya da tacirin, küçük işadamları ve köylünün çıkarlarını önemseyen Proudhon taraftarı olması son derece doğaldı. O zamanlar kendilerini "Karşılıkçılar" olarak tanımlayan Proudhon taraftarları ucuz kredi talep edip, esnafın beklediği önlemleri almaya, pazar ve kooperatif örgütleri sağlamaya söz veriyordu. Çoğuna üretim yollarının kolektivizmi saçma, adletsiz ve kötü geliyordu. Bu yüzden adım adım gelişimden yanaydılar, devrimci yöntemleri peşin olarak reddediyorlardı. Fribourg, kendi bakış açısına göre Enternasyonal'i "Alt tabakaya kanunen, ahlaki olarak, uzlaştırarak uygarlık güneşinde hak ettiği yeri kazanmasında yardımcı olan"⁽²²⁾ bir araç olarak görüyordu. İşçi sınıfı için olan kanun ve kural-lara çok az güveniyor, bazen kaçınılmaz olsa da grevleri son derece tehlikeli görüyorlardı. Mayıs 1871'deki kanlı haftada ölen Paris'teki Enternasyonal'in liderlerinden Varlin 1868'de Enternasyonal'in grevleri ekonomik bir silah olarak gördüğünü ilan etti.⁽²³⁾ Karşılıkçılar işçilerin durumunu araştıran, iş pazarında değişiklikler arayan ve bu problemleri teorik bir şekilde yok edecek bir Enternasyonel istiyordu.

Marx, Enternasyonal görevler, günlük mücadele taktikleri konularında Proudhonculardan çok, İngilizlere yakındı. 1866'da Kugelman'a yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Paris'teki beylerin kafalarını Proudhon'un boş laflarıyla doldurmuşlar. Bir şey bilmeden bilim hakkında konuşuyorlar. Devrimci hareketi aşağılıyor, sınıf çatışmasından çıkan, yani politik yollarla (mesela çalışma gününün resmi olarak kısaltılmasıyla) gerçekleştirilebilecek hareketi hor görüyorlar".⁽²⁴⁾

Proudhoncu ifade biçimine tüm nefretine rağmen Marx taktiklerine bağlı kaldı. Enternasyonal'in 1866'daki⁽²⁵⁾ ilk kongresi için gündemi tasarlariken genel teorik tartışmalara yol açabilecek her şeyden kaçınmak için büyük özen gösterdi, programı "İşçilerin birlikte yaptıkları harekete ve uyuma izin veren, sınıf organizasyonu ve sınıf mücadelesi ihtiyaçlarıyla direkt ilgili ve aynı zamanda işçileri kışkırtan bir şekilde"⁽²⁶⁾ kısıtladı. Grev sorunu o sıralarda başlıca bir sorundu; fakat Marx bunu gündemi "kapital sahibi iş mücadelesinin uluslararası yardımı"⁽²⁷⁾ olabilecek bir hale sokmadı. Proudhoncuları uzaklaştırmaktan kaçındı. Londra delegelerine grevlerin yarar ya da zararlarını tartışmayıp, sorunu Proudhoncuların karşı çıkamayacağı grev kırıcılarla olan mücadeleye dönüştürmelerini salık verdi.

Arayı açanlar Marx ve taraftarları değil, Proudhoncular oldu. Proudhoncular Enternasyonal'i kendi sistemlerine bağlamak istiyorlardı. Onlar için önemli olan bütün o üzerinde mutabakata varılmış şeyler değil, kendi "karşılıklılarıydı". İlk kongreler delegelerinin çoğunun Batı İsviçre ve komşu Fransa'da, yani Proudhoncuların üstün olduğu Latin İsviçre'de yapıldı. 1867'deki Lozan kongresinde oldukça başarılıydılar.⁽²⁸⁾ Genel Konsey temsilcilikleri yeterince hazırlanmamıştı. Marx o sıralarda *Kapital*'in basımıyla meşguldü, toplantıya katılmadı. Fakat başarıları çöküşleri oldu. Grev hareketinin sürekli genişleyip Fransa ve Batı İsviçre'yi bile etkilediği bir zamanda grev silahını reddetmek, çoğu Proudhoncu için bile çok ileri gitmek anlamındaydı. Kısa sürede başka sorunlara yol açan bir ayrılık ortaya çıktı.

Proudhoncular üretim yollarının sosyalleştirilmesi konusundaki temel sorunu tartışmaya açan ilk guruptu. 1867 kongresinde ulaşım araçlarının sosyalleştirilmesi sorununu ortaya attılar. O sıralarda demiryolları küçük üreticiyi büyük endüstri yararına kullanarak tekeline almıştı. Böylece kolektivizmin baş muhalifleri devletleştirilmesi gereken demiryolları konusunda bir istisna yapılmasına karar verdi. Muhalifleri "Çok güzel diye" cevap verdi "neden

ulaşım yollarının devletleştirilmesini durduralım? Proudhoncular kendi içlerinden muhaliftlerle -karşılaşınca çok şaşırıp dehşete düştü. Belçikalı Cesar de Paepe'nin liderliğindeki genç doktrin karşıtları gelenekçilerin arasından çıktı ve kendi karşılıkçı doktrinleriyle devletleştirme ideali- ni uzlaştırmak için çok uğraştı. Proudhoncu cephedeki bu bölünme Enternasyonal'deki devletçi fikrin başarısını getirdi. Genç Proudhoncular devletleştirme konusunda herkes- ten daha istekliydi, onlar sayesinde Enternasyonal resmi kararlar devletleştirilmekten yana çıkabildi. 1868'de Marx hala bu tür kritik sorunlarda prensip bildirilmesine karşıydı. 1868 kongresinde Genel Konseyi temsil eden en yakın meslektaşları Eccarius ve Lessner'e şöyle yazdı: "Genel kararlar almamak daha iyi".⁽²⁹⁾ Marx devletleştirmeye ilgili tartışmaların sonuna yetişebilmişti. 1869'da Basle kongresi tarafından kabul edilen toprağın ulusallaştırılması hakkındaki kararların taslağını hazırladı.⁽³⁰⁾

Diğer alanlarda en fazla toleransı gösteren Marx Enternasyonal içindeki politik çekişme sırasında kendini dizginlemedi, her şeyin ardında bir şeyler çevrildiğini hissetti. Bu şey tüm tecrübelerinden sonra asla kabul edemeyeceği bir şekilde, Enternasyonal'i oldukça sistematik olarak belirli bir yöne gitmeye zorluyordu. Bunun işçi hareketini zedeleyeceğinden de emindi.

Enternasyonal'deki herkes işçilerin politik savaşta aktif rol oynamaları konusunda baştan hem fikirdi. Doğal olarak İngiliz Ticaret Birlikleri oy verme hakkının genişletilmesi ile ilgili hareketi ellerinden geldiğince destekledi. Enternasyonal'in kurulmasına katkıda bulunan Proudhoncuların hepsi politik çatışmada rol almaktan yanaydı ve böyle davranmalarının öğütlenmesiyle ilgili herhangi bir tartışmayı tamamiyle zaman kaybı olarak görüyorlardı. Önde gelen Paris grupları 1864'te, bağımsız işçiler için bir adaylık oluşturma çabasından ortaya çıkmıştı, Proudhon'un kendisi de ölümünden kısa süre önce yazdığı "İşçi Sınıflarının Politik Kapasitesi"nde⁽³¹⁾ bu adımı istekle onaylamıştı. Enternasyonal'in işçi hayatında büyük bir rol

oynamasa da fikirlerinin gelişiminde kayda değer bir etki yapan Alman işçi hareketi Lassalle'in düşündüğü gibi evrensel oy kullanma için savaştı. İsviçre "Enternasyonalci-leri" bile seçimlere katıldı. Azınlığın sadece iki olduğu 1867 Lozan kongresi politik güce ulaşılmanın işçi sınıfı için mutlak bir gereklilik olduğu sonucuna varan bir karar aldı. Bu Proudhoncuların çoğunlukta olduğu kongreydi, karar lehinde oy kullananların çoğu daha sonra herhangi bir politik faaliyete karşı kararlı muhalefet edecekti.

Durum oldukça çabuk değişti. 1867 ve 1868'de Enternasyonal sıra dışı bir ilerleme gösterdi. Yerleşen ekonomik kriz düşmanlıkları artırdı. Batı Avrupa ülkelerinde grev ardına grev çıktı. Enternasyonal kısa sürede alt tabakanın doğrudan ekonomik savaşında yararlı bir vasıta olduğunu ispatladı. Yurt dışından grev kırıncıların getirtilmesini önlemekte, yabancı işçiler bilmeden grev kırıcılığı yaparken onların dayanışmasını sağlamakta başarılı oldu. Bu sadece işçilere ahlaki destek vermekle kalmayıp artık sadece "kendi" işçileriyle değil, bir de yeni ve uğursuz bir güçle, tek başına bir işverenin açıkça yarışamayacağı kaynaklara sahip uluslararası bir organizasyonla uğraşmak zorunda kalan işverenler arasında gerçek bir paniğe yol açmıştı. Enternasyonal'in bir greve karışacağına dair çıkan söylentiler sık sık işverenlerin işçilere tüm istediklerini vermesine yetiyordu. Panik içindeki gerici basın Enternasyonal'in gücünü fazlasıyla abarttı, bu sadece işçi sınıfının Enternasyonal'e duyduğu saygının artmasıyla sonuçlandı. Muhafazakâr E. Villetard 1872'de yazdığı "Enternasyonal'in Tarihi"nde, başarılı olsa da olmasa da her grevin bütün grevcilerin Enternasyonal'e katılmasına yaradığını vurgulayacaktı. O yıllarda sık sık bir fabrikanın bütün işçilerinin topluca Enternasyonal'e katıldığı oluyordu. Hiçbir baskıcı önlem, tutuklama ya da mahkeme, hareketin ilerleyişini durdurmakta başarılı olamadı. Sadece işçileri devrimci tarafa sürmeye ve böylece de Enternasyonal'in güçlenmesine yaradılar. Enternasyonal'in bölümleri mantar gibi büyüyordu. 1866 Kongresi'ne sadece dört ülke -İngiltere,

Fransa, Almanya ve İsviçre- katılmıştı, 1869 Kongresi'nde bu sayı dokuza -yeni katılan Amerika, Avusturya, Belçika, İspanya ve İtalya ile- ulaştı. Macaristan, Hollanda, Güney Amerika ve diğer yerlerde Enternasyonal'in şubeleri açıldı. Büyük dalgalanmalar ve kayıtların düzensizliği nedeniyle Enternasyonal'in gerçekten kaç üyesi olduğu bilinmiyordu. Her halükarda 800 bin işçi resmen kayıtlıydı. Paris'teki Enternasyonal mahkemesinde, Fransız bürosunun yazışmaları ve belgelerini eline geçiren savcı sadece Fransa'da 443 bin üyenin olduğunu bildirdi. 1869 Basle Kongresi'nde İngilizler 95 bin üyeli 230 bürolarının olduğunu açıkladı. O yılın yazında Belçika'da 64 bin üyeli 200 büro vardı.⁽³²⁾ Enternasyonal ile birliklerini ilan eden işçi organizasyonlarının üyelikleri çok daha fazlaydı. Enternasyonal 1869'da İngiliz Ticaret Birliği Kongresi'nce, 1869'da Alman İşçi Eğitim Birlikleri'nin Nuremberg Kongresi'nce, 1868'de Avusturya'daki Alman İşçi Birlikler Derneği'nce, aynı yılın İsviçre'deki Alman İşçi Eğitim Birlikleri'nin Neuchâtel Kongresi'nce, 1869'da Amerikan İş Birliği'nce, vs tanındı.⁽³³⁾ Enternasyonal'in tarihini polis raporlarından edindiği bilgilerle yazan Testut üye sayısının beş milyon olduğunu tahmin ediyor, Enternasyonal'in gazetelerinin yedi milyon gibi yüksek bir satışa ulaştıklarını yazıyordu. Bu sayılar elbette ki son derece şaşırtıcıydı. Fakat Avrupa alt tabakasının seçkinleri Enternasyonal taraftandı. 1860'ların sonunda kayda değer bir güç haline gelmişti.

Teorik önerilerden üreyen politik sorunlar pratik cevaplar gerektiren pratik sorunlarla aynı zamanda kongrelerde tartışılıyordu. Alman işçi hareketinin içindeki iki grup Lassalle ve "Eisenacher" taraftarları 1867'deki Kuzey Almanya parlamento seçimlerine ilk katılanlar oldu, işçilerin kendi evlerine sahip olmalarıyla ilgili kanun genişletildikten sonra 1867 ve 1868'de İngiliz işçi hareketi seçim kavgasına girmeye hazırlandı. 1869'da Fransız işçiler birçok yerde üyelik kurdu. Enternasyonal artık diğer partilere ve seçimlere karşı nasıl bir tutum takınacağına karar vermek zorundaydı. Büroların zayıf organizasyonu ve liderlerinin

politik tecrübesizliği hataları ve görüş ayrılıkları oy verme sorunu ortaya çıktığında kaçınılmaz bir hal aldı, bu da tepkiye yol açtı. Bütünüyle “politikaya” ve seçimlere katılmaya karşı bir kesim ortaya çıktı.

İsviçre’de Enternasyonalciler ciddi hatalar yaptı. Enternasyonal’in öncüsü, uzun süredir sosyal sorunlarla ilgilenen Dr. P. Coullery’di. Radikal Parti’nin bir yetkilisiydi, çok iyi bir şöhrete sahipti ve Parti’yi kantonal yasama konseyinde vekil olarak temsil ediyordu. Dr. Coullery Enternasyonal’in İsviçre’deki ilk bürosunu 1865’te kurdu, batı kantonlarına yayılması üzerine çalıştı ve 1867’de gazetesi *La Voix de l’Avenir* bölgedeki birinci yayın organı oldu. Enternasyonal adına yürüttüğü faaliyetler radikallerle bir ayrılığa sebep oldu. La Chaux des Fords’da sulh hâkimliği için aday olduğunda radikaller ona karşı çıktı. Bu muhafazakârları Coullery için oy kullanmaya yönlendirdi ve onların yardımıyla seçilebildi. 1868 seçimine kadar Coullery’nin muhafazakârlarla yakınlığı öyle ilerledi ki onlarla düzenli bir anlaşma bile yaptı. Yerel basın bunu “Aristokrat sosyal koalisyonu” olarak adlandırmıştı. Adayların isimleri Enternasyonal listesi altındaydı, Enternasyonal üyelerinin isimleri aşın muhafazakârlarla yan yanaydı. Enternasyonal’in batı İsviçre’deki diğer büroları özellikle de Locle’deki büro, bu politikaya şiddetle karşıydı. Büronun kurucusu, daha sonra Enternasyonal’deki Marx karşıtı grubun göze çarpan bir üyesi olan genç öğretmen James Guillaume idi.⁽³⁴⁾ Radikal Parti’nin eski bir üyesiydi, “Genç radikaller” olarak kurulan gurubu yerel sorunlarda radikalleri desteklemeye devam etti. Coullery’ye açılan savaşta slogan: “Enternasyonal politik sürtüşmeden uzak durur”du, bu da o koşullarda radikalleri desteklemeye eşti. Locle gurubu yavaş yavaş görüşlerini genelleştirdi, sonunda da seçimlere katılma politikasını tamamen reddetti. Bu gurubun görüşüne göre Coullery seçimlere katılan herhangi biri gibi Enternasyonal’e uzlaşmak zorundaydı. Coullery’nin taktikleri elbette Marx’ın taktik çizgisiyle uzaktan yakından ilgili değildi. Marx daima burjuva demokratlara karşı devrimci işçile-

rin gericilerle oluşturacağı herhangi bir koalisyona şiddetle karşı çıkmıştı. Lassalle'in taraftarları, Lassalle'in kendisinin çıkarttığı bu politikayı açıkça uygulamaya başladığında Marx herkesin önünde onlarla bozuştı. Marx'ın işçi partilerinden istediği burjuva demokratları da hükümet ve gericileri eleştirdikleri gibi acımasızca eleştirmeleri idi.

Locle gurubu, daha sonra Genel Konseye karşı mücadelesi Enternasyonal'in bölünüp yıkılmasıyla sonuçlanan gurubun özünü oluşturdu. Liderleri Michael Alexandroviç Bakunin idi.

MİCHAEL BAKUNİN⁽¹⁾

Bakunin 1814'te Moskova'nın kuzeybatısında, Torzok ve Kuvşinovo arasındaki Pıramukhino köyünde doğdu. Varlıklı ve asil bir toprak sahibinin oğluydu. Asker oldu; fakat kısa sürede ordudan ayrıldı, 1840'ta heyecanlı bir Hegelci olarak felsefe öğrenimi görmek üzere Almanya'ya gitti. Berlin Üniversitesi'ndeki öğretmenleri kısmen Marx'ınkilerle aynıydı. Hegelci grubun sol kanadına girdi, kendini kısa sürede yoğun devrimci hareketin içinde buldu. Rus mutlakıyetine karşı takındığı cesur ve açık muhalefet tüm dünyanın dikkatini çekti. Avrupa ilk kez bir Rus devrimcinin sesini duyuyordu. 1848'de Herwegh'in yakın bir dostuydu, şairin çarların egemenliğine karşı yola çıkan Avrupa devrimci ordusu hayalini paylaşıyordu. Devrim yıllarında ateşi Rusya ve diğer Slovak ülkelerle taşımak için, bir fırsat arayışında Almanya'da bir yerden başka bir yere dolaştı durdu. Alman demokratik hareketinin liderleriyle ilişkideydi, bir Rus-Polonya devrimci komitesi kurdu. Bohemya'da bir ayaklanma hazırladı, fakat planlarının hiçbirinden sonuç alamadı. Mayıs 1849'da Dresten'deki ayaklanmaya zafer inancından çok umutsuzlukla katıldı. Tutuklandı ve bir Sakson mahkemesince ölüm cezasına çarptırıldı. Gönderildiği Avusturya'da ikinci kez ölüm cezasına çarptırıldı, bir hücrede aylarca zincire bağlı kaldı. Cellâtları onu Rus nişancılarına havale etti, onlar da önce Petropavlosk kalesinde sonra da Schlüsselburg'da beş yıl hücre hapsinde tuttu. Hapishanede ağır koşullarda bütün dişlerini kaybetti,

ancak Çar'a bir dilekçe yazdıktan sonra affedilip Sibirya'ya sürüldü. Beş yıl sonra kaçmayı başardı, Japonya ve Amerika yoluyla Batı Avrupa'ya döndü.

Marx'la ilk kez Mart 1844'te, Paris'te bir uluslararası demokratik ziyafette karşılaştı, fakat her ikisi de daha önceden birbirleri hakkında çok şey duymuştu.^[2] Oldukça fazla ortak yönleri vardı. Her ikisi de Hegelci felsefe yoluyla devrimci olmuştu, her ikisi de teoriden devrimci pratiğe giden yolda yürümüşü. Fakat devrimci pratik fikirlerinde birbirlerinden tamamen ayrılıyorlardı; aslında devrim anlayışlarıyla da zıt kutuptaydılar. Marx'ın gözünde devrim eski toplumun rahminde oluşmuş yeni toplumun ebesiydi. Yeni toplum eskisinin bir sonucu olacaktı ve insanlığın tüm geçmiş başarılarını koruyup geliştiren yeni ve daha yüksek bir kültür, eski kültürün varisi sayılmalıydı. Bakunin için devrim var olan toplumun radikal imhasıydı. O kadar kazanılanlar sadece "sözde" başarıydı ve özgür insanlığı esaretinde tutan bir zincirden başka bir anlamları yoktu. Onun için devrim, bu lanetlenmiş uygarlığın hepsinin tamamen süpürülmesinden başka bir anlam taşııyordu. Bu uygarlıktan geriye taş üstünde taş kalmamalıydı. "Londra, Paris ve Berlin'i devasa şenlik ateşleri olarak" hayal ediyordu. Onun nefreti, isyancı köylüleri kale ve şehirleri yakıp yerle bir etmeye götüren nefretle aynıydı, şehirlerde sadece nefret edilen cezaevleri ve vergi daireleri değil, okulları, müzeleri ve kütüphaneleri de içermek üzere istisnasız her şey yakılmıştı. İnsanlık sadece Orta Çağ'a değil, en başa dönmeli ve insanlığın tarihi orada tekrar başlamalıydı. Bakunin'i tanıyan Weitling ve Willich'in de benzer fikirleri vardı ama tüm ve mutlak inkârın efendisiyle karşılaştırdıklarında sadece acınacak ve zararsız öğrencilerdi.

Bu koşullar altında Marx ve Bakunin'in birbirleriyle fazla yakınlaşmaları imkânsızdı. Bakunin Marx'ın açık ve nüfuz eden zekâsını takdir ediyordu fakat politik faaliyetlerini açıkça reddediyordu. 1848 başında Brüksel'de karşılaştılar. Marx bir dostuna ücret-iş ve sermaye üzerine düşüncelerini anlatıyor, kapitalist toplumun yapısı

hakkındaki araştırmalarının sonuçlarını özetliyordu. Bakunin bunun sadece ve sadece bir tek sonucu olabileceğine inanıyordu: Teori kurmak işçilerin devrimci isteklerini, onun için tek “yaratıcı ruh” olan işçilerin “yok etme ruhunu”⁽³⁾ felce uğratiyordu. Marx asla böyle kundaklamalı fantezilere sempati duymamıştı, kendi yaptığı gibi vaaz vermeye de güvenmiyordu ama Bakunin’den şüphe duymaktan kendini alamadı. Neue Rheinische Zeitung’da Bakunin’i Rus hükümetinin hizmetinde olmakla suçlayan bir mektup yayınlamıştı. Polonyalı demokratlar tarafından gönderilen mektupta yazılanların asılsız olduğu anlaşıldığında, Polonyalıların Rusya’daki olaylardan en doğru şekilde haberdar olduklarına inandığını söyleyerek, özür dilemişti. O sıralarda tıpkı Marx gibi, bütün devrimci Avrupa, Rusya’ya Polonya’nın gözlerinden bakıyordu. Aceleci davrandığını kabul etti ve Bakunin’e yaptığı yanlış düzeltmek için elinden geleni esirgemedi. Rusya’daki hapis yıllarına ilişkin çıkan bir söylentide herkesin önünde onu savundu. Fakat Bakunin acısını unutmadı ve Marx’ı affetmedi.⁽⁴⁾ Daha da kötüsü arayı bozmak isteyenler Marx’ın kendisini savunduğunu bildirmek yerine eski iftiranın tekrarladığını ilettiler.

Bakunin Ekim 1864’te Londra’da, Enternasyonal’in açılış konuşmasını hazırlarken Marx’ı ziyaret etti. Görüşme dostane bir havada geçti. Hangi düşüncesinden etkilenerek böyle düşündüğü öğrenilemedi ama Marx, Engels’e Bakunin’in aradan geçen on altı yıldan sonra, gerilemek yerine gelişmeye devam edebilmiş birkaç kişiden biri olduğunu yazdı.⁽⁵⁾

Uzun hapis yıllarında Bakunin çok acı çekmiş, çok düşünmüş, çok değişmişti. Artık başkentleri devasa şenlik ateşlerine çevirmek istemiyordu. Sibirya’da neredeyse devrimci düşüncelerini tamamen reddetme noktasına gelmişti.⁽⁶⁾ Bir kez daha özgür kaldığında uzunca bir süre, burjuva radikallere mi yoksa sosyalistlere mi katılsın, karar veremedi. Daha sonra adım adım anarşistliğe dönmeye başladı. Marx’la konuşmasında kendini bundan böyle sadece

sosyalist harekete adayacağını söylemiş, gideceği İtalya'da Enternasyonal için çalışmayı önermişti.

Marx, bu sözlere çok az güvenmesi gerektiğini bilmiyordu, çünkü Bakunin'i çok az tanıyordu. Oysa onun karakterinde saf bir kurnazlık damarı vardı, konuşmalarını yanındakilere göre ayarlamakta da becerikliydi. Asla bütün düşündüklerini söylemez, hatta sık sık tam zıddını dillendirirdi.

Eski inancın savunucularından piskopos Polykarp'ı devrimci yapmaya çalışmasının hikâyesi, Bakunin'in üstesinden gelmek istediği insanlarla nasıl uğraştığını gösteren oldukça açık bir örnekti. Hikâyeye göre, Bakunin piskoposun odasına bir ilahi söyleyerek girmiş, baskıcı eski inançla yaygın ortodoksluk arasındaki farkın açıklanmasını rica etmişti. Eğer piskopos onu ikna etmeyi başarırsa eskisi gibi inanan biri olmaya istekli olduğunu söylemişti. Piskoposu tevazu ile dinledikten sonra gerçek eski inancın Ortodoks kilise karşısında zafere ulaşmasını sağlayıp, Çar'ın bile mezhep değiştirmesine sebep olacak devriminin büyüleyici bir resmini çizmişti...⁽⁷⁾

Bakunin'in İtalya'da Enternasyonal için çalışmak için verdiği sözü tutmaya niyeti yoktu. Kendi örgütünü kurmak istiyordu. Tamamen Karbonari ve aydınlatmacı devre aitti. Ona göre devrimi hazırlayacak, zaferden sonra onu pekiştirecek tek şey, son derece kararlı bir grup suikastçı adam, sadece devrim için yaşayan profesyonel devrimciler ve plancıları. "Devrimin hayat ve enerjisini yaratacak popüler anarşinin ortasında devrimci düşünce ve devrimci hareketin birliği bir araç bulmak zorundaydı. Bu araç, devrimci kardeşlerin gizli ve evrensel birliği olmalıydı".⁽⁸⁾ Bu, Bakunin'in devrimci inancının özetiydi. Şu ya da bu şekildi sürekli olarak örgüt kurmakla, bazen aynı anda birçoğunun kurulmasıyla uğraşıyordu. Her birinin üyeliği kabul törenleri farklıydı ama kural ve programları ortaktı. 1865'te bir gizli örgüt olan "Uluslar arası Kardeşlik"i kurdu. Enternasyonal için bir şey yapmak bir an bile aklından geçmedi, sadece Marx'ın yazdığı mektupları yanıtlamakla yetindi.

1867 sonbaharında Barış ve Özgürlük Birliği'nin ilk kongresine katılmak için İtalya'dan ayrıldı. Yirmi yıldır "Göçün büyük adamları"ndan oluşan birlik, 1848 ve 1849'da demokratik şöhretlerin son girişimlerini, bir kez daha "yüksek politika krallığında" kendilerini tehlikeye atmalarını yansıttı. Bütün Avrupa'da politik hayatın tekrar uyanışı bu birliğe bazı başarılar sunuyordu. Kurucular listesinde de bazı önemli isimler vardı: Victor Hugo, Louis Blanc, John Stuart Mill, Guiseppe Garibaldi... Birlik'in programı demokrasinin bulutlu bir karışımıydı, politikada kilise karşıtlığını ve barışseverliği içeriyordu. Pratikte kimse için bir şey yapmadı.

Popüler desteği olmayan Birlik Enternasyonal ile iyi ilişkiler içinde olabilmek için büyük özen gösterdi. Alt tabaka arasında propaganda yapabilmek için birliği Enternasyonal'in alt örgütlerinden biri haline getirmek istendi. Marx böyle bir plana kesinlikle karşıydı. Genç işçi hareketinin gelişmesi, bu ordusuz generallerle sadece engellenirdi, çünkü önemli insanlar Birliğe isimlerini sadece açılış için ödünç vermişlerdi, gerçekte hareket ikinci ve üçüncü sınıf demokratik liderlerin ellerindeydi. Birlik ile karışmak Enternasyonal'e bir sürü hırslı, kavgacı ve entrikacıyı yüklemek anlamına gelirdi.

Marx 1868'e kadar Enternasyonal'i bütün bunlara ikna edemedi. 1867'de Brüksel Kongresi tam ittifakla Birlik'e yakınlaşma kararı aldı.⁽⁹⁾ Birlik buna güveniyordu, açılış kongresini Enternasyonal'in ikinci kongresini yaptığı yerde yaptı ve Enternasyonal müzakerelerini tamamladıktan sonra bazı delegeler Birlik kongresine katıldı ve Bakunin'le tanıştı.

Bakunin'in varlığı Birlik için birinci derecede önemli bir olaydı. Eski neslin çoğu onu önceki yıllardan, devrimden önceki gezginci hayatından ya da Paris, Berlin, Dresden veya Prag'daki heyecanlı günlerinden tanıyordu. Herkes Avrupa cezaevlerinde sürüklenişini, iki kez ölüm cezasına çarptırıldığını, çoktan efsaneleşmiş Sibiryadaki vahşetten kaçışını biliyordu. Bir Rus gazeteci anılarında "Onun

kongrenin ilk toplantısındaki etkileyici görüntüsünü çok iyi hatırlıyorum” diye yazdı:

Ağır köylü yürüyüşüyle, her zamanki dikkatsizce giyinişiy-le, -gri bluzunun altından gömlek yerine fanilasız gözüküyordu- platforma giden merdivenlerden ilerlerken büyük bir ‘Bakunin’ çılgılığı yükseldi. Sandalyede oturan Garibal-di ayağa kalkıp onu kucaklamak için ilerledi. Bakunin’in muhaliflerinin çoğu oradaydı fakat bütün salon ayağa kalktı, alkışlar sonsuzdu. Eğer konuşmacı, kelimesi edebi ve eğitilmiş, halkı tatmin edebilen, dil ustası, Aristo’nun öğrettiği gibi konuşmalarının bir başı, ortası ve sonu olan birisi anlamına geliyorsa o zaman Bakunin bir konuşma-cı değildi. Fakat süper popüler bir hatipti, kitlelerle nasıl konuşacağını biliyordu ve hitabının en önemli özelliği bir-çok dilde olmasıydı. İri cüssesi, jestlerinin gücü, sesindeki içtenlik ve ikna kabiliyeti, kısa, balta gibi cümleleri, hepsi derin bir izlenim bırakmasına katkıda bulunuyordu.⁽¹⁰⁾

Bakunin’i başka bir toplantıda dinleyen bir Rus yazarı da şunları söylüyordu:

Artık Bakunin’in neler söylediğini hatırlayamıyorum. Her halükarda söylediklerini tekrarlamak, pek mümkün ola-mazdı. Konuşmasında ne mantıklı bir sıralama ne de fikir zenginliği vardı, sadece korkutucu cümleler ve yükselen yakarışlardan oluşuyordu. Konuşması temel ve ateşli bir şeydi, aslanlar gibi kükreyen, gök gürlemesi ve şimşekle dolu kızgın bir fırtınaydı. Adam devrim için yaratılmış, doğuştan bir konuşmacıydı. Devrim onun doğal varlığıydı. Konuşması çok büyük bir etki yapmıştı. Eğer taraftarları-na birbirlerinin boğazlarını kesmelerini söyleseydi, büyük bir neşe içinde itaat ederlerdi.

Bakunin’in konuşması o zamanlar bir devrimci olan fakat anılarını yazarken kesinlikle artık devrimci olmadığı belli olan bir adamın kulaklarında altmış yıl sonra böyle yankılanıyordu. Adı Baron Wrangel’di ve 1919 ve 1920’de güney Rusya’da Bolşeviklere karşı savaşan meşhur General Wrangel’in babasıydı.⁽¹¹⁾

Bakunin’in etkili kişiliği Birlik’te ve Enternasyonal üye-leri arasında kendisine sadık taraftarlar kazandırdı. Değiş-mez alışkanlık olarak başarısını yeni üyelerini derhal giz-li örgütlerinden birine kayıt ederek teyit etti. Bu vesileyle

Uluslararası Kardeşlik bir kez daha düzenlendi ve **pekâlâ** da yeni bir isim alabilirdi (Bakunin'in gizli örgütlerinin **tarihi** birçok açıdan hâlâ belirsiz. Öyle sık tekrar düzenleniyorlardı ki Bakunin'in kendisi bile bütün şubelerini ve değişikliklerini hatırlamıyordu). Uluslararası Kardeşlik İtalya'dan alınıp Orta Avrupa'ya yerleştirilmişti. Bakunin de merkez komite üyesi oldu. Birlik'in devrimci programı kabul etmesini ve Enternasyonal ile aynı çizgiye getirmesini sağlamak için elinden geleni yaptı. Şüphesiz amacı gizli örgütü yoluyla her iki örgütü bir araya getirip her ikisinin de görünmez lideri olmaktı. Bunda başarısız oldu. Birlik üyelerinin çoğu hiçbir şekilde devrimci kafaya sahip değildi ve Bakunin'in oya sunulan bütün önerileri reddedildi. Birliği kendi devrimci işi için uygun bir alete dönüştürme olasılığından emindi. Enternasyonal'de faaliyeti için çok daha geniş bir alan olduğunun da farkındaydı. Birçok üyesiyle tanışıp, fikirlerini onlara anlatsa da Enternasyonal'e hemen katılmaktan çekindi. Temmuz 1868'de Ceneviz koluna girdi. Sonbaharda, Enternasyonal Birlik'ten kesin olarak ayrıldığında, kendisi de ayrıldı. Eylül 1868'de yapılan ikinci Birlik kongresinde genel bir sosyalizm beyanında bulunulmasını önerdi. Birlik kabul etmeyince o ve taraftarları kongreyi terk edip üyelikten istifa etti.

Çoğu Uluslararası Kardeşlik taraftarı olan yandaşlarını çağırıp hep birlikte Enternasyonal'e katılmayı önerdi. Amacı taraftarlarını bir arada tutmaktı, bu şekilde Enternasyonal'e katılmak, birlik anlayışlarını zayıflatmaktansa yoğunlaştıracaktı. Taraftarları birkaç önemsiz değişiklikte önerisini kabul etti. Gizlisinin yanında Uluslararası Sosyal Demokrat Birliği adında açık bir örgüt kuruldu.⁽¹²⁾ Birlik, gizli örgütün bir ekranı olarak davranıyordu. Enternasyonal ile aynı zamanda yapılacak uluslararası kongresi, kendi programı, kuralları, liderleri ve farklı ülkelerde bölümleri olacaktı. Plan, Enternasyonal içindeki devlette bir devlet daha oluşturmaktı. Resmi amacı ise "sosyal ve felsefi sorunları araştırmak" olarak gösteriliyordu. Asıl amacı Enternasyonal'de kontrolü eline geçirip kendi liderliğindeki gizli örgütün yönetimi ele

almasıydı. Üç katlı bir piramit olacaktı, temelde Enternasyonel, üstünde Birlik, onun üstünde de "görünmez diktatör" Bakunin'in yönetiminde gizli örgüt...

Plan çok kurnazcaydı, sonuç olarak da başarılı olmayacak kadar hantaldı, ilk adımlardan öteye gidemedi. Birlik başarıyla kuruldu ve Enternasyonelin İsviçre kolundan oldukça fazla sayıda üye birliğe katıldı. Kurallar usulen yazılıp imzalandı ve Genel Konsey'in onayına sunuldu. Bakunin'in adı diğer imzaların arasına göze çarpmayacak bir şekilde sıkıştırılmıştı.

Marx'ın Bakunin'in planını detaylarıyla önceden bilecek araçları yoktu ama amacını derhal sezdi. Bu, işçi sınıfı hareketi için yeni bir şey değildi, birleşik uluslararası alt tabakanın saflarına kabul edilmek isteyen ilk örgüt de bu değildi. Bu, Enternasyonelin temsil ettiği yeni büyük hareketi ele geçirmeyi amaçlayan eski plancılardan birinin yarattığı bir örgütdü. Marx'ın liderliğindeki Enternasyonel ise tüm açıklığıyla, bir kitle örgütü olarak yapılması gereken tek şekliyle, işçi mücadelesini yönlendirmeye çalışıyordu. Yirmi yıl Karbonari metotlarının arka kapıdan Enternasyonel'e sızmalarına izin vermek için savaşmamıştı.

Birlik'in kuralları Genel Konsey'in önüne geldiğinde üyeleri, elbette Marx'ın uygun görmesiyle, Enternasyonelin bunu reddettiğini ifade etti. Toplantıdan sonra geç vakit, Marx Engels'e mektup yazdı. Daha evvelden ölü doğduğunu zannettiği ya da sessizce ölmesini istediği şeyin beklediğinden daha ciddi olduğunu söyledi. "Bay Bakunin, işçi hareketinin Rus kontrolünde olmasını istiyor".⁽¹³⁾ Marx böyle bir isteğin, kendisine ait hiçbir işçi hareketi olmayan, bu yüzden de Avrupa hareketinin karşısındaki zorluklarla baş edebilecek herkesten çok daha az bu işe uygun olan bir ülkenin vatandaşından, bir Rus'tan gelmesinden özellikle öfke duyuyordu. Engels Marx'ı biraz yatıştırdı. Enternasyonelin bu ardında ne olduğu belli olmayan örgütün oyunlarına kapılmayacağını açık olduğunu söyledi.

"Ben de senin gibi onun ölü doğmuş, tamamıyla yerel bir Ceneviz işi olduğunu düşünüyorum. Onun hayatta ka-

labilmesinin tek şansı senin ona saldırıp, ona önem vermendir. Bence en iyisi bu insanların haksız iddialarıyla, yavaş yavaş Enternasyonal'e girişlerini sebatla ama sessizce uzaklaştırmak olur.”⁽¹⁴⁾

Marx Engels'in görüşüne katıldı ve Genel Konsey Birlik'in kurallarını Enternasyonal içinde onaylamayı reddetti.⁽¹⁵⁾ Uzatılan müzakerelerden sonra Birlik en sonunda kapatıldı. Üyelerin alışılmış koşullar ve yerel örgütlere katılmak kaydıyla Enternasyonal'e girmelerine izin verildi. Baştan sona gizli örgütten hiç bahsedilmedi ve Genel Konsey onun varlığından haberdar olmadı. Gizli örgüt bir kez daha bölündü, bir kez daha yeniden yapılandı. Bakunin Uluslararası Kardeşliğin merkezi yöneticilerinin çoğu ile tartıştı, istifa edip birliği eritti, derhal en sadık taraftarlarıyla yeni bir birlik kurdu. Daha sonra bahsedilecek olan Nechaiev ile ilk yakınlaşması bu aylarda gerçekleşti.

Bakunin İtalya'dan Marx'a hiç cevap vermemiş, İsviçre'den de hiç hayat belirtisi göstermemişti. Marx ona *Kapital*'in bir kopyasını yolladı ama o sessiz kaldı, bir teşekkür satırı bile iletmedi. Fakat Birlik kurallarını Genel Konsey'e sunduktan birkaç gün sonra bir mektup yazdı. Dostlukla dolu uzun bir mektuptu.

“Ülkem artık senin de baş kurucularının arasında bulunduğun Enternasyonal'dir. Görüyorsun, bu yüzden, sevgili dostum ben senin çömezim oluyorum ve bundan da gurur duyuyorum.”⁽¹⁶⁾

Bu gerçek, doğru ve samimi gibi gözüküyordu ama görüntüsüyle alakası bile yoktu. Mektup Marx'ın etrafında ördüğü hesaplanmış entrika ağının bir parçasıydı. Bakunin elbette Marx'a saygı duyuyor, ve *Kapital*'in bilimsel bir başarı olarak son derece büyük bir önem taşıdığını düşünüyordu. Kitabı Rusça'ya tercüme etmeyi bile istedi. Fakat bu Marx'ın düşmanı olduğu ve kendisine tuzak kurduğu konusundaki inancını etkilemedi. Marx'la savaşırken kendini tamamen haklı görüyordu. Bu sevgi gösterisinden üç ay sonra Birlik'in kurucularından birisi olan eski dostu Gustav Vogt'a “benim kadar şüphesiz senin de merkezi-ni tahmin edebileceğin belirli bir zümrenin güvensizliği ve

hatta kötü niyetinden"⁽¹⁷⁾ bahsettiği bir mektup yazdı. Bu zümre Barış ve Özgürlük Birliği ile karışmaya karşı çıkan Enternasyonal'in Genel Konseyi, merkezi de Bakunin'in "sevgili" dostu Marx'tı.

28 Ekim 1869'da Alexander Herzen'e yazdığı bir mektupta Marx'a karşı kampanyasında kullanmayı önerdiği yöntemlerini tüm açıklığıyla aktarmıştı. Herzen basında Marx'a değil de taraftarlarına saldırmayı düşünen Bakunin'i davranışının sonuçlarına ilişkin uyardı. Bakunin Marx'a saldırmaktan çekinmesinin iki nedeni olduğunu söyledi, ilki Marx'ın bilimsel sosyalizmin temellerini atarak gerçek bir hizmet vermiş olmasıydı.

İkinci sebep politika ve taktik... Taktikle ilgili sebeplerden ve kişisel politik temellerinden dolayı Marx'ı övüp şereflendirdim. Bu beylerin hepsinin ne olduklarını görmüyor musun? Düşmanlarımız bir alay oluşturuyor ve onu daha kolay yenebilmek için bölüp yıkmak gerekiyor. Sen benden daha eğitilisin, önce " Böl ve yok et" diyen benden daha iyi bilirsin. Eğer şimdi Marx'a karşı açık bir savaş başlatırsam Enternasyonal'in dörtte üçü bana karşı olur. Kendimi eğri yüzeye doğru koyarken, bulup üzerinde durmak istediğim tek zemini de kaybetmeyeyim."⁽¹⁸⁾

Bakunin Marx'çı alayı zayıflatmak için az tanınan taraftarlarına saldırmayı seçti, bu arada da onunla dostluğunu vurguladı. Marx onun bu dostluk ifadesinin değersiz olduğunu biliyordu, bir an bile bunlara kanmadı. Bakunin'in sevgi dolu mektubuna cevap vermedi. Marx'ın birçok kusu ru vardı, onunla anlaşmak her zaman kolay değildi, fakat kuyusunu kazan birisiyle de arkadaşlık kuramıyordu.

Bakunin gizli örgütünü kurmak ve genişletmek için çok çalıştı. Locle'daki genç "Enternasyonalci" grupla iyi geçinmek önemliydi. Liderleri Guilaume ile Ocak 1869'da tanıştı. Guillaume'in onu Locle'a davetini kabul etti ve bir kahraman gibi karşılandı. Guillaume'in o gün olan olaylarla ilgili⁽¹⁹⁾ yazdıkları tekrarlanmayı hak ediyor, çünkü Bakunin'in tam bir resmini çiziyor, sadece Bakunin'in taraftarları tarafından görüntüsü değil; ayrıca kendisini onlara nasıl sunduğu da resmediliyordu.

Meşhur Rus devrimcinin gelişinin haberi Locle'ı çok heyecanlandırmıştı. Atölye, kulüp ve çizim odalarında konuşulan tek konu oydu... Onun gibi enerjik bir adamın Enternasyonal'in saflarındaki varlığı büyük bir güç kaynağı olacaktı.

Locle tanınmamış bir taşraydı, meşhur birisinin ziyareti çok önemli bir olaydı. Az bulunur bir egzotik, bir ünlü ziyaretlerine gelmişti. Saat üreticisi köy heyecanla doluydu. "Meuron Baba ile onu istasyonda karşılamaya gittim. Öğlenden sonranın geriye kalanını bazı arkadaşlarla konuşarak Enternasyonal kulüpte geçirdik". Bir Fransız göçmeni, belki Restorasyon günlerinde de bir Karbonari olan Meuron Baba'nın altmış beşinci yaş günü kutlanıyordu. Deneyime aç Locle Enternasyonalcileri Bakunin'in etrafını sardı. "Bakunin'in kabul ettirmeye çalıştığı kurallar hayal güçlerini vursa da selamlamasının aşinalığı kalplerini kazanıyordu. Derhal herkesi fethediyordu". Bakunin kendisini neşeli, sosyal bir insan, iyi bir hikâyeci, gösterişsiz ve basit birisi olarak tanıttı. "Konuşurken anılarından bahsediyor, gençliğinde yaşadıklarını, söylediği ve duyduklarını bize anlatıyordu. Tekrar etmekten hoşlandığı koca bir anı, atasözü ve özdeyiş repertuarı vardı". Guillaume Bakunin'in anlattığı bir hikâyeyi hatırlıyordu: "Almanya'da yenilen bir akşam yemeğinin sonunda 'Kamu düzeninin yıkılıp kötü ihtirasların serbest bırakılmasına içiyorum' diye kadeh kaldırmış". Bakunin'e göre mutluluğun yedi devresi vardı, en üst mertebedeki mutluluk bağımsızlık için savaşırken ölmektir, ikincisi sevgi ve dostluk, üçüncüsü bilim ve sanat, dördüncüsü sigara içmek, beşincisi içki içmek, altıncısı yemek yemek, yedincisi de uyumaktı... Yirmi yıl önce de mutluluğu böyle tanımlamış, tutkuların serbest bırakılmasından bahsetmişti. Sadece bu arada, her nasılsa duyguları solmuştu. Richard Wagner Bakunin'i bunları söylerken 1849'da dinlemişti, sadece onun hatıralarında karanlık bir kuzey destanından alıntılar gibiydi. Guillaume'in anıları ise insana bir taşra öğretmenin hayran dinleyicilere zeki bir konuşmacının cömertliğini çağırıyordu.

Bakunin Guillaume'i gizli örgütüne kabul etti. Artık bir kama üstüne edilen yeminlere önem vermiyordu. Topluluğun amacını şöyle açıklıyordu:

"Resmiyetsiz, ciddiyetsiz, gizemli ayinsiz ortak hareket için birleşmiş özgür bir birlik". Birbirlerine güvenmeli ve soyutlanmış harekettense birlik tercih edilmeliydi. Guillaume tarafsız bir tanık değildi, fakat bu konuda gerçeklere oldukça bağlı kalmıştı. Bakunin kendi örgütünü ne kadar bağdaştırmak isterse istesin, Enternasyonal'in içinde ondan gizli ama onun kontrolünü amaçlayan gizli örgüt, gizli olarak kaldı. Guillaume buna tanıktı. Çünkü aynı sırada gizli örgüte katılan yaşlı Karbonari Meuron'un sevincini tarif ediyordu: "Enternasyonal'in entrikacıların ve hırslıların doğurabileceği tehlikelerden, içindeki gizli bir örgüt sayesinde korunacağı düşüncesine sevinmişti".

Eski aydınlıkçılar, Karbonari ve diğerlerinin fikirleri ile Enternasyonal'e işçileri büyük kitle örgütleri kurmaya yönlendirenlerin amaçlarının arasındaki zıtlığı Meuron Baba'dan daha iyi kimse ifade edemezdi. Hayatını şu ya da bu küçük suikastçı gruplarıyla geçirmişti, içinde böylesine açık fikir çatışması olan bir kitle örgütünün entrikacı ve hırslıların mücadelesi alanı olduğunu algılayamıyordu. Tüm dünyaya ve halka açık bir örgütün sınırsız hayatının, kendi alışık olduğu tipte gruplarca yönetilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kitle örgütün ardında kurulan bu gruplar elbette ki programlarını açıkça beyan etmemeli, hatta varlıkları bile bilinmemeliydi. Hareketin gerçekten kontrol edenlerin bu gruplar olması lazımdı. Meuron ve onun gibi düşünenler bunu tamamen açık ve dürüst buluyordu.

Engellere rağmen Bakunin gizli örgütünü oldukça çabuk genişletmeyi becerdi. O ve arkadaşları Eylül 1869'da Basle'da yapılacak bir sonraki Enternasyonal kongresinden çok umutluydu. Orada en iyi şekilde temsil edilmek için ellerinden geleni yaptılar. Gizli Birlik Avrupa'nın her köşesindeki taraftarlarına direktifler gönderip kimleri delege olarak seçmeleri gerektiği ve kendi adamlarını gönderemiyorlarsa kimleri vekil olarak seçmeleri gerektiği konusunda onları yönlendiriyordu. Birçok bölgede üyeler Enternasyonal tarihinde ilk kez delege seçiminin doğrudan, açık ve do-

ğal yürütülmediğini öğrendiklerinde çok şaşırdılar. Genel Konsey'e neler olduğunu soran mektuplar ulaştı.

Bakunin ve dostları fena çalışmamışlardı ve kongrede de anımsanmayacak kadar fazla üyeyle temsil edilmişlerdi.⁽²⁰⁾ Bir ya da iki başarıları olduysa da, istekleri tamamiyle gerçekleşmedi. En önemlisi veraset sorunuyla ilgili tartışmaydı. Kongre Marx tarafından tasarlanan Genel Konsey teklifini reddetti, onun yerine Bakunin'in önerisini kabul etti. Fakat Genel Konsey merkezinin Bakunin'in lordu ve efendisi olacağı Cenova'a taşınması konusundaki asıl amaçlarında başarılı olamadılar.⁽²¹⁾

Basle Kongresi Marx ve Bakunin yanlıları arasındaki çekişmede önemli bir devreydi. Temel farklılıklardan bahsedilmemiş, kökteki problem tartışılmamış, asıl tartışma sadece ima edilmişti. Fakat kongrenin ilerleyişini dikkatlice izleyen ve hareketin tarihi hakkında belirli bir tecrübeye sahip herhangi biri savaş çağrısını açıkça görebilirdi. "Komünist hahamı"⁽²³⁾ Moses Hess tecrübeliydi. Marx'ın Weitling ile olan mücadelesine tanık olmuştu, Marx ve Gotischalk arasındaki anlaşmazlığın sebebini biliyordu ve Komünist Birlik'inde Marx'ın Willich ve taraftarlarıyla olan çekişmesini izlemişti. Kongreye katılmış ve söylenmemiş sözleri duymuştu:

"Enternasyonaldeki kolektivizm taraftarları politik devrimin sosyal ve demokratik devrimden önce gelmesi gerektiğine inanıyorlardı".

Bakunin ve taraftarları politik devrimi sosyal devrimle bir tutuyor, fikirlerini hiç gizlemiyorlardı. Bakunin'in İsviçre'deki yandaşlarının çıkardığı yayın organı, Hess'in sözlerine cevaben şunları yazdı:

"Kendimizi, amacı işçilerin acil ve doğrudan bağımsızlığı olmayan herhangi bir politik harekete bağlamayı reddetmeye devam edeceğiz".⁽²³⁾

Bu cümlelerin ilk kısmı orijinalinde de böyle vurgulanmıştı. Bakunin taraftarları sonradan da herhangi bir politik mücadeleyi reddetmedi. Eğer amacı kendi nihai amaçları "devrim ve sosyal demokrasi"nin direkt gerçek-

leştirilmesi olursa katılmaya hazırlardı. Oldukça büyük imtiyazlar verip alışılmış taktiklerinden fazlasıyla sapa-biliyorlardı. Katıldıkları herhangi bir politik hareketin direkt olarak sosyal devrime yol açması gerektiğinde ısrarcıydılar. Vazgeçmeyecekleri koşul buydu. Vurgu *direkt ve derhal* kelimelerindeydi.

Bakunin taraftarları 1869 sonunda hiçbir parlamento-nun seçimlerine katılmama konusundaki prensiplerinden bahsetmeye başladılar. Bu, İsviçre'deki Marksistlerle çekiş-melerinin de başlangıcı oldu. İsviçre seçimlerine katılmak, yani politik harekette yer almak işçiler arasında uzun sü-reli, sabırlı aydınlatma işine başlamak anlamına geliyordu, bu görevi de sadece politik ve sosyal devrimin bir olamay-a-acağına inananlar üstlenebilirdi. Diğer taraftan devrimin ça-buk olgunlaştığı yerlerde hiçbir şekilde seçimlere katılmayı reddetmeyip seçimlerin sosyal devrimin ilk adımı olduğunu buyurdular. İlk adım seçimler, ikinci adım da sosyal devri-min kendisi olmalıydı. Enternasyonal'in Paris bölümünün en tanınmış temsilcisi Varlin liderliğindeki Bakunin taraf-tarlarının taktikleri bunlardı. Varlin basında ve meydan-larda kendini, o zamanlar Bakunincilerin kendilerine tak-tikleri isim olan "anti-otoriter komünizm" taraftarı olarak tanıtıyordu.

Varlin Bakunin'in gizli örgütüne Basle kongresin-de katılmıştı ve Paris'teki en yakın sırdaşıydı. 1869'da editörlüğünü Rochefort'un yaptığı, Paris'in en etkili radikal gazetesi *LaMarseillaise*'in personeline katıldı. Bu aslında Enternasyonal'in Genel Konseyi'nin ve şahsen Marx'ın yay-ın organıydı ve seçimlere katılmaktan yanaydı. Politikası seçim hareketinin ve parlamentonun devrim için kullanıl-masıydı. Varlin sebeplerini İsviçreli dostlarına yazdığı bir mektupta açıkladı, Fransa'daki durumun sosyalist par-tinin politikadan ayrı kalmasına izin vermediğini söyledi. İmparatorun derhal düşürülmesi her şeyden daha öncelik-liydi, sosyalistlerin hareketin başında olması gerekiyordu. Politikadan uzak dururlarsa bugün Fransa'da hiçbir şey olamazlardı, hele şu andaki gibi her şeyin arifesindeyken

politikadan kaçamazlardı.⁽²⁴⁾ Ne İsviçreli ne de Bakunin'in kendisi bu politikaya karşıydı, çünkü onların gözünde, bu politika devrime yön verirse haklı çıkartılmış olurdu. Sosyal devrime giden en direkt yol da buydu.

Bakunin hakkında ne tür eleştiri yapılırsa yapılsın o boş formüllerle tatmin olacak biri değildi. Fikirlerinin gerektirdiklerine uygun olarak hareket ediyor, çok da enerjik davranıyordu. Gizli örgütünü güçlendirip genişlettiği Basle Kongresi'nin sonuçlanmasının hemen ardından devrimci bir ayaklanma hazırlığına girişti. Planlarının, neye hazırlandığının kesin detayları bilinmiyordu, fakat Aralık 1869'da ve Ocak 1870'de örgütün değişik Fransız şehirlerindeki üyeleriyle canlı yazışmaları vardı, çünkü devrim ilk önce Fransa'da çıkacaktı. Taraftarları başarıyla ve kendilerini adayarak çalıştı.

Enternasyonalin en aktif üyelerinin bir kısmı, Paris'te Varlin ve Pindy gibi devrimci görüşlü genç adamlar, Lyon'da Richard, Marsilya'da Bastelica Bakunin'in örgütüne girdi ve bir ayaklanmaya hazırlandı. Durum her zamankinden daha uygun gözüküyordu, imparatorun prestiji çok kötü sarsılmıştı, herkes günlerinin sayılı olduğunu hissediyordu. Devrim, Louis Bonaparte'ın düşüşü biraz daha gecikebilirdi, fakat kaçınılmazdı. Marx tarafından yönlendirilen Genel Konsey politikası Fransa'da olabilecek devrime dayanıyordu. Fakat genelde ve özelde, en önemsiz detaylarda bile Bakunin'in politikasından değişikti. İşçi kitlelerinin bilmediği, programlarını dikkatle gizleyen Bakunin'in örgütlerinin toplumun dışında çalıştığıydı. Özellikle toplumun dışında çalışıyorlardı, vahşet planları yapıyorlardı.

Genel Konsey işçileri bir kitle hareketi olarak imparatorla politik ve ekonomik bir çekişmeye doğru yönlendirmeye çabılıyor, işçilere pratikte kendi menfaatleriyle yöneticilerin menfaatlerinin uyumsuzluğunu göstermeye gayret ediyordu. Mayıs 1870'te Fransız Emperyal Hükümeti Enternasyonal için arama başlattı, bürolarını kapatıp birçok lideri tutukladı. Marx bu savaş ilanını hoş karşıladı. 18 Mayıs'ta Engels'e "Fransız hükümeti" diye yazdı "hele şu-

kür uzun zamandır beklediğimizi yaptı. İmparatorluk mu yoksa cumhuriyet mi konusundaki politik sorunu işçi sınıfı için bir ölüm kalım savaşına çevirdi".^[25] Napolyon tarafından bastırılan Enternasyonal derhal doğrulmak, ne kadar yetersiz de olsa yöneticilere ve işçilere kendisinin bastırılmasına izin vermeyeceğini göstermek zorundaydı. Her fırsatta kitle propagandazıra devam edeceği konusundaki kararlılığını ifade etmeli, yasağa meydan okumalıydı. "Fransa üyelerimiz, Fransız hükümetinin gözlerinin önünde, gizli bir politik örgüt ile gerçek bir işçi hareketi arasındaki farkı gösteriyorlar" diye yazdı aynı mektupta, "Paris, Lyon, Rouen, Marsilya vs. gibi yerlerdeki komite üyeleri gazetelerde kendilerini onların varisleri olarak tanıtip hatta özel adreslerini verdiklerinde buralardaki üyeler yakalandı".

Bakunin taraftarları karanlık planlarını yapmaya devam etti. Marx onların varlığını ilk kez 1871 baharında duydu. Mayıs 1871'deki tutuklamaların sonucunda polisin eline Bakuninci örgütlerle ilgili belgeler geçtiğinde ve savcı basına Enternasyonal'in yanında bir de suikastçılardan oluşan gizli bir örgütün olduğunu açıkladığında bunun alışılmış polis keşiflerinden birisi olduğunu sandı. Engels'e "eski saçmalık" diye yazdı "Sonunda polisler birbirlerine bile inanmayacaklar. Bu, fazlasıyla iyi".

Marx henüz Bakuninci örgütlerin şubelerinin ne kadar geniş olduğunu bilmiyordu. 1870 başında program anlayışı, taktik ve metotlarını Bakunin'kilerinden ayıran yarık öyle büyümüştü ki birleştirilmesi imkânsızdı. Marx bir kez daha hayatının büyük bir kısmını kaplayan şekil değiştirme mücadelesiyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu arada savaş kaçınılmaz olmuştu. Avrupa olayları savaşı ertelemiş, karmaşıklştırmış, olayları bulanıklaştırmıştı. 1869 kışında herkes biliyordu, savaş kaçınılmazdı.

Fransa-Prusya Savaşı⁽¹⁾

Enternasyonal'in kurulduğu yıl Prusya ve Avusturya, Danimarka'yla savaştaydı. İki yıl sonra İtalya'nın birleştirilmesi için Lombardi'de ve Almanya'nın hegemonyası için Bohemya'da savaş vardı. 1866'dan sonra savaş -Sadowa için intikam- Louis Napoleon'un Fransa'sı ve Bismarck'ın Prusya'sı arasında kaçınılmaz olmuştu. Kuruluşunun ilk gününden itibaren Enternasyonal savaş ve dış politika taraftarı olmak zorunda kalmıştı. Açılış hitabesinde dış politikasının tüm ülke işçilerinin dayanışması olduğunu ilan etmişti. İşçilerin Enternasyonal'i, yönetici sınıfın politikasına kendi politikasıyla cevap vermeliydi. Bu prensip Enternasyonal'in içindeki tüm gruplar tarafından, hatta en muhalif görüşlülerce bile kabul edilmisti. Fakat iş, prensibi pratiğe dönüştürmeye gelir gelmez katı farklılıklar ortaya çıktı.

Polonya sorunu birincisiydi. Polonya'nın talihsiz halkının kaderine duyulan sempati devrimciler ve radikaller arasında evrenseldi. Bu yaygın his Enternasyonal'in kuruluşunda azımsanmayacak şekilde katkıda bulunmuştu. Enternasyonal 22 Temmuz 1863'teki mitingin organize edilmesine yardım etmiş, Polonya ayaklanmasına yardımcı olacak araç ve yolları araştırmıştı. Polonya bu anlayışı hoş karşıladı. Fakat bu az çok duygusal bir ruh halinin kaçınılmaz politik imalarından çekinenlerin sayısı az değildi. Marx'ın açılış hitabesindeki Rusya ile ilgili sözleri oldukça fazla muhalefete yol açmıştı. Çünkü Marx aynı 1848'de

olduğu gibi Rusya'nın hâlâ Avrupa tepkisinin dayanağı olduğunu, bu yüzden de ilk önce Rusya'nın hakkından gelinmesi gerektiğini düşünüyordu. Polonya taraftarıydı çünkü Rus karşıtıydı. Polonya'nın ölümü üzerine yapılan kutlamalara rağmen, her zaman küllerinden tekrar ayağa kalkan kutsal müttefikliğin yıkılması, her devrimci hareketi söndürerek Avrupa'nın üstüne çöken Rus kâbusunun sona erdirilmesiyle mümkün olacaktı.

Almanya'da ve İngiltere'de Marx gibi düşünen bir sürü kişi vardı. Diğer ülkelerde ise aksine bir tutum görülüyordu. Marx'ın "Rus fobisine" başta Proudhoncular karşı çıktı 1840'larda bu korkunun haklı çıktığını reddetmiyor, fakat şimdi gereksiz, hatta zararlı olduğunu iddia ediyorlardı. Rus despotluğu ne kadar iğrenç olsa da işçi sınıfına göre bunun, Napolyon III ya da Bismarck'ın hükümetleri, hatta Kraliçe Victoria'nın kabinesinden hiç de farklı olmadığı görüşündeydiler. Burjuva hükümetlerinin hepsi birbirine benziyordu. Proudhoncular Rusya'nın Avrupa'nın kaderi üzerindeki aşırı etkisi konusundaki iddiayı fark edemeyip Enternasyonal politikasının tüm ağırlığının Rusya'ya yönlendirilmesi kavramına karşı çıktılar. 1866 Cenevre Kongresinde öneri "bütün despotluğun yok edilmesi" olarak değiştirilmediği sürece "Rusya'nın Avrupa üzerindeki despot etkisinin yok edilmesini"¹² isteyen bir dış politika önerisi yararına oy kullanmayı reddettiler.

Rusya ve Polonya'ya karşı takınılacak tutum konusunda Marx ve Proudhoncular arasında çıkan tartışmada, Avrupa'nın geçtiği tarihi zaman dilimi hakkındaki değerlendirmeler ve bu konuda Enternasyonal'in üstleneceği görevler hakkındaki farklılıklar ilk kez su yüzüne çıktı. Kısa sürede bunlar daha belirli bir şekil aldı.

Orta Avrupa'daki 1848 ve 1849 devrimci sürecinde, ulusal birlik isteği politik özgürlük isteğiyle ilgili bir hale gelmişti. O sıralarda ulusal birliğe giden yolun, prensleri devirmekten geçtiği düşünülüyor ve öyle hareket ediliyordu. Sadece özgürlük birliği yaratıyordu, sadece birlikte özgürlük vardı. Bu kader, vicdanları küçük burjuvadan

miras kalan her taçlı başa saygı duymakla sarmalasa da Alman burjuva demokratları tarafından bile savunuluyordu. İtalyan demokratları arasında da inancın bir parçası olarak kalıyordu. Fakat 1860'lardaki savaşlar bunu tamamen yalanlar gözüküyordu. Zira İtalya Mazzini tarafından değil, devletin sadık bir bakanı olarak Conour tarafından birleştirilmişti. Almanları birleştiren de kendileri değil kan ve zulümle, çivili Prusya başlığı altında Bismarck'tı.

Proudhonculara göre ulusal hareketler anlaşılmazdı, ulusların kendileri de "modası geçmiş önyargılardı"⁽³⁾ Her şeyin "sosyal problem" ile gölgelendiği, aslında en önemli sorun olduğu bir zamanda "sosyal problem"ın ulusal birlik ve bağımsızlıkla ilgili eski "batıl fikirlerle" nasıl karıştırılabileceğini anlayamadılar. Onların gözünde "ulusal sorun" ile "sosyal sorunu" birleştiren herkes devrimciydi. Bismarck gibi bir adamın ulusal bir hareketin liderliğini yapabilmesi sadece onların uzun zamandır kullanılmayan tarihi dönemlere ait olduğunu düşündükleri, tamamiyle olumsuz bir yargıyı onaylamalarını sağlamıştı. Onların gözünde hiçbir istisna olmaksızın her devlet "merkeziyetçilik ve despotluk" üzerine kurulmuştu ve dünya "ekonomik dengesini" bulmadığı sürece çekişmeleri savaşlar halinde sürecekti. Bu tekerrür eden çatışmalarda, hangi tarafın insanlığın ilerlemesine hizmet ettiğini bulup o taraftan yana olmanın işçi sınıfının işi olmadığını düşünüyorlardı. Hayır, işçi sınıfının sadece bir görevi vardı. Bu, Paepe'nin de 1868 kongresinde belirttiği gibi sosyal ve politik kurumların yeniden yapılandırılmasını içeriyordu, çünkü sürekli tekrar eden uluslararası kavgalara kalıcı bir şekilde son vermenin tek yolu buydu. Proudhoncular ordu karşıtı propaganda- dan yanaydı, hali hazırdaki orduların ortadan kaldırılmasını istiyorlardı. Savaşa karşı genel grevi alt tabakanın silahı olarak ortaya atan da ilk onlar oldu.

Kulağa radikalmiş gibi gelen bu cümleler Marx'ın hiçbir işine yaramıyordu. 1848'den beri Rusya'yla savaşı savunuyor, böyle bir savaşın devrimin en güçlü motoru olacağına inanıyordu. Geçmişte olduğu gibi savaşı tarihsel büyüme-

nin, bazı koşullarda da tarihsel gelişimin bir unsuru olarak görüyordu. Belirli bir savaşın gerçekten tarihi gelişimi için olup olmadığı, alt tabakanın buna karşı nasıl bir tavır takınması gerektiği, bu belirli durumun değerine göre kararlaştırılacaktı. İç politikada olduğu gibi dış politikada da herhangi bir şeyin kendi içinde "devrimci" olduğunu kabul etmiyordu (J.B. von Schweitzer'in ifadesiyle). İşçi hareketinin savaşan uluslardan hangisinin galip geldiğine kayıtsız kalması mümkün değildi.

Çünkü işçi sınıfı aşırı radikalizmdeki rahat bir pozisyona sıkıca bağlanamazdı, aksine değişen durumla değişmeye hazır, esnek ve söz dinler olmalıydı.⁽⁴⁾

Proudhoncu eleştiriye rağmen Marx 1848'de olduğu gibi ulusal hareketlerin Alman, İtalyan, Polonyalı ve Macarlar gibi büyük halklar arasında ilerleyici bir fonksiyona sahip olduğuna inanıyordu. Yıllar sonra Kautsky'e yazılmış bir mektupta Engels Marx'ın bu inancının sebeplerini düzenli bir şekilde özetledi. "Ulusal bağımsızlığı olmadığı sürece büyük bir halkın herhangi bir iç sorunu bile ciddi bir şekilde tartışabilecek durumda olması, tarihsel olarak imkânsızdır" diye yazdı "Alt tabakanın uluslararası bir hareketi ancak bağımsız uluslar, eşitler arasında mümkündür".⁽⁵⁾ Proudhoncuların ulusal nihilizminde Marx sadece Fransız ulusallığının önemli bir şekil olduğunu değil, ayrıca seçilmiş ulus olduğu yolundaki gizli tahmini de sezinledi. 1866'da, Genel Konsey'de ulusal sorunun tartışıldığı bir toplantıdan sonra Engels'e şöyle yazdı:

Her şeyi ufak "gruplara" ya da "komünlere" ayırmak, sonra da bir devlet değil bir "birlik" kurmak istiyorlar. "Karşılıklılığı" da beraberinde getiren insanlığın bu "bireyselleştirilmesi" diğer ülkelerdeki tarih sabit dururken ve tüm dünya Fransızların sosyal devrim için olgunlaşmasını beklerken gerçekleştirilecek. Daha sonra deneyi gözlerimizin önünde sergileyecekler. Bütün dünya da bu örneklerle onları izleyecek... Fourier'in adamlarından beklediği tam olarak budur!⁽⁶⁾

Belirtilen toplantıda Marx Fransızların "Tüm milli özellikleri inkâr ederken, bunu bilinçsizce, kendi uluslararası

model olan Fransa ile uzlaştırdıklarını” belirtti. Doğruydu, Napolyon’un henüz birleşmeyi başaramamış ulusların kaderlerine karşı ikiyüzlü yaklaşımı muhaliflerini aşırı uca sürüyor, küçük burjuva sosyalistlerin ekonomik politikalarına duydukları hoşnutsuzluk, buna sebebiyet veren ekonomik gelişmeyi onaylamamalarından kaynaklanıyordu.

Sadece ulusal birliğe doğru olan hareketi, ulusal alt bölümlerin ufak devletlere bölünmesi safhasında tarihsel bir gelişme olarak gören Marx Bismarck’ın politikasına şüpheyile baktı. Uzun süre Bismarck’ın politikasına sadece bir Prusya politikası olarak güvenmemiş ve Bismarck’ı Napolyon’un ve Prusya’nın maşası olarak görmüştü. Almanya’nın Prusyalılaştırılarak birleşebileceği fikri ona saçma geliyordu. O ve Engels Prusya-Avusturya savaşında elbette Avusturya yanlısı değillerdi; fakat çok daha az Prusya yandaşydılar. Engels Prusyalıların “iyi bir yere saklanacaklarını” umuyordu. Marx da “böbürlenmelerini ödeyeceklerinden” emindi. Marx Prusya’nın yenilgisinin Berlin’de bir devrime sebep olacağını umuyordu. “Bir devrim olmadıkça” diye yazdı, 6 Nisan 1866’da Engels’e, “Hohenzollern ve Habsburg köpekleri hanedana ait savaşlarla ülkemizi elli ya da yüz yıl geriye fırlatacaklar”.⁽⁷⁾ Aynı gün Hannover’deki dostu Kugelman’a yazdığı bir mektupta da bir devrim olmadıkça Almanya’nın başka bir Otuz Yıl Savaşı’nın eşiğinde olacağını, bunun da bir kez daha bölünmüş bir Almanya anlamına geleceğini tekrarladı.⁽⁸⁾

Marx için Prusya’nın hızlı ve parlak zaferi tamamıyla beklenmeyen bir şeydi. Prusya’nın Almanya’daki egemenliği gerçekleşmiş, Prusya ile birleşmesi konusundaki beklenti hoş gitmese de hesaba katılması gereken bir olasılığa dönüşmüştü. Bismarck’ın isteklerinin Alman arzuları değil “Hohenzollern” istekleri olduğu yeterince açıktı. Fakat Avusturya savaşında tarafsız kaldığı için Fransa’nın istediği “karşılığı” yerine getirmeye karşı çıkışı, Lüksemburg hakkındaki tartışmada Prusya’nın isteklerini ortaya koyuşundaki sertliği, Napolyon’un maşası olduğu konusundaki şüpheyi yok etti.⁽⁹⁾ Bismarck, Lassalle’in sadece birkaç yıl

önce kıskırttığı sebeplerden tamamıyla farklı sebeplerle kuzey Almanya'ya evrensel oy kullanma hakkını getirdi. Almanya'nın karşı konulmaz Prusyalılaştırma ilerleyişi her gün daha da açıklaştı, işçi hareketinin içindekiler buna herkesten daha fazla duyarsız kaldı. Kendisine yeni bir durum bulmak zorundaydı, muhalifi Bismarck kadar esnek ve uysal olmalıydı. Kuzey Almanya'da temsil edilen iki sosyalist parti, Lassalle, Liebknecht ve genç August Bebel tarafından yönlendiriliyordu.

Paris Meclisi'nde azimli cumhuriyetçi ve Orleancılar-dan oluşan muhalefet partileri fazlasıyla temsil ediliyordu, fakat tek bir sosyalist bile yoktu. Almanya'nın büyük sosyal olgunluğu sadece bu konuda görülüyordu. Alman endüstrisi çoktan Fransız endüstrisini geçmişti. Her yıl Renonya, Saksonya ve Silezya'da yeni, bilimsel aletlerle donatılmış fabrikalar kuruluyor, sınıf farklılıkları Fransa da dahil, diğer ülkelerden çok daha hızlı ve şiddetle ortaya çıkıyordu.

Yıllar geçtikçe Fransa'nın sosyal gelişmede öncü rol oynadığına dair geleneksel görüş git gide azaldı. 1840'lar-da Marx Fransa'yı Almanlara bir model olarak göstermiş, Almanya'nın seviyesini komşusunun seviyesiyle ölçmüştü. Altmışların başından itibaren eski fikirden şüphe etmeye başladı. Engels bundan çok daha önce şüphelenmişti. Almanya'nın ekonomik gelişmesi hızlanıp her ne kadar bükülmüş, bitmemiş ve yarı feodal şekillerde olsa da devletin birleştirilmesi yöntemi açıkça ortaya çıkınca yavaş yavaş geleceğin Alman işçi hareketine ait olduğuna inanmaya başladı. 1870'de, Fransız-Prusya savaşının çıkmasından önce, Engels'e şöyle yazdı:

İlk itici kuvvetin Fransa'dan gelecek olmasına rağmen, Almanya'nın bir sosyal hareket için çok daha olgun olduğu ve Fransa'yı fazlasıyla geçeceği kesin kanaatimdir. Eğer hâlâ kendilerinin "seçilmiş halk" olduklarına inanıyorlarsa Fransızlar büyük bir hata yapmaktan ve kendilerini kandırmaktan suçludurlar.⁽¹⁰⁾

Şubat 1870 ortasında Kugelmann'a bir mektubunda Fransa'dan çok Almanya'dan sosyal hareket beklediğini

söyledi.⁽¹¹⁾ Almanya'nın birleştirilmesi Avrupa'nın kalbindeki işçi hareketinin öncüsü ve garantisi olmuştu.

1870 yazında Fransız-Prusya savaşı çıktığında bir an bile tereddüt etmedi. Alman üst sınıf ve küçük burjuvasının aşırı vatanseverliklerini küçümsüyor, kısa bir süre önce yoldaşı, hatta dostu olanların ditirambik (duygusal) çıkışlarını özellikle hor görüyordu. Freiligrath'ın savaş şiirlerini okuduktan sonra Engels'e onun gibi bir balad satıcısı olmaksızın miyavlayan bir kedi olmayı tercih ettiğini yazdı. Fransa ile savaşa girmesinde Prusya hükûmetine koşulsuz destek veren Lassalle yanlıları liderlerine kızgındı, nedenlerine katılmasalar da savaşa karşı oy kullanan Bebel ve Liebknecht'i takdir ediyorlardı. Marx savaşta bile Bismarck'la mücadelede ateşkes olmayacağını açıkça anlamıştı.⁽¹²⁾

Almanların sebebi Hohenzoller'le aynı değildi. Prusya'ya değil Almanya'ya saldırmıştı. O halde Almanya kendisini savunmalıydı. Her şeyden önce işçi hareketinin menfaati için Almanya'nın zaferi gerekliydi. Marx'a göre Louis Napolyon'un kazanması halinde Fransa'da Bo-napartçı rejim pekiştirilecek, Orta Avrupa'da onlarca yıl geriye fırlatılacak, böylelikle Almanya'nın birleştirilmesi süreci kesilmiş olacaktı. 15 Ağustos 1870'te Engels'e yazdığı gibi, artık bağımsız bir Alman işçi hareketinden bahsedilmeyecek, her şey ulusal varlığın tekrar kurulması savaşına yöneltilecekti. Alman zaferi ise Bonapartçılığın sonu anlamına gelecek, Fransa'da bundan sonra hangi hükûmet gelirse gelsin daha özgür bir alana sahip olacaktı.⁽¹³⁾ Marx savaşın çıkmasından hemen sonra Engels'e şöyle yazdı:

Prusyalılar kazanırsa, devlet gücünün merkezileştirilmesi Alman işçi sınıfının devletleştirilmesinde yararlı olacaktır. Ayrıca Alman çoğunluğu Batı Avrupa'daki işçi hareketinin merkezinin kesinlikle Fransa'dan Almanya'ya kaydırılmasına sebep olacaktır. Sadece 1866'dan beri, iki ülkedeki hareketi karşılaştırarak Alman işçi sınıfının hem teorik olarak hem de örgüt bakımından Fransız işçi sınıfından üstün olduğu artık görülebilir.

23 Temmuz 1870'te Genel Konsey savaş hakkında bir bildiri yayınladı. Marx tarafından yazılmıştı. Tüm dün-

ya işçilerine hitap ettiği için Marx'ın durumunu belirleyen tartışmaları içermesi imkânsızdı. Hitapta "Alman tarafının savaşının bir savunma savaşı" olduğu belirtiliyordu. Bu, Almanya'yı kendini savunma pozisyonuna kimin koyduğu sorusunu ortaya çıkarttı. Marx, artık Bismarck'ta bir uşak değil, Napolyon'un bir öğrencisini ve taklitçisini görüyordu. Savaş başladığında yayınlanan bildiri Alman savunmasının Fransız halkıyla bir savaşla sonuçlanabileceği gerçeğini vurguluyordu. Fakat Alman işçi sınıfı buna izin verirse zafer veya yenilgi eşit derecede kötü olurdu. "Almanya'nın katlanmak zorunda kaldığı bütün kötülükler sözde bağımsızlık savaşlarından sonra canlanacak ya da iki misline çıkacaktır" diye bitiyordu bildiri "tüm ülke işçilerinin müttefikliği en sonunda savaşın kökünü kazıyacaktır".⁽¹⁵⁾

Marx, Wilhelm Liebknecht'e yazdığı bir mektupta Alman yandaşlarına daha detaylı öğütler vermeye devam etti. Bu mektup günümüze ulaşamadı fakat Engels'in 15 Ağustos 1870'te Marx'a yazdığı, onun da tamamıyla izlenmesi taraftarı olduğu taktikler şöyle anlatılıyordu:

Benim görüşlerime göre insanlarımızın yapabileceği şunlardır:

- (1) Almanya'nın savunmayla kısıtlı kaldığı sürece ulusal hareketle ilgilenmek (bazı koşullarda direkt barış sonucuna ulaşan çirkin bir inatçılık bununla ters düşmeyebilir),
- (2) Prusya'nın hanedanlıkla ilgili menfaatleriyle Almanya'nın ulusal menfaati arasındaki farkı vurgulamak,
- (3) Alsak-Lorraine ilhakına karşı çıkmak, (Bismarck'ın Alsak-Lorraine'i Bavyera ve Baden'e ilhakı konusundaki niyeti çoktan duyulmuştu),
- (4) Cumhuriyetçi, milliyetçi olmayan hükümet Paris'te dümene geçer geçmez onunla şerefli bir barış için çalışmak,
- (5) Savaşı istemeyen ve birbirleriyle savaşta olmayan Fransız ve Alman işçilerinin menfaatlerinin Birlik'ini sürekli olarak vurgulamak,
- (6) Enternasyonal bildirisinde olduğu gibi Rusya'nın tehlikesine dikkat çekmek.⁽¹⁶⁾

Bildiri, Fransız işçilerine savaşa ve Napolyon'a karşı olduklarını bildirmelerini salık verdi. Fakat hepsi buydu.

Ne bildiride ne de Marx ve Engels arasındaki yazışmalarda Fransız işçi sınıfının, o gebe haftalar sırasındaki görevleri hakkında bir tek kelime bile yoktu. Sersemlemiş dünyanın Napolyon III'ü Korsika'nın gerçek varisi olarak selamladığı bütün o yıllarda Marx, onun sadece "sıradan bir alçak"⁽¹⁷⁾ olduğu görüşünü korudu. Bonapart rejiminin çürümüşlüğüne gözlemleyenlerce açıkça görülmesinden çok önce, kaderinin mühürlendiği görüşündeydi. "Louis Napolyon'un Prusya ile savaşının sonucu ne olursa olsun" diyordu bildiri "ikinci imparatorun ölüm çanları çoktan Paris'te duyulmuştu". İlk düşmanlık gününden beri bir savaş öğrencisi olan Engels Almanya'nın kazanacağından emindi. *Pall Mail Gazette*'deki⁽¹⁸⁾ makaleleri büyük ilgi çekti. Sedan felaketini tarihine kadar tahmin edebilmesi arkadaşlarının gözünde onu bir "General" yaptı, artık bu isimle ünlenecekti. Napolyon'un yenilgisi kesindi, bu da Fransa'da devrim anlamına geliyordu. Ama nasıl bir durumda? Marx, "Eğer Paris'te bir devrim çıkarsa" diye yazdı Engels'e 8 Ağustos'ta "şu soru ortaya çıkar: Kaynakları ve liderleri Prusyalılara karşı ciddi bir muhalefetle mi karşı koydular? Yirmi yıl süren Bonapartçı maskaralığın çok büyük bir ahlak bozulmasına sebep olduğunu inkâr etmek imkânsızdır. Devrimci kahramanlığa güvenen birisinin haklı çıkması çok zordur".⁽¹⁹⁾ Ağustos ortasında Engels, yakında gerçekleşirse, devrimci bir hükümetin durumunun umutsuz olması gerekmediğine inanıyor, ama bunun Paris'i kaderine bırakmak ve savaşa güneyden devam etmek anlamına geleceğini düşünüyordu. Taze savaş gereçlerini sağlayana, düşmanın yavaş yavaş sınıra doğru tekrar sürülebileceği yeni ordular düzenlenene kadar dayanmak mümkün olabilirdi. Fakat beş gün sonra Engels bu olasılığın kaybolmuş olduğuna inandı. "Eğer Paris'te geçen haftaya kadar devrimci bir hükümet kurulmuş olsaydı" diye yazdı Marx'a, "hâlâ bir şeyler yapılabilirdi ama artık çok geç. Devrimci bir hükümet ancak kendisini gülünç duruma düşürebilir, tıpkı Anlaşma'nın sefil bir parodisi gibi".⁽²⁰⁾

Devrim gelmek zorundaydı. Bu kesindi. Fakat Marx Paris'teki zaferin cephede yenilgiyle izleneceğinden de aynı

derecede emindi. Bu konudaki kesinliği bildirideki sessizliği açıklıyordu.

Enternasyonal'in Fransız büroları savaşın çıkmasıyla tüm ülkeyi saran vatansever dalgasına kapılmadı. Sadece Napolyon'a olan nefretleri bile bundan sakınmaları için yeterliydi. Onlar için İmparator'un savaşı kazanmasını istemiş olmak, böylece Bonapartçılığı sağlamlaştırmak mümkün değildi, kazanacağına da inanmadılar, çünkü sisteminin zayıflığının farkındaydılar. Polis, savaşın çıkmasından hemen önce, barış toplantılarında Prusya için destek arandığını iddia etti. Bir devrimci olduğuna inanan bir huysuzun Prusyalılar için destek aradığına inanmak oldukça mümkündür; fakat Enternasyonal yanlısı işçilerin Napolyon'u ne kadar küçümseleser de Bismarck için hiç sevgi beslemedikleri kesindi. Kötü bir hükümetin ellerinde esir düşmüş, aşağılanmış ve baskı altında tutuluyor olsa da yine de ülkeleri bir devrim ülkesi, şimdi ve gelecekte Avrupa'nın kalbi olacaktı. Napolyon'a değil ama Fransa'ya ve Fransa'nın görevine inanıyorlardı.

O sıralarda Fransa'daki Enternasyonal üyeleri arasında büyüksaygı gören Bakunin onlar gibi düşünüyordu. Dahası Fransız devrimi yurtseverliğinin neredeyse ideal şekli haline gelmişti. Marx gibi, uluslararası çatışmalarda kayıtsız kalmanın sahte-radikal ve sadece devrime zararlı olacağını düşünüyordu. Marx gibi işçi sınıfının gücünün sonuna kadar müdahalesinin gerektiğine inanıyordu. Fakat Marx'ın aksine, Rusya'yı değil Almanya'yı devrimin ana siperi ve düşmanı olarak görüyordu. Ona göre Almanya yüzyıllardır despotluğun merkeziydi, hem de Reformasyon'dan ve on altıncı yüzyılın başlarındaki köylü ayaklanmalarının bastırılmasından beri. Almanlardan çok daha despot hükümetler olmasına rağmen gerçeği göremiyordu. Çünkü "Almanya başka ülkelerde gerçek bir sistem, dini bir mezhep kurmuştu".⁽²¹⁾ Bu Alman milli karakterinin bir özelliği idi. Bakunin, Ludwig Börne'nin "Diğer halklar köledir, fakat biz Almanlar her zaman uşağızdır"⁽²²⁾ sözünü tekrarlamayı seviyordu. Almanların köleliğini, bir sisteme dönüştürdükleri doğal bir

özellik olarak tanımlıyordu, üstelik bu iyileştirilemez bir hastalıktı. Eğer kendilerini esarete mahkûm eden, gittikleri her yere despotluk vebasını yayan Almanlar Fransa'yı istila edeceklerse, sosyalizmin gerekçesi de kaybolacaktı. Almanya'daki bütün devrim umutları -sadece tecrübelerle aykırı düşen bir iyimserlik ruhuyla haklı çıkartılabilecek bir umut- en az yarım yüzyıl gömülmek zorunda kalacak, Fransa da Polonya'nın kaderiyle tehdit edilmiş olacaktı.

Savaş daha başlamadan önce o da Marx gibi Napolyon'un yenilgisinin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Fransa'nın yenileceğine ise pek prim vermiyordu. Fransa'yı, Avrupa'yı ve sosyalizmi sadece ve sadece bir devrim kurtarabilirdi. Bütün işçilerin üstünde, Fransa ayaklanmalı, Bonapartçılığı çiğnemeli ve devrimci bir ulusun heyecanıyla kendisini Fransa ve uygarlık düşmanına karşı öne atmalıydı. Tek umudu, emperyalist savaşı devrimci bir savaşa dönüştürmektir.

Savaş çıkar çıkmaz Bakunin aktifleşti. Yeni faaliyeti eskisinin devamıydı: Militan gruplar oluşturmak ve silahlı ayaklanmalar hazırlamak. Savaş derhal ayaklanmayı gündeme getirmişti. Temmuz'un son günlerinde ve Ağustos'un ilk haftasında Fransa'daki dostlarını mektuba boğdu, onlara danıştı, cesaretlendirdi, derhal harekete geçmeye teşvik etti. 11 Ağustos'ta o gün Fransa'ya yirmi üç detaylı mektup yazdığından söz ediyordu, hepsine "Planım hazır" demişti.⁽²³⁾ Planının detayları öğrenilemedi fakat ne olduklarını tahmin etmek zor değildi. 8 Ağustos'ta Bakunincilerce yönlendirilen devrimciler Marsilya şehir meclisini ele geçirdi, 9 Ağustos için bir ayaklanma planlandı. "Hareket Komitesi" çoğunlukla Bakunincilerden oluşuyordu. Lideri Pindy de Bakunin'in gizli örgütünün daimi üyesiydi. Fakat sonuç bir fiyasko oldu, çünkü ayaklanma sabahı Pindy ve arkadaşları tutuklandı.

Bakunin cesaretini kaybetmedi. Bir yerde başarılı olmayan bir şey başka bir yerde başarı kazanabilirdi. Zaman hızla akıp gidiyor, Alman ordusu Fransa'da ilerliyordu. Neredeyse umutsuzluk içinde dostlarına "Eğer Fransa'da on

gün içerisinde bir halk ayaklanması olmazsa, Fransa kaybolur" diye yazdı "Ah, genç olsaydım, şimdi mektup yazıyor olmaz, aranıza katılırdım".⁽²⁴⁾ Danton'un lafları sürekli dudaklarındaydı: "İnsanın düşmanın üstüne yürümeden önce ardındaki düşmanın kafasını karıştırıp yok etmesi gerekir".

14 Ağustos'ta Blanqui ve bazı taraftarları Grande Rue de la Villette'deki polis karargâhına bir saldırı düzenledi. "Yaşasın Cumhuriyet! Prusyalılara ölüm!" çığlıkları hayretler içindeki kalabalık tarafından sessizlikle karşılandı. Ayaklanma acınacak bir şekilde yıkıldı.

Sedan felaketinin haberleri Paris'e 4 Eylül'de ulaştı, 125 bin kişi tutuklanmış, 600 silah ele geçirilmiş, imparator da parmağını bile kımıldatmadan Prusyalılara teslim olmuştu. Paris'te cumhuriyet ilan edildi. Napolyon cumhuriyete koruncu bir miras bırakmıştı. Düşman topraklardaydı, ordular düzensizdi, devlet hazinesi bomboştu. Marx'ın gelecek hakkındaki endişeli sorusu yakında cevabını bulacaktı.

5 Eylül gecesi Marx Longuet'ten bir telgraf aldı: "Cumhuriyet ilan edildi". Geçici hükümetin üyelerinin isimlerini şu kelimeler izliyordu: "Almanya'daki dostlarınızı derhal etkileyin".⁽²⁵⁾ Bir gün sonra eline ulaşan Enternasyonal'in Paris bürosunun bildirisi Marx'ı telaşlandırdı. Almanların derhal Ren'den -sanki Ren'in sınır olması mümkünmüş gibi- geri çekilmesini isteyen "saçma bir şekilde, aşırı derecede milliyetçi"⁽²⁶⁾ bir bildiriydi. Burada artık bildirinin stilini eleştirmekten söz edilemezdi. Tarihsel analiz zamanı da değildi. Marx o gün, yani 6 Eylül'de Napolyon'un düşürülmesinin Avrupa'ya yansımaları hakkında Genel Konsey'de konuştu. Otoritesi sayesinde bazı İngiliz üyelerin tereddütlerine rağmen Konsey'i genç Fransız cumhuriyetini tanımaya ikna etti. Yeni durumun ikinci bir bildiri yayınlanmasını hak ettiğine karar verildi. Bildiri Engels'in askeri konularda yardımıyla Marx tarafından yazıldı, 9 Eylül'de yayımlandı.⁽²⁷⁾

Bildirinin ana teması şuydu: Sedan'dan sonra Almanya artık savunma savaşı yapmıyordu. Savunma savaşı Louis Napolyon'un teslim olması, Sedan'ın şartlı teslimi ve Paris'te

cumhuriyetin ilan edilmesiyle sona ermişti. Almanya'yı savunmak için Alsak-Lorraine'in ilhakının gerekliliği konusundaki iddiaları çürütmek için Marx Engels'in kendisine sağladığı tartışmaları kullandı. Bunlar ikna ediciydi, sadece askeri uzmanlar üzerinde bir etki sağlamaları hesaplanmıştı. Genel Konsey bildirisini zamanın en önemli belgesi yapansa politik tartışmayı vurgulamasıydı.

Zafer ve onu izleyen tehdit edici sonuçlarında, geriplanda pusuya yatmış karanlık bir figür olan Rusya daha da açık ve daha da tehdit edici bir şekilde ön plana çıktı. Marx bunu gördü ve tüm dünyaca görülmesini sağlamak için gücü ölçüsünde her şeyi yaptı. Fakat Almanya'da gözleri kamaşmış ve kör olmuş insanlara konuşuyordu. Rusya çok uzakta, Strasbourg ele geçirilecek kadar yakındaydı. Onlar da Strasbourg'u ele geçirdi.

Teutan vatanseverleri gerçekten Almanya'nın bağımsızlığının ve huzurunun Fransa'yı Rusya'nın kollarına gitmeye zorlarsa sağlanacağına (diye yazıyordu bildiride) inandılar mı? Eğer Alman ordularının başarısı, zafer kibri ve hanedanlıkla ilgili entrikalar Almanya'yı Fransa'nın toprağını Fransa'dan çalmaya götürürse, Almanya için sadece iki yol açık kalır. Ya tüm riskleriyle -Hohenzollern gelenekleriyle uyuşan bir politika- Rusya'nın kendini büyütme planlarının bilinçli bir kölesi olacak ya da kısa bir aradan sonra yeni bir "savunma" savaşı için silahlanacak. Fakat bu savaş o yeni moda "lokal" savaşlardan biri değil, birleşmiş Slav ve Latin ırklarına karşı bir savaş olacak.

Sedan'dan bir hafta sonra Marx Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla sonuçlanacak Alman dış politikasının ana hatlarını açıkça tanımladı. Bismarck'ın Rusya ile başlattığı "dostluk" sona erdirilir erdirilmez Fransız-Rus birliğine karşı başlatılan savaşın hazırlıklarına girişilecekti. Marx'ın Eylül 1870'te arkadaşı Sorge'a yazdığı birkaç cümle ileriye gördüğünün parlak tanığıydı:

Prusyalı eşeklerin görmediği, şu andaki savaşın aynı 1866'da Prusya ve Fransa arasında olduğu gibi Almanya arasında bir savaşa sebep olacağıdır. Almanya için beklediğim en iyi sonuç budur. "Prusyacılık" asla var olmamıştır ve Rus müttefikliği ile Rusya köleliği olmadan da var

olamaz. Ve bu iki numaralı savaş Rusya 'da ki kaçınılmaz devrimin ebesi olacaktır.⁽²⁸⁾

Kırk dört yıl sonra Almanya, Rusya ve Fransa ile savaş girdi. 1917'de Rusya'da savaşın serbest bıraktığı devrim patlak verdi, 1918'de de Prusya'nın feodal askeri gücü çöktü.

Marx Alman işçi hareketinin zayıflığına, yaklaşan felaketi önlemedeki yetersizliğine aldanmadı. "Fransız işçiler barışın ortasında saldırganlara engel olamazlarsa, Almanların savaşın ortasında galibi engelleme için daha iyi bir şansı mı olacak?" diye yazdı. Yine de, durumu ne kadar zor olursa olsun Alman işçi sınıfının "görevini yapacağına" inanıyordu.

Louis Bonaparte'ın düşüşü Fransız işçi sınıfına yeni ve büyük ihtimaller getirdi. Genel Konsey genç cumhuriyeti -ulusal savunmanın geçici hükümetini değil cumhuriyetiseldi. Orleancı olduklarını açıkça söyleyenlerle, Haziran 1848 ayaklanması üzerlerinde silinmez bir iz bırakan orta sınıf cumhuriyetçilerinden oluşan devrimci çevreler geçici hükümete güvenmiyordu. En önemli pozisyonları işgal eden ve cumhuriyeti Restorasyon'a giden bir köprü olarak gören Orleancıların şüphesi yerindeydi. Yine de - belki de bu yüzden- Marx Fransız işçilerinin en zor görevinin tüm hatalarına rağmen genç cumhuriyeti desteklemek ve savunmak olduğuna karar verdi. Durum aşırı dikkat, cesur bir inisiyatif, demirden bir kendine hakimiyet ve her şeyi göze alan bir kahramanlık gerektiren tehlike ve baştan çıkarıcı unsurlarla doluydu.

Çekişme artık o "sıradan alçak" Louis Bonaparte ve savunan tarafta olan Almanya arasında değildi, cumhuriyetçi Fransa artık kendisini yırtıcı Alman militarizmine karşı savunuyordu. Bildiri Fransız işçilerini vatandaş olarak görevlerini yapmaya çağırıyordu. Görevleri işgalci Almanlara karşı Fransız cumhuriyetini savunmaktı. "Düşman Paris kapılarına dayanmışken yeni hükümeti indirmeye yönelik bir girişim aptalca bir davranış olurdu". Fakat aynı zamanda Fransız işçi sınıfının kendi sınıf görevlerini de unutma-

ması gerekiyordu. Genel Konsey bu elverişli fırsatı, kendi çıkarını ön plana çıkartacak şekilde kumanda ediyordu. Fransız bölümlerinin temsilcisi Eugene Dupong Lyon'daki Enternasyonalcilere şunları yazdı:

Burjuvanın hâlâ gücü var. Bu koşullar altında işçilerin rolü ya da görevi burjuva haşaratının Prusyalılarla barış yapmasına izin vermek (çünkü böyle yapmanın utancı her zaman onların yanında olacaktır), onların güçlerini arttıracak olaylara karışmayıp koşulların işçi sınıfının bütün güçlerinin organize edilmesini sağlayacağı özgürlükten yararlanmak... Birliğimizin görevi örgütümüzü faaliyete geçirip onu her yere yaymaktır.⁽²⁹⁾

Altı hafta sonra bu kez Lyon'daki Chrauret'e yazacaktı Dupong., "Enternasyonal'in rolü işçi sınıfın örgütünü yaymak için her durum ve fırsattan yararlanmalıdır" diyecekti.

Engels'in sözleriyle "Barışa ulaşılan kadar Fransa'daki Enternasyonal'in direncinin" Fransız işçilerinin, sanki Belçika'da ya da İngiltere'de yaşıyormuş ya da tarih hala 1869'muş gibi sessiz ve sakince organize olmaya devam etmelerinden çok uzak bir anlamı vardı. Roller, işgalcilere karşı yapılan mücadeleye aktif katılımlarından ve örgütlerini kurmaya devam etmelerinden çok daha kapsamlıydı. Marx, Bakunin Lyon'daki her şeyi mahvetmeden önce oradaki Enternasyonal üyelerinden övgüyle bahsetti. 19 Ekim 1870'te Beesly'e Paris Enternasyonal'in yerel bölümünün baskısı altında bu adımı atmadan bir cumhuriyetin kurulmuş olduğunu, kısmen Enternasyonal'e ait işçilerden, kısmen de orta sınıf radikal cumhuriyetçilerden oluşan bir komünün, bir devrimci hükümet kurduğunu yazdı. Şehirde vergi derhal kaldırılmıştı. Bonapartçı ve dinci entrikacıların gözleri korkutulmuş, halkı silahlandırmak için enerjik adımlar atılmıştı.⁽³⁰⁾ Bu tür bir faaliyet örgütün görevinden çok daha fazlasıydı. İşçi sınıfı örgütlerinin cumhuriyetçi rejimi tanıtmakta ve sağlamlaştırmakta aktif olarak beraber çalıştıkları anlamına geliyordu. Ülkenin kaderini şekillendirmede beraber çalışmak, işçi sınıfı hareketinin büyüyebileceği tek yoldu. İşçi sınıfının bağımsız hareketi çok daha sonraya, savaşın bitiminden ve hazırlayıcı örgüt

işlerinin tamamlanmasından sonraya ertelenmeliydi. Engels işçi sınıfının barıştan sonra bile "organize olacak zamana ihtiyacı olduğu"⁽³¹⁾ gerçeğini vurgulayacak kadar ileri gitti. Gelecek hareketinin nasıl bir şekil alabileceğine derhal karar vermek imkânsızdı. "Barıştan sonra," diye yazdı Marx'a, 12 Eylül tarihli mektubunda, "işçilerin her yöndeki ilerleyişi her zamankinden daha parlak olacaktır." Aynı mektupta "İç çekişmelerini defnetmeden dönen ordudan fazla korkulmaması" gerektiğini ifade eden cümlesiyle de silahlı bir mücadele ihtimalini hesap ettiğini gösterdi. İşçileri savaş sırasındaki herhangi bir faaliyete karşı uyardı. "Eğer insan Paris'te bir şey yapabilirse" diye başlayan cümlesi şöyle devam ediyordu:

Bu şey, barış sağlanana kadar işçileri darbe yapmaktan alıkoymak olmalıdır. Ulusal savunmayı yasaklayanların altında kendilerini yetiştirebilirlerse Bonaparte'in mirasını ve şu andaki perişan cumhuriyeti alabilirler ve boşu boşuna Alman ordularına yenilip tekrar yirmi yıl geriye atılırlar... Fakat dış saldırıların baskısı altında sürüklenmekten kendilerini alıkoyup fırtınanın eşiğinde olan Paris'te sosyal cumhuriyeti kurarlarsa? Eğer Almanya ordusu son hamlesinde Paris barikatlarındaki işçilerle savaşırsa bu korkunç olur. Bizi elli yıl geriye fırlatır, herkesi ve her şeyi yanlış bir duruma sokar, ulusal nefret ve demogoji Fransız işçilerini ele geçirir. Bu savaşta Fransa'nın aktif direnme gücü kırıldı, bununla beraber işgalcileri bir devrim yoluyla sürme ihtimali de geliyor...⁽³²⁾

Fransa için savaş kaybedilmişti. Savaşmaya devam eden yenilecek, galibin önünde boyun eğmek zorunda kalacaktı. Bütün diğer düşünceler bu tek gerçek önünde geri çekilmek zorundaydı. Askeri durum tek başına en azından barış gelene dek işçileri tutuyordu. Bildiri onları "Fransız köylülerinin ilk imparatorun ulusal hatıralarıyla kandırılmaları gibi, kendilerinin 1792 ulusal hatıralarıyla kandırılmaya izin vermemeleri" konusunda uyardı. Tartışma kulağa iyi geliyordu fakat pek geçerliliği yoktu. Ağustos'un ortasında Engels geleneği tekrar etmeyi deneyen herhangi bir hükümetin onun kötü bir taklidi olacağını söyledi.⁽³³⁾ Sedan savaşından sonra 1792 tarzında devrimci bir sa-

vaş tamamen imkânsız gözüküyordu. 14 Şubat 1871'de Marx'ın Kugelmann'a yazdığı bir mektup savaşa ilişkin değerlendirmelerini açıkça ortaya koyuyordu:

Fransa çekilir, ateşkesi ordusunu tekrar düzenlemek için kullanır ve savaşa gerçek bir devrimci karakter verirse - kurnaz Bismarck da bu amaç için elinden geleni yapacaktır- yeni büyük Alman Prusya İmparatorluğu tamamen beklenmeyen bir yenilgiyle karşılaşabilir" (34)

Savaşa devrimci bir karakter vermek Convention'u tekrar etmek olurdu. Marx 7 Eylül'de Engels'e "İşçileri şimdi feda etmek" diye yazdı " Bonaparte'a has bir strateji olur." (35)

Marx savaşta işçilerin geçici hükûmeti indirme girişimlerini engellemeye çalışırken Bakunin geçici hükûmetin indirilmesini en önemli görev olarak görüyordu. Enternasyonal'de özel "Fransız kolunu" oluşturan Jacobenler ise Genel Konsey ile şiddetli bir çatışma içine girmişti. Fransa'da Enternasyonal için çalışan herhangi biri onların gözünde derhal şüpheli bir duruma giriyordu. Böyle biri eğer Napolyon'un bir ajanı değilse muhakkak Bonapartçı eğilimlere sahip olmalıydı. Felix, Pyad, Vesinier gibi idealleri zorbalık olan liderler radikalizmde birbirlerini geçmişti. Pyat sürekli "kurşunun haini öldürmesinin" şerefine içiyordu. 1867'de Paris'te Alexander II'yi öldürmeye çalışan Polonyalı Beresovsky'e bir "şeref silahı" satın almak için yardım kampanyası başlatmıştı. Bunun gibi pek çok şeytanlıkla uğraşıyor, kendisi üyesi olmasa da Fransız kolunu kendi platformu olarak kullanıyor, Enternasyonal'e sahipmiş gibi davranıyordu. Başka koşullarda kötü bir şaka sayılabilecek bu sorumsuz davranışları Enternasyonal için sık sık ciddi bir utanç kaynağı oluyordu. Genel Konsey, Pyat ve arkadaşlarıyla bir ilgilerinin olmadığını duyurmak zorunda kalıyordu. Avrupa kıtasındaki yasal örgütlerin Pyat'ın atıp tutmalarıyla tehlikeye girmesine izin verilemezdi. Marx "Bu devrimci ibarenin -elbette ki güvenli bir mesafeden- özellikle Louis Napolyon olmak üzere kral ve imparatorları öldüren kahramanlarını" ve "1845 öncesi şarlatanı" Pyat'ı küçümsüyordu.

İmparatorun düştüğü haberi hepsinin başını döndürmüştü. "Büyük Fransız örgütü bugün Paris'e yola çıktı"

diye yazdı Marx 6 Eylül 1871'de Engels'e "Enternasyonal adına embesillik yapmak amacındalar. Geçici hükümeti indirmek, Paris Komünü'nü ilan etmek, Pyat'ı Londra'daki Fransız elçisi olarak atamak gibi niyetleri var".⁽³⁷⁾ Bunun son derece tehlikeli bir girişim olduğunun farkındaydı. İnsanları ayaklanmaya karşı uyarmak üzere arkalarından Serrailier'i Paris'e gönderdi.

Bakunin yurtseverlikte onlardan geri kalmadı. Dikkatlice ektiği tohum artık olgunlaşmış gözüküyordu. Vurmak için zaman gelmişti, bütün eski güçleri yıkılmış, artık Fransa'yı kurtaracak tek yol, Bakunin'in yolu, anarşistlik geride kalmıştı. Halkın ayaklanması hem dış düşman üzerinde zaferi hem de toplumun tamamen yeniden yapılmasını sağlayacaktı. Gözünde ikisi de birdi. Bakunin 14 Eylül'de İsviçre'den ayrıldı. Biri Polonyalı ve eski bir Rus askeri olan iki yol arkadaşıyla kendisine en bağlı taraftarlarının yaşadığı Lyon'a gitti. Başlangıçta sadece birkaç kişi onun izindeydi, fakat tereddüt eden ve şüphe duyanları da kazanmayı başardı. Lyon'a vardıktan iki gün sonra Ogarev'e şöyle yazdı: "Gerçek devrim henüz burada çıkmadı ama yakında gerçekleşecek. Devrimi hazırlamak için her şey yapıyor. Büyük oynuyorum. Yakında zaferi görmeyi umuyorum".⁽³⁸⁾ 28 Eylül'de o ve taraftarları Lyon şehir merkezini ele geçirdi ve devrimci bir komün ilan etti. Birinci paragrafın ilk cümlesi şöyleydi: "Gücünü yitirmiş olan yöneticilerle hükümetle ilgili yasalar yürürlükten kaldırılmıştır". Bu bir zafer gibi görünse de Lyon bütün enerjilerini tüketti, birkaç saat sonra da yenilgi geldi. Bakunin kaçmak zorunda kaldı. Marsilya ve Brest gibi şehirlerde işler bu kadar ileriye bile gidemedi. Marx, Bakunin'in Lyon maceralarını duyduğunda öfkelendi. "Bu eşekler her şeyi mahvetti" diye yazdı. Dahası, Bismarck'ın ajanı olarak gösterilen bir Rus kendini Fransız komitesinin lideri olarak tanıtmaya kalkışmıştı. Marx bunun halkın Enternasyonal'e bakışını olumsuz etkilemesinden endişelendi.⁽³⁹⁾ İstekleri her gün artan bir düşmanla ölüm kalım savaşına girdiği bir anda devleti yürürlükten kaldırarak Fransa'yı kurtarmak çok zor olurdu, Marx bunu biliyordu.

Savaşın başında Prusya Kralı'nın söylediği güzel sözler – her zaman olduğu gibi Tanrı'yı şahidi olarak davet etmiş, Fransız halkıyla değil Napolyon'la savaştığını duyurmuştu – artık tamamen unutulmuştu. Bu sözleri hatırlamaya cesaret eden biri hain olarak ilan ediliyordu. "Eisenacher" parti komitesi işçileri Prusya'nın işgal planlarını protestoya davet eden, Fransız cumhuriyetiyle şerefli bir barış isteğini içeren bir bildiri yayınladığında bir general onları tutuklatıp zincirletti. Hükümet basını bu isteği Prusya kralının sözlerini "samimi" olarak tutması gerektiğine dair bir uyarı olarak tanımladı. Fransa kendini umutsuzca savundu. Her yerde devrimci unsurlar onun yanındaydı. Yaşlı Garibaldi bir alay gönüllüyle Fransız cumhuriyetinin yardımına koşmuştu.

Genel Konsey, Paris'te cumhuriyet ilan edilir edilmez İngiltere'nin de bu cumhuriyeti kabul etmesini sağlamaya çalışan hareketin başına geçti. 10 Eylül'de, St. James salonunda yapılan işçi toplantısında Fransız cumhuriyetinin tanınmasını ve savaşın şerefli bir barışla sonuçlandırılmasını istendi. İkinci istek birincisiyle yakından alakalıydı, aslında birincisini izliyordu. Yılın ikinci yarısında çok sayıda burjuva politikacı Fransız taraftarı cepheye katıldı, kış aylarında da gösteriler arttı. Diplomatik müdahalelerle tatmin olunmadığı için askeri müdahalenin de zamanı geldiği iddia edildi. Bir yabancı olarak Marx alenen ön plana çıkamazdı, bu yüzden miting kampanyası Genel Konsey'in İngiliz üyelerinden Odger tarafından yönlendirildi. Marx da eline geçen her hareket fırsatını değerlendirdi. Ocak 1871'de, güvenilir bir kaynak olan Komünist Birlik'inin eski üyelerinden yüksek rütbeli Prusya askeri Johannes Miquel'den Alman ordusunun Fransa'da karşılaştığı zorlukları öğrendi. Haberlerin Lafargue tarafından Ulusal Savunma hükümetine ulaştırılmasını sağladı. 19 Ocak 1871'de *Daily News*'de yayımlanan Bismarck'a açık mektubunda bir kez daha Fransa'nın artık sadece kendi özgürlüğü için değil, Almanya ve Avrupa'nın bağımsızlığı için de savaştığını vurguladı.⁽⁴⁰⁾ 23 Ocak'ta Trafalgar Meydanı'nda yapılan, işçilerin Fransız bayrağını taşıyarak yürüdükleri gösterinin ardında Enternasyonal'in Genel Konsey'i vardı.

Engels de *Pall Mail Gazette*'deki makalelerinde Fransa'nın nedenlerini savundu. Prusya'nın Fransız silahlılarına karşı giriştiği acımasız misillemeyi ifşa etti. "Bu yöntemlere bir yanıt var" dedi:

Her nerede bir halk sadece orduları direnemediği için itaat etmek zorunda kalırsa evrensel olarak korkaklar ulusu diye küçümsenir ve her nerede bir halk direnişi devam ettirse işgalciler kısa sürede modası geçmiş kan ve ateş ilkesini sürdürmenin imkânsız olduğunu görür. Amerika'da İngilizler, Napolyon'un yönetiminde İspanya'da Fransızlar, 1848'de İtalya ve Macaristan'da Avusturyalılar kendi mahkûmlarının misillemesinden korkarak çok kısa sürede halk direnişini yasal olarak kabul etmek zorunda kaldılar.

Engels İngilizleri askeri müdahalenin gerekliliği konusunda ikna etmeye çalıştı. "Otuz bin İngiliz askeri Cherbourg veya Brest'e çıkıp Louise ordusuna katılsalar, orduya önceden bilinmeyen bir öneri sunabilirlerdi".⁽⁴¹⁾ Olgunlaşmamış Fransız ordularının kahramanca direnişini git gide büyüyen bir sempatiyle izledi.

Engels Lafargue yoluyla Gambetta'nın sekreterine dikkatlice düşünülmüş Paris kuşatma planını içeren bir muhtıra gönderdi. Orijinal belge hiçbir zaman bulunamadı, o sıkıntılı zamanlarda yok olmuş olabilir. Fakat Engels'in vasiyetini yerine getiren Bebel ve Bernstein ölümünden sonra ilk taslağı bulup Alman sosyal demokratlarına karşı "ihanet" delili olarak kullanılma olasılığından korkarak taslağı yok etti. Bernstein hayatı boyunca bu konuyu tartışmayı reddetti, değerli belgenin basılmamasının nedeni de buydu. Yine de Engels'in savaş hakkında yazdığı cümlelerinden alınan ipuçlarından düşünceleri hakkında edinilebilir.

Planı Aralık 1870'te Bawbaki'nin ordusunun yapmaya çalıştığı plana tamamıyla uyuyor olmalıydı. Rastlantı kazara değildi. Engels planlarıyla öyle heyecanlandı ki bizzat Fransa'ya gidip Gambetta'ya hizmet etmek istedi. Fakat Marx şüpheliydi. Ona "burjuva cumhuriyetlerine güvenme" dedi. Charles Longuet ise "Sorumlu olsan da olmasan da ilk yakalanmanda casus olarak vurulursun" diye uyardı.

Genel Konsey İngiliz müdahalesinin getireceklerini tartıştı. Yerel Londra gazetesi olan *Easton Post*'ta toplantıların Marx'ın görüşlerini de açıkça özetleyen kısa raporları çıktı. Eylül sonunda İngiliz müdahalesinin sonuçlarını kısaca değerlendirdi. İngiltere'nin Prusya'ya karşı en büyük silahı olan hükümet izniyle korsanlık yapmak 1856 Paris Beyannamesi'nde yasaklanmıştı. Fakat durum 20 Ekim'de Rusya başta Karadeniz'i ilgilendiren maddeler olmak üzere Paris Antlaşmasını feshettiği için değişti. Genel Konsey'in 1 Ocak 1871'deki kayıtları Marx'ın daha o günlerde güçlerin dağılmasını istediğini gösteriyordu. Engels İngiltere 20 Ekim'den sonra Rusya'ya savaş açarsa Rusya'nın Prusya ile güçlerini birleştireceğini söylemişti. Avusturya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu İngiltere ve Fransa'nın tarafını tutacaklardı. Osmanlı kendisini Rusya'ya karşı savunacak, Avrupa da Prusya'yı Fransa'dan atacak kadar güçlü olacaktı. Böyle bir savaş Fransa ve Avrupa'nın kurtarılması, mutlakıyetin düşürülmesi anlamına geliyordu. 14 Mart'taki bir toplantıda Marx hâlâ İngiliz müdahalesi ve hukukça kabul edilen korsanlıktan yanaydı. Fakat Mart'ın ortasına doğru savaş bitti. Dört gün sonra Paris'te komün ilan edildi.

28 Ocak'ta geçici hükümet Bismarck'ın ölçsüz isteklerine rağmen Prusya ile ateşkes imzaladı. Paris'in kuşatılmış halkı açlıktan ölme noktasına gelmiş, tüm Fransız orduları yenilmişti, savaşın getireceği olanakların ümidi kaybolmuş gibi gözüküyordu. Gerçekten Fransa'yı utançtan kurtarmanın bir yolu yok muydu? Mümkün olan her şey yapılmış mıydı? Geçici hükümet kararsızlık, korkaklık, hatta eskiden olduğu gibi hainlikle suçlandı - hainlik Bakunincilerin ve Jacobenlerin "ayaktakımı burjuvaya" yöneltmeyi çok sevdikleri suçlamaydı. Yüz binlerce Paris işçisi ve küçük burjuva eskiden nadiren dinlenen bu suçlamaların haklı olup olmadığını merak etmeye başlamıştı. Onları dikkatlice dinlemeye koyuldular. Bir kez daha dört buçuk ay süren kuşatmanın korkunç tecrübelerini düşündüler, garip ve anlaşılması zor buldular. O zamanlarda askeri tecrübe cepheyle sınırlı olduğu için yaşadıkları onlara asla makul görünmüyordu. Artık her şeye farklı gözlerle

bakıyorlardı. Sedan Savaşı'ndan sonra dış yardım olmadan Fransızların savaşı kazanabilmeleri imkânsızdı. Devrimci savaşın Prusyalıları isteklerini azaltmaya zorlayıp zorlamamış olabileceği sorusuna -Marx Şubat'a kadar bunun mümkün olduğuna inanıyordu- yanıt vermek çok zordu. Fakat bir şey biliniyordu, Parisliler şüphelerinde haklıydı, Paris savunulmamıştı. Askeri hâkimiyet sadece başarı ihtimaline inanmamak yüzünden sakatlanmamıştı. Komutanların arasında bu gün dış düşmana karşı savaşsalar da yarın silahlarını içerideki düşmana çevirebilecekleri için "ayaktakımına" özellikle de işçilere silah verilmesine sert bir şekilde karşı çıkanlar vardı. Aşırı uçtakiler ortalığı karıştırdıkça -mülk sahibi sınıflar kendilerine sadakat göstermeyen herkesi aşırı ucta görüyordu- gelecekle ilgili korkuları daha da arttı. Prusyalılar bugün düşmanlarıydı ama yarın devrimde dostları ve müttefikleri olabilirdi. Kuşatmanın sonuna doğru bu düşüncüyü taşıyanların çoğu Paris'te bir devrimdense Almanların işgalini tercih edeceklerini artık gizlemiyordu. Geçici hükümeti ateşkese yönlendiren faktörler arasında ani bir ayaklanma korkusunun yeri büyüktü. Almanlar bunun farkındaydı. Barış görüşmelerinin yanında Bismarck'ın sağlayabileceği yardımla ilgili görüşmeler de yapılıyordu. Bismarck "düzenli orduyu" tekrar doldurabilecek kadar Fransız mahkûmu derhal serbest bırakmaya hazırdı, geçici hükümete Paris işçilerinin en kısa zamanda silahsızlandırılmasının sözünü vermişti. Bu geçici hükümetin Fransa'ya ihanetinin sadece bir adımıydı. Bakuninciler ve müttefikleri Jacobenler bu adımın atılmasını sağladı.

Paris Komünü'nün tarihini yazmanın yeri değildir. Hakkında yazılan her şeye, yapılan bütün araştırmalara rağmen ani kitle hareketleri ile örgütlü grupların kasıtlı hareketleri öylesine içinden çıkılmaz bir şekilde birbirine karışmıştır ki bu karışıklık hiçbir zaman tamamiyle çözülemiştir.⁽¹²⁾ Fakat bir şey kesindi. Paris'teki Mart devriminin tamamiyle ani bir ayaklanma olduğu, kesinlikle tertiplenmeden, hazırlıksızca yapıldığı konusundaki teori gerçeklerle uyuşmamaktadır.

Doğruydu, Bakunin bu ayaklanmada rol almamıştı, çünkü gücü Lyon'da çektiklerinden sonra kırılmıştı. Derin bir umutsuzluk içinde bir dostuna şöyle yazmıştı: "Elveda bağımsızlık, elveda sosyalizm, elveda insanlık için adalet ve elveda insanlığın zaferi"!(43) Fransa hakkındaki bütün umutları boşunaydı. Ekim 1870'te, "Artık Fransa'da devrime inancım kalmadı" diye yazdı "Ülke artık hiç devrimci değil. Halk burjuva gibi doktrinci ve burjuva oldu. Sosyal devrim onu kurtarabilirdi, sadece sosyal devrim onu kurtarabilecek yeteneğe sahipti". Halk kendi kurtuluşunu kucaklamaktan acizdi: "Derhal bağımsız olma rüyalarımızın hepsine elveda. Ezici ve karşı konulmaz bir tepki olacak".(44)

Bu olayda dostlarının onu izlememesinde -özellikle de Paris'teki dostlarının- Bakunin'in etkisi büyüktü. Onları Bakunin'e bağlayan düşünülmüş bir program değil, harekete geçmekte hiçbir engelden çekinmeyen, hiçbir engel tanımayan kararlılıktı. Ortak ruh haliyle birbirlerine bağlıydılar ve kuşatılmış Paris'teki ruh hali kesinlikle Lyon'dakinden farklıydı. Bakunin için korkunç bir darbe olan Lyon'daki olayı sadece hazırlayıcı bir çatışma olarak görüyorlardı. Gelecek sefere daha iyi hazırlanmalıydılar. Paris'te düşündükleri buydu. Ayaklanmayıp önce hazırlıklarını yaptılar. Liderleri Varlin'di.

Varlin yetenekli bir konuşmacı değildi, hatipliği önemli bir özellik saymıyordu. Yetenekli bir düzenleyici, enerjik ve basiretli biri olarak sınıfının davasını mutlak bir sadakat ve kesinlikle, şahsi hırs gütmenden üstlendi. General Cluseret onu, hayatını detaylıca bilmeyenlere yanlış gelebilecek bir ibare olan, "işçi sınıfının İsa'sı" olarak tanımlamıştı. İşçiler onu yakın dostları olarak seviyordu. *Marsiellaise*'deki görevi onu devrimci aydınlarla, özellikle de Jacobenler arasındaki öncü isimlerle ilişkiye geçirmişti. Bazılarıyla ilişkisi kişisel dostluk düzeyindeydi ait olduğu Bakunincilerle onlar arasında politik irtibat kurmak için biçilmiş kaftandı.

4 Eylül 1870'te Varlin hâlâ Bonapartçı polisten kaçmak zorunda kaldığı Brüksel'deydi. 5 Eylül'de Paris işçilerine bir konuşma yaptı. Kısa sürede Enternasyonal'in bölgesel kon-

seyinde daha önce işgal ettiği pozisyonunu geri aldı. Yapacağı birçok şey vardı. Ocak 1871'deki bölgesel toplantı kayıtları, yani üç aylık yoğun çalışma döneminden sonraki toplantı kayıtları, bir delegenin büroların bölündüğü ve üyelerin dağıldığı konusunda şikâyetle bulunduğunu ortaya koyuyordu. Bu da cumhuriyetin ilk birkaç haftasında Paris bürolarının içinde bulunduğu durumun bir göstergesiydi. Bir başka delege Enternasyonal'in cumhuriyetin ilanını izleyen olaylarla perişan bir hale geldiğini düşünüyordu. Bu düşünceler aşırı ümitlerin doğurduğu tepkiden kaynaklanan abartılar olabilirdi ama temelde doğrudu. Paris'teki Enternasyonal Marx'ın belirlediği çizgide ilerlemedi. Paris büroları liderlerinin görevi zordu. Kuşatılmış bir şehrin ateşli heyecanının ortasında, büyük sıkıntı içindeki yarı aç işçileri en acil ve önemli ihtiyaçlarına cevap veremeyen bir örgüte katılmaları için ikna etmeye çalışmak hafif bir görev değildi. İstisnai de olsa ortaya çıkan engellerin bazıları, Varlin ve taraftarları bölümlerin diriltilmesine önem verseydi giderilebilirdi. Savaşın ortasında ulusal savunma hükümetini görevden almayı amaçlayan birinin ikinci derecede önemli şeylerle kaybedecek zamanı olmamalı, doğrudan amacına ulaşmaya çalışmalıydı. Jacobenlerle bir ayaklanma hazırlığı üzerinde görüşmek, Enternasyonal'in hâlâ zayıf kısımlarını inşa etmeye çalışmaktan çok daha fazla önemliydi.

Paris'teki en önemli devrimci örgüt, sadece hükümet üzerinde bir halk denetimi kurmak için değil, ayrıca doğru zaman geldiğinde hükümetin yerine geçmesi için oluşturulan yirmi bölgenin merkezi komitesiydi. Komite Bakuninciler, müttefikleri Jacobenler ve Felix Pyat'ın editörlüğünü yaptığı gazeteleri Le Combat'ın elindeydi. Bakuninciler ve Jacobenler arasında bir sürü farklılık vardı, fakat bunlar, ortak amaçları hükümetin görevden alınması ve devrimci komünün kurulması yüzünden geri planda kaldı. Bakunin çok kısa süre sonra bu kararından pişmanlık duysa da Lyon'da General Cluseret ile ilişki kurdu. Paris'teki Bakuninciler ise neredeyse Komün'ün son gününe kadar Jacobenlerle müttefikliklerine sadık kaldı. Merkez komitenin faaliyetleri hakkında bugüne ulaşabilmiş detaylı çok az bilgi

bulunuyor. Lyon'la ilişkileri vardı, General Cluseret komite kendisini Bakunin'in ayaklanma girişimiyle bağdaştırmasa da onun adına Lyon'a gitti ve henüz darbe vaktinin gelmediğini öğrendi. Varlin ve Benoit Malon'un imzasını taşıyan bir genelge şöyle diyordu:

Mümkün olan her yolla, şu anın en önemli görevi olan ulusal savunma için işbirliği yapıyoruz... Her semtte düzenlediğimiz halk mitinglerinin, hızlandırdığımız cumhuriyetçi komite örgütlerinin, cumhuriyetçi belediyelerde aktif rol aldığımız işlerin... Bundan başka bir amacı yoktur.

Yine de yayılan ve tehdit eden tepkiye karşı gerekli önlemleri almayı ihmal etmiyoruz. Her semtte asayiş komitelerimizi organize ediyoruz ve 1793'te çok yararlı olan bölgele-
rin kurulması için bastırıyoruz.

Bize inanın, şöyle davranmalısınız: 1) Devrimci Fransa'yı kurtaracak her türlü vatanseverliği teşvik edin; 2) Burjuva ve Bonapartçı tepkiye karşı enerjik önlemler alın, gelecek devrimci komünlerin ilk öğeleri olan cumhuriyetçi komitelerin örgütlerin savunma önlemlerinin kabul edilmesi için baskı yapın.⁽⁴⁵⁾

Ateşkes onlar için Prusya engelini de kaldırmıştı ya da en azından onlar öyle olduğunu düşünüyordu. Artık harekete geçme vakti gelmişti. İlk görev sayısı çok artan ve rolü kuşatma sırasında temelden değişen Ulusal Muhafız'ı alt etmektir. Eskiden mülk sahibi sınıfların aleti olan, sadakatte kusur etmeyen safları artık işçi ve küçük burjuva üyeleriyle doluydu. Ateşkesten sonra Paris'in düzenli 12 bin alaydan oluşan bir örgütü, Ulusal Muhafız'ın 256 taburu vardı. Eğer devrimin tarafına geçerlerse, Paris'teki zafer her koşulda garantilenmiş olurdu.

Genel Muhafız kendi merkezi komitesini kurdu. Kısa bir süre içinde Varlin ve arkadaşları taburlar ve merkezi komite üzerinde etkili olmayı başardı. Ulusal Muhafız delegelerinin bir toplantısı Mart 1871'de yapıldı. Toplantıya önceki yıl 9 Ağustos'ta ayaklanma girişiminde bulunan Bakunin Pindy başkanlık etti. Tabur adına devrime bağlılığını açıkladı. Varlin güvenle doluydu. Rus filozof ve devrimci, Paris'te yaşayan P.L. Laurov 18 Mart'tan birkaç gün önce Varlin'le yaptığı konuşmayı yazdığı bir mektupta anlattı

“Bir hafta daha” diyordu Varlin “sonra yirmi bölgenin on yedisi bizim olacak, diğer üçü bizim taraftarımızda yer almayacak ama bize karşı bir şey de yapamayacak. Sonra da polisi Paris’ten uzaklaştırıp hükümeti indireceğiz. Fransızlar bizi izleyecek”.⁽⁴⁶⁾

Varlin ileriye iyi bir şekilde görebilmişti. Hükümetin Ulusal Muhafız’ın tüfeklerini alma girişimi devrimin çıkışını birkaç gün hızlandırdı. Yine de Varlin’in hesapları doğruydur. 18 Mart’ta yirmi bölgenin on beşi Ulusal Muhafız’ın merkezi komitesinin otoritesini kabul etti, 250 taburun 215’i karara katıldı. Paris’te Komün ilan edildi.

“Enternasyonal Komün için parmağını kımıldatmadı” diye yazmıştı Engels Sorge’a.⁽⁴⁷⁾ Varlin Paris bölgesel konseyinin iki sekreterinden biriydi, fakat Komün için olan görevi Enternasyonal’in sekreterliğindeki gibi değildi. O dönemdeki bölgesel Konsey toplantılarının günümüze ulaşan kayıtları Komün’e hareketin yetersizliğinin neden olduğunu gösterir. Varlin uzaktan tanıdığı Laurov’dan olup bitenleri saklamadı, yandaşları olan bölgesel konseyin delegeleri, yarının ne getirebileceği hakkında en ufak bir fikre bile sahip değildi. 17 Mart’ta, ayaklanmadan bir gün önce, bir delege, bölgesel konseyin Versay’daki meclise karşı tutumunu öğrenmek isteyen Gambon’a şu cevabı verdi:

“Politik durumun belirsizliğinde bölgesel konsey de sizin gibi şaşkınlık içindedir. Ne yapılacak? İnsanlar aslında ne hissediyorlar, bilinmiyor”.⁽⁴⁸⁾

Londra’daki Genel Konsey “kılını kıpırdatmamış” olsa da Komün’ün düzenleyicileri Enternasyonal’in önde gelen Paris üyelerinden oluşuyordu. Hiçbir belgede, hatta Marx’ın Engels’e yazdığı mektuplarda, hatta en gizlilerinde, Paris ayaklanmasının Londra tarafından düzenlendiğine dair en ufak bir imaya bile rastlanmadı.

Fakat yine de Engels’in Sorge’ya yazdığı aynı mektupta olduğu gibi Komün şüphesiz “Enternasyonal’in ruhi çocuğuydu”.⁽⁴⁹⁾ Bunun sebebi sadece Marx ve Engels’in Varlin ve Bakunin yandaşlarıyla, Blankistlerle ya da Pyat ve Jacobenlerle kesin birlik istemeleri değil, -bu grupların Şu-

bat ve Mart'ın ilk yarısındaki faaliyetleri hakkında kesinlikle hiçbir fikirleri yoktu- zaman ve yer kısıtlamalarıyla, hayalleri ve hatalarıyla Komün'ün Avrupa alt tabakasının burjuvaya karşı ilk büyük savaşı olmasıydı. Komün'ün Enternasyonal'in "sahnesi" olduğu da doğru değildi, Bu mühim anda silahlara sarılmanın bir hata olup olmadığı, zamanın yanlış kararlaştırılıp kararlaştırılmadığı, liderlerinin yanlış yola sevk edilip edilmediği, araçların uygun olup olmadığı gibi sorulardan önce Paris'teki alt tabakanın kendi bağımsızlığı ve işçi sınıfının bağımsızlığı için savaştığı gerçeği geliyordu. İkincisi, Enternasyonal'in savaş çığlığıydı. Marx'ın Komün'e olan tutumu bu gerçeikle belirlenmişti.

Maalesef Marx'ın o aylardaki konuşmalarından sadece birkaç tanesi günümüze ulaşabildi. Fakat eldeki bütün veriler baştan beri Komün'ün başarılı olmasına çok az bir ihtimal verdiğini gösteriyordu. Daha sonra bir polis ajanı olan Avusturyalı sosyalist Obenwinder anılarında "Paris'te Mart ayaklanmasının çıkmasından birkaç gün sonra Marx, Viyana'ya gelişen olayların bütün başarısını engellediğini yazmıştır" diyordu. Marx'ın umduğu uzlaşmaydı, Paris ve Versay arasında şerefli bir barıştı.

Fakat böyle bir anlaşma, sadece Komün düşmanını buna zorlarsa mümkündü. Fakat bunu yapmakta başarılı olamadı. Marx, Kugelmann'a "eğer mağlup olurlarsa, bundan sadece iyi kalplilikleri suçludur"⁽⁵⁰⁾ diye yazdı. 6 Nisan'da Liebknecht'e şöyle yazıyordu: "Eğer Parisliler yenilirse bu kendi hatalarıymış gibi gözükür ama aslında aşırı ılımlılıktan doğan bir hata olur". Merkezi Komite'nin dediğine göre Komün şu hataları yaparak, Thiers'a güçlerini merkezde toplama zamanı tanımıştı:

1- Sanki Thiers'ın kendisi Paris'in mecburi silahsızlandırılmasına teşebbüs ederek bunu başlatmamış gibi, aptalca iç savaşın başlamasını istemeyerek,

2- Gasp eden gücün varlığından sakınmayı dileyerek, değerli vakti Paris'te tepki güçleri bastırılır bastırılmaz Versay'a yürümektense Komünü vs. seçmekle harcayarak...⁽⁵¹⁾

Marx hükümetin ancak Versay'a karşı mücadelenin askeri, ekonomik ve ahlaki bir istekle yürütülmesiyle uzlaşmaya razı olacağına inanıyordu. Ona göre Komün'ün en büyük hatalarından biri Fransa Bankası'nı dindarca kutsal görmesiydi. Bankayı ele geçirmiş olsaydı, ülkenin bütün ekonomik hayatını tehdit edebilecek bir konuma ulaşarak Versay hükümetini çabucak teslim olmaya zorlayabilirdi. İç savaş, çıkar çıkmaz savaş kanunlarına göre sürdürülmeliydi. Fakat ilk haftalarda Komün bunun için acele etmedi, daha da kötüsü ani bir saldırıya karşı Paris dışındaki zayıf ama önemli ileri karakol mevzilerinin pozisyonunu sağlamlaştırmakta başarısız oldu. Paris kapılarındaki düşmanı zayıflatmak için ülkenin geri kalanında atılan adımlar tamamen ihmal edilmemişse de gönülsüzce atıldı. Marx 13 Mayıs'ta Paris'te bulunan Frankel'e şöyle yazdı: "Heyhat! Taşrada yapılanlar sadece yerel ve barışçı eylemlerdi".⁽⁵²⁾ Marx'ın çok gerekli olduğunu düşündüğü taşra hareketlerinin İsviçre'de çıkan bazı maceraperest planlarla hiçbir ortak yanı yoktu. İsviçre'de eski isyancı liderler Fransa'nın güneyini işgal etmeyi planlıyor, insanları harekete geçirip Paris'i kurtaracaklarına inanıyorlardı. Bir başka deyişle Herwegh'in 1848 seferinin tekrarını planlamışlardı. Becker daha sonra "Londra"nın bu girişime destek olmamasından şikâyet etti, "Londra"dan kastı Marx'dı. Komün yıkılma noktasına geldiğinde Marx ilişkide olduğu liderlere "Versay'daki alçakla uzlaşacak belgeleri" güvenli bir yere göndermelerini öğütledi. Bunları yayınlama tehdidinin onları ılımlı davranmaya zorlayabileceğine inanıyordu. Marx'ın bütün yaptıkları, verdiği bütün öğütler bir amaca yönelikti. "Biraz sağduyuyla" diye yazacaktı on yıl sonra Hollandalı Domele Nieuwenhuis'a, "Komün o zamanlar elde edilebilecek her şeyi elde edebilirdi, yani tüm halk kitlesi için yararlı olabilecek bir uzlaşmaya varabilirdi".⁽⁵³⁾

Fakat Bakunin uzlaşma değil, kahramanca bir yenilgi umuyordu. Paris halkının zaferine Marx kadar az inancı vardı. "Fakat görevlerini yaparlarsa ölümleri boşuna olmayacak" diye yazdı dostu Ozerov'a Nisan başında "Yok ederken en azından Paris'in yarısını yakmalarına izin verin".⁽⁵⁴⁾

Dünyanın en azından bir kısmının şenlik ateşine çevrileceği düşüncesi onu sevindiriyordu. O sıralarda yaşadığı Locle'da sabırsızca "kahramanca" yapılan işleri bekliyordu. Taraftarlarına bu bekleyişi şöyle anlatacaktı:

Komün'ün çöküşünü önceden görmüştü fakat her şeyden çok istediği, hak ettiği bir şekilde sona ermesiydi. "Dostlarım, Tuilleries'in yakılması gerekiyor mu" diye soruyordu. Ve Tuilleries yakıldığında -genelde çok yavaş yürütmesine rağmen- grup odasına hızlı adımlarla girdi, bastonuyla masaya vurdu ve şöyle haykırdı: "Evet, dostlarım Tuilleries alevler içinde. Her tarafta yumruklaşacağım".⁽⁵⁵⁾

Bakunin'in Paris'te hiçbir bağı yoktu. Orada olanlar onsuz, onun öğüdü veya yardımı olmaksızın gerçekleşmişti. Marx'ın Paris'teki olayların gidişatını etkileme koşulları da daha iyi değildi. Paris bölgesel konseyinin Genel Konsey'e yolladığı mesajlar gereksiz bilgilerle doluydu. Nisan'ın sonuna doğru Genel Konsey'in Paris bölümünden bir tek mektup bile almadığından yakındı. Mart sonundan beri Paris'te, bir ayakkabıcı olan Auguste Serrailles adında özel bir ajanı vardı, fakat o da atıp tutan Jacobenler önünde hiçbir şey yapamazdı. Mükemmel ve gayretli biriydi ama muhbir olarak yetersizdi. Marx ondan hiçbir şey öğrenemedi. Londra ve kuşatma altındaki Paris arasında düzenli bir yazışmanın sürdürülmesi elbette çok zordu. Marx ara sıra bir Alman iş adamıyla Paris'e bilgi sokmayı başardı, önde gelen Komünarlardan Varlin ve Fränkel'e iki veya üç mektup ulaştırdı. Bu mektuplar da gösteriyordu ki, Marx'ın Komün'ü etkileme gücü çok azdı, fakat en azından onun için çalışabilirdi.⁽⁵⁶⁾

Daha ilk gün Kugelman'a yazdığı bir mektuptan alıntı yapmak gerekirse "Eski toplumun kurtları ve alçakları"⁽⁵⁷⁾ Paris işçilerinin üzerine çökmüş, yalan söylemiş, aldatmış, iftira etmişlerdi. Onlar için hiçbir araç kullanılmayacak kadar pis, hiçbir sadist fantezi uygulanmayacak kadar saçma değildi. Bismark'ın, Thiers'in gazeteleri İngiliz basınıyla aynı dili kullanıyor, insanlar onlara inanıyordu. Enternasyonal'e iyi gözle bakanlar bile tereddüt ediyor, Paris "canavarları"nı reddetmeyi düşünüyordu. Hatta Genel

Konsey'in bazı İngiliz üyeleri, İngiltere'de hâlâ doğruyu yanlıştan ayırt etme olasılığı olmasına rağmen, Genel Konsey'in Komün'ü savunmasına karşı çıkmıştı. Diğer ülkeler bundan tamamen habersizdi. Genel Konsey her yerden gelen araştırmalardan bunalmıştı. Marx, Fränkel'e irtibatımızın olduğu dünyanın her köşesine⁽⁵⁸⁾ yüzlerce mektup yazdığını, zaman zaman da bir makalesinin basında yayınlanmasını sağladığını bildirmişti. Fakat bu yeterli değildi. Genel Konsey Enternasyonal'in Komün'e karşı takındığı tutumu bütün dünyaya ilan etmek zorundaydı.

Ayaklanmadan on gün sonra Marx Genel Konsey tarafından "Paris halkına" bir metin yazmakla görevlendirildi. 4 Nisan'da yapılan bir toplantıda bunun geçici olarak ertelenmesine karar verildi, zira bu metin kuşatma sebebiyle hedeflenen kitleye ulaşamayacaktı.⁽⁵⁹⁾

Diğer ülkelerin işçilerine de bir bildiri yayınlanması planlandı fakat bu da iki nedenden dolayı ertelendi. 25 Nisan'da Marx Fränkel'e Genel Konsey'in hâlâ her gün haber beklediğini, fakat Paris bölümlerinin sessiz kaldığını yazdı.⁽⁶⁰⁾ Fakat artık daha fazla beklenemezdi, çünkü İngiliz işçileri sabırsızlıkla aydınlatılmayı bekliyordu. Marx Fransız gazeteleri İngiltere'ye çok düzensiz bir şekilde geldiği için, aradığı bilgiye İngiliz gazeteleri yoluyla ulaşmaya çalıştı. Bu dönemdeki not defterleri gazete kupürleriyle doluydu.⁽⁶¹⁾ Açıkça az önem taşıyan detaylar bile onun için değerliydi, hepsini sakladı. Gerçek, yarı gerçek ve hikâye karışıklığı içindeki büyük olayın bir resmini çıkartmak için sabırla uğraştı. Enerjisinin her gramının gerekli olduğu bir zamanda hastalandı. Mayıs'ın ilk yarısında Genel Konsey'in toplantılarına katılamadı, sadece Engels yoluyla bildiri üzerinde çalıştığı haberini ulaştırdı. "Fransa'daki Sivil Savaş"⁽⁶²⁾ başlıklı bildirisini 30 Mayıs'ta Genel Konsey üyelerine okuduğunda Komün çoktan şereflice yenilmişti.

Mayıs'ın o kanlı haftasında 20 bin Komünar barikatlarda öldürülmüş, kana susamış Versay birliklerince sokaklarda kesilmiş ya da cezaevi bahçelerinde katledilmişti. On binlere mahkûm ölümü ya da sürgünü bekliyordu.

Komün'ün sakin, tarafsız bir analizini yapmanın, tarihi bir tez yazmanın zamanı değildi. Bildiri, ölümler için ağıt değil, işçi sınıfının bağımsızlık savaşının kayıplarına coşkulu bir ilahisi, hatta saldırgan bir savunmasıydı. Savaşçı Marx hiç böylesine tutkuyla savaşmamıştı. Savaşın başındaki şüpheyle, yirmi yıllık Bonapartçı maskaralıktan sonra insanın devrimci kahramanlığa pek güvenemeyeceğini yazmıştı. Komün yanlış düşündüğünü göstermişti. "Parislilerin fedakârlık ruhuna, tarihi sebebe, esnekliğe" şaşırılmış ve etkilenmişti. Kugelman'a yazdığı mektupta şöyle diyordu:

Altı aylık açlık ve yıkımdan sonra, yabancı düşmandan çok iç ihanetin elinde, sanki Fransa ve Almanya arasında savaş hiç yokmuş ve sanki düşman Paris'in kapısında değilmiş gibi Prusya süngüsü altında ayaklandılar. Tarihte buna benzer bir büyüklük yoktu.⁽⁶³⁾

Bildiri Paris'i "çalışan, düşünen, savaşan, kanayan Paris, yeni bir toplumun kuluçkasında kapılarındaki yamyamları neredeyse unutmış, tarihi yeniden yazmanın isteğiyle parlayan" bir şehir olarak selamlıyordu.

Komün neyle suçlandı? Terörist hareketlerle mi, General Thomas ve Lecomte'nin vurulmasıyla mı, rehinelerin idamıyla mı? İki askerin ölümü linç adaletinin özeti idi.

Rehineler vurulmuştu. Evet, bu doğruydı... Thiers Komün mahkûmlarının vurulmasını emrettiğinde, hayatlarını kurtarmak için çare olarak Prusyalıların rehineleri güvenceye alması düşünüldü. Buna zorlanıldı. Versay mahkûmları vurdukça rehinelerin hayatları da tehlikeye giriyordu, çünkü bir ceza gerekiyordu. Başpiskopos Darboy'un gerçek katili Thiers'dı.

Binlerce Komünarın katledilmesinden bir hafta sonra bir başka teröre yol açacak terörün eleştirisi imkânsızdı. Marx'ın defterlerindeki gözlemler Jacobenlerin mantıksız hareketleri hakkında neler düşündüğünü gösteriyordu. Bildiri isim vermeden işçi sınıfının gerçek hareketine engel olanlardan bahsediyor, "Bu tür insanlar daha önceki devrimlerin de gelişimini engellemiştir. Bu insanlar sakınlamaz kötülerdir; zamanla onlardan kurtulabilinirdi, fakat Komünlere zaman tanınmadı" diyordu.

Komün'ün gelişecek zamanı olmamış, sadece ikinci derecede konuların görüşlerini bulanıklaştırmasına izin vermeyenlerin "ulusal örgütünün kaba bir taslağı" olarak kalmış olsa da, "gerçek sırrını" açığa vurmuştu. O da şuydu: Komün bir işçi sınıf hükümetiydi, işçilerin ekonomik bağımsızlığını sağlayacak politik şekil en sonunda keşfedilmişti. Komün, devletin, onu kontrol eden ve baskı altında tutan güçlerin yerine toplumun yaşayan güçleri, halk kitleleri tarafından yeniden emilmesi idi. Yeni politika, toplumun, baskıcılar tarafından uygun görülen yapay güç yerine sosyal bağımsızlığını kullanması idi. Bu politika, bütün büyük şeyler gibi basitti.

İşçilerin gerçekleştirecekleri idealleri, halkın kararıyla kabul edebilecekleri hazır ütopyaları yoktu, fakat yıkılan eski burjuva toplumunun doğuracağı yeni bir toplumun unsurlarını ortaya salmışlardı. "Kendi bağımsızlıklarını kazanmak, bununla beraber şu andaki ekonomik vasıtalarıyla daha yüksek bir şekle ulaşmak için uzun çatışmalardan, koşulların ve insanların dönüştürülmesi süreçlerinden geçmek zorunda kalacaklarını biliyorlar"dı. Yazıldıkları anda bile bu cümleler Marx'ın 1848 ve 1849 devriminin çöküşünden sonra Willich ve taraflarına, o zamanki Jacobenlere seslenişini hatırlatıyordu. Taraftarlarını hayallere karşı uyardı, fakat uyanları onları engelleyeceğine, son zafer için güç ve sarsılmaz bir inanç verdi. Bildiri şu sözlerle bitiyordu:

Paris'in işçileri Komün'leriyle sonsuza kadar yeni bir toplumun muzaffer müjdecisi olarak anılacaklar. Şehitleri işçi sınıfının büyük kalbinde kutsaldır. İmzacıların tarihi, papazlarının bütün dualarının onları kurtarmaya yetmeyeceği suçlarla doludur ve teşhir edilecektir.

Son kelimeler Son Boru'nun sesi gibiydi. Komün yenilmişti, bir savaş kaybedilmişti, fakat işçi sınıfı savaşı devam edecekti.⁽⁶⁴⁾

ENTERNASYONAL'İN ÇÖKÜŞÜ⁽¹⁾

1860'larda Fransa'daki sosyalistler ya Proudhoncu ya da Blankistti, içlerinde kıyıda köşede gizlenmiş Saint-Simoncular da vardı. Fakat Fransız Marxçılar yoktu. Enternasyonal'in Fransa'daki yüz üyesinden hiçbiri Londra'daki Genel Konsey'in liderinin Karl Marx adında bir Alman olduğunu bilmiyordu. Diğer ülkelerde de durum aynıydı. Lassalle ismi, taraftarı olmasalar bile birçok Alman işçisi için çok şey ifade ediyordu. Onun hakkında şarkılar söylüyor, odalarına onun resimlerini asıyorlardı. Renanya'daki eski nesil Marx'ı 1848'den hatırlıyordu; fakat bu neredeyse çeyrek asır önceydi ve bu arada birçok insan onu unutmuştu. Genç neslin sadece çok küçük bir kısmı için ismi bir anlam taşıyordu. 1860'ların ortalarına doğru bu durum yavaş yavaş değişmeye başlasa da 1870'te bile halk adını kesinlikle bilmiyordu. İngiltere'de ise herhangi başka bir yerden çok daha az tanınıyordu. Belki şurada burada bazı Urquhartitler ya da eski Çartistler adını hatırlıyordu ama hepsi bu kadardı. Popüler olmak gibi bir niyeti yoktu, adının Enternasyonal ile anılması için hiçbir çaba göstermemişti ve imzası Genel Konsey'in açıklamalarında diğer imzaların arasına sıkıştırılmış oluyordu. Hiçbir halk mitinginde konuşmamış, imzalı hiçbir makale yazmamış, -bir dostuna yazdığı gibi- "işçi hareketini sahne gerisinden etkilemekle" uğraşmıştı. 1871 Haziranının ortasında Kugelman'a yazdığı bir mektupta Komün'ün kendisini (bu sözleri kendi İngilizcesiyle kaleme almıştı) "Londra'nın en

fazla tehdit edilen, en çok çamur atılan adamı" yaptığını yazdı "Yirmi yıl çamura saplandıktan sonra bu gerçekten de işe yarıyor".⁽³⁾ Sürekli "canavar"ı gözleriyle görmek isteyenler ve gazeteciler tarafından taciz ediliyordu. "Çünkü tüm dünyanın aleyhinde kötü planlar yapan örgütün ardında Paris'te kötü işleriyle yalnızlığını alenen duyuran bir adam mutlaka bir canavar olmalıydı".⁽⁴⁾ Fransız hükümeti Enternasyonal hakkında çok iyi bilgilendiriliyordu, onun Avrupa'daki herhangi başka bir hükümetten daha fazla işi vardı.

Enternasyonal üyeleri için büyük duruşmalar düzenliyor, peşine casuslar ordusu takıyor ve Marx'ın Genel Konsey üstündeki etkisi hakkında da bir şeyler biliyordu. Komün'ün ilanından bir sonraki gün *Le Journal*'de yayınlanan, politik sert eleştirileri içeren mektubu delil olarak gösteriliyordu. Mektubun alıcısı Enternasyonal'in Fransız bölümleri, sosyal görevlerle uğraşmak yerine politika-ya karışıkları için Marx onlara sitem ediyordu. Marx'ı "iyi" Enternasyonal'in iyi ruhu olarak yansıtip komünarları alçak firariler olarak gösterme girişimi amacına ulaşamadı, çünkü Paris'te kimse bunu ciddiye almadı. Bu yüzden Versay hükümeti başka bir yol denedi. 2 Nisan'da *Le Soir* güvenilir kaynaklardan edinilen bilgilerle Enternasyonal'in en etkili liderlerinden Karl Marx'ın 1857'de Kont Bismarck'ın özel sekreterliğini yaptığının, eski patronuyla ilişkisini asla koparmadığının kesinleştğini duyurdu. Bonapartçı gazeteler bu ifşayı Fransa'nın dört bir tarafına yaydı. Öyleyse Marx Prusya'nın uşağı, Bismarck ise Enternasyonal'in gerçek lideriydi, Komün onun ısrarlarıyla kurulmuştu. Diğer hikâyeye göre, Versay hükümeti uygar dünyaya karşı savaş açmak isteyen Enternasyonal'e karşı Bismarck'tan yardım istemiş, o da bunu esirgememiş, Komün'ü yerle bir etmişti. Mart sonunda Marx'ın P. Coenen'e yazdığı gibi bütün bunlar iyi düzenlenmiş, Avrupa basını tarafından "yalanı Enternasyonal'e karşı en büyük silah olarak kullanmak için" yayılmıştı.

"Bu şerefli din, düzen, aile ve mülk şampiyonlarının gözünde yalan söylemekte bir günah ve yanlışlık yoktu".⁽⁵⁾

Versay hükümetinin Paris halkına karşı sürdürdüğü savaşı gizlemesi gerekiyordu. Enternasyonal Fransa ve Fransızların düşmanı olarak gösterildi. Başkanı Karl Marx insan ırkının düşmanıydı. Bismarck'ın ajanı bir çeşit İsa karışıtına dönüştürüldü. Bu yalanlar Almanya'ya pek uymadı, onlar "insan" muhaliflerince semalara yükseltilerek baş edilmeye çalışılan düşmanlarını başa çıkılabilir biri olarak görmekten yanaydı. Berlin gazeteleri Enternasyonal'in liderinin işçileri yanlış yönlendirmek pahasına kendisini nasıl zenginleştirdiği hakkında bir masal icat etti. Bu hikâye sık sık tekrarlandı. Marx'ın ölümünün duyurulmasından kısa süre sonra Bonapartçı *L 'Avenir Liberal* birkaç gün korkanları kâbusundan kurtarmakla uğraştı. Nefret edilen Enternasyonal'in nefret edilen lideri yaşamaya devam etti. Adı, komünizmin hayalinin bir kez daha gezinmeye başladığı Avrupa'da tekrar yankılanmaya başladı.^[6]

Komün Enternasyonal'i bir efsane haline getirdi. Asla kovalamadığı amaçlar Enternasyonal'in üstüne yüklen-di, hiç sahip olmadığı kaynaklar atfedildi, asla hayal bile edemeyeceği bir güç verildi. Dışişleri Bakanı Jules Favre yurt dışındaki Fransız temsilcilerine 6 Haziran 1871'de gönderdiği bir muhtırayla ortak düşmanlarına karşı ortak harekete inandıkları hükümetleri harekete geçirmek için onları yönlendirmeye çalıştı. İngiltere daveti geri çevirdi. Fakat Viyana'daki İngiliz büyükelçisi Lord Bloomfield Enternasyonal'in Avusturya İmparatorluğu'ndaki faaliyetleriyle ilgili diplomatik araştırmalar yaptı. Bu Favre'nin isteğini geri çeviren İngiltere'nin de aslında Enternasyonal'le ilgilen-diğini gösteriyordu. Bismarck'ın Gastein'da Avusturya Başbakanı Kont Beust'la yaptığı konuşmalarda Enternasyonal'e karşı mücadele uzunca tartışıldı. Beust her iki hükümetin de aynı anda Enternasyonal'e karşı önlem alma arzularını ifade ettiği görüşmeyi şöyle değerlendirdi:

Şu anki devlet ve toplumun temellerine karşı ve işçi sınıfı üzerindeki tehlikeli etkisi ve yayılması göz önünde bulundurulduğunda Paris Komünü'nün düşüşü çıkarımızdır. Bu evrensel işçi birliğini evrensel işverenler birliğiyle karşılama, mülkiyet dayanışmasının mülkiyetsizlik birliğine

muhalif olarak ortaya çıkması, Enternasyonal'e karşı bir karşı Enternasyonal'in kurulmasının iyi olup olmayacağı fikri tartışılmıştır. Sermaye gücü toplumda hâlâ güvenilen ve desteklenen bir faktördür.

Bu tarihten sonra Enternasyonal kendisini tamamıyla olmasa da öncelikle çalışma saatlerinin kısaltılması, yüksek üretim sağlanması, grev kırmaya karşı savunma vs. gibi ekonomik konulara adadı, üyelerinin büyük bir çoğunluğuna göre de aslında amacı işçinin ekonomik durumunu düzeltmek olan bir örgüttü. Fakat durum artık temel bir değişimden geçmişti. Tarihin kendisi de alt tabakanın gücü ele geçirme savaşını gündeme getirmişti. Komün'den sonra Enternasyonal'in faaliyetlerini politik imayla kısıtlaması imkânsızdı. Seksiyonlarını politik partilere dönüştürmek gerekiyordu. Komünarlar savaş alanından fabrikalarda işçilerin ekonomik menfaatleri için dar mücadeleye geri dönmüştü. Sadece zaman zaman asıl işleri bu olmayan kişilerin yazdığı politik açıklamaları yayınlayarak halkın dikkatini çekiyorlardı. Politik alana kendileri girmeli, açık olarak programlarını ilan etmiş bir partiyle kaynaşmalıydılar. İşçi sınıfının ekonomik bağımsızlığının sağlanması, devlet gücünün işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi gerekiyordu. Avrupa hükümetlerinin Komün'den çıkarttıkları sonuç Enternasyonal'in hepsini tehdit eden politik dünya gücü olduğuydu. Enternasyonal'in vardığı sonuç da buydu.

Enternasyonal'in "politikleştirilmesi"yle Genel Konseyin fonksiyonunun değiştirilmesi gerekti. Eskiden Genel Konsey bireysel hayatlara hiçbir şekilde karışmıyordu. Fakat artık belirli sınırlar içinde de olsa faaliyetlerinin baştan sona koordinasyonu şarttı. Bu, Genel Konsey'in çeşitli seksiyonlar üzerinde bir çeşit yüksek kumandasını, tam olarak ne yapacaklarının detaylarının Londra'dan belirlenmesini içermiyordu. Görevleri çoğalıyordu, yeni ve farklı bir anlayış gerekiyordu. Bu da yeni sorunlar, yeni tartışmalar demekti.

Marx ve Engels, Komün'ün çöküşünü izleyen ayları Enternasyonal'in tekrar inşa edilmesi görevine adadılar. Marx'ın sözleriyle "Uzun süredir hazırlanan darbe", Eylül

1874'ün ikinci yarısında Londra'da yapılan bir konferansta vuruldu. Enternasyonal'in birkaç ülkedeki seksiyonları savaş ve sonrasında gelen vuruşlardan sonra ayağa kalkamamış, bu nedenle konferansta temsil edilmemişlerdi. Bir kongre yerine bir konferans toplamanın sebebi buydu. Marx 1865'ten beri ilk kez Enternasyonal'in tartışmalarına başkanlık etti. Asıl konu haline gelen politik mücadele sorunu hakkında bir öneri taslağı hazırladı. Öneri, kuralların Fransızcaya yanlış çevirisinin Enternasyonal'in pozisyonunun yanlış anlaşılmasına yol açtığını gözlemlemişti. (1864'te Genel Konsey tarafından geçici olarak koyulan, 1866'da yapılan ilk kongrede teyit edilen kurala göre, işçilerin ekonomik bağımsızlık amacı, politik hareketin bir araç olarak ikinci dereceye konmasını gerektiriyordu Kongre raporunun Cenevre bölümü tarafından yayınlanan Fransızca versiyonunda "bir araç olarak" kelimeleri yoktu. Diğer bütün çevirilerde bu kelimeler mevcuttu. Ne kongrenin günümüze ulaşan kayıtlarında ne de basında kuralların değiştirilmesi konusundan bahsedilmiyordu. Fransız çevirisinde bu kelimelerin eksik olması şüphesiz bir kazaydı ve büyük bir ihtimalle de sadece matbaacının hatasıydı) Konferans Enternasyonal üyelerine "İşçi sınıfının direnişinin, ekonomik ilerleyişinin ve politik hareketinin çözülmez surette birleştiğini" hatırlattı.

Önceki kongreler Enternasyonal'in iç işleriyle sadece tesadüfen uğraşmıştı, bu konferansta ise yönlendirici bir rol oynadı. Konferans Enternasyonal'in yasaklandığı ülkelerde yeniden örgütlenmesini ve İsviçre seksiyonunun Bakuninci Birlik ile diğer konulardaki önerilerini kabul etti. Enternasyonal basınının politikası belirli çizgilerde yürütülmeye yönlendirildi ki bu eskiden benzeri görülmemiş bir tutumdur. Konferansın bütün konuları yaklaşan kargaşada Enternasyonal'in yapısını güçlendirmeyi amaçlıyordu.

Marx ve Engels tepki süresi geçer geçmez Enternasyonal'in hızla, büyüyerek ilerleyeceğini inanıyorlardı. Bunun yolunu da Londra Konferansı hazırlayacaktı, fakat bir yıl sonra Enternasyonal ölmüştü.

Ana desteği olan iki ülkeden Fransa'nın hareketten çekilmesi birkaç ay ya da bir yıl değil, tam on yıl sürdü. Fransız alt tabakasının ileri muhafızı Paris barikatlarında yenilmişti, şimdi Yeni Kaledonya'da sürgünde yok oluyor ya da hapiste ruhsuzlaşıyordu. Hayatta kalan ufak gruplar önemsizdi. Polis tarafından kapatılmayanlar da kendi kendilerine bölünmüştü.

İngiltere'deki gelişmeler de iyi değildi.¹⁸⁾ İngiltere'de işçi hareketinin politik yolu seçmesi için teşvik edilmesine gerek yoktu. Evrensel oy kullanma hakkı elde edilmişti. Ülkenin ekonomik adımları da durumu öylesine ferahlatmıştı ki hükümetin artık reformun sonuçlarından korkmak için sebebi yoktu. Ticaret Birlikleri'ne baskı uygulayarak kararnameyi feshedebilirdi, bu da liderlerini politik hareketten yoksun bırakırdı. Çartist hareketin yıkılmasından sonra işçilerin arasında sadece çok küçük bir grup bağımsız politik hareketi canlandırmak için çalıştı, dahası böyle bir çalışma artık çok gereksizdi. Ticaret Birlikleri'nin çoğu, davalarını kendi davaları yapma fırsatından yararlanan liberallere yaklaştı ya da kendilerini Profesör Edward Spencer Beesly ve Frederick Harrison gibi radikal liberallere borçlu hissettikleri için öyleymiş gibi davrandı. Birçok seçim bölgesinde liberaller Ticaret Birliği liderlerinin üyeliklerini destekledi. Tamamen değişmiş koşullarda bu Genel Konsey'in bağımsız bir politik hareket yaratma isteği pek dikkate alınmadı. Genel Konsey'e muhalefet önce Ticaret Birliği liderleri arasında baş gösterdi. Birçok başka faktör de buna sebep oldu. Marx'ın İrlanda yanlısı tutumuna karşı çıkıldı. Genel Konsey'in Komün'ün partizanlığı ile uzlaşmaz tutumu da yönetici sistemle birleştirmeye başlayan, bazı durumlarda kraliyet komisyonlarının üyeleri haline gelen işçi liderleri tarafından uygunsuz ve rahatsız edici bulundu.

Genel Konsey'e muhalefet İngiltere için özel bir bölgesel konsey oluşturulması isteğiyle ortaya çıktı. Kurallara göre bu istek tamamen haklıydı, diğer ülkelerin kendi konseyleri vardı. 1871'e kadar Genel Konsey İngiltere için bölgesel konsey görevi de yapmıştı. Enternasyonal'in mer-

kezi Londra'ydı ve hiç kimse -en az da Marx- İngiltere'nin herhangi bir özel konseye ihtiyaç duyduğunu hissetmedi. 1870'in başındaki "gizli bir konuşmada" sebeplerini açıklamıştı. "Devrim Fransa'dan başlamaya mahkûm olmasına rağmen" diyordu "İngiltere tek başına ciddi bir ekonomik devrim için bir seviye sağlayabilir". Bunun elleri işçi devriminin büyük kaldıracında olduğu için iyi bir durumda olan Genel Konsey'in yerine tamamıyla İngilizlere bırakılmasını çılgınlık, neredeyse bir suç olacağını da sözlerine ekledi. Evet, İngilizler sosyal devrim için gerekli bütün materyale sahipti ama ruhları, devrimci tutkuları eksikti. Genel Konsey tek başına bunu sağlayabilir, bu ülkede, sonucunda da her yerde gerçek devrimci hareketi hızlandırabilirdi... Eğer Genel Konsey ve İngiliz bölgesel konseyi ayrılırsa sonuçları ne olurdu? Enternasyonal'in Genel Konseyi ile Ticaret Birliklerinin Genel Konseyi arasında yerleştirilen bölgesel konseyin hiçbir yetkisi olmaz, Genel Konsey de büyük kaldıracın idaresini kaybederdi.^[9]

Bu görüş 1870 baharında olduğu gibi 1871 sonbaharında da geçerliydi, fakat bu arada İngiltere'deki merkezkaç kuvvetleri öyle büyümüştü ki Enternasyonal'i bir bütün olarak tehlikeye atmamak için imtiyazlarda bulunmak gerekiyordu. Londra Konferansı bir İngiliz bölgesel konseyinin kurulmasına karar verdi. Yakın gelecekteki sonuçlar tamamıyla avantajlı görünüyordu. İngiliz seksiyonlarının sayısı hızla arttı, bölgesel konsey ile ticaret birlikleri arasındaki ilişkiler daha da yakınlaşıp iyileşti. Diğer taraftan Genel Konsey İngiltere'deki etkisini kaybetti. Kısa bir süre içinde de Genel Konsey'in Enternasyonal ile bağıını tamamen sertleştireceği tehlikesi açığa çıktı.

Enternasyonal'in gücünün 1870 ve 1871'de bazı ülkelerde artmasına rağmen, Fransa'nın çekilmesi ve İngiltere'nin durumunun değiştirilmesinin sonucu zayıflaması kaçınılmazdı. Alman işçi hareketinin ilerlemesi, çekim merkezinin Ren boyunca değiştirilmesi yetersiz bir telafiydi.

Bu yıllar, Almanya'da Birinci Dünya Savaşı'na kadar kıta işçi partilerinin atası ve modeli olan bir işçi partisi-

nin doğuşunu gördü. Her isteğini gerçekleştiremediyse de Marx'ın işçi sınıfının politik hareketinin olması gerektiği konusunda ısrarını karşılıyordu. Marx'ın Alman parti liderlerine hitaben yazdığı mektuplarda şiddetli, hatta bazen aşırı derecede şiddetli eleştirileri vardı. Yine de genelde Alman sosyalistlerinin izlediği yolu, örgütlenmelerini, propagandalarını ve Parlamento ile diğer partilere karşı tutumlarını onaylıyordu. Parti her yıl gözle görülebilir bir şekilde büyüyor, kısa bir süre içinde Enternasyonal'de önemli bir rol oynaması bekleniyordu. Bunu iki nedenden ötürü asla yapamadı. Birinci neden Alman yasalarının birlik kurma hakkı konusundaki kısıtlamalarıydı. Hükümet sürekli olarak Alman işçi partisini bastırarak bir fırsat gözlüyor, bu yüzden de parti liderleri onlara bunu yapma fırsatını verecek her şeyden büyük bir itinayla sakınıyordu. İkinci nedense, Alman partisi tamamen Almanya'daki işine gömülmüştü. Alman sosyalistler Enternasyonal ile tamamen birlikte olduğunu ilan etmişlerdi ama hepsi bu kadardı. Alman partisi Enternasyonal'in iç yaşamında, pratik olarak kısmen önemsiz olarak kaldı.

Marx "Enternasyonal'in Almanya'daki işin ılımlı bir şekilde yürüttüğü" için Wilhelm Liebknecht'i suçladı. Fakat bu işi, kesinlikle yorulmak bilmeyen ve tamamıyla Marx'a bağlı olan Liebknecht'ten daha iyi hiç kimsenin yapamayacağı şüphesizdi. Londra Konferansı'ndan sonra Marx Liebknecht'e Genel Konsey'in kendisini Almanya'daki önemli yerlerle direkt ilişki kurmak üzere görevlendirmeyi dilediğini bildirdi.⁽¹⁰⁾ Liebknecht bu göreve çoktan başlamış, Berlin'de ve diğer ülkelerde seksiyon kurmayı başarmıştı. Fakat bunlar çok istikrarsız oldukları için Genel Konsey'in pek işine yaramadı. Alman sosyalistlerin Enternasyonal'e duyduğu bütün sempatiye rağmen muhaliflerin gözünde "otoriter sosyalizmi" nedeniyle Genel Konsey'e yardım etmekten alıkonuldular. Muhaliflerine göre seçimlere katılarak "devlete boyun eğmek" gibi davranışlar işçi sınıfını etkileyemezdi. Enternasyonal'in Bakunin'in "anti otoriter sosyalizminin" galip olduğu ülkelerdeki üyelerinin tepkileri daha büyük ve sertti.

Komün hiçbir şekilde Bakunin'in idealleriyle uyuşmuyordu. Kendisinin de Komün'den büyük beklentileri yoktu. Paris'teki dostlarının uymak zorunda kaldığı davranışlar Bakunin'in bir devrim için istedikleriyle sert bir şekilde çakışıyordu. Fakat bu onu Komün'ü kendi "anti otoriter komünizmine" eklemekten, bununla Marx'ın fikirlerinin tamamıyla çürütüldüğünü iddia etmekten alıkoymadı. Lyon'daki ayaklanmanın acıklı sonu onu işçilerin ayaklanma kapasitesi konusunda ümitsizleştirmişti, Tuileries'de yanan ateş ise gözündeki geleceği tekrar aydınlattı. Öyleyse, güç ve tutku henüz dünyayı terk etmemişti. Devrim belirsiz bir geleceğe ertelenmemişti, Sedan'dan önce olduğu kadar yakındı. Yakında gelmek zorundaydı, oldukça yakında, belki de yarın... Bakunin'in gözünde, insanın kendisini Alman sosyal demokratlar gibi ufak, kültürsüz "siyasetle" sınırlaması devrimden vazgeçmekle aynıydı. Birkaç ay ara verdiği işine geri döndü ve gizli örgüt ağını yeniden örmeye başladı. Komün Prusya'nın zaferiyle dünyaya yapılan yanlış düzeltmişti, işçilerin Versaylı kasaplara duydukları nefret ise nihai zaferin garantisiydi. Bu nefretin soğumasına izin verilmemeliydi. Bakunin coşkuyla görevini yapmaya koyuldu.

Latin ülkeleri, özellikle de İspanya ve İtalya, ona sosyal devrim için en elverişli imkânları sağlıyordu. İspanya'da Bourbon'ların 1868'deki sürgününden beri cumhuriyetçiler ve meşrutiyetçiler arasında canlı bir çekişme vardı. Meşrutiyetçiler tacı yabancı bir prens için boşaltma niyetindeydi. Çatışma yer yer sivil savaşa dönüştü ve tepkinin ana dayanağı olan Katolik kilisesi tarafından ölümüne savaş ilan edildi. Her yerde işçiler harekete geçmişti. Yeni kazanılan ulusal birlik İtalya halkına barış getirmedi. Malına el konmuş Papa ile mücadele tüm ülkeyi endişe içinde bıraktı. İşçiler ve köylüler bunca acı ve fedakârlıktan sonra yeni krallıkta neredeyse açlıktan ölüyordu, aydınlar da uzun süredir istekle bekledikleri hareketle derin bir hayal kırıklığına uğradı. Bakunin en çok İtalya ve İspanya'dan ümitliydi. Yanan Latin kıvılcımları Fransa, Belçika ve Gü-

ney İsviçre'ye sığıracaktı. Almanya'dan umutlu değildi. Bu ülke hakkındaki umutları önceden de zayıftı. Alman zaferinden sonra ise bütün umutlarını tamamıyla unutmak zorunda kalmıştı. Çünkü Alman sosyalistler Alman burjuvası gibi devlete bilinçsizce sevgi beslemiyor muydu? Zalim Bismarck'a saldırmaları gerekirken neredeydiler? Komün'ü kurtarmak için ne yapmışlardı? Bebel ve Liebknecht'in savaş ödeneğine karşı oy kullandıkları, militarizmi protesto ⁽¹⁰⁾ ettikleri için hainlikle suçlanarak mahkemeye çıkartılmaları unutulmuştu ya da önemli değildi. Enternasyonal'i ele geçirme savaşında Bakunin savaş tarafından harekete geçirilen ve hayatta kalan milliyetçi anti-Alman akımlarını büyük bir beceriyle sömürdü. Almanya Bismarck demekti, fakat Liebknecht ve Bebel de Almanya demekti. Despotluğa yakın olan bir ülkenin vatandaşı olarak bir Alman Genel Konsey'in lideriydi ve Alman mizacına kesinlikle uyan bir kavram olan "devlet sosyalizminin" mucidi ve taraftarıydı. Enternasyonal bütününü bir Alman'ın elindeydi, "Güney ve Slav Irkları Birliği" onu kurtarmalıydı! Bakunin özel mektuplarında Almanlara olan nefretini gizlemeyip bütün gücüyle milliyetçi eğilimleri desteklemesine rağmen halk önündeki konuşmalarında son derece temkinliydi.

Avrupa'daki durum Bakunin'in Enternasyonal'in kontrolünü ele geçirmek için verdiği yenilenmiş mücadele için ne kadar yararlıysa, sosyal devrim kavramı için o kadar zararlıydı. Her şey onun yardımına koştı: Almanların çekinmesi, Latin ülkelerinin milliyetçiliği, işçi sınıfının zayıflığı ve Karbonari geleneğinin gücü nedeniyle romantik devrimin fazlasıyla geliştiği İtalya ve İspanya'daki gerileme...

Bakunin Genel Konsey'e saldırısının en etkili yolunu çabucak fark etti. En heterojen unsurlara tek bir amaç verilirse, yani Londra Konferansı'nın kararları iptal edilirse, bunlar Marx'a karşı saldırıda birleştirilebilirdi. Bakunin'in kampanyasının sloganı şuydu: "Enternasyonal'in bölümlerini politik mücadeleye zorlamayı amaçlayan ve üzerlerinde güç uygulayan gaspçı Genel Konsey'e son! Genel Konsey'in diktatörlüğüne son!"

Saldırı geçmişte olduğu gibi şimdi de Bakunin'in en güvendiği dayanağı olan Latin İsviçre tarafından başlatıldı. 1870'te "anti- otoriterler"le Genel Konsey'i savunan gruplar arasında bir bölünme oldu. "Anti otoriterler" kendi bölgesel konseylerini yarattılar ve Bakuninci hareketin bir çeşit uluslararası merkezi haline geldiler. Londra Konferansı'nın kararları duyulur duyulmaz, bölgesel konsey kararları proteste etmek amacıyla bölgesel bir kongre topladı. Asıl amaç "Genel Konsey'in bölümlere karşı takındığı diktatörce tavra" karşı bir protesto başlatmaktır. Kongre 12 Kasım 1871'de Villiers'de toplandı ve açıkça Genel Konsey'e savaş açtı. Enternasyonal'in bütün bölümlerine hitaben bir genelge yayınladı. Genelge, Cenevre Kongresi'nin işçi sınıfına politik gücü ele geçirme görevi verdiğini, buna dayanarak Genel Konsey ile birlikte diğer seksiyonları ele geçirmeye teşebbüs ettiklerine dair ifadelerle, akıllıca hazırlanmıştı, tecrübeler yoluyla bin kez ispatlanan yetkinin istisnasız bir şekilde yetkiye sahip olanı çürüttüğünün bir gerçek olduğunu söylüyordu. Genel Konsey de bu kaçınılmaz kuraldan kaçamazdı, otorite ilkelerinin Enternasyonal tarafından belirlenmesini istendi. Genelge derhal bir genel kongrenin toplanmasını da istiyordu.⁽¹²⁾

Bakunin'in tamamıyla bölgesel özerklik yanlısı tutumu akıllıca bir hareketti. Enternasyonal'in tekrar örgütlenmesindeki kaçınılmaz sürtüşmeler ve zorluklarla, asıl önemin politik mücadeleye kaydırılması, başka koşullar altında kesinlikle onun sosyal devrimci programını kullanmayan gruplar arasında Bakunin'in isteklerine karşı sempati yarattı. Bakunin'in hesapları o zaman ve daha sonra tamamıyla doğru olduklarını kanıtladı.

Hazırlıkların gerektiği kadar ilerlemediği bir zamanda, özel bir koşul Bakunin'i Genel Konsey'e karşı saldırısını başlatmaya zorladı. Konferans'ta Sergey Nechaev konusunun gündeme getirileceğini biliyordu. Konferans, Genel Konseyi "Uluslararası Emekçiler Birliği"nin, adını haince gasp eden ve sömüren Nechaev'le hiçbir alakası olmadığını ifade eden resmi bir bildiriye derhal yayınlaması⁽¹³⁾ konu-

sunda yetkilendirmişti. Ayrıca, İsviçre’de yaşayan bir Rus göçmeni olan Utin de Rus basınından Nechaev davası hakkında yazılanlardan bir rapor hazırlayıp bunu Cenevre gazetesi *L’Egalite*’de yayınlamakla görevlendirilmişti.

Nechaev konusu Enternasyonal’in tarihinde, daha doğrusu düşüşünün tarihinde çok önemli bir rol oynadı, bu yüzden de üzerinde durulmayı hak ediyor.⁽¹⁴⁾

Nechaev küçük bir taşra kasabasında, bir uşağın oğluydu. Bir fabrikanın haberleşme ofisindeki görevi süresince eline geçen birkaç boş saati çok iyi değerlendirdi ve ilkokul öğretmenliği sınavını başarıyla verdi. Dışardan bir öğrenci olarak üniversiteye devam ettiği St. Petersburg’a gidebilmek için gereken parayı kazanana kadar canla başla çalıştı. 1968’de, ilk kış döneminde 1868’de enerjisi ve radikal doğasının kısa sürede onu öne çıkardığı öğrenci hareketine girdi. Fakat bu onun için yeterli değildi. En önemli kişi olmak istiyordu. Bir devrimci olarak ününü arttırmak için maceralarla dolu geçmişi hakkında hikâyeler uydurmaya başladı. Petropavlovsk Kalesi’nde mahkûm olduğundan, cesaret isteyen kaçışından bahsetti. Onu dinleyenlerin çoğu söylediklerini sorgusuz sualsiz kabul ediyor, hapishane görevlilerinin kötü davranması konusundaki hikâyelerini öfkeyle karşılıyorlardı. Onun için bir öğrenci toplantısı yapıldı, bir delegasyon da üniversite yetkililerine başvurdu. Yine de anlattıklarından şüphelenenler vardı. Anlattığı detayların bazıları kendinden daha tecrübeli öğrencilerin kulağına imkânsızmış gibi geliyor, yetkililer de onun asla tutuklanmamış olduğunu iddia ediyordu.

Daha gerçek ortaya çıkmadan Nechaev illegal yollarla yurt dışına çıkıp göçmen Rus liderleriyle ilişki kurmuştu. Mart 1869’da Cenevre’ye ulaştı, “göçün ataları” Alexander Herzen, Nikolay Platinovic Ogarev ve genç mülteci kuşağının temsilcileriyle tanıştı. Hepsinin üzerinde alışlagelmişin dışında bir izlenim bıraktı. Yaşlı, yorgun ve şüpheli Herzen, Nechaev’in insanın beynine apsent gibi girdiğini söyledi. Fakat genç öğrenci övgülerle tatmin olmadı. Rusya’nın yaygın bir gizli örgüt tarafından hazırlanan müthiş bir

devrimci patlamanın eşiğinde olduğunu söyledi. Kendisi de bu örgütün bir delege siydi. Mahkûmiyet ve kaçış hikâyesini tekrarl ad ı. Cenevre'de de ona inanmayan birkaç ki ş i çıktı. Göçmenlerden birkaç ı Petropavlovsk Kalesi'nde yatmış tı, kaçmanın ne kadar imkânsız olduğunu biliyordu. St. Petersburg'dan gelen mektuplar böyle bir gizli örgütten haberdar olmadıklarını gösteriyordu, hatta varlığı hakkında en ufak bir iş arete bile sahip değ illerdi. Fakat Nechaev'e ş üpheyle bakanlar Bakunin'e düş man gruplara aitti. Kısa süre sonra Enternasyonal'in "Rus Seksiyonu"nu oluşturan, Marx'ı da Genel Konsey'deki temsilcileri yapanlar bunlardı. Fakat bu, Bakunin'in onların uyarılarını göz ard ı etmesindeki belirleyici faktör olamazdı. Kendisi de Petropavlosk Kalesi'ni ve elbette ki Nechaev'in bir yalancı olduğunu biliyordu. Fakat ne fark ederdi ki? Yalanla tembellerin devrimcileştirilmesi sağ lanabilirdi, dahası Nechaev harika bir adamdı. Bakunin Guillaume'e onun hakkında yazdığı methiyede şöyle bir tarif yapıyordu:

Hiçbir şeyde tereddüt etmeyen, hiçbir şeyden korkmayan, prensipte birçoğunun hükümetin elinde yok olmaya mahkûm olduğunu ve insanın halk ayaklanana kadar beklemesi gerektiğ inin farkına varmış ş u genç fanatiklerden biri. Ş u genç fanatikler, hayranlık uyandırıyorlar. Tanrısız inananlar ve sözsüz kahramanlar!

Bakunin ve Nechaev ç abucak dost oldular. Bakunin açıkça ve resmen Nechaev'i gizli örgütüne kabul etmedi. Onaylanmış üyelerinin, hakkında bir araştırma süren Nechaev ile birleşmesi fikri onu rahatsız ediyordu. Bakunin-Nechaev örgütü eski suikastç inin sevdiğ i gibi, oldukça samimi, süper bir gizli örgüttü. Amacı Rusya'nın devrimcileştirilmesi idi.

1869'un baharında ve yazında Bakunin on kadar broşür ve bildiri yazdı, Nechaev de bastırdı. Bunların arasında daha sonra meşhur olan, Rusya'daki devrimin çıkmasını sağlayacak en iyi yolun bulunması ve hızlandırılması konusundaki soruya cevaben yazılan *Devrimcinin El Kitabı'ydı*.⁽¹⁵⁾ Cevap, iki ilkenin tutarlı uygulanmasıyla bulunabilirdi.

Birincisi "amaçlara ulaşılan yollar mubahtır", ikincisi "ne kadar kötü olursa o kadar iyidir"di. Devrimi ilerleten her şeye -Bakunin'in bundan kastı, hiçbir istisna olmaksızın her şeydi- izin vardı, devrimi engelleyen her şey suçtu. Devrim, bir tek amaca yani yok etmeye odaklanmalıydı. "Devrimci için bir tek bilim vardır o da yok etme bilimidir. Gece gündüz aklında sadece bir tek şey -yok etmek- olmalıdır". Bunlar Bakunin'in bir devrimcinin görevlerinin özetinden alınmıştı. Devrimci örgüt içinde en sıkı merkezîyetçiliğin ve en sert disiplinin hüküm sürmesi gerekiyordu, üyeleri de tamamıyla liderlerinin altında olmalıydı. Bu örgütün amacı, gücü ölçüsünde, insanları isyan etmeye yönlendirecek acıyı ve kötülüğü yaymak için yoğunlaştırmaktı. Devrimcinin El Kitabı, en kötü hainlere karşı bile kullanılmasını tavsiye etmese de -zira artık böyle hainler insanların devrimcileştirilmesinde kullanılıyordu- terörizmi savunuyordu.

1869 yazının sonuna doğru Nechaev yanında Bakunin tarafından yazılıp imzalanmış Avrupa Devrimci Birliği'nin merkez komitesinden bir mektupla gizli bir şekilde Rusya'da seyahat etti. Mektup Nechaev'i örgütün güvenilir bir delegesi olarak öneriyordu. Bakunin üzerinde "Narodnaya Rasprova (Devrimci Rus Örgütü) Yabancı Ajanlar Ofisi" yazılı özel bir damga hazırlatmıştı.

Nechaev üç aydan fazla Rusya'da kaldı. *Devrimcinin El Kitabı'na* dayanan, ya da dayadığını iddia eden bir örgüt kurmayı başardı. Devrimci genç insanlar bulmak zor değildi, evrensel bir isim olan Bakunin tarafından imzalanmış tavsiye mektubu sayesinde de büyük saygı görüyordu. Merkez olarak Moskova'yı seçti ve kısa sürede etrafında bir kalabalık topladı. Bu gruba pratik amaçlar belirlemiş olsaydı kaderi Rusya'daki benzer örgütler gibi olurdu, sonunda polis tarafından keşfedilip kapatılır ama yerini almak için iki ya da üç yeni grup çıkardı. Fakat Nechaev'e göre bu boşa vakit geçirmektir. Taraftarlarının koşulsuz bir şekilde kitabının emirlerine bağlı kalan gizli bir devrimci komiteye inanmalarını istiyordu. Amacına hizmet edeceği-

ne inandığı her yolu denedi. Bir keresinde tanıdığı bir askeri, gizli merkezden özel görevle gönderilmiş denetleyici bir parti memuru gibi davranmaya ikna etti. Bu hile ihtiyaç olduğunda geçerli olabilirdi. Fakat Nechaev daha da kaba sırlardan kaçınmadı, bunu öyle ileriye götürdü ki sonunda kendi taraftarlarının bile kafasını karıştırdı.

En sonunda Ivanov adında bir öğrenci, grubun diğer üyelerine artık böyle bir komitenin varlığına inanmadığını, Nechaev'in onlara yalan söylediğini, artık onunla hiçbir alakası kalmasını istemediğini söyledi. Nechaev "suçlunun" ölmesine karar verdi. Taraftarlarının geri kalanını Ivanov'un bir hain olduğuna, onları sadece hainin ölümünün kurtarabileceğine ikna etti. 29 Kasım 1869'da Ivanov'u bir parkın karanlık bir köşesine çekip öldürdüler. Ivanov umutsuzca kendisini savundu, boğuşmada şalla boğulmasına yardım eden Nechaev'in yüzünde hayatı boyunca taşıdığı bir iz kaldı. Katiller kısa süre içerisinde keşfedilip tutuklandı, sadece Nechaev yurt dışına kaçmayı başarabildi.⁽¹⁶⁾

Ivanov'un öldürülmesiyle ilgili gazetelerde detaylı haberler yayınlandı. Yıllarca unutulmayan bu olay Rus devrimcilerinin Nechaev benzeri metotlarla karşı silahlanmalarını sağladı. Bakunin bütün hikâyeyi detayıyla biliyordu, ona göre bu olay sadece Nechaev'in ününün artmasına sebep olmuştu. Nechaev'in Cenevre'ye geldiğini öğrendiğinde -o sıralarda Locarno'da yaşıyordu- Ogarev'in yazdıklarına göre, sevinçten öyle bir havaya sıçradı ki neredeyse yaşlı kafatasını tavana çarpıp kıracaktı. Nechaev'i Locarno'ya davet etti, ona baktı, eskiden olduğu gibi ona arkadaşlık etti. "Bu hep hayal ettiğim ve hala da hayal etmekte olduğum türde bir örgüt" diye yazıyordu dostu Richard'a¹⁷ "Seni de içinde görmeyi umduğum bir örgüt". Bu sırada çoktan Enternasyonal'in Genel Konsey'ine karşı "diktatörce kibirliliğe" dayanan savaşını başlatmıştı.

Bu arada Bakunin'in Enternasyonal'den ihracını, diğer sebeplerin yanı sıra doğrudan belirleyen bir olay yaşandı. Parasal durumu her zaman istikrarsız olmuştu ama 1869 sonbaharında özellikle umutsuz bir sıkıntı içindey-

di. Taraftarları olan bazı Rus öğrenciler aracılığıyla Marx'ın Kapital'ini çevirmesi için ona 1.200 ruble -bu yazarın kendisinin kazandığından bile çok fazlaydı- teklif eden bir yayıncıyla ilişki kurdu. Öneriyi memnuniyetle kabul etti, avans olarak 300 ruble aldı. Fakat işi bitirmek için hiç de acele eder gibi gözüküyordu, üç ay sonra ancak otuz iki sayfa çevirmişti. Nechaev'in kendisini zamanını dolduracak çok daha önemli işleri bulunduğuna, devrime ait olduğuna ve sadece devrim için yaşaması gerektiğine ikna etmesine memnuniyetle izin verdi. Böylece bu işi bir kenara bıraktı. Nechaev'e de yayıncı ile anlaşmaya varması için tam yetki verdi. Polis yüzünden Bakunin'in yayıncı ile direkt olarak ilişki kurması imkânsızdı, bağlantıyı da onun adına Liubavin adında bir öğrenci kurmuştu. Kontrat resmi olarak Liubaniv'un adınaydı, yayıncının defterlerinde 300 Rublelik avans da onun borcu olarak gözüküyordu. Nechaev görevini eşsiz bir şekilde yerine getirdi, bir gün Liubavin'a örgütünün damgasını taşıyan bir mektup gönderdi. Mektupta şöyle deniyordu:

Sayın Bay, büro adına size şunları yazmaktan şeref duyuyorum. Rusya'daki komiteden diğer şeylerin yanında sizden de bahseden bir mektup aldık. Şöyle diyor: "Birkaç genç centilmenin, yurt dışında yaşayan sanat meraklısı liberallerin, tanıdığımız bazı insanların bilgi ve enerjisini sömürmeye başladığını, onların son derece kötü parasal sıkıntılarından yararlandıklarını öğrendik. Bu sanata düşkün sömürücüler tarafından günlük işçi olarak kiralanarak çalışmaya zorlanan değerli kişiler böylece insanlığın bağımsızlığı için çalışma olanağından yoksun bırakılmaktadırlar. Liubavin adında birisi de meşhur Bakunin'e Marx tarafından yazılmış bir kitabı çevirme görevi vermiş, tıpkı gerçek bir sömürücü burjuva gibi onun parasal sıkıntısını sömürmüş, ona avans vermiştir. Şimdi de bu işin tamamlanması için ısrar etmektedir. Bu şekilde genç Liubavin'in merhametine bırakılan ve diğerlerinin eserleriyle Rusya'nın ve Rus halkının aydınlatılmasında son derece etkili olan Bakunin son derece önemli ve kaçınılmaz bu görevinden alıkonulmuştur. Liubavin ve onun gibilerin insanların özgürlük davasıyla nasıl çatıştığı, iş verdiklerinininkiyle karşılaştırıldığında davranışlarının ne kadar aşağılık, burjuvaca ve ahlaksız olduğu, yaptıklarının po-

lisinkiyle nasıl benzerlik taşıdığı her iyi insan tarafından anlaşılmalıdır.

Komite yabancı büroyu Liubavin hakkında şu konularda bilgilendirmekle görevlendirilmiştir:

(1) Eğer o ve onun gibi parazitler Kapital'in çevirisinin Rus halkı için o kadar önemli olduğunu düşünüyorlarsa, kendilerini devletten para alacakları yağlı profesörlükler için hazırlamak yerine bunun parasını kendi ceplerinden vermelidirler...

(2) Devrimci Rus Komite'nin kararına uygun olarak Bakunin'e derhal çeviri işinden muaf olduğunu bildirilmelidir...

Gördüğünüz gibi sevgili bayım, sizden bizi daha az uygar önlemler almaya zorlamanızı rica ediyoruz.

Devrimci Rus Komitesi
Büro Sekreteri

Bakunin bu mektubun içeriği konusunda bilgi sahibi olduğunu inkâr etse de Liubavin tehditleri öfkeyle protesto eden bir mektup gönderdiğinde Nechaev'le konuşmak yerine alınganlık göstermeyi yeğledi. Liubavin'e onunla ilişkilerini koparmayı öneren, çeviriye devam etmeyip avansı ödeyeceğini söyleyen bir mektup yazdı ama avansı asla geri ödemedi.

Nechaev'e göre bu tür bir şantaj sadece bir devrimci için onaylanabilir bir şey değil, ondan istenen bir hareketti. Her fırsatta güç kullanmakla ya da ihbar etmekle tehdit ediyor, polise göstermek için muhaliflerinin mektuplarını çalıyordu. Hiçbir şeyden çekinmiyordu. Devrimci bildirilerin, polis gözetimindeki öğrencilerden birine gönderilmesini sağladı, umduğu gibi bildiriler polisin eline geçti ve öğrenci tutuklandı. Cezaevinde tüberküloza yakalandı, serbest bırakılmasından birkaç ay sonra öldü.

Bakunin birçok kişi gibi Nechaev'in neler yapabileceğini bilse de eskisi gibi ona sadık kaldı. Ta ki sevdiği kişileri -mesela Herzen'in kızını- tehdit etmeye başlayınca

tepki gösterdi. Aralarındaki bağı koparansa Nevhaev'in İsviçre'deki varlıklı turistleri soymak amacıyla bir çete kurmayı planlaması oldu. Nechaev Ogerov'un üvey oğlunu bile kendisine katılmaya zorlayınca Bakunin'in öfkesi daha da arttı. Bunun üzerine Nechaev Bakunin'in yazışmalarını, gizli belgelerini, devrimci örgütlerin kurallarını -*Devrimcinin El Kitabı'nın* orijinal el yazması da içindeydi- ele geçirdi ve kendisine karşı herhangi bir adım attığı takdirde bunları yayınlamakla tehdit etti.

Bu, Bakunin'in Nechaev ile dostluğunun sonuydu. Nechaev'in bazı tanıdıklarına anlattığı, yurt dışına ilk çıktığında "bozulmamış, iyi ve şerefli bir genç" olduğuna, onu Bakunin'in mahvettiğine dair söyledikleri elbette doğru değildi. Bakunin sadece teorik temel sunarak onu cesaretlendirmişti. Kavgaları, Nechaev'in çok güçlü bir şekilde Bakunin'den etkilendiği, her şeyi mubah gören teoriyi çıkarının Bakunin olduğu gerçeğini silmedi.

Nechaev iki yıl daha yurt dışında yaşadı, önce Londra'da, sonra Paris'te ve son olarak da İsviçre'de. Eskisinden daha fazla devrimci edebiyat yayımladı, tehdit etti ve şantaj yaptı. Bakunin onunla hiçbir ilgisinin olmadığını söylemekle kalmadı, "sakınılması gereken bir katil, bir manyak, tehlikeli ve suçlu bir deli" olarak ihbar etmek istedi. Nechaev, en sonunda polisin hizmetinde çalışan Polonyalı bir göçmen tarafından aldatıldı. 1872 Ağustos'unun ortasında Zürih'te tutuklandı, Rusya'ya iade edildi. 8 Ocak 1873'te Sibirya madenlerinde yirmi yıl ağır iş cezasına çarptırıldı. Sibirya'ya gönderilmedi ama Petropavlovsk kalesinde tutuldu. İnsanlar üstündeki gücü öyle fazlaydı ki kendisine gardiyanlık eden askerleri etkileyip dışarıdaki devrimcilerle ilişkilerini sürdürmesine yardımcı olmalarını sağladı. Çar'ın bir ziyareti sırasında kaleyi ele geçirmek için bir plan geliştirse de yandaşı mahkûmlardan birinin ihbarıyla hücre hapsine çarptıldı. 21 Kasım 1882'de iskorbütten öldü.

Marx 1850'lerden beri Rusya'daki olayları yakından izliyordu. Başlarda sadece Rus dış politikasıyla ilgilendi ama daha sonra sosyal hareket de dikkatini çekti.⁽¹⁸⁾ 1860'la-

rın sonunda kaynakları orijinallerinden araştırabilmek için Rusça öğrendi. Bakunin ve Nechaev'in faaliyetlerinin farkına varmakta gecikmedi. Detaylı bilgiyi 1870 yazında Londra'ya yerleşen Rus devrimcisi Hermann Lopatin'den aldı. Lopatin daha önce Nechaev'in ilk adımlarını yakından izleme imkânına sahip olduğu St. Peterburg'da yaşamıştı. Lopatin ile ilk konuşmalarından sonra Marx Engels'e şöyle yazdı: "Bana bütün Nechaev masalının koca bir yalan olduğunu söyledi. Nechaev asla bir Rus cezaevinde bulunmamış, Rus hükümeti asla onu öldürtmeye çalışmamış, vs., vs".^[19] Ivanov'un öldürülmesini Marx'a ilk anlatan da Lopatin'di. 1871 sonbaharından itibaren bir başka Rus göçmeni olan Utin bugün bütün detaylarıyla bildiğimiz her konuda onu bilgilendirdi.^[20]

Enternasyonal hayatta kalacaksa onu Bakunin ve Bakunizmden temizlemek gerekiyordu. Bu artık anarşi ya da otorite sorunu değildi. Enternasyonal Nechaev'in faaliyetleri için bir ekran olmamalıydı. Nechaev olayı her zaman onun teorilerini ciddiye alabilecek insanlar olabileceğini göstermişti. Avrupa'da Enternasyonal adına suç işlemek işçilerin davasına sersemletici bir darbe vurmak için yeterliydi. Bakunin'e karşı yürütülen savaş Enternasyonal için bir ölüm kalım meselesi haline gelmişti.

Savaş çok elverişsiz koşullar altında yürütülmek zorundaydı. Fransız bölümleri beyaz terörle Komün'ün ardından sürüklenmişti. Kaçmayı başarabilenler İsviçre, İngiltere ya da Fransa'da göçmendi. Genel Konsey'in mülteci komitesine çok büyük görev düşüyordu. Yükü üstlenen Marx aylarca mültecilere para bulmak, çalışmalarını güvenceye almak, onlara öğüt vermekle meşgul olmuştu. Pratik olarak her mülteci ile kişisel olarak tanıştı, birkaçı da dostu oldu. Vaillant, Rounvier ile Blankist Komünarların en önemli isimleri Genel Konsey'e kabul edildi. Bunlar sosyalistlerdi, diğer konularda Marx'tan ayrılırlar da en önemli noktada, yani Enternasyonal'in politik mücadelede yerini alması gerektiği konusunda ona katılıyorlardı. Engels'in Liebknecht'e yazdığı gibi, mültecilerin arasında

"elbette ki alışılmış oranda pislik" vardı, en kötülerini olan Pere Duchene'in (Komün sırasında çıkan bir gazete) editörü Vermesch de aralarındaydı.⁽²¹⁾ Jacobenler "1871 Fransız bölümü" oluşturup, en sevdikleri role, numaracı ve kana susamış devrimciliğe döndüler. Genel Konsey onlar için fazlasıyla yüreksizdi, kısa sürede Vermersch tarafından basılan *Qui Vive* gazetesinde Marx'a saldırmaya başladılar.

Onların gözünde Genel Konsey Marx'tı. Onlara göre Marx işçilerin sırtından lüks içinde yaşıyordu. İşçilerin parasını zimmetine geçirmiş, Enternasyonal'i bir "Alman aristokrat" mülkü haline getirmişti. Tam bir Alman, efendisi Bismarck'ın kurnaz bir uşağıydı. Bütün bunlar daha önce de söylenmişti, ama gerici basın tarafından. Şimdi "otorite düşmanları, ultra-devrimciler tarafından zevkle icat edilen detaylarla tekrarlanıyordu. En çok şikâyet ettikleri, Enternasyonal'in Alman kontrolünde olmasıydı, her zamanki gibi eski ve yeni milliyetçi duygularıyla oynadılar. Genel Konsey'de İngilizlerin üç katı Alman vardı, Fransızları temsil eden üye sayısı da elbette fazla değildi, Blankistlere de yeni Alman imparatorluğunun koruyucu şefkatine sığındıkları için iftira edilemezdi...

Fransız fanatikleri Genel Konsey'e hem bir sürü zamana mal oluyor hem de başlarına dert açıyordu. İç anlaşmazlıkları çözmek için ayrıca uğraşmak gerekiyordu. Marx eski dostu Eccarius'un genel sekreter seçilmesini sağlama almıştı. Enternasyonal fakirdi, genel sekreterine bütün ödeyebileceği haftada on beş şilindi, bunu da düzenli olarak ödeyemiyordu. O da gazetecilik yaparak gelirini artırma yoluna gitti, Enternasyonal'in yaptıklarını *The Times* ve diğer gazeteler için yazdı. Ara sıra aykırı düşünceleriyle Genel Konsey toplantılarında ateşli tartışmalara sebep oldu. Marx böyle günlerde Eccarius'u öfkeden korumakta zorlanıyordu. Sıra Londra Konferansı'na geldiğinde toplantıların özel olmasına, basınla, hatta parti basınıyla bile, iletişim kurulmamasına karar verildi. Eccarius dışında herkes bu karara uydu. Bir öfke fırtınası çıktı, Eccarius'a sert saldırılar oldu. Artık Marx da ona yardım edemezdi. Eccarius bunu yarı

yolda bırakılma olarak değerlendirdi. Uzun süredir İngiliz Ticaret Birliği liderleriyle yakından ilgiliydi, Marx'a muhalefet yapmaya başlar başlamaz onların tarafını tuttu, Genel Konsey'e yönelik saldırıların yoğunlaşmasına yol açan tavırlardan kaçınmadı. Lessner anılarında, tartışmaların dozu giderek artan toplantıları şöyle tanımlayacaktı⁽²²⁾:

O sıralarda Genel Konsey'in High Holborn'daki toplantıları düşünülebilecek en fırtınalı ve yorucu toplantılardı. Dillerin kargaşasına, karakter ve düşüncelerdeki derin farklılıklara dayanmak hafif iş değildi. Toleranssız olduğu için Marx'ı eleştirenler, o, fikirlerinin, çıkarımlarının ve verdikleri sonuçların yanlışlığını kendilerine gösterince şaşıp kalıyordu..

Mülteci Komünarlar beraberlerinde fazlasıyla farklı davranış ve düşünce getirmişti.

Genel Konsey'in İngiliz üyelerinden Odger ve Lucraft istifa etti. Her iki isim de tedbirli ve ileriye gören kişilerdi. Kraliyet komisyonlarında da üyeydiler, nüfuzlu dostları vardı. (Odger'in kariyeri etkileyiciydi, en sonunda şövalye unvanını aldı ve Nobel Barış Ödülü ile ödüllendirildi.) Enternasyonal'in Komünar yanlısı bildirisi bir süredir duydukları huzursuzluğu artırınca örgütle yollarını ayırdılar. Genel Konsey'de kalan İngilizler liberallerle temas halindeydi, tamamen kişisel sebeplerden ikiye hatta üçe bölündüler, yaşanan sürtüşmeyi azaltmak için hiçbir şey yapmadılar. Engels Eylül ortasında kesin olarak Londra'ya yerleşti. Marx onun Genel Konsey'e seçilmesini önerdi, kabul edilse de bu sorunları gidermeye yetmedi, hatta yeni sorunlar çıkardı. Londralılar için Marx eski bir dosttu. Onu, karısını, çocuklarını tanıyor, bütün o yıllar boyu nasıl anlatılamaz zor bir hayat yaşadığını biliyorlardı. Hatta onu sevmeyenler bile menfaat gütmeyen çalışmalarından dolayı saygı duyuyordu. Fakat Engels Manchester'dan gelen zengin bir tüccardı, mükemmel davranışlara sahip, biraz soğuk ve uzak, dikkat çeken bir beyefendiydi. Elbette ki çok akıllıydı, eğitilmişti, iyi bir sosyalistti ve yıllar önce ya bildikleri ya da ilk kez duydukları bir kitap yazmıştı, ama yine de bir yabancıydı. Engels sonraki yıllarda Bernstein'a, Marx'ın

genellikle barış sağlayıcı ve arabulucu bir rol oynadığını, fakat kendisi Genel Konsey toplantılarına katıldığında toplantıların genellikle büyük kavgalarla bittiğini söyleyecekti. *Neue Rheinische Zeitung*'un editörlük sandalyesinde otururken de durum aynıydı. Enternasyonal'in çöküşü Genel Konsey'deki sürtüşmeye bağlanamazdı, ama çöküş süreci elbette ki onunla ilerlemişti.

Tam bu iç gerginlik anında Enternasyonal ciddi bir testten geçti. Villiers'de yapılan kongreden sonra Bakuninciler tarafından yayınlanan genelgede Genel Konsey'e sert şekilde saldırıldı. Burjuva basını genelgeden uzun alıntıları sayfalarına taşıdı: "Enternasyonal canavarı kendi kendisini yiyor"! Enternasyonal ile bağlantılı her şeyin cezalandırıldığı Fransa'da genelge evlerin duvarlarına asıldı. Genel Konsey bunu Bakunin Birliği'nin gizli tarihini ilk kez açıklayan bir açıklamayla yanıtladı. "Enternasyonal'deki Bölünme İddiası" başlığını taşıyan bildiri⁽²³⁾ Bakunincileri çok kızdırdı. Derhal bir genel kongre yapılması istendi. 10 Temmuz 1872'de, 2 Eylül'de Lahey'de yapılacak kongrenin davetiyeleri gönderildi. Marx, Friedrich Sorge'a Enternasyonal'in ölüm kalımının söz konusu olduğunu yazdı.⁽²⁴⁾

Latin kökenli ülkelerdeki Bakuninci seksiyonlar kongrenin Lahey'de yapılmak istenmesini protesto etti. Jura seksiyonu kongrenin "Alman merkezinde" toplanmaması gerektiğini yazdı ve İsviçre'yi önerdi. Kendi bakış açılarına göre son derece haklıydılar. Seksiyonların kısıtlı fonları kongrenin nerede yapılacağına bağlı olarak belirli bir dereceye kadar kongrenin kompozisyonunu etkiliyordu; çünkü seyahatin masrafı yüzünden çok az sayıda delege uzun mesafelerde seyahat edebiliyordu. Bu yüzden İsviçrelilerin İsviçre'yi istemeleri doğaldı. Bakunin'in Hollanda, Fransa veya Almanya üzerinden seyahat edemeyeceğini düşünüyorlardı, çünkü bu ülkelerde tutuklanma olasılığı vardı. Marx da benzer bir durumdaydı. Aynı nedenlerden ötürü o ve diğer Genel Konsey üyelerinin İsviçre'ye gitmesi imkânsızdı. Fakat düşmanlık maddi gerekçelerden çok daha ağır basıyordu. Bakuninciler kongrede temsil edilmemeyi

göze aldı. 4 Ağustos'ta Rimini'deki İtalyanlar Lahey'e katiilmamaya karar verdi, 2 Eylül'de Neuchatel de bir muhalefet kongresi toplamayı önerdi.⁽²⁵⁾ İsviçre Bakunincileri o kadar ileri gidemedi, Bakunin'in onayıyla Lahey'e gitme kararı alındı. Aralarındaki en ılımlılar bile bir bölünmenin kaçınılmaz olduğunu kabul etmiş, en akıllıları bile durumun çok çarpıtılmış bir resmini çizmişti. Malon uzun süre bölünme eğilimlerine karşı direnmişti ama artık kendisini buna alıştınyordu. "Artık sakın ve yalnız olduğuma göre bölünmenin kaçınılmaz olduğunu görüyorum" diye yazdı, Ağustos sonunda bir dostuna.⁽²⁶⁾ Ona göre Alman ve Güney ırkları arasındaki karakter farklılıklarından dolayı bu kaçınılmazdı. Ulusları bölen diğer her şey gibi bir gün bu da "insan ırkının sonsuzluğunda" yok olacaktı. Fakat bugün bu farklılıklar hâlâ mevcuttu ve son savaş bunları yoğunlaştırmıştı. Birbirleriyle uyuşmayanları birleştirmeye çalışmak boşunaydı. Katılan herkes Lahey Kongresi'nin Enternasyonal'in son kongresi olacağını biliyordu.

2 Eylül'de Lahey'de toplanıldığında şehir gazeteci ve gizli ajanlarla kaynıyordu. Enternasyonal'in hiçbir toplantısı dünyanın dikkatini bu kadar çekmemişti. Komün'den sonra ilkti, "düzen için bir savaşın ilanıydı". Hollanda hükümeti kongreyi yasaklaması için ikna edilmeye çalışıldı. Jules Simon Paris'ten Lahey'e hükümetinin bu ricasını bildirmek üzere gitti fakat diğerleri gibi o da başarılı olmadı. Daha sonra kongrenin terörist hareketler tasarlayacağı, hükümdar katili olduğu duyuruldu. Fakat Hollanda hükümeti yasaklayıcı olmayı reddetti. Halk kongreye karşı kıskırtılmak istendi, kongre boyunca eşlerinin ve kızlarının sokağa çıkmalarına izin vermemeleri, kuyumcuların da dükkânlarını kapatmaları uyarısı yapıldı. Fakat polis harekete geçmediği gibi kongreye yardımcı oldu. Berlin gizli polisinden bir ajan gönülsüzce 5 Eylül'e kadar bütün toplantıların çok sıkı bir şekilde korunduğunu rapor etti. Raporunda şöyle yazıyordu:

"Hollanda polisi onları gözetlememekle kalmıyor, Lombardstrasse'deki toplantı yerini öyle titizlikle koruyordu ki halkın toplantıların yapıldığı giriş katına gitmelerine ya da

içerde konuşulanları duymak için açık bir camdan kulak kabartmalarına bile izin verilmedi.

Toplantılar gizli kaldığı sürece gazetecilerin binanın koridorlarında dolaşıp "izlenimlerini" anlatmaktan başka yapacak bir şeyleri yoktu. Birkaçı Marx ile görüşme yaptığını uydurdu. Diğerleri de delegeleri, özellikle de Marx'ı tarif etti. Bir muhabir Marx'ı "beyefendi" olarak tanımladı.

Kongreye katılım azdı, salonda ve koridorlardaki delege sayısı yetmiş bile değildi. Geçmişteki kongreler daha hareketli geçmiş, katılımcılar arasında yeni yüzlere de rastlanmıştı. Dahası bu Marx ve Engels'in katıldığı ilk kongreydi. İlk ve özel toplantılar delegelerin isteklerinin incelenmesine ayrıldı, hepsi hakkında sert çekişmeler yaşandı, çünkü hepsi önemli konulardı. Önceki kongrelerde bu tür tartışmalar gereksiz formaliteler olarak görülüyordu. Kısa sürede kırk oya yirmi beş oyla çoğunluğun Marx yanlısı olduğu ortaya çıktı, iç sorunlarda birleşen fakat politik olarak birbirlerinden çok uzak olan iki muhalif bölüm vardı. Belçika, Hollanda, Jura, İngiltere ve İspanyol delegelerinden oluşan muhalefet Marx'a karşı düşmanca bir tutum içindeydi. Alman, İsviçreli, Macar, ve Amerika'dan gelen Alman göçmenlerden oluşan çoğunluk birbirine daha bağlıydı. Katılanlar arasında Fransız göçmenler ile Fransa'daki illegal seksiyonların delegeleri de vardı. Blankistleri ise özellikle Fransız göçmenler temsil ediyordu.⁽²⁷⁾

Bu gruplaşma yine de Marx'a sadık kalan Almanlarla özgürlük yanlısı, otorite karşıtı Latinler arasında karşıt bir teori doğurmadı. Jura seksiyonunun lideri Guillaume Ecarius "Genel Konsey'deki o çamaşırların yakıldığını" söylediğinde Marx son derece şaşırılmıştı. Ticaret Birliği'ne bağlı İngilizlerin Marx taraftarı ve "çoğunluğa savaş açanlar" olduklarını öğrenmişti.⁽²⁸⁾ Bir başka şaşırtıcı konu, Genel Konsey'e Hollanda seksiyonunun da muhalefet etmesiydi. Kongrenin açılışında muhalefeti birleştirmek için çaba gösterilmiş, ancak başaranlamamıştı. Kongrenin sonuna doğru bir anlaşmaya varılacaktı.

İngiliz delegeler Ticaret Birliği'nden olmadığı için Amerikan seksiyonu delegesi, vatandaşları Maltmon Barry'ye karşı çıktı. Bunun üzerine Marx hiddetle ayağa kalktı, Barry'i savunurken neredeyse bütün İngiliz Ticaret Birliği liderlerinin Willian Ewart Gladstone'a ya da başka burjuva politikacılarına satıldığını söyledi. Bu ifade uzun süre Marx'a karşı kullanılacaktı. Alman seksiyonunun istekleri de uzun süre tartışıldı. 1872'de Leipzig'de yapılan ihanet davalarında Bebel ve Liebknecht partileri ait olmasa da Enternasyonal'den ayrıldıklarını ilan ettiler.⁽²⁹⁾ Bu resmen doğrudu, partilerin yasaklanmasını önlemek için başka türlü davranmaları mümkün değildi. Buna güvenen Bakuninciler Alman delegelerin isteklerinin kabul edilmemesini istedi. Alman delegelerinin temsil ettikleri seksiyonlar çok büyük değildi,, sadece ve özellikle kongre için oluşturulmuşlardı, fakat Bakunincilerin ardında da bir kitle örgütü yoktu. Almanların isteği kabul edildi.

Tam üç gün, bu ve buna benzer konularla uğraşmakla geçti. Gerçek kongre 5 Eylül'e kadar başlamadı. Şehrin işçi sınıfı mahallelerinden birinde toplandı. Bir Fransız gazetesi alaycı bir şekilde, bir sonraki kongrenin bir cezaevinde yapılacağını yazdı: "Çamaşırhaneler, ufak atölyeler, çanakçılar, taperij denilen meyhaneler Hollanda işçi sınıfının kongre niyetine kullandıkları gizli kurumlardır"... İşçilerin katılımını sağlamak amacıyla toplantılar akşamları yapıldı. 5 Eylül akşamı *Le Français* tarafından şöyle anlatıldı:

En sonunda, salonun alabileceğinden on kat daha fazla bir kalabalıkla, alkışlarla, söz kesmelerle, itiş kakışla, çığlıklarla, kişisel saldırılarla, son derece radikal, çakışan görüşlerin açıklanmasıyla, karşılıklı şikâyetlerle, ifşalarla, protestolarla, düzene davetlerle kongre bitti. Saat onu geçtiğinde tartışmalara son verilmesiyle gerçek bir Enternasyonal Kongresi gördük.

Tartışılan ilk sorun Genel Konsey'in güçlerinin genişletilmesiydi. Muhalefet sadece bunu değil, Genel Konsey'in sahip olduğu güçleri de reddetti. Genel Konsey'i bir istatistik ofisine, çok daha iyisi sadece bir posta kutusuna dönüştürmek istiyorlardı. Bu özerklik yanlılarına

New York'tan gelen Sorge muhalefet etti, Enternasyonal'in sade bir başa değil, birçok beyne sahip bir başa ihtiyacı olduğunu söyledi. Bu sahneyi tanımlayan Guillaume Marx'ın muhaliflerine bakıp güldüğünü söyledi. Kongre Genel Konsey'e genişletilmiş güçlerini verdi, görevi ise kongrenin kararlarını yerine getirmek, her ülkede prensiplerin ve kuralların genel amaçlarına uyulduğunu görmek, bir sonraki kongreye kadar örgütleri, seksiyonları, komiteleri ve federasyonları harekete geçirmektir. Delege-lerin otuz altısı lehte, on beşi aleyhte oy verdi, altısı da çekimser oy kullandı.

Oylama bittiğinde Engels kalkıp Genel Konsey merkezi-nin Londra'dan New York'a taşınmasını önerdi. Bu öneride Marx'ın da onayı vardı ve büyük bir sansasyon yarattı.

Birkaç hafta önce bir başkası Enternasyonal'in merke-zinin Londra'dan başka bir yere taşınmasını önerdiğinde Marx şiddetle karşı çıkmıştı, şimdi bunu kendisi öneriyor-du. Blankistler adına konuşan Vaillant bu isteği ateşli bir şekilde protesto etti. Ona göre Genel Konseyi New York'a taşımak onu aya taşımakla eşti. İşin gerçeği, Genel konsey olduğu yerde yani sürgün yeri olan Londra'da kalmadıkça Blankistlerin Genel Konsey üzerinde hiçbir etkisi olamaz-dı. Fakat Marx iyi hesaplamıştı. Eğer başka durumlarda kendisini destekleyen Blankistler bunda ona karşıysa onu destekleyecek birçok muhalefet delegesi vardı. Amerika'da bir Genel Konsey açıkça Marx'sız bir Genel Konsey anlamı-na gelecekti. Bu yüzden öneri lehinde oy kullandılar. Öneri yirmi altıya yirmi üç oyla kabul edildi.

Sonra da politik tartışma başladı. Genel Konsey aşı-ğıdaki Londra Konferansı kararının kurallara katılmasını önerdi:

İşçi sınıfı, mülk sahibi sınıfların birleşmiş gücüne karşı mücadelesine kendine ait ayrı bir politik parti kurarak de-vam edebilir. Sosyal devrimin zaferini ve onun nihai amacı olan tüm sınıfların ortadan kaldırılmasını sağlamak için işçi sınıfı tarafından bir parti kurulması kaçınılmazdır. İşçi sınıfı güçlerinin ekonomik mücadelelerinde çoktan kazandıkları koalisyon, bu sınıfın kendini sömürenlerin

politik güçlerine karşı yürüttüğü mücadelede de bir kaldira olarak kullanılmalıdır. Toprak ve sermayenin efendileri politik ayrıcalıklarını ekonomik tekellerini devam ettirmek ve işçiyi köleleştirmek için kullanmaktadır. Bu yüzden de politik gücün ele geçirilmesi işçi sınıfının en büyük görevidir.⁽³⁰⁾

Politik müdahalenin her türüne karşı olanlardan, ekonomik mücadele yapacak sabırları olmayan Blankistlere kadar her türlü bakış açısı tartışmada temsil edilmişti. Blankistler grev prensibini politik hareketin bir yolu olarak kabul ediyorlardı, fakat asıl ilgileri barikatlaraydı. "İşçi mücadelesi ve işçi sınıfının devrimci güçlerinin militan örgütü"nü gelerek kongrenin programına koymak istediler. "Anti-otoriterler"in konuşmacısı Guillaume çoğunluğun politik gücü ele geçirmeyi, azınlığın ise iptali istediğini söyledi. Genel Konsey önerisi yirmi dokuz lehte, beş aleyhte, sekiz çekimser oyla kabul edildi. Oylama yapılana kadar birçok delege Lahey'den ayrılmıştı, diğerleri de ilgilerini kaybettikleri için oylamaya katılmadı. Blankistler devrimin okyanusun ötesinde uçmasına sebep olduğu için Genel Konsey'e saldırıp kongreyi terk etti. Fakat Bakuninciler düşündükten sonra durumun ilk başta gözük­tüğünden çok daha iyi olduğuna karar verdiler. Guillaume muzafer bir şekilde, "çoğunluğun oyuyla Genel Konsey'in New York seçimiyle sona erdirildiğini" yazdı.

Kongre son gün Bakuninci Birlik üyelerinin Enternasyonal'den ihracını tartıştı. Özel bir komite Genel Konsey'in sunduğu delilleri incelemek için görevlendirildi. Bu komitenin başkanlığı için Guillaume davet edildi. Fakat tıpkı Nisan 1870'te Güney İsviçre kongresinde yaptığı gibi bir açıklamayla daveti reddetti: "Enternasyonal'in bütün üyelerinin, masonların bile, herhangi bir gizli örgüte katılmaya hakları vardır. Gizli bir örgüt hakkında yapılacak herhangi bir araştırma polise ihbarla eşit olacaktır". Rıza göstereceği tek şey komite üyeleriyle "özel bir konuşma yapmak" olabilirdi. Nechaev'in Liubaniv'a yazdığı mektup da kararı etkiledi, Bakunin ve Guillaume Enternasyonal'den ihraç edildi.

Kongre 7 Eylül'de sona erdi. 8 Eylül'de yerel seksiyon tarafından Amsterdam'da bir toplantı yapıldı. Konuşmacıların arasında Marx, Engels, Lafargue, Sorge, Becker de vardı. Kongre süresince Marx'ın yaptığı etkili konuşma Enternasyonal'in Brüksel'deki organı *La Liberte* ve Amsterdam'daki *Allgemeen Handelsblad*'ta yayınlandı. Bu konuşmasında sonuçlarını özetliyordu:

"İşçi sınıfının yaşlı, çürüyen toplumla sosyal alanda olduğu gibi politik alanda da savaşmasının gerektiğini vurgulandı. İşçinin, iş örgütünü kurabilmesi için politik üstünlüğü de ele geçirmesi gerekir. Eski kurumları taşıyan eski politikadan kurtulmalıdır."

Enternasyonal politik mücadelenin gerekliliğini beyan etti. Bu, gelecekteki yolu sadece genel hatlarıyla gözler önüne seriyordu. Blankistlerin ve diğerlerinin işçinin politik üstünlüğü ele geçirmesi için, varmış gibi yapsalarda bir reçete yoktu.

Fakat asla bu amaçlara ulaşılacak yolların aynı olduğunu söylemedik. Değişik ülkelerin kurumları, davranış biçimleri ve gelenekleri için yapılması gereken müsamahayı biliyoruz. Amerika, İngiltere gibi ülkelerin var olduğunu inkar etmiyoruz. Eğer kurumlarınızı daha iyi bilsem Hollanda'yı da işçilerin amaçlarına barışçıl yollarla ulaşabilecekleri bir ülke olarak bunların arasına eklerdim. Bu doğruysa, o zaman Kita'daki gücü oluşturan ülkelerdeki işçilerin üstünlüğüne ulaşmak için başvurmak zorunda kalacakları bir kaldıraç olması gerektiğini göz ardı etmemeliyiz.¹³¹

Marx konuşmasını Genel Konsey'in Amerika'ya transferi kararını savunarak bitirdi. Amerika, ülkelerinden sürülen ya da kendi istekleriyle her yıl yüz binlerce işçinin göç ettiği bir işçi ülkesiydi. Amerika'da Enternasyonal için yeni ve verimli bir alan açıyordu. Marx'a gelince, kendisi Genel Konsey'den emekli oluyordu, fakat Enternasyonal'den de emekli olacağı yolundaki söylentileri reddetti. Aksine, yöneticilikle ilgili işlerin yükünden kurtulunca kendisini iki kat fazla bir enerjiyle, hayatının yirmi beş yılını adadığı ve son nefesine kadar da uğraşmaya devam edeceği işçi sınıfının bağımsızlaştırılmasına adayabilecekti.

Marx'ın Genel Konsey'i New York'a transfer etmekteki sebepleri uzun süre tartışıldı. Kongrede zafere ulaşmak için gücü ölçüsünde her şeyi yapmış, zafer kazanmıştı. Bakunincilere karşı acımasız bir mücadele yürüttü, sonuna kadar da, yani anarşistliğin tamamıyla ortadan kaldırılmasına kadar sürdürmekte kararlı gözüküyordu. Sonra birdenbire Genel Konsey'in Avrupa'dan çıkarılmasına sebep oldu. İhtimal, Enternasyonal'in hayatındaki etkisinin çok ciddi bir şekilde arttığını fark etmişti. Genel Konsey'de yürüttüğü, sürekli artan yazışmalar, İngiliz üyelerle yapılan yorucu ve sonuçsuz tartışmalar, toplantılar, konferanslar, ziyaretler, yani tamamıyla omuzlarında olan o bütün belalı, zamanını çalan işler onu yorulmuştu. Tüm bunlardan kurtulup asil görevi olan Kapital'in tamamlanmasına dönmeyi istediğini gizlemiyordu. Genel Konsey'deki görevinin onun bilimsel çalışmasına ne kadar az zaman bıraktığından sık sık şikâyet etmişti. Fakat Enternasyonal istediğinde her şeyi bir kenara bırakıyordu. "O her şeyden önce bir devrimciydi". Engels'in bu sözleri Marx'ın yakınmalarının esasını da dillendiriyordu.⁽³²⁾ Ayrıca, Lahey Kongresi'nden sonra artık Engels Londra'da yaşadığına, Genel Konsey'de temsil edip isteklerini yerine getirebileceğine göre Marx politik işini bilimsel işlerinden hiçbir ödün vermeden yürütebilirdi. Buna rağmen Genel Konsey'in Londra'dan taşınması konusunda ısrarlıydı.

Marx'ın başka nedenleri vardı. Genel Konsey'in Londra'da kalması Enternasyonal'in mahvolması anlamına gelirdi. Bakunin ihraç edilmişti, fakat Bakunin'in ruhu yaşıyordu. Latin Avrupa, İtalya ve İspanya'daki neredeyse bütün seksiyonlar "anti-otoriterdi". Komün onlara ilham vermiş, alevlendirmişti ve parolaları hareket, her zaman hareketti. Onlar için ya hep ya hiçti, tek savaş çılgınlıkları da sosyal devrimdi. Marx ve Engels tehlikeyi gördü. "İspanya endüstriyel bakımdan öyle geriye ki işçi sınıfının tamamıyla serbest bırakılmasından bahsedilemezdi. Buna ulaşmadan önce İspanya çeşitli gelişim safhalarından geçmeli, yoldan bir sürü engel kaldırılmalıydı". Bakuninciler her taraftan tehdit edilen İspanya cumhuriyetine vahşice saldırıyor, Marx ve Engels,

Bakunincilerin kör, aceleci radikalizmlerini ölümcül olarak görüyordu. "Cumhuriyet öncül adımların mümkün olan en kısa şekilde sıkılaştırılması, engellerin çabucak ortadan kaldırılması fırsatını sunuyordu".^[33] Fakat Bakuninciler dinlemiyor ve görmüyorlardı. Sadece tekrar tekrar saldırıyorlardı. Onlar için barikatlar "politika"ydı, "devletin putlaştırılması" ise korkaklık ve devrim karşıtıydı. Enternasyonal'in onlardan ayrılması bunun için de şarttı. "Eğer Lahey'de yatıştırıcı olsaydık" diye yazıyordu Engels Haziran 1873'te Bebel'e "Bölünmeyi engellemiş olsaydık sonuçları ne olurdu? Mezhep üyeleri yani Bakuninciler Enternasyonal'in adının altında çok daha fazla aptallık ve rezalet yapabilecekleri koca bir yıla daha sahip olurlardı".^[34]

Lahey Kongresi ayrıca Proudhoncu grupların, Hollandalıların, Belçikalıların ve diğerlerinin Enternasyonal'den ayrılır ayrılmaz ya da ihraç edilir edilmez Bakunincileri izleyeceklerini, geriye kalanların kongre sırasında Marx'ı destekleyen grup olacağını göstermişti. O da çok kısa sürede eriyip giderdi. Alman grubu özellikle de Leipzig'deki ihanet davasının sonucundan sonra yasal statüsünü tehlikeye atabilecek her şeyden sakınmaya mecburdu. Marx bu konudaki politikalarını onaylıyordu. En azından uzun bir süre için Enternasyonal'in hayatını paylaşmaları imkânsız olacaktı. Marx'ın kongresinde ayrılanlar sadece Blankistlerdi.

Marx Blankistlere saygı duyuyor, Blankist cesaretini övüyordu. Aralarında dostları da vardı. Fakat politik bakımdan çok farklıydılar. Kongreden önce onlarla birçok ciddi tartışmaya girmişti. Kongrede konu "anti-politikacılarla", "devleti yok edenlerle" savaşmaya geldiğinde onu izliyorlardı. Blankistler cesaretle devletin her şeye gücünün yettiğini öne sürüyorlardı. Yok edilmemeli, fakat ele geçirilmeliydi. Ele geçirmenin de sadece bir tek yolu vardı o da, ister İspanya, Fransa, İngiltere, ister Almanya'da olsun hiç fark etmezdi, barikattı. Onların gözünde Enternasyonal'in tek görevi silahlı ayaklanma örgütlemektir.

Marx'ın Amsterdam'daki konuşması Genel Konsey'in New York'a transferi kararının açıklanmasını da içeriyor-

du. Londra'da kalmış olsaydı Marx istediği temeli sadece Blankistlerin yardımıyla elde edebilirdi. O zaman da Enternasyonal Blankistçi olur, programı da bir tek kelimeye, "Barikat"a düşerdi.

Kongre Genel Konsey'in 1872-73 yılında New York'a taşınmasına karar vermişti. Marx Avrupa'daki gelişmelerin öylesine çabuk ve olumlu olacağına, Genel Konsey'in sürgünden bir yıl sonra dönebileceğine inanıyordu. Bu bir hataydı. Marx işçi hareketinin yöneldiği yolu doğru bir şekilde tahmin etmişti ama daha önce de olduğu gibi hareketin temposu konusunda yanılmıştı. Kısa sürede hatasını anladı. Lahey Kongresi'nden bir yıl sonra Enternasyonal'i bıraktı, çünkü Amerika'daki tarihi yavaş yavaş ölümüydü. Düşüşü ara sıra tekrar tekrar bölünmelerin yarattığı ufak krizlerle kesilmiş, en sonunda tam olarak ne zaman yok olduğunu gösterebilecek kesin bir tarihten bahsetmek imkânsız hale gelmişti. Engels Lahey Kongresi'nde Amerika'ya transfer edilmesini önerdiğinde Enternasyonal'in varlığı sona ermişti.

SON ON YIL

İnsanların gözünde Marx Enternasyonal ile öylesine özdeşleşmişti ki New York'a transfer edildikten sonra onun da Londra'da kalmayacağı düşünöldü. İngiliz gazeteleri Marx'ın Amerika'ya göç etmeye hazırlandığını duyurdu. 1876'da Profesör Funck Brentano Paris'teki Le Play topluluğuna Lahey Kongresi'nden beri Marx'ın Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşadığını söyledi.

Oysa Marx eskisine göre daha az olsa da hâlâ Enternasyonal'in işleriyle uğraşüyor ve Londra'da yaşıyordu. İlk görevi Lahey Kongresi'nin kararlarının yayınlanması oldu. Dostu Sorge direktif vermesi için New York'tan onu sıkıştırmaya devam ediyordu. Artık çok azalan Bakunincilerin çölgınca saldırıları ara sıra da olsa keskin darbelerle cevaplandırılmak zorundaydı. İngiliz bölgesel konseyinde bir bölünme yaşandı, Marx Holes, Mottershead, Jung ve Eccarius ile tartıştı.

1873 baharından itibaren Lahey Kongresi'nde başta sadece Enternasyonal'in hayatının bir kısmının sona erdirilmesi gibi gözükken şeyin aslında Enternasyonal'in kendisinin ortadan kaldırılması olduğı giderek daha da açıklık kazandı. Eylül'de Marx, Sorge'a "Geri zekâlıların ve maceraperestlerin kontrolü ele geçirip davayı baltalamasını engellemek için New York'taki merkezin elden gitmesine izin verilmemesi" öğüdünde bulundu.¹ Olaylar ve yaşananların kaçınılmaz evrimi Enternasyonal'in daha gelişmiş bir şekilde tekrar doğmasına yol açacaktı, bu arada çeşitli ölkelerdeki

en iyi adamlarla bağları korumak yeterliydi. Marx durumu Nisan 1874'te Sorge'a yazdığı bir mektupta özetledi,⁽²⁾ İşçi sınıflarının Avrupa'daki belirleyici rollerinin göz ardı edilemeyeceğini söyledi. Enternasyonal İngiltere'de o sıralarda ölü gibiydi, yeni Fransız Ticaret Birlikleri ancak daha özgür hareketin tekrar mümkün olabileceği zaman çıkış noktası olarak görülebilirdi, İspanya'da, İtalya'da ve Belçika'da işçi sınıfı niyet ve amaçlar için güçsüzdü. İşçi hareketinin yükseldiği tek ülke olan Almanya da Enternasyonal'de değildi. Ümitlerin aksine, Lahey Kongresi'nden bir yıl sonra bile Marx teorik işini özetlemek için zaman bulamamış, kendini Enternasyonal'in işlerine adanmak zorunda kalmış, kendine kalan bütün zamanı da çoktan tamamlanmış olmalarının gerektiğine inandığı işleri yapmaya adanmıştı.

Kapital 1867'nin sonunda Fransızcaya çevrilmiş olmalıydı ama bu görevi üstlenen eski anarşist, coğrafyacı Elisee Redus'un kardeşi Elive Redus kısa süre sonra vazgeçti. İki yıl sonra işi bir başka Fransız üstlendi, o da fazla ıleriye gidemedi. 1871 kışında bu riski göze almaya istekli (o sıralarda bu riskti) bir Fransız yayıncı bulunana kadar kitap çevrilmeden kaldı. Baştan beri her türlü zorlukla karşılaşıldı. Lachâtre adındaki yayıncı Komün'deki görevi yüzünden yirmi yıl hapse mahkûm olduğu için yurt dışında yaşıyor, işi bir başkası yönetiyordu. Ayrıca para sıkıntısı da vardı. Marx Amsterdam'da yaşayan kuzeni August Philips'i basımın masraflarına ortak olmaya davet etti ama reddedildi. Philips Marx'ın devrimci amaçlarını devam ettirmeyi düşünmediğini söyledi. En sonunda aralıklarla basılan bölümler halinde de çıksa *Kapital* Fransızca yayınlandı. Marx Lachâtre'a böyle yayınlamanın kendisine özel bir haz verdiğini yazdı: "Bu şekilde eser işçi sınıfları için daha ulaşılabilir olacak. Bu benim için her şeyden önceliklidir".⁽³⁾

Çevirmen Roy işini iyi yaptı, fakat Marx yine de "sıkıntıya girdi". Sadece orijinalinin kısaltılmış halini kontrol etmekle kalmadı, değer teorisi üzerindeki Hegelci kelimelerle oynamak zor olduğundan çeviriyi bir kez daha gözden geçirdi. Bununla da yetinmedi, istatistik verileri genişletip

Fransız ekonomistleriyle olan karşıtlıkları ortaya koydu. Bazı pasajları basitleştirdi, bazılarını da genişletti. Son bölüm Mayıs 1875'e kadar çıkmadı, çünkü durup tamamen üzerinde çalışması gereken yerler oluyordu. Üstelik hastaydı, enerjisini sonuna kadar kullanmıştı.

1873 sonbaharında hastalığı çok ilerledi. Yaz boyunca baş ağrısından ve uykusuzluktan çekmiş, doktoru günde dört saatten fazla çalışmamasını söylemişti. Sonra biraz iyileşti, fakat Kasım'da tekrar kötüleşti. Tanı: Kronik zihinsel depresyon"du. Doktor kesinlikle çalışmamasını istedi, en çok da dostları korkuyordu. Bir kez daha iyileşse de 1874 yazında "tamamıyla dinlenmek" zorunda kaldı. Sürgündeki açlık ve fakirlik koşulları altında bir sonraki gün, eşini ve çocuklarını besleyebileceği ekmeği nasıl bulacağını düşünürken Enternasyonal'in kurulması ve bir arada tutulması için verilen mücadele, *Kapital*'i yazarken harcadığı o insanüstü çaba ile dolu yıllardan sonra akciğerlerindeki sorun nüksetti. Karlsbad'a yaptığı üç seyahat ile Neuenahr kaplıcasındaki tedavisi olumlu sonuçlar verse de hastalıktan tamamen kurtulamadı. 1874 yazında Karlsbad'a yaptığı ilk seyahati biraz riskliydi çünkü Alman ve Avusturya polisinin "Kızıl Enternasyonal'in başını" rahat bırakıp bırakmayacağı belli değildi. Ağustos 1874'te Marx İngiliz vatandaşlığına geçmek için İçişleri Bakanlığı'na başvurdu, "Krala bağlı olmadığı" gerekçesiyle isteği kabul edilmedi. Karlsbad'da polisin övünerek söylediği gibi "sürekli izleniyor" fakat "şüpheyi gerektirecek hiçbir şey yapmıyordu". Bu yüzden de onu rahatsız etmiyorlardı. 1878'deki anti-sosyalist yasasının kabulünden sonra Almanya yolu da kapanmıştı; fakat onun da artık Bohemlere ve Alman kaplıcalarına ihtiyacı yoktu. Baş ağrıları ve uykusuzluk, Engelsin dediği gibi sinirsel yorgunluk yaşıyordu.

1873'ten sonra eski çalışma kapasitesini kazanamadı. Her zaman olduğu gibi doymak bilmez bir okuyucu olarak kaldı, okuduklarından alıntılar yapmaya, materyal toplamaya devam etti fakat artık bunları organize edecek kapasitesi yoktu. Çalışmaya tekrar tekrar başla-

mak zorunda kalıyordu. 1878 sonbaharında, *Kapital*'in ikinci cildinin bir yıl içinde biteceğine inanıyordu, fakat birkaç sayfasından fazlasını bitiremedi. *Kapital*'in ilk cildinde İngiltere teorik gelişmenin asıl örneği olarak gösteriliyordu, ikinci ciltte Rusya'yı temel olarak kullanma niyetindeydi. Rusça'yı öğrenmişti ama Rus edebiyatını yeterince bilmiyordu. Ölümünden sonra Engels büyük miktarda Rusya'ya ait materyal buldu. Marx'ı bu sonsuz yeni materyal arayışına süren sadece çalışkanlık değildi, bunu yaratıcı güçlerinin azalmasını kendinden saklamak için de kullanılıyordu. Engels bu yığınlarca Rus kitaptan nefret etti, Lafargue'ya onları yakmak istediğini söyledi. Çünkü Marx'ın dostlarının yönlendirmelerinden ve vicdan azabından kurtulup huzur bulmak için bunlara sığındığından şüpheleniyordu. Tüm şüphelerine rağmen Marx'ın ölümünden sonra onun el yazmalarını inceleyene kadar tamamlanacağına inandıklarının ne kadar azının bitirildiğini keşfedememişti. 1883 yazının sonunda Bebel'e "Bilseydim" diye yazdı:

Bütün her şey bitirilip basılana kadar ona gece gündüz rahat vermezdim. Marx bunu herkesten daha iyi biliyordu ve durum kötü bir hale gelirse, zaten öyle de olmuştu, el yazmasının onun yerine benim tarafımdan bastırılabilceğini de biliyordu. Hatta bunu Tussy'e söylemişti.

Kapital'in ikinci cildi Engels tarafından tamamlanıp 1885'te basıldı. Üçüncü cilt 1894'te çıktı. 1877'den sonra, Eugen Dühring'e saldırısına yaptığı katkıdan ve Gladstone'un Rus politikasına karşı çıkan bir kaç makaleden sonra Marx pratik olarak hiçbir şey yayınlamadı. Bahsedilen ikinci yazılar muhafazakâr gazetelerde çıktı. İngiltere'de hiç sosyalist basın yoktu ama iş Rusya'ya saldırmaya gelince Marx düşmanın kendisiyle müttefik olmaya hazırды. Fransız-Prusya Savaşı Rusya'nın Avrupa'daki durumunu çok büyük bir derecede güçlendirmiş, Rusya "o zamana kadarki saldırılmamış siper ve karşı devrimin yedek ordusu" olarak kalmıştı.⁽⁵⁾ Rusya Avrupa üzerinde baskıcı bir kâbus-tu. Rusya'ya karşı savaşan herhangi bir kimse tarafsız olarak devrim adına savaşıyordu.

Enternasyonal bölünmüştü. 1870'lerin ortasında Almanya dışında hiçbir yerde bir işçi sınıfı ordusu yoktu. Marx'ın liderliğinde Bismarck'ın Çar'a boyun eğişini ifşa etmek için gücü ölçüsünde her şeyi yaptı. Reichstag'da, gazetelerinde, genellikle aynı bakış açısını paylaşmasa da Liebknecht'in yazdığı "Doğu sorunu, yoksa Avrupa Kazak mı olacak?"⁽⁶⁾ kitapçığından alıntılarla derdini dile getirdi. Fakat Alman seksiyonu, Alman dış politikasını az da olsa etkileyemeyecek kadar zayıftı. Bölünmüş, dağılmış ve düzensiz Avrupalı işçi sınıfı güçsüzdü. Marx geleceğin onun olacağına inanıyordu ve Avrupa'da ne olursa olsun hiçbir şey onun nihai zafere olan inancını sarsamazdı. "Her zaman" diye yazdı Johann Philipp Becker'e "devrimci yola girmiş, gerçekten mantıklı insanların, istisnasız, olaylar ırmağında ne kadar uzun yüzerlerse yenilgiden yeni bir güç alıp daha kararlı olduklarını gördüm". Şimdilik işçi sınıfının kontrolü dışında olduğu için nasıl ve ne zaman olacağı belli olmasa da burjuva dünyası yıkılmaya mahkûmdu. "Avrupa'daki durumlar öyle bir hal aldı ki git gide daha fazla bir Avrupa savaşına doğru yönelme var. Avrupa işçi sınıflarının belirleyici bir etkiye sahip olmasıyla ilgili herhangi bir düşünceden önce bu savaştan geçmeliyiz".⁽⁷⁾ 1874 baharında Marx'ın düşünceleri bunlardı. Savaş, işçi sınıfının gücü ele geçirmesini hızlandırabilir ya da engelleyebilirdi. Marx büyük Avrupa ülkelerinin dış politikalarını yakından izledi. Şubat 1878'de karısı hastayken, kendisi de gündüzleri baş ağrısından, akşamları uykusuzluktan, öksürük krizlerinden çökerken Liebknecht'e yazdığı iki uzun mektupla, Osmanlı-Rus Savaşındaki politik ve askeri olayları nasıl dikkatlice izlediğini gösterdi.⁽⁸⁾

1874'te hâlâ genel bir Avrupa savaşının sonucu olarak Avrupa işçi hareketinin dirileceğini umuyordu. Devrim karşıtının dayanağı düşmedikçe, gölgesi tüm Avrupa'yı kapladıkça devrimin zaferine dair duyulan bütün ümitler boşunaydı. Hareket bir, iki ülkede veya Batı Avrupa'daki bütün ülkelerde başarı kazanabilirdi, fakat yine de son söz Çar tarafından söylenecekti. Çar da sadece bir başka

büyük güç tarafından devrilebilirdi. Rus mutlakiyetinin dayandığı temeller, bir Avrupa Savaşı'ndan daha az güce sahip bir şeyle sarsılmayacak kadar güçlüydü. 1870'lerin ortalarına kadar Marx, Rusya'daki tüm devrimci hareket haberlerine karşı son derece şüpheciydi, Nechaev olayı da fikrini pekiştirmişti.

Fakat Rusya'yı daha derinden inceledikçe, daha da fazla Rus edebiyatı okuyup Rus istatistiklerini araştırdıkça bu "kil ayaklı muazzam heykelin" dışarıdan ufak bir darbeye yıkılmasını sağlamanın mümkün olacağını farkına vardı. Rusya 1877'de Osmanlı'ya savaş açtığında Türk zaferinden emindi. Türkler zaferi kazandığında St. Peterburg'ta devrim başlayacaktı. "Rus toplumundaki bütün sınıflar ekonomik, ahlaki ve entelektüel olarak tamamen çürüyor" diye yazdı 1877 Eylül'ünün sonunda Sorge'a. "Bu sefer devrim Doğuda başlayacak".⁽⁹⁾ 4 Şubat 1878'de Liebknecht'te şunu açıklıyordu:

İki sebepten ötürü kesinlikle Türklerin tarafındayız: (1) Çünkü Türk köylülerini inceledik, Türk kitlelerinin ve Türk köylüsünün şüphesiz Avrupalı köylülerin en yetenekli ve ahlaki temsilcilerinden biri olduğunu öğrendik, (bu nokta elbette ki Türklerin bastırdığı Bulgar köylüleri için de kullanılabilirdi), (2) Rusya'nın yenilgisi büyük bir oranda Rusya'daki devrim, çoktan var olan unsurlar da tüm Avrupa'daki devrimi hızlandıracak.⁽¹⁰⁾

Bunu yazdığında Osmanlı çoktan yenilmişti, fakat Marx bir Avrupa savaşının gerektiği konusundaki fikrinden vazgeçmedi. Rusya'da iki yıl öncesiyle karşılaştırılmayacak kadar güçlü bir devrimci hareket vardı. Narodnaya Volya partisi devrimcilerin sahip oldukları tek silahla mutlakiyete saldırdı. Bu silah terörizmdi. 1879 ve 1880'de partinin üyeleri Çar'ı öldürmek için birçok boş girişimde bulundu, birçoğu bunu hayatlarıyla ödedi. Yurt dışına kaçmayı başara-bilenler Marx tarafından dost olarak karşılandı. Alexander II Narodnaya Volya partisi üyelerinden biri tarafından Mart 1881'de öldürüldü. 11 Nisanda Marx kızı Jenny'e terörün "tarihsel olarak kaçınılmaz bir hareket yolu" olduğunu söyledi, bu yolun da "ahlaka uygun olup olmadığını tartışmak

Chios depremini tartışmak gibi faydasız⁽¹¹⁾ diye yazdı. Rus teröristler "Melodramatik olmayan, basit, dürüst, kahraman, baştan sona mükemmel insanlardı". Kendi kendine dağıldığı için kalenin artık dışarıdan saldırılmasına gerek yoktu. Savaş gereksizdi, hatta artık zararlı da olurdu. Engels Aralık 1879'un ortasında Bebel'e şöyle yazdı:

Birkaç ay içinde Rusya'daki işler su yüzüne çıkmak zorunda. Önce mutlakiyet, sonra da tepkinin dayanağı yıkılacak, değişik türde bir rûzgâr esecek. Avrupa'da ya da her ülkenin ulusal varlığı için savaşmak zorunda kalacağı mücadelede şu andaki Alman partisi bir Avrupa savaşı tarafından gömülecek.⁽¹²⁾

12 Eylül 1880'de Marx, Danielson'a genel bir Avrupa savaşı olmayacağını umduğunu yazdı. "Uzun vadede sosyal gelişmeye, ki ben bunun içine ekonomik gelişmeyi de katıyorum, dayanmayacak olmasına ve aksine bunu yoğunlaştırmasına rağmen böyle bir savaş daha uzun ya da daha kısa bir devirde, şüphesiz güçleri boş yere tüketecektir".⁽¹³⁾ Marx'ın ölümünden üç ay önce Engels Bebel'e Marx'ın görüşlerini tekrarladığı bir mektup yazdı:

Bir Avrupa savaşını şanssızlık, bu sefer kötü bir şanssızlık olarak kabul ederdim. Her ülke kendi varlığı için savaşmak zorunda kalacağından bu savaş yıllarca her yerde milliyetçiliği alevlendirdi. Zaferin arifesinde olan Rusya'daki devrimcilerin bütün görevleri yok edilip boşa çıkartılmış olur, Almanya'daki partimiz geçici olarak batağa saplanır ve milliyetçi selde bölünür. Aynı şeyler Fransa'da da olurdu.

Rusya "bataklığa gömülüyordu".. Çarlık huzurlu bir çürümeye yenik düşmüş, son tarafları da devrimcilerin bombalarıyla paramparça ediliyordu. Marx Rus toplumunun bölünmesini ve devrimci hareketin gücünü hesaplarken aşırıya kaçtı. Zayıflamış da olsa mutlakiyetin gücü Marx'ın inandığı derecede sarsılmamıştı. Rusya'nın 1849'da olduğu gibi aktif bir şekilde müdahale etmesi, merkezi Avrupa devrimini bastırmak için askeri yardımda bulunması imkânsızdı. Rusya'nın onlarca yıldır Avrupa üzerindeki ağırlığı hafiflemişti. Avrupa Rus birliklerinin belirleyici noktaları engellemesinden korkmadan yoluna devam edebilirdi. Ama

bunu ancak barış sağlanırsa ve savaşan halkların mücadelesi bu yolda devam etmesini engellemez, ayaklanan işçi sınıfın mücadelesini on, yirmi, belki de çok daha fazla yıl geriye atmazsa gerçekleştirebilirdi.

1870'lerde ve seksenlerin başında Avrupa işçi hareketi ileriye doğru büyük adımlar attı. Enternasyonalin yok oluşundan sonra Marx'ın umduğundan daha hızlı bir şekilde ilerledi. Bu ilerleyişi de genel bir Avrupa savaşından geçmeden gerçekleştirmişti. Her zaman Marx'ın doğru olduğunu düşündüğü yolda ilerlememişti evet ama bütün sendelemelerine, tereddütlerine ve geçici saptamalarına rağmen doğru yoldaydı.

1874'te seçimleri "Eisenacherların" yani Liebknecht ve Bebel taraftarlarının ve Lassalle yandaşlarının güç bakımından eşit olduklarını gösterdi. Lassalle'in ölümünü izleyen on yıl boyunca kurduğu hareket mezhep benzeri karakterinden çok şey kaybetti. Belirli Lassalleci istekler programında yer almaya devam etti ama bunlara pek fazla inanılmıyordu, sonunda sırf gelenekler yüzünden hayatta kaldılar. İki Alman işçi partisi git gide birbirlerine yakınlaşmaya başladı. Her iki grup da aynı düşmanla savaşmış, her ikisi de benzer bir şekilde cezalandırılmış, aralarındaki ayrılığın üstesinden gelip birleşmek istekleri öylesine güçlenmişti ki 1874'ün sonuna doğru bir büyük Alman işçi partisi oluşumu oluşturulmasına karar verildi. Marx ve Engels bu habere öfkelenildi. Kendisine yeni partinin programının bir taslağı gönderildiğinde Marx gözlemlerini yazıp bunu "Elsanacherlara" gönderdi. Programı madde madde inceledi, her bir maddeyi sertçe eleştirdi, hepsinin bilimsel sosyalizmin, kaba demokratik ifadenin ve uzun süredir kullanılmayan Lassalleci ihtiyaçların bütünüyle yanlış anlaşılmış bir karmaşası olduğunu ispat etti. Kabul edildiği takdirde programa herkesin önünde açıkça saldıracağı konusunda tehditte bulundu. Program kabul edildi ve Mayıs 1875 sonunda Gotha'da kurulan Alman Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin programı oldu. Tehdidine rağmen Marx açık bir şekilde saldırmadı, çünkü program burjuva gibi işçiler

tarafından da komünist olarak tanımlanıyordu.⁽¹⁴⁾ Marx'ın kaçınılmaz olduğunu düşündüğü bölünme de gerçekleşmedi. Parti birleşik bir biçimde kaldı ve 1891'de Erfurt'ta tamamıyla Marksist bir programı kabul etti.

Marx fark etti ki, bir hata yapmıştı. Asla kendisinin yanılmaz olduğunu düşünmemişti. Engels, 4 Kasım 1875'te Bebel'e yazdığı bir mektupta kendisinin ve Marx'ın uluslararası işçi hareketinde kendilerini yerleştirdikleri yeri tanımladı. Dediğine göre görevleri "Detaylar ve mücadelenin yerel koşullarını saptırılmasından etkilenmez, bütün modern işçi hareketi için geçerli teorik prensipler tarafından söylenmiş ve yapılmış olan şeyleri zaman zaman ölçmekti". Partiden sadece kendi özüne bağlı kalmasını istiyorlardı.⁽¹⁵⁾ Bakuninciler ve burjuva politikacılar Marx'ı kendisini Londra'da kızıl Çar olarak ilan etmekle, açık bir itaatın gerektiği fermanlar göndermekle suçladı. Onlara göre bu fermanlar sık sık cezaevi, ölüm ve yıkıma gidiyordul Hiçbir şey gerçekten daha uzak olamazdı. "Almanya'da her tedbirsiz ve düşüncesiz kelime aile hayatının geçici olarak kesilmesine ve hapse sebep olurken bizim eleştirmemiz kolaydır" diye yazdı Engels, bir kez daha hapsedilen Wilhelm Liebknecht'in eşini bilgilendiren mektubunda.⁽¹⁶⁾ Bebel'e yazdığı mektubunda ise şöyle dedi:

"Konuşmanın bize çok iyi geldiğinin, fakat sizin durumunuzun çok daha zor olduğunun farkındayız."⁽¹⁷⁾

1878de Bismarck'ın anti-sosyalist yasasının kabulünden sonra, parti şüphe ve kararsızlık içinde vakit geçirip birçok kişi doğru politikanın sessiz kalıp düşmanı tahrik etmemek olduğunu düşünürken Marx'ın şiddetinin de azalacağını umdu. Marx onlara daha hiddetle saldırdı. Bir kez daha onları halkın önünde eleştirme konusunda uyardıysa da sessiz kaldı.⁽¹⁸⁾ 5 Kasım 1881'de Sorge'a partinin Zürih'de bastığı ve gizlice Almanya'ya soktuğu gazetenin "sefil" yaklaşımının Leipzig'de Liebknecht ve Bebel arasında sürekli tartışmalara sebep olduğunu, bazen tartışmaların sertleştiğini yazdı. Mektup "Fakat, herhangi bir şekilde alenen müdahale etmekten kaçındık" diye devam ediyor-

du "Yurt dışında nispeten barış içinde yaşayan insanlara, büyük fedakârlıkla, en zor koşullarda çalışan insanların durumunu kötüleştirerek göstermek burjuva ve hükümete malzeme vermek olurdu, bu da hoş kaçmazdı".⁽¹⁹⁾ Marx'ı Enternasyonal'in Genel Konseyi'nin lideri olarak yönlendiren gelişim mantığına olan inancı büyüyen Alman partisine karşı tutumunu da belirledi.⁽²⁰⁾

Fransa'da komün tarafından dağıtılan sosyalist saf- lar 1870'lerin sonuna doğru yavaş yavaş tekrar oluşmaya başladı. Bunların çoğu git gide Marksizme yaklaşan eski Bakunincilerden oluşuyordu. Önde gelen isimler arasında Jules Guesde ve Malon da vardı. Kasım 1877'de Guesde, Bebel ve Liebknecht'in Almanya'dan katkıda bulunduğu haftalık bir yayın olan *L'Egalite*'yi kurdu. Görüşleri açık olmasa da *L'Egalite* etrafında modern sosyalizmin temel fikirlerinin propagandası yönünde katkıda bulunan bir grup toplandı. Hareket öylesine hızlı büyüyordu ki Ekim 1879'da Marsilya'daki bir kongrede Çalışan Sosyalist Partisi Federasyonu kuruldu. Kasım 1880'de Lahey'de yapılan bir kongrede kabul edilen program esasen Marx'a dayanıyordu. Yeni partinin programı da Marx, Engels, Guesde ve Lafargue'in ortak eseri idi. Marx ve Engels'in tüm düşüncelerine uymuyordu. Guesde asgari ücretin uygulanması için bir istekte bulunulması konusunda ısrarlıydı, Marx "Fransız işçi sınıfı hâlâ böyle bir aldatmacaya ihtiyaç duyacak kadar çocuksu ise onlar için bir program oluşturmaya değmez" diyerek buna karşı çıktı. Fakat Guesde ısrar etti ve asgari ücret programda kaldı. Marx'ın Gotha programında olduğu gibi yeni partiden de yardım ve öğütlerini çekmedi. O partinin bu çocukça hastalığın üstesinden geleceğini biliyordu. Genç partinin uzun süre birleşik bir şekilde kalabileceğine ise inanmıyordu. Bu sefer haklıydı. Kısa sürede parti ikiye bölündü. Marx'ın Guesde tarafından yönlendirilen İşçi Parti'siyle bağlantısı çok azdı. Engels Ekim 1881'de Bernstein'a Marx'ın Lafargue yoluyla zaman zaman Guesde'e öğüt verdiğini, ama bunların nadiren tutulduğunu yazdı.⁽²¹⁾ Eylül 1882'de Saint-Etienne

Kongresi'ndeki bölünmeden sonra iki grup arasında çıkan sert tartışmada Guesde ve arkadaşları "Londra'da yaşayan bir adamın isteğine boyun eğdikleri için"⁽²²⁾ saldırıya uğradı. Oysa onun kontrolüne boyun eğmediler. Bilimsel sosyalizm iddialarının da Marx'ın kurduğu bilimsel sosyalizm ile hiçbir alakası yoktu. Marx'ın Lafargue'ya söylediği şu sözler sık sık yinelenirdi:

Benim Marksist olmadığımı kesindir. ⁽²³⁾

Yine de Marx'ın yaşadığı ve dünyadaki en sanayileşmiş ülke olan İngiltere'de işçi sınıfı sessiz ve hareketsiz kalırken Fransa'daki hareket ilerledi. Ara sıra İngiliz işçi sınıfı da harekete geçer gibi gözüküyordu ama bir işçi sınıfı partisi kurma çabaları başlangıç safhasından öteye gidemedi. 1881 baharında Marx Ticaret Birliği liderleri ile radikal politikacıları ilişkiye geçirmeyi denedi. Her zamanki gibi iyimser olan Engels Newcastle milletvekili "eski Çartist, tam olmasa da yarı komünist ve çok hoş bir adam olan" Joseph Coven tarafından yönlendirilen "bir radikal işçi partisini" gözünde canlandırmıştı. Bir yıl sonra Kautsky'e şöyle yazıyordu: "Burada hiç işçi partisi yok, sadece muhafazakârlar ve liberal radikaller var".⁽²⁴⁾ Yine de Marx'ın fikirleri yavaş yavaş İngiltere'de de nüfuz etmeye başlamıştı. İlk Marksist Henry Hyndman oldu. *Kapital*'in Fransızcasını okumuş, çok etkilenmişti. Marx'a bağlandı, sık sık birbirlerini ziyaret ettiler, Marx'ın Maitland Park Yolu'ndaki sessiz evinde gece geç vakitlere kadar konuştular. Fakat 1881 yazında dostlukları birden sona erdi. Hyndman *Kapital*'i halkın anlayabileceği bir dilde anlattığı *England far All* adlı bir kitap yazdı. Fakat Marx'tan hiç söz etmedi.

Marx ciddi bir şekilde gücendi ve İngilizlerin yabancılardan bir şey öğrenmeyi sevmedikleri bahanesini kabul etmedi.

Yaşlı Enternasyonal canlanamazdı. Şubat 1881'de Marx Hollandalı sosyalist Domela Nieuwenhuis'a yeni bir işçi birliğinin oluşturulması için doğru zamanın henüz gelmediğini yazdı.⁽²⁵⁾ Eski Alman Konseyi ölmüş, yenisi oluşmaya başlamıştı. Değişik ülkelerdeki hareketlerin

destekleyebileceği kongreler ve öneriler yoktu. Fakat Marx hayattaydı. Enternasyonal'in dağılmasından sonra işçi hareketindeki önemi Engels'in Ekim 1881'de Bernstein'e yazdığı bir mektupta bulunan birkaç cümleden daha iyi ifade edilemezdi:

Teorik ve pratik çalışmalarıyla Marx öyle bir yer edinmişti ki çeşitli ülkelerdeki işçi hareketlerindeki en iyi insanlar ona tamamıyla güveniyordu.. Belirleyici anlarda öğüt için ona başvurmuşlardı ve genellikle de onun öğütlerinin en iyisi olduğunu görüyorlardı. Almanya, Fransa, Rusya ve diğer küçük ülkelerde bu pozisyondaydı. Marx ve ikinci planda da ben, diğer ulusal hareketlerle Fransa ile olduğu gibi bir ilişkide bulunmaktayız. Değerli olduğu ve fırsat sağlandığı sürece onlarla sürekli ilişki içindeyiz, fakat insanları inançlarının aksi yönünde etkilemeye yönelik herhangi bir girişim, sadece Enternasyonal zamanından kalan eski inanca zarar verip yok edecektir. Her halükarda, devrimci konularda bu tür herhangi bir şeye kalkışmayacak kadar çok tecrübemiz var. Fikirlerini ve isteklerini insanlara empoze eden Marx değildir, insanlar ona gelmektedir. Hareket için son derece önemli olan Marx'ın gerçek etkisi buna dayanmaktadır.^[26]

Marx sınıf savaşının izlemesi gereken hiçbir yol göstermemiş, uyması gereken hiçbir emir vermemişti. Avrupa işçi hareketine Londra'dan emretmek fikrinin saçma olduğunu düşündüğü gibi tüm ülkeler için her zaman geçerli olacak bir hareket planı tasarlamaktan da çekindi. Lahey Kongresi'nden sonra Amsterdam'da yaptığı konuşmadan çok bahsedilecekti. Bu konuşmanın alışılmamış bir kadere oldu. Ekim 1872'de *Volksstaat*'ta bu konuşma yayınlandığında Marx'ın çoğu kıta ülkesinde devrimin kaldırıcı olarak söz ettiği güçten bahsedilmemişti. Polis cezasından korkulduğu için bu pasajları atlamak gerekmişti. Sonraki yıllarda bu konuşmadan alıntılar yapıldı ama bu kez de kısaltıldı. Atlanan pasaj Marx'ın işçi sınıfının İngiltere ve Amerika'da devlet gücünü barışçıl yollarla elde edebileceğine değinenlerdi. Konuşma bütünüyle Marx'ı yansıtıyordu. Çar'a suikast girişiminde bulunan Rus teröristleri ağırladığı 1881'de Hayndman'a şöyle demişti:

İngiltere için partinin görüşlerini paylaşmadığını söylüyorsun. Sadece partinin bir İngiliz devrimini gerekli olarak değil -tarihi önceliğe göre- mümkün olarak gördüğünü cevabını verebilirim. Eğer sakınılamaz evrim bir devrime dönüşürse bu sadece yönetici sınıfların değil, ayrıca işçi sınıfının da suçu olur. İlkini her barışçı imtiyazı onlardan "dışarıdan gelen bir baskı" tarafından zorla sökülüp alınmıştır. Hareketleri bu baskıyla başa baş gider ve ikincisi giderek zayıflarsa bunun tek sebebi kanunen sahip olduğu halde İngiliz işçi sınıfının kendi gücü ve bağımsızlıklarını nasıl kullanacağını bilmemesidir. Almanya'da işçi sınıfı bir askeri despotlukla değil de bir devrimle kurulabileceğini hareketinin başından beri farkındaydı, İngiltere barışçı bir devrimin mümkün olduğu tek ülkedir, ama (biraz aradan sonra ekliyordu) tarih bize öyle demektedir.^[27]

Marx'ın ölümünden üç yıl sonra Engels *Kapital*'in İngilizce çevirisinin önsözünde şöyle yazdı:

Elbette ki öyle bir anda, teorisi İngiltere'nin ekonomik koşullarının hayat boyu süren bir araştırmasından doğan ve Avrupa'da kaçınılmaz sosyal devriminin tamamıyla barışçı ve kanuni yollarla elde edilebileceği tek ülkenin İngiltere olduğu sonucuna varan bir adamın sesi duyulmalıdır. Elbette İngiliz yönetici sınıflarının bu barışçı ve kanuni devrimi bir "kölelik taraftarı isyana" boyun eğmeden kabul edeceklerini pek ummamıştı.

İşçi sınıfı belki de demokrasinin eski ve son derece köklü olduğu ülkelerde barışçıl yollarla kazanacaktı ama despotluğun elindeki ülkelerde de zorla da olsa başarıya ulaşacaktı Kızı Jenny Nisan 1881'de erkek çocuk doğurduğunda Marx ona şöyle yazdı:

Tarihteki bu dönüm noktasında erkek cinsiyetinde olan çocukları sevdiğim için "kadın ahalim"^[28] umarım "yeni gelen insanlığın daha yarısının" çoğalmasına sebep olur. Onlerinde insanlığın göreceği en devrimci dönem bulunmaktadır. Bu zamanda yaşlı bir adam olmak kötü, çünkü yaşlı bir adam izlemek yerine ileriye sadece öngörebilir..

Marx bu boyun eğmez güvenle öldü.

Acılı ama kolay bir ölümdü. Büyük kızlarının her ikisi de Fransa'da yaşadılar. Jenny, Charles Longuet ile Laura da Paul Lafargue ile evliydi. Herkesin Tussy olarak tanıdı-

ğı Eleanor anne ve babasına baktı. Marx hastaydı, karısı da iyileştirilemez bir kansere yakalanmıştı. 1881 yazında Argenteuil'de Jenny Languet'i ziyaret ettiler. Jenny Marx Londra'ya çok kötü bir halde döndü, yatağa bağlandı ve 2 Kasım 1881 'de öldü. Marx uzun süredir eşinin hastalığının tedavisinin mümkün olmadığını biliyordu ama ölümü yine de ağır bir darbe oldu. Engels Jenny Marx'ın ölüm haberini aldığı anda, "Faslı da öldü " dedi.

Göğüs zarı iltihabından sonra yatmak zorunda kalan Marx'ın cenazeye katılması yasaklandı. Seyahat edebilecek kadar iyileşir iyileşmez doktorlar onu Güney'e gönderdi. Şubat 1882'nin sonunda Cezayir'e gitti ve tekrar zatürreye yakalandı. Alışılmışın dışında soğuk geçen bir kış ve nemli bir bahar durumunu kötüleştirdi. İyileşme umuduyla Monte Carlo'ya gitti. Fakat üçüncü kez zatürreye yakalandı. Argenteuil ve Cenevre Gölü yolculukları da zorlu geçti. Londra'ya döndüğünde bu kez sis onu rahat bırakmadı. Wight adasına gitti, tekrar üşüttü. Öksürük krizlerinde ve geceleri sadece dört saatlik uykularda işkence çekerek uzun süre odasına kapanmak zorunda kaldı.

Jenny Languet 11 Ocak 1883'de umulmadık bir şekilde Paris'te öldü. Marx Londra'ya koştu. Günlerce hiç konuşmadı. Hastalığın ilerleyişine daha fazla dayanamıyordu. Larenjit yutkunmasını neredeyse imkânsız hale getirmişti. 14 Mart 1883'de akciğer iltihabından öldü. Engels dostu Sorge'a şunları yazdı:

Son altı haftadır her sabah köşeyi dönünce perdeleri kapamış bulacağım korkusuyla ölümcül bir korku içindeyim. Dün öğlenden sonra iki buçukta, günün en iyi zamanında onu ziyarete gittim. Bütün ev göz yaşları içindeydi, her şeyin sonu gelmiş gibiydi. Araştırmalar yaptım, ne olduğunu anlamaya, yatıştırmaya çalıştım. Ufak bir kanama olmuştu, sonra da ani bir yıkılma... Ona bir anneden daha iyi bakan mükemmel yaşlı Lenchenimiz aşağıya geldi. Bana onunla yukarı çıkabileceğimi söyledi. Odaya girdiğimizde orada yatıyordu, uyuyordu, bir daha uyanmamak üzere. Nabızı ve nefes alıp verışı durmuş, iki dakika içinde huzurlu ve acı çekmeden vefat etmişti.⁽²⁹⁾

Marx 17 Mart'ta Highgate Mezarlığı'na, eşinin yanına gömüldü. Liebknecht Alman, Lafargue Fransız, Engels de dünya işçileri adına konuştu.⁽³⁰⁾

O anda orada buhunanlar biliyordu, adı ve eserleri yüz-yıllar boyunca unutulmayacaktı. Unutulmadı.

1. BİYOGRAFİK

(a) Kronoloji

- Kar Marx. Chronik seines Lebens in Einzeldaten, Marx-Engels-Lenin Enstitü, Moskova, 1934 (daha önce D. Riazanos tarafından derlenmiş olan belgelere dayanıyor).
- "Chronologie" M. Rubel tarafından kurulmuş, K. Marx da, Ceuves, La Ple-iade, cilt I, 1963.
- B. Andreas ve W. Mönke, "Neue Daten", Archiv Rir Sozialgeschichte, VIII. 1968.
- Marx-Chronik. Daten zu leben und werk. M. Rubel, Cari Henser Verlag tarafından derlenmiş, Münih, 1968.

(b) Marx ve Engels'in Hayatları

- SPARGO, J.
Karl Marx, Hayatı ve Eserleri, New York, 1912.
- MEHRING, FRANZ
Karl Marx. Geschichte seines Lebens, Dietz, Stuttgart, 1918; 5. basım, Leipzig, 1933; yeni basımlar: Zürih, 1946; F. Mehring, Cesammelte Schriften, cilt.III, Dietz, Berlin, 1960. Fransız versiyonu hazırlanıyor, maspera, Paris.
- RIAZANOV, DAVID
Karl Marx, hamme, penseur et reulotionnaire, Editions Sociales Internati-onales, Paris, 1927. Fotoğraflı basımı, Anthropos, Paris, 1968.
- RÜHLE, OTTO
Karl Marx, Leben und Werk, Avalun Verlag, Dresden, 1928.
- VORLÄNDER, KARL
Karl Marx, sein Leben und sein Werk, Leipzig, 1929
- NICOLAIEVSKY, BORIS ve MAENCHEN-HELFEN, OTTO
Karl ve Jenny Marx. Ein Lebensweg, Berlin, 1933.
Karl Marx, İnsan ve Savaşçı, İngilizce Çevirisi G. David ve E. Mosbacher, Methuen, 1936; Lipincott, Philadelphia, 1937.

- Karl Marx, Gallimard, Paris, 1937.
- Karl Marx, L'homme et le lutteur, Gallimard, Paris, 1970.
- Karl Marx, Bir Biyografi, Dietz Harover, 1963- İtalya, Hollanda, İsveç ve Çekoslovakya basımları.
- MAYER, GUSTAV

Freidrich Engels, Bir Biyografi, 2 cilt, M. Nijhoff, The Hague, 1934.

- CARRE, E.H.

Karl Marx. bir fanatiklik araştırması, Dent, 1934.

- CORNU, AUGUSTE

Karl Marx, l'homme et l'oeuvre. De l'hegelianisme au materialisme historique (1818-1845), Akan, Paris, 1934; la Jeunesse de Karl Marx, Fransız üniversiteleri basımı, Paris, 1934

Marx et Freidrich Engels, leur vie et leur oeuvre, Fransız üniversiteleri basımı; I. cilt: Les Annees d'enfance et de Jeunesse. La Gauche hegelienne (1818/1820-1844), 1955; II. Cilt: Du liberalisme democratique au communisme. La "Gazette Rhenane". Les Annales Franco-allemandes" (1842-1844), 1958.

- RUBEL, MAXIMILIEN

K. Marx, Essai de biographie intellectuelle, Paris, 1957.

- BERLIN, ISAIAH

Karl Marx. Hayatı ve Çevresi, Oxford University Press, 1939. Fransız versiyonu, Karl Marx, Anne Guerin ve P. Tilche tarafından çevrilmiş, Gallimard, Paris, 1962.

- BLUMENBERG, WERNER

K. Marx in Selbstzeugnissen und büddokumenten, Rowohlt Monographien, Reinbek bei Hamburg, 1962. Fransız versiyonu, Marx, R. Lauriellard tarafından çevrilmiş, Le Meraure de France, Paris, 1967.

- LEFEBURE, HENRI

Karl Marx, sa vie, son oeuvre, avec un expose de sa philosophie, Fransız Üniversiteler Basımı, Paris, 1964.

II. MARX VE ENGELS'İN ESERLERİ

Bibliyografya

Genelde iki eserden alıntılar yapılmıştır, yazarları da şunlardır:

- RUBEL, MAMMILIEN

Bibliographie des oeuvres de Karl Marx, avec en appendice un Repertoire des oeuvres de Frederic Engels, Marcel Riviere, Paris, 1956.

- Supplement à la Bibliographie des oeuvres de K. Marx, Marcel Riviere, Paris, 1956.

Alıntı yapılan eserler

(a) Orjinal metinler. Bütün basımlar. İki ana kaynak şunlardır:

- MEGA (Marx-Engels Gesamtausgabe). 1927'den beri D. Riazanov'un editörlüğünde basılmıştır. Basımlar 1932'de kesilmiştir. 13 cilt yayınlanmıştır (Marx-Engels Enstitüsü, Moskova).
- MEW (Marx-Engels, Werke). Basım 1957'de başladı; kırk üç cilt çıktı. Marksizm-Leninizm Kurumu, Dietz, Berlin. Genellikle bu basımdan alıntılar yapılmıştır.

(b) Orjinal versiyonlar, kısmi basımlar

Aşağıda çoğunlukla mektup ve makalelerden oluşan eserler sıralanmıştır. Prensip olarak en yeni basımlardan alıntılar yapılmış ve bunların çoğu da editörün adı altında gruplandırılmıştır.

(c) Fransız versiyonu. Bütün basımlar

- OEC CEuvres completes de Karl Marx, Jules Molitor tarafından çevrilmiş, A. Costes, Paris. 1923'den başlayarak yayınlanan bu seri birkaç felsefi eser ve mektubun yanında Euvres completes de Frederic Engels'i de içermektedir, çeviri Bracke (Desrousseaux) ve J. Molitor.
- ESI Les Editions Sociales Internationales, 1931'de kurulmuş ve 1940'da ara verilmiş, Marx ve Engels'in pek çok eserini yayınlamıştır. Editörler, vs. genellikle anonimdir.
- ES Les Editions Sociales yukarıda belirtilenin 1945'den sonraki özet yayınıdır.
- La Pléiade. Kary Marx, Euvres, editör Maximilien Rubel, Pléiade kütüphanesi, Gallimard, Paris. İki cilt yayınlanmıştır: "Ecoriomie", I (1963) ve II (1968).

(d) Fransız versiyonu. Kısmi basımlar, (b) ye bakınız.

III. TARİHİ ESERLER VE DİĞER KAYNAKLAR

Aşağıdaki elbette ki tam bir bibliyografya değildir. Fakat sadece okuyucuya alıntı yapılan eserlerden bahsedilmiştir. (a) Seçilmiş eserler ve yayınlar.

- Die Neue Zeit, 1883'de Karl Kautsky tarafından kurulmuş, yayını 1923'e kadar devam etmiştir.
- Aus dem Literarischen Nachlass von Karl Marx und Friedrich Engels, 1841'den 1850'e, editör Franz Mehring, Dietz, Stuttgart, 1902, 4. basım, 1923, 3 cilt.
- Günberg-Archiv. Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung'un kısaltılması, editör Cari Grünter, Leipzig, 1910-30. Özellikle Neue Beiträge zur Biographie

von Marx', X, 1922.

- Archiv für Sozialwissenschaft und Sozial[X]litik, editör Werner. Sombart, Max Weber ve Edgar Jaffe, Mahr, Tübingen ve Leipzig.

- Marx Engels Archiv; Marksizm-Leninizm Kurumunun Yayını, Moskova, editör D. Riazanov. Frankfurt, I. cilt, tarihi belirsiz ve II. cilt, 1927.

- IRCSH International Review for Socialy History, Sosyal Tarih kurumu tarafından basılmış, Amsterdam, 1936-9 ve 1956'dan sonra.

- Beitrage zur Geschichte der Arbeiterbewegung, Marksizm-Leninizm Kurumu, Berlin, 1958'den sonra.

- Annali dell'Istituto Giangiacomo Feltrinelli, Milon, 1958'den sonra.

- Etudes de Marxologie. Ekonomik Uygulama Bilim Kurumu tarafından yayınlanmış, editör M. Rubel, Ocak 1959'dan beri yayınlanmakta; bu yayın bugün, Economies et Societes (ISEA) olarak biliniyor.

- Archiv für Sozialgeschichte, 1960'dan beri Friedrich-Ebert Enstitüsü tarafından yayınlanıyor, Hanover, Verlag für Literatur und Zeit geschichte.

- Karl Marx, 1918-1968. Neue Studien zu Person und Lehre, Institut für Staatsbürgerliche Bildung im Rheinland tarafından yayınlanmıştır, Mainz, 1968.

(b) Alıntı yapılan eserler.

- ABRAMSKY, C. COLLINS, H.'e bakınız.

- ADORATSKI, V.

Karl Marx, Eine Sammlung von Erinnerungen und Aufsätzen, Marx-Engels Enstitüsü, Moskova Ring Verlag, 1934.

- ALTHUSSER, LOUIS FEUERBACH'a bakınız.

- ANDLER, CHARLES

Le Manifeste Communiste de K. Marx et F. Engels, Yorum ve tarihi, Rieder, Paris, 1901.

- ANDREAS, BERT

Kommunistische Zeitschrift, Londra, 1847'nin tekrar basılmasından sorumlu, BSD Limmat Verlag, Zürih, tarihi yok.

'Briefe und Dokumente der Familie Mancaus den Jahren 1862-1873', Archiv für Sozialgeschichte, II. cilt, Hanover, 1962. Le Manifeste communiste de Marx et Engels. Histoire et bibliographie, 1848-1918, Giangiacomo Feltrinelli Kurumu, Milan, 1963- 'Zur Agitation und Propoganda des Allgerneinen Deutschen Arbeitervereins 1863-1864', Archiv für Sozialgeschichte, IH, 1963 (Lassalle'in bir bibliyografyasıyla).

"Marx et Engels et la gauche hegelienne", Annali dell'Istituto
Giangiacomo

Feltrinelli, VB, 1964-5, s.353-526.

Yukarıda I a kısmına bakınız.

• ANNENKOV, PAUL

9. Bölüm not 11'e bakınız.

• ANSART, PIERRE

Appendix IV, Bakunin'e bakınız.

• MARX VE ENGELS'İN MAKALELERİ, seçmeler ve tekrar basımlar.
AVELING, AVINERİ, BOTIGELLİ, CHARLONER, CHRISTMAN,
DRAPER, DUTT, HEPNER, HUTSCHINSON, NETTER, RIAZANOV,
RUBEL, TORR'a bakınız. Euvres completes, Euvres politiques'e
bakınız; Editions RIAZANOV, RUBEL, TORR'a bakınız. CEuvres
completes, CEuvres politiques'e bakınız; Editions Sociales,
Section II (c)'ye bakın ayrıca ilave IV, Bakunin ve V, Rusya'ya
da bakınız.

• AVELING, EDUARD ve ELEANOR (E. MARX)

Doğu Sorunu. K. Marx ve S. Sonnenschein tarafından Kırım
Savaşı olayları ile ilgili 1853-6'da yazılmış mektupların tekrar
basılması, Londra, 1897.

• AVELING, ELEANOR

"A Few Stray Notes" İngilizce yazılmış anılar ve Almanca'da
yayınlanan Oesterreichischer Arbeiter kalender für das Jahr
1895, Brunn. ADORATSKI'ye bakınız. Marx ve Engels'in
Anılarının İngilizce versiyonu, Moskova, tarihsiz.

K. Marx, On sekizinci Yüzyılın Gizli Diplomatik Tarihi, editör
Eleanor Aveling, Londra, 1899 (HEPNER, HUTCHINSON'a
bakınız).

K. Marx, Lord Palmerston'un Hikayesi ve Hayatı, editör Elea-
nor Manc, Londra, 1899 (HUTCHINSON'a bakınız).

• AVINERİ, SCHLOMO.

Karl Marx on Colonialism and Modernization. Çin, Hindis-
tan, Meksika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika üzerine yazdığı diğer
yazılar. S. Avineri, Daubleday tarafından yazılan bir girişle
basılmıştır, New York, 1968.

• BADIA, G, ve FREDERIC, J,

• 8. Bölüm, 12. nota bakınız.

• BAKUNİN, MICHAEL ilave IV'e bakınız.

• BEBEL, AUGUST

Aus meinem Leben, 3 cilt, Dietz, Stuttgart, 1910-14. W. BLU-
MENBERG, 1965'E BAKINIZ.

• BERNSTEIN, SAMUEL

"Marx in Paris, 1848: A neglected chapter", Science and Soci-
ety, New York, III, 3, 1939; IV, 2, 1940.

The First International in America, Kelley, New York, 1962.

• BESTORE, A.E.

'Albert Brisbane, propagandist for Socialism in the 1840s', New York History, XVIII, Nisan 1947, s.128-58.

• BIGLER, ROLF R.

Der libertäre Sozialismus in der Westschweiz. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte und Deutung der Anarchismus, Kiepenheuer ve tıftech, Köln, 1963.

• BLACKSTOCK, PAUL W. ve HOSELITZ, BERT F İlave V, Rusya'ya bakınız.

• BUTZER, C. CHRISTMAN'a bakınız.

• BLOOM, SOLOMON F. İlave I, Museviliğe bakınız.

• BLUMENBERG, WERNER

"Ein unbekanntes Kapital aus Marx" Leben. Brief an die holländischen Vervandten", International Review of Social History, cilt I, 1956, kısım I, s.54-111.

August Bebel, Briefwechsel mit Friedrich Engels, editör Werner Şlumenberg, Mauton & CO., The Hague, Paris, 1965

Bölüm Ib'ye yukarıya bakınız.

İlave III, Birliğe bakınız.

• BLUNTSCHLI, J.C. VON

Die Kommunisten in der Schweiz, 1843.

• BOBINSKA, CELINA

Marx und Engels über polnische Probleme, Dietz, Bertin, 1958 (Polonyaca'dan çevrilmiştir).

• BÖRNE LUDWIG

Gesammelte Schriften, Tendler, Viyana, 1968.

• BÖRNSTEIN, HENRI

Fünfundsiebzig Jahre in der alten und neuen Welt. Memoiren eines Unbedeutenden, 2 cilt, Leipzig, 1881.

• BORN, STEFAN

Erinnerungen eines Achtundvierziger, Leipzig, 1898.

Buradan itibaren bakılacak

• BOTTIGELLI, EMİLE

Laure Lentin ile Fransızca yayınlanmıştır: F. Engels, La Revolution democratique baugeoise en Allemagne Editions Sociales, Paris, 1951.

Karl Marx'ın mektup ve belgeleri, 1856-1883. Annali dell'Istituto Giangiacome Feltrinelli, Milan, 1958, s.149-219.

Ayrıca La Pensee, 1957, sayılar 74 ve 75'e bakınız.

• BRACHT, W.

Trier und K. Mare, Treviriensa Verlag, 1947.

• BRACKE, WILHELM

K. Mare, F. Engels, Briefwechsel mit wilhelm Bracke (1869-

1880), Dietz, Berlin, 1963.

• BRUEGEL, L.

Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie, Viyana, 1922-5, 5 cilt.

• BRÜGEL, FRITZ, ve KALITSKY, BENEDICT

Der deutsche Sozialismus von L. Gali bis K. Marx, Ein Lese-
burch, Hess ve Co., Viyana ve Leipzig, 1931.

• BRUPBACHER, FRITZ İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• BÜRGERS, HEINRICH

"Erinnerungen an F. Freiligarth", Vossische Zeitung, Berlin, 10
ve 17 Eylül 1876, 26 Kasım 1876 ve 3 Aralık 1876.

• CAILLE, F.

Wilhelm Weftling, theoricien du communisme (1808-1870),
Paris, 1905.

• CANNAC, RENE

Aux sources de la Revolution Russe: Netchâiev, du nihilisme
au terrorisme, Payat, Paris, 1961.

• CARR, EH.

Yukarıdaki bölüm Ib'ye bakınız. İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• CARRIERE, MORTIZ

"Lebenserinnerungen", Archiv für Hessische Geschichte, 1914

• CHALONER ve HENDERSON

Engels as a Military Critic, Manchester, 1959.

• CHRISTMAN, HENRY M., ve BUTZER, CHARLES

The American Journalism of Marx and Engels. A Selection
from the New York Daily Tribune, editör Henry M. Christes
Blitzer. The New American Library, New York, 1966.

• COGNIOT, ERNA

K. Marx and the British Labour Movement. Years of the First
International, Macmillan. 1965.

• CORNU, AUGUSTE

Yukarıdaki bölüm Ib ye bakınız

İlavedeki Gerçek Sosyalizme bakınız.

Moses Hess et la gauche hegelienne, Fransız Üniversiteleri
Basımı. Paris, 1934.

Moses Hess, Phibsophische und Sozialistische Schriften'in
editörü, 1837-1850. Eine Auswahl, Akademie-Verlag, Berlin,
1961 (W. Mönke nin katkılarıyla).

• CONZE, VERNER

Karl Marx, Manuskripte über die palniche Enuge (1863-1864).
Werner Conze ve D. Hertz-Eichenrocleun girişile, Mouton ve
Co., The Hague, 1961

• CUNOV, H.

"Zum Streit zwischen K Marx und K. Vogt", Die Neue Zeit, cilt

37, no.1, 1918, s.620.

• CZOBEL, E

"Zur Geschichte des Kommunistenbunds", Grünberg-Archiv, II (1925) KUGELMANN'a bakınız.

• DESROCHE, HENRI

Editör Marx ve Engels, "Circulaire Contre Kriege", Etudes de Marxologie, Ekonomik Uygulama Bilim Kurumu, Ocak 1962, s.35-60.

Socialismes et Sociologie Religieuse, Cujas, Paris, 1965. Friedrich Engels'in eserlerinden alıntılar. G. Dunstheimer ve M.-L. Letenoire'in çeviri ve yardımlarıyla sunulmaktadır. (Bir bölüm Engels'in dini yazışmalarına adanmıştır, 1838); bir diğeri Marx ve Engels'in eserlerindeki ateizme adanmıştır; kitap ayrıca Mayıs 1846'claki Kriege'e karşı bir bildiriye de içermektedir.)

• DOCUMENTS OF THE FIRST INTERNATIONAL, 1870-71, 4 cilt, Lawrence ve Wishart. (Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Merkezi Komitenin Marksizm-Leninizm Enstitüsü).

• DOLLÉANS, EDWARD

Le Chartisme, 1830-1848, 2 Cilt, Fleury, Paris, 1912-13.

Le Chartisme, 1831-1848, yeni basım, Biolotheque d'Histoire economique et Sociale, Marsel Riviere, Paris, 1949.

• DOMMANGET, MAURICE

Les Idees politiques et sociales d'Auguste Blanqui, Riviere, Paris, 1938. L'Introduction du Manrisme en France, Rencontre, Lausanne, 1969.

• DORNEMANN, LILSE

Senny Marx, Der Lebensweg einer Sozialistin, Dietz, Berlin, 1968.

• DRAPER, HAL

"Mara and the Dictatorship of the Proletariat", Etudes de Marxologie, Eylül 1962.

'Marx, Engels and the New American cyclopaedia', Cahiers de Manriologie, Economies et Societes, Aralık, 1968.

• DUTT, R.P.

Editör K. Marx, Articles on India, People's Publishing House, Bombay, 1943.

• EASTON, LLOYD D.

'August Willich, Marx and Left Hegelian Socialism', Etudes de Manriologie, Ağustos 1965. "Gerçek Sosyalizm" üstüne, İlave H'ye bakınız.

• ECKERT, GEORG

Editör, Wilhelm, Liebknecht, Briefwechsel mit Marx and Friedrich Engels, Mauton & Co., The Hague, 1963.

100 Jahre Braunschweiger Sozialdemokratie, I. Von den An-

fängen bis zumjahre 1890, Dietz, Hanover, 1965.

• FEUERBACH, LUDWIG

Manifestes philosophiques. Textes choisis; Althusser tarafından çevrilmiş, Paris, 1960.

• FLUEUR, V.

Le Poete Georges Heewegh, Paris, 1911.

• FÖRDER, HERWIG

Marx und Engels am Vorabend der Revolution, Akademie-Verlag, Berlin, 1960.

• FREILIGRATH, FERDINAND MEHRING, HAECKEL, BÜRGERS'e bakınız.

• FREYMOND, JACQUES

La Premiere Internationale, J. Freymond, 2 cilt, Droz, Ceneviz, 1962. Etudes et Documents sur La Premiere Internationale en Suisse, J. Freymond, Droz, Geneva, 1964.

• FRIBOURG, E.E.

L'Association Internationale des Travailleurs. Origins. Paris, Londres, Geneve, Lousanne, Bruxelles, Berne, Bale. Notes et pieces à Pappui, Le Chevalier, Paris, 1871.

• FRÖBEL, JULIUS

Ein Lebenslauf, 2 cilt, Stuttgart, 1890.

• GALL, LUDWIG BRUEGEL ve KAUTSKY'e bakınız.

• GERTH. HANS The First International. Minutes of the Hogur Congress of 1872, with rela-ted documents. Hans Gerth tarafından çevrilmiş, University of Wisconsin Press, Madison, 1958.

• GRÜNBERG, CARL Grünberg-Archiv, IIIa bölüm'e bakınız.

Londra komünist mecmuasının tekrar hasımı: Die Lonohner Kommunistische Zeitschrift und andere Urkunden aus den Jahren 1847-1848. Eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Cari Grünherg, Grünberg-Archiv, leipzig, 1921.

• Bruno Hildebrahd über den kommunistischen Arbeiterbildungsverein in London. Zugleich ein Beitrag zu Hildebrands Biographie", Grünberg-Archiv, X, 1925.

• GUERIN, DANIEL

İlave IV, Bakimin, ve 18. bölüm, not 8'e bakınız.

• GUILLAUME, JAMES

LTnternationale, documents et souvenirs, 1870-1871, 2 cilt, Societe naivel-le de Librairie et d'Édition, Paris, 1905-10.

• HAECKEL, MANFRED

Editör Freiligraths Brieftwechsel mit Marx und Engels, 2 cilt, Akademie- Verlag, Berlin, 1968.

• HANSEN, J.

Rheinische Briefe und Akten, an der Geschichte der politisch-

- en Bevvegung, 1800-1850. Publikation der Gesellschaft für rheinische Geschichts-kunde, 2 cilt, Essen ve Bonn, 1919
- HAUPT, G. ROUGERIE, J.'ye bakınız.
  - HEINE, HEINRICH Bölüm 10, not 5'e bakınız.
  - HEIGEL, K.T.
- "Das Hambacher Fest", Historische Zeitschrift, 1913
- HENDERSON CHALONER'e bakınız.
  - HEPNER, BENOÎT-P
- Editör Karl Marx, La Russie et l'Europe, 'Manc et la puissance russe' giriş B.P. Hepner, Gallimard, Paris, 1954 (L. HUTCHINSON'a bakınız.)
- HERTZ-EICHENRODE, D. CONZE'ye bakınız.
  - HESS, MOSES SILBERNER, CORNU ya bakınız, ilave II, "Gerçek Sosyalizm e bakınız.
  - HIRSCH, HELMUT
- "Mandana Judaica", İlave I, Museviliğe bakınız.
- "Marx in den Augen der Pariser Polizer. Denker und Kampfereuropäische Verlagsantalt, 1955.
- "Marxens Milieu. Zu dem Werk von Heinz Monz: Karl Marx und Trier", Etudes de Marxologie, Ağustos 1965.
- İlave I, Museviliğe bakınız.
- HÖLSCHER, H.
- Andenken an Dr Andreas Gottschalk, Köln, 1849.
- HOROWITZ, H.
- "Die Familie Lwow", İlave I, Museviliğe bakınız.
- HOSELITZ BLACKSTOCK'a bakınız.
  - HUTSCHINSON, LESTER
- Editör Karl Marx, Secret Diplomatic History of the Eighteenth Century ve The Stoty of the Life of Lord Palmerston, Lawrence ve Wishart, 1967 (HEPNER'e bakınız).
- HYNDMAN, HM.
- The Record of an Adventurous Life, Londra, 1911.
- JAECKH, G.
- Die Internationale, 1904.
- JONES, ERNEST SAVILLE'e bakınız.
  - KAHN, S.B.
- On the Causer of the Bonn on the Rheinische Zeitung", Contributions to the History of the Working Class and the Revautionary Movement, S.S.C.B. Bilimler Akademisi Yayınları, Moskova 1958, s.648-62 (Rusça).
  - KAISER, BRUNO
- Editör Ex Libris, Karl Marx und Friedrich Engels, Sichicksal und Verzeichnis, Dietz, Berlin, 1967.
- KAMINSKI, H.E.

İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• KANDEL, E.P.

İlave III, Birliğe bakınız.

• KAUTSKY, BENEDICT

BRUEGEL, L.'ye bakınız.

• KAUTSKY, K. Yukarıdaki bölüm Maya bakınız. KUGELMANN'a bakınız.

• KLUTENTRETER, W.

"Die Rheinische Zeitung von 1842/1843": Dortmunder Beiträge zur Zeitungsforschung, 10/1 ve 10/2.

• KOIGEN, D

"Gerçek Sosyalizm", İlave H'ye bakınız.

• KÖNIG, HERMANN

"Die Rheinische Zeitung von 1842, 1843 in ihrer Einstellung zur Kulturpolitik des Preussischen Staates", Münstersche Beiträge zur Geschichtsforschung, Neue Folge, 39, 1927.

• KRAUSE, H.

İlave V, Rusya'ya bakınız.

• KUGELMANN, LUDWIG

K. Marx, Lettres à Kugelmann (1862-74). İlk kez K. Kautsky tarafından basılmış, Die Neue Zeit, 1902. Rusça çevirisi bir önsözle Lenin tarafından yapılmış, 1907. Fransız versiyonu Marx-Engels Enstitüsü, Moskova'daki belgelere dayanmaktadır: Lettres à Kugelmann, önsöz Lenin, giriş E. Czobel, çeviri Rose Michel, Editions Sociales Internationales, 1930. Fotoğraflı yeni basım, Anthropos, Paris, 1968.

• KÜNZLI, ARNOLD

İlave I, Museviliğe bakınız.

• KUYPERSJULIEN

"Wilhelm Wolff und der deutsche Arbeiterverein (1847-1848) in Brüssel. Ein Fund aus dem belgischen Landesarchiv", Archiv für Sozialgeschichte, III, 1963.

• LAFARGUE, PAUL ve LAURA

P. Lafargue, "Tersönliche Erinnerungen", Die Neue Zeit, IX, cilt I, sayı 1-2, 1890-91.

Fransız versiyonu, Souvenirs sur Marx et Engels, aşağıya bakınız.

F. Engels, P. ve L. Lafargue, Correspondence, 1868-1895 Editions Sociales, 3 cilt, 1956 ve 1959.

• LASSALLE, FERDINAND

G. MAYER'e bakınız.

• LEDIGKEIT, KARL HEINZ

Wilhelm Liebknecht und August Bebel in der deutschen Arbeiterbewegung, 1862-9, 2. basım, editör Rütten ve Loening,

Berlin, 1958. (Schriftenreihe des Institus für deutsche Geschichte an der Karl Marx Universitat, Leipzig, cilt III). Ed. Der Leipziger Hochverratsprozess vom Jahre 1872, Neu herausgegeben von K. H. Ledigkeit, Rütten & Loening, Berlin, 1960.

• LEFEBVRE, HENRI

Yukarıdaki bölüm Ib'ye bakınız.

• LEHNING, ARTHUR

Yayıncının Notu, İlave IV, Bakunin ve V, Rusya'ya bakınız.

• LENİN

Kugelman, L.'ye bakınız.

• LEWALD, FANNY

Meine Lebensgeschichte, Euvres completes, O. Jonke, Berlin, 1871.

• LEWIN-DOHSCH, E.

"Familie und Stammbaum von K. Marx", İlave I, Museviliğe bakınız.

• LIEBKNECHT, WILHELM

Kari Marx zum Gedachtnis, Nuremberg, 1896. Fransız versiyonu, Souvenirs, çeviri G. G. Prodhomme ve C. A. Bertrand, Paris, 1901. Souvenirs de Jueunesse ile aynı ciltte. ECKERT'e bakınız.

• LONGUET, JEAN

La Politique Internationale du Marxisme, Akan, Paris, 1918.

• LUCAS, ALPHONSE

Les Clubs et les Clubistes, Dentu, Paris, 1851.

• MANDEL, ERNEST

La formation de la pensee economique de Karl Marx, de 1843 jusqu'à la redaction du Capital." Etüde genetique, Maspera, Paris, 1967.

• MANDELBAUM, KURT İlave V, Rusya'ya bakınız.

• MARX, ELEANOR AVELING'e bakınız.

• MARX, JENNY

"Breve esquisse d'une vie mouvementee", Souvenirs sur Marx et Engels, Moskova, tarihi yok. • MARX, LAURA LAFARGUE'ye bakınız.

• MASSICZEK, AUBERT İlave I, Museviliğe bakınız.

• MAYER, GUSTAV

"Der Untergang der Deutsch-Franzäsischen Jahrbücher und des Pariser Vorwärts", Grüberg-Archiv, cilt III, -1913- s.415.

Ed. Marx-Lassalle yazışmaları, "Der Briefwechselzwischen Lasalle und Marx", F. Lassalle'de, Nachgeiassene Briefe und Schriften. cilt III, Deutsche Verlagsantalt, Stuttgart ve Berlin, 1922.

Bismarck ve Lassalle, Ihr Briefwechsel und ihre Gespräche,

Dietz, Berlin, 1928.

Yukarıdaki 1b, Engels'in Hayatı bölümüne bakınız.

İlave 1, Musevilik ve İlave V, Rusya'ya bakınız.

• MAYER, PAUL

"Die Geschichte des Sozialdemokratischen Parteiarchivs und das Schicksal des Marx-Engels Nachlasses", Archiv für Sozialgeschichte, Hanover, ciltler VI-VII, 1966-7.

• MCLELLAN, DAVID

İlave I, Musevilik ve 11 'Gerçek Sosyalizm'e bakınız.

• MEHRING, FRANZ

Yukarıdaki 1b ve 11a bölümlerine bakınız.

Ed. Marx'ın Freigrath'a mektuplar, "Freiligrath und Marx in ihrem Briefwechsel", Ergänzungshilfe, zur Neuen Zeit, sayı 12, 12 Nisan 1912. Tekrar basılmış ve Birliğin Mart ve Haziran 1850'deki merkezi komitelerinin hitabelerini içeriyor, Sozialistische Neudrucke, sayı 6, Berlin, 1914. "Georg Henvegh", Grünberg-Archiv, IV, 1914. Geschichte der deutschen Sozialdemokratie, 6. basım, 1919.

• MEYER, H.

"Karl Marx und die deutsche Revolution von 1848", Historische Zeitschrift,

Münih, sayı 3, Aralık 1951.

• MÖNKE, WOLFGANG

Neue Quellen zur Hess-Forschung, Akademie-Verlag, Berlin, 1964.

Das Literarische Echo in Deutschland auf F. Engels' Work "Die Lage der arbeitenden Klasse in England", Akademie-Verlag, Berlin, 1965.

Yukarıdaki bölüm 1a, B. ANDREAS'a bakınız.

CORNU'ya bakınız.

• MOLNAR MIKIOS Le Dedin de la Premiere Internationale, La Conference de Londres de 1871, l'Institut des Hautes Etudes Internationales yayınları, sayı 42, Droz, Ceneviz, 1963.

• MONZ, HEINZ Karl Marx und Trier, Verhältnisse- Beziehungen- Einfüsse, Trier, 1964. Das Karl-Marx Geburtshaus in Trier, Karl Marx Haus Verwaltung tarafından yayınlanmış, TRIER, 1967.

"unbekannte Kapitel aus dem Leben der Familie Johann Ludwig von Westphalen", Archiv für Sozialgeschichte, alt VII, 1968, sayfa 247-60. Die rechtsethischen und rechtspolitischen Anschauungen des Heinrich Marx", Archiv für Sozialgeschichte, cilt VIII, 1968, sayfa 261-83.

• NA AMAN, SHLOMO

İlave III, Birliğe bakınız.

"Lassalle et la Revolution française: Analyse de son oeuvre posthume, Histoire du developpement social", *Études des ma-reilogie*, sayı 4, 1961. "Lassalles Beziehungen zu Bismarck- ihr sinn und Zweckizur Beleuchtung von Gustav Mayer, Bismarck und Lassalle", *archiv für Sozialgeschichte*, cilt II, 1962. "Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten in der zweiten Phase seines Bestehens", *Archiv für Sozialgeschichte*, cilt V, 1965. Ferdinand Lassalle, Deutscher und Jude, Hanover, 1968.

• NERRLICH RUGE'a bakınız.

• NETTER, LUCIENNE K. Marx, F.Engels, *La Nouvelle Gazette Rhenane* (makaleler). Çeviri, giriş ve notlar. Lticienne Netter, Editions Sociales, Paris, 1963; cilt I, 1 Haziran-5 Eylül 1848.

• NETTLAU, MAX İlave IV, Bakunin'e bakınız. NVeitling'in konuşması, 1845, "Londoner deutsche kommunistische Diskussionen, 1845. Nach dem Protokollbuch des L.A.B.V.'de Grünberg- Archiv, X, s.362-91.

• NICDLAIEVSKY, BORIS Yukarıdaki bölüm Ib'ye bakınız. İlave III, Birliğe bakınız. "August Willich, ein soldat der Revolution van 1848", *Der Abend*, Berlin, 4 Mayıs 1931.

• OLLIVIER, MARCEL

"Karl Marx poete", *Le Mercure de France*, 15 Nisan 1933.

• PAPAIONNOU, KOSTA İlave V, Rusya'ya bakınız

• PAPAUDHON, PIERRE-JOSEPH *Le Systeme des conradictions economiques Philosophie de la misere*, giriş ve notlar Roger Picard, 2 cilt, *CEuvres completes*, C. Baugle ve H. Moysset denetiminde yayınlanmış, Edrians Marcel Riviere, Paris, 1923.

• PYZIUR, EUGENE İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• RAMM, THILO Ferdinand Lassale als Rechts-und Sozialphilosoph, westkultur Reminiscences of K. Marx and F. Engels, Moskova, tarihi yok.

• RIAZNOV, DAVID Yukarıdaki Ib ve IIa bölümleri ile, İlave IV, Bakunin'e bakınız. "Marx als Verleumder". *Die Neue Zeit*, 2 Aralık 1910.

"Marx und seine Russischen Bekannten in den vierziger Jahren". *Die Neue Zeft*, XXXI, cilt I, 1913. New york Tribüne den makaleler yayınlamış, İngilizceden Almanca'ya çeviri Louise Kautsky, 2 cilt, *Gesammelte Schriften von Kari Marx und Friedrich Engels 1917-18 başlıca* (1852-5 makaleleri)

Die deutsche Ideologie 'nin el yazmasının birtanımı yayınlanmış, Marx- Engels Archiv'de, I, s.205-11 (tarihi yok).

"Zur Geschichte der Ersten Internationale", *MEGA*, cilt 1, 1927, s.119 (tamamlanmamış). "Novy dannie o rousskikh priate-

lialc Marksa i Engelsa", Letopisi Marksizma, VI, 1928. CEuvres completes'de communist Manifesto'ya giriş, çeviri Molitor, Costes, Paris, 1934; ikinci baskı 1953.

"Zur Frage des Verhältnisses von Manc zu Blanqui", Unter dem Banner des Mancismus, 1938.

• RICHARD, ALBERT

İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• RING, MARX

Erinnerungen, Berlin, 1898, cilt I.

• ROSDOLSKY, ROMAN

"Karl Marx und der Polizeispitzel Bangya", Inetrmational Review for Social History, cilt II, s.229-44, Leyden, 1937, ilave I, Museviliğe bakınız.

• ROUGERIE, JAGOUES

Yayıncının notuna bakınız.

"La Premiere Internationale à Lyon, 1865-1870; problemLs d'histoire du mouvement ouvrier français", Annali dell'Istituto Grangiacomo Feltrinelli, VI, 1961, S.123-93. "Quelques documents nouveaux sur le comitee central des vingt arrondissements de Paris", Le Mouvement social, sayı 37 (Komün üzerine),

Ekim-Aralık 1961. "Sud'histoire de la Premiere Internationale, Bilan d'un colloque et de quelques recent travaux", Le Mouvement Social, sayı 51, Nisan-Haziran 1965, S.23-46.

• ROUGERIE, JACOUES, ve HAUPT, GEORGES "Bibliographie de la Commüne de Paris", Le Mauvement Social, Sayı 38, Ocak-Mart 1962.

• RUBEL, MAXIMILIEN Yayıncının notana bakınız.

Yukarıdaki bölüm la'ya bakınız.

"La pensee maitresse du Manifeste communiste", La Reuve Socialiste, Şubat 1948. K. Marx'ın "Die Bourgeoisle und die Kontrerevslution" (Aralık 1848) 'in çevirisi, "Bilande la revolution prussienne" başlığı altında, La Revue Socialiste, Mayıs ve Haziran 1948, sayı 21 ve 22.

K. Marx'ın "Meditation dun adolescent sur le choix d'une profession"unun çevirisi, La Nef, Paris, Haziran, 1948, S.52-6

K. Manc'ın "Socrate et le Christ" 'inin çevirisi, S.57-64.

F.Engels'in "Von Paris nach Bern" çevirisi La Reuve Socialiste, Nisan 1949.

Yayınlanmış K. Marx 'La Spree et le Mincio (25 Juin 1859)", Etudes de Marxologie, Haziran 1960.

Karl Marx devant le bonapartime, Mouton & Co., Paris ve The Hague, 1960 (Ecole pratique des Hautes Etudes, Sorbonne).

"K. Marx, un discours sur la Pologne", Etudes de mancologie, Ocak 1961.

F.Engels'in yayınlanmış "La Savoie, Nice et le Rhin (1860)", Etudes de Marxologie, Ocak 1961.

Yayınlanmış "Deux interviews de Karl Marx sur la Commune", Le Mouvement Social, sayı 38, Ocak- Mart 1962.

"Aux srigines de l'Internationale", Le Mouvement Social, sayı 51, Nisan-Haziran 1965. Bölüm 17, not l'e bakınız.

"La Charte de l'Internationale. Essai sur le "marxisme" dans l'"A.I.T.", le Mouvement Social, sayı 51, Nisan-Haziran 1965.

ilave V, Rusya'ya bakınız.

•RUGE, ARNOLD

Zwei Jahre in Paris, Leipsiz, 1846.

Arnold Ruges Briefwechsel und Tagebuchblätter aus den Jahren 1825-1880, P.Nerrlich, Berlin, 1886.

• SAVILLE JOHN

Ernest Jones, Chartist. Selection from his writings and Speeches, ed. John Sahille, Lawrance and Wishart, 1952.

•SCHAFFENHAUR, VERNER Feuerbach und der jungie Marx. Entstehungsgeschichte der Marxistischen Weltanschauung. DeutscherverlahderWissenschaft, Berlin, 1965(K.Marx ve LFeuerbach arasında 1843-4 arasında yapılan yazışmalar ilavededir.)

•SCHIEDER, WOLFGANG

Anfinge der deutschen Arbeiterbewegung. Die Auslandsvereine im Jaturzehnt nach der Julirevslution von 1830, Klett Verlag, Stuttgart, 1863.

•SCHIEL, HUBERT

Die Umwelt des Jungen Marx. Die Trierer Wohnungen der Familie Manc. Einunbekannte.s Auswanderungsgesuch von Karl Marx, Trier, 1954.

• SCHMIDT, VALTER

Wilhelm Wolff, sein Weg Zum Kommunismus, 1809-1846, Dietz, Berlin. 1963.

• SCHAREPLER, ERNEST

"Der Bund der Gerechten. Seine Tatiglceit in London 1840-1847", Archiv für Sozialgeschichte, II, 1962.

•SCHURZ, KARL

Erinnerungen an Karl Marx", Russkaya Bogatstuo, 1906, sayı 12.

•SEIDL- HOPPNER, VALTRAUT

Wilhelm Weitling, der erste deutsche Theoretiker und Agitator des Kommunismus, Dietz, Berlin, 1961.

• SEILER, SEBASTIAN

Das Komplott vom 13 Juni 1849, Hamburg, 1850.

• SILBERNER, EDMUND

İlave I, Museviliğe bakınız.

Moses Hess, Briefwechsel, Mouton & Co., The Hague, 1959 (Nicolaijevsky'nin dikkati bu mektupları D. Riazanov tarafından çekilmiştir.) 'Moses Hess als Begründer und Redakteur der Rheinischen Zeitung', Archiv für Sozialgeschichte, IV, 1964. 'Moses Hess und die Internationale Arbeiter Assoziation', V, 1965. Moses Hess, Geschichte seines Lebens, Brill, Leyden, 1966.

• SLONIM, MARC

De Pierre le Grand à Lenine, Gallimard, Paris, 1933.

• SOMERHAUSSEN, LUC L'Humanisme agissant de Karl Marx, Paris, 1946. Souvenirs sur K. Marx et F. Engels, Moskova, tarihi yok.

• STEIN, H.

Der Kölner Arbeiterverein, Köln, 1921.

• SETKLOV, G,

M. İlave IV, Bakunin'e bakınız.

• STIEBER ve WERMUTH Die Communisten- Verschwörungen des 19- Jahrhunderts-Im amtlichen Auftrag zur Benutzung der Polizeihörden der sämtlichen deutschen Bundesstaaten auf Grund der betreffenden gerichtlichen und polizeilichen Akten dargestellt, Berlin, 1853-4, 2 cilt.

• TESTUT, OSCAR

L'Internationale et le Jacobinisme au ban de l'Europe, Paris, 1872, 2 cilt.

• TORR, DONA Marx on China, 1853-60 yayınlandı. New York Daily Tribune'den makaleler.

Bir giriş ve notlar. Lawrance ve Vishart 1951.

• TYRAIEV, C.B

Georg Vveekth (1848), Moskova, 1963 (Rusça).

• VENTURI

İlave V, Rusya'ya bakınız.

• VERDESJ.

Bölüm 17, not I'e bakınız. "BA 1175. Marx vu par la police française", Etudes de Marxologie, Institut de Science economique appliquee, s.10, Nisan 1966.

• VICKERS, T.

August von Willich, Cincinnati, 1878.

• VILLETARD, EDMOND

Histoire de l'Internationale, Garnier, Paris, 1872.

• VUILLEUMIER, MARC Bölüm 17, not I'e bakınız. "Frankreich und die Tätigkeit Weitlings und seiner Schüler in der Schweiz",

Archiv für Sozialgeschichte, V, 1965.

• WACHSTEIN, B.

İlave I, Museviliğe bakınız.

• WEERTH GEORG

İYRAİEV'e bakınız.

•WEISS, JOHN İlave II "Gerçek Sosyalizm "e bakınız.

•VEITLING, WILHELM

CAILLE, CORNU, SEIDI-HOPNER, VUILLEUMIER, WITTKE'ye bakınız.

• WERMUTH STIEBER'e bakınız.

• WILICH, AUGUST VON

EASTON, NICOLAİEVSKY, VICKERS'e bakınız.

•WITTKE, C.

The Utopian Communist- A Biography of W.Weitling, Nineteenth Century Reformer, Louisiana State University Press, 1950.

•WOLF, WILHELM KUYPERS, SCHMIDT'e bakınız.

NOTLAR

ÖNSÖZ

1-"Das Begrabnis Von Karl Marx" Der Sozialdemokrat, 22 Mart 1883, MEW, XIX,s.335.

2- Alman sosyal Demokratik Partisi'nin arşivlerinin tarihi üzerinde, Paul Mayer, 1966-7. Şimdi bunlar Marx-Engels Koleksiyonu'nda bulunuyor. Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü, Amsterdam.

BÖLÜM 1. KÖK VE ÇOCUKLUK

1- Marx'ın çocukluğu üstüne A. Cornu tarafından yazılmış eserler 1934 ve 1955.

2- Trier ve aşağı Renanya'nın ilhaku üzerine, A. Cornu, 1955, cilt I, bölüm I

3- Trier ve Marx üzerine, W.Bracht, 1947; H.Monz, 1964; H.Hirsch, 1965.

4- Marx ailesinin çevresi ve evleri üzerine, H.Schiel, 1954.

5- Marx'ın ataları üzerine, ilave I.

6- Ruge'a mektup, 13 Mart 1843, MEW, XXVII,s.418. İlave I.

7- The Jewish Question, Şubat 1844. İlave I.

8- Marx'tan Engels'e, 30 Nisan 1858, ME\XV, XXXII, s.75.

9- H. Monz, 1967. Ev şu anda bir müze ve toplantı yeri.

10- 2 Mart 1837 tarihli mektup, MEGA,I,2, s.204-5; MEW, cilt

1,1968, s.626-9.

11- Ludwig Gall üzerine, F.Brügel ve B.Kautsky, 1931; A.Cornu, ciltl, s.52-3.

12- The Gessellschaft für nützliche Forschung, Trier'in geçmiş tarihiyle ilgilenmiştir.

13- H. Monz, 1964 ve "Die rechtsethischen... Anschauungen'i, 1968.

14- H. Monz, 1968, s.89.

15- Eleanor Marx- Aveling, 1895.

16- Hambacher Ziyafeti, yukarıda belirtildiği gibi, 27 Mayıs 1832'de Neustadt (Renanya- Palatinate) yakınlarında yapılmıştır. Bazı "radikallerin" Bavyera anayasasının yıl dönümünü kutlayan hitabına 25 bin kişi cevap vermiştir. Gün tutuklama ve hapis cezalarıyla sona erdi. Mahkûm edilenlerin arasında konuşmacılardan birisi olan Wytenbach da vardı. A.Cornu, ciltl, 1955, s.16, 61-2; K.T. heigel, 1913.

17- MEGA, I, 1/2, s.164.

18- P. Lafargue, Persönliche Erinnerungen, 1890-91.

19- 18-29 Kasım 1835, MEGA, I, 1/2, s.186.

BÖLÜM 2. BONN'DA MUTLU BİR YIL

1- 18-19 Kasım 1835. MEGA, I, 1/2, s.185.

2- M. Carriere, Lebenserinnerungen, 1914.

3- 1836'nın başında. MEGA, I, 1/2, s.189.

4- Marx'tan Lassalle'e, 10 Haziran 1858. MEW, XXIX, s.562-3. "Nahoş adam" Intendanturrat Bay Fahrice idi.

5- MEGA, I, 1/2, s.192.

BÖLÜM 3. JENNY VON WESTPHALEN

1- Jenny von Westphalen'ın kişiliği hakkında daha çok bilgi edinmek için Marx ailesi hakkındaki mektuplar ve belgeler (1862-73), E.Bottigelli tarafından yayınlanmış, 1958, ve B. Andreas, 1962'ye de danışabilir, ayrıca Luise Dornemann'a da başvurulabilir, 1968.

2-MEGA. I,1/1, s.3-144.

3- L. von Westphalen üstüne, H.Monz, 'unbelcannte Kapitel", 1968.

4- İlave III.

5- F. Engels, Utopian Söcialism and Scientific Socialisni'in ilk Almanca önsözü, 1882. MEW, XIX. s.188.

6- 28 Aralık 1836. MEGA,I,1/2, s.198.

7- Marx 15 Aralık 1863'de Jenny'e annesinin ölümünden sonra gittiği Trier'den yazmıştır:

'Hergün bana Terier'deki en güzel kızın, ne yaptığını soruyorlar.

İnsanın karısının bütün şehrin hayalinde bir masal prensesi olarak yaşamaya devam etmesi çok hoş bir şey." MEW, XXX, s. 643.

8- 2 Mart 1837. MEGA, I, 1/2, s.205.

9- 16 Eylül 1837, MEGA, I, 1/2, s.212. MEW, cilt I, 1968, s. 630-34.

10- MEGA, I, 1/2, s.3-57 (şairler); s.59-75(Oulanem); s.76-92(Scorpion and Felix). A.Cornu, cilt I, s.74-8, 93-9; M.Ollivier, 1933; H.Lefebvre, 1964.

11- Marx'tan babasına, 10 Kasım 1837. MEGA, 1, 1/2, s.215.

BÖLÜM 4. BERLİN'DEKİ ÖĞRENCİLİK YILLARI

1- Marx'ın çalıştığı konular ve öğretmenleri üzerine, A.Cornu, cilt I, 1955, s.73.

2- Marx'tan babasına, 10 Kasım 1837. MEGA, 1, 1/2, s.212; MEW, cilt I, 1968, s.3-12 (bütün metin). Bu mektup Heinrich Marx'ın oğlunun gereksiz şeylerle uğraştığı ve geleceğini tehlikeye attığı yolunda bir korkuya kapılıp kızmasına sebep oldu. Endişelerini ifade etmiş ve genç Karl'ı azarlamıştır.(9 Aralık 1837)

3- Max Ring, 1898.

4- Jenny'nin bir çocukluk arkadaşı Betty Lucas Marx'ın Bettina ile ilişkileri hakkında bildiklerini Memoirs'ında anlatmaktadır (1862). L. Domemann, 1968, s.39.

5- Bu defterler Uluslararası Sosyal Tarih Entstitüsü'ndeki Marx-Engels koleksiyonunda muhafaza edilmiştir. Amsterdam. MEGA'da tanımlama, I, 1/2, s.107-13.

6-A.Cornu, cilt I, 1955, s.132.7. Köppen üzerine, Helmut Hirsch, 1955, s. 19-82.

8- Alman versiyonuna Varnhagen von Ense'nin Diary'sinden Baver'in şu tanımını almıştır: "Soğuk bir görünüşün ardında yanan son derece kararlı bir adam. Engelleri tanımayı reddediyor ve daha çok inançları uğruna şehit olma eğiliminde".

9- "Introduction to the Critique of Hegels Philosophy op Law", 1844. Bölüm 6, not 15e bakınız.

10- 28 Aralık 1836. MEGA, 1, 1/2, s. 199

11- K.Marx'tan babasına, 10 Kasım 1837. MEW, cilt II, 1967, s.283-316.

12- Friedrich der Grosse und seine Widersacher, Leipzig, 1840.

13- Anon , (E.Bauer ve F.Engels), Die frech bedraute, jedach wunderbar befreite Bibel, oder: Der Triumph des Glaubens... Christliches Heldengedicht in vier Gesangen, Zürich, 1842, MEW, cilt II, 1967, s.283-316.

14- W. Liebknecht, 1896.

15- Bölüm3, not 2'ye bakınız.

16- İlginç bir detayı da eklememize izin verin. 1838'de Trier'de gönüllü asker kaydeden komisyon Marx'ın Berlin'de "gönüllü görevi kabul ettiğini" onayladı, fakat tıbbi komite kan tükürdüğü ve akciğer zayıflığı olduğu için onun bu göreve uygun olmadığına karar verdi; bu 1839'da da tekrarlandı. H.Schiel, 1954, s.23.

BÖLÜM 5. SANSÜR ALTINDA FELSEFE

1-İlk basımda referans verilmeden alıntı yapılan bu bölüm 4, not 12'de bahsedilen Köppen'in Kral Frederick hakkında yazdığı kitaptan alınmıştır.

2-"Bemerkungen über die neueste preussische Zensurinstruction. Von einem Rheinländer", Anekdoten zur neuesten deutschen Philosophie und Publizistik, Zürich, 13 Şubat 1843. MEW, I, s.5-25. Arnold Ruge Jahrbücher'ini ilk kez Halle'de yayınladı ve sonra da Prusya Kralı'nın (Johann Jakoby'nin kalemı yoluyla) halkın politik temsilciliğine onayını vermek için çağrısı sonucunda Dresden'de yayınladı. En sonunda sansürden kaçmak için Zürich'te Bruno Bauer, Köppen Feuerbach vs'nin katkısıyla Anekdoten'ı yayınladı.

3- "Die Verhandlungen des ö.rheinischen Landtags", Rheinische Zeitung, Köln, 5-9 Mayıs 1842. MEW,I, s.28. Marx Köln'deki kilise çelişkisi hakkında da yazdı, fakat bu yasaklandı, sonra da kayboldu.

4- Georg Jung'dan Arnold Ruge'a, 18 Ekim 1841, MEGA,I,1/2, s.216.

5- Moses Hess'den Berthold Auerbach'a, 2 Eylül 1841. MEGA, s.260.

6- Rheinische Zeitung'un kurucusu ve editörü olarak E.Silberner tarafından yazılmış makaleler, 1964, ve W.Klutentereter.

7- Moses Hess hakkında. A.Cornu, 1934; Vi.Mönke. 1964; E.Silbemer, 1966. Felsefi ve sosyalist yazılarından seçmeler A.Cornu ve W.Mönke tarafından yayınlanmıştır, 1961.

8- Rheinische Zeitung'daki basın özgürlüğü konusundaki makale, 12 Mayıs 1842, not3.

9- H.König tarafından yazılmış makale, 1927.

10- 9 Temmuz 1842. MEW, XXVII. s.406.

11- F. Engels'den Richard Fischr'a, 15 Nisan 1895, MEW, XXX-IX, s.466.

12- Marx, Ruge ve Bruno Bauer'in mektupları, MEGA,I,1 J. s.285. Herwegh üstüne V.Fleury, 1911; F.Mehning, 1917.

13- Marx'tan Engels'e, 25 Temmuz 1877. MEW.

14- Hasen, cilt I, s.427-3

15- Preussisches Saatsarchiv'den, D.I, sayı 153. S.B. Kahn tarafından yazılmış makale, 1958. Büyükelçi raporlarının tarihleri 10 Ocak 1843 (Kahn, s.656) ve 7 Şubat 1843 (Kahn, s.661)'dir. Sansürcü Saint-Paul'un raporlarından J.Hansen alıntılar yapmıştır, 1919- Nicolaievsky makalesi "Kim tarihi saptırıyor?" da bu konuya değinmiştir.(1961, ilave III). Bir sonraki bölümün başlığında söylediği gibi Berlin bu yasağı, St Petersburg kadar çok istemiştir; H.König, 1927.

BÖLÜM 6. ALMANLAR FRANSIZCA ÖĞRENİYOR

1-Leipzig, 1844, s.110

2- Introduction to the Critique of Hegel's Philosophy of Law, 1844. not 15.

3- Köln'den ayrılınca Marx belgelerini ve kitaplarını dostu Dr. Ronald Daniels'e bıraktı. Kütüphanesinin envanteri korunmuştur. Bruno Kaiser, 1967.

4- 25 Ocak 1843- MEW, XXVII, s.415.

5- 13 Mart 1843. MEW, XXVII, s.417

6- Marx'tan Feuerbach'a, 3 Ekim 1843. MEW, XXVII, s.419

7- 13 Mart 1843, MEW, XXVII, s.417.

8- Henriette Marx'tan oğluna, 29 Mayıs 1840, MEGA, I, 1/2, s.242-3

9- İlave I.

10- İlave III.

11- Prusya mihyetçiliğinin restorasyonunun uygulanması konusunda Marx'ın görüşleri, s. 176.

12- A.Ruge, 1846.

13- Marx "Introduction to the Critique of Hegel's Philosophy of Law" ı bu kelimelerle bitirmişti, Paris, 1844.

14- İlave I.

15- "Introduction to the Critique of Hegel's Philosophy of Law", Deutsch-Französische Jahrbücher, I-II, Şubat 1844, MEW, I, s.378-91.

16-The Critique of Political Economy, MEW, XII.

17- 'Rechtfertigung des- Korrespondent von der Masel', Rheinische Zeitung, 15-20 Ocak 1843, MEW,I, s. 177.

18- The Critique of Political Economy, s. 272.

19- Tntroduction to the Critique of Hegel's Philosophy of Law.'

20- Aynı kitapta.

21- A.Ruge, 1886.

22- H.Hirsch tarafından alıntı yapılan mektuplar, 'Marxiana jüdaica" (Fransız, ilave I).

- 23- Bu proje ve başarısızlığı üstüne, Ruge'un Marx'a mektubu 22 Eylül 1843; Jenny Marx, "Breve esquisse d'une vie mouvementee" (1865), s.230; A.Cornu, cilt II, 1955, Deutsch- Französische Jahrbüchre hakkındaki bölüm.
- 24- A. Ruge, 1886 (Ruge'dan Feuerbach'a yazılan mektup 15 Mayıs 1844).
- 25- A.Ruge, 1886.
- 26- E.Marx-Aveling, 1883; J.Spargo, 1912, Biografi'deki 16 bölümüne bakınız.
- 27- Aynı kitapta.
- 28, "Cital Notes on the article The King of Paissia and Social Reform, by a Prussian", Vonvarts, 7 ve 10 Ağustos 1844. MEW,I, s.392-409. Ordu dokumacıların ayaklanmasını daha yeni bastırmıştı. Ruge Almanya'da hem zenginlerin hem de fakirlerin "politik ruha" sahip olmadıklarını ve sosyal bir devrimin imkânsız olduğunu duyurdu. Marx Silezyalı işçilerin ayaklanmasını İngiltere'deki işçilerin ayaklanmasıyla karşılaştırarak cevap verdi. Dokumacıların Kral'a karşı değil, burjuvaya karşı ayaklandığını söyledi. Buradaki sınıf çatışması teması ile burjuva devletin eleştirisine dikkat ediniz. Dokumacıların ayaklanması hakkında, Georg Eckert, 1965.
- 29- Marx'ın ilk ekonomi konusunda okumaya başladıkları ile ilgili, OEuvres, La Pleiade, cilt II, s. LIV
- 30- Deutsch- Französische Jahrbücher and Vorwärts'ın kaderi üstüne, G.Mayer, 1913; A.Cornu, cilt II, 1955.

BÖLÜM 7. PARİS'İN KOMÜNİST ESNAFI

- 1- Ewerbeck Adiller Cemiyeti'nin kurucularından birisiydi ve Cabet'in Voyage en Icarie'ni Almanca'ya çevirdi.
- 2- Komünist Birliği'nin ataları üstüne, Charles Andler'in Komünist Manifesto için yazdığı tarihsel giriş, 1901.
- 3- Weitling'in üstüne, Bibliyografya. Die Menschheit wie ist und wie sie sein sollte, Paris, 1838-9 Münih'de tekrar basıldı, 1895.
- 4- M.Vuilleumier, 1965.
- 5- Garantien der Harmonie und Freiheit, 1842 (Aralık), Franz Mehring tarafından tekrar basıldı, Berlin, 1908. Karl Marx tarafından 10 Ağustos 1844'de yazılmış makale, Critical Notes..." bölüm 6, not 28.
- 6- Georg Weerth üzerine, Tyraiev, 1963.
- 8- Economics and Philosophy', MEGA.1,3, s. 112.
- 9- Aynı kitapta, s. 135.
- 10- Die Heilige Familie, 1845, MEW, II, s.88.
- 11- A.Ruge, 1886, s.65.

- 12- Marx'tan J.B. von Schweitzer'e mektup, Şubat 1865.
- 13- Marx'tan Hermann Becker'e, 8 Şubat 1851. MEW, XXVII. s.544
- 14- Deutch-Französische Jahrbüchre ve Vonvarts üzerine, G.Mayer, 1913. 15-Börnstein, 1881.
- 16- H.Bürgers, 1876.

BÖLÜM 8. HAYAT BOYU DOST

- 1- Engels üzerine, Gustav Mayer'in biyografisi, 1934; ayrıca H.Hirsch'in ufak kitabı, 1968. Bu kitap bazı düzeltmeler içermektedir. Bu bölümün konusunu oluşturan Engels'in hayatının başları, A.Cornu, cilt I, 1955, s.1 12-31; H.Desroche, Socialisme et Sociologie religieuse, 1965.
- 2- Gençlik yazıları, MEGA, 1,2; A.Cornu, 1955.
- 3- F.Grata'e, 12-27 Temmuz 1839. ME\ V, cilt II, 1967, s.403. Bu sorun üzerine H.Desroche, 1965, Engels'in dini yazışmalarını içeriyor, 1838-41.
- 4- Yukarıdaki, s.59.
- 5- G.Mayer, 1934, s.112.
- 6- "Introduction to the Critique of Hegel's Philosophy of Law", bölüm 6, not 2.
- 7- "Umrisse zu einer Kritik der National ökonomie", Deutsch-Französische Jahrbücher, bölümler I ve II, Paris, 1844, MEW, I, s.499-524.
- 8- 1859'da Critique of Political Economy'nin önsözünde.
- 9- "Progress of Social Reform on the Continent", The New Moral World, sayı 19,4 Kasım 1843. ME\ V I, s.480-96 (Almanca çevirisi). Alıntı s.495.
- 10- Bu kitap yazıldığında, Edouard Dolleans'ın Le Chartisme'i, 1912-13 konuyla ilgili bilinen kitaplar arasındaydı. Dolleans'ın notları arasında Engels'in "Bronterre O'Brien'in Marksist öncesi formülleri" ile tanışmış olduğu ve 'bazı Çartistlerin çok açık bir şekilde endüstriyel karşı ordu teorisini ifade ettikleri', vs. bulunuyordu. (s.325, 1949 basım)
- 11- "Progress of social Reform on the Continent". The New Moral World sayı 19, 4 Kasım 1843 MEW, 1. s 480-96 (Almanca çeviri). Alıntı s.495.
- 12- F.Engels, Die lage der arbeitenden Klasse in England, Leipzig, 1845. MEYİ .1, S.464. İngilizce çeviri: The Condition of the Working Class in England. Stanford University Pressk, 1968; Fransız çeviri ve notlar. La Situati-on de la classe lalioñieu.se en Angleterre, G.Badra ve J.Frederic. Editions Sociales. Paris, 1960. Mönkre tarafından gösterildiği gibi bu eser Almanya da büyük bir etki yaptı, 1965.

13- F.Engels, Marx'ın Revelations about the Trial of the Cologne Communists'inin 1885 basımının girişinde Komünist Birliğin tarihi ile ilgili yazmıştır. Girişin başlığı Zur Geschichte des Burdes der Kommunisten'dir. MEW,XXI,s.212

14- Yukarıdaki kitaptan alınmıştır.

15- "Birlikte çalışmalarının başlangıcı" German İdeology eserlerinden bahseder, Bölüm 9, not 8.

16- Die Heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik, 1845. MEW, 11, S. 3-224

17- Dies Buch gehört dem König, 1842.

18- Engels' den Marx'a, 26 Şubat 1845'den 7 Mart 1845'e. MEW, XXVII, s.20.

19- Engels'den Marx'a, 17 Mart 1845. Aynı kitapta, s.28.

BÖLÜM 9. AYDINLANMA

1- H.Bürgers, 1876.

2- Marx' tan Ruge a, 30 Kasım 1842. MEW, XXVII.

3- Bu kitap yazıldığında Marx Freiligrath'a birkaç mektup yazmıştı. (F.Mehring tarafından 1912'de bazı mektup ve bölümleri yazmıştır). M.Haeckel yazışmaları yayınlamıştır, 1968, Manc'ın Freiligrath'a 23 Şubat 1860'da yazdığı mektup, MEW, XXX, s.461.

4- H.Schiel sayesinde Marx'ın Ekim 1845'de Birleşik Devletler'e göç izni almak için Trier'li belediye başkanına başvurduğu biliniyor.

5- M.Rubel, K.Marx'a giriş, CEuvres, La Pleiade, cilt II, s.LIV, özellikle bu projede s.LXM-LXVH

6- Not 8.

7- Zur Geschichte des Bundes der Kommunisten". Bölüm 8, not 13. Tarihin maddeci teorisinin kaynağı ile ilgili Engels'in yaptığı birkaç ima vardır. Bunun yanında Peasant War (1870) in yeni basımı ve Komünist Manifesto (1883) nun önsözünden de bahsedebiliriz.

8- Die deutsche Ideologie, 1845-46 yazarın ölümünden sonra yayınlanmıştır. Parçalar 1902-03'de E.Bernstein, 1921'de G.Mayer ve 1927'de D.Riazanov tarafından yayınlandı. Bir bütün olarak MEGA'da yayınlandı, I, 5,1932. MEWdeki metin, III,s.9-350. Diğer yazarların (Moses Hess, Weydemeyer) da bu eserle uğraşmış oldukları söylendi ama 1968'deki bir makalede B.Andreas ve W.Mönke yazarların sadece Marx ve Engels olduklarını gösterdiler.

9- Bu "egoizmin" doğası ve varoluşçuluğa eğilimi üzerine, H.Arvan, 1954.

10- "Gerçek sosyalizm" üzerine, ilave II.

11- Paul Annenkova mektup, 28 Aralık 1846. Annenkov

Marx'ın 1843-44'de Paris'te dost olduğu bir grup Rus aydından biriydi, ilişkileri D.Riazonov tarafından yazılan makalelerde tanımlandı. 1913 ve 1928.

12- 'Feuerbach Üstüne Tezler" 1845'de Marx tarafından yazılmış bir defterin iki sayfası ve ölümünden sonra L, Feuerbach and the End of Classical German Philosophy'e Engels tarafından bir ilave olarak eklenmiş ve yayınlanmıştır. MEW, XIII, S. 533-5.

13- MEW, XIII.

BÖLÜM 10. İLKEİ KOMÜNİZMLE YÜZYÜZE

1-Zur Geschichte.... sinde. Bölüm 8, not 13.

2-Weitling üzerine, Wittke, 1950; W.Schieder, 1963; F.Caille, 1905; A.Cornu, 1955.

3-J.C. von Bluntschli, Die Kommunisten in der Schweiz, 1843.

4- Keker poesien, Hamburg, 1844.

5- H.Heine, Geständnisse(Cltıraflar"), 1853.

6- Bölüm 7, notlar 4 ve 6.

7- Londra, 15 Nisan 1846. C.Grünberg tarafından yazılan bir makalede bu mektup yayınlanmıştır, 1925, s.455-9, Grünberg H.Hildebrand hakkında bilgi sağlamaktadır.

8- F.Engels, Zur Geschichte..., bölüm 8, not 13.

9- 23 Haziran. M.Nettlau, Grünberg-Archiv,X.

10- H.Förder, 1960.

11- Marx'tan Proudhon'a, 5 Mayıs 1846. Proudhon'un cevabının tarihi 17 Mayıs'tır. Devrimci hareketin sosyal reform, güvenilmeyen ekonomik dogmatizm ve "mantığın dininin" getirilmesinde bir araç olduğuna inanmadığını söyledi. Marx'a "Sefillerin Felsefesi"nin yaklaşan basımından bahsetmiştir MEW,XXVH, s.442-4.

12- R. Daniels üzerine, bölüm 6, not 3.

13- Bu toplantı hakkında, H.Förder, 1960. Annenkov üstüne, bölüm 9, not 11. Hikâyesi "10 Hatırlanan Yıl" Rusça olarak Vestnyk Europy'de yayınlanmıştır, St Petersburg, 1880. Almancası da Neue Zeit'da yayınlanmıştır, 1883.

14- Weitling den Moses Hess'e. 31 Mart 1846, Moses Hess'in yazışmaları E.Silberner tarafından yayınlanmıştır. 1959. s.151.

15- ME\ V, IV. s.3-17, ayrıca H.Förder. 1960.

BÖLÜM 11. KOMÜNİST BİRLİĞİ

1- Engelsin History of the Communist League'inin yanında, bölüm 8, not 13. iki polis memuru tarafından bir belge

sağlanmıştır, Wermuth ve Stieber. *The Communist Conspiracies of the Nineteenth Century*, 1853-54. Bu dönem hakkındaki birçok gerçek hâlâ belirsizdir. Genel bir görüş edinmek için, H.Förder, 1960.

2- Herr Vogt, 1860, MEW, XIV, s.439.

3- E.Schraepler, 1962, Adiller Cemiyeti' nin Londra'daki faaliyetleri üstüne.

4- MEW, IV. s.596.

5- Marx'tan Blos'a mektup, 10 Kasım 1877. MEW, XXXIV, s.308.

6- C.Grünberg tarafından tekrar yayınlandı, 1921.

7- Aslında bu dergideki 'komünist koloniler' üstüne yazılan yazıyı her ne kadar anonim olduğu düşünülse de Marx değil, 1846'da Fourier'e de bir makale ile katkıda bulunan Engels yazmıştır.

8- Marx'tan Herwegh'e. 8 Ağustos 1847, MEW, XXVII, s.467.

9- Paris, 1846. Tekrar yayınlanması 1923.

10- *Misere de la philosophie. Reponse a la Philosophie de la misere de M.Proudhon*, Paris ve Brüksel, 1847.

11- İlave II.

12- 'Lohnarbeit und Kapital', neue Rheinische Zeitung, 5-11 Nisan 1849; Engels tarafından tekrar değişiklikler yaparak 1891'de yayınlanmıştı. MEW, VI, 1959, s.397-423. Marx'ın kaba notlarını içeren "iş ücreti" üzerine bir defter. Yaklaşık onaltı sayfadan oluşuyor. Tarih Brüksel, Aralık 1847" olarak atılmış, D. Riazanov tarafından 1924-25'de yayınlanmıştır. Metin MEGA da,I,6, s.451-72.

13- W.Wolff ve kültürel birlik üzer ne, H.Förder, 1960 ve J.Kuypers tarafından bir makale, 1963

14- F.Engels. "Wilhelm Wolff Die Neue Welt _1 Ağustos 1876, 25 Kasım 1876. MEW. XIX, s.59

15- Brüksel Alman Demokratik Komünistlerin Feargus O'Connor'a hitabı, Northern Star. sayı 454, Londra, 25 Temmuz 1846. MEGA, I,6, s.25-6.

16- J.Lewel üzerine. Bobinska. 1958, özellikle s.39.68.

17- Discours sur la question du libreéchange, Prononce à l'Association démocratique de Bruxelles dans la seance publique du 6 janvier 1848 par Charles Marx, La Pleiade, I,s. 137-56. Bu 1847 de Marx'ın katıldığı bir konferansta, bir ekonomistler konferansı yapmayı önermesi ile izlenmiş, fakat engellenmiştir.

18- Yayınlanmamış, tarihi kesin değil, Amsterdam koleksiyonu, F21.

19- 2 Şubat 1846 mektubu, Münchner Post'da yayınlanmış, 30 Nisan 1926.

20- Heinzen bir tür hükümetli ya da "krallı" bir sosyalizmi savunuyordu. S.Born'un yayını anonim, Der Heinzen'sche Saat, eine kritik von Stephan, Berne, Eylül 1847 sonu. Marx ve Engels Heinzen'e saldırılarında bunu övmüşlerdir: "Die moralisierende kritik und die kritisierende moral. Beitrag zur deutschen kulturgeschichte, gegen Carl Heinzen", Deutsche Brüsseler Zeitung, 28 Ekimden 25 Kasım 1847'ye kadar beş makale.

21-S.Born, Erinnerungen eines Achtundvierziger, Leipzig, 1898.

22- Grundsätze des Kommunismus. Bu "Komünizm prensipleri" Ekim 1847'de yazılmış ve 1914'de E.Bernstein tarafından yayınlanmıştır. MEW, IV, s.363-80.

23- Engels'den Marx'a, 24 Kasım 1847. MEW, XXVII, s. 107. Komünist Manifesto'nun kaynakları üzerine, H.Förder, 1960.

24- Deutsche Brüsseler Zeitung'da yayınlanan konuşma, 9 Aralık 1847, MEW, IV, s.416. Bu toplantı üzerine, E.Dolleans, 1949, s.296.

25- Manifest der Kommunistischen Partei, 1848; başlık 1872'de Komünist Manifest oldu. MEGA, I, 6, 1832, s.527-7.. Yayın koşulları için, en yeni versiyonu, La Pleiade, I, 157-95 Çeşitli basım ve çevirilerin bir bibliyografyası için, Bert Andreas, 1963.

26- Engels Marx'a Grundsätze des Kommunismus'u Paris'ten göndermişti, şüphesiz (milliyetçiliğin) "geçişli programı" fikri bu belgeden gelmektedir. Engels daha sonra şöyle demiştir: "Marx'ın temel ve önemli fikirleri sadece ve sadece Marx'a aittir." (1883 Alman basımının önsözü)

BÖLÜM 12. DEVRİMCİ FIRTINA

1- F.Freiligrath, 1848.

2- F.Engels, 'Die Bewegung von 1847', Deutsche Brüsseler Zeitung, sayı 7, 23 Ocak 1848, MEW, IV, s.494 -503.

3- Celebration, à Bruxelles, du deuxième anniversaire de la Revolution polonoise du 22 février 1846, Discours prononcés par MM. A. J. Senault, Karl Marx, Lelewel, F.Engels et Louis Lubliner, avocat, Brussels, 1848 (15 Mart). Marx ve Engels'in konuşmaları, 1,6. 1932, s.409-11

4- S. Kuypers, s. 103,7. Brüksel'de yabancılara karşı yapılanlar üzerine, K.Marx, La Reforme'daki yazışmalar, 12 Mart 1848.

5- Stephan Born, Erinnerungen, bölüm 11, not 21.

6- Fransızca el yazısı. (Archives nationales, documents du gouvernement provisoire, BB30/319.) L.somerhausen'daki kopyası, 1946, s. 173 MEW, IV, s. 605-6.

7- MEW, XIV, s. 676.

- 8- La Reforme'a mektup, Paris, 8 Mart 1848, MEW, IV, s.536-38 (Fransızcadan tercüme)
- 9- Bu dönem hakkında S. Bernstein'in makaleleri, 1939-40.
- 10- Otobiyografisinde, 1871.
- 11- Engels, "Von Paris nach Bern", tamamlanmamış Ekim-Kasım 1848, Neue Zeit'da yayınlanmış, 1898, MEW, V, s.463-8a.
- 12- S.Seiler, Das Komplott vorn 13. Juni 1849, 1850, s.21
- 13- Les Clubs et les Clubistes, 1851.
- 14- Burada bir hata var gibi gözüküyor. Alphonse Lucas, s.113-114, bu kitabın bahsettiği kişinin dışında bir "Vatandaş Marx"tan söz etmektedir.
- 15- "Flocan bana ve Engels'e Neue Rheinische Zeitung'u kurmamız için para önerdi. Reddettik çünkü Almanlar dost bir Fransız hükümetinden bile para yardımı kabul etme yanlısı değildi." (Marx'tan avukatı Weber'e, 3 Mart 1860) MEW, XXX, s.510.
- 16- 8 Mart 1848. MEW, XXVII, s.116.
- 17- "Alman İşçileri Birliği'nin merkezi komitesinin bildirisi" Mart 1848'de Le Populaire'de yayınlanmak üzere Cadet'e gönderildi ama yayınlanmadı. MEW, V, s.6. Herwegh ve Bornstedt'in "maceraperestliğine" karşı yapılan muhalefet üzerine, S.Bernstein, 1939 - 40. History of the Communist league, 1885, adlı eserinde Engels şöyle yazmaktadır: "Bu oyna karşı çıktık... Bir işgal ithal etmek, zorla dışarıdan devrim ithal etmek olurdu, Al-manya'daki devrimi çelmelemek olurdu." MEW, XXI, s.218.

BÖLÜM 13. KÖLN'DEKİ "ÇILGIN YIL"

- 1- H.Hölscher, Andenken an Dr Andreas Gotischalk, Köln, 1849. Gottschalk'ın ölümünden sonra Herwegh ardından "tanıdığı en asil ve enerjik karakterlerinden birisi" olduğu yönünde yas tuttu (eşine yazdığı bir mektupta, 15 Eylül 1849). Fakat daha sonraki yıllarda Engels hafızasındaki bazı boşlukları kabul etse de ona karşı daha az saygılıydı. 29 Ekim 1889'da Liebknecht'te bir mektupta ondan "tamamıyla bir demagog", "kahin Gottschalk' ve Hess tarafından Komünist Birliğe tanıştırılmış "garip bir yaratık" olarak bahsetti. MEW, XXXVII, s.298, Gottschalk in Hess'e yazdığı bazı mektuplar M.Hess'in Briefwechsel'inde mevcuttur, 1959, ayrıca E.Silberner, Moses Hess, 1966, s.285.
- 2- Impreussischen Heere! Ein Disciplinverfahren gegen Primier Lieutenant von Willich Mannheim, 1848.
- 3- Marx ve Engels in o sıralar adından "Hohenzollern şövalyesi" olarak bahsettikleri Willich'in Friedrich Wilhelm III'ün kardeşi Prens August'un oğlu olduğu söyleniyordu, bu elbetteki

ispatlanmamış bir detaydı. Ardından Birleşik Devletler'e göç etti. I.Vickers, 1878; L.D.Easton tarafından yazılmış bir makale, 1965. Hegelci fikirlerin muhalif memurlar üstündeki etkisi hakkında, E.Czobel. 1925. Willich'in 1848'deki rolü üzerine. B.Nicolaievsky, 1931. Marx'la olan çekişmesi ve oradan kopması hakkında, aşağıda, s.227.

4- 5 Eylül 1847. Moses Hess, Briefwechsel, s.174.

5- Aynı kitapta, s. 176.

6- Yayınlanmamış mektup, Marx-Engels koleksiyonu, Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü, Amsterdam.

7- Sitzungsprotokoll der Kölner Gemeinde des Bundes der Kommunisten vom II. Mai 1848, H.Bürgers ve J.Moll imzalı, MEW, V, s.484

8- Forderungen der Kommunistischen Partei in Deutschland başlıklı ufak kitapçık, 1 Nisan 1848'de Paris'de basılmış ve bunu izleyen günlerde çeşitli gazetelerde yayınlanmış, K.Marx, K.Schapper, H.Bauer, F.Engels, J.Moll, W.Wolff imzalı. MEGA, VII, s.3-4. Buna imza atanlar üretim, banka, ulaşım ve eğitim yollarının ulusallaştırılmasını ve bir işçi ordusunun kurulmasını önerdiler, amaç küçük burjuvanın güvenliğini sağlamak amacıyla bir geçici sistem kurmaktı, bu inanç fazla uzun sürmedi.

9- F.Engels, "Marx und die Neue Rheinische Zeitung 1848-1849", Der Sozial-demokrat, 13 Mart 1884, MEW, XXI, s.18.

10- Peter Gerhardt Röser, Köln mahkemesinde suçlananlardan biri, 1851'de tutuklanmış ve 1853'de sorguya çekilmiş (aşağıda s.229 ve ilave III'deki ifadesi).

11- İlave III.

12- H.Stein tarafından yazılan monografi, 1921, ufak grup tarafından yayınlanan ufak mecmualardan bahsetmiştir.

13- F.Engels tarafından yazılan bir makale, (1884). MEW. XXI, s. 19.

14- Aynı kitapta.

15- Engels'den Marx'a, 25 Nisan 1848. MEW, XXVII, s.125.

16- Engels tarafından yazılmış makale,(1884).

17- Bunun bir istisnası vardı, Wage-Labour and Capital, Marx'ın 1849 başında bir giriş yazdığı Aralık 1847'de verilen konuşmalar (bölüm 11, not 12)

18- Haziran 1848 olayları hakkındaki makaleler dışında, not 22.

19- Engels'den Marx'a, 25 Nisan 1848. MEW, XXVII, s.126.

20- Stefan, Born, 1898.

21- Komünist Manifesto, kısım IV. Bu satırlar yankılanır, örneğin 14 Kasım 1847'de Deutsche Brüsseler Zeitung'da yayınlanan makalesinde Engels'in söylediği gibi "demokratik

- hareket... işçi sınıfının, baskın bir burjuvanın, işçi sınıfını oluşturan ve burjuvayı başa getiren bir sanayinin varlığını kabul eder". MEW, IV, s.391-8. Daha sonra Marx şunda ısrar etmişti: "İşçi sınıfı partisinin üyeleri işçi sınıfının varlığının genel koşullarından yükselen görevleri ve kendi partisinin durumunu ifşa etmesi cezası altında... direkt olarak ilgilenen sınıfların statükosuna karşı bir devrim hazırlığından vazgeçmelidir." Revelations on the Trial of the Cologne Communists, 1852 de yazıldı, MEW, VIII, s. 458, aşağıda s.239.
- 22- 'Nachrichten aus Paris'te (Paris'ten haber), 27 Haziran 1848 ve "Die Junirevolution", 29 Haziran 1848, Neue Rheinische Zeitung, Marx ayaklanmayı "işçi sınıfının burjuvaya karşı devrimi" olarak tanımlamıştır. Engels bu konuda Haziran ve Temmuz 1848'de beş makale yazmıştır. MEW, V, s.116 ve s.133.
- 23- 1848 makalesi. Neue Rheinische Zeitung'daki bu makaleler üzerine. Franz Mehring'in bu makalelerden seçtiklerine yazdığı girişinden Aus dem Literarischen Nachlass, cilt III, 1902, s.3-86, MEW, VI; ayrıca M.Rubel, Temmuz 1961 makalesi ve ilave V.
- 24- K.F. Köppen'e mektup, 1 Eylül 1848; maskaralıktan kurtulmak için Marx "uykusuz sürgün gecesine" dönmek istedi. MEW, XVII, s.484.
- 25- F.Engels, "Manc und die Neuz Rheinische Zeitung 1848-1849", Der Sozialdemokrat, 13 Mart 1884. MEW, XVII, s.484.
- 26- "Zekânın diktatörlüğü".
- 27- Der Wiichter am Rhein'daki rapor, Gottschalk kulübünün mecmuası, Köln, 23 Ağustos 1848. MEGA'da tekrar yayınlanmadı, I, 7, H.Meyer, Aralık 1951'in makalesi, s.524, bundan alıntı pasajlar yapmıştır.
- 28- K.Schurz, 1906 makalesi.
- 29- Albert Brisbane, Birleşik Devletler'deki Fourierizm'in savunucusu, Berlin'de felsefe okumuş ve Genç Hegelcilerle tanışmıştır. Riazanov'a göre (Gesammelte Schriften'in girişi, 1917, I, s.XVIII), Kasım 1848'de Köln'de Marx'la tanıştı. Bestor, 1947'ye bakınız.
- 30- Neue Rheinische Zeitung, 8 Eylül 1848. Marx'ın seyahati üzerine, J.Fröbel, 1890, I, s.193.
- 31- Neue Rheinische Zeitung, 15 Eylül 1848.
- 32- Aynı kitaptan, 19 Eylül 1848.
- 33- H. Brügers, 1876.
- 34- Marx Prusya milliyetinden 1 Aralık 1845'de çıkarılmıştı. 1848'de buna tekrar sahip olmak için başvurdu, fakat bu red-

dedildi (3 Ağustos). Bu karara karşı çıktı (22 Ağustos); metin 5 Eylül'deki Neue Rheinische Zeitung'da çıktı. (MEW,V, s.382-5). 11 Ağustos'da Demokratik Birliğin bir toplantısında bu konu hakkında konuştu (Der Wachter am Rhein'daki rapor, 28 Ağustos); Prusya hükümetini 1843'de onun için çalışmayı reddetmesinden hala pişmanlık duyduğunu söyledi (yukarıda, s.71). Grünberg- Archiv, X, s.64. 35- Zeitung des Arbeitervereins de yayınlanmış. Köln, 22 Ekim 1848, Grün-herg-Archiv, XII. s. 178.

BÖLÜM 14. ŞEREFLİ BİR YENİLGİ

1-"Die Kontrerevslution in Berlin", Neue Rheinische Zeitung, 11 ve 14 Kasım

1848. F.Mehring, Aus dern Literarischen Nachlass, III, s.200-205 (11 Kasım makalesi), MEW, VI, s. 12.

2- K.Marx, "Keine Steuer Mehil'" ("Vergilere Sonl"), Neue Rheinische Zeitung, 17 Kasım 1848; Prusya Millet Meclisi Brandenburg Başkanlığının vergileri arttırmasını yasakladı; aktif direnişi gösteren, Marx, Schapper ve Schneider tarafından yapılan konuşmalar 19 Kasım'da yayınlandı. MEW, VI, s.30

3- Neue Rheinische Zeitung, 25 Şubat 1879, MEW, VI, s.252.

4- Aynı kitapta.

5- "Die Bourgesisie und die kontrerevdution", Neue Rheinische Zeitung, 10, 15, 16 ve 31 Aralık 1848. F. Mehring, III, s.206-29. MEW, VI, s. 124.

6- "Die revolutionäre Bewegung". Neue Rheinische Zeitung, 1 Ocak 1849 F. Mehring, III, s.230- 32.

7- "Komiteesitzung des Arbeitervereines vom 15 Januar 1849", Freiheit, Arbeit, Köln, 21 Ocak 1849. MEW, VI, s.579. H.Meyer, 1951.

8- Freiheit, Brüder Lichkeit, Arbeit (Bağımsızlık, kardeşlik, çalışma)

9- "Monterquieu, LVI", Neue Rheinische Zeitung, 21-22 Ocak 1849. MEW,VI, s. 182-96.

10- Aynı kitapta.

11- Gottschalk Marx'a kendi dergisinde saldırdı, 25 Şubat 1849. Ayrıca 22 Mart 1849'da M.Hess'e yazdığı mektupta da saldırdı ve bu Briefwechsel'de yayınlandı, s.216.

12- Röser'in ifadesi, s.153 (aşağıya bakınız, s.229-3 0)

13- "Der erste Pressprozess der Neue Rheinische Zeitung", Neue Rheinische Zeitung, 14 Şubat 1849;"DerProzess gegen den Rhenische Kreisausschuss mder Demokraten", Neue Rheinische Zeitung, 25 ve 27 Şubat 1849, MEW VI, s.223- 39 ve 240-57.

14- Not 16.

15- Marx'tan "Albay Engels'e yazılmış iki mektubun tasarıları, Mart 1849. MEW, XXVI, s:496 ve 498. Engels'in Kautsky'e bir mektubu, 2 Aralık 1885, MEW, XXXVI, s.399 ve not 523, s.808.

16- Ekim 1848'de Neue Rheinische Zeitung "Hecker" imzalı (tanınmış bir cumhuriyetçinin ismi) bir yazı yayınladı. Bir başka Hecker, bir sava, Marx'ı hıyanetle suçladı, elbette söylemeye lüzum yok ama ikinci Hecker bu durumda saçmalayıp Marx'ı savcıya hakaret etmekle suçladı. Marx bunuarastıran bir mahkemenin önüne çıktığında halkta ona karşı bir sempati oluştu. Engels, Marx ve Korff Şubat'ta Köln mahkemesinin önüne çıktı. Marx jüriye devrimin politik sistemi hiçbir şekilde değiştirmeyeceğini söyledi ve karşı devrimi reddetti. "Basının ilk görevi" diyerek sözlerine son verdi "varolan politik durumun tüm temellerini zayıflatmaktır". Bir sonraki gün vergi ödemeyi reddetmeye çağıran bir yazısından dolayı aynı mahkemenin önüne çıkartıldı. Millet Meclisi vergilerin artırılmasının yasaklanması yönünde oy kullanmış, Brandenburg Bakanı da tehditlerde bulunmuştu. (Neue Rheinische Zeitung 19 Kasım 1848) Suçlananlar Marx, Schapper ve Schneider imza koyanlardı. Marx toplumun kanuna değil, kanunun topluma dayanması gerektiğini söyledi. "Assisenverhandlung gegen den Rheinischen Kreisausschuss der Demokraten", Neu Rheinische Zeitung, 19, 25, 27 ve 28 Şubat 1849. Tüm bu makaleler MEW'de tekrar yayınlandı, VI. F. Engels bir önsözle bunları 1885'te tekrar yayınladı. Karl Marx von den Kölner Geschworenen.

17- Bildirilerinin Neue Rheinisch Zeitung'daki raporları, 15 Nisan 1849 (ikinci basım) ve Freiheit'da, Brüderlichkeit, arbeit, 22 ve 29 Nisan 1849. MEW, VI, s.426.

18- Richard Wagner, Mein Leben. İngilizce çevirisi, Hayatım, Dodd, Mead&Co. 2. cilt, 1911.

19- Yetkililer onun "misafirperverlik kanununu kötü bir şekilde suistimal ettiğini" söyledi.

20- F. Mehring tarafından tekrar yayınlandı., Aus dem Literarischen Nachlass, cilt III, ve K. Marx ve F. Engels'de, Die Revolution von 1848, Dietz, Berlin, 1953, MEW, VI.

21- Not 20. MEW, VI, s.519.

22- F. Mehring, K. Marx, 1933 basımı, s.218.

23- Yazarlar burada Engels'in birinci tekil şahısta yaptığı bildiriye üçüncü tekil şahısta alıntılanmışlardı, "Die deutsche Reichverfassungskampagne" de Neue Rheinische Zeitung- Revue, Mart-Nisan 1850. Alıntı yapılan pasaj 21. sayfadadır.

Ayrıca G. Meyer, F. Engels, 1, s.345'e de bakınız.

BÖLÜM 15. KOMÜNİST BİRLİĞİN SONU

1-Marx'tan Eduard Müler Telling'e, 15 Ocak 1849. MEW, VI, s.492.

2-Marx'tan Engels'e, Paris, 7 Haziran 1849, MEW, VI, s.137.

3-K.Marx, Die Klassenkämpfe in Frankreich, Mart ve Nisan 1850'de Neue Rheinische Zeitung'da yayınlanan makaleleri içeriyor. Engels 1895'de tekrar basımını sağladı. Alıntı yapılan pasaj bu makalelerin üçüncüsünden alınmıştır, 13 Haziran 1849'un sonuçları, MEW, VII, s..69.

4-Vevey, 25 Temmuz 1849 mektubu, MEW, XXVII. .s.501.

5-F.Engels, "Die Reichsverfassungskampagne".

6-1Ağustos 1849 mektubu. MEW, XXVII.

7-Marx 19 Aralık 1849'da Weydemeyer'e yazdığı mektupta krizden sonra İngiltere'nin "Devrimci Kıta'nın müttefiği" olacağını yazmıştı. MEW, XXVII, s.517. "Revue Januar-Februar 1850'de kriz tahmin edilmekteydi, Neue Rheinische Zeitung-Revue, sayı 11, Şubat 1850. MEW, VII, s.220.

8-J.Marx, "Breve esquisse d'ure vie mouve mentee", 1865.

9-23 Ağustos 1849. MEW, XXVII. 30 Temmuz'da La Presse'e yazdığı açık bir mektupta Marx Paris'te kalışının sadece bilimsel sebeplerden dolayı olduğunu söylemişti. MEW, VI, s.529.

10-E. Dolleans, Le Chartisme, s.309-16.

11-Burada alıntı Marx ve Engels'in 1852'de yazmaları gereken ama hiçbir zaman basılmamış olan broşürden bahsetmektedir. Bu Die grossen manner des Exiles idi ve hedefleri Kinkel, Ruge, Heinzen, meyer, R.Schramm vs. idi. Aşağıda not 34.

12-Alman göçmenlerine yardım için uğraşan çeşitli komitelere ait belgeler, MEW, VII, s.545.

13-Engels'den Jenny Marx'a, 25 Temmuz 1949. MEW, XXVII, s.502. Gerçek sosyalizm üzerine, ilave II.

14-K. Marx ve Engels, Ansprache der Zentralbenhörde an den Bund. Bu genelgenin kopyaları, Haziran 1850 kopyasıyla birlikte Mayıs 1851'de tutuklanan Birlik üyelerinin üzerinde bulundu. İki belgenin metinleri o zaman Köln ve Dresden'deki gazeteler tarafından 24 ve 28 Haziran'da yayınlandı, polis memurları Wermuth ve Stieber'in raporlarında da tekrarlandı. 1853-54. s.251. Engels bunları 1885'te Revelatens about the Trial of the Colonge Communists'in yeni basımında bir kez daha yayınladı. Ayrıca, F. Mehring, 1914. MEW, VII, s. 244-54.

15-Aynı kitapta, MEW, VII, s.244.

16-Fransızca yazılmışlardı. Cahiers du bolchevisme, 14 Mart 1933 kopyası. MEW, VII, s.553. Bunların Willich tarafından

yazıldıkları iddia edilmişti (MEW) fakat Marx 'ın bunlarda parmağı olduğu kesindir, Jewish Queestion'da bahsedilen "daimi devrim" sözleri kayda değerdir. Birincisiyle aynı başlık (not 14).

17- Marx ve Blanqui arasındaki ilişki üzerine. D.Riazarov, Unter dem Banner (1938); M.Dommanget, 1938.

18- K.Schurz, 1906 makalesi.

19- Neue Rheinische Zeitung. Politisch- Ökonomische Revue, redigiert von Karl Marx Londra ve Hamburg, 1850.

21- 'Die Klassenkämpfe in Frankreich, not 3
23-Aynı kitapta, s. 179

24- A. Willich."Dr. K. Marx und seine Enhüllungen", Beue-
tristisches Jound, Ekim 1953. L.D. Easten tarafından yazılmış
makale, Ağustos 1865, s.118.

25- K.Marx, Herr Vogt, 1860. MEW, XIV, s.416. Marx Willich'e
broşür olan Der Ritter Vom edelmüligen Bewusstsein'da
saldırmıştır, New York, 1854. MEW,V.s.489-518. G..Mayer,
F.Engels, I, s.343 ve 393.

26- Eleştirilen kitaplar şunlardır: A.Chenu, Vatandaş
Caussidiere'nin muhafızlarının eski başkanı, Les Conspira-
teurs, Paris, 1850 (gizli örgütler üzerine, Caussidiere altındaki
polis bölgesi ve gönüllü müfreze); Lucien de la Hodde, La Nais-
sance de la Repulduque, Paris, 1880 (Şubat 1848'deki olay-
larla ilgili). F.Mehring tarafından tekrar yayınlandı, s.426-34.
MEW,VII, s.266.

27- W.Liebknacht, K.Marx zum Gedachtnis, Nuremberg,
1896, s.37. Şubat ya da Mart 1850'den itibaren Marx Pfänder,
Eccarius vs gibi işçi sınıfından dostlarını ekonomi üzerin-
de konuşmak üzere davet ederdi. Haziran ve Ağustos 1850
arasında Alman işçileri Kulübü'nde de aynı şeyi yaptı. Eylül
1850'de Komünist Birliği'nin ayrılmasından sonra Marx, Engels
ve çoğu Willich ve Schapper'in taraftarları kulüp arkadaşları
da ayrıldı. Bu yüzden 1851 "konuşmaları" kulüpte yapılmış
olamaz.

28- Röser'in ifadesi üzerine, bölüm 13, not 10 ve ilave III'e
bakınız.

29- Bu belge B.Nicolaievsky'nin "Komünist Birliğinin Tarihine
Doğru" adlı makalesinde izlenebilir. Nicolaievsky tarafından
tekrar basılmıştır, 1956, ayrıca MEW, VIII, 1960, s.597, Marx
bölünme koşullarından Vogt'ta bahsetmişti.

30- Adam, Barhelemy ve Vidal'e mektup: "Baylar, uzun
süredir de facto olarak bahsettiğiniz birliğin dağıldığını size
bildirmek şerefine sahibiz. Yapılması gereken tek şey birliğin
bütün makalelerinin yok edilmesidir. M.M. Adam ve Vidal'in 13

Ekim öğlen M.Engels'in 6 Macclesfield sokağı, Soho'daki evinde birliğin makalelerinin yakılmasında hazır bulunmalarını istiyoruz. Saygılarımızla, vs [imzalar] Engels, Marx, Harney, Londra, 9 Ekim 1850. MEW, VII, s.415.

31- 11 Şubat 1851. MEW, XXVII, s.184.

32- Bu ifade polis tarafından Marx ve dostlarını işaret etmek için kullanılıyordu. Marx ve Engels de kendi aralarında kullanıyorlardı.

33- Marx- Engels koleksiyonu, Amsterdam: "E"de bir seri belge bulunmaktadır.

34- Marx Bangya'ya Die grossen Manner des exiles'i (not 11) vermiştir. Engels ve o bunu Mayıs-Haziran 1852'de yazmışlardır. Bangya basılması işini üstlendi, fakat MS'yi asla almadı. Marx, Belletristisches Journal und New-Yorker Oriminal-Zeitung'a yazdığı açık bir mektupta bundan bahsetmiştir, New York, 5 Mayıs, 1853, Hirsch adında başka bir Prusya ajanından bahsetmiştir, bir kısım bugüne kadar gelebilmiştir, die grossen Manner des Exiles, MEW, VII, s.23. Bu olayla ilgili, R.Rosdolsky tarafından yazılmış makale, 1937.

35- Jenny Marx'tan Adolf Clusse, 28 Ekim 1852. MEW, XX-VIII, s.640.

36- K.Marx'tan F.Freiligrath'a, 29 Şubat 1860. MEW, XXX, s.489.

37- Marx'tan Bayan Dantels'e, 6 Eylül 1855. MEW, XXVII, s.618. R.Daniels ile yukarıda karşılaşmıştık, bölüm 6, not 3.

38- K.Marx, Enthüllungen über den Kommunistenprozess zu Köln, Basle, Ocak 1853 Boston, Mass'da yayınlanan bir Alman gazetesi olan Neue-England Zeitung'da seri olarak Mart-Nisan 1853'de yayınlanmış ve Marx tarafından 1875'de tekrar yayınlanmıştır. Ölümünden sonra daha önce bahsedilen Engels'in önsözü, Komünist Birliği'nin tarihi ile ilgili, 1885'de tekrar basıldı. MEW, VIII, s.405-70. Kitapların kopyaları 20 Şubat 1853'de yayınlandı, şu anda Amsterdam'da bulunmaktadır.(not 33)

39- "Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte". Die Reuolution, New York. 1 Mayıs 1852. Marx'ın yazdığı bir girişle tekrar yayınlanmış. Hamburg, 1869, bir önsözle Engels tarafından 1885'de tekrar yayınlanmış. MEW, VIII, s.III-94.

40- Bu sözler Marx'ın Fiedrich Köppen'e yazdığı bir mektupta bulunmaktadır, 1 Eylül 1848. MEW, XVII, s.484. Yukarıya bakınız, bölüm 13, not 24.

BÖLÜM 16. UYKUSUZ SÜRGÜN GECESİ

1-F.Engels, "Die ausuvertigte Politik des Zarentums", Die Neue

Zeit, Mayıs 1890. MEW, XXII, s.13.

2-Yazarlar burada Marx'ın New York Tribune'deki makalelerindeki görüşlerini tekrar ediyorlar, 1852-61.

3- Bu Neue Oder-Zeitung'du; yaklaşık 100 makale bununla ilgilidir; M.Rubel,

Bibliographie'de sayılmaktadırlar. Bazıları Marx'ın tüm eserlerinin bulunduğu basımda Fransızcaya çevrilmiştir, cilt VI. Makaleler İngiltere'deki politik ve ekonomik hayat, askerlerinin ve politik figürlerinin (Disraeli, Palmerston) çürümüşlükleri, Kırım Savaşı ve Slavcılık, kilise ile aristokratlar arasındaki sürtüşmeden vs. bahsediyordu.

4- E, Dolleans, 1949. s.309.

5- Engels'den Marx'a, 17 Mart 1851. MEW, XXVII, s.217. 1851-52 yılları arasında yapılan yazışmalar birkaç zıt görüş içermektedir. Mesela Marx'ın 23 Şubat 1851'de Engels'e yazdığı mektup "sevgili" Harney'in korkunç bir resmini çizmektedir; ayrıca 4 Şubat 1852 tarihli mektubunda da bu vardır, vs.

6- John Saville, 1952. Jones'un Marx ve Engels ile yaptığı yazışmalardan kısımlar alınmıştır, s.231.

7- Çartist Parlemtentosu'na mektup. People's Paper, Londra, 18 Mart 1854. MEW, X, s. 126. Ayrıca Marx'ın makalesi "İşçi Parlemtentosu", New York Tribüne, 29 Mart 1854.

8- "Kirchliche Agitation", Neue Oder- Zeitung, Haziran-Temmuz 1855. MEW, XI, s.323.

9- W.Liebknicht, 1896. Marx gösteriyi 25 Haziran 1855'de Neue Oder-Zeitung'a yolladığı bir mesajda haber vermiştir, bu daha sonra 28 Haziran 1855'deyayınlanmıştır. MEW, XI, s.322, ayrıca 26 Haziran 1844'de Engels'e yazdığı mektup.

10- John Sawille, 1952.

11- Yakın Doğu krizleri üstüne mektupları, D.Riazanov'un yorumlarıyla yayınlanmıştır, Gesammelte Schriften, 1917.

12- Marx'tan Engels'e, 9 Mart 1853- MEW, XXVIII, s.218.

13- 1860'da Vogt da aynı şeyi yapmıştır. Ayrıca Marx'tan Engels'e, 22 Nisan 1854, ve Lassalle'e, 2 Haziran 1860, "1853'ten beri" Urquhart ile olan "sürtüşmesi" üzerine.

14- Marx'tan Engels'e, 2 Kasım 1853. MEW, XXVIII, s.306.

15- Sekiz makale kısmen New York Tribune'de, (Ekim 1853-Ocak 1854) ve tam olarak People's Paper'da yayınlanmıştı (Ekim- Aralık 1853). Tucker'ın ufak kitapçığının birçok basımı vardı. Bunlar yazarlarına hiçbir şey kazandırmadı. Tucker ön-sözde Marx'ın adından bahsettiği için Marx Palmerston'un kendisini cezalandıracağından korktu. Makaleler Eleanor Marx tarafından tekrar yayınlandılar, Londra, 1899, ve L.Hutchinson tarafından da 1967'de tekrar yayınlandılar. Marx'ın Palmers-

ton hakkında yazdığı diğer makaleler 1855'de Neue Oder-Zeitung'da yayınlandı. "Onsekizinci Yüzyıldaki Diplomatik Gizlilik Tarihinin Açığa Çıkartılması" üzerine. L.Hutchinson, 1969.

16- Bunlar Palmerston hakkındaki makalelerin aynısıydı (Tucker kitapçığı). Free Press, Londra ve Sheffield, Kasım 1855- Şubat 1856.

17- Marx'ın makalelerinden seçmeler H.Christman ve C.Blitzer tarafından yayınlandı, 1966.

18- Yukarıda, s. 184.

19- Almanya: Devrim ve Karşı Devrim, Frederick Engels, New York, Marksist Kütüphane, cilt XII, İnternational Publishers, 1933.

20- "Hindistan'daki İngiliz Yönetimi", New York Tribüne, 25 Haziran 1853. K.Marx ve F.Engels, Kolonicilik Üstüne, Foreign Languages Publishing Hause, Moskova, tarihsiz, S.Avineri, 1968.

21- Temmuz ve Aralık 1854 arasında yazılan makaleler. Başkaları gibi bunlarda Putnam's Magazine ve New American Cyclopaedia'da çıktı, Reuslu-tion in Spain'de tekrar yayınlandı, K. Marx ve F.Engels, International Publishers, New York, 1939.

22- Üç makale, Haziran 1853 Ocak ve Mart 1854.

23- Marx'tan Engels'e, 5 Ocak 1854. MEW, XXVII, s.317.Dana, New American Cyclopaedia'nın editörüydü. Marx ve Engels'i de katkıda bulunmaları için davet etti ve onlar da 1857'den 1860'a kadar katkıda bulundular. "Sıkı" bir tarafsızlık gerekiyordu ve ihtilafli konular onlara havale edilmiyordu. Engels sadece askeri konularla uğraşıyordu. Engels'in askeri yazıları Chaloser ve Henderson tarafından toplandı, 1959. Marx ve Engels tarafından New American Cyclopaedia için yazılan "ekmek ve yağ" makaleleri, MEW, XIV, Hal Draper, 1968'e bakınız.

24- 23 Ocak 1857, MEW, XXIX, s. 102.

25- 20 Mart 1850, MEW, XXVII, s.608-9.

26- D Riazanov Marx'ın bu dönemdeki gelirini hesaplamıştır. W.Blumenberg, 1967, b ölüm VII, ayrıca aşağıdaki not 66.

27- 23 Kasım 1850. MEW, XXVII, s. 144.

28- Gesammelte Aufsätze von Karl Marx, Köln, 1851. Bu Anekdotla (yukarıda, s.50) yayınlanan makale ile Renanya Diyeti hakkındaki tartışmalar üzerine yazılmış bazı makaleleri içerir (s.47-53).

29- Marx'tan Weydemeyer'e 2 Ağustos 1851. MEW, XXVII, s.565.

30- 8 Eylül 1852. MEW, XXVIII, s. 128.

- 31- Jenny Marx'tan Engels'e, 27 Nisan 1853. MEW, XXVIII, s.645. "Musch" olarak bilinen küçük Edgar Marx fırıncıdan bu sözlerle kurtulmuştur. Altı yaşındaydı ve 1855'de öldü.
- 32- 21 Haziran 1854. MEW, XXVIII, s.370.
- 33- Jurnalcinin raporu G.Meyer tarafından yayınlanmıştır. Neue Beitrage, 1922. s.56-63. Marx'ı sorgulayan ve 'Marx Partisi' lafını uyduran polis ajanları hakkında "Köln Komünistleri Mahkemesinin İfşası".
- 34- W. Liebknecht, Souvenirs sur Marx et Engels. 1896, s.120-24.
- 35- A Few Stray Notes", Reminiscences of Marx and Engels, s.240-54, Adoratski, 1934. s.120.
- 36- Aynı kitapta. S.443
- 37- MEW, XXVIII, s.442. 38-Aynı kitapta.
- 39- F.Lassalle'e, 28 Temmuz 1855. Aynı kitapta, s.617.
- 40- Marx'a mektup, 27 Eylül 1856. MEW, XXIX, s.78.
- 41- Engels'e, 13 Kasım 1857. MEW, XXIX, s.207.
- 42- Marx'a, 15 Kasım 1857. Aynı kitapta, s. 211.
- 43- Aynı kitapta, s.225.
- 44- E.Mandel, 1967 ve la Pleiade, II, s.LXXIV.
- 45- Engels'e, 2 Nisan 1851. MEW, XXVII, s.228.
- 46- 27 Haziran 1851. MEW, XXVII, s.559.
- 47- La Pleiade, II, LXXXIX. O zamanlar Grundrisse der Kritik des politischen Ökonomie'yi, Kapital'in önemli bir taslağı olan bu kitabı yazıyordu, 1923'de bulunmuş, 1939-41'de yayınlanmıştır.
- 48- 28 Ocak 1858, MEW, XXIX, s.267.
- 49- 22 Şubat 1858, aynı kitap, s.285.
- 50- 2 Nisan 1858, aynı kitap, s.312.
- 51-15 Temmuz 1858, aynı kitap, s.340.
- 52- Aynı mektup.
- 53- Zur Kritik der politischen Ökonomie, von Karl Marx, Erstes Heft, Berlin, 1859. MEW, XIII. Bu yayının üzerine, La Pleiade, I, 1963, s.269-70; II, 1968, s.CIII.
- 54- M.Rubel, Karl Marx devant le bonapartisme, 1960. s.68.
- 55- Mart 1859 sonunda Avusturya'da hakim olan durumu Marx'a tarif ediyordu: Burjuvanın hanedanlığa duyduğu nefret, Avusturya ordusunun kavgacı niyetleri, vs. Haziran'da bir kitapçık yayınlandı, The Italian War and the Task of Prussia, bu Marx ve Engels'e Bonapartçi ve Rus yanlısı gözüküyordu. Lassalle'in G.Mayer tarafından yayınlanmış mektupları, 1922, F.Mehring, K.Marx, 1933, s.307; ve New York Tribune'deki çeşitli makaleler, Marx ve Engels'in İtalyan savaşı hakkındaki görüşleri Marx'ın "The Spree and the Mincio" gibi makalel-

erinde gösterilmiştir, Das Volk, Londra, 25 Haziran 1859, ve Engels'in kitapçığı, Po unda Rhein, 1859, ve Savoyen, Nizza und der Rhein, 1860; M.Rubel, Haziran 1960 ve Ocak 1961.

56- Vogt, Londra, 1860. Curow'un çalışmaları, 1918 ve F.Mehring, Ausdem Literarischen Nachlass, 1902.

57- Kapital'i yazarken Marx'ın en önemli tahminini unutmamak gerekir: "Ne olursa olsun, burjuva çıkar çıkmaz benim çibanlarımı hatırlayacak". (22 Haziran 1867 tarihli Engels'e yazdığı mektup)

58- Maxs'tan Engels'e, 7 Mayıs 1861. MEW, XXX. s.löl. Marx'ın amcasına yazdığı mektupları W.Blumenberg'in yorumlarıyla yayınlanmıştır, 1956.

59- Engels'e, 25 Şubat 1862. MEW, XXX, s.214.

60- Engels'e, 18 Haziran 1862. MEW, XXX, s.248.

61- 7 Ocak 1863. Aynı kitapta, s.309.

62- 8 Ocak 1863. Aynı kitapta, s.310.

63- 13 Ocak 1863. Aynı kitapta, s.312.

64- 24 Ocak 1863. Aynı kitapta, s.314.

65- 26 Ocak 1863. Aynı kitapta, s.317.

66- Marx'ın parasal ve evliliğiyle ilgili sorunları (oğlu Frederick Demuth'un -1851-1929 -doğumu), W. Blumenberg, 1967 ve La Pleiade, I, üçüncü basım, s.LXXIX.

67- 31 Temmuz 1865. MEW, XXI, s.132.

68- 17 Nisan 1867. MEW, XXXI, s.541.

69-16 Ağustos 1867. Aynı kitapta, s.323.

70- Das Kapital- Kritik der Politischen Ökonomie- Erster Band- Buch I: Der Produktionsprozess des Kapitals, Hamburg, 1867. Alman basımı Marx-Engels-Lenin Enstitüsü tarafından üretilmiştir. Moskova, Verlag für Literatur Politik, Viyana ve Berlin, 1932. Bibliyografik detaylar Fransız basımında, La Pleiade, I, s.539-41. kitabın yazılımı üzerine, La Pleiade, II, giriş.

71- 30 Nisan 1867. MEW, XXXI, s.542.

72- Diğer konular Rus-Osmanlı Savaşı (1854), Kırım Savaşı (1854-55), İspanyol Devrimi (1854-60), Prusya ve İsviçre arasındaki anlaşmazlık (1856), Rusya'da köleliğin kaldırılması (1858), köleliğe karşı hareket ve Amerikan İç Savaşı (1858-1862) ve Napolyon III'ün savaşları. Marx'ın (ve Engels'in) makaleleri arasında, vs. şunlar vardır: İspanya'daki Devrim, 1939; Hindistan Üstüne Makaleler, 1943; Çin Üstüne (Marx), 1951; Birleşik Devletler'deki İç Savaş, 1937; Avrupa'ya Rus Tehdidi, 1952; Doğu Sorunu, 1897.

73- Lassalle'in seçilmiş eserleri H.Hirsch tarafından yayınlanmıştır, 1963. Fikirleri üstüne S.Na'aman'ın, özel-

likle 1961'deki makalesi ve T. Ramm'in çeşitli eserleri, 1953. Marx'la yazışmaları G.Mayer tarafından yayınlanmıştır, Nachgelassene Briefe, cilt III, 1922.

74- Aynı kitapta, cilt I, s.227 ve 230.

75- 7 Mayıs 1861. MEW, XXX, s. 163.

76- 30 Temmuz 1862. MEW, XXX, s.258.

77- 77- Critique of the Programme of the German Worker's Party (Gotho programı olarak bilinir), bu eserinde 'harika tedaviyi' 1875'de eleştirmiştir.

78- J.B. von Schweitzer'e, 13 Ekim 1868, MEW, XXXII, s.369.

79- Aynı kitaptan.

80- G.Mayer tarafından yayınlanmış, 1928. Bu konudaki makale S.Na'aman tarafından yazılmıştır, 1962.

81- Özellikle Lassalle'in son yazısında Wage-Labaur and Capital'den fikir çalmak (bölüm 11, s.136-7 ve not 12), Kapital und Arbeit, 1864. Bu konuda Marx'ın Engels'e yazdığı mektuplar, 6 Haziran 1864 ve Kugelman'a yazdığı mektuplar, 13 Ekim 1866.

82- Lassalle'in partisinde, B.Andreas tarafından yazılan makaleler, 1963- Eseri ile ilgili detaylar ve çömezi Wilhelm Bracke ile ilgili detaylar G.Eckert'in "Brunswick'deki Sosyal Demokrasi" adlı çalışmasında bulunabilir, 1965.

BÖLÜM 17. ULUSLAR ARASI EMEKÇİLER BİRLİĞİ

1- Bu konuda bütün yayınları sıralamak ne mümkün ne de yararlı olacaktır. İlgilenen okuyucular bu konuyla ilgili detayları iki biyografik makalede bulabilirler, "Etudes de Marxologie", I.S.E.A. , Ağustos 1964 ve Ağustos 1965. Ayrıca M.Rubel, "Marx et la Premiere Internationale. Une chronologie" ve J.Rougerie, M.Rubel, M.Wuilleumier, G.Haupt ve J.Verdes tarafından le Mouvement Social'de yapılan değerlendirmeler, sayı 51, Nisan-Haziran 1965- Ayrıca La Premiere Internationale: l'institution, l'implantation, le Rayonnement, C.N.R.S., 1968.

2- MEW, XXXI, s.428.

3- Aynı kitapta, s.13.

4- Aynı kitapta, s. 17.

5- D.Riazanov, onun Entemasyonel'in tarihi hakkındaki konuşmalarından alıntılara makalelerinde yer vermiştir, 1927, ve M.Rubel'in Nisan-Haziran 1965'de yazdığı makalesi, "Aux origines de l'Internationale".

6- Polonya sorunu hakkında W.Conze ve D.Hert- Eichenrode tarafından yayınlanmıştır, 1961; Ekim 1863'de Marx ve dostları bu konuda bir broşür yayınladılar, Marx 1867'de

buna döndü. 1863 sonunda Marx ve Engels arasında yapılan yazışmalar, M.Rubel'in Ocak 1961 makalesi ve ilave V, not 1.

7- M.Rubel'in Nisan-Haziran makalesi, "La Charte de l'Internationale."

8- Address and Prouisional Rules of the International Working Men's Association. Metni tekrar yayınlayan kitapçık haftalık Londra dergisi The Bee-Hive'da çıktı, 5 Kasım 1864.

9- Kaynak bilinmiyor. Komünist Manifesto, 111,3, ve Vogt

10- 23 Şubat 1865. MEW, XXXI, s.454.

11- 4 Mart 1865. Aynı kitapta, s.90.

12- Brüksel'deki Lean Fontaine e mektup, 15 Nisan 1865. Aynı kitapta, s.473.

13- 4 Mart 1865. Aynı kitapta, s.90.

14- 13 Mart 1865. Aynı kitapta, s.100-101.

15-Aynı mektup.

16- Engels'e, 29 Temmuz 1868.

17- M.Rubel, "La Cherte de l'Internationale", Nisan- Haziran 1965.

18- "Communication confidentielle", Marx tarafından Fransızca yazılmış mektup, Alman Sosyal Demokratik Partisi'nin Brunswick komitesine hitap eden, 28 Mart 1870 tarihli bu mektubu Kugelmann yoluyla göndermiştir. Bakunin'e karşı bir uyarı da içermektedir. MEW, XVI, s.411.

19- K. Marx (ve F.Engels), les Preterdues Scissions dans l'Internationale, Cir-culaire privée du Conseil general del A.I.I., Londra (Cenevre'de basılmış), Haziran 1872. Le Mauvement Socialiste'de yayınlandı, Temmuz- Ağustos 1913. MEW, XVIII; alıntı yapılan pasaj s.34'dedir.

20- "Agli operai Italiani", La Roma del Popolo, sayı 20. 13 Temmuz 1871. Mazzini aynı dergide 1871 sonunda "Documenti sull'Internazionale" başlığı altında bir dizi makale yayınlamıştır.

21- E.E.Friburg, L'Associatin Internationale des Travailleurs, 1871, s.87. Burada İngiliz delegelerinin Cenevre konferansındaki durumlarından bahsedilmektedir. Bunlar konferanstaki diğerlerinin desteğini almak koşuluyla Enternasyonel'e destek vereceklerini bildirmişlerdi. Kongrenin çalışma saatlerinin sınırlandırılması konusunda bir bildiri yayınlamasını istediler ama bu öneri Fransız delegelerinin muhalefeti sonucunda reddedildi.

22- Aynı kitapta, önsöz, s.4.

23- Bu E.Varlin tarafından 22 Mayıs 1868 Paris mahkemesi süresince öne atılan bir savunmaydı. Proces de l'A.I.T. Pre-

miere et deuxieme Commission du bureau de Paris. Paris, dans les locaux de l'Association et chez les principaux libraires, ikinci basım, Temmuz 1870, s.144-65. "Prensipite Enternasyonel grevleri kabul etmemektedir; onların anti-ekonomik olduğuna inanmaktadır; bunu Cenevre'de ve her yerde de duyurmuştu."(s.151-2). Fakat Varlin bu prensibi İngiltere, Almanya ve Fransa'daki grevlere uzun süre yardım verildikten sonra açıklamıştır.

24- 2 Ekim 1866. MEW,XXXI, s.525.

25- Rapport du conseil general sur les differentes questions mises à Petude par la conference de septembre 1865. Enternasyonal'in Cenevre Konferansı'nın raporu (3-8 eylül 1866) İngilizce olarak Marx tarafından tasarlanmış ve delege Eugene Dupant tarafından Fransızca olarak okunmuştur. 1867'de iki haftalık Londra dergisi tarafından yayınlandı.

26- Marx'tan Kugelmann'a, 9 Ekim 1866. MBW, XXXI, s.525.

27- "Cenevre Kongresinin Teklifleri" (1866) ve "Brüksel kongresinin Teklifleri", (1868) Londra. Courier International'de Fransız resmi metni yer almaktadır; Freymond, I, s.29-36.

28- Freymond, I,s.109.

29- 10 Eylül 1868. MEW, XXXII, s.558.

30- The Nationalization of the Land (1872), bu eserde Marx 1869'daki pozisyonunu tekrar ortaya koymaktadır. Fransız versiyonu, La Pleide, I, s.1473,9.

31- Paris, 1865. M.Leroy'un denetimindeki baskı, 1924.

32- Tam sayıların J.Rougerie nin Nisan-Haziran 1965 makalesinde olduğu tahmin edilmektedir.

33- S.Bernstein, 1962.

34- L'Internationale'in yazarı Guillaume idi, dört cilt, 1905-10, I.ciltte Coullery olayının detaylı bir anlatımını sunmuştur, ayrıca Rolf R.Bigler, 1963 ve Freymond, 1964.

BÖLÜM 18. MICHAEL BAKUNİN

1. Ilave IV, Bakunin üstüne yazılan eserlerin seçilmiş bir bibliyografyası.

2. Bakunin 1843'de Ruge'a yazmıştı. Aralarında geçen mektup alışverişi Deutsch- Französische Jahrbücher'in ilk ve tek sayısında yayınlanmıştır, Şubat 1844. Bakunin Aralık 1847'de Demokratik Birliğe katıldı. Aralık 1847 sonunda Şubat 1848'in sonuna kadar Brüksel'de kaldı.

3. Ya da daha açık bir şekilde: "yok etme zevki (Lust) aynı zamanda yaratma zevkidir". Bu kelimeler "Almanya'daki Tepki, bir kısım, bir Fransız tarafından" da (Jules Elysard imzası ile) bulunmaktadır, Deutsche Jahrbüchre Pür Wissenschaft und

Kunst, 17-21 Ekim 1842. B.-P. Hepner, 1954, s.185.

4. Bakunin'e yapılan saldırı Neue Rheinische Zeitung'da yayınlanmıştı, 5 Temmuz 1848. Bir kaç yıl sonra Marx Lassalle'e yazdığı bir mektupta (3 Mart 1860, MEW, XXX, s.498) Neue Rheinische Zeitung'da Bakunin hakkında Koscielski imzalı iftiracı bir yazı yayınlandığını söylemişti.

Derhal bir düzeltme yayınlamış ve kısa süre sonra yukardaki s.184'de bahsedilen propaganda gezisi sırasında Berlin'de (25-26 Ağustos) tanıştığı Bakunin ile barışmıştır. Bakunin Sibirya'da sürgündeyken (1849-64) Morning Advertiser (29 Ağustos) onun Çar Hükümeti ile işbirliği yaptığı yolunda suçlayıcı başka bir makale yayınladı. Marx bundan sorumlu değildi fakat Herzen ve Galovin bu iftiranın ardında Marx'ın olduğundan şüphelendi. Marx buna 2 Eylül 1853'de "Michael Bakunin" taraftarı "bir mızrağı kırarak" cevap verdi (MEW, IX, s.294-6) Engels'e mektubu, 3 Eylül 1853 (MEW, XXVIII, s.280-85). 1860'da Lassalle'e bu konuda yazılan ve yukarıda da alıntı yapılan mektupta bu gerçeklerden bahsedilmiştir ama detaylarda hatalar vardır. D. Riazanov, "Marx als Verleumder", 1910. Bakunin, İtirafı, Fransız versiyonu 1932, s.201, s.209. Ayrıca, ilave IV.

5. 4 Kasım 1864 mektubundan (MEW, XXXI, s. 16) diğer şeylerin yanında Bakunin'in bir köylü devriminin Polonya'da sosyalizmle sonuçlanacağını düşündüğü ve gelecekte de kendisini sadece sosyalizme adanmayı önerdiğini söylediği bilinmektedir.

6. 1857. İtirafı ve ilave IV'de bakınız.

7. Kaynak bilinmiyor.

8. "Programme et objet de l'Organisation revolutionnaire des Freres Internationaux", L'Alliance de la Democratie socialiste et l'Association Internationale des Travailleurs. Rapor ve belgeler Enternasyonel'in Lahey'deki kongresinin emriyle yayınlanmıştır; Londra, 1873, s. 131-2; D. Guerin, Ni Dieu ni meitre'de tekrar basılmıştır, 1966; ikinci basım, 1969, s. 197-215.

9. Freymond, cilt I, s.239.

10. Bu Barış ve Özgürlük Birliği'nin ilk kongresiydi, Cenevre, 1867. Alıntı Wyrobov'un Memoris (1913) adlı eserinden yapılmıştır.

11. Bahsedilen konuşma 10 Eylül 1869'da Bakunin tarafından yapılmıştır. Souvenirs du baron N. Wrangel. Du servage au bolchevisme'de Bakunin hakkında bir pasaj bulunmaktadır, Plon, Paris, 1926.

12. Marx, Engels ve Lafargue tarafından L'Alliance de la Democratie Socialiste et l'Association Internationale des

- Travailleurs'de sunulan belgeler, Temmuz 1873- Yukarıda, not 8.
13. 15 Aralık 1868. MEW. XXXII, s.234.
14. 18 Aralık 1868. Aynı kitapta, s.236.
15. Le Conseil general au Conseil federal de la suisse romande a Geneve, Ocak 1870; Communication confidentielle contre Bakounine, Mart 1870. Notlar 8 ve 12 ve Les Preterdues scissions de l'Internationale, Mart 1872.
16. 22 Aralık 1868. Marx bu mektubu 13 Ocak 1869'da Engels'e yazdığı bir başka mektuba ilişirmiştir. MEW, XXXII, s.757.
17. M. Netliau tarafından yayınlanan tarihsiz mektup, The Life... (1895), s 253; .1 Guillaume de tekrar basılmış, 1. s.73
18. Pisma MA. Bakunina'da yayınlanan mektup, Cenevre, 1896, s.233-8. Alıntının direkt olarak orijinalinden olduğu sanılmaktadır, bu Fransız versiyonu İtiraflar'dan alınmamıştır; s.288-95 Bunu izleyen özet "bilimsel sosyalizm"den bahsetmektedir fakat mektupta bu sözler bulunmamaktadır; Bakunin sadece "(Marx'ın) son yirmi beş yıldır sosyalist davasını eritmek için büyük hizmetlerde bulunduğu"ndan" bahsetmektedir.
19. Bunlar ve bunları izleyen detaylar J. Guillaume tarafından verilmişlerdir. Cilt I.
20. Basle kongresinin raporu. (5-11 Eylül 1869) Marx tarafından tasarlanmıştı (İngilizce olarak; Almanca ve Fransızca okunmuştu). Londra tarafından önerilen konular: mülk (La Pleiade, I, s.1473), miras kanunu, karşılıklı kredi, eğitim, işçilerin bağımsızlaştırılmasına karşı çıkan örgütlerin faaliyeti, vs. idi. Marx'ın raporu "iş ve kapital arasındaki gerilla savaşının, yani son yıl boyunca Avrupa'nın başına dert olan grevlere" dikkat çekmişti ve 11 Eylül'de "direniş fonları" tartışıldı. Tartışmaya açılan başka bir konu da "halk tarafından yürütülen direkt yasalar". Documents of the First International'daki rapor ve tutanaklar, III, s.326-42, MEW, XVI, s.370-82; Freymond, II, s.5-131 J Guillaume, I, 90.
21. Freymond, cilt II, s.5.
22. Sözler A. Ruge'a aitti, 1846. E. Silbemer, 1965 ve 1966.
- 23 Moses Hess, Le Reveil, 2 Ekim 1869; anonim cevap (Guillaume tarafından) Le Progres'de çıktı, Le Locle, 16 Ekim 1869- J- Guillaume, I, s.222.
24. Varlin'den J. Guillaume'a, 25 Aralık 1869. Le Progres, 1 Ocak 1870. La Marseillaise'in kurulmasıyla ilgili koşullarla J. Guillaume tarafından tekrar yayınlanmıştır, I, s.257-8. MEW, 25. MEW, XXXII, s.516.

BÖLÜM 19. FRANSA- PRUSYA SAVAŞI

1. Fransa-Prusya savaşının hataları üzerine, M. Rubel, Karl Marx devant le bonapartisme, 1960.
2. Freymond, cilt I, s.78.
3. M. Rubel, s.122-3.
4. D. Riazarov, 2 Temmuz 1915 tarihli makale.
5. 7 Şubat 1882, NEW, XXXV, s.269-70.
6. 20 Haziran 1886. NEW, XXXI, s.229.
7. Aynı kitapta, s.204.
8. Aynı kitapta, s.514.
9. Fransız tarafsızlığının bedeli Lüksemburg olacaktı. Napolyon III'ün daha fazlasını umduğu söylenmiştir. Marx ve Engels'in 27 Mart ve 4 Nisan 1867 tarihli mektuplarına bakınız.
10. 12 Şubat 1870. NEW, XXXII, s. 443.
11. 17 Şubat 1870. Aynı kitapta, s.651.
12. 22 Ağustos 1870. NEW, XXXIII, s.47. Bebel ve Liebknecht'in Almanya'daki faaliyetleri hakkında, K.H. Ledigkeit, 1958.
13. MEW, XXXIII, s.38.
14. 20 Temmuz 1870. Aynı kitapta, s.5.
15. The General Courcil of the I.W.A. On the war. To the members of the I. W.A. in Europe and the United States, Londra, 23 Temmuz 1870.
16. NEW, XXXIII, s.40-41.
17. Kugelman'a mektup, 4 Şubat 1871. Aynı kitapta, s. 182.
18. F. Engels, Notes on the War. 1870-71'deki savaş hakkında altmış makale, Pall Mail Gazette, 27 Temmuz'dan 18 Şubat 1871'e kadar.
19. NEW, XXXIII, s.32
20. 20 Ağustos 1870. Aynı kitapta, s.45.
21. Bakunin, CEuvres, IV, s.499.
22. "XXIX. Mektup" Paris'ten, 25 Ocak 1831. 1868 basımı, VII, s.121.
23. Ogarev, Pisıma, s.300; Fransız versiyonu, mektuplaşma, s.336.
24. Albert Richard'a, 23 Ağustos 1870. J. Guillaume II, s.81.
25. Marx'tan Engels'e, 6 Eylül 1870. NEW, XXXIII, s.54-5.
26. Marx'tan Engels'e, 10 Eylül 1870. Aynı kitaptan, s.59
27. Secret Address of the I.W.A. on the Franco-Prussion war, Londra, 9 Eylül 1870.
28. MEW, XXXIII, s.140.
29. Albert Richard'a, Londra'dan, 6 Eylül 1870. OSCAR Tes-tut, 1872; J. Guillaume, II, s.100
30. MEW, XXXIII, s.158. Enternasyonal'in Lyon'daki rolü

üzerine, J. Rougerie, 1961.

31. Marx'a mektup, 7 Eylül 1870. NEW, XXXIII, s.58.

32. Aynı kitapta, s.61-2.

33. 20 Ağustos 1870. Aynı kitapta, s.45.

34. 4 Şubat 1871. Aynı kitapta, s.183.

35. Aynı kitapta, s.58.

36. Engels'e, 7 Temmuz 1868. NEW, XXXII, s.115.

37. NEW, XXXIII, s.54. Onu "Şimdi Brütüs'ü oynayan 1848 ziyafeti reisi" olarak tanımlamaya devam etmiştir.

38. 19 ve 25 Eylül 1870; Pisima, s.304-6; Correspondence, s.338-39; J. Guillaume, II, s.92.

39- 19 Ekim 1870. NEW, XXXIII, s. 158.

40. "Almanya'daki Basın Özgürlüğü ve Tartışma Özgürlüğü".

41. Not.18.

42. "Bibliographie de la Commune de Paris", J. Rougerie ve G. Haupt tarafından yazılmış makale, Ocak-Mart 1962.

43. Louis Palix'e mektup, 29 Eylül 870. CEuvres, IV, s.78.

44. Gaspard Sentinon'a, 23 Ekim 1870; J. Guillaume tarafından alıntı yapılmış, Bakunin, CiEuvres, II, s.275.

45 Orijinal metinden burada alıntı yapılmıştır; metin şöyle sona eriyordu: "Devrimimiz henüz gelmedi ama bunu gerçekleştireceğiz. Prusyalılardan kurtulduğumuzda hayalini kurduğumuz siyasal ve sosyal eşitlikle ilgili toplumun devrimci temellerini kuracağız". Bu Paris federal konseyinin bir genel-gesiydi. Enternasyonal'in üyelerine hitap ediyordu, Parisli meslektaşlarının ulusal savunmasına katılma ve onları bu faaliyetler konusunda bilgilendiriyordu. (Eylül 1870)

46. Paris'teki Laurov üstüne, Parizhkaya Kommuna, Petrograd, 1919; bu mektup s.80'den alınmıştır. Ayrıca Venturi, bölüm XVIII'e bakınız.

47. 12 Eylül 1877. MEW, XXXIII, s.642.

48. Gambon, Bordeaux'daki Milli Meclis'te yerini son zamanlarda almıştı. Bu belirsiz sosyalist eğilimlere sahip, radikal Enternasyonal'in Paris üyle-erinin desteklediği listedeydi. Enternasyonal üyelerinin oylarının yardımıyla seçilebilen bir başka radikal Pyat gibi "Milli Meclis'in yaklaşımı ışığında takınılacak tavrı" gözönünde tutmuştu. Les Seances officielles de l'Internationale à Paris pendant le siege et pendant la commune, Paris, E. Lachaud, 1872, s.98. Burada alıntısı yapılan cevap 'Fransız sekreterlerinden birisi" (Henri Gaulle) tarafından imzalanmıştır. Yanında da 22 Mart toplantılarına katılması için bir çağrı bulunmaktaydı.

49. 17 Eylül 1874. MEW, XXXIII, s.642.

50. 12 Nisan 1871. Aynı kitapta, s.205.

51. Aynı kitapta, s.200.
52. Leo Frankel ve Louis-Eugene Varlin'e, 13 Mayıs 1871, aynı kitaptan, s.226.
53. 22 Şubat 1881. MEW, XXXV, s.160.
54. 5 Nisan 1871. J. Guillaume, II, s.140.
55. Aynı kitapta, s.140 ve s. 154.
56. Marx bir aracı yoluyla Komünarlara Bismarck ve Jules Favre arasındaki 'Paris'te düzeni tekrar kurmak" görüşüyle birleşerek yaptıkları gizli anlaşmanın detaylarını yollamıştır. Ayrıca bu planlardan nasıl kurtulunabileceğine dair öğütte de bulunmuştur. 13 Mayıs 1871 de Frankel ve Varlin'e mektuptan yukarıda alıntı yapılmıştı. 12 Mayıs 1871'de Beesly'e yazdığı mektupta Marx Bismarck'ın 'sağ kolundan" bu bilgileri aldığını söylemiştir. (MEW'e göre, Johannes Miquel, Komünist Birliğin eski bir üyesi). Engels yoluyla bunları Bordeaux'daki Lafargue'ya yollamıştır. MEW, XXXIII, s.226-8; Chronik, 1934, 9.300.
57. 12 Nisan 1871. MEW, XXXI, s.206.
58. Marx'tan Frankel ve Varlin'e, 13 Mayıs 1871. MEW, XXXIII, s.226.
59. Genel Konseyin toplantı kayıtları. Documents of the First International, Cilt IV, Moskova, tarihi yok, s.166 ve 169.
60. 26 Nisan 1871. MEW, XXXIII, s.216.
61. Tüm bu materyaller Fransızca olarak mevcuttur.
62. Adres of the General Council of the IAV'A. On the Civil war in France, 1871. To all the Members of the Association in Europe and the United States. Ayrıca La Guerre Civile en France, yeni baskı, Marx'ın hazırlayıcısı olduğu eserleri ve basından alıntıları da içermektedir (18 Mart-1 Mayıs), Paris 1953
63. 12 Nisan 1871. MEW, XXXIII, s.205.
64. 1877'de Marx W. Bracke'in Lissagaray'nin History of the Commune'unun Almanca çevirisi ile ilgilendi. Bracke ile yazışmalara bakınız, MEW, XXXIV.

BÖLÜM 20. ENTERNASYONAL'İN ÇÖKÜŞÜ

1. Bu dönem üzerine, M. Moinar, 1963.
2. Kugelman'a, 17 Mart 1868. MEW, XXXII, s.540.
3. 18 Haziran 1871. MEW, XXXIII, s.238.
4. Örneğin, Komün'den sonra Marx tarafından verilen iki görüşme, M. Rube tarafından yayınlanmıştır, 1962.
5. Fransızca yazılmış mektup, fakat Flemenkçe yayınlanmış. De Werker (8 Nisan 1871), editör P. Coenen.
6. Marx'ın Fransız polisi tarafından nasıl görüldüğü üstüne,

- H. Hirsch, 1955; J. Verdes'in Nisan 1966da yayınlanan makalesindeki kanıt.
7. Kugelman'a mektup, 17 Nisan 1871. MEW, XXXIII, s.209.
8. Collins ve Abramsky, 1965.
9. "Konfidenzielle Mitteilung. (MEW, XVI, s.409-20). Bir kısmı Fransızca yayınlanmıştır, Les Preterdues scissions..., 1872 (not 12). Marx'ın Sosyal Demokratik Partisi'nin Brunswick komitesine yazdığı bu mektup ile beraber, 28 Mart 1870 ve 1 Ocak 1870 tarihli, Kugelman tarafından gönderilen ve Fransızca yazılmış Bakunin'in L'Eglite'deki saldırılarına cevaben yazılmış bir genelge de bulunmaktadır (J. Guillaume tarafından yayınlanmış, I, s.263-8). "Communication confidentielle contre Bakounine" ve genelge Lettres a Kugelman'da tekrar yayınlanmıştır. Anthropos, Paris. 1968.
10. Marx ve Engels in W. Liebknecht ile yazışması, editör G Eckert, 1963. N. Riazarov, 913 (İlave IV).
11. Bebel'in anıları. Aus meinem Leben, cilt H, s.167.
12. Archives Bakounine, II, Michel Bakounine et les conflicts dans l'Internationale, 1872. J. Guillaume, cilt II; K. Marx ve F. Engels, "Les Pretendues scissions dans l'Internationale, circulaire priver du conseil general de l'A.I.T", Cenevre, 1872; Le Mouvement socialiste de tekrar yayınlanmış, Temmuz-Ağustos 1913; Archives Bakounine, II, 1965, s. 269-96.
- 13- Documents of the First International, 1870-1871, cilt IV, s.446.
14. L'Alliance de la Democratie Socialiste et l'A.I.T., (bölüm 18, not12); ayrıca R. Connac, 1961.
15. Rusça olarak A.N. Silov tarafından yayınlanmış, Borba Klassov, Leningrad, 1924, sayılar 1 ve 2; Fransızca olarak Briefwechsel'de tekrar yayınlanmış (Almanca çevrisi Pisma'dadır), 1895, s.374-80; son zamanlarda Le Contrat Social'da tekrar yayınlanmıştır, I, 1957, sayı 2, s.122-6.
16. R. Cannac, 1961.
17. 7 Şubat 1870 mektubu, La Revue de Paris'de yayınlanmış, 1 Eylül 1896.
18. İlave V.
19. Temmuz 1870. MEW, XXXII, s.520.
20. Enternasyonel'in Rus seksiyonu Utin ve Trussv tarafından Mart 1870'de kurulmuştur. Trussov Narodnoye Dieb'nun editörüdür. Enternasyonel'in Londra'da Eylül 1871'de gerçekleştirdiği bir konferans "yurttaş Utin" e L'Egalite'de Nechaev davası hakkında yayınlar yapma yetkisi verdi. Marx'ın makalesi "Enternasyonel ve Nechaev'e bakınız, World, 15 Ekim 1871. Ayrıca J. Guillaume, cilt II, s.201.

21. 4 Kasım 1871. MEW, XXXIII, s.306.
22. Neue Zeit'da 1893'de yayınlanmıştır. Adoratsky, Sammlung von Erinneamgen, 1934, s. 186.
23. Not 12'de bahsedilen bir dokümanda bulunmaktadır.
24. Lahey'deki kongre üstüne, Freymond, cilt II, bölüm VII.
25. Archives Bakounine'de A. Lehning tarafından yayınlanan belgeler (cilt II); Giriş'de bir özet, s.XXXV-XXXVIII, s.108 ve 112 ve ilave IX, 2.
26. Malon'dan Mathilde Roedere'e ondan da Chiassol (Ticiro)'ya mektup, 19 Ağustos 1872. J. Guillaume, II, s.314.
27. Kongre tutanakları H. Gerth tarafından İngilizce olarak yayınlandığı için, (1958) danışılabilir.
28. J. Guillaume, II, s.321.
30. Leipzig mahkemesinin belgeleri, K.-H. Ledigkeit, 1960. Bu Enternasyonal kurallarının 7a fıkrası olmuştur ve bu da 1864'de tasarlanmıştır (yukarıda, s.282-3). La Pleiade, I, s.471.
31. Bir Hollanda gazetesinde yayınlanan rapor, (10 Ekim 1872)ve Fransızcası La Librete'de, 15 Eylül 1872. MEW, XVIII, s.159-61 (Fransızcadan çevrilmiştir).
32. Önsöz, s.X.
33. F. Engels, "Die Bakunisten an der Arbeit", Der Volksstaat, 31 Ekim 1873 MEW, XVIII, s.476.
34. 20 Haziran 1873. MEW, XXXIII, s.591. W. Blumenijerg, 1965, Engels'in-kilerle beraber Bebel'in mektuplarını da tekrar yayınlamış, bu konuda değerli açıklamalarda bulunmuştur.

BÖLÜM 21. SON ON YIL

1. 27 Eylül 1873. MEW, XXXIII, s.606.
2. 4 Nisan 1874. Aynı kitapta, s.635.
3. 18 Mart 1872 tarihli mektup, ki Pleiade, I, s.543- Ayrıca bu çeviri hakkında bilgi de içermektedir, s.537-41.
4. 30 Ağustos 1833. La Pleiade, II, s.CXXI.
5. Bu fikir sık sık Engels tarafından ifade edilmiştir. Neredeyse kelime kelime "Die auswärtige Politik des Zarentums "da bulunmaktadır, Die Neue Zeit, VIII, Mayıs 1890, sayılar 4 ve 5. MEW, XXII, s. 13-41.
6. W. Liebknecht, Zur orientalischen Frage, oder soli Europa kosakisch wer-den? 2. basım, Leipzig, 1878.
7. Marx'tan Sorge'a, 4 Nisan 1874. MEW, XXXIII, s.635.
8. 4 Şubat 1874 ve 11 Şubat 1878 mektupları. MEW, XXXIV, s.317-19, s.320-24. Liebknecht bu mektupları kitapçığının ikinci basımında kullanmış ve yazarın adından bahsetmemiştir.

9. 27 Eylül 1877. MEW, XXXIV, s.296. İlave V.
10. Aynı kitapta, s.317.
11. MEW, XXXV, s.179. Rusya'daki terörizm üstüne, M. Slonim, 1933. Marx tepkinin baskın olduğu devrimlerin kaçınılmaz vahşeti üstüne kendisini şöyle ifade etmektedir (Chicago Tribüne, 5 Ocak 1879): "İnsanın Rusya, Almanya ve büyük bir ihtimalle de İtalya'da devrimin kanlı sahnelerini önceden görmek için sosyalist olmasına gerek yoktur. Eğer İtalyanlar şu anki yollarında ısrar ederlerse İtalya'da da ihtilal olabilir. Fransız Devrimi'nin olayları bu ülkelerde de tekrarlanabilir. Bu, politikadan anlayan herkes için açıktır. Devrimler bir partinin işi olmayacak, tüm bir ulusun işi olacaktır."
12. 16 Aralık 1879. MEW, XXXIV, s.341.
- 13- Aynı kitapta, s.464. N.F.Danielson, Nicolaion olarak bilinir. İlave V.
14. Engels'in Bebel'e yazdığı bir mektupta bu programı sert bir dille eleştirdiği bilinmektedir. (28 Mart 1875) ve 5 Mayıs 1875'de Marx W. Bracke'e "marjinal yorumlarını" yazmıştır, Randglossen zm Progrâmm der deutschen Arbeiterpartei. Bu belge 1891'de yayınlandı ve B. Nicolaievsky tarafından 1921'de orijinalinden tekrarlandı. MEW, XIX, s. 15-32.
15. 14 Kasım 1879, MEW, XXXIV, s.421.
16. 31 Temmuz 1877. Aynı kitaptan, s.284.
17. 24 Kasım 1879. Aynı kitaptan, XXXIV, s. 425
18. "Sosyal Demokrasi Liderlerinin Bir Genelgesi", 17 Eylül 1879, Marx ve Engels tarafından Bebel ve Reichstag'daki sosyal demokratlara gönderilmiştir, fırsatçılığı ifşa etmiş ve sınıf çatışmasını vurgulamıştır; söylediklerine göre işçiler "yukarıda belirtilenlerden" kurtulamıyorlardı. MEW, XXXIV, s.394-408. İki gün sonra Sorge'a yazdığı bir mektupta Marx şu ünlü sözlerini kullanmıştır: "Parlamentar kretenizmden (İngiliz argosunda geri zekalı anlamına gelir) acı çekmektedirler".
19. 5 Kasım 1881. MEW, XXXIV, s.474.
20. G. Eckert, 1965.
21. 25 Ekim 1881. MEW, XXXV, s.232. Engels-Bernstein yazışması. H. Hirsch tarafından yakın zamanda yayınlanmıştır, 1967. Engels-Lafargue yazışmasının Fransızcası bulunmaktadır. Bibliyografya, "Lafargue".
22. Marx'ın 30 Eylül 1882'de Engels'e yazdığı mektup, "dolaylı ifadeler Marx'ın bir Alman, aslında bir Prusyalı" olduğuna dikkat çekmektedir.
- 23 "Fransa'da yaratılan Marksizmin" oldukça özel bir ürün olduğu şüphesizdir. Zira Marx Lafargue'ya şöyle demiştir: Ce

qu'il y a de certain, c'est que moi, je ne suis pas Marxiste" (Kesin olan bir şey varsa o da benim Marksist olmadığım'dır). (Engels'ten Bernstein'a, 3 Kasım 1882. MEW, XXXV, s.388). M. Dommanget, 1969.

24. 12 Eylül 1882. MEW, XXXV, s.356-8.

25. 22 Şubat 1881. Bölüm 19, not 53.

26. Engels'den Bernstein'a, 25 Ekim 1881, MEW, XXXV. s.232-3.

27. HM. Hyndman, 1911.

28. Şüphesiz burada kızı Eleanor ve Helene Demuth'dan bahsedilmektedir. 29 Nisan 1881 tarihli mektup. MEW, XXXV, s. 186.

29. 15 Mart 1883. MEW, XXXV.

30. Önsöz, s.x.

Laura Lafargue tarafından Marx-Engels Enstitüsü'nün kurucusu David Riazanov'a verilen arşiv belgelerine göre, Karl Marx, 1860-61 yıllarında bir anketi şöyle yanıtlamıştı:

Sizce en değerli meziyet nedir?

*İnsanlarda sadelik,
erkeklerde kuvvet,
kadınlarda zaaf*

Sizin ayırt edici karakteriniz nedir?

Amaca bağlılık

Sizce mutluluk nedir?

Kavgı

Sizce en büyük felaket nedir?

Boyun eğme

En kolay hangi kusuru bağışlıyorsunuz?

*Birisine kolayca gösterilen
güveni*

Sizi en çok tiksindiren kusur nedir?

Köle ruhlu olmak

Kim sizin ziddınıza gider?

Martin Tupper

Hangi uğraşından keyif alırsınız?

*Eski kitapları
karıştırmaktan*

Hangi şairleri seversiniz?

*Shakespeare, Eschyle,
Goethe, Dante*

En beğendiğiniz yazar kimdir?

Diderot

Kahramanlarınız kimlerdir?

Spartaküs, Kepler

En beğendiğiniz kadın kahraman kimdir?

*Gretchen (Faust'un
sevgilisinin adı)*

En çok hangi bitkiyi seversiniz?

Defne

En çok hangi rengi seversiniz?

Kırmızı

En çok hangi yemeği seversiniz?

Balık

En beğendiğiniz söz nedir?

*İnsancıl olan hiçbir şey
bana yabancı
olamaz...(Terence)*

En beğendiğiniz özdeyiş nedir?

*Her şeyden
şüphelen...(Descartes)*

ISBN 978-975-6304-90-7

9 789756 304907

